

CUJOSS

C. XLV - Haziran 2021 - S. 1

Volume: XLV - June 2021 – Issue: 1

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Sivas Cumhuriyet University
Faculty of Letters
Journal of Social Sciences

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Sosyal Bilimler Dergisi

Sivas Cumhuriyet University

Faculty of Letters

Journal of Social Sciences

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sivas Cumhuriyet University
Edebiyat Fakültesi / Faculty of Letters
Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences
Sivas, 2021^{TM}
ISSN: 1305-5143
Kapak & Tasarım: Arş. Gör. Okan Güven

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sivas Cumhuriyet University
Edebiyat Fakültesi / Faculty of Letters
Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences

CUJOSS

Cilt / Vol: XLV

Sayı / Issue: 1

Haziran / June 2021

Haziran ve Aralık aylarında yayımlanan hakemli bir dergidir.
A Peer-Review Journal Published in June and December

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayımıdır.
Published and Released by: Faculty of Letters of the Sivas Cumhuriyet University

Bu dergi, BASE, EBSCO, IDEALONLINE, ISAM ve SOBIAD tarafından taranmaktadır.
This journal is indexed by; BASE, EBSCO, IDEALONLINE, ISAM and SOBIAD

İmtiyaz Sahibi / Owner

Prof. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ
(Edebiyat Fakültesi Dekanlığı Adına / Dean of Faculty of Letters)

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief

Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ
(Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Department of Turkish Language and Literature)

Editörler / Editors

Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL
(Tarih Bölümü / Department of History)
Doç. Dr. Onur BALCI
(Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü / Contemporary Turkish Literature and Dialects)
Doç. Dr. Vehbi ÜNAL
(Sosyal Hizmet Bölümü / Department of Social Service)

Yazı İşleri / Director of Articles

Arş. Gör. Doğan Can AKTAN
(Selçuk Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi – Tarih Bölümü / Selçuk University Faculty of Letters Department of History)
Arş. Gör. Gülseren KOYUN ESEN
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü / Sivas Cumhuriyet University Department of Art History)
Arş. Gör. Oğuz ŞENTÜRK
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Bölümü / Sivas Cumhuriyet University Department of History)
Arş. Gör. Okan GÜVEN
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Bölümü / Sivas Cumhuriyet University Department of History)
Arş. Gör. Rumeysa Nur ERTAŞ
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Sivas Cumhuriyet University Department of Turkish Language and Literature)

Örnek Makale Künye Gösterimi / Illustration of Sample Article Imprint

Azmi Süslü, "Ermeni Terörizminin Kaynakları ve Sivas Örneği", CUJOSS, c. XL, S. 1, Sivas 2016, ss. 97-106.

İletişim / Contact

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Merkez Kampüsü Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, A Binası,
Dekanlık, 58140 Merkez / SİVAS
cujoss@cumhuriyet.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları – Sivas/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fadime SUATA ALPASLAN (İstanbul Üniversitesi / Antropoloji – İstanbul/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Türk Dili ve Edebiyatı – Sivas/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Tarih – Sivas/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Onur BALCI (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları – Sivas/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vehbi ÜNAL (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Hizmet – Sivas/TÜRKİYE)

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hasan BABACAN (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi – Burdur/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Jemaeddine BENHAYOUN (Abdulmalek Essadi University / FAS)
Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU (Yakın Doğu Üniversitesi – Lefkoşa/KKTC)
Prof. Dr. İzzet DUYAR (İstanbul Üniversitesi – İstanbul/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ömür Dilek ERDAL (Hacettepe Üniversitesi – Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Erdal ESER (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hasan KAPLAN (İbn Haldun Üniversitesi – İstanbul/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Steven L. KUHN (Arizona University / ABD)
Prof. Dr. İrfan MORINA (Universitet i Prishtines / KOSOVA)
Prof. Dr. Emel ÖZKAYA (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Saim SAVAŞ (Uşak Üniversitesi – Uşak/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fadime SUATA ALPASLAN (İstanbul Üniversitesi – İstanbul/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yücel ŞENYURT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi – Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Recep TOPARLI (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Vladan VIRIJEVIC (Kosovska Mitrovica University / SIRBİSTAN)
Prof. Dr. Cemal YALÇIN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Doç. Dr. İsmail BAYKARA (Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi – Van/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Veda BİLİCAN GÖKKAYA (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ahmet Cem ERKMAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi – Kırşehir/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mehmet KUTLU (Pamukkale Üniversitesi – Denizli/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sevinç QASIMOVA (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAJYAN)
Doç. Dr. Ümit ÇAYIR (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Zubaida SHAKDAM (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi / KAZAKİSTAN)
Assist. Prof. Canan ÇAKIRLAR (Universitat Groningen / HOLLANDA)
Dr. Öğr. Üyesi Berkay DİNÇER (Ardahan Üniversitesi – Ardahan/TÜRKİYE)
Assist. Prof. Tamara JOVOVIC (Mediterranean University / KARADAĞ)
Dr. Susan Marie MENTZER (Universitat Tübingen / ALMANYA)
Dr. Ludovic SLIMAK (CNRS / FRANSA)

ALAN EDİTÖRLERİ / EDITORS OF BRANCHES

Prof. Dr. Ayşen AÇIKKOL YILDIRIM (Antropoloji, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ümit AKÇA (Sosyoloji, Süleyman Demirel Üniversitesi – Isparta/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU (Sosyoloji, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ (Sanat Tarihi, Süleyman Demirel Üniversitesi – Isparta/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ (Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Emel ÖZKAYA (Mütercim-Tercümanlık, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sibel AKOVA (İletişim ve Tasarım, Yalova Üniversitesi – Yalova/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Erdoğan ASLAN (Arkeoloji, Selçuk Üniversitesi – Konya/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Miraç Burak GÖNÜLTAŞ (Sosyal Hizmet, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Uğur BAŞARAN (Halkbilimi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Ebru BİLGET FATAHA (Sanat Tarihi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Pelin DOĞAN (İngiliz Dili ve Edebiyatı, Munzur Üniversitesi – Tunceli/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Hatice GENÇ (Alman Dili ve Edebiyatı, Akdeniz Üniversitesi – Antalya/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Ertan TAĞMAN (Felsefe, Süleyman Demirel Üniversitesi – Isparta/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Olcay ZENGİN KOŞAN (Arkeoloji, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Dr. Olcay KAHRAMAN (Tarih, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)

HAKEM KURULU (BU SAYI) / BOARD OF REFREE (CURRENT ISSUE)

- Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Erkan SAĞLIK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi – Nevşehir/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet TALİMCİLER (İzmir Bakırçay Üniversitesi – İzmir/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Vahit TÜRK (İstanbul Kültür Üniversitesi – İstanbul/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Kenan ACAR (Kocaeli Üniversitesi – Kocaeli/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Murat HANİLÇE (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi – Tokat/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Zafer KARADEMİR (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Harun KIRILMAZ (Sakarya Üniversitesi – Sakarya/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN (Erciyes Üniversitesi – Kayseri/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI (Gaziantep Üniversitesi – Gaziantep/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi İlhami ARSEVEN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Emrah ATASOY (Kapadokya Üniversitesi – Nevşehir/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Sercan Hamza BAĞLAMA (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi – Çanakkale/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Ajda BAŞTAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir BAYRAM (Kayseri Üniversitesi – Kayseri/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Orhan BİNGÖL (Gümüşhane Üniversitesi – Gümüşhane/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Erkan DİKİCİ (Gümüşhane Üniversitesi – Gümüşhane/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Burak Gani EROL (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi – Rize/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ERUYAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi – Konya/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Fikri KELEŞOĞLU (Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi – Samsun/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KURT (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ŞAHİN (Karadeniz Teknik Üniversitesi – Trabzon/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Olcay TİRE (Munzur Üniversitesi – Tunceli/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Kadriye Çiğdem YILMAZ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas/TÜRKİYE)
Dr. İsmail Serdar ALTAÇ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi – Nevşehir/TÜRKİYE)
Dr. Abdullah KÜNDEYİ (Afyon Kocatepe Üniversitesi – Afyon/TÜRKİYE)
Dr. Cenk TAN (Pamukkale Üniversitesi – Denizli/TÜRKİYE)
Dr. Zülal İŞCANOĞLU

Dergimiz Hakkında

Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1982'den beri yayın hayatında olan hakemli, bilimsel bir dergidir.

Dergi, her yıl haziran ve aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez çevrimiçi olarak yayımlanmaktadır.

Dergimiz, şu alanlarda yazılmış makaleleri kabul etmektedir: Alman Dili ve Edebiyatı, Antropoloji, Arkeoloji, Coğrafya, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Felsefe, Fransız Dili ve Edebiyatı, Türk Halkbilimi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Sanat Tarihi, Sosyal Hizmet, Sosyoloji, Türk Dili ve Edebiyatı, Psikoloji ve Tarih. Dergimizde yayımlanan yazıların hukukî sorumlulukları yazarların kendilerine aittir.

Editörden

1982'den beri yayın hayatına devam eden ve Türkiye'nin en köklü dergilerinden biri olan Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin 45. cildinin 1. sayısını bilim dünyasının hizmetine sunmuş olmanın verdiği mutluluğu ve kıvancı yaşıyoruz.

Bu sayımızda sosyal bilimlerin tarih, psikoloji, sosyoloji, İngiliz dili ve edebiyatı ve Türk dili ve edebiyatı disiplinlerine ait toplam 15 özgün makale bulunmaktadır. Bu makalelerin her biri editör ekibimiz tarafından titizlikle incelenerek alanının uzmanı olan hakemler tarafından değerlendirilmiş kendi alanına katkı sağlayacak nitelikte makalelerdir.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dergisi yeni kadrosuyla yayın hayatına devam etmektedir. Dergimizin yeni sayılarında buluşmak dileğiyle...

İÇİNDEKİLER

Özlem AYAZLI – Halil İbrahim TAŞKIRAN, <i>Sivas İli Akıncılar İlçesi Ağzı Ses Bilgisi Özellikleri</i>	1
Abdülbaki BOZKURT, <i>Bazı Ders Kitaplarında Şîa ve Sünnîliğe Dair Sorunlu Bir Anlatım</i>	27
Mustafa Sefa ÇAKIR, <i>Aşk Meyanında Canını Ortaya Koymak Yahut Klasik Türk Şiirinde Bir Deyim: “Baş Oynamak”</i>	49
Ayhan DEVER, <i>Risk Toplumunda Spor ve Terör</i>	67
Tolgay ERCAN – Yılmaz DAŞLI – Enis Baha BİÇER, <i>Bilimsel Bilgide Etik ve İntihal</i>	91
Burak Miraç GÖNÜLTAŞ, <i>Polis Uygulamalarının Koordinasyonu ve Suç Soruşturmasının Etkinleştirilmesinde Bilgi Yönetiminin Önemi ve Bu Süreçlerin Yapay Zekâyla Desteklenmesi</i>	109
Mehmet GÜNEŞ, <i>Ötekiliğin, Melezliğin ve Yalnızlığın Psikolojik Travması: Caryl Phillips’in The Lost Child Romanı</i>	129
Osman Gökhan HATİPOĞLU, <i>Türk Kamu Yönetiminde Şûra Geleneği: Yönetim Bilimine Göre Bir Değerlendirme</i>	153
Gizem HÜROĞLU – Abdullah KAHRAMAN – Ayşe Aybike BAYKAL, <i>Ayrılığın Ardından Ortaya Çıkan Ölümcül Şiddet</i>	183
Mehmet Ali KARAMAN, <i>II. Meşrutiyet Dönemi Küçük Zabitana Mahsus Bir Mecmua: Başçavuş</i>	197
Sevda MUTLU, <i>Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Yüksek Hızlı Treni (YHT) Kullanım Amaçları: Sivas Halkı</i>	211
Selena ÖZBAŞ, <i>“Merit Wins The Soul”: Alexander Pope’s Humorous Rejection of Modernism in The Temple of Fame</i>	241
Selçuk TATAR, <i>The Role of Science, Technology and Apocalypse in the Dystopian Fictions: Mary Shelley’s Frankenstein and Aldous Huxley’s Brave New World</i>	257
Turgut YEŞİLÖZ, <i>Türkçe Sözlük’te Birden Fazla Dilden Sözcük ve Eklerin Bir Araya Gelmesiyle Oluşan Birleştirilmiş Yazımlar</i>	269
Süheyla YÜKSEL, <i>Muallim Naci’nin Bilinmeyen İki Müstearı: “Muhammedî” ve “Yeni Şair”</i>	289

Makalenin Geliş Tarihi: 31 Mart 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 7 Mayıs 2021

SİVAS İLİ AKINCILAR İLÇESİ AĞZI SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ* THE PHONETIC CHARACTERISTICS OF SİVAS PROVINCE- AKINCILAR DISTRICT

Özlem Ayazlı**
Halil İbrahim Taşkiran***

Öz

Sivas ili Akıncılar ilçesi ses bilgisel özelliklerini belirlemeyi amaçlayan bu makale, saha çalışmasına dayanan verileri içermektedir. Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde Sivas ağzının diğer ağızlar arasındaki yeri tespit edilmekte, çalışmada kullanılan çeviri yazı işaretleri aktarılmakta ve kısaca çalışmanın yöntemi üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ses olayları ve ses değişimlerine ünlüler ve ünsüzler olmak üzere iki alt başlık altında yer verilmektedir. Üçüncü bölümde ise elde edilen bulgular sunulmaktadır. Tespit edilen bu bulgulardan en yaygın olanları göçüşme örnekleridir: *aşşam* > *aşham*, *bakraç* > *barhaç* vb. Ayrıca *r* ve *l* ses değişimi örnekleri de oldukça yaygındır: *birader*~ *bilader*, *çerebne* ~ *çelepme* vb. Bu ses olayları dışında yöre ağzında tespit edilen diğer ses olayları ise şunlardır: Ünlü benzeşmesi (*bahçe* > *bahça*, *yani* > *yani*), ünlü türemesi (*renk* > *irenk*, *rum* > *urum*), ünlü düşmesi (*patates* > *pattes*, *kuzula-* > *guzla-*), sızıcılışma (*bıçkı* > *bıçkı*, *reçber* > *reşber*), akıcılışma (*bahane* > *mahana*, *zihin* > *zeyin*), ötümsüzleşme (*bakır* > *paşır*, *diken* > *tiken*), ötümlüleşme (*pişir-* > *bişür-*, *tat* > *dad*), ünsüz benzeşmesi (*dastar* > *dasdar*, *bunlar* > *bunnar*), aykırılışma (*kınap* > *gınap*, *muşamba* > *muşanba*), ünsüz

* Bu makale, *Sivas Akıncılar Ağız Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözlüğü* adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

** Doç. Dr., *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sivas/Türkiye, ORCID: 0000-0003-4981-6900.

*** *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas/Türkiye, ORCID: 0000-0003-3393-2165.

düşmesi (*gökçek > göcek, rençper > reçber*), ünsüz tekleşmesi (*çulluk > culuğ, pulluk > puluğ*), ünsüz ikizleşmesi (*güççük, mozzik*).

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Türkçesi, Anadolu Ağızları, Sivas İli, Akıncılar İlçesi, Ses Bilgisi.*

Abstract

This paper aims to determine the phonetic characteristics of Akıncılar district of province Sivas, and what is presented is based on a fieldwork study. The study consists of three section. In the first section, the place of Sivas dialect among the other dialects is determined and the methodology of the paper is briefly explained. Furthermore, the transcription system of the study is presented in this section. In the second section, the phonetic change and events of Akıncılar are given under two sub-headings as vowels and consonants. The obtained findings are presented in the third section of the paper. Most of them are metathesis examples (e.g. *aşşam > aşham, bakraç > barhaç* etc.). Furthermore, phonetic changes in *r / l* examples are quite common. (e.g. *birader~ bilader, çerebne ~ çelepme* etc.). Apart from these phonetic events, other phonetic events determined in the local dialects are as follows: Vowel assimilation (*bahçe > bahça, yani > yanı*), vowel epenthesis (*renk > irenk, rum > urum*), vowel elision (*patates > pattes, kuzula- > guzla-*), spirantisation (*bıçkı > bıçkı, reçber > reşber*), liquidation (*bahane > mahana, zihin > zeyin*), devoicing (*bakır > pağır, diken > tiken*), voicing (*pişir- > bişür-, tat > dad*), consonant assimilation (*dastar > dasdar, bunlar > bunnar*), dissimilation (*kınnap > gırnap, muşamba > muşanba*), consonant elision (*gökçek > göcek, rençper > reçber*), consonant degemination (*çulluk > culuğ, pulluk > puluğ*), consonant duplication (*güççük, mozzik*).

Keywords: *Turkish, Anatolian Dialects, Sivas Province, Akıncılar District, Phonetic.*

Giriş

Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar, hem Türkiye Türkçesi hem de tarihî ve çağdaş Türk dilleri açısından büyük önem arz etmektedir. Ağızların söz varlığı, ses ve şekil bilgisi tarihî ya da çağdaş döneme ait metin yayımlarında karşılaşılan sorunların çözümünde de yol gösterici rol oynamakta ve son derece önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışmada ise bu ağızlardan biri olan Sivas iline bağlı Akıncılar ilçesinin ses bilgisel özellikleri üzerinde durulmakta ve yöre ağzına ait dil malzemelerinden yola çıkarak Türkiye Türkçesinin ses bilgisine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Akıncılar ilçesi, coğrafi açıdan Orta Kelkit Vadisi olarak kabul edilen bölgede yer almaktadır. Orta Kelkit Yöresi, yapı bakımından Doğu Karadeniz dağlarının güneyinde yer alan doğu-batı uzanışlı dağlar ve faylarla parçalanmış çöküntü ovaları üzerinde bulunmaktadır (Yürüdü-Başbüyük, 2002: 85).

Anadolu ağızları üzerine yapılan sınıflandırma çalışmalarına göre ise Akıncılar ağzı ve diğer Sivas¹ yöresi ağızları, “3. Batı Grubu Ağızları” içinden VI. alt dal olan “Havza, Lâdik, Amasya, Tokat, Sivas (Şarkışla ve Gemerek hariç), Mesudiye, Şebinkarahisar, Alucra, Malatya, Hekimhan, Arapkir ağızları” (Karahan, 1996: 2) grubuna dâhil edilmektedir. Karahan, bu alt grubu da “İkinci Derecedeki Alt Gruplar” adıyla şöyle sınıflandırmaktadır: 1. Lâdik, Havza,

¹ Sivas ve yöresi ağızları üzerine yapılan ilk çalışma Ahmet Caferoğlu'na aittir. Caferoğlu (1944), bu çalışmasında Sivas ve Tokat illeri ağızlarından topladığı dil malzemesini (türkü, mani, şarkı vb.) sunmaktadır.

Amasya, Tokat merkez, Erbaa, Niksar, Turhal, Reşadiye, Almus ağızları; 2. Zile, Artova, Sivas merkez, Yıldızeli, Hafik, Zara, Mesudiye ağızları; 3. Şebinkarahisar, Alucra, Suşehri ağızları; 4. Kangal, Gürün, Divriği, Malatya merkez, Hekimhan, Arapkir ağızları.

Anadolu ağızları arasındaki yerini belirttiğimiz Sivas ağzının kendi sınırları içindeki tasnifini ise Necati Demir ve Ülker Şen (2006: 64-73) şu şekilde yapmaktadır:

1. Ağız Yöresi: Gölova, Akıncılar, Suşehri, Koyulhisar ve Zara ile Doğanşar'ın kuzeyi;
2. Ağız Yöresi: İmranlı ve Zara'nın doğusu;
3. Ağız Yöresi: Divriği'nin tamamı ile İmranlı'nın güney kısımları;
4. Ağız Yöresi: Gürün ilçesi güneyi;
5. Ağız Yöresi: Zara'nın ve Divriği'nin batısı, Hafik, Kangal, Gürün'ün kuzeyi, Ulaş, Sivas merkez ilçe ve köyleri, Altınyayla ve Yıldızeli;
6. Ağız Yöresi: Şarkışla ve Gemerek;
7. Ağız Yöresi: Yıldızeli ilçesi Yavru beldesi.

Bu makalede, yukarıdaki tasnifte birinci ağız yöresinde yer alan Akıncılar ilçesine ait ses özellikleri şu başlıklar altında incelenmektedir: *Giriş, Çeviri Yazı İşaretleri, Ses Bilgisi* ana başlığı altında *Ünlülerde Ses Olayları, Ünsüzlerde Ses Olayları* ve *Sonuç*.

Çeviri Yazı İşaretleri bölümünde, ölçünlü dil dışındaki ünlü ve ünsüzlerin özellikleri verilmektedir. *Ses Bilgisi* bölümünde ilk olarak *Ünlü Uyumu* ile *Önlük- Artlık Uyumu* ve türleri, *Önlük- Artlık Uyumunun Bozulduğu Durumlar*, *Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu*, *Ünlü Değişmeleri* nedenleri ve türevleri, *Ünlü Türemeleri* ve *Ünlü Düşmeleri* ele alınmaktadır. Bu bölümden sonra *Ünsüzlerde Ses Olayları* bölümüne geçilmektedir. Bu bölümde, *Ünsüz Türemeleri* ve türevleri, *Ötümlüleşme*, *Ötümsüzleşme*, *Süreklileşme*, *Sızıcılaşma* ve türleri, *Akıcılaşma* ve türleri, *Ünsüz Benzeşmeleri* ve türleri, *Aykırılılaşma*, *Ünsüz Düşmesi* ve türleri, *Ünsüz İkizleşmesi*, *Ünsüz Tekleşmesi*, *Göçüşme* ve türleri başlıkları yer almaktadır. Sonuç bölümünde ise Akıncılar ilçesi ağzında öne çıkan ses bilgisi özellikleri verilmektedir.

Çeviri Yazı İşaretleri

Akıncılar ilçesi ağzında Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde kullanılan *a, e, ı, i, o, ö, u, ü* ünlüleri dışında diğer ünlü ve ünsüzlerin etkisiyle ortaya çıkan çeşitli ünlüler vardır. Bu ara ünlüleri gösteren işaretler için Ahmet B. Ercilasun'un (1999: 43-48) önerdiği aşağıdaki transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır:

- á yarı kalın, düz, geniş, a ile e arası.
ā kalın, düz, geniş, normal a'dan uzun.
ă kalın, düz, geniş, normal a'dan kısa.

- ē ince, düz, geniş, normal e’den uzun.
í yarı kalın, düz, dar, ı ile i arası.
ó yarı kalın, yuvarlak, geniş, o ile ö arası.
ú yarı kalın, yuvarlak, dar, u ile ü arası.
û kalın, yuvarlak, dar, normal u’dan daha uzun.
ũ ince, yuvarlak, dar, normal ü’den daha uzun.

Akıncılar ilçesi ağzında yazı dilindekiler dışında şu ünsüzler bulunmaktadır:

- ç ötümsüz, yarı sızıcı, c ile ş arası dış eti ünsüzü (Güven, 2014: 41).
Ç yarı ötümlü, patlayıcı, c ile ç arası (Sağır,1999: 130).
F yarı ötümlü, sızıcı, f ile v arası (Sağır, 1999: 130).
g yarı kalın ünlülerle hece kuran orta damak ünsüzü (Güven, 2014: XVIII- XIX).
ğ düşmek üzere olan ğ ünsüzü.
h ötümsüz, sızıcı, art damak ünsüzü (Sağır, 1999: 131).
K yarı ötümlü, patlayıcı, k ile g arası ön damak ünsüzü.
η ötümlü, patlayıcı, damaklı, geniz ünsüzü.
P yarı ötümlü, patlayıcı, b ile p arası çift dudak ünsüzü (Güven, 2014: XVIII- XIX).
S yarı ötümlü, sızıcı, s ile z arası asıl dış ünsüzü.
Ş normalden daha çok vurgulu söylenen ş ünsüzü.
T yarı ötümlü, patlayıcı, d ile t arası asıl dış ünsüzü (Güven, 2014: XVIII- XIX).
ʏ düşmek üzere olan y ünsüzü.

Ses Bilgisi

Ünlülerde Ses Olayları

Ünlü Uyumu

Bu bölümde; Anadolu ağızlarında yaygın olarak görülen önlük-artlık uyumu, bu uyuma neden olan ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmeleri üzerinde durulmakta ve bu benzeşme türleri art sıraya geçenler ve ön sıraya geçenler olmak üzere iki başlık altında tasnif edilmektedir.

Önlük- Artlık Uyumu

Kalınlık incelik uyumu olarak da adlandırılan bu uyum, Akıncılar ağzında yaygın bir şekilde görülür. Bu uyum ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmeleri sayesinde meydana getirilir:

İlerleyici Ünlü Benzeşmesi

Öndeki ünlünün sondaki ünlüyü kendine benzetmesiyle oluşan bu benzeşme örnekleri, art sıraya geçenler ve ön sıraya geçenler başlıkları altında verilmiştir:

Art Sıraya Geçenler

Öndeki kalın sıradan ünlünün kendinden sonra gelen hecedeki ince sıradan ünlüyü kendine benzetmesidir. Yöre ağzında sıkça görülmektedir: *arife > arafa, ateş > ataş, ayet > ayat, aynen > aynan, bahçe > bahça, gible > gıbla, hacet > hacat, patıska > patısğa, yani > yanı, zahire > zahra, zalim > zalım.*

Ön Sıraya Geçenler

Öndeki ince sıradan ünlünün kendinden sonra gelen hecedeki kalın sıradan ünlüyü kendine benzetmesidir: *mektup > mektüp, merhamet > merhemet.*

Gerileyici Ünlü Benzeşmesi

Sondaki ünlünün öndeki ünlüyü kendine benzetmesiyle oluşan bu benzeşme, art sıraya geçenler ve ön sıraya geçenler başlıkları altında verilmiştir:

Art Sıraya Geçenler

Sondaki kalın sıradan ünlünün kendinden önce gelen hecedeki ince sıradan ünlüyü kendine benzettiği görülmektedir: *defa > dafa, emanet > amanat, esas > asas, esvap > asbap, eşofman > aşortman, eyvah > hayvah, ihtiyar > ıhtıyar, menfaat > manfât, seda > sada, sigara > cıgara, sefa > safa, vebal > nabal.*

Ön Sıraya Geçenler

Öndeki ince sıradan ünlünün kendinden önce gelen hecedeki kalın sıradan ünlüyü kendine benzettiği görülmektedir: *aziz > eziz, muhkem > möhkem, subendi > sübendi, tane > dene.*

Önlük- Artlık Uyumunun Bozulduğu Durumlar

Akıncılar ağzında, ölçünlü dilde uyum dışı kalan kimi örnekler uyuma girerken yöre ağzında uyumun bozulduğu durumlar; *g, ğ* seslerinin kalınlaştırıcı etkisi, *-Xy/ -yIr/ -Iyr/ -y* şimdiki zaman eki, *l, r, s, t, y* seslerinin inceltici etkisi gibi nedenlerden meydana gelmektedir.

ğ, η Seslerinin Kalınlaştırıcı Etkisi

ğ, η gibi ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisi kimi ince sıradan sözcüklerdeki sesleri kalınlaştırarak ünlü uyumunu bozar: *değil* > *deşül*, *eteğin* > *eteğan*, *gökte* > *göğde*, *gönül* > *göşül*, *göze* > *göze²*, *mercimeği* > *mercimağ*.

-Xy/ -yIr/ -Iyr/ -y Şimdiki Zaman Eki

Ölçünlü dilde kalın sıradan sözcüklerde uyuma giren, ince sıradan sözcüklerde uyuma girmeyen *-yor* şimdiki zaman eki, Akıncılar yöresi ağzında *-Xy/ -yIr/ -Iyr/ -y* biçimlerine evrilir ve ölçünlü dilin tam tersine ince sıradan sözcüklerde uyuma girerken, kalın sıradan sözcüklerde uyumu bozar: *alıyorum* > *aliyrim*, *atıyoruz* > *atıyruğ*, *geliyor* > *geliy*, *gidiyor* > *gidiy*, *modulluyorlardı* > *modulliylerdi* “kamçılıyordu”, *oluyor* > *olıy*, *takıyorlardı* > *dağıylerdi*, *topluyoruz* > *toplıyruğ*.

l, r, s, t, y Seslerinin İnceltici Etkisi

Akıncılar ağzında tespit edebildiğimiz örneklerde; *l, r, s, t, y* ünsüzlerinin inceltici³ etkisiyle kimi kalın sıradan sözcükler incelmıştır: *ağlayarak* > *ağlıyarek*, *haşlıyalım* > *haşlıyah*, *lazım* > *ilázım*, *layık* > *iláyığ*, *kırtık* > *kırtık* “küçük sabun parçası”, *kırık* > *kırık* “sıpa”, *masraf* > *másarif*, *muhatara* > *muhatere*, *oklava* > *ohley*, *pırtık* > *pırtık*, *rahat* > *iráhat*.

Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu

Türkçe bir sözcüğün ilk ünlüsü düz “*a, e, ı, i*” ise sonraki ünlüleri de düz; yuvarlak “*o, ö, u, ü*” ise sonraki ünlüleri ya düz-geniş “*a, e*” veya dar-yuvarlak “*u, ü*” olur. Bu uyum, düzlük yuvarlaklık uyumu⁴ olarak adlandırılmaktadır.

Yöre ağzında ünlü yuvarlaklaşmaları yoğun olduğu için düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulduğu görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinden beri sözcük tabanlarında ve bazı eklerde yuvarlaklaşma eğiliminin olduğu bilinmektedir. Bu ek ve sözcükler bugün Anadolu⁵ ağızlarının bir kısmında da yuvarlaklıklarını korumaktadır.

Akıncılar yöresinde de ünlü yuvarlaklaşmasının korunduğu ve ölçünlü dilde düzlük yuvarlaklık uyumuna uyan çoğu sözcüğün uyum dışı⁶ kaldığı tespit edilmiştir: *april* > *abrul*, *abık sapık* > *abuh subuh*, *ağı* > *avu*, *ağıl* > *aşul*, *ağız* > *aşuz*, *alaçık* > *alaçuğ* “kulübe”, *anık* > *anuh* “naneye benzer bir bitki”, *ardıç* > *arduç*, *arı* > *aru*, *aşırı* > *aşuru*, *atki* > *atıu*, *aydımlık* > *aydunluğ*, *azdır-* > *azdur-*,

² *göze* > *göze* değişimi şu şekilde açıklanabilir: Ön damak ünsüzlerinden “*g, k*” ile orta damak ünsüzlerinden “*ğ, η*” orta damağa kaydıklarında, yanlarındaki *ö, ü* ünlülerini de önden orta damağa doğru çekerler. Burada boğumlanan ünlüler, “*o-ö, u-ü*” arası yarı kalın “*o, u*” ünlüleridir (Karahana, 1996: 118).

³ Ergin (2008: 68); *ç, ş, y* seslerinin; Sağır (2002: 4) ise *y, ş, ç, c, z, s, l, m, n, t* seslerinin inceltici etkisinden bahseder.

⁴ Ergin (2008: 72), düzlük-yuvarlaklık uyumunu bir sözcükteki ünlülerin düzlük- yuvarlaklık bakımından birbirine uyması olarak tanımlar.

⁵ Doğu grubu ve Kuzeydoğu grubu ağızlarında olduğu gibi Batı Anadolu ağızlarında görülen yuvarlaklaşma eğilimi için bk. Karahana, 1996: 124.

⁶ Ağızlarda düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulduğu başka örnekler için bk. Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağızı (Allahverdiyeva-Bulduk, 2013: 1118).

azık > azuḥ, azıcık > azucuḥ, basık > basuḥ “çok zayıf kimse”, baskı > basgu, basmacık > basmacuḥ “kurutulmuş meyve”, bedirik > bedriük “eğrilmiş pamuk”, bilezik > bileziük, boduç > bodiç “ağaçtan yapılan su testisi”, böğürtlen > böşörtlen, bulanık > bulanuḥ, ceviz > ceşúz, çenile- > çenüle-, çentik > çentiük, çevir- > çeşúr, çitlembik > cıtlanbuḥ, değil > deşúl, derecik > dereciük, devir > teğür, eksi > egsü, eksiketek > egsüetek, eksik > eksük, enik > eniük, erik > eriük, fabrika > pavluka, gelincük > gelüncük, gelinlik > gelünlük, gergi > gergü, karanlık > garaḥnuḥ, ılıştır- > ılıştur-, karşı > garşu, kavim > gavum, kazık > gazuḥ, kemik > kemiük, kendi > gendü, kızamık > gızamuḥ, manastır > manastur, merdiven > merduvan, oklava > oḥlov, sandık > sanduḥ, sarı > saru, tandır > tandur, temiz > temüz, tenesir > tenesür, yalnız > yalınuz, yanık > yanuḥ, yapı > yapu, yastık > yastuḥ, yukarı > yuḥaru.

Ölçünlü dilde uyum dışı kalan tespit edebildiğimiz tek örnek, Akıncılar ağzında düzlük-yuvarlaklık uyumuna girer: *ampul* > *ampil*.

Ünlü Kalınlaşması⁷

Yöre ağzında, bazı ünsüzlerin etkisiyle ince ünlülerin kalın ünlülere dönüştüğü görülmektedir. Özellikle ğ, h, ɳ gibi gırtlak ve damak ünsüzlerinin kalınlaştırıcı etkiye sahip olduğu görülür. Ölçünlü dilde ince sıradan ünlülerle kullanılan kimi sözcükler yöre ağzında kalınlaşır: *çitlembik* > *cıtlanbuḥ* “çitlembik ağacı”, *heves* > *havas*.

Kalınlaşma Türleri⁸

Sözcüğün bütün hecelerinde meydana gelen “tam kalınlaşma” ve yalnız bir hecede meydana gelen “yarı kalınlaşma” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Akıncılar ağzında tespit edilen örnekler şu şekildedir:

Tam Kalınlaşma

çitlembik > *cıtlanbuḥ*, *heves* > *havas*.

Yarı Kalınlaşma

ceviz > *ceşúz*, *çevir-* > *çeşúr*, *değil* > *deşúl*, *döğmeç* > *döğmeç*, *dövme* > *döğme*, *düğme* > *düğme*, *göğüş* > *göşüş*, *gönül* > *göşül*.

Ünlü İncelmesi

Bazı ünsüzlerin etkisiyle kalın ünlülerin ince ünlülere dönüştüğü görülür. Kalın ünlülerin incelmesinde birden çok neden vardır. Bu nedenler; inceltici ünsüzlerin, şimdiki zaman ekinin ve yardımcı ünsüzün etkisi olmak üzere üç grupta toplanabilir:

⁷ Akar (2013: 48), *ön ünlülerin artılılaşması* olarak adlandırdığı bu olayın özellikle Orta Anadolu ağızlarına has olan “k, g” yanındaki ince sıradan yuvarlak ünlülerin “ö, ü” yarı kalınlaşması ile “ó, ú” seslerine değişmesi olduğunu ifade eder.

⁸ Bir sözcüğün tek hecesinde kalınlaşma meydana gelip diğer hece veya hecelerde kalınlaşma görülüyorsa bu tür kalınlaşmaları “yarı kalınlaşma”; bütün hecelerde kalınlaşma meydana geliyorsa bunları da “tam kalınlaşma” denir (Vural-Böler, 2011: 135).

İnceltici Ünsüzlerin Etkisi

Akıncılar ağzında *c, ç, r, s, ş* ünsüzlerin etkisiyle incelmış sözcük örnekleri şunlardır: *amca > emice, azcık > ecük, çanta > çente, hurs > hers, jandarma > cenderme, kalıç > gelüç “orak”, saat > sehet, şamama > şememe* “küçük kokulu süs kavunu”. Ayrıca yöre ağzında inceltici etkiye sahip diğer ünsüzler için bk. *l, r, s, t, y* ünsüzlerinin inceltici etkisi bölümü.

Şimdiki Zaman Ekinin Etkisi

-yor > -y biçiminde gelişen şimdiki zaman eki, kalın sıradan seslerin ön sıraya geçmesine neden olur: *bakıyor > bahıy, oluyor > olıy, oturuyor > oturıy, vuruyor > vurıy* vb.

Yardımcı Ünsüzün Etkisi

Kalın sıradan ünlü ile biten sözcüklere yükleme ve yönelme hâli ekleri getirildiğinde araya yardımcı ünsüz *y* sesi girer ve kalın sıradan sözcüğün incelmeye neden olur: *buraya > burıya, hacıya > hacıya, tarlaya > tarlıya, tarlayı > tarlıy, buğdayı > buğdıy*.

İncelme Türleri

Sözcüğün bütün hecelerinde meydana gelen “tam incelme” ve yalnız bir hecede meydana gelen “yarı incelme” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yöre ağzında tespit edilen tam ve yarı incelme örnekleri şu şekildedir:

Tam İncelme

amca > emice, azcık > ecük, çanta > çente, hurs > hers, jandarma > cenderme, kalıç > gelüç, saat > sehet, şamama > şememe.

Yarı İncelme

Yöre ağzında yayın görülen özelliklerden biridir: *ağlayarak > ağılyarek, bakıyor > bahıy, buğdayı > buğdıy, buraya > burıya, hacıya > hacıya, haşlıyalım > haşlıyah, layık > ilâyıh, lazım > ilázım, kırtık > kırtik, kırık > kırık, muhatara > muhatere, oklava > ohley, oturuyor > oturıy, oluyor > olıy, pırtık > pırtik, rahat > iráhat, tarlaya > tarlıya, tarlayı > tarlıy, vuruyor > vurıy*.

Geniş Ünlülerin Daralması

a, e, o, ö ünlülerinin çeşitli yollarla *ı, i, u, ü* dar ünlülerine dönüştüğü görülmektedir. Yöre ağzında bu duruma özellikle *g, ğ, y* ünsüzlerinin ve alıntı sözcüklerin neden olduğu gözlenmektedir. Ayrıca Türkçe sözcüklerde de geniş ünlülerin daralmasına⁹ rastlanmaktadır:

a > ı: *argaç > ırgaç “mendil süsü”, bağırsak > başırsıh*

⁹ Geniş ünlülerin daralmasında *g, ğ, y* ünsüzleri, hâl ekleri, şimdiki zaman eki, *-y-* yardımcı sesi ve yabancı sözcükler gibi nedenler etkili olabilir (Vural-Böler, 2011: 33).

a > u: *çorak > şoruḥ*

e > i: *zaten > Satı*

e > i: *beyaz > biyâz, cerme > cermi¹⁰, gece > gice, iskemle > iskemi, patates > patatis, telefon > telifon, yer > yir*

e > u: *cevap > cuvap*

o > i: *sofra > sıfra, tostombul > tıstımbul*

o > i: *şoför > şifor*

o > u¹¹: *boğaz > buşaz, horoz > horuz*

ö > ü: *dövecek > düvecek, köfte > küfte, öğlen > üşlen*

Dar Ünlülerin Genişlemesi

ı, i, u, ü dar ünlülerinin çeşitli nedenlerle *a, e, o, ö* ünlülerine dönüştüğü, genişlediği görülmektedir. Yöre ağzında hem alıntı hem de Türkçe sözcüklerde görülen genişleme örnekleri şu şekildedir:

ı > a: *cancağız > cancaşaz, salıncak > sallancaḥ*

ı > e: *hırs > hers*

i > e: *aşıkâr > eşkere, git- > get-, hiç > heç, itiraz > etiraz, ivme > evme, sanki > sanke, zihin > zehin*

u > o: *abu > aböş, alüminyum > alimiyon, bunal > boğal, burçak > borçaḥ, dudak > dodaḥ, kuş > hoş, usan- > osan-*

u > ö: *muhkem > möhkem “sağlam, güçlü”*

ü > e: *yürü- > yeri-*

ü > ö: *böğürtlen > böörtlen, hükümet > hökümet, lüks > löküS “lamba”, üvey > övey*

Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

b, p, m, f, v, w¹² gibi çift dudak ve diş-dudak ünsüzlerinin etkisiyle Akıncılar ağzında *a, e, ı, i* düz ünlülerinin *o, ö, u, ü* ünlülerine yuvarlaklaştığı görülmektedir. Yöre ağzında görülen tipik ses olaylarından. Özellikle iki ve daha çok heceli sözcüklerin son hecesinde meydana gelir:

a > o: *oklava > oḥlov*

---

¹⁰ *cermi* sözcüğü *çeyiz cermi* ikilemesinde “mal- mülk, para- pul” anlamlarına gelecek şekilde kullanılır.

¹¹ Akar (2013: 50), *o > u* ünlü daralması olayının Oğuz ve Kıpçak lehçelerinin etkileşimi ile meydana gelmiş olabileceğini, Oğuzcanın sıklıkla ilk hecede geniş-yuvarlak ünlü, Kıpçakçanın ise geniş-dar ünlü tercih ettiğini ifade eder.

¹² Yuvarlaklaştırıcı etkisi olan söz konusu sesler için ayrıca bk. Eker, 2011: 286.

e > ö: köseği > kösövü “ateş karıştırmak için kullanılan alet”

ı > u: abık sapık > abuh subuh, ağı > avu, ağıl > aşul, ağız > aşuz / avuz, alaçık > alaçuğ, anık > anuh, ardiç > arduç, arı > aru, aşırı > aşuru, atki > atku, aydınlık > aydunluğ, azdır- > azdur-, azık > azuğ, azıcık > azucuğ, basık > basuğ, baskı > basgu, basmacık > basmacuğ, bulanık > bulanuğ, karanlık > garañnuğ, karşı > garşu, kazık > gazuğ, kızamık > gızamuğ, manastır > manastur, pınar > puşar, sağdıç > saşduç, sarı > saru, tandır > tandur, yalnız > yalıñuz, yanık > yanuğ, yapı > yapu, yastık > yastuğ, yukarı > yuħaru

ı > ü: azcık > ecük, kalıç > gelüç

i > ú: ceviz > ceşúz, çevir- > çeşúr, değil > deşúl

i > u: çift > çuft, çitlembik > cıtlanbuğ, fabrika > pavluka, kavim > gavum

i > ü: bilezik > bilezük, cıva > cüva, civar > cüvar, civelek > cüvelek, çekiç > çeküç, çentik > çentük, çenile- > çenüle- “bağırmaq, inlemek, ulumak (hayvan için)”, derecik > derecük, devir > teğür, eksi > egsü, eksik > eksük, enik > enük, erik > erük, gelincik > gelüncük, gelinlik > gelünlük, gergi > gergü, kemik > kemük, kendi > gendü, köseği > kösövü, pırpırım > pürpürüm “semizotu”, seki > sekü, temiz > temüz, teneşir > teneşür

Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

Yuvarlak *o, ö, u, ü* ünlülerinin düz *a, e, ı, i* ünlülerine dönüşmesi olayı, yöre ağızında yuvarlaklaşmalar kadar yaygın görülmemektedir:

o > a: lavabo > lavba

ö > e: böyle > bele, çöz- > çez-

u > ı: çuvaldız > çıvaldız, suvar- > sıvar- “sulamak; sürmek; okşamak”

u > i: ampul > ampil, boduç > bodiç “ağaçtan yapılan su testisi”

ü > i: yürü- > yeri-

Ünlü Türemeleri

Ünlü türemeleri söz başı, söz içi ve söz sonunda görülebilmektedir. Yöre ağızında bu üç durum da tespit edilmiştir:

Söz Başında Ünlü Türemesi

Anadolu ağızlarında özellikle *r* ve *l*¹³ ile başlayan alıntı sözcüklerde görülen bu ses olayı, yöre ağızında *r* ve *l* ünsüzleri dışında *s* ile başlayan bazı alıntı sözcüklerde de gözlenmekte ve ön seste dar bir ünlünün türediği görülmektedir:

l Önünde Türeme

layık > iláyığ, lazım > ilázım, leğen > ileğen, leş > üleş, lif > ilif

¹³ Ağızlardaki diğer örnekler için bk. Akar, 2013: 53.

r Önünde Türeme

rahat > *irâhat*, *rast* > *ıras*, *renk* > *irenk*, *rum* > *urum*, *rup* > *urup* “tahlil ölçer”, *rus* > *urus*, *ruşen* > *ürüşan*, *ruya* > *úrúya*

s Önünde Türeme

sipariş > *ısmarıç*, *spatula* > *ıspartaluğ*

Söz İçinde Ünlü Türemesi

Akincılar ağzında /b-r/, /k-s/, /l-k/, /l-ŋ/, /l-p/, /m-r/, /s-r/, /t-r/, /y-h/ ünsüz çiftleri¹⁴ arasında ünlü türemesi tespit edilmiştir:

a Türemesi: *çolpa* > *çolapa* “sakat”, *mayhoş* > *mayahoş*

ı Türemesi: *cılık* > *cılık* “bozulmuş, yumurta”, *kısrak* > *gısrak*¹⁵, *yalnız* > *yalınuz*

i Türemesi: *cemre* > *cemile* “cemre, şubat ayında birer hafta arayla havada, suda toprakta olduğu sanılan sıcaklık yükselişi”¹⁶, *traktör* > *tirektör*

ü Türemesi: *dürbün* > *dübürüm*, *lüks* > *löküS*

Söz Sonunda Ünlü Türemesi

-ken zarf fiil eki -kene biçiminde kullanılır ve bu ekin geldiği sözcüklerde bir ünlü türemesi meydana gelir: *yaparkene*, *goyarkene*, *yatarkene*, *derkene*, *yerkene*.

Ünlü Düşmeleri

Söz İçinde Ünlü Düşmesi

Yöre ağzında vurgulanmayan söz içi dar ünlü düşme eğilimindedir. Birkaç örnekte geniş ünlü düşmesi de tespit edilmiştir:

a Düşmesi: *patates* > *pattes*

e Düşmesi: *cereme* > *cerme* “dert, sıkıntı, eziyet”

ı Düşmesi: *yayılım* > *yaylım*

i Düşmesi: *bedirik* > *bedrük* “eğrilmek için dürülmüş uzun pamuk yumağı”, *hakikat* > *haggat*, *zahire* > *zahra*

---

¹⁴ Ağızlarda ünlü türemesinin görüldüğü ünsüz çiftleri /t-r/, /k-r/, /d-r/, /b-r/, /m-r/, /s-r/ için ayrıca bk. Akar, 2013: 54.

¹⁵ Türk dil ve lehçelerinde de ünlü türemesi ile görülen *kısrak* sözcüğünün Bşk. *kısrak*, Kır. *kısrak*, Hak. *hızırak* “iki yaşındaki kısrak”, Tuv. *kızırak* “üç yaşındaki kısrak” biçimleri için bk. Eckmann, 1955: 13.

¹⁶ Söz konusu anlam için bk. TüS 452.

u düşmesi: *buğula-* > *bušla-* “buğu ile pişirmek”, *kuzula-* > *guzla-*

Söz Sonunda Ünlü Düşmesi

a Düşmesi: *tosbağa* > *tosbāš*

ı Düşmesi: *aşağı* > *aššāš*, *buzağı* > *buzaš*

u Düşmesi: *buğu* > *būš*

Ünsüzlerde Ses Olayları

Bu bölümde; Ünsüz türemeleri, Ötümlüleşme, Ötümsüzleşme, Süreklileşme, Sızıcılaşma, Akıcılaşma, Ünsüz Benzeşmeleri, Aykırılışma, Ünsüz Düşmesi, Ünsüz İkizleşmesi, Ünsüz Tekleşmesi, Göçüşme gibi ünsüzlerle ilgili ses olayları incelenecektir.

Ünsüz Türemeleri

Ünsüzler, türedikleri konuma göre söz başı, söz ortası ve söz sonu türemesi olmak üzere üç şekilde sınıflandırılır. Yöre ağzında görülen ünsüz türemeleri¹⁷ şunlardır:

Söz Başında Ünsüz Türemesi

/h-/ Türemesi

Tekin- Ölmez (2015: 69), Ana Türkçedeki söz başı *h-* sesinin sistemli olarak korunduğunu belirtir. Gülsevin (2005: 211- 212) de söz başı *h-* sesinin türeme değil aslı olduğunu, Halaççada *h-*'ye döndüğü düşünülen Ana Altayca söz başı **p-* sesinden geldiğini ifade eder. *hayva* ve *hislen-* ile Menz'in (2009: 101) Ermenice kökenli olarak gösterdiği *him* “temel” sözcüğü de Gülsevin tarafından, aslı **p-*'ye gidebilen sözcükler listesinde verilmiştir.

Akıncılar ağzında söz başında sık görülen *h* türemesi örnekleri şunlardır: *ark* > *harh* “su yolu”, *arka* > *harga*, *ayva* > *hayva*, *eşofman* > > *haşortman*, *elbet* > *helbet*, *evlek* > *hevlek* “ekilecek tarlada ayrılmış parça”, *eyvah* > *hayvah*, *is* > *his*, *islen-* > *hislen-*.

/y-/ Türemesi

Tekin (1994: 51), ünlü ile başlayan sözcüklerin başında yarı ünlü *y-* sesinin belirmesinin çok rastlanan ve iyi bilinen bir seslik olgu olduğunu belirtir.

Akıncılar ağzında da görülen söz başı *y-* ünsüz türemesi¹⁸ iki örnekte tespit edilmiştir: *ılgın* > *yılgın* “sıkça ağaçlık yer, çalı”, *it-* > *yit-* “bir şeyi güç uygulayarak ileri götürmek”.

¹⁷ Korkmaz (1992: 119), ön seste ünsüz türemesini “Ünlü ile başlayan bazı kelimelerin ön hecelerindeki vurgusuz veya zayıf kelime başı ünlülerinin ses değerlerini koruma vb. sebeplerle *y*, *h*, *v* gibi boğumlanma noktaları zayıf olan ünsüzlerin türemesi olayı” olarak tanımlar. Demir-Şen (2006: 123), bu ses olayına Sivas ili ve yöresi ağızlarında sık rastlanmadığını ifade eder.

¹⁸ Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen ön ses *y-* türemesinin nedenleri için bk. Özek, 2014: 845.

Söz İçinde Ünsüz Türemesi

Söz içi ünsüz türemesi, yöre ağzında söz başı ünsüz türemesine göre daha fazla örnekte görülmektedir. Söz içinde *b, ğ, h, l, m, n, r, t, v, y* ünsüzlerinin türediği tespit edilmiştir:

/-b-/ türemesi: *pamuk* > *pambıh*¹⁹

/-ğ-/ türemesi: *sönük* > *söğnük*²⁰

/-h-/ türemesi: *saat* > *sehet*

/-l-/ türemesi: *ikindi* > *ilkindi*

/-m-/ türemesi: *senit* > *sement*²¹ “hamur açılan dikdörtgen ekmek tahtası”, *sonradan* > *sonramınan*

/-n-/ türemesi: *bat* > *bant* “kısır, kısır yapılp yenilen yemek, sarma”, *ödünc* > *öndünç*, *bizimkiler* > *bizimkiner*

/-r-/ türemesi: *bilezik* > *bilerzük*, *spatula* > *ısbartaluh*, *şive* > *şirve*

/-v-/ türemesi: *dua* > *duva*

/-y-/ türemesi: *aile* > *avile* “eş”, *İsmail* > *İsmavil*

Ötümlüleşme²²

ç, f, h, k, p, s, ş, t ünsüzlerinin ötümlü olan ünsüz karşılıklarına dönüşmesiyle gerçekleşen bu ses olayı; yöre ağzında söz başı, söz ortası ve söz sonunda tespit edilmiştir:

Söz Başında Ötümlüleşme

Akincılar ağzında Türkçe ve alıntı sözcüklerde görülen en belirgin ses olaylarından biridir:

ç-> c-: *çaba* > *caba*, *çiplak* > *cıblah*, *çingirak* > *cıngırah*, *çingen* > *cingan*, *çulluk* > *culuh* “hindi”

k- > g-: *kabak* > *gabağ*, *kabala* > *gabala*, *kaçak* > *gaçağ*, *kadar* > *gadan*, *kalas* > *galas*, *kalem* > *galem*, *keçi* > *geçi*, *kemik* > *gemik*, *kendi* > *gendü*, *küçük* > *güççük*

¹⁹ Eckmann (1953: 316), kelime ortasında anorganik *b, p* ve *m*'nin türemesini ele aldığı makalesinde *pamuk* sözcüğünün Anadolu ağızlarında söz içi *-b-* türemesi ile görülen *pambuk / pambıh / pambuğ / pambığ / panbıh* biçimlerine de yer vermektedir.

²⁰ ET *sön-* > EOT *söyün-*, Kıp. *söyün-* “sönmek” (KıpTS 241b) ve Ağ. *söyün-/ sövün-* biçimlerinde kök hâliyle kaydedilen sözcük *-ük* fiilden isim yapım eki aldığı orta dar ünlü düşer ve *y* > *ğ* şeklinde bir sızıcılışma gerçekleşir.

²¹ *sement* sözcüğünün ağızlarda *semen* “ekmek tahtası” (DS X: 3579a) biçimi de mevcuttur. Koç (2010: 49), *sement* sözcüğünde *-t* ünsüz türemesi olduğunu dile getirmektedir. Eren (1999: 361), *senit* “ekmek tahtası” sözcüğünün Rumcadan geldiğini, Eski Kıpçakçada geçen *senit* biçiminin düşündürücü olduğunu ifade etmektedir.

²² *ç, k, p, t* ünsüzlerinin *c, g, b, d* ünsüzlerine dönüşmesi için Ergin (2008: 63) sedalılışma ve yumuşama terimini kullanmaktadır.

p- > b- / P-: *pişir-* > *bişür-*, *peşli* > *Peşli* “giysi, bindallı”, *peşgir* > *Peşkir*

s- > S- / z-: *sabah* > *Sabah*, *sigara* > *zigara*, *sopa* > *zopa*

t- > d-: *tabanca* > *dabanca*, *tahra* > *dehre*, *tane* > *dene*, *taş* > *daş*, *tat* > *dad*, *tırmık* > *dırmıh*, *tiksin-* > *diksin-*, *tilki* > *dilki*, *turna* > *durna*, *tut-* > *duT-*, *tutak* > *dutağ*, *tutacak* > *dutacağ*

Söz İçinde Ötümlüleşme

Yöre ağzında söz içinde ötümlüleşme, ünlüler arasında görülebileceği gibi komşu bir ünsüzün etkisiyle de görülebilmektedir:

-ç- > -Ç- / -c-: *çiftçi* > *çifÇi*, *gökçek* > *göcek* “yeni yetişen ekin”

-k- > -g-: *alkarısı* > *algarısı*, *baskı* > *basgu*, *bukla* > *bugla* “su testisi”, *eksi* > *egsü*, *hakikat* > *haggat*, *ışkın* > *ışgın* “dalda yeni yeşeren filiz”, *işkil* > *işgil* “şüphe”, *patiska* > *patısga*

-p- > -b-: *tepe* > *tebe*

-s- > -S-: *ekseri* > *ekSeri*, *ruhsat* > *ruSat*

-t- > -d-: *aktar-* > *ağdar-*, *arustak* > *arustağ* “toprak tavan”

Söz Sonunda Ötümlüleşme

Söz sonu ötümlüleşme örnekleri, söz başı ve söz içi ötümlüleşme örneklerine göre daha az görülmektedir:

-ç > -c: *öç* > *öc*

-k > -g/K: *evlek* > *evleg* “tarlada açılan ocak”, *herk* > *herK* “nadasa bırakılan tarla”

-t > -d / -T: *avurt* > *avurT* “yanak”, *bat* > *baT* “çit”, *tat* > *dad*

-p > -P: *talep* > *dalaP*

-s > -S: *patoş* > *patoS*

-s > -z: *palas* > *palaz*

Ötümsüzleşme

Ötümlü *b*, *c*, *d*, *g*, *ğ*, *j*, *v*, *z* ünsüzlerinin ötümsüz olan ünsüz karşılıklarına dönüşmesiyle gerçekleşen bu ses olayı, yöre ağzında ötümlüleşmeye göre daha az görülmektedir:

Söz Başında Ötümsüzleşme

b- > p-: *bakır* > *pağır*, *baklava* > *paklava*, *banknot* > *pangalot*, *barhaç* > *parhaç*, *buhari* > *puhari* “ocak; baca”

c- > ç-: *car* > *çar* “örtü, çarşaf”, *cebel* > *çepel* “dikenli arazi”

d- > t-: *devir > teğür, diken > tiken, doktor > tohdor, pide > pite*

g- > k-: *gömlek > köynek, gövle- > kövle- “katmak, eklemek”, günde > künde*

v- > F-/ f-: *vallahi > Falla, vites > fites*

Söz İçinde Ötümsüzleşme

-ç- > -Ç-: *bac > baÇ “fasulyenin içi boş, kurumuş hâli”, gençlik > geÇlik*

-v- > -f-: *bedava > bedafa*

Süreklileşme

Süreklileşme²³ başlığı altında sızıcılışma ve akıcılışma olaylarına yer verilecektir.

Sızıcılışma

b, p, c, ç, d, t, k, g patlamalı²⁴ ünsüzlerinin *f, ğ, h, j, s, ş, v, z* sızıcı ünsüzlerine dönüşmesidir. Ayrıca *l, m, n, r, y* akıcı ünsüzlerinin *f, ğ, h, j, s, ş, v, z* sızıcı ünsüzlerine değiştiği örnekler de sızıcılışma²⁵ olarak verilmiştir. Tespit edilen sızıcılışma örnekleri şunlardır:

Söz Başında Sızıcılışma

ç- > ş-: *çirkef > şirşef, çorak > şoruh*

k- > h-: *kalbur > halbur, kuş > hoş*

Söz İçinde Sızıcılışma

-ç- > -ş-²⁶: *açlık > aşılh, çirkef > keşef, içki > işki, reşber > reşber, uçkur > uşhur*

-k- > -h-: Söz içinde ve sonunda yaygın olarak görülür: *akasya > ahasya, aktar- > ahdar-, akıl > ahıl, akraba > ahraha, bıçkı > bıçhı, sakol > sahol “süpürge”, sayıkla- > sayıhla-, sokum > sohum, soyka > soyha*

-k- > -ğ-: *sakız > sağız*

²³ Dursunoğlu (2017: 44), söyleniş sırasında ses yolunun açık kalması ile oluşan ünsüzlere “süreklî ünsüzler” adı verildiğini, bu ünsüzlerin birçok eserde “sızıcı ünsüzler” olarak da adlandırıldığını ve “sızmalı”, “sürtünücü” ve “daralma” gibi terimlerin de aynı ünsüzleri göstermek için kullanıldığını belirtir.

²⁴ Vural-Böler (2011: 73), boğumlanma tarzlarına göre ünsüzlerin patlamalı ve sızıcı olarak ikiye ayrıldığını *b, p, c, ç, d, t, g, k* ünsüzlerinin patlamalı ünsüzler olduğunu, bu ünsüzlere süreksiz ünsüzler de dendiğini; *f, ğ, h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y* ünsüzlerinin ise sızıcı ünsüzler olduğunu, bu ünsüzlerin de süreklî ünsüz olarak adlandırıldığını ifade eder.

²⁵ Sızıcılışma, patlamalı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüzlere dönüşmesidir ve sızıcı ünsüzler, tıpkı ünlüler gibi kesintisiz bir akışla, süreklî bir şekilde uzayabilir ve bundan dolayı bunlar süreklî ünsüz olarak adlandırılabilir (Vural-Böler, 2011: 73). Süreklî ünsüzler, birçok çalışmada “sızıcı” ve “akıcı” olarak ikiye ayrılmıştır.

²⁶ Güven (2017: 457), iç seste görülen *-ç- > -ş-* sızıcılışma örneklerinin Karadeniz Bölgesi ağızlarının en belirgin özelliklerinden olduğunu ifade eder. Bazı araştırmacıların bu değişimleri Kıpçak Türkçesi özellikleri arasında saydığı ve Öner (1998: 15)’in aynı durumun sadece; Kazak Türkçesinde; son seste görüldüğü görüşlerini aktarır.

-n- > -ğ-/-ş-: *bunal-* > *buşal-*, *gönül* > *göşül*, *önümüzü* > *öğümüzü*, *pınar* > *puşar*

-p- > -v-: *zıpka* > *zıvga* “altı dar üstü geniş erkek giysisi; kispet”

-y- > -ş-: *çeyrek* > *çēşrek*, *eyer* > *eşer*

Söz Sonunda Sızıcılışma

-ç > -ş / ç: *kerpiç* > *kerpiş*, *eğiç* > *eğiş* “hamur teknesinde kalan hamur kalıntılarını temizlemek için kullanılan araç”, *uç-* > *uş-*, *arduç* > *arduş*, *üç* > *üş*

-k > -h: *çorak* > *şoruh*, *oluk* > *oluh*, *ortak* > *ortah*, *sandık* > *sanduh*, *tabak* > *tabah*

-n > -ğ: *ön* > *öğ*, *yün* > *yūğ*

Sızıcı Nöbetleşme

f, ğ, h, j, s, ş, v, z sızıcı ünsüzleri arasında gerçekleşen bu nöbetleşme yöre ağızında söz başında, söz içinde ve söz sonunda yaygın olarak görülmektedir:

Söz Başında

h- / ħ-: *harla-* / *ħarla-*

Söz İçinde

-ğ- / -v-: *ağı* / *avu* “zehir; soğuk hava”, *ağız* / *avuz*, *sağol* / *savol*

-v- / -ğ-/-ş-: *ceviz* / *ceşúz*, *çevir-* / *çēşúr*, *devir* / *teğür*, *dövme* / *dóğme*, *düven* / *düğen*, *düvenle-* / *düğenne-*, *güvendir-* / *güğendir-*

-h- / -ğ-/-ş-: *zahir* / *zaşar*

-ş- / -s-: *küşne* / *küsne* “kızılciğâ benzer yabani bir meyve”, *peştamal* / *pestemal*

Söz Sonunda

-s / -Ş: *herkes* / *herkeŞ*

-j / -ş: *silaj* / *silaş* “mısır yemi”

Akıcılaşma²⁷

Yöre ağzında patlamalı *b* ünsüzünün, gırtlak ünsüzü *h*'nin ve sızıcı²⁸ ünsüzlerden *ğ*, *v* ünsüzlerinin akıcı *l*, *m*, *n*, *r*, *y* seslerine dönüştüğü tespit edilmiştir. Söz başı, söz içi ve söz sonunda görülen akıcılaşma örnekleri şunlardır:

Söz Başında Akıcılaşma

b- > m-: *bahane* > *mahana*

v- > n-: *vebal* > *nabal*

Söz İçinde Akıcılaşma

-ğ- > -y-: *can ciğer* > *can ciyer*, *çiğne-* > *çiyna-*, *değirmen* > *deyirmen*, *değnek* > *deynek*, *eğın* > *eyin*
“sirt”, *eğir-* > *eyir-* “yün eğirmek”, *eğle-* > *eyle-* “beklemek”, *öğnüük* > *öynüük*

-h- > -y-: *şehit* > *şeyit*, *zihin* > *zeyin*

-h- > -n-: *meşhur* > *menşur*

Söz Sonunda Akıcılaşma

-v > -y: *oklava* > *oşley*

Akıcı Nöbetleşme

Akıcı ünsüzler arasında gerçekleşen bu nöbetleşmenin tespit edilen örnekleri şu şekildedir:

Söz Başında

n- / l- : *nöbet* / *löbet*

n- / m-: *nodul* / *modul* “eşeğe binince kullanılan ucu çivili sopa, kamçı”

Söz İçinde

-l- / -n-: *gutlu* / *gutnu*

-l- / -r-: *civılda-* / *civırde-*, *çakıldak* / *çağırdak*, *dinel-* / *diren-* “ayakta durmak, beklemek” (**diner-*), *gelek* / *gerek* “kuru odun”, *gugulik* / *gugirik* “gelin duvağı”, *maşala* / *maşara* “eğimli olan bağ, bahçe ve tarlanın ekilebilmesi ve su tutması için parçalara ayrılarak düzlenmesi”, *talánla-* / *taránla-* “yağmalamak”, *tılsım* / *tırsım*

-n- / -l-: *dönüm* / *dölüm*

---

²⁷ Vural-Böler (2011: 132), *b*, *d*, *g*, *k*, gibi patlamalı ünsüzlerden biri ile *h* gırtlak ünsüzünün *l*, *m*, *r*, *y* gibi bol sesli akıcı ünsüzlerden birine dönüşmesi hadisesinin akıcılaşma olarak adlandırıldığını, bu ses olayına açıklık benzeşmesi de denilebildiğini belirtir.

²⁸ Dursunoğlu (2017: 44), eserlerin çoğunda sürekli ünsüzlerin *f*, *ğ*, *h*, *j*, *l*, *r*, *s*, *ş*, *v*, *y*, *z* olduğu konusunda birliktelik sağlandığını ve bu ünsüzlerden *f*, *ğ*, *h*, *j*, *s*, *ş*, *v*, *z* ünsüzlerinin sızıcı ünsüzleri *l*, *m*, *n*, *r*, *y* ünsüzlerinin ise akıcı ünsüzleri oluşturduğunu ifade etmektedir.

-n- / -m-: *çerebne / çelepme* “topraktan yapılan tepsi”

-n- > -y-: *gönül / göyün*

-r- / -l-: Akıcı *r ~ l* nöbetleşmesi, Akıncılar ağzında sıkça rastladığımız ses olaylarındandır: *birader / bilader, cemre / cemile, çerebne / çelepme, çermik / çelmik* “kaplıca”, *çırpı ipi / çilpipi* “inşaatlarda duvar örerken kullanılan ip”, *fetir / fetil* “kalın yufka”, *gurk / gulık* “kuluçka (tavuk için)”, *güreş / güleş, kenger / kengel* “dikenli büyük ot”, *serbest / selbes*

Söz Sonunda

-r / -n: *kadar / gadan*

Süreksizleşme

f, ğ, h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z sürekli ünsüzlerinin *b, c, ç, d, g, k, p, t* süreksiz ünsüz karşılıklarına değişmesidir. Akıncılar ağzında söz başında ve sonunda rastladığımız bazı süreksizleşme örnekleri vardır:

Söz Başında Süreksizleşme

s- > c-: *sigara > cıgara*

Söz Sonunda Süreksizleşme

-ş > -ç: *kargış > gargıç* “beddua, kargış”, *sipariş > ısarıç*

Ünsüz Benzeşmeleri²⁹

Ünsüz benzeşmeleri; oluşum noktalarına göre yakın veya uzak benzeşme, benzeşmenin yönüne bağlı olarak da ilerleyici ve gerileyici benzeşme olmak üzere sınıflandırılmaktadır:

İlerleyici Benzeşme

Söyleyiş kolaylığı sağlamak için bir sözcük içerisinde önce gelen sesin sonra gelen sesi etkilemesi ve kısmen veya tamamen kendisine benzetmesi ilerleyici benzeşmesidir. Yöre ağzında tespit edilen ilerleyici benzeşmeler yakın benzeşme ve uzak benzeşme olmak üzere iki başlık altında verilmiştir:

İlerleyici Yakın Benzeşme

Akıncılar ağzında özellikle sonu *n*³⁰ ile biten sözlerde bu ses olayı görülür: (*-nl- > -nn- / ηn*) *anla- > anna, bunlar > bunnar, dinle- > diñne, düvenle- > düğenne-, günlük > günnük, karanlık > garaanuh, onlar > onnar, önlük > önnük, şenlik > şennik, sürenler > sürenner, yönlendir- > yönnendir-*

²⁹ Ergin (2008: 52), bir gramer birliğinde bir kelimedede bazen yan yana gelen veya biraz aralıklarla bir arada bulunan iki sestem birinin diğerine tesir ederek onu kendine benzetme olayını benzeşme olarak tarif eder.

³⁰ Sonu *n* ile biten sözlerde görülen bu ses olayı için bk. Caferoğlu 1958: 5.

Ayrıca *köstü* > *kössü* “köstebek” (-st- > -ss-) sözcüğünde de ilerleyici yakın benzeşme tespit edilmiştir.

İlerleyici Uzak Benzeşme

Sözcük içinde komşu olmayan seslerden önde olan ünsüzün sonda olan ünsüzü kendine benzetmesidir: *dastar* > *dasdar* “hamur üstüne serilen örtü”, *şapcak* > *şapşak* “orta büyüklükteki su taşı”.

Gerileyici Benzeşme

Sözcük içinde sonda olan ünsüzün önde olan ünsüzü kendisine benzetmesi olayıdır. Yöre ağızında tespit edilen gerileyici benzeşmeler özellikle alıntı sözcüklerde görülmektedir. Bu bölümde ele alınan gerileyici benzeşmeler, yakın benzeşme ve uzak benzeşme olmak üzere iki başlık altında verilmiştir:

Gerileyici Yakın Benzeşme

Sözcük içinde komşu seslerden sonda olanın önde olanı kendine benzetmesidir: *birtek* > *bittek*, *herle* > *helle* “un çorbası”.

Gerileyici Uzak Benzeşme

Sözcük içinde komşu olmayan seslerden sonda olan ünsüzün önde olan ünsüzü kendine benzetmesidir: *fetir* > *tetir* “ceviz yaprağı”, *suşehri* > *şuşehri*.

Aykırılışma

Aykırılışmalar³¹ da benzeşmelerde olduğu gibi ilerleyici ve gerileyici, uzak ve yakın biçimlerinde tasnif edilmektedir. Yöre ağızında benzeşmeye oranla daha az örnekte ve alıntı sözcüklerde tespit edilmiştir:

Gerileyici Yakın Aykırılışma

Söz içinde komşu olan seslerden önce gelenin değişmesiyle meydana gelen bu ses olayı, yöre ağızında bazı sözcüklerde tespit edilmiştir: *kınnap* > *gırnap* “ip, sicim”, *muşamba*³² > *muşanba* “naylon”.

---

³¹ Aykırılışma, “Bir sözcükte yan yana veya birbirine aralıklı duran, fakat boğumlanma özellikleri bakımından birbirinin aynısı ya da birbirine yakın iki ünsüzden biri, bazen kendi boğumlanma noktasını diğerinden ayırarak başka bir ünsüze dönmesi”dir (Korkmaz, 1994: 96). Vural-Böler (2011: 139), Türkçede aynı ünsüzün ekleme ve birleşme dışında yan yana bulunamayacağı için aynı ünsüzün aykırılışmasının Arapçadan alınan kelimelerde ve çoğunlukla ikinci ünsüzde söz konusu olduğunu ifade eder.

³² Coşkun (2007: 359), ölçünlü dilde görülen *saklanbaç* > *saklambaç*, Far. *penbe* > *pembe* gelişmelerinde fizyolojik benzeşmenin söz konusu olduğunu ve bu ses olayında, dudakta oluşan +b sesinin diş eti-burun sesi olan +n yerine yine kendisi gibi dudakta oluşan +m (nb+ > mb+) sesini tercih ettiğini ifade eder.

Ünsüz Düşmesi

Bir sözcükte çeşitli nedenlerle gerçekleşen ünsüz düşmesinin yöre ağzında söz içinde ve söz sonunda tespit edilen örnekleri şunlardır:

Söz İçinde Ünsüz Düşmesi

/-h-/ düşmesi: *ruhsat* > *ruSat*

/-k-/ düşmesi: *gökçek* > *göcek*

/-n-/ düşmesi: *genç* > *geç*, *gençlik* > *geçlik*, *rençper* > *reçber*

/-r-/ düşmesi: *anarşist* > *anaşit*, *program* > *pogram*, *serp-* > *sep-*

/-s-/ düşmesi: *tuzsuz* > *tuzuz*

/-v-/ düşmesi: *duvar* > *duar*

/-y-/ düşmesi: *böyle* > *bele*, *heybe* > *hēbe*

Söz Sonunda Ünsüz Düşmesi

/-y/ düşmesi: *buğday* > *būšda*

/-n/ düşmesi: *zaten* > *Satı*

Ünsüz İkizleşmesi

Akıncılar ağzında Türkçe ve alıntı sözcüklerde ünsüz ikizleşmesi³³ tespit edilmiştir. Bu ünsüz ikizleşmesi örnekleri şunlardır: *alerji* > *allerji*³⁴, *aşağı* > *aşşāš*, *gazuh* > *gazzuh*, *kışın* > *gışşın*, *kızamak* > *gızammuh*, *küçük* > *güççük*, *mozik* > *mozzik* “düve; bedence küçük kalmış hayvan”.

Ünsüz Tekleşmesi

Çift ünsüz bulunduran sözcüklerdeki ünsüzlerin birinin düşmesi ile gerçekleşen bu ses olayı, yöre ağzında özellikle Arapça sözcüklerde tespit edilmiştir: *evvel* > *evel*, *mahalle* > *mahle*, *müzevir* > *müzevir*. Arapça olmayan şu iki sözcükte de ünsüz tekleşmesi görülmektedir: *çulluk* > *culuh*, *pulluk* > *puluh* “pulluk bıçağı”.

Göçüşme³⁵

Göçüşme, yakın ve uzak göçüşme olmak üzere iki başlık altında verilmiştir:

³³ Eker (2013: 161), uzun ünlülerin kısalarırken yanlarındaki ünlüyü ikizleştirebildiğini, tarihî ve modern dillerde aslı uzun ünlülerin etkisiyle ortaya çıkan ikizleşme örneklerinin var olduğunu ifade eder. Banguoğlu (2007: 68), ikizleşme örneklerini *iç türeme* başlığı altında iç seste *n* türemesi örneklerinden hemen sonra verir.

³⁴ *allerji* sözcüğündeki ünsüz ikizleşmesi sözcüğün geldiği dildeki orijinal (Fr. *allergie* Tüs 89) biçiminden kaynaklanıyor olmalıdır. Bu açıdan diğerlerinden farklıdır.

³⁵ Korkmaz (1992: 74), kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayına göçüşme adını verir.

Yakın Göçüşme

Birbirini izleyen, komşu seslerde meydana gelen göçüşme türüne Akıncılar ağzında yaygın olarak rastlanır: *aḥşam* > *aşham*, *ayva* > *havya*, *bakraç* > *barhaç*, *çıplak* > *cılbaḥ*, *dünya* > *düyna*, *eski* > *eksü*, *külfet* > *küflet*, *memleket* > *melmeket*, *topraḥ* > *torpaḥ*.

Uzak Göçüşme

Birbirinden uzak kalan seslerde meydana gelen göçüşme türü de yöre ağzında sıklıkla kullanılmaktadır: *çekirge* > *kekürçe*, *dürbün* > *dübürüm*, *ileri* > *ireli*, *iler(i)le-* > *irel(i)le-*, *lanet* > *nālet*, *peškütan* > *peştugan* “yoğurdun pişirilmesiyle elde edilen, çorba yapılan dondurma kıvamında madde”³⁶.

Sonuç

Sivas İli Akıncılar İlçesi ağzının ses özelliklerini konu alan bu makalede, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Yazı dilinde yer alan ünlü ve ünsüzler dışında kalan ve çeşitli seslik nedenlerle meydana gelmiş şu ünlü ve ünsüzler belirlenmiştir. Ünlüler: *á, ā, ă, é, ē, í, î, ó, ú, ū, ū̄*. Ünsüzler: *ç, Ç, F, g, ğ, h, K, η, P, S, Ş, T, y*.

- Yöre ağzında ünlü yuvarlaklaşması nedeni ile dudak uyumun bozulduğu görülmektedir. Ünlü yuvarlaklaşmalarının bir kısmına dudak ve diş-dudak ünsüzleri, bir kısmına ise Eski Anadolu Türkçesinden beri korunan ünlü yuvarlaklıkları neden olmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinin en belirgin ses özelliği yuvarlaklaşmalardır. Bu yuvarlaklaşma eğilimi, bugün Anadolu ağızlarında varlığını sürdürmektedir. Akıncılar ağzında da ünlü yuvarlaklaşmasının yaygın olduğu tespit edilmiştir: *aḡıl* > *aḡul*, *arı* > *aru*, *azcık* > *ecük*, *baskı* > *basgu*, *bilezik* > *bilerzük*, *civa* > *cüva*, *derecik* > *derecük*, *enik* > *enük*, *karşı* > *garşu* vb.

- Akıncılar ağzında diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi *r-* ve *l-* ünsüzleri ile başlayan sözcüklerde ünlü türemesi görülmektedir. Bunun sebebi, Türkçe kökenli sözcüklerin *r-* ve *l-* ünsüzleri ile başlamamasıdır. Yöre ağzında bu özelliğin çok yaygın olduğu görülmektedir: *rahat* > *irâhat*, *rast* > *iras*, *renk* > *irenk*, *rum* > *urum*, *ruşen* > *ürüşan*, *leḡen* > *ileḡen*, *leş* > *üleş*, *lif* > *ilif* vb. Ayrıca *s-* ünsüzü ile başlayan iki örnekte söz başı ünlü türemesi belirlenmiştir: *spatula* > *ıspartaluḥ* > *sipariş* > *ısmariç*.

- Yöre ağzının diğer bir karakteristik özelliği de arka damak ünsüzlerinin sebep olduğu ünlü kalınlaşmasıdır. Bu tarz ünlü kalınlaşmaları, Akıncılar ağzında tespit edilen yaygın özelliklerden biridir: *deḡil* > *deşül*, *eteḡin* > *eteḡan*, *gökte* > *göḡde*, *gönül* > *göşül* vb.

- Yöre ağzında yaygın olarak görülen diğer bir özellik de *l, r, s, ş, t, y* gibi inceltici etkiye sahip ünsüzler nedeniyle görülen yarı ünlü incelmeleridir: *aḡlayarak* > *aḡlıyarek*, *bakıyor* > *baḡıy, hacıya*

³⁶ Söz konusu anlam için bk. Toparlı, 2019: 301.

> *hacıya*, *layık* > *ilâyıh*, *lazım* > *ilázım*, *kırtık* > *kırtik*, *muhatara* > *muhatere*, *pırtık* > *pırtik*, *rahat* > *iráhat*, *tarlayı* > *tarlıy*, *vuruyor* > *vurıy* vb.

• İlerleyici benzeşmenin gerileyici benzeşmeye göre daha yaygın olduğu belirlenmiştir. Özellikle *nl* > *nn* ilerleyici benzeşmesi yaygın olarak görülmektedir: *anla-* > *anna*, *bunlar* > *bunnar*, *düvenle-* > *düğenne-*, *günlük* > *günnük*, *onlar* > *onnar*, *önlük* > *önnük*, *şenlik* > *şennik*, *sürenler* > *sürenner*, *yönlendir-* > *yönnendir-* vb.

• Yöre ağızında genellikle iki ünlü arasındaki ğ ünsüzü akıcı *y* sesine dönüşmektedir. Bu tür akıcılığa örnekleri oldukça yaygındır: *can ciğer* > *can ciyer*, *değirmen* > *deyirmen*, *eğın* > *eyin*, *eğır-* > *eyir-*, *eğle-* > *eyle-* vb.

• Ölçünlü dilde ötümsüz telaffuz edilen Türkçe ve yabancı sözcüklerin Akıncılar ağızında genellikle ötümlü seslendirildiği gözlenmektedir. Özellikle *k-* > *g-* ve *t-* > *d-* ötümlüleşmesi yöre ağızında yaygın olarak kullanılmaktadır: *kabak* > *gabağ*, *kaçak* > *gaçağ*, *taş* > *daş*, *tat* > *dad*, *tane* > *dene*, *tilki* > *dilki*, *tutak* > *dutağ* vb.

• Akıncılar ağızında *k* > *h* sızıcılığı örnekleri de oldukça yaygındır: *akasya* > *ahasya*, *akıl* > *ağıl*, *kalbur* > *halbur*, *oluk* > *oluğ*, *tabak* > *tabağ* vb. Ayrıca ölçünlü dildeki *n* ünsüzünün yöre ağızında iki ünlü arasında sızıcılışıp ğ ünsüzüne değiştiği sızıcılığı örnekleri de yaygın olarak görülmektedir: *bunal-* > *buşal-*, *gönül* > *göşül*, *ön* > *öğ*, *önümüzü* > *öğümüzü*, *pınar* > *puşar*, *yün* > *yūğ* vb.

• *r* ~ *l* akıcı nöbetleşmesi örneklerine de sıklıkla rastlanmaktadır: *birader* ~ *bilader*, *cemre* ~ *cemile*, *çermik* ~ *çelmik*, *çerebne* ~ *çelepme*, *çırpı ipi* > *çilpipi*, *fetir* ~ *fetil*, *gurk* ~ *gulk*, *güreş* ~ *güleş*, *kenger* ~ *kengel*, *serbes* ~ *selbes* vb.

• Yakın ve uzak göçüşme örnekleri de oldukça yaygındır: *ağşam* > *aşham*, *ayva* > *havya*, *bakraç* > *barhaç*, *eski* > *eksü*, *külfet* > *küflet*, *memleket* > *melmeket*, *toprağ* > *torpağ* vb.

• Türkçe ve alıntı sözcüklerde ünsüz ikizleşmesi de tespit edilmiştir: *allerji*, *aşşâş*, *gazzuh*, *gışşın*, *gızammuh*, *güççük*, *mozzik*.

• Çoğunlukla Arapça sözcüklerde olmak üzere bazı sözcüklerde ünsüz tekleşmesi saptanmıştır: *culuğ*, *evel*, *mahle*, *müzevir*, *puluğ*.

• Yöre ağızında bazı sözcüklerde de *-r-* düşmesi tespit edilmiştir: *pogram*, *anaşit*, *sep-*.

Kısaltmalar

Ağ.: ağız, **bk.:** bakımız, **Bşk.:** Başkurtça, **DS:** Derleme Sözlüğü, **EOT:** Eski Oğuz Türkçesi, **ET:** Eski Türkçe, **Fr.:** Fransızca, **Hak.:** Hakasça, **Kıp.:** Kıpçak Türkçesi, **KıpTS:** bk. Toparlı, R. vd., **Kır.:** Kırgızca, **Tuv.:** Tuvaca, **Tüs:** Türkçe Sözlük, **vb.:** ve benzeri, **vd.:** ve diğerleri

Kaynakça

- Akar, A. (2013). *Muğla Yöresi ve Ağızları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Allahverdiyeva, Ş. ve Bulduk, T. (2013). Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağzı- Ses Bilgisi. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*: 6 (3), 1109- 1145.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1944). *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1958). Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Türemesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1958, 1-11.
- Coşkun, M. V. (2007). "Standart Türkçede Ses Olaylarının Sebep-Sonuç İlişkisi Çerçevesinde Yeniden Sınıflandırılması". 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 347-368.
- Demir, N. ve Şen, Ü. (2006). *Sivas İli ve Yöresi Ağızları (Etnik Yapı- Dil İncelemesi- Metinler- Sözlük)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dursunoğlu, H. (2017). Adlandırma, Terimler ve Sınıflandırma Açısından Türkiye Türkçesinde Ünsüzlere Bir Bakış. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 65 (1), 11-22.
- Eckmann, J. (1953). Kelime Ortasında Anorganik b, p ve m'nin Türemesi. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 313-320.
- Eckmann, J. (1955). Türkçede d, t ve n Seslerinin Türemesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1955, 11-22.
- Eker, S. (2011). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eker, S. (2013). Ana Türkçe Uzun Ünlülerin Kıpçak Dillerindeki Kimi İzlerine Dair. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih TEZCAN'a Armağan*, 13: 145- 167.
- Ercilasun, A. (1999). Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ergin, M. (2008). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/ Yayım/ Tanıtım.
- Gülsevin, G. (2005). Ağız Araştırmamızda Yaygınlaşmış Yanlışlıklar (3): 'üzüm/ yüzüm; ölükl/ höllük;' türeme mi düşme mi?. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, V (2), 207- 213.
- Güven, Ö. (2014). *Sivas İli Zara İlçesi Ağzı* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Güven, Ö. (2017). Zara (Sivas) Ağzı Ses Bilgisi- Ünsüzler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (13), 451- 469.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, A. (2010). Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 47-67.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1994). *Neveşehir ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları
- Küçük, M. (2013). Anadolu Ağızlarındaki Doğu Kökenli Sözcüklerin Ses Bilgisi Açısından Görünümleri- Ünsüzler-. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20 (2), 39-78.
- Menz, A. (2009). Erzurum Ağzında Ermenice Ödünç Sözcükler. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 19, 89-106.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özek, F. (2014). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ön Ses y- Türemesi. *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (9), 843-853.

- Sağır, M. (1999). Ağız Çalışmalarında Çeviriyazı. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sağır, M. (2002). Ses Olayları Bakımından Anadolu Ağızları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 20, 1-7.
- Taşkıran, H. İ. (2021). *Sivas Akıncılar Ağız Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözlüğü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, T. (1994). Türk Dillerinde Ön Seste y- Türemesi. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4, 51-66.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (2015). *Türk Dilleri –Giriş-*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Toparlı, R. (2019). *Sivas Sözlüğü*. Sivas: Sivas Vilayet Kitaplığı.
- Toparlı, R., Vural H. ve Karaatlı R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1978). *Derleme Sözlüğü X, S-T*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vural, H. ve Böler, T. (2011). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yürüdü, E. ve Başbüyük, A. (2002). Orta Kelkit Yöresinde İdari Yapılanmadan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 83-97.

Extended Abstract

This paper aims to determine the phonetic characteristics of Akıncılar district of province Sivas, and what is presented is based on a fieldwork study. The study consists of three sections. In the first section, the place of Sivas dialect among the other dialects is determined and the methodology of the paper is briefly explained. Furthermore, the transcription system of the study is presented in this section.

In the second section, the phonetic change and events of Akıncılar are given under two sub-headings as vowels and consonants. These phonetic changes and events are as follows: Vowels, progressive vowel assimilation (*arife* > *arafa*, *ateş* > *ataş*, *ayet* > *ayat*, *aynen* > *aynan*, *hacet* > *hacat*, *yani* > *yanı*, *zahire* > *zahra*, *zalim* > *zalım*, *bahçe* > *bahça*, *gible* > *gibla*, *patiska* > *patısga*), regressive vowel assimilation (*ihtiyar* > *ıhtıyar*, *menfaat* > *manfât*, *vebal* > *nabal*, *esas* > *asas*, *esvap* > *asbap*, *eşofman* > *aşortman*, *defa* > *dafa*, *eyvah* > *hayvah*, *sigara* > *cıgara*, *sefa* > *safa*, *seda* > *sada*, *emanet* > *amanat*), vowel change (*a* > *i*: *bağır sak* > *başır sıh*, *argaç* > *ırğaç* “handkerchief ornament”; *e* > *i*: *cerme* > *cermi*, *beyaz* > *biyâz*, *iskemle* > *iskemi*, *patates* > *patatis*, *telefon* > *telifon*, *yer* > *yir*, *gece* > *gice*; *e* > *u*: *cevap* > *cuvap*; *o* > *i*: *sofra* > *sıfra*, *tostombul* > *tıstımbıl*; *ö* > *ü*: *dövecek* > *düvecek*, *öğlen* > *üşlen*, *köfte* > *küfte* *argaç* > *ırğaç*”), vowel epenthesis (*a* epenthesis: *mayhoş* > *mayahoş*, *çolpa* > *çolapa*; *i* epenthesis: *kısrak* > *gısrak*, *yalnuz* > *yalınuz*, *cılık* > *cılık*; *i* epenthesis: *traktör* > *tirektör*, *cemre* > *cemile*; *ü* epenthesis: *lüks* > *löküS*, *dürbün* > *dübürüm*), vowel elision (*bedirik* > *bedrük*, *buğula-* > *buğla-*, *cereme* > *cemre*, *hakikat* > *haggat*, *kuzula-* > *guzla-*, *patates* > *pattes*, *yayılım* > *yaylım*, *zahire* > *zahra*). Phonetic events: Consonant, Consonant epenthesis and prothesis (*h* prothesis: *ayva* > *hayva* “quince”, *is* > *his* “soot”; *r* epenthesis: *bilezik* > *bilerzük* “bracelet”, *şive* > *şirve* “idiom”, *spatula* > *ısbartaluğ* “food turner”; *n* epenthesis: *bat* > *bant* “a kind of burghul salad”, *ödünç* > *öndünç* “loan” etc.), consonant changes (*k* > *g*: *kalem* > *galem*, *keçi* > *geçi*, *kemik* > *gemik*, *t* > *d*: *tabanca* > *dabanca*, *tat* > *dad*: *-p-* > *-b-*: *tepe* > *tebe* etc.), spirantisation (*-k-* > *-h-*: *akraba* > *ahraba*, *bıçkı* > *bıçkı*, *sokum* > *sohum*, *-ç* > *-ş*: *kerpiç* > *kerpiş*, *eğic* > *eğiş*, *uç-* > *uş-*), liquidation (*b-* > *m-*: *bahane* > *mahana*, *-h-* > *-y-*: *zihin* > *zeyin*, *şehit* > *şeyit*), devoicing (*d-* > *t-*: *doctor* > *tohdor*, *devir* > *teğür*; *b-* > *p-*: *bakır* > *pağır*, *banknot* > *pangalot*, *barhaç* > *parhaç*, *buhari* > *puhari*, *baklava* > *paklava*; *v-* > *F-/f-*: *vallahi* > *Falla*, *vites* > *fites*), consonant assimilation (*birtek* > *bittek*, *günlük* > *günnük*, *herle* > *helle* “flour soup”, *önlük* > *önnük*, *şenlik* > *şennik*), dissimilation (*kınnap* > *gınnap* “rope”, *muşamba* > *muşanba* “nylon”), consonant elision (*program* > *pogram*, *anarşist* > *anaşit*, *serp-* > *sep-*, *gökçek* > *göcek*, *buğday* > *büşda*), consonant duplication (*alerji* > *allerji*, *aşağı* > *aşşâğ*, *gazuh* > *gazzuh*), consonant degemination (*çulluk* > *culuh*, *evvel* > *evel*, *mahalle* > *mahle*, *müzevvir* > *müzevir*, *pulluk* > *puluh*), metathesis.

The obtained findings are presented in the third section of the paper. Most of them are metathesis examples (e.g. *ağşam* > *aşham*, *ayva* > *havva*, *bakraç* > *barhaç*, *çekirge* > *kekürçe*, *çıplak* > *cılbağ*, *dürbün* > *dübürüm*, *eski* > *eksü*, *dünya* > *düyna* *külfet* > *küflet*, *ileri* > *ireli*, *iler(i)le-* > *irel(i)le-*, *lanet* > *nâlet*, *memleket* > *melmeket*, *peskütan* > *pestugan*, *toprağ* > *torpağ*) and another is word-initial vowel epenthesis, which is frequently started with the consonant *r-* or *l-* (e.g. *leğen* > *ileğen*, *leş* > *üleş*, *lif* > *ilif*, *rahat* > *irâhat*, *rast* > *iras*, *renk* > *irenk*, *rum* > *urum*, *ruşen* > *ürüşan*). These are usually foreign root words. On the other hand, word-initial vowel epenthesis can be determined in two examples starting with *s-*, e.g. *spatula* > *ıspartaluğ*, *sipariş* > *ısmariç*. Furthermore, phonetic changes in *r* / *l* examples are quite common. (e.g. *birader* ~ *bilader*, *cemre* ~ *cemile*, *çermik* ~ *çelmik*, *çerebne* ~ *çelepme*, *çırpıpi* > *çılpipi* “the rope used to build walls in construction”, *fetir* ~ *fetil* “thick phyllo”).

Makalenin Geliş Tarihi: 19 Şubat 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 2 Haziran 2021

BAZI DERS KİTAPLARINDA ŞİÂ VE SÜNNİLİĞE DAİR SORUNLU BİR ANLATIM
A PROBLEMATIC EXPLANATION ON SHIISM AND SUNNISM IN SOME COURSE BOOKS

Abdulkaki Bozkurt*

Öz

İslâm tarihinin ilk dönemlerinde Müslümanlar arasında olumsuz birtakım siyasi hadiselerin yaşandığı bilinen bir gerçektir. Bu hadiselerin bazı ders kitaplarında sorunlu bir şekilde ifade edildiği düşünülmektedir. Sorunlu anlatımın en dikkat çeken Kerbelâ olayının sonuçlarında bildirilen “Müslümanların bu olaydan sonra Şii ve Sünnî şeklinde ayrıldığı” ile ilgilidir. Kaynaklarda bildirilen Şiâ'nın ortaya çıkışında ve kullanımında genelde sözlük anlamına sadık kalındığı yönünde bilgiler mevcuttur. Özellikle peygamberin vefatından sonra terimsel ve siyasi anlamlar kazanmaya başlayacak olan Şiâ, Süreç içerisinde kendini hep Hz. Ali ve Ehl-i Beyt yanlısı olarak takdim edecektir. Sünnîlik ise Şiâ'adan bahsedildiği ilk dönemlerde henüz olmayan ve aşağı yukarı yüz yıllık bir zaman aralığından sonra ortaya çıkacak olan dini bir oluşumdur. Sahabe arasında yaşanan ve Hz. Osman, ardından Hz. Ali'nin şehit edilmesi ile neticelenen siyasi hadiseler, Müslümanlar arasındaki ayrılıkları kaçınılmaz kılmıştır. Kerbelâ olayı ile derinleşen bu ayrılık hareketlerinde Şiâ, olayların hep bir tarafı olmuştur. Olayın diğer tarafını belirlerken yapılan hata ise sorunlu anlatımın gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu çalışmada, sorunlu olarak değerlendirilen anlatım örnekleri, Şiâ ve Sünnîliğin gelişim süreçleri çerçevesinde bu örneklerin neden sorunlu olarak değerlendirilebileceği, bunların doğurduğu olumsuzluklar ve alternatif sunumlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İslâm Tarihi, Kerbelâ, Şiâ (Şiîlik), Sünnî(Sünnîlik), Ders Kitapları.*

* Dr. Öğr. Üyesi, *Mardin Artuklu Üniversitesi*, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mardin/Türkiye, ORCID:0000-0002-9970-4897

Abstract

It is a known fact that some unfavorable political events took place among Muslims in the early periods of Islamic history. It is thought that these events are expressed in a problematic way in some textbooks. The most striking narrative of the problematic narrative is related to the "Muslims split into Shiites and Sunni after this incident" reported in the results of the Karbala incident. There is information that in the emergence and usage the term of Shia reported in the sources, it is generally adhered to the dictionary meaning. Especially after the death of the prophet, The Shia, which will begin to gain terminology and political meanings, will always present itself as pro-Ali and Ehl-i Bayt. Sunnism, on the other hand, is a religious formation that did not exist in the first periods when Shia was mentioned and that will emerge after a period of about a hundred years. The political events between the Companions of the Prophet and the martyrdom of Osman and then Ali made the separation between Muslims inevitable. In these separation movements deepened with the Karbala incident, Shia has always been a part of the incident. The mistake made in determining the other side of the event caused the problematic narrative to come to the agenda. In this study, the examples of narration that are considered problematic, why these examples can be considered problematic within the framework of the development processes of Shia and Sunnism, the negativities they cause, and alternative presentations will be discussed.

Keywords: *History of Islam, Karbala, Shia (Shiism), Sunni (Sunnism), Textbooks.*

Giriş

Türkiye’de ortaöğretim düzeyinde okutulan tarih dersi müfredatında, kronolojik tarih sıralaması gereği İslâm tarihi kısmı yer almaktadır. Bu kısımda genelde İslâm’ın ilk ortaya çıkışından Abbasilerin son dönemine kadar olan konular işlenmektedir. İşlenen bu konular içerisinde şüphesiz en hassas olanı Hz. Osman’ın şehit edilmesi ve Hz. Ali’nin halife seçilmesi konuları olmuştur. Öteden beri İslâm tarihçilerinin en fazla tartıştıkları ve sonuçları itibarıyla günümüzde dahi etkisi görülen (yapılan karşılaştırmalar için bkz. Crone, 2007: 29) bu olayların ders kitaplarındaki anlatımı, tıpkı olayların kendisi gibi zaman zaman sorunlu olmuştur.

Ortaya çıktıkları günden beri İslâm dünyasında sorun teşkil eden bu olayların günümüze aktarımında yaşanan sıkıntılar, etkilerini arttırarak devam etmesine neden olmuştur. Bununla birlikte bir taraftan mezhepsel saplantılarla bu olayları körükleyenler, diğer taraftan olayların İslâm dünyasında meydana getirdiği ayrılık hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan büyük bir Müslüman acziyetinin farkına varmış olan Hristiyan batı dünyasının da art niyetlerini göz ardı etmemek gerekir. Her halükârda gerek ayrılığın gerekse acziyetin ortadan kaldırılmasının pekâlâ Müslümanların elinde olduğunun farkına varılması, bunların ortadan kaldırması için önemli bir adım olacaktır. Bu bağlamda incelenmesi düşünülen konu ile ilgili önemli bir sorunun mevcut olduğu, bunu çözeninse bu yolda bulunan çakıl taşlarından bir tanesinin kaldırılması anlamına geleceği, bunun dahi çok kıymetli olacağı muhakkaktır.

Cemel, Sıffin ve Kerbelâ olaylarının bir sonucu olduğu ifade edilen Şî-Sünnî meselesi, sorunun odağında yer almaktadır. Ancak anılan olayların sonuçlarının sorunlu bir şekilde aktarılmış olmasından dolayı problemin devam ettiğinin hatta daha da kronikleştiğinin farkında olunmalıdır. Ülkemizde okutulan birçok ders kitabında belki de farkına varılmadan bu sürece katkı sunulduğu görülmektedir. Sözü edilen olayların sonuçlarının değerlendirilmesinde çoğunlukla İslâm dünyasındaki ayrılık hareketlerine işaret edilmekte ve Müslümanların çeşitli fırkalara bölündüğü dile getirilmektedir. Çoğunlukla klasik İslâm Tarihi kaynaklarının kullanıldığı bu tür bilgilerde, yaşanmış olaylardan epey sonra ortaya çıkmış olan bir takım fırka isimleri zikredilmek suretiyle günümüz insanları da olayların içine çekilmektedir. Bu da mevcut insanların aynı olayların içindeymiş gibi bir hisse kapılarak dini-mezhebi kutuplaşma ve ayrışma zeminine sürüklenip esas sorunu teşkil etmelerine sebep oluşturmaktadır. Özellikle “Kerbelâ olayından sonra Müslümanların “Şî-Sünnî” olarak kesin bir şekilde ayrıştığı” bilgisi, günümüz açısından doğru ifade edilmemiş söylemlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bunun neden doğru olmadığı mevzusu ise bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Ana konunun sağlıklı aktarımını yapmak ve esas gayeye ulaşabilmek için; Şîa nedir? Sünnîlik nedir? Şîa ve Sünnîlik ne zaman ortaya çıkmıştır? Müslümanlar arasında yaşanan olumsuz hadiselerden sonra neden Müslümanları Şî ve Sünnî şeklinde ayıramayız? Gibi soruların cevaplanması, konunun anlaşılması için gerekli görünmektedir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki burada konu hakkında kendilerinden alıntı yapılmış olan kitaplar, değişik yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulunun kabul ettiği ve ders kitabı olarak okutulmasına onay verdiği kitaplardır. Bunların bir kısmı geçmiş yıllarda okutulmuşken bir kısmı günümüzde halen okutulmaktadır. Sözü edilen anlatımlar çoğunlukla 9. sınıfların zorunlu Tarih-1 dersi kitaplarında geçmekle birlikte geçmiş yıllarda 10.sınıflarda okutulan “İslâm Tarihi” dersinin aynı isimle bilinen ders kitaplarında da geçmektedir. Bunların dışında, konu anlatımlı üniversiteye hazırlık ders kitaplarında da aynı anlatımlara rastlanmaktadır. Bunlar, TYT ve AYT gibi sınavlara hazırlık amacıyla bağımsız yazarlar veya yayınevlerine bağlı komisyonlarca hazırlanmış kitaplardır. Bu kitapların yazar veya yayınevlerine karşı herhangi bir ön yargı olmaksızın yalnızca bir sorunu dile getirmek maksadıyla kullanılmış olduklarının bilinmesinin önemli bir husus olduğunu belirtmek gerekir.

Araştırmada bahsedilen “sorunlu ifade”den kastedilen husus, şu ana kadar anlamları sorgulanmadan birçok kitapta yer almış ve toplum tarafından farkına varılmadan kullanılagelmiş ancak kullanılması ve irdelenmesi halinde sonucu itibarıyla İslâm dünyasında ayrılık oluşturacak veya en azından mevcut olan ayrılığı derinleştirecek kelimelerin yanlış kullanımınıdır. Bunların başında yukarıda da değinildiği gibi Kerbelâ faciasının sonuçlarının anlatıldığı ve Müslümanların Şî-Sünnî şeklinde bölündüğünü dile getiren ifadeler olduğunu belirtmek gerekir. Konu hakkında alıntı yapılan kitaplarda geçen bu iki kavramın anlamı ve ilk ortaya çıkışlarının açıklanması, konunun anlaşılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bunların manalarının doğru bir şekilde ortaya konmaması halinde yapılan çalışmanın da

herhangi anlamı olmayacaktır. Bunu sağlayabilmek için de sözü edilen kelimelerin hem sözlük hem kavramsal manada neler ifade ettiğine bakılmalıdır. Çünkü –günümüz araştırmacılarından Evkuran’ın da işaret ettiği gibi-

Kavram ve terimler, onları kullanan insanların ya da kültürel grupların maksatlarını taşımaları anlamında değer yükledirler. Değer yüklü bir terim, tarihsel ve sosyolojik süreç içinde oluşup kendine özgü bir içerik kazanırken, bir anlama karşı bir başka anlamı ifade etmek üzere kurgulanır. Düşünceler ve ekoller kadar kavramlar da toplumsal hayatın birer parçasıdır. Bu nedenle toplumsal uzlaşma, çatışma ya da ayrışmaların izlerini taşımak durumundadırlar. Dolayısıyla tanımı yapılacak olan kavramların da konjektürel birer anlam taşıdıklarını ifade etmek gerekir (Evkuran, 2005: 95).

Gerçekten de genel olarak değerlendirildiğinde öncelikle “Şîa”nın; Şîa’nın yayılmasının ardından da “ Sünnîliğin” konjektürel olarak ortaya çıkmış oldukları görülmektedir.

Çalışmada öncelikle sorun olarak görülen anlatımlar ele alınarak problemin varlığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Problemin çözümüne katkı sağlayacak terimlerin anlamları ve ortaya çıkış süreçlerinin izahından sonra genel bir değerlendirme ile iddia edilen hususların gerekçeleri sıralanmış ve ardından konu, sonuç ile pekiştirilmiştir. Konuların işlenmesinde özellikle Şîa ve Sünnîlik terimleri ile birlikte bunların mezhepleşme süreçlerine değinilmiştir. Burada, çalışma açısından üzerinde durulması gereken en önemli husus sözü edilen iki hareketin doğuşu arasındaki zaman farkını tespit edip dile getirilen problemin neden bir sorun olduğuna dikkat çekmektir. Bu sebeple gerek Şîa ve gerekse Sünnîlik üzerinde yapılan uzun uzadıya tartışmalara yer verilmemiş, olabildiğince kısa yoldan hedefe ulaşmaya gayret edilmiştir.

Tarih Ders Kitaplarında Konu ile İlgili Sorunlu Görülen Bazı İfade Örnekleri

Çalışmanın özünü oluşturan ve sorunlu olarak görülen anlatımlara, yukarıda belirtildiği gibi özellikle ortaöğretim okullarının ders kitapları veya dengi seviyelerde kurs kitaplarında rastlamak mümkündür. Konu ile ilgili ilk örnek, belirli bir dönemde liselerde okutulmuş olan yazar Kemal Kara’ya ait “ İslâm Tarihi” ders kitabından seçilmiştir. Sözü edilen eser, genel düz liselerin sosyal bilimler alanında bölüm dersi olarak okutulmuş kitaplardandır. Yazar burada:

“Kerbelâ Olayı, Hz. Osman ve Hz. Ali devirlerinde başlayan Müslümanlar arasındaki ayrılıkları daha da artırdı. Hz. Muhammed’in torununun öldürülmesi, Emevîlere olan düşmanlığın artmasına sebep oldu. İslâm Dünyası bu olaydan sonra Sünnîler ve Şîiler olmak üzere ikiye ayrıldı. Hz. Ali taraftarları Şîiliği mezhep haline getirdiler”

Diyerek sorunlu olduğu düşünülen cümleleri dile getirmiştir (Kara,1993: 83). Bir başka ders kitabında da yine benzer ifadeler dikkati çekmektedir:

“Kerbelâ Olayı, Hz. Osman zamanında başlayan ayrılıkları daha da artırdı. Peygamberin torunu olan Hz. Hüseyin’e yapılanlar, Emevîlere karşı düşmanlığın artmasına neden oldu. Bu nedenle İslâm Dünyası Sünnî ve Şîî olmak üzere ikiye ayrıldı. Yezîd, kendisini affettiremediği gibi,

yönetimine karşı harekete geçenleri sert tedbirlerle ortadan kaldırma yoluna gitti” (Şahin, 2002: 51).

Denilerek farkına varılmadan Sünnîlerin, Yezîd tarafındaymış gibi bir algı oluşturulmuştur. 2018-2019 Eğitim ve Öğretim yılında lise 1. Sınıflarında okutulan (ve halen okutulmakta olan) Tarih kitabında da benzer yaklaşımlar mevcuttur:

“Emevîlerde Muâviye zamanında toplanan bir Şûranın aldığı karar doğrultusunda oğlu Yezîd, İslâm tarihinde ilk defa veliaht tayin edilmiş, babasının ölümünden sonra da halife olmuştur. Yezîd’in halife olmasıyla gerek halifelik Hz. Ali’nin soyundan devam etmesi gerektiğini düşünenler gerekse Emevîlerin yönetiminden memnun olmayan diğer gruplar muhalif bir tutum sergilemiştir. Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hüseyin de Yezîd’e bağlılığını bildirmemiş ve Kerbelâ denilen yerde ailesi ve akrabalarıyla birlikte şehit edilmiştir. Bu acı olay Müslümanları çok üzmüş ve Yezîd ile Emevî Hanedanlığına karşı toplumda bir tepki oluşmuştur. Bu olay, iki taraf arasındaki (Şîa-Sünnî) tarihi sınırının kesin çizgisi olmuştur”(Yüksel vd., 2018: 149).

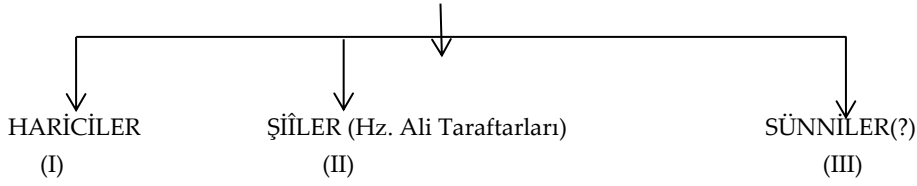
İfadeleri kullanılarak yukarıda sözü edilen algıya destek verir gibi bir duruma düşülmüştür.

Sorunlu ifadeler yalnızca okullarda okutulan ders kitaplarında değil, bazı yükseköğretime hazırlık çalışma kitaplarında da rastlamak mümkündür. Örneğin bir hazırlık kursu kitabında *“Hz. Hüseyin ve beraberindekiler Kerbelâ denilen bölgede Yezîd’in askerleri tarafından şehit edilmiştir. Müslümanlar Şîî ve Sünnî şeklinde kesin olarak ikiye ayrılmıştır”*(Çalışkan, t.y: 53; Limit, t.y: 5) denilmekte ve işaret edilen olumsuz anlatımı dillendirmiş olmaktadır. Bir başka hazırlık kitabında da *“Kerbelâ olayı İslâm Dünyasında kesin mezhep ayrılığının başlangıcı oldu ve İslâm Dünyası, Şîîler ve Sünnîler olmak üzere ikiye ayrıldı”* (Yeşil, Tufan, t.y:60) ifadelerine yer verilmiştir. Gerek burada gerekse ders kitaplarında¹ kullanılan bu sorunlu ifadelerin bir terkip hatasından kaynaklandığı ve bu hatanın zincirleme şekilde devam ettiği düşünülmektedir. Bu anlamda Kerbelâ olayının sonucunda aşağıdaki tablonun ortaya çıktığı söylenebilir.

¹ Ders kitaplarının dışında da benzer anlatımlara rastlamanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim akademik anlamda önemli ve saygın bir konuma sahip Diyanet İslâm Ansiklopedisinin “Basra” maddesinde de işaret edilen sorunlu ifadeleri ima eden anlatımlara yer verildiği görülmektedir. Cemal Vakasından bahsedilen bir paragrafta *“Bu ayaklanmadan sonra Hz. Ali ile Basralılar arasına bir daha giderilmesi mümkün olmayan bir küskünlük girmiş ve halife diğer askerî hamleler için hilâfetinin sonuna kadar bu önemli şehirden fazla asker çıkaramamıştır. Basra, Şîî Kûfeliler’in karşısında Sünnîliğin merkezi olma vasfını daima korumuştur.”* (Bkz. Bakır, 1992:109) İfadelerine yer verilmiştir. Yazarın burada her ne kadar Şîa ve Sünnîleri karşı karşıya getirmek gibi bir amacı yoksa da Hz. Ali’nin bir isyanı bastırmak üzere verdiği mücadelenin anlatıldığı satırların arasında Şîî-Sünnî karşıtlığının verilmiş olması sorunlu olduğu düşünülmektedir. Böyle bir anlatım, Şîîlik ve Sünnîliğin Hz. Ali döneminden kalma bir sorun; Hz. Ali’ye karşı mücadele eden topluluğun da Sünnîlermiş gibi bir algının doğmasına sebep olacağı açıktır. Ehl-i Beyt araştırmacısı olarak bilinen bir yazarın Şehristânî’den naklettiğini belirttiği satırlar da bu çalışmaya örnek oluşturabilecek türdendir. *“Ali’nin Şîa”sı terimi Sünnî mezhebinin takipçilerinin karşısında yer alan Şîa Mezhebinin takipçileri hakkında kullanılmaktadır.”* Şeklindeki bir cümle öncelikle ayrıştırıcı bir üslup taşımasının yanında Şehristânî’nin eserinde bu şekliyle olmayan bir cümledir. Şehristânî’nin işaret edilen sayfada belirttiği hususlar Şîa’nın tanımı olmakla birlikte “Sünnî”liğe dair bir açıklama bulunmamaktadır (bkz.Atam, 2018: 24; karşılaştırma için bkz. Şehristânî, 1968: 146).

Tablo 1. Kerbelâ Olayı

Ortaya çıkan bu tabloyla² bir tarafta Hz. Ali ve Muâviye karşıtı olan “*Hâricîler*”, diğer tarafta Hz. Ali taraftarı olan “*Şiat-ı Ali*” ve üçüncü grup olarak “*Muâviye taraftarları*” olması gerekirken, “*Sünnîler*” bir şekilde burada yerini almış görünmektedir. Şayet üçüncü gruba sadece “*Muâviye Taraftarları*” yazılacak olursa, Sünnîlerin konumunu sorgulayan sorularla muhatap olunabilmekte; Muâviye taraftarları yerine “*Sünnîler*” yazıldığında ise sözü edilen sorunlu anlatımla karşı karşıya kalınmaktadır. Dolayısıyla burada Şîa ve Sünnîlik kavramları, birbirlerinin karşıtlığıyla tanımlanmış olmasının yanında Emevî grubunun da “*Sünnî*” şeklinde tanımlanmış olması gibi bir sorun ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu, aynı zamanda “*Sünnî*” denilen grubu gerek Hz. Ali gerekse onun çocuklarına karşı yapılmış olan haksızlığı dile getiren Şîa’nın yanında değil, karşısında yer alma gibi bir konum ile karşı karşıya bırakmaktadır. Nitekim Şîa’ya yakın durduğu anlaşılan bir kaynakta, tarihsel süreç içerisinde “*Ali Şîası*” ile birlikte az dahi olsa Osman Şîası ve Muâviye Şîası terimlerinin de kullanıldığını ancak zamanla “*Osman Şîası*”, yerini “*Osmaniyye*”ye; “*Muâviye Şîası*” ise “*Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat*”e bıraktığı yönünde anlatımlar mevcuttur (Atam, 2018: 26).

Oysa hiçbir Sünnî Müslüman, Hz. Ali veya Ehl-i Beyt’e yapılan haksızlığı kabul etmediği gibi, Hz. Ali’nin kişiliğini zedeleyecek herhangi bir eleştiriye dahi kabul etmemektedir. İşte bu sebeple tablo üzerindeki III. Sonuç verisi veya kaynaklardaki iddialar, iki sebepten dolayı yanlış veya en azından sorunlu olduğu düşünülmektedir. Ortaya çıkan sonuçlardan yanlış olarak değerlendirilen ilk husus kronolojiktir. İkincisi ise tabloda sonuç olarak yazılan iki kavramın (Şîi-Sünnî) yan yana dizilişinden ortaya çıkacak olan yanlış anlaşılmalardır. Şüphesiz bu hususların daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle her iki kavramın tanımı ve ortaya çıkışlarını sağlıklı bir şekilde ele alıp değerlendirmek gerekmektedir.

Şîa (Şîi)’nin Anlamı

Şîa’nın sözlük anlamı incelendiğinde, “bir kavmin belli konu/görüş etrafında birleşmesi; bir görüş/konu etrafında toplanan her bir kavim; bir kavimde belli bir görüş etrafında birbirini destekleyenler” (İbn Manzûr, 1999: 258) arkadaş ve etbâ (İbn Haldûn, 1990: 495) şeklinde yapılmış tanımlarla karşılaşılmaktadır. Ortaçağ düşünürlerinin yapmış olduğu bu tanımlamalara günümüz araştırmacıları da paralel denilebilecek birtakım tarifler yapmışlardır. Çağdaş araştırmacıların yaptıkları tanımlarda Şîa’nın Arapça’da ş-y-a

² Crone, eserinin son kısmına eklemiş olduğu benzer çizelgelerle olaylara bağlı ortaya çıkan sonuçları değerlendirmiştir. Çizelgelerde Şîilere karşılık Sünnî bir ifadeye yer vermemiş olması dikkat çekicidir (Bkz. Crone, 2007: 601-608).

kökünden geldiği, misafiri uğurlamak, peşinden gitmek, bir kimsenin taraftarı olmak, yardımcısı olmak; ayrılmak, fırkalaşmak vb. anlamlara geldiği (Onat, 2013: 159; Sarıkaya, 2019: 136; Muharremî, 2013: 37) belirtilmektedir. Benzer bir yaklaşımla yapılan başka tanımlamalardan birine göre Şîa sözcüğü, Arapçada “uyumak” anlamına gelen “Müşaya’a”dan geldiği, taraftarlık etmeye, uymaya “Şîa”; uyana da “Şîi” denildiği (Gölpınarlı, 1997: 25; Fığlalı, t.y: 335-336; Fığlalı, 1993: 33; Kutluay, 2003:105) ifade edilmiştir.

Görüldüğü gibi, Şîa ile ilgili gerek orta çağda yazılmış kaynaklarda gerekse çağdaş araştırmacıların ortaya koyduğu ortak bir sözlük anlamına işaret edilmekte ve bu anlama göre de Şîa’nın, grup, taraftar, yandaş ve yardımcı gibi manalara geldiği (Abdülhamid, 1967: 9; Öz, 2010: 111; Çayiroğlu, 2013: 201; Kubat, 2017: 139-140) açıkça görülebilmektedir.

Şîa, tarihi süreç içerisinde sahip olduğu görüş ve yaklaşımlar açısından ciddi değişim ve dönüşümler geçirmiş (Çayiroğlu, 2013: 203; Öz, 2010: 113-114; Kubat, 2017: 139) bu sebeple sözlük anlamının dışında ıstılahî anlamlar kazanmıştır. İbn Haldûn’a göre Şîa, ıstılahî manada Ali ve oğullarına taraftarlık edenlere verilmiş özel bir isimdir (İbn Haldûn, 1990: 496). Bununla birlikte Hz. Ali’nin Muâviye ile olan mücadelesinde onun tarafını tutanlara bu ismin verildiği, “Şîatü Ali b. Ebî Talib” şeklinde dillendirilen bu ibarenin zamanla kısalarak Şîi (çoğulu Şîa) şeklinde kullanılmaya başlandığı, hilafet konusunda Hz. Ali’ye hak verip onun hilafetini meşru gören herkesin bu tarifi içine girebileceği de ifade edilmektedir (Kutluay, 2003: 105; Öz, 2010: 111; Sarıkaya, 2019:136). Şîi yazar Nevbahtî de Ali taraftarlarına “Şîatu Ali b. Ebî Talib” denildiğini ve bütün alt kolların bu fırkadan geldiğini ifade ederek önceki tanımı doğrulamaktadır (Kummî/Nevbahtî, 2004: 51). “Şîi” adının günümüzde özellikle İsmâaşeriyye³ ve İsmâiliyye mezheplerinin bağlıları ile Ehl-i Beyt İmamları hakkında “ilahi imamet teorisini” savunanlar için kullanılabileceğini belirten çağdaş yazarlardan el-Kâtib, imamet, İmam Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in soylarıyla sınırlı olduğuna inanan Zeydilere de aynı isimle hitap edilebileceğini dile getirir (Kâtib, 2015: 9). Yapılan tanımlardan öne çıkanlar arasında Şehristânî’nin yazdıkları da önemli bir yer tutmaktadır. Bu tanımda, Hz. Ali’nin nass ve vasiyet ile halife olduğunu, hilafetin ancak onun soyundan gelenlere aidiyetini kabul ile bunun genel halk oyunun seçimine bağlı bir husus değil, dinin esasına ait bir rükün olduğunu kabul edenler ile (Şehristânî, 1968: 146; Emin, 2006: 254; Abdülhamid, 1967: 9-11; Kutluay, 2003: 106; Kummî/Nevbahtî, 2004: 51; Muharremî, 2013: 41; Atam, 2018: 20) Hulefâ-yi râşidîn’in hilafetini reddeden Hz. Ali taraftarları olan kimselere Şîi denileceği (Şehristânî, 1968: 146; Çayiroğlu, 2013: 201; Öz, 2010: 111) vurgulanmaktadır. Şîi olmalarıyla tanınan Nevbahtî (300/912), Ebû Halef el-Eş’ari el-Kummi (301/913), Şeyh Müfid (413/1022) ve Tabatabai gibi âlimler de yapmış oldukları tanımlarla özellikle imamet konusunda aynı kanaatleri paylaştıkları belirtilmiştir (Onat, 2013: 159-160).

Kavramsal anlamda en çok kullanılan tanımlamalardan biri de Şîiliğin çıkış noktalarından değerlendirilen Kerbelâ olayı ile ilgilidir. Bu tanıma göre Şîa, Hz. Osman’ın öldürülmesinden

³ Günümüze intikal eden en önemli iki Şîa mezhebinden biri olduğu belirtilen mezhebin ayrıntıları hakkında bkz. (Emin, 2004: 154-156).

sonra meydana gelen olaylarda, Hz. Ali'in tarafını tutup, onunla birlikte düşmanlarına karşı savaşılan "taraf"lar olduğunu, bu anlamın Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61/10 Ekim 680 tarihinde Kerbelâ'da şehid edilışinden sonraya kadar devam ettiğini, Kerbelâ hadisesinden bir süre sonra Şîa kelimesi bir terim olarak Emevîlere karşı Hz. Hüseyin'in intikamını almak, Hz. Ali ve soyunun haklarını aramak, onun nesline yardım etmek için bir araya gelenleri ve onlara taraf olanları ifade etmeye başladığı dile getirilmektedir (Tarhan, 10.3.2021:86; Fığlalı,1986: 118; Fığlalı, 1984: 336).

Sünnîliğin Tanımı

Arapça "s-n-n" kökünden türemiş olan kavram, gerek İslâm öncesi ve gerekse İslâm sonrası dönemde değişik birçok anlam içerdığı görülmektedir. Gidişat, adet, mutad iş, çığnenmiş yol, suret, siret, sonraki nesillerin takip edeceği dosdoğru yol, bu anlamlardan birkaçıdır (İbn Manzûr,1999: 400; Watt,1981:321-322; Onat, 2013: 44; Esen,2009: 39-42; Bulut, 2016: 219).⁴ Sözlüklerde ayrıca "sünnete mensup kişi, ehl-i sünnet mezhebine mensup, karşılığı Şîa olan" (<https://www.maajim.com>; <https://www.almaany.com/tr>) şeklinde kısa tanımlamalara da yer verilmiştir. Konu ile ilgili araştırmalarıyla bilinen Ahmet el-Kâtib ise, "Allah Resulü Hz. Muhammed'in (s) sünnetini izlemektir" (el-Kâtib, 2015: 8) tanımını yapmaktadır.

Sünnîliğe tâbi olan kişilerle ilgili kullanılan "Ehl-i Sünnet" için farklı tanımlar ortaya koyan araştırmacılar bu kelimeyi şu şekilde tanımlamaktadır: Resullulah'ın sünnetine uyan, sahabe ile tabiunun yolundan yürüyen ve Hz. Peygamberin tatbikatının ruhunu benimseyerek onun zihniyeti doğrultusunda uygulamalarda bulunan kişiler, "Ehl-i Sünnet"ten sayılan kişilerdir (Onat, 2013: 44; Kubat, 2017: 229-230; Bulut, 2016: 220).

İmam Rabbanî'den aktarılan Ehl-i Sünnet tanımlaması ise dönemin şartlarına göre yapılmış bir tanımlamadır. Burada "Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in daha faziletli oldukları inancı, Hz. Osman ile Hz. Ali'nin sevgisi birleştirilirse bu, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'in hususiyetlerinden olur" denilerek aslında kavramın siyasi bir bağ ile alakalı olduğuna işaret edilmiştir (Hakyemez, 2014: 113). Bu tanımlamayı destekleyen el-Kâtib de "Sünnî" isminin Hz. Ebû Bekir'in, Şûra ve Müslümanların genel biati sonucu halife seçilmesini meşru görenler için kullanıldığını belirtmiştir (el-Kâtib, 2015: 9).

Şîa'nın Ortaya Çıkışı

Şîa'nın ilk ortaya çıkışıyla ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Bunlardan özellikle Şîa'ya yakın olduğu bilinen kısmı, Şîa'nın Hz. Peygamber döneminde ortaya çıktığını söylerken⁵

⁴ Ömer Özsoy, Burada geçen tanımlamalara katılmakla birlikte eski Arap şiirinden alıntıladığı bir beyite de dayanarak kelimenin "ihdas etmek" anlamına da gelebileceğini söylemektedir. Daha geniş bilgi için bkz. (Özsoy, 1999: 48-54).

⁵ Kummî/Nevbahtî, İlk ortaya çıkan fırkanın Şîa olduğunu, Şîa, Hz. Ali'nin fırkası olup Peygamber zamanında "Ali Şîası" (Ali'nin Tarafdarları) adı verilenlerin, ondan sonra da sadece Ali'ye bağlılıklarıyla tanınan ve onun imametini inananların meydana getirdiği bir fırka olduğunu ifade eder. Bkz. (Kummî/Nevbahtî, 2004: 87; Çayıroğlu, 2013:201; İrfan Abdülhamid, konu ile ilgili farklı görüşlere de yer vermekle birlikte Şîa âlimlerinin önde gelenlerinden Nevbahtî, Musin el-Emin el-Amili ve Kâşifü'l-Ğata gibi önemli şahsiyetleri Şîa'nın Hz.

diğer bir kısmı Hz. Peygamber sonrasında ortaya çıkan olaylara bağlamaktadır (Muharremî, 2013: 42; Nûr Veli, 2014: 21). Şîa'nın peygamber döneminde ortaya çıktığını ileri sürenlerin en çok dile getirdikleri konulardan biri Gadîr-i Hum Olayıdır (Kutluay,2003:106; Gölpinarlı,1969: 26-36). Şîa inanışına göre peygamber efendimiz veda hacı dönüşü esnasında 18 Zilhicce günü Gadîr-i Hum'da durarak Hz. Ali'yi çağırılmış ve onun "Mü'minlerin Emiri" olduğunu bildirerek hazır bulunan bütün Müslümanlar da -Ebû Bekir ve Ömer dâhil- biat etmişlerdir (Özek,1993:218). Oysa bahsedilen bu olaydan İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Taberî gibi ilk dönem müellifleri ya hiç bahsetmemiş⁶ yahut da peygamberin konuşmasına yer vermeden sadece orada konakladığından söz etmişlerdir. Bunun yanında aynı tarihçiler, peygamberin söylediklerini, Şîîler'in anladığı gibi Hz. Ali'nin imâmeti ve hilâfeti için bir delil olarak değerlendirmemişlerdir (Fığlalı,1996: 279; Sarıkaya, 2019:139).⁷ Bu sebeple Şîa dışında kalan İslâm âlimlerinin kahir ekseriyeti, Şîîlerin iddia ettiği şekilde bu olayı kabul etmediği belirtilmektedir (Özek, 1993: 218)⁸ Bununla birlikte Şîî yazarların Şîa'nın peygamber döneminde zuhur ettiğine dair ileri sürdüğü hadîs ve nakillerdeki "Ali Şîa'sı" deyiminin ise çoğunlukla sözlük anlamına uygun bir kullanım olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır (Geniş bilgi için bkz. Muharemmî, 2013: 42-51; Atam, 2018: 68-73).

Şîa'nın peygamberin vefatından sonra ortaya çıktığını savunan görüşlerde her ne kadar ilk halife seçiminde yaşananlar ileri sürülmüşse de⁹ iddialar, daha çok Hz. Osman'nın şehit edilmesi hadisesi ile alakalı olaylarda yoğunlaşmıştır.¹⁰ Nitekim Şîîliğin Hz. Ali döneminde ortaya çıktığını söyleyenlerden biri olan İbnü'n-Nedîm, (385/995) Hz. Ali'nin, Talha ve Zubeyr'in Hz. Osman'ın kanını talep ederek kendisine karşı mücadeleye giriştiklerinde onlara karşı mücadele edecek taraftarlarından "benim Şîam" diye söz ettiğinden bahsetmiştir (İbnü'n-Nedîm, 1971: 223; Abdulhamid, 1967: 14; Çayıroğlu, 2013: 201; Bakır, 2004: 212; Öz, 2010: 111).¹¹

Peygamber döneminde başladığını iddia edenler olarak zikretmiştir. Konu hakkında Şîa kaynakları dışında ayrıca bkz. (Abdülhamid, 1967: 12; Öz, 2010: 111; Akbulut, 2016,: 92; Keskin, 2000: 27-29; Kubat, 2017: 143).

⁶ Şîî yazar Turgut Atam, Gadîr-i Hum olayının bu kaynaklarda zikredilmemiş olmasını hadîsle ilgili susmuş olmalarına bağlamaktadır. Bununla birlikte birçok hadîs kitabından bu hadîsin nakledildiği ile ilgili bilgiler vermektedir. Geniş bilgi için bkz. (Atam, 2018: 65-66).

⁷ Şîî olarak tanınan tarihçi Yakubi, bu olaydan bahsetmekle birlikte Peygamberin Hz. Ali'den söz ederken "Mevlam" şeklinde bir ifade kullandığını yazmaktadır. Bkz. (Yakubi, 1883: 125; Ayrıca bkz. Keskin, 2000: 26-27; Şîî anlayışına göre hilafet delilleri hakkında bkz. (Emin, 2006:253-254).

⁸ İddiaların neden geçersiz olduğuna dair bilgiler için bkz. (Keskin, 2000: 27-28); İrfan Abdulhamid, konuya dair, Ehl-i Beyt'ten olup Şîa'nın Zeydiyye imamlarından ibn el-Murtaza'dan naklettiğini söylediği bilgilere göre Hz. Ali'nin nass ile belirlendiğine dair -dönemin ünlü bazı sahabelerin isimlerini zikrederek- tevatür eden herhangi bir bilginin olmadığı, bunun yanında Ammar'ın Hz. Ömer'in Kûfe, Selman ise Medain âmili olduğunu belirtir. Daha geniş bilgi için bkz. (Abdülhamid, 1967: 15; Emin, 2006:253-254).

⁹ Konu ile ilgili ileri sürülen görüşler ilk halife seçiminin yapıldığı Benî Saide sakifesinde gerçekleşenlerle ilgilidir. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. (Kummi/Nevbahtî, 2004: 52-54; Keskin, 2000: 28); Gölpinarlı da Peygamber'in vefatının hemen ardından Hz. Ali'nin halife olmasına taraftarlık edenlere Ali Şîa'sı denildiğini söyleyenlerden biridir. Bkz. (Gölpinarlı, 1997: 25).

¹⁰ İrfan Abdulhamid'in naklettiği bir başka görüşe göre Şîa, Peygamberin vefatından sonra Ehl-i Beyt'i önceleyen bir grup olarak ortaya çıkmış Hz. Osman'ın katlinden sonra ise bunların siyasi yapısı güçlenmiştir. Bkz. (Abdülhamid, 1967: 13).

¹¹ Taha Hüseyin, Hz. Ali dönemindeki "Şîa" kelimesi, sözlük anlamında ve taraftar anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Bkz. (Hüseyin, t.y:173); Alman araştırmacı J. Welhausen de "Hz. Osman'ın öldürülmesi ile

Şehristânî de Şîa'nın tanımını yaparken “*özellikle Hz. Ali'ye refakat edenler*” tabirini kullanmıştır (Şehristânî, 1968: 146). Bu anlamda aslında Hz. Ali taraftarları için kullanılan Şîa'nın, sözlük anlamına sadık kalınarak Hz. Osman taraftarları için de kullanıldığı, Hz. Osman ve Hz. Ali arasında yaşanan olayların tırmanması üzerine “*Şîat-ı Osman*” ve “*Şîat-ı Ali*” şeklinde ortaya çıkan bu iki gruptan zamanla yalnızca “*Şîat-ı Ali*”nin kaldığını ifade edenler de olmuştur (Pakalın,1983: 353; Öz, 2010: 111; Crone, 2007: 30). Buna benzer bir açıklama yapan Alman müsteşrik Wellhausen ise Hz. Osman'ın öldürülmesiyle Müslümanların Hz. Ali ve Muâviye'nin etrafında iki fırkaya/partiye bölündüğünü, bunlara sözlük anlamına uygun olarak Ali Şîa'sı ve Muâviye Şîa'sı denildiğini, Muâviye'nin devletin bütününe hâkim olmasıyla bir partinin başı olmaktan çıktığını böylelikle Şîa adının sadece Hz. Ali taraftarları için kullanılmaya başlandığını, bu anlama aynı zamanda “*Hâricî karşıtı olmak*” manası da karıştığını dile getirmektedir (Wellhausen, 1996: 89).

Konu ile ilgili araştırmalarıyla tanınan Muhammed Ebû Zehre da Hz. Osman dönemine dikkati çekerek Şîiliğin ilk başlangıcının bu dönemde olduğunu söylemektedir. Bunun yanında Şîa'nın gelişimi ve mezhepleşmesi sürecinde Hz. Ali'nin hiçbir katkısının olmadığını belirterek, gerek Hz. Ali gerekse Emevîler döneminde yaşanan olumsuz hadiselerle vurgu yapmaktadır. Ebû Zehre, Özellikle düşünce ve duyguların devamlı baskı altında tutulması halinde kişinin davranış ve yargılarında aşırılığa doğru kayacağını belirterek böyle bir olayın neticesinde siyasi bir oluşum olarak Şîa'nın doğduğuna işaret etmektedir (Ebû Zehre, t.y: 41-43). Aynı doğrultudaki bir başka görüşte, Hz. Ali'yi seven herkesin Şîa'dan sayılması halinde bunların peygamber dönemi dâhil, sayılarının oldukça fazla olduğunu ancak zamanla bu sevginin hayranlığa, hayranlıktan aşka, aşktan da aşırılık ve kutsallığa dönüştüğünü; dönüşümün “*çalgımcı fikirler*” ve tarafgirlik ile birlikte parti şekline evrildiği belirtilir (Salih, 1981:77-78). Bunların devamı mahiyetindeki başka bir anlatımda Kerbelâ faciasından önce Şîa, dini bir fırka olmasından ziyade belki de siyasi bir parti olup, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi olayı da duygu ve heyecanları sömürme açısından Şîa'ya yardımcı olduğu dillendirilmiştir (Tritton, 2018: 20,34-35; Akbulut, 2016: 93). Günümüzün bazı araştırmacıları ise Kerbelâ'dan sonra ortaya çıkan Tevvabun ve Muhtar es-Sekafî hareketlerini Şîiliğin doğuşunu hazırlayan hareketler olarak nitelendirmektedir (Onat, 2013: 165; Kutlu, 2013: 343-344; Çayiroğlu, 2013: 202; Sarıkaya, 2019:142).¹²

Kerbelâ ve sonrasına dikkat çeken çağdaş araştırmacılarından Kutluay da siyasi anlamda Şîa'nın zuhuruna dair birçok olayı zikreder. Önce Hz. Ali'nin tahkim olayında kendisini terk etmeyen yandaşlarının varlığından bahseder ve bunların Hz. Ali'yi Muâviye'ye karşı haklı görerek yanında kalmaya devam ettiklerini bildirir. Bununla birlikte Hz. Ali'nin şehit edilmesinin ardından yönetimi ele geçiren Muâviye'nin Irak bölgesine atadığı valilerin Hz. Ali'ye yönelik olumsuz söylemlerinin halkı galeyana getirdiğini, isyan eden halka karşı

Müslümanlar, Ali taraftarı ve Muâviye taraftarı olarak iki fırkaya bölündüğünü dile getirir. Bkz. (Wellhausen, 1996: 89).

¹² İrfan Abdulhamid, Şîa'nın ortaya çıkış konusunu işlerken 6. sebep olarak aynı görüşü dile getirmektedir. Bkz. (Abdulhamid, 1967: 14).

valilerin sert tedbirler almak zorunda kalması ise olayların daha da alevlenmesine zemin hazırladığını dile getirir. Özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi üzerine artık kaçınılmaz bir şekilde yeni teşekküllerin ortaya çıktığını söyleyen Kutluay, bundan sonrası için Hz. Ali'nin çocukları ve torunlarını kullanmak isteyenlerin zuhurundan da söz eder (Kutluay, 2003: 107-111; Benzer görüşler için, Wellhausen, 1996: 89-163; Kubat, 2017: 144-145).

Şîa'nın zuhuruna dair yapılan değerlendirmeler elbette yalnızca bunlardan ibaret değildir. Ancak yukarıda bahsedilen hadiselerin neredeyse ilgili bütün İslâm Tarihi kaynaklarında geçtiğini, her ne kadar ittifak edilen ana bir mevzu yoksa da bu hadiselerin Şîa'nın doğuşunda önemli gerekçeler oluşturduğu yönünde büyük bir çoğunluğun itiraz etmeyeceği hususlar olduğunu kabul etmek gerekir. Bununla birlikte Hz. Ali'nin yaşadığı zaman diliminde Şîilik'ten söz edilip edilmeyeceğine karar verebilmek için o dönemin fikir-hadise irtibatı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği de ortadadır. Bu çerçevede yapılan tespitler, Hz. Ali'nin hayatında bir Şîi farklılaşmasından söz edebilmenin güç olduğu yönündedir (Hüseyin, t.y: 173; Onat, 2013: 164). Bunun yanında araştırmacıların söz konusu olayların yaşandığı dönemin İslâm toplumu hakkında ortaya koyduğu çok önemli tespitleri de olmuştur. Buna göre Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbelâ Olayına (61/680) kadar Hâricîler dışında kalan Müslümanlar ne Sünnî ne de Şîi idiler; bunlar yalnızca Müslüman olarak mevcut olup aralarında, yaşanan olaylarda kimin daha haklı olduğu meselesi bulunmaktaydı. Bundan da önemlisi, Şîilik'ten söz edebilmek için zaruri kavramlar olan nass, vasiyet ve imamet fikirleri henüz ortaya çıkmamış ve hatta bu fikirler, Hz. Hüseyin'in şehadetinden çok sonraları bile, belli bir zümrede henüz ıstilahî anlamı olmamıştı (Fırlı,1993: 40; Onat, 2013: 165).¹³ Bunu destekleyen bir başka görüşe göre de iki taraf arasında yaşanan mücadele bir iktidar savaşıydı ve Hz. Ali taraftarlarının dini bir boyut edinmeleri sonradan gelişmişti (Crone, 2007: 32).

Bütün bunlardan anlaşılan, sosyal ve siyasi hadiseleri tek bir olaya bağlamanın sağlıklı olmayacağı gerçeğidir. Buradan hareketle, Şîiliğin ortaya çıkış sürecinde yukarıda zikredilen hadiselerin her birinin katkısının olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Ancak burada siyaseten Ali taraftarı olmakla, zaman içinde ortaya çıkan Şîilik arasında bir ayırımın yapılması gerekmektedir (Bulut, 2016: 287). Hz. Ali'nin yaşadığı dönemde yanında yer alan sahabelerin, Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturduğu düşünüldüğünde erken dönem Ali taraftarlığıyla sonradan ıstilahî bir anlam kazanacak olan Şîilik arasında bir ilişki kurulamayacağını rahatlıkla söylemek mümkün görünmektedir. Bu bağlamda Şîiliğin temel Şîi fikirlerle başlatılması halinde en erken hicri I. asrın sonlarında ortaya çıktığı sonucuna varılabilmektedir (Abdülhamid, 1967: 15; Bulut, 2016: 287).

---

¹³ Akbulut da bu düşüncenin Hz. Peygamberin vefatından uzun bir zaman sonra ortaya çıktığını ifade eder. Bkz. (Akbulut, 2016: 92)

Sünnîliğin/Ehl-i Sünnet'in Ortaya Çıkışı

“Ehl-i Sünnet”¹⁴ tabirinin ilk olarak ne zaman kullanıldığını tespit etmek oldukça güçtür. Bu tabirin ilk defa Muhammed b. Sîrîn (ö.110)'in eserlerinde rastlandığı söylene de bundan daha evvel yaşamış olan sahâbi İbn Abbas (ö.68) tarafından kullanıldığı, Said b.Cubeyr'in (ö.95) yaptığı bir nakilden anlaşılmaktadır (Esen, 2009: 79; Evkuran, 2005: 90; Kubat, 2017: 229; Bulut, 2106: 220-221). Ancak gerek İbn Sîrîn gerekse İbn Abbas'ın bu kadar erken bir dönemde “Ehl-i Sünnet”i belirli bir mezhebi tanımlamak veya terimsel anlamda bir ekolü ifade etmek üzere kullanmış olabileceklerini düşünmek mümkün görünmemektedir (Esen, 2009: 81-83). Çünkü İslâm mezhepler tarihinde hemen hemen her ekolün meşrulaşma ihtiyacını gidermek için böyle davrandığı söylenir. Ayrıca böyle bir kavramın literatürde kullanılıyor olması, o kavramın anlattığı içeriğin gerçekten de bulunduğunu göstermez. Bu anlayışın düşünce tarihinde ilgi çekecek bir düzeye ulaşmaması süreciyle ona ilişkin kavramsallaştırmaların yapıldığı süreçler birbiriyle eş zamanlılık göstermeyebilmektedir. Bundan dolayı söz konusu terimin ilk kullanımının bir ekol ve sistem olarak “Ehl-i Sünnet”i ifade etmekten uzak olduğu söylenebilir (Evkuran, 2005: 90).¹⁵ Nitekim İslâm toplumunda Hâricîlerle başlayıp Şîî, Râfîzî ve Kaderîlerle devam eden siyasi-teolojik ayrışmalarda, anılanların dışındaki çoğunluğun herhangi bir kimlikle anılmaması da “Ehl-i Sünnet”in bir ekol olarak henüz kavramsallaşmamış olduğunu göstermekteydi. Bu anlamda “Ehl-i Sünnet” ile ilgili sorulan bir soruya İmam Malik'in (ö.150/767) verdiği belirtilen “Onlar öyle kimselerdir ki onları tanımlayan Cehmi, Râfîzî, Kaderî, gibi belirgin bir unvanları ve lakapları yoktur” (Evkuran, 2005: 93) şeklindeki cevabı da o dönem için geçerli mevcut durumun önemli yansımalarındandır. Ancak yaşanan bu tanımsızlığa karşı özellikle Yunan Felsefesinin etkisiyle geliştiği belirtilen Mu'tezile¹⁶ ve örgütlü Şîa'ya karşı (Kutluay, 2003: 148) Şâfiî (ö.204/804) ile birlikte başlayıp hadîs ve fıkıh otoritelerinin çabalarıyla elde edilen veriler, Sünnî bir bilinçlenmeyi olgunlaştırdığı söylenebilir (Evkuran, 2005: 96).¹⁷ Dolayısıyla “Ehl-i Sünnetin”, fırkalar oluştuktan sonra geriye

¹⁴ “Ehl-i sünnet mensupları, “ehl” kelimesine “ hadîs, Cemâa, istikame, hak, iman, isbat” kelimeleri eklenerek oluşturulan terkiplerle ve “sıfâtiyye” (ilâhî sıfatları benimseyenler), “fırka-i nâciye” (kurtuluşa eren zümre) ve “sevâd-ı a'zam” (büyük çoğunluk) tabirleriyle de anılır; kaynaklarda ise Cebriyye, Mücevvere, Nâsibe, Nâbite, Müşebbihe, Haşviyye gibi isimlerle ifade edilmek istenir”. Geniş bilgi için bkz. (Yavuz, 1994: 525).

¹⁵ Esen, mezheplerin gelişimiyle ilgili önemli tespitlerde bulunmaktadır. Esen'e göre: “Bütün mezhepler ilk dönemin siyasi ortamı içinde oluşan sorunlara karşı tavır alışlar neticesinde şekillenmiştir. Siyasal hadiseler neticesinde oluşan ve ilk çıkışları daha çok siyasi olan İslâm Mezhepleri, bilahare siyasi alanda tartıştıkları sorunları itikadî alanlara da taşımışlar ve uzun süren tarihi süreç içerisinde temel düşüncelerini teorik planda da tartışmak suretiyle tam anlamıyla mezhepleşme sürecine girmişlerdir. Nitekim Ehl-i Sünnet anlayışı da kendinden önce ortaya çıkan ve her birisi ümmetin çoğunluğunu temsil etmediğinden marjinal mezhepler olan Havaric, Şîa vb. gibi mezheplerden sonra mutedil zümrelerin temsilcileri olarak daha sonra tarih sahnesine çıkmıştır”. Geniş bilgi için bkz. (Esen, 2009: 35).

¹⁶ Klasik kaynaklarda ve modern çalışmalarda ortaya çıkışı farklı şekilde değerlendirilen Mu'tezile yaygın kanaate göre Vâsıl b. Atâ'nın, büyük günah işleyen kimsenin mümin veya kâfir olmayıp imanla küfür arasında bir menzilede kalacağını söyleyerek Hasan-ı Basrî'nin ders meclisini terk etmesinin ardından kendisine ve taraftarlarına “Mu'tezile” (ayrılanlar) ismi verilmiştir. Hareketin ilk ortaya çıkışı ve bu ismin verilmesiyle kitlelere İslâm'ın anlatılması ve gelişen siyasî olayların İslâm inançları açısından değerlendirilmesinin yapılması gerekmiş, Vâsıl'dan sonra Amr b. Ubeyd'in önderliğinde fikrî zümreleşme başlamıştır. Geniş bilgi için bkz. (Üzüm, 2004: 530-531).

¹⁷ Watt, sünnet üzerinde bir mutabakattan söz etmektedir (Watt, 1981: 325).

kalan geniş Müslüman kitlenin tercihi olarak şekillenip (Evkuran, 2005: 94) aynı zamanda mevcut fırkalara karşı tepki gösteren, mutedil pek çok kimse arasında kabul gören şemsiye bir kavram şeklinde kendini gösterdiği (Kutlu, 2013: 348; Bulut, 2016: 219, 223) ifade edilir. Benzer bir yaklaşımda bulunan müsteşrik Crone de III. (IX) Yüzyılın sonları ile IV. (X) Yüzyılın başlarında Şii nüfusun kalabalıklığına rağmen Müslüman çoğunluğunu oluşturmayı başaran bir cemaatin, dönemin akımlarına karşı birlik veya en azından karşı koyabilen, ne zaman oluştuğu bilinmeyen bir mutabakat oluşturduğunu bildirir. Crone, sözünü ettiği bu çoğunluğun Moğol istilasının ardından doğan sakin ortamda Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinden herhangi birine bağlılıkları netlik kazanmış; itikatlar itibarıyla da hadîs formu ya da Eş'arilik veya Mâtürîdîlik itikatlarından birini benimsemiş olduklarını aktarır (Crone, 2007: 327-328).

Bu arada yukarıda işaret edilen çoğunluğa rağmen, h.110 yılında Hasan-ı Basrî¹⁸ ve Süfyân es-Sevrî'nin (ö.161) de “*Ehl-i Sünnet*” tabirini kullandıkları, özellikle es-Sevrî'nin “*Ehlü's-Sünne ve'l-Cemâa*”nın azlığından şikâyetle kendilerinden “*garipler*” şeklinde bahsettiği belirtilmektedir. Burada “*Ehl-i Sünnet*”ten kastedilenin (h. I. ve II. Asır), sayıca pek fazla olmayıp hadîs rivayetiyle meşgul olan “*Ashâbû'l-hadîs*”¹⁹ olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, Emevi devri sonları ile Abbasi döneminin başlarında (Crone, 2007:190) gerek Hz. peygamber gerekse sahabeden gelen haber ve eserleri nakledenlerdir (Esen, 2009: 82; Evkuran, 2005: 91).²⁰ Aralarında ilklerden olan İbn Sîrîn'in de dâhil edilebileceği bu tür şahsiyetlerin en önemli özellikleriyse, sayıları az olup, önceden ortaya çıkmış olan çeşitli itikadî konularda farklı görüş ve düşüncelere sahip fırkaların “*bid'atçı*”²¹ görüşlerine karşılık sünnetten çözüm arayışına girmeleri ve bunu sağlamak amacıyla da hadîs rivayetlerinde bulunmuş olmalarıdır (Esen, 2009: 83).²² Bunların çalışmaları, özellikle Sünnî teolojik sistemin oluşmasında merkezi bir rol oynaması bakımından önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar aynı zamanda hadîs literatürünün oluşturulması ve Sünnî dindarlık biçiminin şekillenmesi ile Sünnî siyasal-

¹⁸ Darimî'ye dayandırılan bir nakle göre “*Ehl-i Sünnet*” tabirini ilk kullanan kişi Hasan-ı Basrî'dir. “Konu hakkında geniş bilgi için bkz. (Yavuz, 1994:525).

¹⁹ Buhârî'ye dayandırılan nakle göre bunlar: Süfyân es-Sevrî, İbn Ayyâş, Vekî', Yezîd b. Hârûn, Abdullah b. Mübârek, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Fudayl b. İyâz, Nuaym b. Hammâd gibi kişilerdir. Bkz. (Yavuz, 1994: 526).

²⁰ Şehristânî, Ehlü'l- hadîs'ten bahsettiği gibi onların kim olduğunu da açıklamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Şehristânî, 1968: 11).

²¹ Bid'at, sözlükte, “yeni, özgün, benzeri olmayan değişik söz, fikir, uygulama ve buluş; sonradan ortaya çıkan” gibi anlamlara gelir. Mezhepler tarihinde “Hz. Peygamber, sahabe ve tabiun zamanından sonra ortaya çıkan şer'i bir delile dayanmayan değişik inanç, ibadet, fikir, davranış, yargı, uygulama ve ilkeleri” tanımlamak için kullanılmaktadır. Özellikle Ehl-i Sünnet dışındaki fırkaların irca, itizal, kader ve imamet gibi fikirlerine ve ibadetle ilgili farklı uygulamalarına bu ad verilir. Bunları benimseyen ve savunulara, Ehl-i Sünnet'in karşıtı olarak bid'atçiler veya bid'at taraftarları (Ehl- Bid'at) denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Onat, 2013: 46).

²² Esen'in konu ile İbn Sirin'den yaptığını ifade ettiği aktarımında, önceleri hadîslerde isnadın aranmadığı ancak fitnenin ortaya çıkmasıyla birlikte Ehl-i Sünnetin hadîsini alıp, Ehl-i Bid'at'ın hadîsini terk etmek amacıyla hadîslerde isnadın aranır hale geldiğini, bu nedenle Ehl-i Bid'at kavramının karşıtı olarak da Ehl-i Sünnet kavramından bahsedilir olmasının gayet doğal olduğunu, Ehl-i Bid'at'ten kastedilenin de sahabe döneminde ortaya çıkmış olan Hâricîler, Şîa, Mu'tezile ile Kaderiyye olduğunu bildirir. Geniş bilgi için bkz. (Esen, 2009: 80).

kültürel paradigmanın oluşmasında da çok büyük bir role sahip olmuşlardır (Evkuran, 2005: 91; Crone, 2007: 192-193).

Nihai olarak ortaya konulan veriler ışığında Ehl-i Sünnet ekolünün düşünsel gelişimi için bir dönem kendi varlığının farkına varamadığını söylemek mümkündür. Bir eğilim ve oluşum süreci olarak Sünnî düşünce, uzunca süre sistematik olmayan bir zihinsel/teolojik eğilim şeklinde geliştiği (Evkuran, 2005: 93) anlaşılmaktadır. Bununla birlikte “*Ehl-i Sünnet*” teriminin ilk dönem bazı rivayetlerde geçen şekliyle herhangi bir mezhebi tarif etmekten ziyade, hadîs ve isnatla uğraşanları ifade etmek için kullanıldığını belirtmek gerekir (Esen, 2009: 84). Selefiyye, Eseriyye, ehl-i hadîs gibi isimlerle de anılan bu gruba daha çok, hadîsleri derleyip nakleden âlimlerler dahil edilmiştir (Kutluay, 2003: 148; Üzüm, 2004: 530-531).²³ Tabirin daha önceki yüzyıllar zarfında da kullanılmış olduğuna dair bilgi ve haber kaynakları, çoğunlukla H.III. asırdan sonra yazılmış olan ve “*Ashabü'l-hadîs*”in akaid kitapları da denilebilecek “*Kitabü's-Sünne*”lerindeki rivayetlere dayanmaktadır (Esen, 2009: 84). Gerek Ahmet b. Hanbel'in günümüze ulaşan eserinde gerekse onu takip eden dönemin bazı kaynaklarında (Kaynak ve Şahsiyetler için bkz. Yavuz, 1994: 526) Ehl-i sünnet'in III. (IX.) yüzyılda itikadî bir mezhep olarak teşekkül ettiğini, başka bir deyişle “*ehl-i bid'atın*” zuhurundan sonra muhafazakâr çoğunluğun bu isimle anılmaya başladığı söylenebilir (Yavuz, 1994: 525-526; Kutluay, 2003: 148). Bunun yanında altyapısı daha önceden oluşturulmuş “*Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat*”in teşekkülü dört asırlık bir zaman diliminde gerçekleşmiş olduğunu dile getirenler de olmuştur (Sarıkaya, 2013: 65,68).

Genel Değerlendirme

Anlaşılan odur ki Şîa'nın ilk ortaya çıkışı sözlük anlamıyla uyumlu görünmekte ve siyasi bir anlamdan ziyade daha çok haksız görülen tutuma karşı ortak hareket eden bir grubu ifade ettiği anlaşılmaktadır. Sünnîlik ise Şîilikten bahsedilmeye başlandığı dönemde henüz mevcut olmayan bir teşekkülü ifade etmektedir. Dolayısıyla Sünnîliği, ilk Şîiliğin bir alternatifi veya yaşanan olumsuz siyasi olayların aksi görüşü şeklinde tanımlamak doğru olmayacaktır. Tanımlanması halinde ise yukarıda açıklanmaya çalışılan ve Şîiliğin ortaya çıkışına sebebiyet veren bütün olumsuzluklara Sünnîliği ortak etmek anlamına gelir ki bunun kabul edilebilir olmayacağı açıktır. Bu, aynı zamanda iki taraf arasındaki ayrılığı da körükleyen en önemli sebeplerden biri olmaya devam edecektir. Bunun açık izahı da şudur: Şîilikle ilgili neredeyse her satırda Hz. Ali veya Ehl-i Beyt'e karşı yapılan bir haksızlıktan bahsedilmekte ve Şîa'nın bundan dolayı ortaya çıktığı dile getirilmektedir. Bunun anlaşılır bir durum olduğu ortadadır. Ancak neredeyse en az bir asır sonra ortaya çıkacak olan Sünnîliği, Şîa'nın siyasi karşıtı olarak izah etmek veya Kerbelâ olayı kastedilerek, “*bu olaydan sonra Müslümanlar kesin bir şekilde üç gruba ayrıldı*” deyip bu üçten bir tanesini “*Sünnî*” diye tanımlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

²³ Bağdâdî, Ehl-i Sünnet grubunu sekiz fırkaya ayırır da bunlardan ikinci sırada bahsettiği “Ehl-i hadîs”in daha çok işlerlik kazandığı ve özelliklerine bakıldığında Mezhep imamlarının bu fırkadan olması nedeniyle günümüze kadar en fazla etki eden fırka olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bağdâdî, 2011: 246-247).

Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi Sünnî olarak ifade edilen insanlar, Hulefâ-yi Râşidîn ve diğer sahabeleri sevmenin yanında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e karşı da derin bir muhabbet ve hürmet beslemekle birlikte bütün namazlarında onlar için dua edip (Çayıroğlu, 2013: 215) asla karşı olmayan insanlar olduğu bilinmelidir. Bir araştırmacının da işaret ettiği gibi bu insanlar, sözü edilen ders kitaplarında "Sünnî"likle dönüşümlü olarak kullanılan "Muâviye Taraftarları"nın lideri konumundaki Muâviye hakkında yalnızca peygambere vekâlet anlamındaki halifeliliği sırf dünyevi bir iktidar hâline dönüştürmüş olması sebebiyle değil (Üçok, 1968: 32) başka bazı sebeplerden dolayı da eleştirdiklerini unutmamak gerekir (Watt, 1981: 322). Örneğin söz konusu insanlar, Hz. Ali ve soyuna küfretmek (sebb),²⁴ seçime uymayarak kılıç zoru ve hile ile hilafeti almak, Ziyâd'ı kendi nesebine bağlamak, oğlu Yezîd'e veliyaht olarak zorla halkı biat ettirmek (Üçok, 1968: 32) gibi sebeplerle, Muâviye ve Emevî iktidarının yanlılarına işaret etmişlerdir. Hatta Kerbelâ olayında Hz.Hüseyin'in şehadetinin Şiî veya Sünnî pek çok şaire ağıtlar ilham etmesi (Üçok, 1968: 37-38) ortak kederlerin en önemli işaretleri olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca bunlara "Ashâbü'l-hadîs" in tıpkı Harici ve Şîiler gibi Emevilere karşı düşmanca bir tavır alışı; kendilerine yapılan kadılık tekliflerini asla kabul etmeyişlerini de eklemek gerekir (Crone, 2007: 194-196). Bütün bunlar aslında Şiîliğin ilk ortaya çıkışı ile sonradan ortaya çıkacak olan Sünnîliğin aynı düzlemde olduklarını göstermesi bakımından önemli örneklerdir. Bunu anlatan özlü cümlelerden bazıları da şunlar olsa gerek:

"Sünnî olmak, onun sünnetine uymanın bir parçası olan Ehl-i Beyt tarafgirliği ile yani Şîa ile çelişen bir husus değildir. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet, Ehl-i Beyt'in Şîası yani taraftarı; Şîa da Ehl-i Sünnet'in ayrılmaz bir parçasıdır. Mezheplerin oluşmasından önce ilk İslâm devrinde hiç kimse bu iki kavram veya bunlara bağlılık arasında bir çelişki hissetmemiştir."(el-Kâtib, 2015: 8)²⁵

Hatta bırakın çelişkiyi, kimi araştırmacılar ilk muhalif grup olarak bilinen Hâricîlerle karşılaşan Hz. Ali'in taraftarları olan "Şîa," belki de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat olarak bilindiklerini, öyle ki Ehl-i Sünnet imamları, Ehl-i Beyt İmamlarını da "Ehl-i Sünnet" arasında kabul ettiklerini dile getirmektedirler (Geniş bilgi için bkz. Esen, 2009: 80).

²⁴ Muâviye, Hz. Hasan'ın ölümünden sonra Medine'de Resulullah'ın minberinden Hz. Ali'ye lanet okumak istemişti. Ancak Sa'ad b. Ebi Vakkas'ın kendisine tepki göstermesi üzerine bunu ertelemiş, Sa'ad'ın vefatından sonra hem kendisi ve hem de kendine bağlı valilere emirler vererek minberlerde Hz. Ali'ye lanet okunmasını sağlamıştı. Hatta Resüllulah'ın eşlerinden Ümmü Selma'nın bundan vazgeçirmek için Muâviye'ye yazdığı mektuba Muâviye itibar etmemişti. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. (İbnü'l-Esir, 1987: 278; İbn Abdi Rabbihi, 1983: 114-115; Wellhausen, 1996: 91-92). Bu kötü görenek önce Şam'da başlamıştır. Namazdan sonra Hz. Osman'a dua edilir, sonra Ebu Turâb lakabı ile anılan Hz. Ali'ye küfredilirdi Kûfe'de vali bulunan Muğire bu yolu izlediyse de Hücr b. 'Adi b. Hâtem ve onunla birlikte Cemâat bu bedduayı hemen reddederdi. Muğire Cemâatin tepkisine ses çıkarmazdı; ama Ziyâd b. Ebîhi, Kûfe valisi olduktan sonra Hücr bin 'Adi'nin bu karşılığını hoş görmeyerek, onun ve bazı arkadaşlarının hapis ve idamına sebep olmuştu. Bkz. (Wellhausen, 1996: 91-95; Üçok, 1968: 32).

²⁵ İlk dönem Şîa'sı ile ilgili Lalekai'nin "Zeyt b. Ali'nin Ebû Bekir Hakkındaki Görüşleri" başlığı altında verdiği bir rivayette: "Ebû Bekir ve Ömer'den uzaklaşmak Ali'den uzaklaşmakla aynı şeydir", "Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın Görüşleri" başlığı altında ise Leys b. Selim'den naklen: "Ben ilk Şiîleri gördüm Ebû Bekir ve Ömer'in faziletinden daha üstün bir fazilet tanımıyorlardı" şeklindeki nakilleri kayda değerdir. Bkz. (Lalekai, 2003: 1302)

Bunlara, Şîi kimliği ile tanınan çağdaş yazarlardan Ali Şerîatî'nin söylediklerini de eklemek mümkündür. “*Aslından uzaklaştırılmış Şîîliği*” “*Safevî Ruhanilik*” şeklinde tanımlayan Şerîatî, bunlara karşı muhalefet edenleri “*Emevî Sünnîleri*” olarak nitелеmekte ve bu iki grubun olumsuz tavırlarının Şîi-Sünnî birlikteliğinin en büyük engelini teşkil ettiğini, ayrıca esas Sünnîlerin “*Muhammedî Sünnîler*” olduğunu, bunları da ilk dönem Şîası olarak gördüğü Ali Şîasıyla aralarında bir farkın olmadığını söylemektedir (Şerîatî, 2013: 59-60). Başka bir araştırmacı da “*Şîa, Hz. Ali'nin hilafeti döneminde ona yardım eden, seven, tâbi olan, ordusunda çarpışan ve destek olan kitleler için kullanılan bir kavramsa eğer, Müslümanların çoğunluğunun bu kampta yer aldığı bilinmelidir*” (el-Kâtib, 2015: 9) diyerek Şîa ile Sünnîliğin mezhepsel anlamda ortaya çıkışlarından evvel birbirlerini tamamlayan unsurlar olduğuna dikkati çekmektedir.

Öte yandan hicri 178 yılında vefat etmiş olan Kûfe'nin meşhur kadısı Şüreyk b. Abdillâh'a, “*sen Ali taraftarı olduğun halde neden Ebûbekir ve Ömer'i üstün tutuyorsun*” şeklinde bir soru sorulmuş o da: *Bütün Ali taraftarları böyledir, Hz. Ali de şu minberin üstünde “Peygamberinden sonra bu ümmetin en hayırlısı Ebûbekir, ondan sonra Ömer'dir demiştir. Şimdi biz onu yalanlayalım mı? Vallahi o yalancı değildi.”* Şeklinde cevap vermiştir (Nûr Veli, 2014:23). Bu da sonradan oluşacak ayrılıkların ilk dönemde olmadığını örneklerinden biri olsa gerek.

Bütün bunlar, Şîîliğin ilk başladığı dönem ile daha sonra ortaya çıkacak olan Sünnîlik arasında inanç boyutunda herhangi bir ayrılığın olmadığını ancak daha sonra Şîîliğin siyasallaşması ve Sünnîliğin de kendine has söylemlerle ortaya çıkması siyasi anlamda ihtilafları körüklediğini göstermektedir. Geç dönemde başladığı anlaşılan bu ihtilaflarda gerek Kerbelâ olayı gerekse bu olay öncesinde sahabe arasında yaşanan çatışmalarda, henüz varlığı mevcut olmayan bir “*Ehl-i Sünnetin*” Hz. Ali ve Ehl-i Beyt aleyhtarlığı da doğal olarak olmayacağını söylemek, yerinde bir tespit olacaktır. Bu nedenle “*Müslümanlar bu savaştan sonra Şîiler ve Sünnîler diye ikiye ayrılmıştır*” şeklindeki söylem, hem tarihin realitesine hem de kronolojisine ters düşmektedir.

Sonuç

Şîa ve Sünnîliğin ilk ortaya çıkışları ile daha sonraki eğilimleri arasında önemli farklılıklar görünmekle birlikte özellikle Şîa'daki değişim daha çok dikkat çekmektedir. Gelişim süreçlerine bakıldığında Şîa'nın, önce sözlük anlamına uygun; daha sonra siyasal ve son aşamada ise hem siyasal ve hem de itikadî boyutta kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık, Sünnîliğin, daha çok selefi âlimlerin “*Râfıza*”²⁶dan nitelendirdiği Şîa'ya karşı bir hareket olarak kendini göstermesi, önceliği hadîs araştırmaları olan itikadî bir hareket şeklinde ortaya çıktığını gösterir ki Şîa'nın çıkışından uzun bir süre sonra olgunlaşacağı görülecektir. Sünnîlik, her ne kadar bu haliyle Şîa'ya karşı bir akım olarak ortaya çıktıysa da bu ayrılık, ders kitaplarında anlatılan ve fırkalaşmaya sebebiyet verdiği söylenen hadiselerle direkt alakalı değildir.

²⁶ İlk üç halifenin halifeliğini kabul etmeyenlere verilen isimdir (Crone, 2007:112).

Bununla birlikte Sünnîliğin bir orta yol olarak ortaya çıktığı anlaşılıyor ki aşağıdaki hususlar da bunu teyit etmektedir. Sünnî İslâm dünyasında en azından yakın çevremizde “Yezîd” ismine hiç rastlanmaması, Sünnîlerin hem sözü edilen olayı hem de olayın müsebbibi olarak gösterilen Yezîd’i tasvip etmediğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun tam aksine, etrafımızda tanıdığımız ve bildiğimiz hatta basit bir internet aramasında bile binlercesine rastlanacak “Ali Osman” isminin “Sünnî” denilen insanlar tarafından çokça tercih edildiği, bunun da aslında Sünnîlerin orta yolu tercih ettiği, Hz. Osman kadar Hz. Ali’yi de sevdiklerini, her iki ismi kullanarak ayırım yapmak veya ikilik oluşturmak yerine Müslümanlar arasında birliğe bir çağrıda bulduklarını açıkça göstermektedir. Bunun yanında hemen hemen her evde bulunan Hasan ve Hüseyin ile bağımsız olarak verilen Ali ve Osman isimlerini zikretmeye gerek dahi yoktur. Buna karşılık günümüzde Şîa olarak bilinen yerlerde Ebû Bekir, Ömer ve Osman gibi isimlere rastlanmaması ilginçtir. Oysa Taberi’nin işaret ettiği gibi Hz. Ali’nin Hz. Fatıma’dan sonra evlendiği Ümmü’l-Benîn bt. Hizâm’dan, başka çocuklarla birlikte Osman; Leylâ bt. Mesut’tan, başka çocuklarla birlikte Ebû Bekir; Ümmü Habîb bt. Rebîa’dan, başka bir çocukla birlikte Ömer adlarında çocukları bulunmaktaydı (Taberi,1964: 154-155). Hatta Kerbelâ’da şehit edilen Hz. Hüseyin’in katliamdan kurtulan iki çocuğundan birinin adı da Ömer’di (Dineverî, 2007: 306). Bu isimlerin konulmuş olması gerek Hz. Ali, gerekse de ayrılmaya sebep olarak gösterilen Kerbelâ olayının kahramanı Hz. Hüseyin’den gelen başlı başına önemli mesajlardır. Şîa’nın bu mesajları sorgulanması gerektiği de ortadadır.

Sünnî Müslüman olarak anılan insanlar, getirmiş oldukları bütün salavatlarında “Ehl-i Beyt”i de dâhil etmekte ve kıldıkları her namazda bunu okumanın namazın rükûnlarından biri olarak saymaktadır (أَلْهَمْ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ).

Kendilerini Sünnî olarak tanımlayan hiçbir imam veya din adamı, hutbesinde ne Hz. Ali ne de Ehl-i Beyt’ten herhangi birine sebbetme (küfretme) yapmaz. Emevîlerin belirli bazı dönemlerinde bunlar olmuşsa da (örneğin Muâviye döneminde Muğire b.Şu’be’nin Kûfe; Busr b. Ertat’nın Basra valilikleri sırasında olduğu gibi) yine bir Emevî halifesi olan Ömer b. Abdulaziz tarafından yasaklanmıştır (Salih, 1981: 78; Yiğit, 2007: 54). Dolayısıyla Sünnîliğin henüz isimlendirilmediği bir dönemde bile Hz. Ali veya yakınlarına herhangi bir hakaretin söz konusu olmadığı açıktır.

Ortaya çıkan bu sonuçlara göre, ders kitaplarımızda işaret edilen yanlış anlatımların devam etmesi, Müslümanlar arasında mevcut olan Şîi-Sünnî ayrışmasını derinleştireceği öngörülmektedir. Bunun önüne geçebilmek için İslâm’ın ilk dönemlerinde yaşanmış olayların sonuçları aktarılırken genel sonuçlardan ziyade lokal sonuçlar tercih edilmelidir. Örneğin Kerbelâ olayında Hz. Hüseyin’i destekleyen bir gruba karşı, Emevî Halifesi Yezîd’in askerlerinin olduğu açık bir şekilde ifade edilmeli ve bu olayın sonucunda da iki grubun birbirlerinden ayrılmış olduğu, öteden beri ayrı duran Hâricîlerin varlığı da anlatılmalıdır. Öğrencilerin Sünnîleri sorgulayan sorularına karşılık olarak da mutlaka Sünnîliğin bu olaylardan çok sonra ortaya çıktığını, Şîa ile olan ihtilaflarının bu olaylardan ziyade geç

dönemlerde ortaya çıkan öncelikle itikadî, daha sonra siyasi konular olduğu açıklanmalıdır. İhtilafa düşülen siyasi olaylar arasında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e karşı olmanın asla yer almadığı özellikle belirtilmelidir.

Kaynakça

- Abdulhamid, İ. (1967). *Dirâsât fi'l-fırak ve'l-akâid el- İslâmiyye*. Bağdat: Dâru't-Terbiye.
- Akbulut, A. (2016). *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*. Ankara: Otto Yayınları.
- Atam, T. (2018). *Şiîliğin Doğuşu*. (Akın Caba Çev.). İstanbul: Asr Yayıncılık.
- Bağdâdî, A. (2011). *Mezhepler Arasındaki Farklar*. (Ethem Ruhi Fığlalı, Çev.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bakır, A. (2004). *Hız. Ali ve Dönemi*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- (1992). Basra. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s.108-111.
- Bulut, H.İ. (2016). *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını.
- Crone, Patricia. Ortaçağ İslâm Dünyasında Siyasi Düşünce. (Hakan Köni Çev.). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çalışkan, S. (t.y.). *TYT- AYT Tarih (Konu Anlatımlı)*. Ankara: Analitik Yayınları.
- Çayıroğlu, Y. (2013). Ehl-i Sünnet İle Şîa Arasındaki Temel İhtilâf Noktaları. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 199-243.
- Ebû Hanife Dineveri. (2007). *İslâm Tarihi*. (Nusrettin Bolelli, İbrahim Tüfekçi Çev.). İstanbul: Hîdva İletişim.
- Ebû Zehre, M. (2014). *İslâm'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihî*. (Abdülkadir Şener vd. Çev.). İstanbul: Hisar Yayınevi.
- el-Kâtib, A. (2015). *Sünnîlik Şiîlik*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Emin, A. (2004). *Duha el- İslâm*. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- (2006). *Fecrû'l- İslâm*. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Esen, M. (2009). *Ehl-i Sünnet*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Evkuran, M. (2005). *Sünnî Paradigmayı Anlamak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (1996). Gadir-i Hum. İçinde, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 279-280.
- (1984). İlk Şiî Olaylar (Tevvabun Hareketi). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 335-352.
- (1986). *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*. İzmir: Selçuk Yayınları.
- (1993). Şiîliğin Doğuşu ve Gelişmesi. *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu 13 -15 Şubat 1993 İstanbul* (s.33-46). İslâmî İlimler Araştırma Vakfı.
- Gölpınarlı, A. (1997). *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Hakyemez, C. (2014). Ehl-i Sünnet'in Şiîlik Algısı ve Temel Etkenler. M.Okumuş ve C.Hakyemez (ed.) içinde, *Ortaçağın Geleceği Açısından Şiî- Sünnî İlişkileri Sempozyumu 27-29 Eylül 2013 Çorum*, (s.105-118). Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Hüseyin, T. (t.y.). *el-Fitnetü'l-Kübra*. Kahire: Darü'l-Maarif.
- İbn Abdi Rabbihi, (1983). M. *el-İkdü'l-ferid*, 5. (thk. Abdülmecid et-Terhîni). Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Haldûn, (1990). *Mukaddime*. 1 (Zakir Kadiri Ugan Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İbn Manzûr, (1999). *Lisanü'l-Arab*, (thk. Emin Muhammed Abdulvahab). Beyrut: Dar Ahya et-Turas el-Arabi.
- İbnü'l-Esir, (1987). *el-Kamil fi't-Tarih*. 3 Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbnü'n-Nedîm, (1971). *Fihrist*. (thk. Rıza Teceddüd). Tahran: (y.y.).
- Kara, K. (1997). *İslâm Tarihi*. İstanbul: Önde Yayıncılık.
- Keskin, H. (2000). *Kendi Kaynakları Işığında Şîa Esas İnançları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Kubat, M. (2017). *İslâm Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Kummî/Nevbahtî, (2004). *Şiî Fırkalar*. (Hasan Onat vd. Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kutlu, S. (2013). *İslâm Mezhepleri Tarihi*. (edt. Hasan Onat, Sönmez Kutlu). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kutluay, Y. (2003). *Tarihte ve Günümüzde İslâm Mezhepleri*. İstanbul: Pınar Yayınları.

- Lalekai, T. (2003). *Şerh'u Usuli İtikadî Ehli's-Sünne*. (thk. Ahmed b. Mes'ud b. Hamdân), Riyad: Muesseset el-Harameyn el-Hayriyye.
- Muharemî, G.H. (2013). *Şîa Tarihi*. (Hakan Karacan Çev.). İstanbul: Kevser Yayınları.
- Nûr Veli, A. (2014). *Şîa ve Tarihi Rivayetler*. (Mücahit Yüksel Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Onat, H. (2013). *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öz, M. (2010). Şîa. İçinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. s.111-114.
- _____ Şîilik. *Mezhepler Tarihi*. (haz.: Abdulaziz Tarhan), 10.3.2021 tarihinde <https://ia801703.us.archive.org/0/items/abdulaziz-tarhan-mezhepler-tarihi/Abdulaziz%20Tarhan%20-%20Mezhepler%20Tarihi.pdf> adresinden erişildi.
- Özek, A. (1993). "İmamiye-İsnâaşeriye Şîası ve Tefsir Anlayışı", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu 13 -15 Şubat 1993 İstanbul*. İslâmî İlimler Araştırma Vakfı.
- Özsoy, Ö. (1999). *Sünnetullah*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Pakalın, M.Z. (1983). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Sarkaya, M.S. (2019). *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Salih, S. (1981). *İslâm Mezhepleri ve Müesseseleri*. (İbrahim Sarmış Çev.). İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Şahin, T.E. (2002). *Lise İslâm Tarihi*. İstanbul: Meydan Yayınları.
- Şehristânî, (1968). *el-Milel ve'n-Nihel* 2. (thk. Abdulaziz el-Vekil). Kahire: Darü'l-İtimad li'l-Örfi li't-Tabaat.
- Şerîatî, A. (2013). *Hangi Şîa*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Taberi, Ebi Cafer. (1964). *Tarihü'r-Rûsul ve'l-Mûluk*, 5. (thk.: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Kahire: Darü'l-Maarif.
- Tritton, A.S. (2018). *İslâm Kelamı*. (Mehmet Dağ, Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- TYT-AYT Tarih Konu anlatım Föyleri. (t.y.). Ankara: Limit Kurumsal Yayını.
- Üçok, B. (1968). *İslâm Tarihi- Emevîler, Abbasiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Üzüm, İ. (2004). Mezhep. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s.526-532.
- Watt, M. (1981). *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Tarihi*. (E. R. Fırlalı, Çev.). Ankara: Umran Yayınları.
- Wellhausen, J. (1996). *İslâmiyetin ilk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*. (Fikret Işıltan, Çev.). Ankara: TTK.
- Yakubi, (1883). *Tarih*. Leiden: Brill Matbaası.
- Yavuz, Y.Ş. (1994). Ehl-i Sünnet. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s.525-530.
- Yeşil, A. Tufan, M. vd. (t.y.) *Üniversiteye Hazırlık Okula Yardımcı Tarih*. Ankara: fdd Yayınları.
- Yiğit, İ. (2007). Ömer b. Abdülazîz. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s.53-55.
- Yüksel E. vd. (2018). *Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı*. y.y: MEB Devlet Kitapları.
- السنة اهل (t.y.) <https://www.maajim.com> 24.06.2019 tarihinde <https://www.maajim.com/dictionary/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%86%D9%8A> adresinden erişildi.
- سَنِي (t.y.) <https://www.almaany.com/tr> 24.06.2019 tarihinde <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/%D8%B3%D9%86%D9%8A/?c=t%C3%BCm> adresinden erişildi.

Extended Abstract

The aim of this article is to draw attention to some issues related to the history of Islam, which are described and thought to be problematic, especially in secondary school textbooks. Karbala incident and its consequences are among the best examples of problematic narration. The prominent narratives here are that about the outcome of the incident, Muslims are divided into two as "Shia" and "Sunni". Although the Karbala incident has deepened the cracks between Muslims, this depth does not allow us to say that it reveals the Shiite-Sunni distinction. Such a result can be reached when the lexical and conceptual meanings of the words "Shia" and "Sunni" are considered and evaluated, together with the dates of their emergence. When the development processes are examined, it is understood that Shia was first used in the sense of the dictionary, that is, in the sense of supporter, friend, supporter. However, Shia will gain terminological meanings by undergoing serious changes and transformations in terms of its views and approaches in the historical process. One of the most common examples of this is Ali's views about the caliphate. Accordingly, accepting that Ali was the caliph with definite religious proofs and will, and that the caliphate belonged only to his descendants, accepting that this is not a matter of the choice of the public vote, but a ritual belonging to the essence of the religion and rejecting the caliphate of the Rashidun Caliphs. It is stated that those who are supporters of Ali will be called Shia. Shia, in the process, developed a discourse for the supporters of Ali, as in the example, and then added a creed dimension to it. Therefore, in the new discourse that emerged in both political and creed dimensions, it was stated that the name "Shiite" could be used especially for those who defended the "divine imamate theory" about the followers of the Twelver and Ismailiyyah sects and the Ahl al-Bayt Imams. Despite all these issues, the views that a political Shia formation developed independently from Ali were remarkable. Although there are different opinions about the emergence of Shia, it can be said that it emerged at the end of the first century of Hijri if it was started with basic Shiite ideas.

On the other hand, in accordance with the definition of the first emergence of Sunnah / Sunnism, which means such things as course, custom, customary business, image, character, the straight path that the next generations will follow, in order to "follow the circumcision of the Prophet Muhammad" shows. The fact that it counts Shiism as "Rafida" and shows itself as a countermovement shows that it emerges as a creed, whose priority is hadith research, that it will mature a long time after the emergence of the Shia. Sunnism, which did not define itself as a different sect during its maturation process, will emerge as the name of the majority, especially against certain groups seen as "Rafida" or "ahl a- bid'ah." For this reason, it is possible to say that the Ahl As-Sunnah school did not realize its existence for a period for its intellectual development. The Movement is also known by names such as Salafiyya, Eseriyya and Ahl al-Hadith. In both Ahmet ibn Hanbal's work that has survived to the present day and in some sources of the period that followed him it can be said that it was formed as a religious sect in the (IX.) Century. Therefore, the time difference between the birth of Sunnism and Shi'ism invalidates the narrative mentioned in the textbooks.

As a result, in the injustices against the Ahl al-Bayt through the Karbala incident, Shia supported the aggrieved Ali and his children whereas there was the perception that the Sunnites pretended to be against them. This perception is supported by the narratives in the textbooks and therefore the differences between the two sides remain. However, the Sunnis do not use the name of Yazid, who is known as the chief responsible of the Karbala incident, although they give their children the names of the four caliphs, and they criticize Muawiya, who is seen as one of the important actors of the event, at some points. On the other hand, although Ali gave the names of the first three caliphs to her own

children, it is thought-provoking that today's Shia does not look very favorably on the names of the first three caliphs. In the study, modern sources were used as well as classical sources. In order to be an objective research, the opinions of the authors who defined themselves as different from these two prevalent views were consulted and efforts were made to synthesize the two views.

Makalenin Geliş Tarihi: 3 Mayıs 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 16 Haziran 2021

AŞK MEYDANINDA CANINI ORTAYA KOYMAK
YAHUT KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE BİR DEYİM: "BAŞ OYNAMAK"
BRINGING LIFE IN THE LOVE SQUARE OR AN IDIOM IN CLASSICAL TURKISH POETRY: "BAŞ
OYNAMAK"

Mustafa Sefa Çakır*

Öz

Bir toplumun edebiyatı, o toplumun dilinin en canlı halini yansıtır. Dil ise tüm zenginliğiyle edebi metinlerde yer edinmiştir. Bu zenginliği meydana getiren parçalardan biri de deyimlerdir. Dilimizde çokça bulunan deyimlerin ne anlama geldiği, neyi kast ettiği edebi metinlerin anlaşılması noktasında büyük önem taşır. Kaldı ki bazı deyimler zaman içerisinde kullanılmaz olmuş, halkın dilinden çekilmiştir ama halen metinlerde kayıtlıdır. Böylesi durumlarda büyük bir çabayla dilin tarihi derinliklerine inilmeli ve o deyim kullanımlarının ne demek istediğini ortaya koymak için gayret gösterilmelidir.

Bu çalışmada da günümüzde kullanılmayan deyimlerden biri olan "baş oynamak" deyimini ele alınmıştır. Deyimin geçtiği beyitlerden örnekler tespit edilmiş, anlam dünyası ve kullanımı üzerinde durulmuştur. Bu sayede klasik edebiyatımızda kullanılan bir deyim daha gözler önüne serilmiş ve kadim şiirimizi anlama veya metin şerhi gibi çabalar için bir katkı sunulması düşünülmüştür. Divan şiirinde aşkın gözü karalığını, canını feda etmeyi göze almasını hatta sevgili için başını zevkle vereceğini ifade eden bu deyim şairlerimiz tarafından yaygın bir şekilde kullanılmıştır ve beyitlerde belki birçok örneğine rastlanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Divan şiiri, deyim, baş oynamak.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Sivas/TÜRKİYE, mscakir@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5159-7340.

Abstract

The literature of a society reflects the most vivid state of that society's language, and language has taken its place in literary texts with all its richness. Idioms are one of the parts that make up this richness. The meaning of the idioms that are common in our language are of great importance in understanding the literary texts. Moreover, some idioms became unusable in time and were withdrawn from the language of the people but are still recorded in the texts. In such cases, one should go deep into the history of the language with great effort and try to reveal what the people who use that idiom mean.

In this study, the idiom "baş oynamak", one of the idioms not used today, is handled, examples from the couplets it is mentioned are identified and the world of meaning and its use are emphasized. In this way, an idiom used in our classical literature was revealed and it was thought to contribute to efforts such as understanding our ancient poetry or text commentary. In divan poetry, this idiom, which states that the lover will be courageous, willing to sacrifice his life and even give his head to the beloved with pleasure, has been widely used by our poets and many examples are found in couplets.

Keywords: *Divan poetry, idiom, baş oynamak.*

Giriş

Hemen her dilde kendine has bir şekilde karşımıza çıkan deyim, "Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan söz" şeklinde tanımlanmaktadır (Aksan, 1982: 37). Bir dilin gücü hakkında o dilin sahip olduğu deyim miktarı bir fikir vereceği gibi edebî bir metinde veya eserde kullanılan deyimler de o eser için bir fikir verecektir. Türk dilinin deyim zenginliği bunun örneklerinden biridir. Türk dilinin sahip olduğu geniş deyim çerçevesi hem toplumun hem de edebî eserlerin ne denli güçlü bir dille ilişkili olduğunun kanıtıdır.

Söz konusu divan edebiyatı olduğunda bu etkinin daha da ön plana çıktığı görülmektedir. Kullanacağı her kelimeyi büyük bir özenle seçen divan şairi duygusunu ve düşüncesini en başarılı bir şekilde ifade etmek için de deyimlerden ziyadesiyle faydalanmıştır. Böylelikle hem daha güçlü bir anlatım sağlanmış hem de az sözle daha geniş bir anlam çerçevesine işaret edilmiştir.

Klasik Edebiyatta Kullanılan Deyimlerle İlgili Yapılan Çalışmalar

Divan edebiyatında kullanılan deyimlerle ilgili birçok çalışma yapılmıştır ve bu çalışmaların sayısı günden güne artmaktadır. Söz konusu çalışmaları dört grupta toplamak mümkündür:

a. Bir şairin eserini merkeze alıp onun içindeki deyim ve atasözlerini konu edinen çalışmalar:

Bu tür çalışmalar bir şair üzerine odaklanıp onun bir eserindeki deyimleri -ki genellikle atasözleriyle birlikte- ele almışlardır. Bu bağlamda üzerinde çalışma yapılan eserlere örnek olarak şunlar verilebilir;

Âşık Çelebi Divanı (Kılıç, 1996), Azmî-zâde Hâletî Divanı (Kaya, 1999), Bağdatlı Rûhî'nin gazelleri (Ayçiçeği, 2018), Bâkî Divanı (Erdoğan, 2009), Derzizâde Ulvî Divanı (Özmen, 2016), Emrî Divanı (Kaya, 2011), Hâtem Divanı (Varışoğlu, 2018), Helâkî Divanı (Sefercioğlu, 2010), Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde Divanı (Efe, 2020), Necati Divanı (Sinan, 2005), Nedim Divanı (Batislam, 1997), Nev'î Divanı (Arslan, 2019), Pervâne Bey Mecmuası (Uyaniker, 2006), Rezmî Divanı (Gürbüz, 2012), Sâbit Divanı (Kaplan, 2009), Saîd Paşa Divanı (Yavuz, 2016), Sehî Bey Divanı (Çetin, 2020), Şeyh Gâlib Divanı (Güler, 2011), Üsküplü İshak Çelebi Divanı (Yakar, 1999).

b. Bir deyim merkeze alıp farklı divanlardan, mecmualardan vs. tarayarak o deyim anlam dünyası ortaya koyan çalışmalar:

Bu tür çalışmalar genellikle bir deyim, ifadeyi merkeze almakla birlikte bazen birkaçını birden ele almışlardır. Farklı şairlerden ve farklı yüzyıllardan örnekler sayesinde ele alınan deyimle ilgili daha geniş bir çerçeve ortaya konulmuştur. Deyimlerle ilgili çalışmaların divan edebiyatı bağlamında yapılanlarında ele alınan deyimlere şu örnekleri verebiliriz;

Ağzı mühürlü (Güzel, 2017); çok başlu (Çetinkaya, 2009); diş bilemek (Kayaokay, 2019); iş asmak (Kaya, 2018); asâyı dikmek, kantarlığı atmak, kulağından fetîli çıkarmak, ay'a elek asmak, ebu zanbak okumak (Küçük, 2015); el arkası yerde (Demirkazık, 2013); el oyunu (Köksal, 2001); dik gelmek (Ayçiçeği, 2020); kulaktan âşık olmak, göz kulak olmak, kulaktan fitil çıkarmak, kulağına küpe olmak, kulağa koymak, kulak çekmek, kulağına eğilmek, kulak doldurmak, kulağı kapıda olmak, kulağı delik, kulağından asılmak, kulağı kırışte ve kulakla ilgili diğer deyimler (Öztürk, 2019); kuş kondurmak (Ayçiçeği, 2019); yüzü açılmış (Keklik, 2019); zehri yedi tasta içmek (Yıldız, 2018).

c. Bir dönemi merkeze alıp o dönem eserlerinden yola çıkarak yapılan çalışmalar:

Bu çalışmalarda belli bir yüzyıl esas alınıp o yüzyıldaki şairlerin divanları veya mesnevilerinden hareketle kullanılan deyim ve atasözleri incelenmiştir. 15. Yüzyıl Türk Mevlit Edebiyatında Atasözleri ve Deyimler (Eroğlu, 2014); 15. Yy. Şâirlerinden Mesîhî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necâtî Beg, Üsküplü İshak Çelebi ve Şeyhî'nin Dîvânlarında Atasözleri ve Deyimler (Öge, 2001) veya 18. Yüzyıl Şairlerinden Sünbülzade Vehbi (Lutfiyye), Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasıf ve Nedim'in Divan ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler (Sevinç, 2007) başlıklı çalışmalar bu tür çalışmalardandır.

d. Konuyu genel olarak ele alan çalışmalar:

Klasik Türk şiirindeki deyimler konusu genel olarak ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Kitap boyutunda Tanyeri ve Zülfe'nin çalışmalarından başka Kaya'nın makalesi

zikredilebilir. Divan şiirinde deyimlerin kullanımını söz konusu bu çalışmalardan sonra yapılan ve bir kısmı yukarıda bahsedilen diğer çalışmaları da göz önüne alarak tekrar ele almak gerektiği bir ihtiyaç olarak karşımızda durmaktadır.

Baş Oynamak Deyimi

Kaynaklarda baş oynamak deyimine pek rastlanmamakla birlikte deyim, tespit edilen iki farklı kaynaktan aynı şekilde tanımlanmıştır: "Hayatını tehlikeye koymak, canını feda etmekten çekinmemek." (Tanyeri, 1999: 54; Tarama Sözlüğü, 2009: 451) Farsçada baş anlamına gelen "ser" ve yine Farsçada sonuna geldiği kelimelere oynayan anlamını veren "-bâz" ekiyle oluşan "ser-bâz" da baş oynayan anlamına gelmektedir ve sözlüklerde kelimeye cesur, yiğit anlamları verilmektedir. (Devellioğlu, 2012: 1097)

Taranılan 17 divan ve 2 mecmuada toplam 62 örnek elde edilmiştir. Taranılan eserlerin artması durumunda bu sayının da artacağı açıktır. Klasik şiirimizde bu denli yaygın olarak kullanılan bu ilgi çekici deyim örneklerini kullanılış şeklinin yoğunluklarına göre tasnif etmek mümkündür.

Aşk Meydanında

Deyimin beyitlerde nasıl kullanıldığına bakıldığında, aşğın "aşk meydanı"nda canını ortaya koyması, canını hiçe sayması bağlamında sıkça kullanıldığı görülmektedir:

"İşk meydânına girdün cân-ıla baş oynadun *** İy gönül merdâne sensin iy gönül merdâne sen"

G. 2614/ 2 (Yavuz, 2016: 1323)

Muhibbî Divanı'nda geçen bu beyitte şairin gönlüne seslenerek aşk meydanına girip can ile baş oynamasıyla övündüğü görülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman gibi ömrü savaş meydanlarında geçen sultan bir şairin bununla övünüyor olması ayrıca anlamlıdır.

"Ta'n-ı a'dâdan ne gam ister ne olur kül beden *** Şânına rif'at gelir Mansûr gibi salb iden *** İşk meydânına zevk eyler vücûdın selb iden *** Tîr-i mihnet başına yağsa ırılmaz kulbeden *** Bir dil-âver baş u cân oynar bahâdır dur gönül"

M. 5/ 3 (Aydemir, 2018: 92)

Behiştî Divanı'nda geçen bu bend muhammesler arasındadır. Bir nüshada Tahmîs-i Beheştî olarak geçtiği dipnotta belirtilmiştir ki doğrusu da tahmîs olduğudur. Tahmîs edilen beyit, şairin çağdaşı Hecrî'de karşımıza çıkmaktadır.¹ Bu örnekte de bir önceki beyitteki gibi şair yine gönlüne seslenmekte ve korkusuzca baş oynamasından dolayı onu bir bahadira benzetmektedir. Yine bu iki örnekte olduğu ve başka örneklerde de görüleceği üzere baş oynamak, can ile birlikte yani baş u can oynamak olarak sıkça kullanılmıştır.

"Girüp meydân-ı aşkında o şâhun cân u baş oynar *** Yolında harc olursa tan mı ey dil cümleten varun"

¹ Bkz. Zülfe, Ö. (2016). Hecrî Dîvân (İnceleme, Metin, Çeviri, Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (G. 95/ 3, s. 112)

G. 18/ 4 (Bulduk, 2018: 217)

Ereğlili Türâbî Divanı'nda geçen bu beyitte ise âşık sevgilinin aşk meydanına girip can ve baş oynamasını salık vermekte, bu uğurda bütün varını feda etse de bunda ayıplanacak bir şey olmadığını dile getirmektedir.

"İşk meydânında çok merdâneler baş oynadı *** Ol kemînde sen giriftâr olmadun ey dil fakat"

G. 2185/ 6 (Köksal, 2017: 752)

Edirneli Nazmî'nin nazireler mecmuasında geçen bu beyitte de şair yine gönlüne nida etmekte ve aşk meydanında çok yiğitlerin baş oynadığını ve o pusuda ancak kendisinin giriftar olmadığını söylemektedir.

"Cân u baş oynar bugün merdâne dil gelsün berü *** İşk meydânında yârun her kimün kim cânı var"

G. 918/ 3 (Köksal, 2017: 361)

Yine aynı çalışmadaki bu örnekte ise her kimin canı varsa yârin aşk meydanında can u baş oynayacağı belirtmektedir.

"İşk meydânında her kim cân ilen baş oynadur *** Yâr öninde gamzedür kirpük ilen kaş oynadur"

G. 110/ 1 (Macit, 2017: 340)

Benzer bir diğer örnek ise Hatâyî Divanı'nda bu şekilde geçmektedir. Yine sultan şairlerden olan Hatâyî aşk meydanında can ile baş oynamaktan bahsetmiştir.

Yâr yolunda

Baş oynamak deyimini "meydan"la beraber çok kullanıldığı gibi "yol" ile de yani bir yolda baş oynamak şeklinde de sıkça kullanılmıştır. Bu yol genellikle sevgilinin yolu olduğu gibi bazen sevgilinin yerini başka kavramların aldığı da görülür.

"Zülfî nigârün aceb ki şeb-i yeldâ midur *** Ol yola baş oynayan âşık-ı şeydâ midur"

G. 1298/ 1 (Ergin, 1980: 508)

Sevgilinin saçının siyahlığından dolayı geceye benzetilmesi divan şiirinde yaygın bir kullanımdır. Kadı Burhaneddin Divanı'nda geçen bu beyitte hem geceye benzetilmiş hem de uzunluğundan dolayı, bu gecenin en uzun gece olan şeb-i yeldâ olduğu söylenmiştir. Şair, matla' beyti bu şekilde olan gazelin beşinci beytinde de deyimini en güzel örneklerinden birini sergilemiştir:

"Başı gerek ki gişi yâr yolına oynaya *** İşk didükleri pes hiç yire da'vâ midur"

G. 1298/ 5 (Ergin, 1980: 508)

Kişinin başını yâr yolunda oynaması gerekir, çünkü aşk dedikleri hiç yere, kuru bir dava mıdır ki, şeklinde nesre aktarılabilen bu beyitte aynı zamanda Türkçe'nin duruluğu da

görülmektedir. Kadı Burhaneddin, söz konusu deyimî şiirlerinde birçok yerde kullanmıştır. En bilinen örneklerden birisi yine şu şekildedir:

"Özini eş-şeyh gören serdâr bolur *** Ene'l-hak da'vî kulan ber-dâr bolur *** Er oldur Hak yolına baş oynaya *** Döşekde ölen yigit murdar bolur"

T. 1405 (Ergin, 1980: 534)

Kadı Burhaneddin, kendini şeyh görenin bir topluluğa önder olacağını, Mansur gibi ene'l-hak davası güdenin asılacağını belirterek başladığı bu tuyuğunda er kişi odur ki Hak yolunda başını oynar, yatağında ölen yiğit de murdar olur demektedir. Kadı Burhaneddin oldukça iddialı görünen bir söz söylemiştir ki kendisi de yatağında ölmeyerek bir anlamda bu sözlerinin hayatıyla da örneği olmuştur. Bir diğer tuyuğunda ise şöyle der:

"Dünyâda gerçek âşık kanı kanı *** Âşık isen gözüünün kanı kanı *** Her âşık ma'sûk için baş oynarsa *** Ben âşıkun yoluna cânı cânı"

T. 1394 (Ergin, 1980: 532)

Kadı Burhaneddin bu tuyuğunda ise yine gerçek aşğın olmadığından dert yanmaktadır. "Dünyada gerçek âşık nerede nerede, âşık isen gözünden akan kan(lı yaş) nerede, her âşık maşuku için baş oynasaydı ben o âşğın yoluna canımı verirdim" derken yine âşğın en önemli vasıflarından birini, sevdiği uğruna başını feda etmeyi göze almasını vurgulamıştır.²

Beheştî'de geçen aşağıdaki beyitte ise, "Sevgilinin uğruna maldan vazgeçmek nedir? Yoluna baş ve can feda olsun. Yiğit âşık için baş oynamak farzdır." denilerek yine aşkın ve âşğın gerekleri arasında baş oynamak zikredilmiştir:

"Terk-i mâl itmek nedür yoluna baş u cân fedâ *** Farzdur baş oynamak çün âşık-ı merdâneye"

G. 484/ 2 (Aydemir, 2018: 375)

Bir merdânelik örneği de Nesîmî'den:

"İşkuna gör men neçe âşık-ı dîvâneiyem *** Yoluna baş oynadup gör ki ne merdâneiyem"

G. 260/ 1 (Ayan, 2002: 506)

Zâtî ise güneşim diye hitap ettiği sevgiliye bir sabah gibi sadığız yani her gecenin sonunda sabah nasıl kavuşuyorsa güneşe biz de sevgiliye öyle sadığız, demiş ve ikinci mısrada da vefalıyız, yoluna baş oynamaya layığız demiştir:

"Âftâbım subh-veş mihriün yolında sâdikuz *** Pâk-bâzuz yoluna baş oynamağa lâyıkuuz"

G. 561/ 1 (Tarlan, 1970: 65)

² Kadı Burhaneddin'in sevgilinin yoluna baş oynamakla ilgili diğer beyitleri için bkz. G. 128/ 6, G. 303/ 1, G. 379/ 1, G. 1088/ 5, G. 1255/ 5. Yine sevgilinin yolunda olması bağlamı dışında kullandığı baş oynamak deyimleri için bkz. G. 21/ 9, G. 25/ 6, G. 366/ 7, G. 503/ 2, G. 1295/ 6, G. 1027/ 1.

Sultan şairlerden Fatih Sultan Mehmed (Avnî) de ayrılık okuna sinesini tutmaktan maksadının sevgilinin yoluna korkusuzca baş oynamak olduğu ifade etmiştir:

“Tîr-i hecre sîne dutmakdan budur maksadumuz *** Yoluna baş oynamağa cânı bî-bâk eylerüz”

G. 27/ 4 (Doğan, 2014: 252)

Bir başka sultan, Hatâyî ise baş oynama maharetini Hazret-i Ali'ye hasretmiş ve onun yolunda çok kişi olsa da bin başa karşı tek başına savaşmayı göze alanı methetmiştir:

“Şâh-ı Merdânun yolında çoh kişi vardur velî *** Âferîn ol başa kim min başa bir baş oynadur”

G. 110/ 2 (Macit, 2017: 340)

Âşık ne canını ne de cihanı sevgiliden sakınmaz, onun için maşukun yolunda başını ve canını feda etmek kolaydır:

“Sanma senden sakınam cân u cihânı âşika *** Sehdür yolında ma’şukun baş u cân oynamak”

G. 282/ 5 (Canpolat, 1982: 189)

Sevdiğini candan seven âşık, sevgilinin kan dökücü kılıcından yüzünü çevirmez, onun yolunda başını ve canını vermekten geri durmaz:

“İrişe tîg-ı hûn-rîzûn yüzün döndürmeyüp kat’â *** Yolunda cân u baş oynar seni cândan seven âşık”

G. 357/ 3 (Yekbaş, 2016: 281)

Hayâlî de Hakk'a erişmenin ancak canını feda etmekle mümkün olabileceğini söyler ve kendisinin de hak yoluna varıp baş oynadığını ve can aldığını belirtir:

“Cânını feda kılan kişi erişir Hakka *** Hak yolına vardım (ben baş) oynadım aldım cân”

G. 446/ 4 (Tarlan, 1992: 244)

“Cân u baş oynasa yolunda aceb mi yârün *** Kıldı âşüfte gönül murgını ol tîb-ı zekan”

G. 616/ 2 (Kaya, 1996: 670)

Yukarıdaki beyitte yârin yolunda canını ortaya koymakta şaşılacak bir durum olmadığı dile getirilir. Hatta onun uğruna baş oynamak sadece insana has bir durum değildir. Şeyhî'nin aşağıdaki beytinde cin taifesini ifade eden 'cân' kelimesi, canlılıkla ilgili olan 'cân' ile cinaslı bir şekilde kullanılmıştır:

“Baş oynayan yoluna yalunuz beşer değil *** Cân ile geldi yoluna bu ins ü cân dahı”

G. 199/ 2 (Biltekin, 2018: 194)

Âşığın canını feda etmeyi göze almasında şaşılacak bir şey olmadığı gibi ayıplanacak bir durum da yoktur:

“Tan mudur oynarsa bu yolda niçe baş üzre baş *** Turmasun şimden-geri âlemde bir taş üzre taş”

M. 13/ 2 (Bulduk, 2018: 86)

Aşk yolunda âşıklar canını sakınmaz. Hatta Revânî'nin şu beytinde geçtiği üzere baş oynamak söz konusu olunca rakipler bile yoldaş olur:

"İşkunda bizi sanma ki cân sakınur ey düst *** Bu yolda baş oynar nice yoldaşlaruz biz"

G. 1960/ 4 (Köksal, 2017: 682)

Âşığın işi sevgilinin yolunda baş oynamaktır, bu yoldan dönmez âşık:

"Cân u dil matlûbî sensin sanma kim terk eyleyem *** Âkıbet baş oynamak yolunda kârumdur benim"

G. 3042/ 6 (Köksal, 2017: 1017)

Âşık, can ile baş oynamak üzere bezm-i eleste söz vermiştir:

"Ben Hadîdî'yem yolunda cân ile baş oynarım *** Böyledür kâlû deminden ahd ü peymânım benim"

G. 3072/ 7 (Köksal, 2017: 1027)

Osmanlı döneminde hususen tekkelerde bir şeye çağırma, davet etme anlamında salâ verme ifadesi kullanılmıştır. Örneğin, Mevlevî dergâhında dervişleri yemeğe çağırma için "lokmaya salâ!" diye bağırılırmış. (Özcan, 2009: 16) Aşağıdaki beyitte de şair, sevgilinin bir salâ ile âşıklarını yolunda baş oynamaya çağırması durumunda ilk kendisinin geleceğini, bunun için bu kadar arzulu olduğunu ifade etmektedir:

"Tek salâ eyle şehâ yoluna baş oynamağa *** Kadem evvelde basan Yûsuf-i Şeyhî mi degül"

G. 113/ 7 (Biltekin, 2018: 147)

Çevgân Ucunda Top Misâli

Baş oynamak deyimiyle ilgili dikkat çeken bir diğer nokta başın bir topa benzetilerek kullanılmasıdır. Sevgili âşığın başını âdeta gövdesinden ayırmış ve top gibi oynamaktadır. Sevgilinin saçları da genellikle bu oyunda topu sürüklemek için kullanılan sopaya benzetilmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman da sevgili güzellik meydanında saçını çevgan ettiği için kendine seslenmiş ve sevgilinin oynaması için başını top etmesini istemiştir:

"Hüsn meydânında çevgân itdi çün zülfini yâr *** Başunu top it Muhibbî oynasun ol gûy-ıla"

G. 3168/ 5 (Yavuz, 2016: 1572)

Bu sayede başka bir beyitte ifade ettiği üzere sevgilinin zülfünü gizlice öpebilecektir:

"İşk meydânında top it oynasun dilber serin *** Fursat el virdükçe mahfi zülfinün çevgânınöp"

G. 198/ 2 (Yavuz, 2016: 219)

Yahyâ Nazîm de sevgilinin saçlarına gönlünü bağlayınca canını ortaya koymuş ve o güzellik şahıyla sanki top ile çevgan oynamış olduğunu söylemiştir:

“Zülfine dil bağlayınca baş ile cân oynadık *** Ol şeh-i hüsn ile gûyâ tûp u çevgân oynadık”

G. 392/ 1 (Çakır, 2020: 612)

Sevgili, kırık gönül sahibi âşıklarının başını top edinip o kadar oynamıştır ki çevganı eğrilmiş, düz kalmamıştır:

“Oynamakdan tûb idüp başın şikeste dillerün *** Kalmamışdur kulca yârün dahı çevgânı düürüst”

G. 532/ 4 (Köksal, 2017: 240)

Yine benzer bir ifade olarak:

“Tûb idüp oynatdı başum ol kadar kim kalmadı *** Şeh-süvâr-ı zülfünün destinde çevgânı düürüst”

G. 544/ 4 (Köksal, 2017: 244)

Necâtî ise başını top etmeyi kendinin icat ettiğini iddia etmektedir:

“Zülfünün baş oynarın çevgânına *** Başdan tûbı ben itdüm ihtirâ”

G. 2262/ 2 (Köksal, 2017: 775)

Cem Sultan da Şeyhî'ye yazdığı bir nazîrede son beyitte hem mahlasını kullanmış hem de Cem gibi saçının çevganına baş oynayıp can u dili yani neyi varsa uğruna harcasam, saçsam demektedir:

“Cem bigi çevgân-ı zülfün yâdma baş oynayup *** Cân u dil nakdîn temâmet ben nisâr itsem gerek”

G. 2470/ 9 (Köksal, 2017: 838)³

Çeşitli Diğer Kullanımlar

Önceki üç başlığın dışında da baş oynamak deyiminin birçok kullanımını görmekteyiz. Nesîmî'nin söz konusu deymi Kerbelâ ve Hazret-i Hüseyin bağlamında kullandığı örnek ve kendisinden sonra Şah İsmail'in neredeyse aynı olan ifadesi dikkat çekmektedir. Nesîmî:

“Kerbelâda çoh belâlar geçdi ol şeh-zâdeye *** Sen dahı oynat başum ol belânun ışkına”

G. 388/ 4 (Ayan, 2002: 670)

Hatâyî:

“Kerbelâda geçmiş idi çoh belâ şâh oğlına *** Sen dahı oynat başum ol belânun ışkına”

G. 360/ 3 (Macit, 2017: 516)

---

³ Edirneli Nazmî'nin nazîreler mecmuasında baş oynamak deyiminin top ve çevgan bağlamındaki diğer örnekleri için bkz. G. 1294/ 5, 1953/ 5, 1024/ 7.

Benzer örneklere Nesîmî'de yine rastlamaktayız:

"Kim muhibb-i hânedâna bende oldu sıdk ile *** Oynadı başını şâh-ı evliyânun ışkına"

G. 388/ 7 (Ayan, 2002: 670)

Hafî mahlaslı şairin aşağıdaki beyti de Fuzûlî'nin bir beytini hatırlatmaktadır. Fuzûlî, o beytinde sevgiliden ayırdır ve o kadar zayıf olmayı temenni etmektedir ki saba yeli onu sevgiliye kavuşturabilsin. Burada da şair, kişi ne kadar zayıf olursa aşk atının onu baş oynamaya o kadar hızlı götürebileceğini ifade eder:

"Kişi ne denlü za'îf olur ise ışkun atı *** Cân u baş oynamaga çâbüük ü çâlâk eyler"

G. 1441/ 5 (Köksal, 2017: 518)

Şemseddin Sivâsî de canına kıyamayanların aşk meydanına girmemesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü bu meydanda niceleri başını ortaya koyar da kimse onlara büyük bir iş yapıyor gibi davranmaz, o kişiler bu fedakârlık veya yiğitliklerinden dolayı itibar görmezler:

"Kıyamazsan baş u câna ırak tur girme meydâna *** Bu menzilde nice cânlar baş oynar i'tibâr olmaz"

G. 34/ 5 (Süer, 2017: 204)

Âşıklık iddia etmenin şartı maşuku için başını ortaya koymaktır:

"Âşıkun şartı budur ma'şûk için baş oynaya *** Şöyle kim pervane gönlüm şem'i giryân çizginir"

G. 172/ 2 (Ayan, 2002: 392)

Hatta bu şart Kanuni gibi bazı şairlere göre farz mesabesindedir ve bu anlamda âşık bir rakkas gibi gerektiğinde güle oynaya başını vermelidir:

"Farzdur âşika baş oynamak evvel kademe *** Pes bu ma'nâda gerek âşık olanlar rakkâs"

G. 1475/ 3 (Yavuz, 2016: 803)

Âşık için yârin hasretiyle yanmaktansa baş oynamak daha iyidir. Yanarak eriyen mum da başını ortaya koyup aşkını izhar etmiştir:

"Hicr-ile yanmaktan ise didi yig baş oynamak *** Baş koyup ortaya itdi ışkını izhâr şem"

G. 1526/ 2 (Yavuz, 2016: 828)

Şem' baş oynuyorsa aşğın da sevgilinin ayağının tozuna canını savurması gerek:

"Şem' baş oynarsa bezmünde inen germ olmasun *** Ben ayağın tozına cânım nisâr itsem gerek"

G. 2469/ 3 (Köksal, 2017: 838)

Âşığa lazım olan baş ve canıyla oynamaktır, o yüzden canını vermeli canan istediye:

"Cân nisâr etgil gönül kasd etdi cânân oynamak *** Âşika lâzım degül mi başıla cân oynamak"

G. 290/ 1 (Canpolat, 1982: 192)

Sevgilinin zülüflerini çevgan edininip saçları içinde bin yiğit baş oynamaktadır. Onun için âlem bir araya gelse onun bir kılını bile yere düşüremez:

“Başıyla oynamada zülfün içre bin ser-bâz *** Nice yere düşürür bir kılın anun âlem”

G. 469/ 3 (Karayazı, 2013: 750)

Sevgilinin sinesiyle ve saçıyla oynamak güzeldir ama buna erişmek için âşığın da başını, canını ortaya koyması, onları feda etmeyi göze alması gerekmektedir:

“Hoşdur el oynu gehî sinenle geh zülfünle lik *** Bu müyesser olmağa gerek baş u cân oynamak”

G. 278/ 4 (Canpolat, 1982: 187)

Benzer şekilde ayağı öpmek için âşığın baş oynaması muhakkaktır:

“Kimin ki gönlü diledi ayağını öpmek *** Başını oynamağ ana mukarrer olmuşdur”

G. 128/ 3 (Ayan, 2002: 340)

Cebrail'in pervaneye benzetildiği bu örnekte ise Nesîmî aşk sevdasında yine can ile baş oynamaktadır:

“Akl-ı fânûs itmişem peroânedür Rûhu'l-Kudüs *** Cân ile baş oynaram hem ışk sevdâsında men”

G. 346/ 5 (Ayan, 2002: 617)

Amrî ise aşkı bir tavla oyununa benzetip Ferhat ile Mecnun'un oyuna başını koyduğunu ifade ettikten sonra aşkın da bir oyun olduğunu söyleyip onda da başların oynandığını belirtmiştir:

“Nerd-i ışka döşenüp Ferhâd u Mecnûn kodı baş *** Işk oyunu bir oyundur anda oynar başlar”

G. 15/ 4 (Aydın, 2018: 64)

Sonuç

Deyimler bir dilin gücünün en önemli göstergelerindedir. Aynı zamanda kültürün bir yansıması olan deyimler anlatıma zenginlik katmaktadır. Bu çalışmada da divan şiirinde çokça kullanılan deyimlerden biri olan baş oynamak deyimini ele alınmıştır. Deyimin sözlüklerde ulaşılabilen anlamı verilmiş ve ardından örnek beyitlerde deyim nasıl geçtiği ortaya konulmuştur. Ayrıca divan edebiyatında hangi deyimlerin veya bu bağlamda hangi eserlerin üzerinde çalışıldığının ortaya konulması bundan sonra yapılacak çalışmalar için de fikir vermesi açısından önemli görülmüş ve üzerinde durulmuştur.

Başını ortaya koymak, onu feda etmeyi göze almak anlamına gelen baş oynamak deyimini 'can' ile yani 'baş u can oynamak' şeklinde de sıklıkla kullanılmıştır. Kadı Burhaneddin, Kanuni Sultan Süleyman, Fatih Sultan Mehmed gibi savaş meydanlarının

cengâver sultanlarının dahi aşk meydanında, maşuk yolunda baş oynamakla övünmeleri klasik şiirimizin estetik yönüyle ilgili önemli ipuçlarıdır. Yaygın bir kullanım olarak başın topa benzetilmesi ve bunun yanı sıra özellikle sevgilinin saçlarının çevgana benzetilerek çevgan oyununa gönderme yapılmasıyla sıkça karşılaşmıştır.

Taranılan 19 eserde toplam 62 örneğe rastlanmış, bunların 47'si makale içinde ele alınmış çoğu aynı eserde olan 15 örnek ise ilgili yerlerde dipnotlarda verilmiştir. Bazı şairlerin defalarca bazı şairlerinse birer kez kullandığı 'baş oynamak' deyiminin klasik Türk şiirinde çokça kullanılan deyimler arasında yer aldığı söylenebilir.

Kaynakça

- Aksan, D. (1982). *Her Yönüyle Dil – 3*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arslan, S. D. (2019). Nev’î Divanı’nda Atasözleri, Deyimler ve Bunların Kullanımı Üzerine. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (2), 253-277.
- Ayan, H. (2002). *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayçiçeği, B. (2018). Bağdatlı Rûhî’nin (Ö.1014/1605-1606) Gazellerinde Deyimler. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (38), 163-202.
- _____ (2019). Klâsik Türk Şiirinde “Kuş Kondurmak” Deyiminin Anlam Çerçevesi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]*, 2 (1), 215-232.
- _____ (2020). Klâsik Türk Şiirinde Dik Gelmek Deyimi. M. Yılmaz ve A. Aksu (ed.), *Cemal Aksu Armağanı*, (s. 225-245). İstanbul: İstanbul Üni. Yay.
- Aydemir, Y. (2018). *Behiştî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0>
- Aydin, G. (2018). *Amrî Divanı’nın Tahlili* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- Batıslam, H. D. (1997). Nedim’in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler. *Türkoloji Araştırmaları Fuat Özdemir Anısı*, 107-125.
- Biltekin, H. (2018). *Şeyhî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/61044,seyhi-divanipdf.pdf?0>
- Bulduk, E. (2018). *Ereğlîli Türâbî Divanı (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Aksaray Üniversitesi.
- Canpolat, M. (1982). *Ömer bin Mezîd Mecmû’atü’n-Nezâ’ir*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çakır, M. S. (2020). *Yahyâ Nazîm Divanı*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Çetin, K. (2020). Sehî Bey Divanı’nda Deyimler ve Atasözleri. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (67), 113-164.
- Çetinkaya, Ü. (2009). Divan Siirinde “Çok Başlı (Ziyade-Ser)” Deyimi Üzerine. *Turkish Studies*, 4 (2), 226-245.
- Demirkazık, H. İ. (2013). “El Arkası Yerde” Deyimi ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı. *Turkish Studies*, 8(4), 617-633.
- Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, M. N. (2014). *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Efe, Z. (2020). Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde (İbni Kemâl) Dîvânı’nda Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (25), 277-309.
- Erdoğan, M. (2009). Divan Şiirinde Mahallileşme Kavramı ve Bâkî Divanı’nda Bazı Mahallî Unsurlar. *Turkish Studies*, 4 (5), 114-165.
- Ergin, M. (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İÜEF Yayınları.
- Eroğlu, S. (2014). 15. Yüzyıl Türk Mevlit Edebiyatında Atasözleri ve Deyimler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (35), 99-149.
- Güler, Z. (2011). Şeyh Galib Divanında Deyimler. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6 (3), 433-455.
- Gürbüz, M. (2012). Rezmî Divanı’nda Deyimler. *Turkish Studies*, 7 (1), 1231-1267.
- Güzel, B. (2017). Klasik Türk Şiirinde “Ağzı Mühürlü” Deyimi Üzerine. *Littera Turca*, 3 (1), 99-106.
- Kaplan, Y. (2009). Sâbit’in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri. *Turkish Studies*, 4 (4), 599-635.
- Karayazı, N. (2013). *Yârî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, B. A. (1996). *Azmî-zâde Hâletî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni* [Basılmamış Doktora Tezi]. Trakya Üniversitesi.

- _____ (1999). Azmî-zâde Hâletî Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (118), 149-168.
- _____ (2011). Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (6), 11-54.
- Kaya, H. (2011). Emrî Divanı'nda Deyimler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (6), 55-130.
- _____ (2018). Divan Şiirinde “İş Asmak” Deyimi Üzerine. *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature] Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı*, 231-243.
- Kayaokay, İ. (2019). Osmanlı Edebî Metinlerinde “Diş Bilemek” Deyiminin Anlam Çerçevesi. Ü. Aslan ve H. Taş (Ed.), *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı*, (s. 475-498). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Keklik, M. (2019). Klasik Türk Şiirinde “Yüzü Açılmış” Deyimi Üzerine. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (23), 45-61.
- Kılıç, F. (1996). Âşık Çelebi Divanında Atasözü ve Deyimler. *Bilig*, (1), 24-30.
- Komisyon (2009). *Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köksal, M. F. (2001). Klâsik Şiirimizden Bilinmeyen Bir Deyim: El Oyunu. *Bilig*, (16), 127-136.
- _____ (2017). *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir (İnceleme-Metin)*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0>
- Küçük, İ (2015). Divan Şiirinde İzaha Muhtaç Beş Deyim: Asâyı Dik-, Kantarlığı At-, Kulağından Fetili Çıkar-, Ay'a Elek As-, Ebu Zambak Oku-. *Turkish Studies*, 10 (8), 1697-1706.
- Macit, M. (2017). *Hatâyî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Öge, S. (2001). 15. Yy. Şâirlerinden Mesîhî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necâtî Beg, Üsküplü İshak Çelebi ve Şeyhî'nin Dîvânlarında Atasözleri ve Deyimler [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Özcan, N. (2009). Salâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 15-16.
- Özmen, V. (2016). Derzizâde Ulvî Divanı'nda Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4), 418-435.
- Öztürk, E. C. (2019). Divan Şiirinde Kulakla İlgili Deyimler ve Anlam Çerçevesi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (66), 37-82.
- Sefercioğlu, M. N. (2010). Helâkî Divanı'nda Türkçe Deyimler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (4), 155-202.
- Sevinç, D. K. (2007). 18. Yüzyıl Şairlerinden Sümbülzade Vehbi (Lutfiyye), Bosnalı Sabit, Enderunlu Vastıf ve Nedim'in Divan ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Sinan, A. T. (2005). Necati Beg Divanı'ndaki Deyimler Üzerine. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 107-114.
- Süer, F. R. (2017). *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. İstanbul: H Yayınları.
- Tanyeri, M. A. (1999). *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1970). *Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: II. Cild*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- _____ (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uyanıker, N. (2006). *Pervâne Beg Mecmuasının İlk Yüz Varlığında (1a - 100b) Halk Kültürü İle İlgili Unsurlar (Atasözleri-Deyimler-Halk İnanışları)* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Varişoğlu, M. C. (2018). Değerler Eğitimi Bağlamında Hâtem Divanı'nda Deyimler. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 9 (31), 106-128.
- Yakar, H. İ. (1999). Üsküplü İshak Çelebi Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler. *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu 4-5 Haziran 1999*, (s. 40-59). Ankara Üni. TÖMER Basın Yayın Müd.
- Yavuz, K. ve Yavuz, O. (2016). *Muhibbî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- Yavuz, S. (2016). Saîd Paşa Dîvânı'nda Yer Alan Atasözleri ve Deyimler Üzerine. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 106-114.
- Yekbaş, H. (2016). *Sebzî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldız, A. (2018). Klasik Türk Şiirinde “Zehri Yedi Tasta Geçmek” Deyiminin Kökeni Üzerine. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2 (4), 43-50.
- Zülfe, Ö. (2011). *Şiirin İzinde Sözü'n Gölgesinde: Osmanlı Şiirinden Kelimeler, Kavramlar, Deyimler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- _____ (2016). *Hecrî Dîvân* (İnceleme, Metin, Çeviri, Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Extended Abstract

There are idioms in every language. An idiom is a word formed by using more than one word together, rarely a connotation of a single word, to express a certain concept, a certain feeling or situation. The amount of idioms that language has gives an idea of the power of a language. The idiom richness of the Turkish language is one of the examples of this. The meaning of the idioms that are common in our language are of great importance in understanding the literary texts. It is seen that this effect comes to the fore even more in divan literature. The divan poet used idioms to express his feelings and thoughts in the most successful way. In this way, both a stronger expression was provided and a wider frame of meaning was pointed out with less words.

Many studies have been done on the idioms used in Divan literature and the number of these studies is increasing day by day. It is possible to collect these studies in four groups:

a) Studies focusing on a poet's work and dealing with idioms and proverbs in it; such studies focused on a poet and generally dealt with the idioms in his work together with proverbs.

b) Studies that reveal the semantic world of that idiom by centering an idiom and scanning it from different works; thanks to the examples from different poets and different centuries, a wider framework has been put forward about the idiom discussed.

c) Studies based on the works of that period by centering a period; in these studies, idioms and proverbs that were used based on a certain century and the divans or masnavis of the poets of that century were examined.

d) Studies dealing with the subject in general; these studies are very limited.

The idiom of "baş oynamak", which is examined in this study, is not frequently encountered in the sources. However, it is defined in the same way in two different sources identified: putting your life in danger and not afraid to sacrifice your life. A total of 62 samples were obtained from the scanned 17 divans and 2 mecmuas. It is possible to classify the examples of this interesting idiom, which is so widely used in classical Turkish poetry, according to the intensity of its usage:

Considering how the phrase is used in couplets, it is seen that it is frequently used in the context of revealing and disregarding the life of the lover in the love square. Even the great sultans pride themselves on the valor on the field of love rather than on the battlefield. It is a matter to be proud that the lover gives his all for this cause.

Secondly, this idiom has been used a lot with the road. While this road is usually the road of the lover, it is sometimes seen that other concepts replace the beloved. One has to sacrifice one's life for the one one loves, because what they call love is not an empty cause.

Another striking point about the idiom is the use of the head as a ball. The lover's hair is also often compared to the stick used to drag the ball in this game. The idiom is used in many different ways.

Thus, in this study, the idiom "baş oynamak", one of the idioms not used today, is handled, examples from the couplets it is mentioned are identified and its use are emphasized. In this way, an idiom used in classical Turkish literature was revealed and it was thought to contribute to efforts such

as understanding classical Turkish poetry. In divan poetry, this idiom, which states that the lover will be courageous, willing to sacrifice his life has been widely used by poets and many examples are found. As the number of studies increases, the number of samples will also increase.

Makalenin Geliş Tarihi: 5 Nisan 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 2 Haziran 2021

RİSK TOPLUMUNDA SPOR VE TERÖR SPORT AND TERROR IN RISK SOCIETY

Ayhan Dever*

Öz

Risk toplumu, riskin daha belirsiz bir hale geldiği ve yapay risklere bağlı olarak insan hayatının daha fazla oranda tehlikelere maruz kaldığı bir yapıya sahiptir. Risk toplumu içerisinde bireyler, daha huzursuz ve güvensiz bir yapıya sahiptir. Çünkü risk toplumu içerisinde üretilen yapay riskler, daha evrenseldir. Spor ve terörizm kavramları birbirinin zıttı gibi dursa da risk toplumu içerisinde özellikle büyük spor organizasyonlarında terör olaylarının varlığı bilinmektedir. 1972 Münih, 1988 Seul, 1996 Atlanta ve 2014 Soçi Olimpiyatlarında terör saldırılarına bağlı olarak onlarca insan ölmüş, 1992 Barselona, 2004 Atina olimpiyatlarında terör eylemleri gerçekleşmişse de ölen veya yaralanan olmamış, 2000 Sidney, 2016 Rio De Janeiro Olimpiyatlarında terör örgütleri üyeleri, eylemlerini gerçekleştiremeden güvenlik güçlerince yakalanmışlardır. Bu örnekler risk toplumu içerisinde sporun içerisinde yer alan terör riskinin, önemli bir sorun olduğunu ve masum insanların terör örgütleri tarafından hedef alındığını göstermektedir. Terör örgütlerinin, büyük spor organizasyonlarını hedef almalarının nedeni, oyunlara seyirci olarak katılan insanların daha savunmasız olmaları ve oyunların kitle iletişim araçlarında gösterilme süresinin fazlalığına bağlı olarak korku unsurunun dünya genelinde büyük bir kısmına yayılması düşüncesidir.

Anahtar Kelimeler: Risk Toplumu, Terör, Spor, Olimpiyat Oyunları.

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, ayhandever@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8300-5290

Abstract

Risk society has a structure where the risk becomes more uncertain and people are exposed to more dangers depending on artificial risks. Members of risk societies are more uneasy and insecure because the artificial risks produced within the society are more universal. Although the concepts of sports and terrorism seem opposite to each other, terrorist incidents are known to be prevalent in risk societies, targeting especially major sports events. Dozens of people died in terrorist attacks at the Olympics held in Munich (1972), Seoul (1988), Atlanta (1996), and Sochi (2014). Terrorist acts took place at the Olympics held in Barcelona (1992) and Athens (2004), but there were no casualties or injuries. Terrorist organizations were caught by security forces before carrying out terrorist acts at the Olympics held in Sydney and (2000) and Rio De Janeiro (2016). These examples show that the risk of terrorism targeting innocent people is an important problem in sports in risk societies. Terrorist organizations target major sports events because those games are broadcast for longer periods of time and their audience is more vulnerable. In this way, terrorist organizations aim to spread fear to most of the world.

Keywords: *Risk Society, Terror, Sports, Olympic Games.*

Giriş

Ulrich Beck tarafından ortaya atılan 'risk toplumu' teorisi, 1986 yılındaki Çernobil felaketinden sonra artık risklerin tamamen belirsiz ve teknolojinin de gelişmesiyle birlikte yapay (üretilen) bir hale gelmeye başladığını iddia ederken, aynı zamanda modern toplumdaki bireylerin güvensizliğini, huzursuzluğunu daha belirgin bir şekilde dile getirmiştir. Bir yıldan uzun bir zamandır, Çin'de ortaya çıkan ve sonrasında bütün dünyaya yayılan Covid-19 virüsüne, yüz milyonun üzerinde insanın yakalandığı ve virüsün şu ana kadar yaklaşık olarak 2,9 milyon insanın ölümüne neden olduğu düşünülecek olursa virüs riskinin belirsizliği ve evrenselliği daha net anlaşılabilir. Covid-19 virüsünün yaratmış olduğu belirsizlikler sosyal, ekonomik, kültürel alanlara da yansımış ve bu alanlardaki belirsizlikler de nerdeyse evrensel bir hale gelmiştir. Bunun yanı sıra virüsten korunma amaçlı kullanılan bütün araç-gereçlere rağmen insanoğlunun bu virüse yakalanma olasılığı hala güncelliğini korumakta ve virüse yakalanmanın belirsiz olması durumu insanoğlunu rahatsız etmektedir.

Risk toplumu içerisindeki bu belirsizlikler, toplumsal yapıda bulunan farklı unsurları da bir araya getirebilmektedir. Spor ve terörizm kavramları, birbirinin zıttı, birbiriyle alakası olmayan iki kavram olmasına karşın özellikle son dönemlerde akademik çalışmaların ortak öznesi haline gelmeye başlamıştır. Sporun barış, kardeşlik ve dostluğu yayıcı bir unsur olarak düşünülmesine karşın son dönemlerde kitle iletişim araçlarında oldukça fazla yer buluyor olması ve insanların aktif olarak yoğun bir şekilde (özellikle de Olimpiyat Oyunları, FIFA Dünya Kupası gibi) büyük spor organizasyonlarına seyirci olarak katılıyor olması, terör unsurlarının dikkatinden kaçmamış ve sporu, küresel çapta ses getirici bir eylem alanı olarak görmeye başlamışlardır.

Bu noktadan hareket ederek Beck'in 'ikinci modernite' dönemi olarak adlandırdığı günümüz risk toplumunda spor gibi evrensel ve tamamen pozitif bir amaca hizmet eden aktivitelerin ve organizasyonların, zaman zaman belirsiz risklerle dolu bir ortam haline

geldiğini söylememiz mümkün olmaktadır. Büyük spor organizasyonlarında meydana gelen terör olayları, bu risklerden sadece bir tanesidir. Terör unsurları tarafından farklı nedenlerden ötürü hedef alınan spor organizasyonları bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı gerçekleştirilen terör saldırısının ardından, büyük spor organizasyonlarına yönelik güvenlik önlemleri daha da üst düzeye çıkartılmış olmasına karşın, büyük spor organizasyonlarında zaman zaman bu saldırıları görmemiz mümkün olmaktadır. Ayrıca sporda terör saldırılarının başlangıcını kitle iletişim araçlarının gelişim göstermeye başladığı dönemlere kadar götürmemiz de mümkün olmaktadır. Çünkü olayların medyada geniş bir şekilde kendisine yer bulmuş/buluyor olması saldırıların hedefine ulaşmasında etkin bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, risk toplumu içerisinde spor organizasyonlarında bir risk unsuru olarak ortaya çıkan terör olaylarını açıklamaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak konu bütünlüğü sağlamak amacıyla risk toplumu ve terörizm kavramları açıklanmaya çalışılmış, ardından dünyanın en küresel sportif organizasyonlarından birisi olan Modern Olimpiyat Oyunları'nda meydana gelen terör olayları nedenleri dâhilinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Risk Toplumu

Günümüz insanı nereden geleceği belli olmayan risklerle dolu bir yapı içerisinde yaşamaya devam etmektedir. Bu nedenle de sürekli olarak kendisini güvensizlik, huzursuzluk içerisinde hissetmektedir. İnsanoğlunu huzursuz eden bu riskler, geçmiş dönemlere nazaran daha fazladır. Modern anlamdaki risk kavramı, 17. yüzyılda kumarla ilişkili olasılıkların incelenmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılda denizcilik sigortacılığıyla, 19. yüzyılda ekonomik unsurlarla, 20. yüzyılda ise kavram daha da karamsarlığa bürünerek gerçek veya algılanan tehlikelerden nasıl kaçınılacağıyla ilişkilendirilmiştir. Risk, toplum içerisinde ve toplum için durağan bir fenomen değildir. Risk, aktif olarak tanımlamaya, yüzleşmeye ve kontrol etmeye çalıştığımız tehlikeler anlamına gelmektedir. İnsanların güvenlikle ilgili korkuları yeni olmasa da korkunun ve korkuya ilişkin riskin küresel boyutları oldukça yenidir (Toohey, 2008: 430). Risk kavramı bir olasılıktır. Bu olasılık ise bir tehlikeye bağlı olarak ortaya çıkabilecek olan hasar, yaralanma, hastalanma, ölüm veya başka olumsuz (Furedi, 2001: 43) durumların meydana gelmesine bağlı olarak değişmektedir.

Modern toplum içerisindeki insan, her gün geçmişte yaşayan toplumların yüzleştiğinden çok daha büyük oranda kaza, hastalık ve felaket riskleriyle karşı karşıyadır. AIDS, nükleer savaşlar, küresel ısınma, sıradan insanları da hedef alabilen terör olayları gibi (Slattery, 2014: 454). Diğer bir ifade günümüz toplumu içerisinde risk algısı da geçmişe nazaran değişime uğramış ve belirsizliklere bağlı olarak sayısı da artmıştır. Beck'e göre (2011: 24) geçmiş dönemlerde de riskler vardı. Örneğin Kristof Kolomb, yeni kıtalar ve ülkeler keşfetmek amacıyla yola çıktığı zaman bütün riskleri göze almıştı ancak bu riskler daha ziyade kişiseldi ve bütün insanlığı tehdit edecek olan riskler değildi. Bu durumun tersi olarak günümüze

doğru gelindikçe riskin kişiselliğinden ziyade evrenselliğinden söz etmemiz mümkün hale gelmiştir.

Modern toplum, köklü bir yapısal değişim geçirmektedir. Bu yapısal değişim hem toplumun tüm kesimleri arasındaki iç ilişkileri hem de doğa ile olan dış ilişkileri ilgilendirmektedir. 19. yüzyılda endüstriyel ve teknolojik devrim, geleneksel olarak zanaat ve tarım tarafından şekillendirilen toplumun yapısını sarsarak, endüstriyel toplumu bir dönüşüm içerisine sokmuştur (Bora, 2007: 3934). Bu dönüşümle beraber küresel düzeyde kontrol edilemeyen yeni riskler, tehlikeler, güvenlik tehditleri ve yaşam belirsizlikleri ile bir 'risk toplumu' ve bir 'dünya risk toplumu' inşa edilmiştir. Beck'in belirttiği gibi artık toplumda modernin arkasında yaşamıyor, bunun yerine geleneksel olanları yok eden çağdaş küresel kurumların ortaya çıktığı 'diğer modern' aşamaya doğru ilerliyoruz. Eski endüstriyel toplum yok oluyor, yeni bir risk toplumu ve dünya risk toplumu diğer bir ifade ile küresel bir risk toplumu' yaratılıyor diyebiliriz (Kovačević ve Kovačević, 2017: 37).

Risklerin belirsizliğinden ve küreselleşmesinden hareket eden Ulrich Beck'in 1986 yılında yazdığı ve 1992 yılında da İngilizce'ye tercüme edilen *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru* isimli çalışma, son yıllarda en çok bilinen ve en etkili sosyolojik teorilerden birisi haline gelmiştir. Beck'e göre şu an da içerisinde yaşadığımız dünya, ikinci bir moderniteye veya yeni bir moderniteye doğru ilerlemektedir (Blackshaw ve Crawford, 2009: 181). İkinci modernite veya yeni modernite, toplumun sistemik riskler ve modern kurumlar tarafından yönetildiği bir modernliktir (Giddens, 2012: 156). Günümüz insanının huzursuzluğu ve güvensizlik hissi de bu yeni dönemin bir yansımasıdır.

Beck, günümüz risklerinin, doğal afetler gibi endüstri öncesi risklerden ve Tanrı eylemleri olarak kabul edilebilecek risklerden çok daha farklı şeyler olduğunu iddia etmektedir. Modern toplumların birçok riski, teknolojik kökenli diğer bir ifade ile insan yapımı (üretilmiş, imal edilmiş) olduğundan dolayı riskleri görselleştirmek ve tahmin etmek, birey ve toplum için hangi riskleri oluşturduklarını belirlemek için bilimsel tanımlamaya, incelemeye ve raporlamaya ihtiyaç vardır (Traulsen ve Bissell, 2003: 252). Çünkü daha önceki somut risklerin yerini, yepyeni bir risk türü almıştır. Bu yeni riskler, toplumun gelişimi için hayati düzeyde sorun teşkil etmektedir. Örneğin kitlesel hava kirliliğinin var olduğu gerçeği, belirli bir toplumu, bir risk toplumu olarak adlandırmak için yeterli değildir. Risk ancak kirlilik, kendi başına bir sorun haline geldiğinde ve bu sorun toplum tarafından algılandığı zaman ortaya çıkacaktır (Sørensen ve Christiansen, 2013: 37).

Modern toplumun bu yeni biçiminde riskin merkezi doğrudan bir şekilde endişe kaynağı haline gelmiştir. Beck, bu değişimin birkaç nedenden dolayı gerçekleştiğini iddia etmektedir. Öncelikle bilim ve teknolojiye ileri adımlerin, yeni risklerin ortaya çıkmasına neden olduğunu öne sürmektedir. Bilim ve teknoloji, hayatımıza birçok yönden fayda sağlamış olsa da bilim ve teknolojiye bağlı olarak yeni riskler de ortaya çıkmıştır (Blackshaw ve Crawford, 2009: 181). Örneğin genetik değişimler ve nano-teknoloji gibi yeni teknolojilerin sonuçlarının ne tür tehlikeler içerdiği bilinmemektedir. Genetiğiyle oynanmış ürünlerin yetiştirilmesini savunan

bireyler, bu yolla üretilmiş ürünlerin daha ucuza satılacağını diğer bir ifade ile dünya genelinde açlık sorununun bir parça da olsa azalacağını ifade ederlerken; bu şekildeki bir üretimi eleştiren bireyler ise bu teknolojilerin, sağlıkla ilgili kötü sonuçları olabileceğini ifade etmektedirler (Giddens, 2012: 157). Diğer bir ifade ile bilim ve teknoloji bir yandan insanlığa katkı sunarken diğer yandan ise getirdiği veya getireceği sonuçların belirsiz olması söz konusudur.

Beck'e göre yapay bir risk olarak karşımıza çıkan Çernobil'de meydana gelen nükleer felaket kesinlikle korkunç bir olay olmasına karşın, aynı zamanda endüstriyel toplumdan risk toplumuna geçilmesinin güçlü bir örneğidir. Diğer bir ifade ile risk toplumu içerisinde birdenbire korkutucu belirsizliklerin istenmeyen geri dönüşüne şahitlik etmekteyiz. İronik bir şekilde endüstriyel toplumdan risk toplumuna geçiş modernite projesinin tam başarısı nedeniyle gerçekleşmiştir. Nükleer enerjinin ve diğer teknolojilerin ilerleyişiyle insanoğlu kendisini doğanın bağlarından kurtararak sonsuza kadar özgürleştirmiştir. Ancak bu tür bir özgürleşme, bedelsiz değildir. Özellikle de Çernobil ve Fukuşima felaketleri, risk toplumuna geçişimizi sembolize eden işaretlerdir (Sørensen ve Christiansen, 2013: 36-37). Beck, bugün içerisinde yaşadığımız dünyanın, önceki dönemlerden daha riskli veya tehlikeli olduğunu iddia etmemekte; bunun yerine karşılaştığımız risklerin doğasının değiştiğini savunmaktadır. Bununla birlikte yalnızca hayatımızı etkileyen değil, aynı zamanda küresel sonuçları olan riskler daha da ön plana çıkmıştır (Blackshaw ve Crawford, 2009: 181). Çernobil felaketinin sonuçlarına bakılacak olursa, günümüz risklerinin evrenselliği daha net bir şekilde anlaşılabilir. Çernobil felaketinin hemen ardından civarda yaşayan bireyler, yaş, sınıf, cinsiyet, statü fark etmeksizin yüksek oranda radyasyona maruz kalırken, felaketin etkileri bütün Avrupa'ya ve diğer yerlere de yayılmış ve buralarda normalden fazla radyasyon tespit edilmiştir (Giddens, 2012: 157). Teknolojinin ilerlemesine bağlı olarak gerçekleşen felaketlerin küresel çapta etkileri olmakta ve bu etkiler kısa süre içerisinde evrensel hale gelmektedir.

Risk, ekonomik sınıf çizgileri boyunca eşit bir şekilde dağıtılmasından ziyade kapsam açısından evrensel bir kaderdir. Zehirli endüstriyel kazalar, başlangıçta belirli ekonomik ve sosyal olarak dezavantajlı topluluklar üzerinde daha hızlı bir etkiye sahip olsa da fabrikaların ve elektrik santrallerinin vb. coğrafi olarak daha yoksul mahallelerde ve daha yoksul küresel bölgelerde yoğunlaşması nedeniyle, risk toplumunda zenginler dâhil herkes risk altındadır. Riskin evrenselliği, yüksek finans ve jeopolitik güç merkezleri olan küresel şehirlerin (New York, Londra, Washington DC), teröristler tarafından hedef alınmasıyla daha belirgin bir hale gelmiştir (Dillon, 2014: 500-501).

Uluslararası terörizm olaylarının son dönemlerde artması ve her yerde bulunması, yapay risk türleriyle üç ortak ana özelliğe sahiptir. Birincisi, önceki endüstriyel toplumla ilişkili yerleştirilmiş riskler sınırsız diğer bir ifade ile potansiyel olarak tüm dünya ulusları için zararlı bir hale gelmiştir. Diğer bir ifade ile artık seyirci olma durumu kalmamıştır. İkinci olarak tekno-bilimsel gelişmeler, yeni risk türlerinin giderek artan bir şekilde büyük ve yıkıcı zarar verme potansiyeli taşımalarını sağlamaya yardımcı olmuştur. İntihar bombaları, uçak

kaçırma ve askeri tesislere saldırıların yanı sıra gen teknolojisinden nano-teknolojiye her ilerleme ve ortaya çıkan ürünler, bir teröristin alet çantası olarak kullanabileceği bir unsur haline gelebilir. Son olarak bu tür riskler, hem zamanlama hem de konum açısından o kadar öngörülemezdir ki, bu risklerden etkili bir şekilde korunmak veya risklere karşı sigortalanmak pratik olarak imkânsızdır (Waddington ve McSeveny, 2012: 43-44). Diğer bir ifade ile hangi risk türünden olursa olsun artık bütün dünyayı ilgilendiren risklerin karşımıza çıkabildiği, bilim ve teknolojinin de bu riskler doğrultusunda kullanılabildiği ve risklerin tamamen belirsizliğine bağlı olarak korunmanın, kaçmanın oldukça zor olduğu bir risk toplumu ortaya çıkmıştır.

Terör ve Terörizm

Terör ve terörizm gibi kavramlar, birbirinin eşdeğeri gibi duruyor olsa da içerik olarak birbirinden farklı kavramlardır. Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan Büyük Türkçe Sözlük'te (1998: 2200) terör kavramı; yıldırma, cana kıyma, malı yakıp yıkma, korkutma şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka tanımda ise terör, bir amaca ulaşmak amacıyla sivil insanların, güvenlik personellerinin, belirli bir propaganda doğrultusunda, ses getirecek olan eylemlerle öldürülmesidir. Gerçekleştirilecek olan bu eylemlerin, vahşi ve kural tanımaz bir şekilde, duygusallıktan tamamen uzak bir şekilde gerçekleştirilmesi, eylemi gerçekleştiren teröristler açısından büyük önem taşımaktadır (Bal, 2006: 8).

12.04.1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununa göre ise terör “baskı, cebir, şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemlerdir” şeklinde tanımlanmaktadır.

Terörizm kelimesi, korkutmak anlamına gelen ve Latince bir ifade olan ‘terrere’ ifadesinden gelmektedir (Männik, 2009: 152). Terrere ifadesi –izm ifadesiyle birleştirilince ‘titreme pratiği yapma’ veya ‘korkutmaya neden olma’ anlamına gelmektedir. Burada kullanılan titreme veya korku, panik ve kaygının eş anlamlısıdır (Matusitz, 2012: 2). Kavramın kökenine yönelik olarak yapılan etimolojik çalışmalar, terimin Fransız Devrimi sonrasında ve Maximilien Robespierre’in 1792-1794 yılları arasındaki ‘Terör Saltanatı Dönemi’ne kadar uzandığını ortaya koymaktadır. Oxford İngilizce Sözlüğü ise 1795 yılından itibaren terörizm kelimesinden bahsetmeye başlamıştır (Greene, 2017: 413).

Gündelik hayat içerisinde yoğun bir şekilde duyduğumuz terörizm kavramının 200’den fazla tanımının olduğu iddia edilmektedir. Bu tanımlamalar üzerine yapılan içerik çözümlerine bakacak olursak, tanımlamaların %83,5’inde şiddet kavramının, %65’inde siyasi hedeflerin, %51’inde korkuya neden olma durumunun, %21’inde keyfi ve gelişigüzel

hedeflemenin, %17,5'inde ise sivillerin, savaşımayanların, tarafsızların ve yabancıların mağduriyetinin ön plana çıktığını görürüz (Matusitz, 2012: 2). Diğer bir ifade ile terörizm kavramına yönelik tanımlamalarda şiddet kullanımı, siyasi hedefler ve korkuya neden olma gibi durumlar daha yoğun bir şekilde ön plana çıkmaktadır

Terörizmin evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı bulunmamaktadır. En iyi ihtimalle terörizmin kabul görebilecek olan tanımı şu şekilde yapılabilir; terörizm, (1) siyasi, (2) dini veya (3) ideolojik nedenlerle korku yaratmak amacıyla şiddetin kullanılmasıdır. Terör, kasıtlı olarak savaşımayan hedeflere (yani siviller veya ikonik sembollere) yöneliktir ve amaç, eylemi gerçekleştiren bir grup veya birey için elde edilebilecek en büyük tanıtımı sağlamaktır. Terörizm, cinayet, saldırı, kundakçılık, mülkün yıkılması veya bunların tehdit edilmesinden farklıdır; çünkü terörist şiddeti ve hasarının temel amacı, hedef kurbanlardan daha fazlasına ulaşmaktadır (Matusitz, 2012: 4).

Terörizmle ilgili yapılan ve temelde kabul gören bir diğer tanım ise, siyasi hedeflere ulaşmak amacıyla göz korkutmak veya genelleştirilmiş yaygın korku yaratmak için rastgele sivil hedeflere karşı şiddet kullanılması (Prabha, 2000: 125) şeklindedir. Bir diğer tanımda ise terörizm, masum insanların, siyasi amaçlar elde etmek, korku uyandırmak için kasıtlı, sistematik bir şekilde öldürülmesi, sakat bırakılması ve tehdit edilmesidir. Terörizm, doğası gereği kötüdür, ille de kötüdür ve tamamen kötüdür (Ghosh, 2014: 91). Anlaşılabilirlik ve kesinlik açısından bu tanım asla aşılamamıştır (Harmon, 2000: 7). Bu çalışmada da terörizmin bu tanımı kabul edilmiştir. Çünkü risk toplumu içerisinde, spordaki terör olaylarının tamamen savunmasız bir durumda olan masum insanları hedef aldığı bilinmektedir.

Terörizm, insanları kasıtlı bir şekilde üzmektedir. Çünkü terörizmin amacı da budur. Belki de 21. yüzyılda kavramın bu kadar çok ilgimizi çekmesinin de nedeni budur. Güvensizlik hissi pek çok şekilde olabilir ancak başka hiç bir şey bizim savunmasızlık duygumuz üzerinde bu kadar keskin bir rol oynayamamaktadır. Terörizmi anlamak ve açıklamak hiçbir zaman kolay olmamıştır (Townshend, 2002: 1). Çünkü ölçülebilecek, tartılabilecek ve analiz edilebilecek boyutları olan fiziksel bir varlık değildir. Sosyal bir yapıdır, diğer bir ifade ile kavram, değişen sosyo – ekonomik ve siyasi gerçeklikler içerisinde farklı şekillerde tanımlanmaktadır (White, 2014: 4). Sosyo – ekonomik sorunlardan etkilenenler, terörizm kavramını sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki bir çatışma olarak kavramsallaştırırken; siyasi bir menfaat elde etmek isteyenler ise kavramı siyasi bir fenomen olarak değerlendirmektedir. Diğer bir ifade ile terörizm kelimesi, farklı çıkarılara göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır (Prabha, 2000: 125).

Terör ve terörizm kavramlarının içermiş olduğu çağrışımları belirtecek olursak; (1) siyasi bir amaca sahip olduğunu (2) şiddet içerdiğini ve korkuyu yaymak istediğini, (3) genel olarak masum insanları ve stratejik öneme sahip unsurları hedef aldığını, (4) tarihsel olduğunu ve tarihle birlikte anlaşılabilirliğini, (5) planlı, sistemli ve örgütlü olduğunu, (6) ulusal ve uluslararası boyutlara sahip olduğunu ve (7) anlayabilmek için disiplinlerarası bir yaklaşımın gerekli olduğunu (Cirhinlioğlu, 2004: 32) söylememiz mümkündür.

Risk Toplumunda Spor ve Terör

Terörün, sporla pek ilgisi yok gibi görünse de iki kavram arasında güçlü bir ilişkinin bulunduğu düşüncesi geçerlik kazanmaya başlamıştır. Bu ilişkinin gerçekliği 1972 - 2004 yılları arasında sporla ilgili 168 terörist saldırının meydana gelmesiyle kanıtlanmıştır (Toohey, 2008: 429). Günümüze doğru geline süreç içerisinde bu sayının daha da arttığını ve spor – terör arasındaki ilişkinin daha da güçlü bir hale geldiğini söylememiz mümkündür. Yaşanan olaylar, sporcuların ve organizasyonların, teröristler tarafından giderek daha fazla oranda hedef alındığına işaret etmektedir (Richards, 2012: 15).

Spor ve terör arasındaki ilişki sayısız dolaylı ve dolaysız ilişkiye rağmen, sporla ilgili şiddete ilişkin akademik araştırmalar, öncelikli olarak oyuncu – taraftar şiddetinin nedenleri ve etkileri üzerine odaklanmaktadır (Toohey ve Taylor, 2008: 452). Diğer bir ifade ile sporda şiddet denildiği zaman daha ziyade futbolcu ve taraftar kaynaklı olaylar akla gelmekte ve akademik çalışmalar bu konulara yoğunlaşmaktadır. Bu durumun sonucunda ise yine bir şiddet olayı olarak nitelendirebileceğimiz sporda terör olayları geri plana atılmakta ve akademik incelemelerden dışlanmaktadır.

Teröristler tarafından sembolik hedeflerin seçilmesine bağlı olarak bazı uzmanlar, büyük spor etkinliklerinin hedef alınmasının kaçınılmaz olduğunu tahmin etmektedirler. Seyircilerin fiziksel olarak savunmasızlığı nedeniyle büyük spor organizasyonları, teröristlerin hedefleri için uyumlu bir hale gelmiştir. Kapalı bir alanda sağlıklı sosyalleşme olarak adlandırılan sportif aktivitenin keyfini çıkarmaya çalışan çok sayıda insanın güvenliğiyle ilgili belirli zorluklar bulunmaktadır. Seyircilerin, takımlarına olan heyecan ve tutkulu destekleriyle birlikte alkol tüketmeleri, terörizmle ilgili endişeler dâhil çeşitli güvenlik sorunlarının zeminini oluşturmaktadır (Taylor ve Toohey, 2007: 100). Spor karşılaşmalarında risk, tamamen belirsiz bir durumdadır ve özellikle de seyircilerin içerisinde bulunduğu şartlar güvenlik konusundaki endişeleri daha da ön plana çıkartmaktadır.

Olimpiyat Oyunları, FIFA Dünya Kupası gibi büyük spor etkinliklerinin, kitle iletişim araçları aracılığıyla geniş bir izleyici kitlesine ulaştırılıyor olmasına bağlı olarak, spor organizasyonları daha fazla seyirci tarafından takip edilmekte, görünürlüğü daha da artmakta ve böylece terörizmin bir sermayesi haline gelebilmektedir (Taylor ve Toohey, 2007: 100). Diğer bir ifade ile olimpiyat oyunları ve diğer büyük spor organizasyonları, kitle iletişim araçları sayesinde, küresel televizyon izleyicileri yarattığından beri, terörizmin birincil hedefi haline gelmiştir (Toohey ve Taylor, 2006: 78). Çünkü terörist eylemler için önemli olan unsurlardan bir tanesi de, gerçekleştirdikleri eylemleri kitle iletişim araçları aracılığıyla daha fazla sayıda insana ulaştırmak ve buna bağlı olarak korku ortamı yaratmaktır. Bu nedenle yüz binlerce insanın izlediği sportif karşılaşmalar öncelik taşımaktadır.

Teröristler, geçmişten beri olimpiyat oyunlarını ve diğer önemli spor organizasyonlarını hedef haline getirmişlerdir. Çünkü bu tür spor organizasyonları, terörist grupların hedeflerine ulaşabilmeleri için ideal bir alan sunmaktadır (Hassan, 2016: 2). Teröristler için nihai amaç,

kurban sayısını en üst düzeye çıkarmak için planlarını kalabalık ortamlarda gerçekleştirmektedir. Büyük spor organizasyonları, bu bağlamda teröristler için tercih edilebilecek alanlardan bir tanesi haline gelmiştir (Galily, Yarchi, Tamir ve Samuel-Azran, 2016: 1040). Büyük spor organizasyonlarına izleyici olarak katılan bireyler, hem saha içerisinde hem de saha dışında çeşitli risklerle karşı karşıyadır. Aynı anda yüzbinlerce insanın bir karşılaşmayı canlı olarak sahadan izlemesi veya şehir turuna çıkması beraberinde riskler toplamını daha da arttırmaktadır.

Sporda terör, yaygın bir şekilde olimpiyat oyunlarında karşımıza çıkmasına rağmen, diğer spor organizasyonları da zaman zaman terörün kurbanı olabilmektedir. Bu nedenle öncelikli olarak diğer spor organizasyonlarında meydana gelen terör olaylarına yer verilecek ve ardından olimpiyat oyunlarındaki terör olayları açıklanacaktır.

15 Haziran 1996 tarihinde Kuzey İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) terörist grubu, yaklaşık olarak 1500 kg el yapımı patlayıcıyı bir kamyonun içerisine koyarak patlatmıştır. Bu saldırı, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana İngiltere'deki en büyük bomba miktarıyla yapılmış olma özelliğine sahiptir. 200'den fazla kişinin yaralandığı patlamada verilen zarar 700 milyon poundun üzerinde olmuştur. Olayın sporla olan ilgisine bakılacak olursa patlamalar sırasında İngiltere'nin, Euro 96 futbol şampiyonasına ev sahipliği yapıyor olmasıdır. 1 Mayıs 2002 tarihinde ETA terörist grubundan Bask ayrılıkçıları, Real Madrid'in Barselona'ya karşı oynamasından saatler önce Madrid'deki Santiago Bernabeu Futbol Stadyumu'nun önünde bomba patlatmış ve bombadan çıkan şarapnel parçaları stadyum etrafında bulunan birkaç seyirciyi yaralamıştır. 8 Mayıs 2004'de Yeni Zelanda Kriket Takımı, Pakistan'daki turunu kaldıkları otelde meydana gelen bir bomba patlaması sonrasında iptal etmiş ve patlamada 11 kişi ölürken 18 kişi de yaralanmıştır. Mayıs 2006'da bir terörist grup, Ürdün'e giden Irak Taekwondo Milli Takımı'nın 13 sporcusunu öldürmüştür. Aynı yılın mayıs ayında Irak Tenis Milli Takımı antrenörü, David Cup takımının iki sporcusuyla birlikte öldürülmüştür. Temmuz ayında silahlı bir grup, İran Olimpiyat Komitesi başkanı Ahmed al Samarra'i'nin de dâhil olduğu 30 kişiyi kaçırmıştır. 1 Ocak 2010 tarihinde Pakistan'da Lakki Marwat'da oynanan bir voleybol maçında intihar bombacısının maç devam ederken bombayı patlatması sonucunda 90 kişi ölmüştür. 8 Ocak 2010 tarihinde Angola Bölgesi olan Cabinda'dan makineli tüfeklerle silahlanmış bir isyancı grup, Afrika Uluslar Kupası'na katılmaya hazırlanan Togo Milli Takımı'nın otobüsüne saldırmış ve saldırı sonrasında antrenör yardımcısı ve milli takımın basın görevlisi öldürülmüştür (González-del-Castillo, 2020: 111-112). 15 Nisan 2013 tarihinde Boston Maratonu'nun bitiş çizgisi, bir kutlama alanından ziyade bir trajedi alanına dönüşmüştür. Amerikan sporundaki bu önemli gün, hepsi masum olan insanların öldürüldüğü veya sakatlandığı bir olay olarak akıllara kazınmıştır. İki Amerikan vatandaşı tarafından gerçekleştirilen terörist saldırı, sportif aktiviteleri izleyen seyircilerin savunmasızlığını bir kez daha akıllara getirmiştir. Boston Maratonu'na 100'den fazla ülkeden sporcunun katılıyor olması, terör güçleri için önemli bir küresel etkiyi garanti etmiştir (Hassan, 2016: 23). 13 Kasım 2015 tarihinde Paris'te bir futbol stadyumu da dâhil olmak üzere çeşitli mekânlara yapılan intihar bombalamaları ve ortaya çıkan silahlı çatışmalarda en az 130 kişi

ölmüş, yaklaşık 400 kişi de yaralanmıştır. Fransa'nın Saint-Denis'teki Stade de France yakınlarında üç intihar bombacısı da saldırı girişimde bulunmuştur. Sonrasında bu saldırıları, kafelerde, restoranlarda ve bir konser salonunda bulunanlara karşı yapılan bir dizi intihar saldırısı izlemiştir. Teröristler, Fransa Milli Futbol Takımı'nın, Almanya ile yapacağı dostluk maçını da hedef almışlardır. Stadyum dışında patlamalar olurken, oyuncular ve seyirciler de çıkışlara doğru kaçmaya başlamışlardır. Maçın ertesi günü Hannover'da Almanya ile Hollanda ve Belçika ile İspanya arasında oynanacak olan maçlar, güvenlik endişeleri nedeniyle iptal edilmiştir (Galily, vd. 2016: 1039-1040).

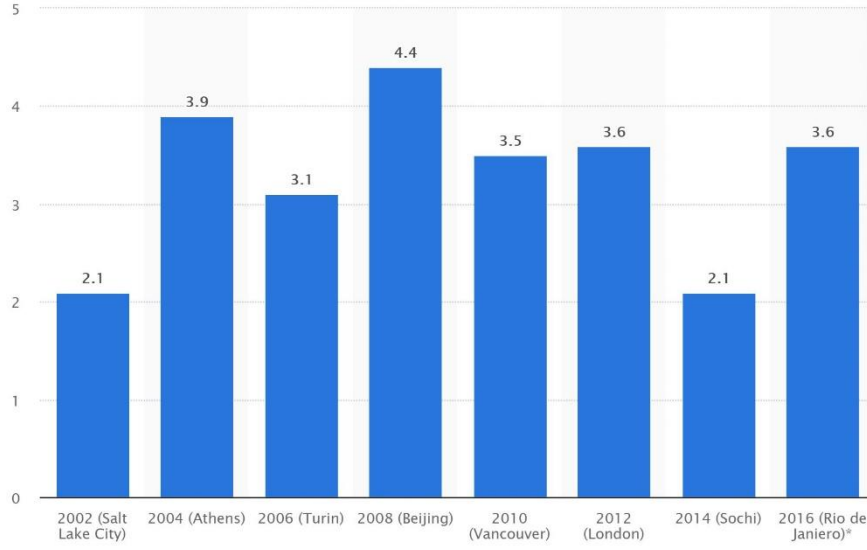
Kronolojik bir şekilde vermeye çalıştığımız olaylara bakacak olursak, terör örgütlerinin doğrudan bir şekilde daha fazla ses getireceklerine inandıkları 'spor' aktivitelerini ve masum insanları hedef aldıklarını görmekteyiz. Bu durum ise seyircilerin savunmasızlığını bir kez daha akıllara getirmektedir.

Olimpiyat Oyunları ve Terör

Olimpiyat Oyunları, ortaya çıktığından bu yana pek çok siyasi müdahaleye sahne olmuştur. Başlangıcından bu yana Olimpiyat Oyunları tarihinde altı siyasi müdahale kategorisinin hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi, ev sahibi ülkenin iç siyasetinin oyunları doğrudan bir şekilde etkilemesidir. İkincisi, Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ndeki siyasetin olimpiyat oyunlarını etkilemesidir. Üçüncüsü, yarışmacıların oyunları kendi ulusal hükümetlerine karşı siyasi gösteriler için bir araç olarak kullanmalarıdır. Dördüncüsü, olimpiyatlara katılan ülkelerin, olimpiyat oyunlarındaki başarılarını sosyal, ekonomik ve politik alanlardaki üstünlükleriyle eşitlemeye çalışmalarıdır. Beşincisi, uluslararası siyasi ve ideolojik anlaşmazlıklara dayanan rekabetin oyunları doğrudan bir şekilde etkilemesidir. Altıncı ve son kategori ise katılımcı olmayanların (teröristler vb.), oyunları siyasi amaçlarını ilerletmeleri için kullanmalarıdır (Toohey, 2008: 429-430). Diğer bir ifade ile Olimpiyat Oyunları'nda politik müdahaleler farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu kategoriler arasında bizim çalışmamızda önemli olan kısım ise altıncı ve son kategoridir: Katılımcı olmayanların (teröristlerin), oyunları siyasi amaçlarını ilerletmeleri için kullanmaları.

Olimpiyat Oyunları'nın medyada aşırı derecede yer alması ve uydu yayıncılığının da gelişmesiyle birlikte oyunlara erişim daha da kolay bir hale gelmiş ve oyunlar, olimpiyatlarla herhangi bir alakası olmayan bazı kişiler (terörist gruplar) için belirli konulara dikkat çekmek amacıyla kullanılan bir araç haline gelmiştir. Televizyonun fazla yaygın olmadığı ve buna bağlı olarak izleyici kitlesinin de sınırlı olduğu dönemlerde bazı protestocular, oyunları aynı amaçlar doğrultusunda işgal etmişlerdir. 1952 yılında gerçekleştirilen Helsinki Olimpiyatları'nın açılış töreninde, basın tarafından 'Barış Meleği' olarak adlandırılan Barbara Rotbraut-Pleyer, beyaz kıyafetlerle, sahaya atlanmış, pist boyunca koşmuş ve kürsüye çıkmıştır. Kürsü de barışla ilgili bir şeyler söylemeye çalışan Rotbraut-Pleyer, kısa bir süre içerisinde görevliler tarafından sahadan çıkartılmıştır (Toohey ve Veal, 2007: 106). Ancak dikkat edilecek olursa bu olay spor aracılığıyla barışı ön plana çıkartmaya yönelik bir girişimdir.

Grafik 1. Olimpiyat oyunlarının televizyondan izlenme miktarı (milyar)
(<https://www.statista.com/statistics/287966/olympic-games-tv-viewership-worldwide/>)

Güvenlik ve riskle ilgili endişeler, 1960'lı yıllardan itibaren modern olimpiyat oyunlarında öne çıkan konular olmaya başlamıştır. Bununla birlikte son yıllarda, özellikle 2001 tarihinden bu yana, Olimpiyat Oyunları'nın temel motivasyonu olarak artan bir güvensizlik ve risk algısı ortaya çıkmıştır (Houlihan ve Giulianotti, 2012: 332). Olimpiyat Oyunları, yalnızca ev sahibi şehirler ve uluslar için muazzam ekonomik ve sosyo – kültürel fırsatlar yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda yerel, ulusal ve uluslararası güvenlik endişelerini de beraberinde getirmektedir (Yu, Klauser ve Chan, 2009: 390). 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'ya karşı gerçekleştirilen terör eylemi, Olimpiyatlardaki güvenlik ve terörizm konularının seyrini hızlandırmış ve büyütmüştür. Mevcut güvenlik bağlamı, yetkililere kendilerini ve müttefiklerini, terör tehdidine karşı savunma yeteneklerini göstermeleri için hem bir fırsat hem de bir meydan okuma sağlamaktadır. Oyunların güvenliğini sağlamaya yönelik daha büyük miktarda çabalar, oyunların güvenliği için harcanan bütçeyi daha da arttırmış ve oyunları şu anda savaş dışında dünyanın en büyük güvenlik operasyonlarından birisi haline getirmiştir. Örneğin güvenlik danışmanı Neil Fergus, 2004 Atina Yaz Oyunlarını, 'Büyük İskender'in İran'dan geçmesinden bu yana en büyük güvenlik operasyonu' olarak ifade ederken, siyaset bilimci Ying Yu ise 2008 Pekin Oyunlarını, 'tarihteki en büyük barış zamanı güvenlik operasyonu' olarak ifade etmiştir (Spaaij, 2016: 2). Diğer bir ifade ile yetkililer ve eleştirmenler, Olimpiyat Oyunları'nı rutin bir şekilde dünyanın, savaş dışındaki en büyük güvenlik operasyonları olarak tanımlamaktadırlar (Boyle, 2012: 394). Ancak bu durum bünyesinde tezatlıklar barındırmaktadır. Spor, insanları ve toplumları kaynaştırıcı, toplumları birbirine yakınlaştıran özellikleriyle birlikte düşünecek olursak, spor organizasyonlarının tamamen bir barış ortamı yaratması gerektiği sonucuna ulaşırız. Ancak özellikle de olimpiyat oyunlarının sadece güvenlik harcamalarına baktığımızda durumun çok daha farklı olduğunu görürüz.

Sadece güvenlik önlemleri için harcanan milyar dolarlar, oyunlar için bir risk tehlikesinin varlığının en belirgin özelliği olarak ifade edilebilir.

Olimpiyat Oyunları'nın ve diğer büyük spor organizasyonlarının düzenlenmesi, ev sahibi ülke için büyük bir zorluk teşkil etmektedir. Hem antropolojik hem de sosyolojik bakış açılarıyla, medya oyunları sadece uluslararası bir rekabet durumu olarak sahneye koymamakta aynı zamanda katılımcılar arasındaki bir savaş durumunu da ifade etmektedir. Olimpiyat Oyunları ilk ortaya çıktığı dönemlerde, şehirleri askeri çatışma düzenlemekten caydırmak için bir ihtiyati mekanizma olarak oluşturulmuştur. Oyunlar, özellikle komşu ülkeler arasında gelişen şiddeti daha barışçıl ve kontrollü bir şekilde yönlendirmek ve hatta dramatize etmek için kullanılmıştır. Bu nedenle ev sahibi ülke, organizasyonun güvenliğinden bütüncül bir şekilde sorumlu olmuştur (Korstanje, Tzanelli ve Clayton 2014: 487). Antik Olimpiyat Oyunları'na bakılacak olursa belirli bir süreliğine de olsa barışçıl bir ortam oluşturmak amacıyla olduğunu, olimpiyat zamanı öldürücü / yaralayıcı aletlerin taşınmasının yasak olduğunu, olimpiyatlar süresince savaşmanın yasaklandığını görürüz.

Olimpiyatlarla ilgili tehditlerin çeşitliliğine ve karmaşıklığına rağmen, 1972 Münih Olimpiyatları'ndan beri, olimpiyat oyunları güvenlik planlamasına terör tehdidi hâkim olmuştur. Olimpiyat oyunlarındaki terör olayları farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Örneğin sol gruplar (1992 Barcelona, 2004 Atina), aşırı sağcılar (1996 Atlanta), etno – milliyetçi ayrılıkçılar (1992 Barcelona), düşman devletler (1988 Seul) ve bunun yanı sıra cihatçı aşırılık yanlıları (2000 Sidney), terör olaylarının gerçekleşmesinde etkili olmaktadır. Olimpiyat oyunları ile ilgili tehditler analiz edilirken, iki temel argüman ön plana çıkmaktadır. Birincisi, oyunların göze çarpan evrenselliğine rağmen, terörist tehditler genellikle belirli bölgesel sosyo – politik bağlamlara dayandırılmıştır. İkincisi ise farklı terörist ideolojilerin çeşitli hedefleri etkileme eğilimine rağmen, Olimpiyatlar ideolojik, operasyonel ve taktik çeşitliliğine bakılmaksızın çeşitli gruplar için hazır ve tutarlı bir sembolik hedef haline gelmiştir (Fussey, Coaffee, Armstrong ve Hobbes, 2011: 41).

Olimpiyat oyunlarının, terörle ilk karşılaşması, 1972 Münih Olimpiyatları'nda gerçekleşmiştir. Kara Eylül Örgütü, 1972 Münih Olimpiyatları'nda İsraili sporculara ve yetkililere karşı düzenlenen saldırıyla birlikte terörizm, siyasi güdümlü bir eylem olarak Olimpiyat Oyunları'nı etkilemeye başlamıştır. Münih saldırısı o kadar meşhur olmuştur ki modern terörizmin büyümesinde belirleyici bir olay olarak anıldığı için etkileri, spor dünyasının da ötesine geçmiştir. Münih Olimpiyatları başlamadan önce Batı Alman makamları, olimpiyatlarla bağlantılı siyasi gösterilerin olacağına dair çeşitli ihbarlar almış ancak bu ihbarların hiçbirinde saldırıların hedefinin İsraili sporcular ve yetkililer olacağı belirtilmemiştir (Toohey, 2008: 433-434).

Münih Olimpiyatları, 'Mutlu Oyunlar' sloganıyla ortaya çıkmışsa da (Arscott, 2011: 58), 5 Eylül 1972 tarihinde, kendisine Kara Eylül adını veren Filistinli bir militan grubun sekiz silahlı üyesi, Olimpiyat Köyü'nde İsraili sporcu ve antrenörlerin kaldığı kısma girmiş ve 2 sporcu öldürdükten sonra 9 İsraili sporcu ve yöneticiyi rehin almışlardır. Kara Eylül Örgütü'nün

üyeleri, İsrail tarafından tutulan 236 Filistinli siyasi mahkûmun serbest bırakılmasını ve herhangi bir Arap ülkesine (Lübnan ve Ürdün hariç) güvenli bir şekilde geçebilmeleri talebinde bulunmuşlardır. Ayrıca bu talepleri karşılanmadığı takdirde her iki saatte bir rehineyi öldürmekle tehdit etmişlerdir (Selliaas, 2005: 4-5). Bunun yanı sıra Kara Eylül Örgütü üyeleri aynı zamanda Batı Almanya'da hapsedilen iki Alman teröristin de serbest bırakılmalarını istemiş ve ciddiyetlerini vurgulamak için öldürdükleri bir sporcunun parçalanmış bedenini pencereden dışarı atmışlardır (Guttman, 1992: 138). İsrail Başbakanı, Golda Meir, ülkesinin hiçbir talebi kabul etmeyeceğini açıklamış, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'tan olaylara müdahale etmesi istenmişse de Mısır hükümeti olaya müdahil olmak istememiştir (Toohey, 2008: 434). Alman hükümeti, olaya müdahale etmek için pusula kurmuş, Kara Eylül Örgütü üyeleri bu pusulanın farkına varmış ve çıkan çatışmada 9 İsrailli sporcu, 5 Kara Eylül Örgütü üyesi, bir Alman polis memuru ve daha önceden öldürülen 2 İsrailli sporcuyla birlikte toplam 17 kişi öldürülmüştür (Boykoff, 2016: 34). Olay sonrasında dört ülke (Mısır, İsrail, Cezayir ve Filipinler)'in bütün sporcuları, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda ve Norveç'in bazı sporcuları, oyunlardan çekilmişlerdir. İsrail Hükümeti, oyunların iptali çağrısında bulunmuşsa da bu teklif reddedilmiş, 7 Eylül tarihinde gerçekleştirilecek olan bütün etkinlikler iptal edilmiş ve ölen sporcular ve yetkililer için anma töreni düzenlenmiştir (Toohey, 2008: 434). Çünkü oyunların iptal edilmesi, terörist grupların başarıya ulaştığının bir göstergesi olarak düşünülmüş ve oyunlar devam etmiştir.

Münih Olimpiyatlarını düzenleyenler şimdiye kadar ki en güvenli olimpiyatları düzenlediklerini iddia etseler de oyunlarda rahat giyinmiş, silahsız güvenlik personeli görevlendirmişlerdir. Bu düşük güvenlik düzenlemeleri, teröristlerin Olimpiyat Köyü'ne saldırımları için başlı başına bir neden olarak düşünülebilir. Bununla birlikte ana sebep, olağanüstü durumlara medyanın muazzam ilgisi olarak belirtilebilir. Rehinelere kurtarılamaması, uluslararası terörizmin ne kadar ciddi bir tehdit haline geldiğinin, Batı Almanya'nın ve Avrupa'nın terörle mücadele konusunda ne kadar yetersiz olduğunun kesin bir kanıtını da göstermiştir (Selliaas, 2005: 5).

İlerleyen haftalarda Kara Eylül Örgütü'nün üyeleri bir bildiri yayınlarak başarılarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Filistin komando eyleminin en iyi başarılarından birini yaptık. Beyaz Saray'da bir bomba, Vatikan'da bir mayın, Mao Tse-tung'un ölümü, Paris'te meydana gelen bir deprem, Münih'teki operasyon gibi dünyadaki herkesin bilincinde yankılanamazdı. Olimpiyat, insanların ilgisini dünyadaki her şeyden daha fazla uyandırır. Tamamen propaganda açısından Olimpiyat seçimi yüzde 100 başarılı oldu. Dünyanın dört bir yanından görülebilen bir dağa Filistin'in adını boyamak gibiydi" (Toohey, 2008: 434).

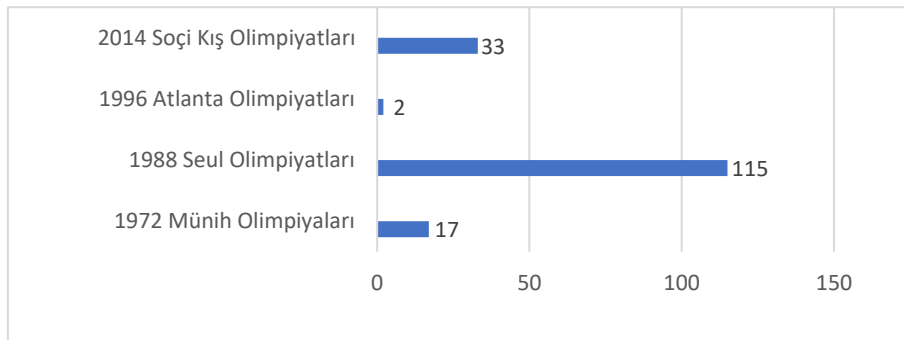
Münih Olimpiyatları'nda gerçekleştirilen terör eylemi, doğrudan bir şekilde sporculara yönelik olarak gerçekleştirilen ilk ve tek olaydır. Bu olayın ardından sporcuların güvenliği daha da önemli bir sorun olarak düşünülmüş ve Olimpiyat Köyleri, sıkı güvenlik tedbirleri doğrultusunda korunmuştur. Diğer bir ifade ile sporculara yönelik risk algısı en asgari düzeye indirgenmeye çalışılmıştır.

1976 yılında Kanada Montreal’de düzenlenen Olimpiyat Oyunları, Münih katliamının adından sıkı güvenlik önlemleri altında gerçekleştirilmiştir. Montreal oyunlarında güvenliğin o kadar kapsamlı olduğu söyleniyordu ki olimpiyat köyü, adeta bir hapisane kampına benzetilmiştir. Ancak sıkı güvenlik önlemlerine rağmen bir grup Ukraynalı göçmenin protestosu gerçekleşmişse de can kaybı yaşanmamıştır (Toohey ve Veal, 2007: 107).

Olimpiyat oyunlarındaki güvenlik önlemleri artmasına karşın, ne yazık ki oyunlardaki terörist girişimler var olmaya devam etmiştir. Güney Kore, 1988 Olimpiyat Oyunları için ev sahibi olarak seçildikten sonra Kuzey Kore, oyunları Güney Kore’yle birlikte yapmak istemiş ancak bu istekleri reddedilmiştir. Bu durumun ardından ise Güney Kore’de iki bombalama eylemi gerçekleştirilmiş ve bu bombalamalar, doğrudan bir şekilde Kuzey Kore’nin oyunları aksatma girişimi olarak değerlendirilmiştir (Toohey, 2008: 435). Hatta Kuzey Kore işi daha da uç boyutlara götürerek, 29 Kasım 1987 tarihinde Bağdat’tan Seul’e uçan Kore Hava Yolları 858 sefer sayılı uçağı, iki Kuzey Koreli’nin yerleştiği bombayla patlatarak, uçakta seyahat eden 115 yolcunun ölümüne neden olmuştur. Bu eylem ile Kuzey Kore, Güney Kore hükümetini istikrarsızlaştırmak, yaklaşan parlamento seçimlerini yarıda kesmek ve ülkeleri 1988 Seul Olimpiyatları’na katılmaktan vazgeçirmeyi amaçlamıştır (González-del-Castillo, 2020: 108). Kuzey Kore’nin yaratmaya çalıştığı, olimpiyat oyunlarını bir korku imparatorluğu haline getirmek ve hem sporcuların hem seyircilerin hem de diğer paydaşların katılımlarını engellemek olmuştur. Diğer bir ifade ile olimpiyat oyunları, bir risk unsuru haline getirilmeye çalışılmıştır.

Grafik 2. Olimpiyat oyunlarında ölüm olayının meydana geldiği terör saldırıları ve ölen kişi sayısı

1992 yılında Barcelona’da düzenlenen Olimpiyat oyunlarında iki İspanyol terörist grubu (ETA ve GRAPO), oyunların açılış törenini sabote etmeye çalışmıştır. Euskadi Ta Askatasuna (ETA) Örgütü, elektrik direklerini bombalayarak, elektrik kaynaklarını yok etmek ve oyunların başlangıcını kesintiye uğratmak istemiştir. Marksist eğilimli bir diğer örgüt olan GRAPO ise, Barselona şehrinin dışındaki gaz boru hattında üç bomba patlatmış ve patlamalar boru hattını kırarak, yangına neden olmuştur. Bu durumun sonucu olarak ise İspanya’nın kuzeydoğusuna ulaşan gaz akışı durmuştur. Her iki saldırı da ev sahibi ülkeye rahatsızlık vermişse de küresel medyanın ilgisini çekmede başarısız olmuştur (González-del-Castillo, 2020: 108). Bu terör eylemi ise insan dışında hedefin seçildiği ilk girişim olmuştur. Elbette ki

elektriklerin kesilmesi ve yangının çıkması, toplum genelinde bir tedirginlik, huzursuzluk durumu yaratmıştır. Ancak olaylara medyanın ilgisi pek fazla olmayınca terör örgütleri istedikleri hedefe ulaşamamıştır.

1996 Atlanta Olimpiyatları da ne yazık ki risk toplumu içerisinde yine masum insanların hedef alındığı terör eylemlerine sahne olmuştur. Zaten Amerikalı federal yetkililer, 1996 Atlanta Olimpiyat Oyunları'nın, teröristler tarafından ana hedef haline gelmesinden korkmuşlardır. Bu korkunun birkaç nedeni bulunuyordu. Oklahoma şehri federal binasının bombalanması, 1993 yılında New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanması ve 1995 yılında Tokyo metro sisteminde zehirli gaz kullanılması, alışılmadık silahlardan kaynaklanan tehditler konusunda yoğun bir endişe yaratmıştır. Amerikalı yetkililer tarafından yapılan incelemenin bir sonucu olarak, Atlanta'daki oyunlardan sadece dört ay önce bazı güvenlik açıkları ortaya çıkartılmıştır. Olimpiyat Köyü'ndeki nükleer reaktörün varlığı, Olimpiyat Stadı'nın altından geçen trenleri denetleme imkânının olmaması; kimyasal, biyolojik veya radyasyon olaylarına müdahale etmek için herhangi bir planın olmaması; uçak kaçırılma olaylarına veya kaçırılan uçağın olimpiyat stadyumu üzerinden geçmesini engellemeye yönelik önlemlerin yokluğu gibi güvenlik açıkları tespit edilmiş ve bu eksiklikler hızlı bir şekilde giderilmeye çalışılmıştır (Selliaas, 2005: 6-7). Bütün bu güvenlik önlemlerine rağmen oyunlar öncesinde ve sırasında, organizasyon komitesine çok sayıda bomba ihbarı gelmiştir. Oyunlardan önce Gürcistan merkezli bir milis grubunun karargâhına, grubun oyunları aksatmak niyetinde olduğu yönündeki ihbarlardan sonra baskın yapılmış ve baskında boru tipi bombalar ele geçirilmiştir (Toohey ve Veal, 2007: 109).

Tüm bu çabalara ve önlemlere karşın 27 Temmuz 1996 tarihinde Atlanta'nın Centennial Olimpiyat Parkı'ndaki bir konser standının yakınlarında boru tipi bir bomba patlatılmış ve patlamada 1 seyirci ve olayı haber yapan Türk Gazeteci (Melih Uzunyol) hayatını kaybetmiş, 100'den fazla kişi de yaralanmıştır (Atkinson ve Young, 2005: 275). Patlama sonrasında oyunların iptalinin, terörizmin zaferi olarak kabul edileceğine karar verilerek oyunların devam etmesi istenmiş, olimpiyat bayrakları yarıya indirilmiş ve yarışmalar devam etmiştir (Toohey, 2008: 435). Terör örgütleri, dikkat edilecek olursa olimpiyat oyunlarında bombalama eylemlerine daha yoğun bir şekilde başvurmakta ve genel anlamda toplumsal bir kaos yaratmak istemektedirler.

2000 yılında Sidney'de gerçekleştirilen olimpiyat oyunları da ne yazık ki terörist eylemlerin hedefi olmuştur. 2000 yılında Yeni Zelanda polisi, Sidney Olimpiyat Oyunları sırasında Lucas Heights Nükleer Reaktörü'nü hedef alan bir girişimi engellemiştir. Bunun yanı sıra insan kaçakçılığına ilişkin bir soruşturma sırasında Auckland polisi bir eve baskın düzenlemiş ve oyunlara yönelik terör saldırılarına ait olduğu düşünülen planlar bulmuştur. O zamanlar Usame bin Ladin'in bu planla bağlantılı olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca Mayıs 2000'de Olimpiyat sahası yakınlarında evi patlayıcılarla dolu olan bir kişi detutuklanmıştır (Toohey, 2008: 436). Diğer bir ifade ile oyunlar, tarihinde ilk kez nükleer tehdit ile karşılaşmıştır. Terör girişimi son anda engellediği için yüzbinlerce insan ölmekten son anda

kurtarılmıştır. Olimpiyat Oyunları'na yönelik herhangi bir nükleer tehdit, sadece oyunları değil bütün dünyayı ilgilendiren bir durumdur ve risk toplumu içerisindeki risklerin evrensel olduğunun bir diğer göstergesidir.

11 Eylül 2001 yılındaki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan terör saldırısının ardından 2004 yılında Atina'da düzenlenen Olimpiyat Oyunları, güvenlik kaygıları içerisinde yapılmış ve bu nedenle de oyunlara düşük sayıda seyirci katılmıştır. Buna karşın, 2004 yılının başlarında Uluslararası Olimpiyat Komitesi Başkanı Jacques Rogge'un Atina'ya yaptığı ziyaret sırasında, Atina'da iki hükümet aracı saldırıya uğramış, birkaç ay sonra oyunların açılışından yaklaşık 100 gün önce şehirde üç bomba patlatılmış, buna karşın patlamalarda ölen ya da yaralanan olmamıştır (González-del-Castillo, 2020: 110). Dikkat edilecek olursa risklerle ilgili güvensizlik ve endişeler, seyirciler de bir gerginlik durumu yaratmış ve seyirci sayısında bir düşüş olmuştur. 2004 Atina Olimpiyat Oyunları, özellikle de 2001 yılında Amerika'da gerçekleştirilen terör saldırısının ardından gerçekleştirilen ilk olimpiyat oyunları olması, bu güvensizliğin ve huzursuzluğun diğer bir ifade seyirci sayısının az olmasının bir nedeni olarak açıklanabilir.

2008 yılında Pekin'de düzenlenen Olimpiyat Oyunları'nda terörle ilgili olduğu düşünülen iki ölümcül olay meydana gelmiştir. İlk olayda 9 Ağustos 2008 tarihinde bir bıçaklı saldırgan, Amerikalı bir iş adamını öldürmüştür, karısını ve tur rehberini de yaralamıştır. Sonrasında yapılan araştırmalarda bu çiftin damatlarının, Amerika Erkek Voleybol Takımı'nın koçu olduğu ortaya çıkmıştır (Start Background Report, 2012: 3). Meydana gelen diğer olay ise Pekin Olimpiyat Oyunları'ndan üç haftadan kısa bir süre önce Yunnan eyaletinin Kunming şehrinde Çin otobüslerinde iki bombanın patlaması ve patlama sonrasında üç kişinin ölmesidir (Spaaij, 2016: 8). Her ne kadar Çin Hükümeti, meydana gelen bu saldırıların terörle bir alakası olmadığını açıklamışsa da yine huzursuzluk ve gerginlik ortamı yaratılmıştır.

2014 yılında Rusya'nın Soçi kentinde düzenlenen Kış Olimpiyat Oyunları'na bakacak olursak yine terör saldırılarının yaşandığını görürüz. Volgograd'da bir intihar bombacısı, otobüs içerisinde bombayı patlatmış ve patlamada 17 kişi ölmüştür. İlk saldırıdan iki ay sonra yine aynı şehir de tren istasyonuna, bir dizi intihar saldırısı düzenlenmiş ve patlatılan bombalar sonucunda 16 kişi ölmüş ve 45 kişi de yaralanmıştır. Her iki saldırı da 2014 Soçi Kış Olimpiyatları öncesinde bir uyarı olarak nitelendirilmiştir (Spaaij, 2016: 8). Olimpiyat Oyunları tarihi içerisinde gerçekleştirilen en kanlı saldırılardan birisi olan bu saldırı, toplumda ortaya çıkan riskin, güvensizliğin ve huzursuzluğun en uç boyutlarından birisi olduğu düşünülebilir.

2016 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Olimpiyat Oyunları öncesi ve sonrasında Brezilya güvenlik birimleri, oyunlara saldırı gerçekleştirmeyi amaçlayan IŞİD terör örgütü sempatzanı düzinelerce kişiyi yakalamıştır (Sitrep, 2016: 1). En son düzenlenen olimpiyat oyunlarında terör örgütü elemanları amaçlarına ulaşmadan yakalanmış ve risk belirli bir oranda da olsa asgari düzeye indirgenmeye çalışılmıştır.

Sonuç

Risk toplumu, risklerin öngörülemediği diğer bir ifade ile belirsizliğin ön planda olduğu bir yapıya sahiptir. Bu nedenle de bireyler, öngörülemeyen tehditler altındadır. Ancak bireyler, bu risklere rağmen yaşamlarını devam ettirmek, risklerle iç içe yaşamak zorundadır. Bu riskler, geçmiş dönemdeki risklere nazaran daha tehlikeli, daha küresel ve daha belirsiz bir yapıya sahiptir. Bu ürpertici durum, insanoğlunu daha huzursuz bir hale getirmekte ve güvensizlik hissini daha yoğun bir şekilde yaşamalarına neden olmaktadır.

Buna karşın spor, bünyesinde tahmin edilemez riskleri pek barındırmadığı düşünülen bir kurumdur. Elbette ki sporda belirsizlik vardır ancak bu belirsizliğin varyasyonları bellidir. Spor; barışı, kardeşliği ve dostluğu ön plana çıkartan bir misyona sahiptir. Bundan dolayı sportif aktiviteler, halkın büyük bir ilgisini çekmekte ve seyirci olarak bu aktiviteleri yoğun bir şekilde takip etmeye çalışmaktadırlar. Özellikle de teknolojinin gelişmesine bağlı olarak kitle iletişim araçlarının daha yaygın bir şekilde kullanılması ve uydu yayıncılığının da gelişmesiyle birlikte, sportif aktiviteler kitle iletişim araçlarında kendisine oldukça fazla yer bulmakta ve aynı an da yüzbinlerce insan tarafından takip edilmektedir. Özellikle de Olimpiyat Oyunları, FIFA Dünya Kupası gibi büyük spor organizasyonları hem organizasyonun gerçekleştiği şehirlere yüzbinlerce insanı çekerken, hem de milyarlarca insanı ekranlara bağlamaktadır.

Bütün bu olumlu içeriğine rağmen özellikle de büyük sportif organizasyonlar, zaman zaman terör saldırılarının hedefi olmaktadır. 1972 yılında başlayan bu hedef olma durumu, genelde sporda özelde ise büyük spor organizasyonlarında kendisini göstermeye devam etmektedir. Hem yüzbinlerce insanı, aktif bir şekilde şehirlere çekiyor olması, hem kitle iletişim araçlarında yoğun bir şekilde kendisine yer buluyor olması nedeniyle, terörizmin tercih ettiği en önemli büyük sportif organizasyon, Olimpiyat Oyunları olmuştur. Özellikle de seyirci olarak katılım gösteren bireylerin fazlalığı ve bu bireylerin savunmasızlığı, bu insanları risklerle dolu bir ortam içerisine sokmakta ve terörün hedefi haline getirmektedir. Çünkü teröristler için temel amaç, kurban sayısını en üst düzeye çıkarmak ve bunu gerçekleştirebilmek için de savunmasız, masum kalabalıkları hedef almaktır.

Antik Yunan'da başlayan Antik Olimpiyatlar (M.Ö. 776 – M.S. 393)'a bakacak olursak oyun zamanı savaşların durduğunu, silah-bıçak vb. gibi aletlerin taşınmasının ve insan öldürmenin yasaklandığını, bir barış ortamı oluşturulmaya çalışıldığını görürüz. 1896 yılında başlayan Modern Olimpiyat Oyunları da aynı şekilde olimpizm ve fair play anlayışları üzerine kurulmuştur. Bütün bu barışçıl ve insani argümanlarına rağmen Olimpiyat oyunları, risklerin daha belirsiz bir hale geldiği günümüzde, terör saldırılarına sahne olmakta ve oyunların mantığıyla taban tabana zıt bir durumla karşılaşmaktadır. Diğer bir ifade ile terör, herhangi bir insani ve barışçıl aktiviteyi dinlemeden kendi amacına ulaşmak için çaba sarf etmektedir.

Aynı şekilde barışçıl bir aktivite olarak ortaya çıkan Olimpiyat Oyunları'nda güvenlik için harcanan para da hiçbir zaman az olmamıştır. Olimpiyatlar için ayrılan bütçenin yarısından

fazlası güvenlik önlemleri için harcanmaktadır. Böylesine büyük bir bütçenin güvenlik için harcanması, var olan risklerin belirsizliğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Çünkü risklerin belirsizliği, her türlü riskin düşünülmesi zorunluluğunu gerekli kılmakta ve bütün olası tehditlere yönelik önlemler alınmaya çalışılmaktadır.

Olimpiyat Oyunları, dünyanın en küresel sportif organizasyonu olmakla birlikte evrensel bir yapıya sahiptir. Diğer bir ifade ile olimpiyat oyunlarında meydana gelebilecek terör gibi herhangi bir risk durumu, dalgalar haline bütün dünyayı ve insanlığı etkileyecek ve buna bağlı olarak bir korku unsuru haline gelecektir.

Olimpiyat oyunlarına yönelik saldırıları belirli bir grup dâhilinde sıralamak mümkündür. Buna göre bu saldırıları ölüm olaylarının meydana geldiği, terör saldırısının gerçekleştiği, buna karşın ölüm olaylarının yaşanmadığı ve terör eylemi planlarının/girişimlerinin gerçekleştirilmeden güvenlik güçlerince engellendiği olaylar olmak üzere üç kısma ayırabiliriz. Ayrıca bu ayrımı, insanların hedef alındığı ve insan dışı unsurların hedef alındığı terör saldırıları şeklinde iki kısma ayırmamız da mümkündür.

Yukarıda belirtilen ilk kategoriye bağlı olarak terör saldırılarında masum insanların öldürüldüğü dört olimpiyat oyunundan söz etmemiz mümkündür. 1972 Münih olimpiyatlarında sporcular, terör örgütleri tarafından hedef alınmış ve 11 İsraili olimpiyat sporcusu öldürülmüştür. Bu oyunlar, doğrudan bir şekilde sporcuların hedef alındığı ilk ve tek terör saldırısı olmuştur. Terör örgütünün gerçekleştirdiği bu saldırı, kitle iletişim araçlarında aşırı derecede kendisine yer bulmuş ve terör örgütü üyeleri daha sonra yaptıkları açıklamalarda hedeflerine tam olarak ulaştıklarını belirtmişlerdir. Bu tarihten itibaren spor ve terör kavramları yan yana gelmeye başlamış ve büyük sportif organizasyonlar, insanlar tarafından riskli alanlar olarak görülmeye başlamıştır. 1988 Seul olimpiyatları ise masum insanların hedef alındığı olimpiyat tarihinin en kanlı terör eylemine sahne olmuştur. Özellikle de bu noktada Kuzey Kore devletinin bu saldırıda etkin bir rol oynadığını belirtmek mümkündür. 115 masum insanın öldürüldüğü uçak bombalama eylemi, terör gruplarının dünya genelinde korku uyandırmak, halkı güvensiz hissettirmek ve en nihai olarak da oyunların gerçekleşmesini engellemek gibi çaba içerisine girdiklerinin bir göstergesidir. 1996 Atlanta Olimpiyatları da aynı şekilde masum insanların, terör örgütleri tarafından hedef alındığı oyunlar olarak tarihe geçmiştir. Bu saldırılarda bir vatandaşımızı da yitirmiş olmamız, risklerin küreselliği ve belirsizliğini bir kez daha ortaya çıkartmıştır. Ayrıca yüzlerce insanın bu oyunlarda yaralandığı ve terörün yine masum insanları seçtiği görülmüştür. 2014 yılında Soçi Kış Olimpiyatları'nda da çeşitli bombalı saldırılar düzenlenmiş ve toplamda 34 masum insan hayatını kaybederken onlarca kişi de yaralanmıştır.

İkinci kategori olan terör saldırılarının gerçekleştiği ancak ölüm olayının meydana gelmediği iki olimpiyat oyunundan söz etmemiz mümkündür. 1992 Barselona Olimpiyatları'nda yine terör eylemleri gerçekleşmişse de hedef alınan birimler farklı olduğu için can kaybı yaşanmamıştır. 2004 Atina olimpiyatlarına da güvenlik nedeniyle az sayıda

seyirci katılırken terör örgütleri tarafından üç bomba patlatılmışsa da ölen ya da yaralanan olmamıştır.

Üçüncü ve son kategori olan terör eylemi gerçekleştirilmeden güvenlik güçlerince engellendiği iki olimpiyat oyunundan söz etmek mümkündür. 2000 Sidney olimpiyatlarında planlanan terör girişimleri, gerçekleştirilmeden bertaraf edilmiştir. 2016 Rio de Janeiro oyunlarında da saldırı gerçekleştirmeyi amaçlayan örgüt elemanları, Brezilyalı güvenlik birimleri tarafından yakalanmıştır.

Sporda terör olaylarının varlığı, genel anlamda dünya barışına yapılmış bir saldırı olarak ifade edilebilir. Çünkü spor, toplumları birbirine yaklaştıran barış, sevgi ve dostluk düşüncelerini ön çıkartan ve toplumları birleştirerek farklılıkları ortadan kaldıran bir unsurdur. Bu nedenle bu tür olayların ardından bütün ülkelerin birleşmesi, ortak çağrıda bulunması ve gerçekleştirilen terör eylemini kınaması, spordaki terör olaylarının amacına ulaşmaması için önemli bir unsurdur. Özellikle de gerek uluslararası olimpiyat komitesi gerekse de ulusal olimpiyat komitelerine bu noktada daha fazla görev düşmektedir. Bu görevlerden en önemlisi de sporun evrenselliğini, birleştiriciliğini dünya geneline aktarmaktır. Ayrıca özellikle son dönemlerde gerçekleştirilen olimpiyat oyunlarının güvenliği konusunda da önemli harcamalar yapılmakta ve güvenlikle ilgili cihazlar daha yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu cihazların kullanımına bağlı olarak yine terör olayları gerçekleştirilmeden durdurulmakta veya terör örgütü üyeleri daha kısa bir süre içerisinde yakalanmaktadırlar. Bu nedenle de güvenlik önlemleri her zaman en ön safta tutulmalı ve diğer ülkelerle güvenlik konusunda işbirliğine gidilmelidir.

Kaynakça

- Arcott, D. (2011). *The Olympics A Very Peculiar History With Added Medals*. England: Book House.
- Atkinson, M. ve Young, K. (2005). Political Violence, Terrorism, and Security at the Olympic Games. K. Young ve K. B. Wamsley (Ed.) içinde *Global Olympics Historical and Sociological Studies of the Modern Games* (s. 269-294). England: Emerald Publishing Limited.
- Bal, İ. (2006). *Terörizm Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Bir Başka Modernliğe Doğru*. (K. Özdoğan ve B. Doğan, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Blackshaw, T. ve Crawford, G. (2009). *The Sage Dictionary of Leisure Studies*. London: Sage.
- Bora, A. (2007). Risk, Risk Society, Risk Behavior, and Social Problems. G. Ritzer (Ed.) içinde *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 3934-3940). London: Blackwell.
- Boykoff, J. (2016). *Power Games a Political History of the Olympics*. United Kingdom: Verso.
- Boyle, P. (2012). Securing the Olympic Games: Exemplifications of Global Governance. S. Wagg ve H. J. Lenskyj (Ed.) içinde *The Palgrave Handbook of Olympic Studies* (s. 394 – 409). London: Palgrave McMillan.
- Cirhinlioğlu, Z. (2004). *Terör ve Toplum*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Dillon, M. (2014). *Introduction to Sociological Theory, Theorists, Concepts and Their Applicability to the Twenty-First Century*. London: Wiley Blackwell.
- Furedi, F. (2001). *Korku Kültürü*. (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fussey, P., Coaffee, J., Armstrong, G. ve Hobbs, D., (2011). *Securing and Sustaining the Olympic City Reconfiguring London for 2012 and Beyond*. London: Routledge.
- Galily, Y., Yarchi, M., Tamir, I. ve Samuel-Azran, T. (2016). Terrorism and Sport. *American Behavioral Scientist*, 60 (9), 1039 - 1042.
- Ghosh, S. (2014). Understanding Terrorism in the Context of Global Security. *Socrates*, 2 (2), 89-106.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Haz.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- González-del-Castillo, J. (2020). Sports As a Purpose of International Terrorism. *Diagoras International Academic Journal on Olympic Studies*, 4, 102-120.
- Greene, A. (2017). Defining Terrorism: One Size Fits All?. *International & Comparative Law Quarterly*, 66 (2), 1-30.
- Guttman, A. (1992). *The Olympics a History of The Modern Games*. USA: University of Illinois Press.
- Harmon C. C. (2000). *Terrorism Today*. London: Routledge.
- Hassan, D. (2012). Sport and Terrorism: Two of Modern Life's Most Prevalent Themes. *International Review for the Sociology of Sport*, 47 (3), 263-267.
- Hassan, D. (2016). Surveillance by Proxy: Sport and Security in a Modern Age. *American Behavioral Scientist*, 60 (9), 1-14.
- Houlihan, B. ve Giulianotti, R. (2012). Politics and The London 2012 Olympics: The (In)Security Games. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 88 (4), 701-717.
- Korstanje, M. E., Tzanelli, R. ve Clayton, A. (2014). Brazilian World Cup 2014: Terrorism, Tourism, and Social Conflict. *Event Management*, 18 (4), 487 - 491.
- Kovačević, B. ve Kovačević, B. I. (2017). *Sociology of Global Risk Society (Anthony Giddens and Ulrich Beck)*. Banja Luca: EDC.
- Männik, E. (2009). Terrorism: Its Past, Present and Future Prospects. *KVÜÖA Toimetised*, 12, 151-171.
- Matusitz, J. (2012). *Terrorism and Communication: A Critical Introduction*, London: Sage Publications.
- Prabha, K. (2000). Defining Terrorism. *Strategic Analysis*, 24 (1),125-135.
- Richards, A. (2012). Terrorism, the Olympics and Sport: Recent Events and Concerns for the Future. *Routledge Online Studies on the Olympic and Paralympic Games*, 41, 15-41.
- Selliaas, A. (2005). *From Internationalization of Terrorism to the Internationalization of Anti-terrorism the Role of the Summer Olympic Games*. Norway: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.
- Sitrep (2016). *On Terrorism and Rio 2016 Olympic Games Report*.

- Sørensen, M. P. ve Christiansen, A. (2013). *Ulrich Beck an Introduction to the Theory of Second Modernity and The Risk Society*. London: Routledge.
- Spaaij, R. (2016). Terrorism and Security at the Olympics: Empirical Trends and Evolving Research Agendas. *The International Journal of the History of Sport*, 33 (4), 451-468.
- Statista (2016). Number of Olympic Games TV Viewers Worldwide from 2002 to 2016. <https://www.statista.com/statistics/287966/olympic-games-tv-viewership-worldwide/>.
- Taylor, T. ve Toohey, K. (2007). Perceptions of Terrorism Threats at the 2004 Olympic Games: Implications for Sport Events. *Journal of Sport & Tourism*, 12 (2), 99-114.
- Toohey, K. (2008) Terrorism, Sport and Public Policy in the Risk Society. *Sport in Society*, (11) 4, 429-442.
- Toohey, K. ve Taylor, T. (2006). Here be Dragons, Here Be Savages, Here Be Bad Plumbing: Australian Media Representations of Sport and Terrorism. *Sport in Society*, 9 (1), 71-93.
- Toohey, K. ve Taylor, T. (2008). Mega Events, Fear, and Risk: Terrorism at The Olympic Games. *Journal of Sport Management*, 22, 451-469.
- Toohey, K. ve Veal, A. J. (2007). *The Olympic Games: A Social Science Perspective*. England: Cabi Publishing.
- Townshend, C. (2002). *Terrorism: a Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Traulsen, J. M. ve Bissell, P. (2003). The Risk Society. *International Journal of Pharmacy Practice*, 11 (4), 251-258.
- Waddington, D. ve McSeveny, K. (2012). Terrorism and the Risk Society, S. Bennett (Ed.) içinde *Innovative Thinking in Risk, Crisis, and Disaster Management* (s. 41 - 58). UK: Gower Publishing.
- White, J. R. (2014). *Terrorism and Homeland Security*. London: Cengage Learning.
- Yu, Y., Klauser, F., ve Chan, G. (2009). Governing Security at the 2008 Beijing Olympics. *The International Journal of the History of Sport*, 26 (3), 390-405.

Extended Abstract

The concept of “risk society” coined by the German sociologist Ulrich Beck underlines the uncertainties and risks of the modern world. Risks become more and more uncertain on the one hand and cause social unrest and insecurity on the other hand. For example, Novel Coronavirus disease (COVID-19) that broke out in China at the end of 2019 has taken hold of the whole world and claimed almost three million lives. The pandemic has caused economic, social and cultural uncertainties all over the world. In other words, it has made people feel insecure and worrisome.

These uncertainties in risk society bring together different components in the social structure. For example, the concepts of “sport” and “terrorism” are believed to be separate and distinct. However, they have been the focal point of attention of academic studies in recent years. Sport has always been associated with peace, fraternity, and friendship. However, terrorist groups have turned their attention to sporting events and have seen them as platforms where they can commit terrorist acts that cause a splash on a global scale. This is because sporting events (especially the Olympic Games, FIFA World Cup, etc.) have received wide news coverage in mass media and have turned into major events in which millions of people participate as spectators.

From this perspective, we can state that sports activities and events that ordinarily serve a globally good purpose are sometimes fraught with uncertain risks in the risk society of the current times, which Ulrich Beck refers to as “second modernity.” Terrorist acts targeting major sporting events are just one of those risks. This study focused on the reasons why terrorist organizations do that. Almost all states began to take much higher-level security measures in major sporting events after the 9/11 attacks that took place in the United States. Despite this, major sporting events are still the target of terrorist attacks. What is more, we can trace the terrorist attacks targeting sporting events back to the period when mass media began to grow and became widespread because such attacks have always received wide news coverage in mass media, promoting the agenda of the terrorists that committed those violent acts.

The Munich Massacre during the 1972 Summer Olympics in Munich was the first time that a terrorist attack targeted a sporting event. Since then, sports, in general, and major sporting events, in particular, have been the object of terrorist acts. The Olympics has been especially attractive for terrorist organizations because it draws hundreds of thousands of people to cities and receives wide coverage in mass media. People participate in sporting events as spectators and are in a very vulnerable situation full of risks at the time. Therefore, they become the target of terrorist organizations. Terrorists target vulnerable and innocent people because they want to maximize the number of victims.

Eleven Israeli athletes died as a result of the Munich massacre in 1972. This was the first time that a terrorist attack targeted a sporting event. The 1988 Summer Olympics in Seoul is the bloodiest terrorist act in Olympic history where terrorists targeted innocent civilians. At this point, it is possible to state that North Korea was actively involved in that attack. The bombing that killed 115 innocent people is a sign that the terrorists that committed the violent act aimed to terrorize the world, make people feel insecure, and ultimately prevent the games from being held. The 1996 Summer Olympics in Atlanta also went down in history as a sporting event in which terrorists targeted innocent people. The fact that a Turkish citizen also lost his life in those attacks once again proves that the risks are global and uncertain. The 1992 Summer Olympics in Barcelona was also the target of terrorists, but no lives were lost because the terrorists targeted different units. The 2004 Summer Olympics in Athens received a low number of spectators due to security concerns. During the events, three bombs exploded, but no one

was injured or killed. Terrorists plotted to attack the 2000 Summer Olympics in Sydney, but their attempt was thwarted. The Brazilian security units also captured terrorists plotting to attack the 2016 Summer Olympics in Rio de Janeiro.

Terrorist acts in sports are actually attacks on international peace and security because sport promotes peace, love, and friendship and brings people together beyond sociocultural differences and geographical origins. Therefore, it is of paramount significance that all countries strongly condemn terrorist attacks and express their solidarity with victims to prevent terrorist organizations from spreading their violent ideology.

Makalenin Geliş Tarihi: 6 Mayıs 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 27 Mayıs 2021

BİLİMSEL BİLGİDE ETİK VE İNTİHAL
PUBLISHING ETHICS IN SCIENTIFIC INFORMATION

Tolgay ERCAN*

Yılmaz DAŞLI**

Enis Baha BİÇER***

Öz

Araştırmacılar bilimsel bir yayın hazırlarken kolaya kaçarak, araştırma yeteneğinden yoksun hareket ederek, bazen de bilerek yayın etiğine aykırı, kişisel çıkara göre davranışlar sergileyebilmektedirler. Bir yayının bilimsel bir yayın olması bilimsel veriler ışığında hazırlanmış, güvenilir, adil, dürüst, evrensel bilgiler ortaya koymasına bağlıdır. Bunların yanında daha da önemlisi araştırmacıların etik değerleri ilke edinmiş olması ve diğer araştırmacıların yayınlarına gereken özeni göstermesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, bilim ve bilimsel bilgi incelenerek bilimsel bilginin etik ile olan bağında araştırmacının dikkat etmesi ve önemsemesi gereken intihal incelenerek; intihalin bilimsel çalışmalarda yapılmasının nedenleri ve çözüm önerileri ele alınmaktadır. Araştırmanın neticesinde bilimsel bilgide yapılan intihalin çözüm önerileri arasında en önemli yapılması gereken şeyin eğitim olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Etik, Etik İlişki, Meslek Etiği, İntihal, Bilim.*

* Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama Programı, Sivas/Türkiye, ORCID: 0000-0002-6893-4358

** Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sivas/Türkiye, ORCID: 0000-0001-6569-1103

*** Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sivas/Türkiye, ORCID: 0000-0002-1624-4988

Abstract

Researchers sometimes behave easily, sometimes deprived of research skills, and sometimes willingly and deliberately behave against publication ethics, in accordance with personal interest while preparing a scientific publication. It should present reliable, fair, honest, universal information prepared in the light of scientific data in order for a publication to be a scientific publication. In addition to these, more importantly, researchers should have adopted ethical values as a principle and should not forget that they have an ethical relationship with other researchers.

In this study, science and scientific knowledge are examined and plagiarism that the researcher should pay attention to and care about in the connection of scientific knowledge with ethics is examined and the reasons for plagiarism in scientific studies and solution suggestions are discussed. As a result of the research, it is stated that the most important thing to do is education among the suggestions for solving plagiarism in scientific knowledge.

Keywords: *Ethic, Ethical Relationship, Professional Ethics, Plagiarism, Science.*

Giriş

Bilim insanının bir araştırmayı konu edinirken yapacağı ilk şey etik ilke ve değerlere göre hareket etmesi olmalıdır. Bilim yaparken dürüst, adil ve evrensel değerlerden asla vazgeçilmemelidir. Bir araştırmayı en değerli yapan unsur araştırmanın herkes için güvenilir sonuçlar ortaya koymasıdır. Bir makalede araştırmayı yazan yazarın dürüstlüğü, bilime olan güvenin temeli olmalıdır. Araştırmacılar yayınlarından sorumludurlar ve yaptıkları ile bilimin geleceğini etkilerler (Masic, 2014:142).

Araştırmacı, diğer araştırmacıların emeğine verdiği değer ile aslında kendisine ve topluma verdiği değer ölçütünü ortaya koymaktadır. Bilim insanının sözde bilim adına yapacağı her türlü etik dışı durum ilk olarak bilime ve ardından tüm insanlığa zarar verecektir.

Günümüzde etik dışı yapılan hatalardan bir tanesi intihaldir. İntihallerin önlenmesi için bilim insanlarının dürüstlük ve adil olma ilkesi ile hareket etmesi çok önemlidir. Türkiye de bilimsel akademik kurumlar tarafından etik dışı yapılan hataların önüne geçebilmek, yapılacak etik dışı hataların vereceği zararları önlemek için bilimsel kurumlar tarafından yönetmelik ve yönergeler yayınlanmaktadır. Yapılacak bilimsel hataların cezai yaptırımlar ile azaltılması amaçlanmaktadır. Bilimsel çalışmalarda yapılacak olan etik dışı eylemler her ne kadar yaptırımlar ile önlenmeye çalışılsa da artarak devam etmektedir. Ceza ve yaptırımların etik dışı faaliyetleri önlemeyeceği de açıktır.

Bilimsel platformlarda bilerek ya da bilmeden yapılan bu tür hatalar dünyanın saygın yayınlarında bile görülebilmektedir. 'The Revised CONSORT Statement for Reporting Randomized Trials' bildirgesinde sık yapılan bu hatalar ele alınıp incelenmiştir (Altman ve ark., 2001).

Değişik alanlarda meydana gelen etik sorunlar ancak ilgili alanın konuya hakim uzmanları tarafından tespit edilmektedir. Farklı bilimsel alanlarda yapılan uğraşların eldeki bilgileri olduğundan başka göstererek; bireyleri aldatan bilgiler ortaya koyması her alanda değişik biçimde yapılabilir. Fakat bunun etik anlamda sorunu ortaktır. Bu durumun etik sorun

olması insanların aldatılması, amaç için insanların araç olarak kullanılması dürüstlük ilkesine uyulmamasından kaynaklanmaktadır (Tepe, 2016a: 19).

Bilim ve Bilimsel Bilgi

Bilim nedir sorusuna günümüze kadar birçok tanımı yapılmıştır. Fakat herkesin uzlaştığı bir tanım henüz verilememiştir. Bunun en önemli nedenleri arasında bilimin konusunun ve yönteminin sürekli değişkenlik içeren bir yapıda ve kapsamı ile sınırlarının belirsiz olmasından kaynaklanmaktadır. Bir şeyin bilgi olarak kabul edilebilmesi için mantıksal bir ilişki içinde olan bir önerme ile ifade edilebilmesi, güvenilir olması ve doğruluğuna inanılması gerekir. Bilim olgusal, nesnel, genelleyici, seçici ve eleştirici olan aynı zamanda gerçeği arama çabasıdır (Yıldırım, 1991: 8-21)

Bilim kendine özgü kuralları olan olgusal dünyayı tanımak ve açıklama arayışı olan entelektüel bir çaba olarak tanımlanabilir (Yıldırım, 1997: 11). Ernst Von Aster'e göre, bilim sistematik bir önermeler bütünü olarak açıklarken aslında bilimsel bilginin tutarlı, genel-geçer bir özelliği olduğunu açıklamıştır. Bilimsel bilgi, evrenin değişmez yasaları içinde bir biri ardına gelen bilgiler bütünüdür (Von Aster, 1994).

Bilim sistematik ilerlemeler sonucu gelişmektedir. Bilimsel araştırmalar hep kendisinden önce ortaya konulan fikirler ve eserlerden yola çıkılarak ortaya çıkar ve genellikle sistemli ve multidisipliner yapılan çalışmalardır. Bir bilim dalı, ilişkide olduğu diğer bilim dalları ile ilerleme kaydeder.

İde ve sına yöntemi olarak evrendeki bilinmeyi araştırma çabası olan bilim ideden sına dönuşerek farklı bilim alanlarını oluşturmuştur. Bilimsel ilerlemeler ilgili olduğu bilim dalında kendisinden önce meydana gelmiş çalışmalardan destek alarak geçmiş ve şimdi arasında bir bağ oluşturur (Atasoy, 2011: 15).

Güçlü bilim, güçlü bilim insanlarına bağlıdır. Etik söz konusu olduğunda etik durumların farkında olmak herkes için çok önemlidir (Benos ve ark., 2005: 72). Peter Koslowski bilginin kullanılmasının ve aktarılmasının etik bir sorun olduğunu, bilgiyi yalnızca bilgiyi bilen kişinin kendi kendisi ile olan ilişkisi yolu ile, yalnızca bu bilgiyi kullanan kişinin sorumluluk ve vicdanı sayesinde sahip olduğu bilgiyi kişinin vicdanı ile hareket ederek bunu aktarmasının her zaman etik bir olgu olduğunu belirtir (Tepe, 2015: 55). Bir yayının bilimsel olmasının en büyük koşulu o yayının güvenilir bir yayın olmasından geçmektedir. Güvenilir bir şekilde ortaya konmayan yayın her türlü şüphe ve tereddüt de beraberinde getirir.

Etik ve Bilimde Etik

Etik kelimesi yunanca '*Ethos*' kelimesinden türetilmiştir. Türk Dil Kurumu etiği meslek dallarında ilgili kişilerin uyması ve yapmaktan kaçınması gereken davranışlar bütünü olarak tanımlanmıştır (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=1=veritbn&kelimesec=118065). Pratik bir faaliyeti belirten ahlâkı teorik olarak ele alarak konu

edinen felsefe disiplinine etik denir (Özlem, 2004: 23). Etik, yapılmasına izin verilen ya da yapılmasına izin verilmeyen normları belirleyen bir disiplin alanıdır. Normlar bilgi içermedikleri için ne doğrulanır ne de yanlışlanabilir. (Tepe, 2016b: 26). Normlar ile yapılan değerlendirme ezbere yapılan bir değerlendirmedir. Etik, norm öne süren ya da normların belirlediği durumlara göre değerlendirme yapılamaz. Etik ortaya konulan normların temellendirmesini ele alır (Tepe, 2016b: 50-51).

Hançerlioğlu'nun Felsefe Andiklopedisi Kavramlar ve Akımlar adlı eserinde etik, törebilim olarak belirtilmektedir. Törebilim de yer ve zamana uygun olarak iyi ve kötü davranışların kurallarını ortaya koyan bilim olarak tanımlanmaktadır (Hançerlioğlu, 1979: 93). Etik bireye aittir ve bürokratik olamaz. Etik olarak doğru veya yanlış olan şey öznel olarak belirlenen bir duruştur. Bu duruş, insanların korunmasıyla ilgili mevzuata karşı herhangi bir eleştiri getirmemektedir (Paoletti ve ark., 2013: 199).

Kuçuradi belirli bir kişinin başka bir kişi ile eylemde bulunarak yüz yüze geldiği ya da gelmediği değer sorunlarının söz konusu olduğu insanlararası en temel ilişkiyi “*Etik İlişki*” olarak tanımlamaktadır. “*Etik ilişki*” bir kişinin başka bir kişi ile ilişkisinde veya durumundaki diğer insanlara karşı yönelttiği eylemleri ile ortaya çıkan ilişki türüdür (Kuçuradi, 1996: 3-15). Etikten beklenen şey değer yargıları ile normlarla bir durumu değerlendirmek yerine etik, bir durum ya da bir kişiyi nasıl doğru olarak değerlendirebilir bilgisini ortaya koyar. Etik bilgi doğru bir şekilde değerlendirme yapabilmeyi ve doğru bir şekilde eylemde bulunmayı sağlar. Etik bilgiler ile doğru şekilde değerlendirmek ve karar verebilmek etiğin görevi değil, eylemi yapan o kişinin görevidir (Tepe, 2016a: 66). İlaveten, Kuçuradi kişinin kendisine yönelik eylemlerinin, aldığı kararların, hayatına yön verme şeklinin etik ilişki doğrultusunda ele alınması gerektiğini, kişinin kendisine yönelik yaptığı bu ilişki türünün başka kişilere yönelik yaptığı eylemlerinde eylemin değerini ortaya koyacağını söylemektedir. Bu tür değerlendirmeleri yapan kişi eylemlerinde yaptıklarını, yapmadıklarını ya da yapamadıklarının değerlendirmesinde bulunan kişi hem hesap soran, hem de hesap veren bir rolü sergiler (Kuçuradi, 1996: 149-150).

Bilimin en büyük amacı bilgiyi doğru bir şekilde sunarak tüm insanlığa fayda sunmaktır. Bilim dil, din, ırk, mezhep gözetmeden tüm insanlığın faydasına sunulması için yapılır. Dolayısı ile bilim insanı insanın değerini korumak için etik ilkelerden vazgeçmeden bilimsel çalışmalar yapmak zorundadır. Bilim insanının etik ilkeleri gözetmeden yaptığı hiç bir çalışma zaten bilimin konusu olamaz. Kişi etik bir kişi olmadan bilim insanı olamaz.

İonna Kuçuradi'ye göre, “değer” denen şey çok çeşitlidir. Bilimden tutun felsefeye ve sanata kadar sevgi, saygı, dürüstlük, eşitlik, özgürlük gibi kavramların hepsinin birer insan değeri olduğunu, bu insan değerlerinin insanın diğer var olan canlılar arasında özel bir yer edinmesini sağladığını belirtirken insanın bazı olanaklarının bilgisini ortaya koyan insan etkinlikleri olduğunu belirtir. İnsanlar arası ilişkilerde, bireyin değerlerini ortaya koyabilmesi yani bireyin insan olma vasfını ya da nesnel koşulların, devamlı bir hale getirebilmesi için kişinin yaşantı ve eylem olanakları, kişinin başka kişiye ilişkin yaşantıları ve ya kişisel

özellikleri olan etik değerler ile olacaktır. Kişinin değerleri olan etik değerler kişinin yaşantı ve eylemlerindeki gerçekleştirdikleri ile kişi değerli bir kişi ya da etik kişi olur (Kuçuradi, 1996: 160-172).

Antik çağda Dünya'nın evrenin merkezinde olduğuna inanılırdı. Bu o zamanlar için eldeki kanıtlara göre sahip olunan verilere bakılarak yapılan mantıklı bir açıklama olarak kabul edilmekteydi. Fakat günümüzde modern kanıtlar ile bu durumun geçersizliği ispatlanmıştır. Eski çağlarda bilim ile uğraşan insanların elde ettiği bu sonuç onların kötü bilim yaptıkları ve etik dışı oldukları anlamına gelmemektedir. Eskiden bilim Plüton'un bir gezegen olduğunu öne sürerken şimdi ise gezegen olmadığını bilim yine göstermektedir. Bilimde bir ilerleme vardır. Yeni bilgiler bilimde yeni şeyler ifade edebilir. Fakat bu onu ne kusurlu bir bilim yapar, ne de onun etik dışı olduğunu gösterir (D'Angelo, 2018: 4-30).

Karl Popper'a göre, doğrulanabilirlik ölçütü olarak ele alınırsa kimi sakıncaları da beraberinde getirir, kuramların olgularla uygun halde olmaları, kuramları desteklemeleri bunların bilimsel olacağı anlamına gelemeyeceğini de gösterir. Bu tür kuramların çürütebilecek bir olgu tasarlamamanın imkansız olduğunu belirterek; kuramın ifade ettiği genellenmenin tüm örneklerini gözlemlemenin imkansız olduğunu vurgulamaktadır (Popper, 1996: 14-15). Popper, bilimselliğin ölçütünün doğrulanabilir olmasından değil yanlışlanabilir olmasından kaynaklanacağını, böylelikle bilgilerin bir sınamadan geçtikten sonra en uygun olan bilginin temel olarak ele alınabileceğini belirtmektedir. Bilim sürekli olarak ilerleyen ve değişen bir yapıdadır. Bir zamanlar bilimsel olarak elde edilen bir fikir ilerleyen bir zaman diliminde artık geçerliliğini yitirse de bu onun bilimsel olmadığı ya da kötü bilim olduğu anlamına gelmemektedir. O dönem içinde bilimsel yöntemler ile elde edilen bilgilerden ulaşılan sonuçlar bu şekilde iken Popper, bunu yanlışlanabilirlik ilkesi ile açıklamaktadır. Dolayısı ile bilimi bilimsel olmaktan çıkararak sahte bilim haline getiren bilimsel yöntemler ile elde edilen bilgilerin zamanla geçerliliğini yitirmesi değil, elde edilen bilgilerin bilimsel yöntemler kullanılmadan ya da bilimsel ilkeler gözardı edilerek elde edilmesidir. Bir bilim insanı bilimsel yöntemleri ve ilkeleri kullanarak elde ettiği verilerde ulaştığı sonuçlar yanlış olsa da düzgün yapılan bilim mutlak sonuçlara zaman içinde ulaşacaktır. Dünya merkezli evren teorisi sayesinde güneş merkezli evren teorisine ulaşılmıştır. Bilim her zaman kendisinden önceki verileri kullanarak ilerlemektedir. Fakat kötü etik ile yapılmış çalışmalar bilimsellikten uzak sahte bilim olarak kalacaktır. Etik ilkelerin yer almadığı hiç bir çalışma bilimsel niteliği taşımayacaktır. Kötü etik kötü bilim değil sadece sahte bilim yapar. Bilim insanı yapacağı çalışmalar ile her şeyden önce insanın değerinin bilgisini ortaya koyması gerekir, bilimin en büyük amacı insanın değerini artırmaktır. Bilim insanın bilimsel bir çalışma ortaya koyabilmesi için mutlaka etik ilkelere sevgi, saygı, dürüstlük, eşitlik, özgürlük gibi değerlere sahip olması gerekir.

İnsan, belirlediği hedefe ulaşmak için sadece tabiata değil; kendi nesline ve geleceğine de zarar vermemelidir. İnsanın yaşadığı doğaya karşı sorumlu olduğu, ortaya koyacağı eylemlerin sonuçları hakkında bilinçlendirilmesi, yapacağı olumsuz durumun insana ve

insanlığa zarar vereceği bilincinin verilmesi insan bilimi ile uğraşanlara, felsefecilere, insan felsefesi ve etik gibi disiplinlerde çalışanlar sayesinde olabilir (Tepe 2016b: 48).

İnsanlar mesleki anlamda gerçekleştirmek istedikleri hedef ve amaçlarını ortaya koyarken adalet ilkesi ile hareket etmelidir. Toplum tarafından kendisinden beklenen güvenilir olanı ortaya koymak için başkalarının adaletsizliğine yol açabilecek davranışlardan da kaçınmaları gerekir. Araştırmacı yayın yaparken yasalara göre değil, temel insani değerlere göre hareket etmelidir. Yasalar yaşam hakkını güvence altına alabilir, fakat yasalar insanın toplum içinde her zaman zarar görmeden varolmasını sağlamaz. Eğer sağlasaydı toplum içinde yaşayan insanlar yaşamları boyunca zarar görmeden yaşayabilirdi.

Araştırmanın en başından yazı haline getirildikten sonra yayınlanmasına kadar geçen süre boyunca çalışmayı yapan araştırmacının, editörün, hakemin, destekleyen kuruluşların, yayını okuyan kişilerin dahi uyması gereken ilkelerin tamamı yayın etiğini kapsamaktadır (Töreci, 2004: 68).

Bilimsel bir çalışmada etik değerlerin korunması, yapılan araştırmanın yayın haline getirilmesi kadar önemlidir. Bilimin etik kurallarla birlikte bir bütün şeklinde ortaya konması gerekmektedir. Etik değerleri olmadan oluşturulmuş bilim, topluma ve bilimsel çevrelere zarar verecektir. Araştırmacılar bilimsel çalışmalarını ortaya koyarken ulusal ve uluslararası etik kuralları göz önüne alarak hareket etmelidir (Çobanoğlu ve ark., 2005: 124-125).

Tübitak Araştırma Ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'ne göre etik kurallara ilişkin olarak bilimsel çalışmalarda olması gereken fakat etik kurallara karşı yapılan olumsuz durumlar şöyle belirtilmiştir

(https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/247_sayili_bk_islenmis_hali.pdf):

- 1- **Uydurma:** Olmayan veriler sunularak bu verileri rapor haline getirmek ve yayınlamak
- 2- **Aşırma:** Kendisine ait olmayan fikir, yöntem, bilgileri sahibine atıf yapmadan ya da izin almadan kendi fikriymiş gibi kullanmak
- 3- **Tekrar yayım:** Araştırmanın sonuçlarını birden çok yayımlamak
- 4- **Dilimleme:** Araştırmayı parçalarına ayırarak birden fazla sayıda yayın haline getirmek
- 5- **Destekleyen kuruluşu belirtmemek:** Destek alınan araştırmalarda desteği verenin belirtilmemesi
- 6- Bir araştırmada araştırmaya katkısı olanları belirtmemek ya da katkısı olmayanları yayına dahil etmek
- 7- **Haksız yazarlık:** Birden fazla araştırmacı olan yazarlarda araştırmaya katkısı olan araştırmacıyı çıkarmak, araştırmaya katkısı olmayan araştırmacıyı yayına eklemek ya da uygun sırada araştırmacıların sırasını vermemek

8- Araştırmacının daha önce yayınladığı araştırmasından aldığı bilgileri atıf yapmadan kullanması

9- Kaynakları amacına uygun kullanmamak

10- Doğru olmayan, yanlış ve eksik bildirimde bulunmak

11- Yayın sürecinde yer alan görevlilerin görevlerini yerine getirmemesi ya da ihmal etmesi

12- Asılsız ithamlarda bulunmak

Yukarıda belirtilen hallere aykırı davranışta bulunan kişilere işledikleri suça göre yaptırım cezaları uygulanmaktadır.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) 5 Mart 2002 tarihinde yayınladığı Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları'nda konu ile ilgili olarak Bilimsel Araştırma'da Etik ve Sorunları ile ilgili olarak kurulan komitenin amacının Türkiye'de Bilim Etiği ilkelerinin bilim insanlarına iletilmesi ve bilim insanlarının bu ilkeler ile bilinçlenmesi amaçlanmıştır. TÜBA, bilimsel araştırmaların ilerlemenin güvene dayalı olduğunu bilim inşaları arasında oluşan kaynak desteği, yayın baskısı, rekabetin artmasına, bunun sonucunda etik sorunların da giderek artmaya başladığını belirtmiştir. Bilim insanlarının gerekli araştırmaları yapabilmeleri için bilim kurumlarının etik kurulları oluşturması bu yönde altyapı ve şeffaflık göstererek kurallar koyması gerektiğini, oluşabilecek etik dışı durumlar karşısında önlemler alması gerektiğini belirtir. Kaynak gösterme, atıflar ve göndermeler için daha önceki bilim insanlarının çalışmaları kullanılmış ise bunların kaynak olarak gösterilmesinin çok önemli olduğunu, bunun kaynak olarak gösterilen bilim insanına bir saygı ifadesi olduğunu, bu sayede kaynak gösteren bilim insanının meslektaşları arasında saygınlığının artacağını belirtir. TÜBA, bilim insanını başka bilim insanlarının fikirlerinin alındığında teşekkür edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Aşırı macılığı bilim insanlarının kendilerine ait olmayan verileri kaynak belirtmeden sanki kendi verileriymiş gibi yayımlamasını etik dışı olarak belirtmektedir. Bilim insanının dürüst olması gerektiğini, bilim insanlarının bilimsel ürün ve düşüncelere karşı saygılı olması gerektiğini belirtir. TÜBA, bilimde meydana gelen etik dışı davranışların temel nedenini bilimsel araştırmalarda etik eğitimin verilmemesi olarak belirtir. Bunun yanında bilim insanlarının meslekte ilerleme hırsı, maddi destek, ünlü olma isteği, fazla yayın ile saygınlık kazanma düşüncesi sonucunda uydurma, yinelenen yayın, sahtecilik ya da aşırı macılık gibi davranışları gösterebileceğini belirtmektedir. Bu tür eylemleri sapkınlık olarak nitelendirmekte bunun da araştırma, bilim kültürü ve etiği normlarının benimsenmediği, ahlak değerlerinin yozlaşmasından kişilik bozukluklarından kaynaklandığını belirtmektedir. Bilim insanının davranışları ile örnek olması gerektiğini bilim insanının bilgiye, doğruya, erdeme çaba göstererek ulaşacağını bunu öğrencilerine aktarma sorumluluğu olduğunu belirtir. Bilimde meydana gelen etik dışı davranışların güven duygusunu zedelediğini, ortaya çıkacak etik ihlallerin şekline bakılarak soruşturma

kurallarının devreye girmesini kuruma ait yönetmelik ve kuralların işlemesi gerektiğini belirtmektedir. Bilimde meydana gelebilecek etik dışı davranışların en aza indirilmesi için genç bilim insanlarının araştırma eğitimini ve öğretimini, etik kuralları önemsemeleri, bilimin insanı yücelten bir ülkü olduğu konusunda yönlendirilmeleri gerektiğini belirtir. Bilim etiğinde temel ilkelerin gerçeğe uygunluk, deneklere zarar vermeme, bilim insanının toplumu bilgilendirmek ve toplumu uyarmak, bilimsel yayınlara uygun şekilde kaynak gösterme ve etik kuralların dışına çıkılmaması olarak belirtir (<http://www.tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/raporlar/tuba-bilimsel-arastirmada-etik-ve-sorunlari>).

Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'nde sunulan 20 Ocak 2021 tarihli yönetmelik ile bilimsel amaçlı yapılan çalışmalarda yayın etiğine sebep olabilecek olumsuz durumlar belirtilmiştir. Bu durumlar intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayım, dilimleme, haksız yazarlık, destek veren kurum ve kişiyi açıklamamak, hasta haklarını gözetmemek, insanlar ile ilgili çalışmalarda mevzuata uymamak, eser sahibinden izin almadan açıklama yapmak olarak belirtilmiştir. Ayrıca bilimsel çalışmayı amacı dışında kullanmak, anket araştırmalarını onaysız yapmak, araştırma ve deneylerde kurallara aykırı çalışmalarda bulunmak, akademik yükselmede ve doçentlikte yanlış beyanda bulunmak, etik dışı davranmak, indekslerde yanıltıcı davranışta bulunmak gibi durumlar belirtilmiştir (<https://www.uak.gov.tr/etik-inceleme>).

Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi ise, bilimsel çalışma ve yayın etiğine karşı olumsuz durumlardan bahsedilmiştir. İlgili yönergede intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayım, dilimleme, haksız yazarlık, alınan destek katkılarının belirtilmemesi, izinsiz kaynak kullanmak belirtilmiştir. Ayrıca insan çalışmalarında kurallara uymamak, anket çalışmalarında izin almamak, araştırma ve deneylerde kurallara aykırı davranmak, akademik atamalarda yanıltıcı bilgi vermek gibi hususlar belirtilmiştir (<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx>).

Meslek Etiği Bağlamında Bilim Etiği

Meslek alanlarındaki etik kaygılar, meslek etiklerinde artışa yol açmıştır (Tepe, 2015: 33-34). Son çeyrek asır etik kelimesinin sıkça kullanılmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Günümüzde özellikle gen teknolojisindeki gelişmelerin artması birtakım endişeleri de beraberinde getirmiştir. Bu kaygılar sebebi ile çeşitli meslek kuruluşları, etik olmayan tutum ve davranışları önlemek için bazı kodlar ya da normları belirleme işine girmiştir. Bu nedenle başta UNESCO ve Avrupa Parlamentosu olmak üzere etik ilkeleri saptayıp kamuoyu ile paylaşmıştır. (Tepe, 2015: 9).

Meslek etiği, kişinin bir mesleği yaparken karşılaştığı her bir olay karşısında o mesleği yapan kişinin yapması ya da yapmamasına ilişkin genel durumları ifade eder. Meslek etikleri ile yapılması gereken ya da yapılmaması gereken bu durumların cevabı uluslararası bildirgeler, sözleşmeler ve meslek ahlak kodları ile verilmiştir. Meslek etiklerindeki normlar o

mesleği icra edenlerin bu normlara göre eylemesi bekleniyor. Meslek etikleri normların epistemolojik yanlarını görmeden, evrensel ya da küresel normlar ile oluşturmak istedikleri etik anlayışı; bir mesleği yapan herkesin dünya görüşleri, ideolojik, kültür ve dini duygularından bağımsız olarak bu normları kişilerin yapmasını bekler. İonna Kuçuradi bireylerin normlara göre davranmaya zorlanabileceğini ama doğru ve değerli eylemlerde bulunmaya zorlanamayacağını ama etik değer bilgisi sayesinde bu tür eylemlerde bulunmayı isteyebileceklerini ve etik kaygıların felsefi-etik bilgi ile sağlanabileceğini belirtir (Kuçuradi, 2019: 8-45).

Aristoteles insanın doğal yapısında erdemli davranışlar kazanabilmesinin insanın doğal yapısında oluşabileceğini ve '*İnsanın tek yapması gerekenin bu doğal yapıda olan erdemi alışkanlık haline getirmesi*' olarak nitelendirmiştir. Adalet ve erdem aynı şey olmadığını ve insanın başkasıyla olan ilişkisinde ortaya koyduğu şeyin adalet olduğunu, kendi başına bunu huy olarak kabul ettiğinde ise erdemlilik olarak nitelendirir (Nikomakhos, 1997: 23, 91). Kant, ödeve uygun ile ödevden dolayı yapılan eylemler arasında bir ayrım yapmaktadır. Bir bakkalın tecrübesiz müşterisini aldatmaması ödeve uygun bir davranıştır. Bakkal bu şekilde yaparak insanlara dürüstçe hizmet vermektedir. Fakat bakkalın bu şekilde davranması o tüccarın dürüstlük ilkesinden dolayı bu şekilde davrandığı anlamına gelmez. Burada tüccar çıkarlarını düşünerek bu şekilde davranmış, bu tür davranmayı eğilimden dolayı yapmamaktadır. Bu tüccarın ödevden dolayı değil, ahlaksal içerikten yoksun olarak ortaya konmuş bir eylemi olabilir. Fakat ödevden dolayı yapılan bir eylemin ahlaksal bir içeriği, bir değeri vardır. Ödevden dolayı yapılan eylemlerde istemenin ilkesine göre yani yaptığı iş neyi belirtiyorsa ona göre davranması vardır. İkisi arasındaki en büyük ayrım eylemdeki değeri her şeyin üstünde ortaya koyan kişinin kendi başına iyi istemenin niyetidir (Kant, 1995: 12-19).

Günümüzde etik konusunda artan ilgi sebebiyle başta biyoetik ya da tıp etiği olmak üzere çevre etiği, iş etiği, siyaset, yönetim etiği, gazetecilik etiği, hemşirelik etiği, mühendislik etiği gibi meslek sayısı kadar meslek etiklerinden de söz etmek mümkündür. Meslekler arasında farklılıklar olsa da ortak olan kişiler arası ilişkiler, kişilerin kişiler ile olan ilişkileri sonucu ortaya çıkan bir durum eylem söz konusudur. Dolayısı ile kişi-kişi ilişkisinde etik sorunların tüm durumlar ile benzerlik taşıdığı da aşikardır (Tepe, 2015: 10).

Tüm meslekler, yıllar içinde mesleklerde pay sahibi olanların ahlakı, değerleri, ihtiyaçları ve beklentilerine uyum sağlamak için bir etik kurallar tarafından yönlendirilir. Bazı mesleklerin etik kuralları, gelişmişlik düzeyi açısından diğerlerinden daha ileri düzeydedir. Bazılarının ise, katı kuralları vardır. Davranışları izleyerek kurallara uymayanlara karşı gerekli adımları atarlar. Bu davranış kuralları meslekten mesleğe değişmekte birlikte evrensel bir cevap vermek de mümkün olmamaktadır (Kumar, 2011: 241-242). Akademik dürüstlük tüm paydaşlar için paylaşılan bir sorumluluk olmalıdır ve cezalandırma stratejilerine bağlı olmamalıdır (Gullifer, 2013: 281).

Meslek etiğinin getirdiği normları kişinin bilmesi bu normlara göre eylemde bulunmayı sağlamaz. Kişinin etik anlamda değerli olan bir yaşam sağlaması için kişinin en başından itibaren bu şekilde bir yaşamı istemesi gerekir sonra da etik bilgi ve insan hakları bilgisi ile bilimsel anlamda yeterliliğe sahip olması ve tüm bunların gerektirdiklerini çabalayacak hale gelmelidir (Kuçuradi, 2019: 98).

Farklı mesleklerde meydana gelen etik sorunlar ait oldukları o mesleğin ilkeleri ve normları farklı olabilir. Farklı meslekteki rolün taşıyıcısı belirli bir durum karşısında eylemde bulunan ya da bulunmayan tek tek kişiler olduğundan dolayı kişi-kişi ilişkisinde ya da kişinin bir insan durumu ile olan ilişkisinde ortaya çıkan etik sorunlar davranış ilkeleri ve meslek etiği kodları benzer olmasından dolayı boyutu farklı olsa da oluşan sorun aynıdır (Tepe, 2016a: 20).

Bir mesleğe ya da ant içilerek başlanan bir göreve sembolik bir edim olmasını sağlamak için insanların mutlaka bilimsel düzeyde etik ve insan hakları eğitimi almaları bu konular üzerine mutlaka kafa yormaları gerekir. İnsanların beklenen normlara göre davranmalarının zorlanabileceğini fakat etik eylemde bulunmaya zorlanamayacaklarından dolayı kişinin bilimsel düzeyde kendini eğitmesi ve donatması gerekir. Kişi eğer bilimsel düzeyde yeterli değil ise kişilere yaptırılan meslek antları görev icabı uygulanan bir edim olarak kalacaktır (Kuçuradi, 2019: 93-94). İonna Kuçuradi kişilere normları öğretmek yerine, insanın değerini korumayı ya da en az zarar verecek şekilde istemesini ortaya çıkaracak etik eğitimi, değerler eğitimini, insan hakları eğitiminin bütün programlarda yer almasının gerekliliğini belirtir. Verilecek bu eğitimler ile kişiler eğitilirse meslek yeminlerinin önemini idrak etmelerine vesile olacaktır (Kuçuradi, 2019: 93-104).

Yapılan bir çalışmada etik belirlenimler ile ilgili olarak standart bir kuralın olmaması ve etik ile ilgili olarak akademisyenlerin yeterince bilgilendirilmediği ile ilgili bir anlayış hakimdir. Ayrıca akademi ile ilgili etik sorunların yayın konusunda görev alan tüm paydaşların katılımı ile çözülebileceği belirtilmiştir. Etik sorunların azalması konusunda okuyucuların geri bildirim de bulunması son derece önemlidir, fakat okuyucuların bu konu ile alakalı olarak geri bildirim konusunda yeterli düzeyde farkındalık kazanmadığıda bir gerçektir (Odabaş ve Özmen, 2015: 15-16).

Maddi kaygılar ve bireysel öncelikler etiğin önüne geçtiğinde mesleğini icra eden insanlarda sorumluluk bilincinin yeterince gelişmemesine, aynı mesleği icra eden insanlar arasında birlik olmamasına ve icra edilen mesleğin bu durumdan olumsuz biçimde etkilenmesine yol açmaktadır (İşgüden ve Çabuk, 2006: 84).

Yapılan başka bir çalışma da mesleğini icra eden insanların maddi kazanç elde etme hırısı, meslek mensuplarının ahlaki anlamda yetersiz olması etik dışı durumların ortaya çıkmasına sebep olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca etik kurallara uyulabilmesi konusunda çevreden gelecek baskı, eğitim, meslek örgütlerinin denetimleri, cezai yaptırımlar ve vicdan gibi durumların etkili olacağı belirtilmiştir (Kısakürek ve Alpan, 2010: 226). Etik açıdan akademide sorunların

yaşanmasının temelinde; akademik bilincin oturmaması, bilim felsefesi, bilim tarihi, bilim kültürü gibi disiplinlerin yeterince benimsenmemesinin bu tür sorunlara yol açtığı düşünülmektedir (Büken, 2006: 167).

İntihal

Latince “*plagiarius*” kelimesi, bir başkasının çocuğunu veya kölesini, kaçırarak bir kişi anlamına gelmektedir. Fakat bu kelime ilk kez Martial tarafından “*edebi bir hırsız*” anlamında kullanılmıştır. Plagiarism kelimesi ilk olarak 1621 yılında kullanılmasına rağmen o zamanlar da bile şikâyet edilmesine rağmen bir suç olarak görülmemiştir. Yazarlar, sadece mesleki alanları konusunda zarar görmeye başladıklarında intihal ile ilgilenmeye başlamıştır (Aronson, 2007: 403).

İntihal, bir araştırmacının kendi fikir ve düşüncelerini bir başka araştırmacı tarafından hukuk ve etik ilkeler gözetilmeden kopyalanarak kullanılması olarak ifade edilebilir (Yavuzdoğan, 2017: 227-252). Aynı zamanda intihal bir kişi tarafından kaynakları uygun olmayan bir şekilde fikirler ya da kelimeler ile ilgili verileri kullanmaktır (Cargill ve O'Connor, 2013: 48).

Fikri mülkiyet hırsızlığı anlamında da ifade edilen intihal, insanlar sanat ve araştırma eserleri ürettikleri süre boyunca var olmuştur (Maurer ve ark., 2006: 1050). Fikri mülkiyet bir eser hakkındaki maddi ve manevi hakları ifade eden ilk uygulayıcı adına olan fikir ürünleridir (<https://www.ticaret.gov.tr/>) Bilgi, düşünce ve sanat eserleri olarak kısaca insanın fikir emeği ile ürettikleridir.

TÜBA, aşırmaçılığı bilim insanlarının kendilerine ait olmayan verileri kaynak belirtmeden sanki kendi verileriymiş gibi yayımlamasını etik dışı olarak belirtmektedir. TÜBA, bilim insanının dürüst olması gerektiğini, bilim insanlarının bilimsel ürün ve düşüncelere karşı saygılı olması gerektiğini belirtir.

(<http://www.tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/raporlar/tuba-bilimsel-arastirmada-etik-ve-sorunlari>)

Akademik alanda yapılan intihallerde bazen çalışmalar kopya yöntemi ile birebir alınırken bazen de esas kaynağı dışında başka bir kaynaktan kopyalanarak kelimeler benzer kelimeler ile değiştirilerek orijinal bir çalışma gibi gösterilmektedir (Demircioğlu, 2014: 178)

İntihal, çok ciddi bir skolastik suistimal olarak kabul edilir; intihal günümüzde yalnızca akademi çevresi ile sınırlı kalmamaktadır. Üniversitelerde intihalin önlenmesi için intihal tespit yazılım araçlarından daha fazla şeye ihtiyaç vardır. Özellikle bu araçları kullanacak uzmanların olması ayrıca intihalin önlenmesi için ulusal ve uluslararası ortak bir çaba yani “*İntihal Merkezi*” gerekmektedir. İntihalin önlenmesi sadece bir kurumun veya üniversitelerin çabası ile başarılamaz (Maurer ve ark.,2006: 1081).

Çok fazla atıf yapılan bilimsel çalışmaların kalitesinin doğal sonucu olarak, güvenilirliği atıf sayısına paralel olarak artmaktadır (Masic, 2014: 146). İntihal türlerine bakılacak olursa; özellikle “kopyala-yapıştır” şeklinde yapılanlar, “kelimeleri değiştirerek yapılanlar”, “metafor intihal”, “fikir intihali”, “organizasyon intihal” şeklinde yapılmaktadır (Shukla ve Maurya, 2017: 7). Bir fikri mülkiyet hırsızlığı olan intihal, insanlar sanat ve araştırma eserleri ürettikleri süre boyunca var olmuştur ve olmaya devam edecektir (Maurer ve ark.,2006: 1050). Fikri mülkiyet bir eser hakkındaki maddi ve manevi hakları ifade eden ilk uygulayıcı adına olan fikir ürünleridir (<https://www.ticaret.gov.tr/>). Bilgi, düşünce ve sanat eserleri olarak kısaca insanın fikir emeği ile ürettiklerini aslına sadık kalmadan ya da farklı bir şekilde yapılan fikir intihalleridir.

Uzun ve arkadaşlarının uzaktan eğitimin temelleri dersine kayıtlı 105 öğrenci ile yapmış olduğu öğrencinin intihale bakış açısı ve intihalin nedenleri ile çözüm önerilerinin sunulduğu çalışmada, öğrenciler özellikle zaman yetersizliği, dersten geçme kaygısı, eksik bilgi, dersin ilgi çekmemesi ve bilgi eksikliği gibi 5 farklı durumda aşırma yaptıklarını bu durumun kendilerini haklı çıkardığını belirtmişlerdir. Yaşanan bu durum neticesinde öğrenciler arasında bunun alışkanlık haline getirerek yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Öğrencilik yıllarından itibaren yapılan aşırma durumunun önlenmesi için, öğrencilerin seviyeleri dikkate alınarak ödevlerin zorluk derecesinin seçilmesi ve gözardı edilmeden uyarının verilmesi gerektiği belirtilmiştir (Uzun ve ark., 2007: 183-188).

Öğrencilik döneminde etik ilkelerin ve bilimsel çalışma alışkanlığının eksik olması sonraki dönemlerde iş hayatı ve özellikle mesleğini akademik çevrede tercih edenlerde bilimsel çalışma alışkanlıklarının olmaması, akademik kariyer fırsatı gibi durumlardan dolayı atıf ve intihal ile ilgili ve akademik kariyere yakışmayacak davranış sergilemelerine neden olabilir. Bu bağlamda eğitim ile ilgilenenler, kütüphanecilik ile ilgilenenler ve özellikle de yayıncılarda bu konu ile ilgili olarak bir takım yükümlülükleri yerine getirmelidirler. Yayıncılar atıf ve kaynaklar ile ilgili olarak en başından intihal gibi durumların yaşanmaması için kontrollerini yapmalıdırlar. Bu sayede nitelik yönünden sağlam etik ilkeleri gözetilen çalışmaların yayınlanması sağlanacaktır (Baysen ve Çakmak, 2017: 3).

Öğretmen adayları üzerine yapılan bir çalışmada öğretmen adaylarının öğrencilik yıllarında % 91,5’inin intihal yaptığı, % 73’ünün atıf yapmadığı, % 88,2’nin ise internet vasıtası ile intihal yaptığı tespit edilmiş, dolayısı ile internetin de büyük bir intihal kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilik yıllarında yapılan bu kadar yüksek orandaki intihalin öğrenciler arasında yaygın olmasının sebebi yapılan intihallerin % 79 gibi yüksek bir oranının hiç anlaşılmadığı dolayısı ile buradan da aslında öğretim görevlilerinin de bu durumu gözardı ettiği anlaşılmaktadır. Yapılan intihallerde ödevin %11 gibi düşük bir oranda tekrar yazılmasının talep edilmesi ve yine %11 gibi düşük bir oranda sıfır notu verilmesine karşın %53’ünün cezasız kalması ya da sadece %25’inde not azaltma cezası verilmesi gibi oranların yüksek olması sebebi ile intihal durumlarının giderek artmasına neden olmaktadır (Avaroğulları ve Bahri, 2013: 104-105).

Akademik unvan elde etme çabası bir başarı göstergesi olarak kabul görmesi, mesleğe yeni başlamış akademik personelin bunu hırs yaparak akademide hızlı bir şekilde ilerleme çabası intihal durumlarının artmasının önünü açmaktadır (Yaşar, 2018: 40). İncelenen bir yayına aşinalığı olan dikkatli okuyucular ve eleştirilenler intihali tespit edebilirler. Bilim insanları ve yazarlar çalışmalarında dürüst olmalı ve telif hakkını ihlal etmemelidir. İntihal konusunda farkındalığın artırılması gerekir. İntihal yapan yazarlara karşı ciddi yaptırımlar uygulanmalıdır (Dhammi ve Ul Haq, 2016: 582-583).

İntihal şüphesinden kaçınmak için, yazarlar bulgularını veya sonuçlarını açıklamak için kendi kelimelerini kullanmalı ve diğer araştırmacılardan elde ettiği bilgilerin kaynağına atıfta bulunmalıdır (Cargill ve O'Connor, 2013: 105). Bir bilim insanı sadece makaleleri yayınlamak ile başarılı olamaz; atıf yoluyla da başarılı olmalıdır (Schimel, 2012: 3). Araştırmacının bilimsellik dışına çıkmasına etki eden faktörler arasında eğitimin yetersizliği ve araştırma disiplinine hâkim olmaması başlıca etkenlerdendir. Mesleki kariyer hırsı, yayınlarda sık sık bulunma hırsı (Hollywood Sendromu), kurumlardan gelen baskılar, psikiyatrik bozukluklar, doğru olmayan bilimsel yanlışları ortaya çıkarmakta ve bilimsel dürüstlüğü etkilemektedir (Kansu, 2008: 21-22). Sosyal bilimlerde 2009 yılında 28 doçentlik dosyasında inceleme başlatılmış, etik kurul tarafından belirlenen ihlallerden bazıları arasında *“haksız şekilde yapılan yazarlık”, “ölçüleri aşan derecede yapılan atıflar”, “dublikasyon”, “çarpıtma”, “yanıltıcı/yanlış/noksan bildirimde bulunma”, “yönettiği tezden alıntı yapıp öğrencisinin ismini dahil etmeme”, “lisansüstü tezden üretilen araştırma”* en çok görülen etik olmayan davranışlar arasında rapor edilmiştir (Ünal ve ark., 2012).

İntihalin önlenmesinde en önemli etken eğitimidir. Yeterli derecede birikime ve donanıma sahip eğitilmiş araştırmacıların intihal konusunda daha dikkatli davranmaları sağlanabilmektedir. Bu bağlamda araştırmacıların yayın etiği hakkında bilgilendirilmeleri önemlidir. Araştırmacının konu ile ilgili bilimsel etik ve istatistik konularında eğitim sahibi olmaları ya da donanım sahibi olmaları beklenmektedir. Araştırmacılar konuya hakim danışmanları ile araştırmalarını yürütmelidirler. Araştırmacıların yayın yapma baskısı ve maddi baskıların azaltılmasına yönelik tedbirler de alınabilir (Kansu ve Ruacan, 2002: 765). Bilimsel olmayan yayınların tespit edilmesi konusunda okurlara da bilimsel dürüstlüğü sağlama konusunda görevler düşmektedir. Şüpheli bir yayın karşısında okur, insanların yanlışlığa düşmemesi için ilgili editöre mektup yazarak durumu bildirmelidir (Ruacan, 2005: 149).

Sonuç

Günümüzde etiğin çok popüler olmasındaki en önemli etken meslek etiklerindeki farkındalığın artmasından ileri gelmektedir. Her meslek kendi belirlediği etik ilkeleri zorunlu olarak uygulamaya koyduğu normlar ile nasıl davranılacağını belirlese de etik davranmaya iten durumlar için bu yetersiz kalmakta ve etiği uzaklaştırmaktadır. Meslek etikleri yazılı normlar ile bilimsel çalışmalarda yapılmaması gerekenleri işaret etse de görüldüğü üzere etik

ihlaller bitmemekte hatta artarak devam etmektedir. Dolayısıyla, kişiler normlara göre davranmaya zorlansa da yine de normlara göre davranmayan kişiler varolmakta ve normlar insanları korumak konusunda yetersiz kalmaktadır. Bilim insanını normlara göre davranmaya zorlamanın yerine etik ilkeler doğrultusunda eylemde bulunmayı alışkanlık haline getirmek, etik ilkeleler göre hareket etmesini, davranışı isteyerek ortaya çıkarması sağlanabilirse bilimsel yayınlarda ortaya çıkacak etik ihlallerinde kendiliğinden ortadan kalkabilir. Kişileri etik ilkelere göre davranma alışkanlığını kazandırmak aslında kolay olmasa da bu tür değerli eylemleri yapmasını sağlamak eğitim ile kazandırılabilir. Bu tür bir eğitimin de kişinin eğitim hayatı boyunca sürekli olarak verilmesi ile kazandırılabilir. Özellikle bu alışkanlığın üniversitelerde etik felsefesi dersinin konu ile akademik yönden uzmanlaşmış akademik personel tarafından her bölümde ders olarak verilmesi ile aşılabılır. Etik felsefesi dersinin sadece akademik alanda bilimsel faaliyette bulunacak bilim insanlarına değil, hayatın her alanında yetişecek meslek sahibi olacak her bireye verilmesi de son derece önemlidir.

Özetle, intihal bilim insanının yayın yaparken kullandığı fikir ve eserleri kaynaklarını belirtmeden sanki kendi fikri ve eseriymiş gibi kullanmasıdır. Akademik dürüstlük ilkesini ortadan kaldıran intihal akademisyenlik mesleğinde bilim insanlarının kişilik erozyonuna uğramasına neden olmaktadır. İntihalin öğrenciler arasında da yaygın olarak yapıldığı görülmektedir. Öğrencilik yıllarından itibaren ders geçme amacı ile yapılan intihal ödevlerinin, gelecekte alışkanlık haline gelerek bilimsel platformlarda ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İntihalin önlenmesi için öğrencilik yıllarından itibaren sıkı bir şekilde dersi veren akademisyen tarafından denetlenerek, intihal içerikli ödevlerin önüne geçilmesi son derece önemlidir. Lisansüstü tez danışmanlığı yapan akademisyenlerin intihal olmaması için, konuya hakim olmaları son derece önemlidir. İntihal konusunda akademik yayınlarda hakemlere ve okuyuculara da önemli sorumluluklar düşmektedir. Yayınlarda görev alan hakemlerin konuya hakim olmaları, okuyucuların şüpheli buldukları bir yayın ile karşılaşmaları durumunda mutlaka derginin editörleri ile iletişime geçip, okuyucu sorumluluğunu yerine getirmeleri son derece önemlidir.

Akademik yayınlarda intihal yapmamak için önce akademik yayın kurallarına uymak gerekir. Özellikle yapılacak atıfların bilimsel içeriğin saygınlığını artıracak unutulmamalıdır. Bilimsel çalışmalarda bilim insanlarının etik kurallara uyarak yayınlar yapması hem akademik anlamda başarıyı hemde bilimsel başarıyı sürekli hale getirecektir. İlaveten bu kapsamda atılacak olan tüm adımlarda intihalin azaltılması değil tamamen ortadan kaldırılması hedeflenmelidir.

Kaynakça

- Altman, D. G. (2001). The revised CONSORT Statement for Reporting Randomized Trials: Explanation and Elaboration. *Annals of Internal Medicine*, 134 (8), 663-694.
- Aronson, J.K. (2007). Plagiarism–Please Don't Copy. *British Journal of Clinical Pharmacology*, 64 (4), 403.
- Atasoy, N. (2011). *Bilim Etiği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Avaroğullari, M. ve Bahri, A. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adayları Ve İntihal: Önbilgileri, İntihalin Yaygınlığı ve Başvurulan Yöntemler. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, (4) 94-107.
- Baysen, E. ve Çakmak, N. (2017). Bilgi Dünyası ve İntihal. *Bilgi Dünyası*, 18 (1), 1-7.
- Benos, D. J., Fabres, J., Farmer, J., Gutierrez, J.P., Hennessy, K., Kosek, D., Wang, K. (2005). Ethics and Scientific Publication. *Advances in Physiology Education*;29(2): 59-74.
- Büken, N.Ö. (2006). Türkiye Örneğinde Akademik Dünya ve Akademik Etik. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 37 (3), 164-170.
- Cargill, M., & O'Connor, P. (2013). *Writing Scientific Research Articles: Strategy and Steps*. John Wiley & Sons.
- Çobanoğlu, N., Haberal, B., Çağlar, S. (2005) Tıbbi Araştırma ve Yayın Konusunda etik Duyarlılık Araştırması, *Türk Tıp Dizini, Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık*, sayfa 124-125.
- D'Angelo, J. G. (2018). *Ethics In Science: Ethical Misconduct in Scientific Research*. CRC Press Halliday & Resnick Jearl Walker Cleveland State University Fundamentals of Physics.
- Demircioğlu, M. Y. (2014). İdari Yargı Kararları Çerçevesinde Bilimsel Yayın Etiği Soruşturmaları. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 145-218.
- Dhammi IK, Ul Haq R.(2016) What is plagiarism and how to avoid it?. *Indian J Orthop* ;50:581-3.
- Gullifer, J. (2013). *Students' Perceptions of Plagiarism* (Doctoral dissertation, Charles Sturt University).
- Hançerlioğlu, O. (1979). *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İşgüden, B. ve Çabuk, A. (2006). Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerindeki Etkileri. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (16), 59-86.
- Kansu E. ve Ruacan Ş. (2002). "Bilimsel Yanıltınanın Günümüzdeki Durumu: Türleri, Nedenleri, Onlenmesi ve Cezalandırılması. *Türk Kardiyoloji Derneği Araştırmaları*, 30, 763- 764.
- Kansu, E. (2008). "Bilimsel Yayınlarda Etik İlkeler", *Türk Tıp Dizini, Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık*, 21-26
- Kant, I. (1995). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (İoanna Kuçuradi, Çev). Ankara: Türkiye Felsefe Kuramı.
- Kısakürek, M. M. ve Alpan, N. (2010). Muhasebe Meslek Etiği ve Sivas İlinde Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (47), 213-228.
- Kuçuradi, İ. (1996). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2019). *Ahlak, Etik ve Etikler*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kumar, R. (2011). *Research methodology, A step by step guide for beginners*, 3th edition, Sage publications
- Masic, I. (2014). Plagiarism in Scientific Research and Publications and How to Prevent it. *Materia socio-médica*, 26 (2), 141.
- Maurer, H. A., Kappe, F. & Zaka, B. (2006). Plagiarism-A survey. *Journal of Universal Computer Science* 12 (8), 1050-1084.
- Nikomakhos, A. (1997). *Etik*. (Saffet Babür, Çev.) Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Odabaş, H. ve Özmen, Z. (2015). Akademisyenler Arasında Bilimsel Yayıncılık Etiği: Atatürk Üniversitesi Örneği. *Uluslararası Kütüphane ve Bilgibilim Felsefesi Sempozyumu Etik: Kuram ve Uygulama*, Kastamonu, 3-5 Eylül 2014.
- Özlem, D. (2004). *Etik-ahlak felsefesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş.
- Paoletti, I., Tomás, M. I., & Menéndez, F. (2013). *Practices of ethics: An empirical approach to ethics in social sciences research*. Cambridge Scholars Publishing.

- Popper, K. (1996) Sağduyu Filozofu (Cemal Güzel, Der. ve Çev.) içinde, *Sağduyu Filozofu: Popper* (12-13), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ruacan, Ş. (2005). Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik ilkeler. *Gazi Tıp Dergisi*, 16(4), 147-149.
- Schimel, J. (2012). *Writing Science: How to Write Papers That Get Cited and Proposals That Get Funded*. New York, NY: Oxford University Press
- Shukla, A., & Maurya, S. K. (2017). Plagiarism Detection and Avoidance Consequences in Academic World. *J Adv Res Lib Inform Sci*, 4 (4), 6-13.
- Tepe, H. (2015). *Etik ve Meslek Etikleri*. Ankara: Bilgesu Yayınları
- Tepe, H. (2016a). *Pratik Etik Etiğın Pratik Sorunları*. Ankara: Bilgesu Yayınları
- Tepe, H. (2016b). *Teorik Etik Etiğın Bilgisel Sorunları*. Ankara: Bilgesu Yayınları
- Töreci, K. (2004) Yayın Etiği. *ANKEM Dergisi* 18 (1), 67-88.
- Uzun, E., Karakuş, T., Kurşun, E. ve Karaaslan, H. (2007). Öğrenci Gözüyle “Aşırma” (İntihal): Neden ve Çözüm Önerileri. *Akademik Bilişim Dergisi*, 7, 183-188.
- Ünal M., Toprak M. ve Baspınar V. (2012). Bilim Etiğine Aykırı Davranışlar Ve Yaptırımlar: Sosyal ve Beşeri Bilimler İçin Bir Çerçeve Önerisi, *Amme İdaresi Dergisi*, 45 (3), 1-27.
- Von Aster, E. (1994). *Bilgi Teorisi ve Mantık*. (Macit Gökberk, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları,
- Yaşar, E. (2018). Akademik intihal, nedenleri ve çözüm önerileri. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 1 (1), 34-44.
- Yavuzdoğan, S. (2017). İdari Yargı Kararlarından Hareketle “İntihal”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 225-254.
- Yıldırım, C. (1991). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, C. (1997). *Bilimsel Düşünme Yöntemi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=1180
65 Erişim tarihi: 28 Şubat 2017.
- https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/247_sayili_bk_islenmis_hali.pdf Erişim Tarihi 10 Nisan 2021
- <http://www.tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/raporlar/tuba-bilimsel-arastirmada-etik-ve-sorunlari> Erişim Tarihi: 9 Şubat 2021
- <https://www.uak.gov.tr/etik-inceleme> Erişim Tarihi: 9 Şubat 2021
- <https://www.ticaret.gov.tr/> Erişim Tarihi:10 Nisan 2021
- <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx>
Erişim Tarihi: 10 Nisan 2021

Extended Abstract

A person who strives to understand and make sense of nature and the society in which he is located has sought to obtain information about the world by asking questions. Although the information obtained by reasoning method is far from scientific basis, it has been an important factor in the progress of knowledge and the emergence of scientific knowledge. Scientific knowledge constantly advances and develops, strengthened by the knowledge before it. The most important aspect of scientific knowledge is that the information it reveals is reliable, consistent and honest information. What makes science valuable should be to produce reliable solutions for humanity through the reliable data it reveals. Doubt should never be included in scientific knowledge. Although information that was once valid in a scientific study is replaced by new information as time progresses, the first information created does not make that scientific study worthless. The main thing that makes a scientific study worthless is that it is done without observing the principle of honesty. Scientific studies conducted in accordance with ethical principles will be studies that glorify the value of both science, humanity and society.

In order to prevent unethical violations in scientific studies in Turkey, a number of regulations and guidelines have been prepared for the absence of ethical violations in scientific institutions, and sanctions have been determined for those who do not comply with the rules according to the nature of the crime. Due to ethical concerns in professional fields, scientists are asked to comply with the norms imposed by professional ethics with these regulations. In the face of principles established as professional ethics, it is expected that a scientist will exhibit attitudes and behaviors in accordance with these norms created in relation to whether he or she performs his or her profession. Despite the sanctions specified by these norms established in the name of Professional Ethics in scientific institutions, ethical violations in scientific research continue to increase every day. In this context, the sanctions specified in the regulations are insufficient. These norms, created to protect the value of a profession, cannot prevent people from committing ethical violations.

One of the most common mistakes in scientific studies is plagiarism. Plagiarism can be expressed as the researcher conveying ideas and thoughts belonging to someone else without attributing them, as if the ideas he put forward in the study were his own ideas and thoughts. Frequent plagiarism in scientific studies can be done for various reasons, such as rising in the profession, career anxiety, ambition, material elements and passing courses. In scientific studies, these studies without reference to their original source are engaged in information theft. Plagiarism works harm both science, humanity and society.

Plagiarism is also frequently performed during student years. At this point, which begins as a copy-paste from the student years and comes with a habit, it is necessary to focus on it seriously from the student years in order to prevent unethical violations. In preventing plagiarism that will arise in scientific studies, readers who master the subject also have important tasks. It is important that readers report to the necessary places when they encounter such publications. However, in order to prevent plagiarism, it is extremely important that the individual has ethical concerns. In his work, a person who experiences ethical concerns will strive to show behavior that will protect the value of Science and man. In order for a person to make such behavior permanent, it can also be achieved by teaching ethical philosophy courses in schools in each department. In this way, individuals can gain a habit of exhibiting ethical behavior in their profession through education. In this way, the individual will willingly do ethical responsibility, not out of fear of punishment. In this way, corruption in the professions is prevented.

Makalenin Geliş Tarihi: 2 Mart 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 16 Nisan 2021

**POLİS UYGULAMALARININ KOORDİNASYONU VE SUÇ SORUŞTURMASININ
ETKİNLEŞTİRİLMESİNDE BİLGİ YÖNETİMİNİN ÖNEMİ ve BU SÜREÇLERİN YAPAY
ZEKÂ YLA DESTEKLENMESİ***

THE IMPORTANCE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT IN EFFICIENCY OF CRIMINAL INVESTIGATION
AND COORDINATION OF POLICE PRACTICES AND SUPPORTING THEM THROUGH ARTIFICIAL
INTELLIGENCE

Burak Miraç Gönültaş*

Öz

Soruşturma, bir ceza muhakemesi işlemi olarak maddi gerçeğin ortaya çıkartılmasında yürütülen adli bir görevdir ve bilgi odaklıdır. Soruşturmanın etkinliği, ceza adaletinin başarısında ve insan hakları ihlallerinin önlenmesinde oldukça önemlidir. Ancak günümüz toplumunda suçların çeşitlenmesi, karmaşıklaşması ve suç oranlarındaki artışlar, soruşturmaların etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine zarar verebilir. Bu nedenle soruşturmaların etkin ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesinde bu süreci destekleyici yöntemlere ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu çerçevede destekleyici yöntemlerden birinin yapay zekâ uygulamaları olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma, literatürü tarayarak, Yapay Zekâ (YZ) uygulamalarının, soruşturma süreçlerinde nasıl kullanılabileceğini tartışmak ve böylece bu uygulamaların soruşturmaların etkinleştirilmesindeki önemini ortaya koymak amaçlanmıştır. Burada YZ'nin soruşturma sürecinde kullanılmak istenmesindeki temel faktörler; artan suç oranları, soruşturma sayılarındaki artışlar, suçların karmaşıklaşması, bilgi yoğunluğunun artması nedeniyle bilgi yönetiminde yaşanabilecek zorluklar-aksaklıklar ve zaman kısıtlamalarıdır. Diğer yandan ise yapay zekâ uygulamalarının bilgi yönetimi, bilgi

* Bu çalışma International Conference on Engineering Entrepreneurship 2020, Bosnia Herzegovina, International University of Sarajevo'da sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Sivas/Türkiye, e-mail: mbgonultas@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4182-6098

entegrasyonu ve karar verme süreçlerine yönelik işlevleri öne çıkan önemli faktörlerdir. Çalışmada yöntem olarak ulusal ve uluslararası literatür konu özelinde derlenmiştir. Soruşturma özelinde YZ'nin bilgi yönetimi, bilgi keşfi ve adli kolluk görevlilerinin karar alma süreçlerine katkıda bulunabileceği değerlendirilmiş ve bu unsurların hukuki alt yapıları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Suç soruşturması, polis, yapay zekâ, bilgi yönetimi.*

Abstract

The investigation is a judicial task carried out in revealing the material fact as a criminal procedure and is information-oriented. The effectiveness of the investigation is crucial to the success of criminal justice and the prevention of human rights violations. However, in today's society, the diversification, complexity and increase in crime rates can harm the effective conduction of investigation. For this reason, methods that support this process are needed in order to conduct investigations effectively and quickly. In this context, one of the supportive methods is thought to be artificial intelligence (AI) applications in information management (IM) as well. In the present study, it is aimed to discuss how AI can be used in criminal investigation process and to put forward to importance of AI in effectiveness of criminal investigation with compiling method with literatüre review. The main factors are as follows: increasing crime rates, increases in the number of investigations, complications of crimes, difficulties and disruptions in IM due to the increase in the density of information, time constraints. On the other hand, the functions of AI applications for IM, information integration and decision making processes are important factors. In terms of crime investigation, AI can contribute to IM, information discovery and decision-making processes of investigators and the legal infrastructures of these elements are discussed.

Key words: *Criminal investigation, police, artificial intelligence, knowledge management.*

Giriş

Soruşturma bir ceza muhakemesi sürecidir ve genel olarak hukuki işlemlerin önemli bir çoğunluğunun ceza muhakemesi ile ilişkili olduğu görülmüştür (İçer ve Buluz, 2019). Ülkemizde, Tablo 1 ve 2'de görüldüğü üzere, genel olarak suçlarda artış vardır, soruşturma birimlerinin takip ettiği dosya sayısı çoğalmaktadır ve iade edilerek mahkeme sürecine çıkartılmayan soruşturma sayısı ise oldukça fazladır. Bunda günümüz toplumunda gözlemlendiği üzere, suçların çeşitlenmesi, suçluların farklı metotlar kullanması ve suç işleme metotlarının değişerek karmaşıklaşması önemli etmenlerdir (Gönültaş ve Önder, 2005). Ayrıca soruşturmayı yürüten profesyonellerden kaynaklanan hatalar da bunda etkilidir (Güleç, 2013). Soruşturma sürecinde karşılaşılan bu dezavantajlı durumlar, soruşturmanın etkinliğini olumsuz etkileyebilir, kişi ve kurumların bu süreçte mağdur olmalarına sebep olabilir, lehe ve aleyhe toplanması gereken delillerin gözden kaçmasına neden olabilir ve böylece insan hakları ihlallerine yol açarak toplum güveninin sarsılmasının önünü açabilir. Bu bağlamda soruşturma, özel ihtimam gerektiren bir süreçtir.

Tablo 1. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre suç verileri¹

	2006	2007
Cinayet	1917	3070
Hırsızlık	6603	7531
Tüm Suçlar	77884	127304

Tablo 2. TÜİK verilerine göre soruşturma sürecinde Başsavcılıklarca yürütülen dosyaların durumu²

	2009	2010	2011	2012	2013
Savcılıklara gelen soruşturma evresi iş durumu	3 248 722	3 274 266	3 199 485	3 271 165	3 384 790
İade edilen iddianame sayısı	38 586	30 199	27 246	26 090	27 750
Başsavcılıklarca takip edilen faili meçhul dosyalar	472 607	412 392	355 198	417 216	551 296

Soruşturma, bir ceza muhakemesi işlemi olarak maddi gerçeğin ortaya çıkartılmasında yürütülen adli bir görevdir (Pınarcı ve Çevik, 2014). Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) md. 2'ye göre soruşturma, yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi tanımlamak için kullanılmış ve yine aynı kanunun 160 ve 161. Mdleri ile de Cumhuriyet Savcısı ve emrindeki adli kolluk, maddi gerçeğin ortaya çıkartılması ve şüphelinin lehine ve aleyhine olan delillerin toplanması için görevlendirilmiştir. Adli kolluk görevlileri ise soruşturma işlemlerini yapmak üzere görevlendirilen kolluk personelleridir (Adli Kolluk Yönetmeliği md. 3). Hukuki çerçeve açısından soruşturmanın hatlarını genel olarak; bir suç şüphesi, yetkili mercilerce yürütülme, lehe-aleyhe olan delillerin toplanması, maddi gerçeğin ortaya çıkartılması ve böylece tarafların korunması oluşturmaktadır (Ceza Muhakemesi Kanunu). Bunun yanı sıra Ceza Muhakemesi Hukuku açısından soruşturmanın önemliliğini belirleyen temel faktör, soruşturmanın etkin

¹ TÜİK'ten sadece 2006-2008 arası için suç türleri açısından dinamik sorgulama yapılabilmektedir.

² Savcılıklarca takip edilen dosyalarla ilgili verilerden 2013 yılına kadar olanlarına ulaşılabilmektedir.

gerçekleştirilmesidir (Güleç, 2013; Karakurt, 2009): Etkinlik, soruşturma aşamasında dosyanın “olgunlaştırılmış” olmasıdır. Çünkü soruşturma sonunda dosyanın kovuşturma evresine geçip geçmemesine karar verilecektir. Soruşturmanın başarısı tüm ceza adaleti sürecini etkileyecektir. Yine etkinlikle sıkı sıkıya bağlı olan bir başka faktör ise soruşturmanın hızlı yürütülmesidir. Çünkü süreçte meydana gelebilecek gecikmeler lehe ve aleyhe olabilecek delillerin kaybolmasına ve bu nedenle insanların hak kayıplarına ve mağduriyetlere uğramalarına sebep olabilmektedir.

Soruşturmanın etkinliği, soruşturma sürecinin kalitesine etki edebilecek bir unsurdur ve suçların-suçluların karmaşıklaşması, suç işleme metotlarının değişmesi gibi handikaplar nedeniyle soruşturmanın etkinliğinin sarsılması ve hızlı gerçekleştirilememesi başta adil yargılanma hakkı gibi evrensel hakların ihlaline ve ceza adaletinin gerçekleşmemesine neden olarak toplumdaki güvenin sarsılmasına, kanunların caydırıcılık etkisinin azalmasına neden olabilir (Güleç, 2013). Nitekim bu durum Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında da vurgulanmış ve gerekirse soruşturmanın yeniden gerçekleştirilmesi gerektiği ile ilgili kendi iç mevzuatımızda düzenleme yapılmıştır . Bu nedenle zamanın ve kaynakların en etkin şekilde kullanılarak bu sürecin titizlikle gerçekleştirilmesi ve Ceza Muhakemesi ilkeleri doğrultusunda maddi gerçeğin ortaya çıkartılması sağlanmalıdır. Bu bağlamda, soruşturmanın ve soruşturmayı gerçekleştiren profesyonellerin bu handikapları en rasyonel şekilde atlatabilecekleri imkân, kaynak ve altyapılardan faydalanmaları gerekli hale gelmektedir. Nitekim Adli Kolluk Yönetmeliği ile bu duruma vurgu yapılmış ve örneğin, soruşturmayı yürüten profesyonellerin teknik (hukuki bilgi, araştırma becerileri, teknolojik alt yapı vs.) anlamda donanımlı olmalarının gerektiği belirtilmiştir.

Bu bağlamda, soruşturmanın etkinliğine ve hızlığına etki eden ana unsurun, soruşturmanın “araştırma” odaklı doğası ile ilgili olduğu görülmüştür (Gönültaş, 2018; Dean, Fahsing, Glomseth, ve Gottschalk, 2008; Brahan, Lam, Chan ve Leung, 1998): Bu durum aynı zamanda soruşturmanın teorik yönünü de öne çıkartmıştır. Soruşturma kavramı morfolojik olarak çok yönlü soru sorma ve cevaplarını arama süreçlerine işaret eder (Gönültaş, 2013) ve uygulama ağırlıklı yaklaşımları öne çıkarır (Dean ve Steines, 2011). Bu nedenle daha çok sonuç odaklıdır. Teorik açıdan soruşturma, bir suça taraf olan tüm olguları anlamak-tanımlamak, birbirleri arasında objektif-somut bağlantılar kurmak ve bu olguların birbiri ile nasıl ilişkili olduğunu ortaya çıkartmayı içeren dinamik ve potansiyel süreçlerdir ve suçun tespiti, ispatlanması, suçlunun yakalanması, maddi gerçeğin ortaya çıkartılması, ilişkili delillerin araştırılması ve toplanması sürecinde görüşme, sorgulama, tahkikat evrakı hazırlama ve sunma gibi önemli pek çok bilimsel, hukuki ve adli aktiviteyi içerir (Gönültaş, 2018; Dean ve Steines, 2011; C. O’Hara ve O’Hara, 2003). Araştırma odaklı bu aktiviteleri harekete geçiren ve kullanılabilir hale getiren unsur ise “işe yarar bilgi” ve bu bilginin yönetimidir (Hess ve Orthman, 2010).

Soruşturma sürecinde bilgi yönetimi, çoğunlukla soruşturmayı yürüten profesyonellerin kişisel beceri ve yetenekleri ile sağlanmaktadır (Gönültaş ve Sarı, 2018). Bu durum,

soruşturmanın başarısı ve etkinliğine doğrudan etki eden bir unsurdur (Gönültaş ve Sarı, 2018; Westera, Kebell, Milne ve Green., 2014; Dean, Fahsing, Glomseth, ve Gottschalk, 2008; Innes, 2003; Smith ve Flanagan, 2000). Ancak vurgulanması gereken önemli bir husus, her geçen yıl içerisinde adli kolluk görevlileri git gide daha karmaşık suçlar ile karşılaşmaktadır ve bu da birtakım yetkinliklerin-yeteneklerin sabit kalamayacağını göstermektedir (Westera ve ark., 2014): Örneğin bilgi yönetiminde daha fazla teknolojik yetkinliklere ihtiyaç duyulacağı belirtilmektedir. Özellikle cinayet, yağma, çocuk kaçırma, terör eylemleri gibi kompleks ve zor suçların soruşturulmasında bu durum daha belirgin hale gelmektedir (Tablo 1 ve 2). Çünkü bu suçların aydınlatılması ve suçluların yakalanmasında çoğunlukla zamanla yarış ve kamuoyu baskısı söz konusudur ve başta teknoloji kullanımı gibi yardımcı yöntemler bilginin yönetilmesinde ve karar verme süreçlerinde güçlü bir şekilde gerekli hale gelmektedir (Fahsing, Glomseth, ve Gottschalk, 2008; Dean, Filstad ve Gottschalk, 2006). Ayrıca suç tiplerine göre soruşturma yaklaşımı farklılaşabilir. Örneğin kayıp ve kaçırılan çocuk vakalarının soruşturulmasında ciddi bir mekân ve zaman yönetimi söz konusudur ve bazı vakalarda her geçen süre çocuğun aleyhine olabilmektedir, ayrıca bu suçlarda sadece vakayı çözmek ya da faili yakalamak yeterli değildir, aynı zamanda çocuğun bulunarak ailesine teslim edilebilmesi gerekliliği de kayıp-kaçırılan çocuk soruşturmalarını diğerlerinden ayırmaktadır (Gönültaş, 2018). Bunun yanı sıra suç soruşturma sürecinde meydana gelebilecek kişisel hataların hak kayıplarına, çalışmaların heba olmasına ve adalet duygusunun sarsılmasına neden olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır (Güleç, 2013; Tong, 2009). Bu bağlamda kişisel hataları en asgariye indirirerek ve araştırma süreçlerini kolaylaştırarak, soruşturmanın etkinleştirilmesini ve hızlandırılmasını sağlayabilecek destekleyici yöntemlere ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Bu çerçevede destekleyici özellikte yaklaşımlardan birinin yapay zekâ uygulamaları olduğu düşünülmektedir. Yapay zekâ ile ilgili gelişmeler doğrultusunda, soruşturmanın kullandığı araştırma süreçlerinin yapay zekanın umut verici gelişim alanları ile oldukça uyumlu olduğu ve bu uyumluluğun özellikle vakaların çözülmesinde önemli bir potansiyel taşıdığı savunulmaktadır (Polyakov, Bespechniy, ve Neymark, 2019). Yapay zekâ ise bilgi tabanlı bir teknoloji ürünü olarak (Braham, Lam, Chan ve Leung, 1998), doğrudan hesaplamalarla çözülemeyen karmaşık problemlerin çözülmesinde, bu problemlerde “insan benzeri” bir yaklaşımla matematik yöntemlerinin kullanılmasıdır (Alzou’bi, Alshibly ve Al-Ma’aitah, 2014). Son zamanlarda polis uygulamalarında yaygınlaşan ve suçlarla ilgili toplanan verilerin yönetimini daha kolay sağlamak için hazırlanan bilgi odaklı veri tabanlarının daha etkin ve amaca matuf kullanımında yapay zekâ yaklaşımı önemli bir konuma gelebilir (Chen ve ark., 2002): Yapay zekâ, doğru ve etkili bilgiye ulaşımı gerçekleştirerek, adli kolluk görevlilerinin doğru kararlar almalarını sağlayabilir. Yapılan çalışmalarda suça özel veri tabanlarının kullanımı cinayet gibi ciddi suçlar ya da örgütlü suçların soruşturulmalarında etkili olmuştur (Chen ve ark., 2002). Bu bağlamda vakanın aydınlatılması ve suçluların yakalanmasında gerekli olan bilgiye ulaşım ve bu bilginin etkin şekilde kullanılmasında yapay zekâ desteği alınabilir.

Yapay zekânın suçun öngörülmesi ve önlenmesinde kullanılabileceğine yönelik çalışmalar mevcuttur (örn. Brahana, Lamb, Hilton ve William, 1998), ancak suç sonrası süreçler için suçlunun yakalanması ve vakaların aydınlatılmasına yönelik yapay zekâ uygulamalarının nasıl kullanılacağı konularında çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu bağlamda, bu çalışma, soruşturma sürecinde bilgi yönetiminin önemi, boyutları ve etkinleştirilmesinde etkili olabileceği düşünülen “yapay zekâ” uygulamalarını, bu uygulamaların soruşturmanın etkinleştirilmesine hangi yönlerden katkıda bulunabileceği, bu katkının hukuki boyutunu tartışmayı ve gelecek uygulamalar açısından öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

Genel bilgiler

Soruşturma Sürecinde Bilginin ve Bilgi Yönetiminin Önemi

Soruşturma, bilgi yoğunluklu uygulamalar üzerine kuruludur (Innes, 2003; Chen ve ark., 2002; Brahan, Lam, Chan ve Leung, 1998). Soruşturmanın geleneksel sürecinde çoğunlukla “fail odaklı” bir yaklaşımın ağır bastığı görülmektedir (Tong, 2009): Fail odaklı yaklaşımda, şüphelinin en kısa sürede yakalanması önemlidir ve bu nedenle şüpheliyle ilgili en çabuk ve hızlı bilgiye ulaşılmak amaçlanır. Bu bağlamda faile ulaştıran bilgi, soruşturma açısından değerli ve önemli bilgidir. Soruşturmanın tarihi sürecine bakıldığında (örn. İngiltere) bilginin önemliliği;

- soruşturmayı yürüten birimlerin özel teşebbüslerden kamusal çerçeveye,
- soruşturma yürüten kolluk görevlilerinin alelade personelden eğitilmiş-donanımlı personele ve
- soruşturma yönetiminin ise örgütlü ve bürokratik bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır (Tong,2009).

Bilginin önemi, soruşturma yürüten profesyonellerin (örneğin cinayet, yağma, soygun gibi suçları soruşturan dedektifleri) entelektüel, zeki, farklı düşünen, kriz yönetimini bilen vs. gibi yönleri ile tanınmalarında başat rol oynamıştır.

Ask ve Alison (2010), etkin bir soruşturmanın başarı olasılığının, soruşturmayı yürüten profesyonelin gelen bilgileri anlamlandırma, yeterli hipotezleri oluşturma ve uygun soruşturma faaliyetlerini tanımlama yeteneğine sıkı şekilde bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda, soruşturmayı diğer polisiye uygulamalardan farklılaştıran en önemli iki özellik bilginin yönetilmesi ve karar verme süreçleri olmaktadır (Fahsing, 2016; Dean ve Steines, 2011). Bu iki özellik eldeki bilginin delile dönüştürülmesinde ve koruma tedbirlerinin (arama yapma, adli görüşme, sorgu vs.) planlanmasında katkı sağlar (Dean, Fahsing, & Gottschalk, 2006). Bilgi, soruşturmanın belki de en önemli unsurudur ve adli analizler, adli görüşmeler, gözlemler, ihbarlar vs. vasıtası ile elde edilir ve toplama, sağlama yapma, düşünme, bağlantı kurma, yapılandırma ve karar verme süreçlerinden geçirilerek vakanın aydınlatılmasında ve suçlunun yakalanmasında kullanılır (Gönültaş, 2018). Bilginin bu süreçten geçmesi,

soruşturma için hesap verilebilirlik ve eldeki zamanın etkin-verimli kullanılması için de oldukça önemlidir (Fahsing, Glomseth ve Gottschalk, 2008).

Bilginin yönetiminde diğer önemli bir nokta ise soruşturma profesyonellerinin karar verme süreçleridir. Soruşturmada araştırma sürecine girildiğinde, gelen bilgiler bir yapılandırma sürecinden geçmektedir (Dean ve Staines, 2011). Bu hızlı bir düşünme sürecidir ve bu sürecin çoğunlukla başlangıç noktasının abdüktif mantık olduğu öne sürülmüştür (Fahsing, 2016): Abdüktif mantık, diğer tümevarımsal ya da tümdengelimsel akıl yürütmeden farklı olarak, soruşturmanın başında eldeki veri, bilgi ya da gözlemlere dayanarak, durumu açıklayıcı olası ve en basit hipotezler üretmeyi içeren bir mantıki akıl yürütme sürecidir. Abdüktif mantık vakanın tam olarak ne olduğu ya da bu vakayı tam olarak kimin gerçekleştirdiğine yönelik elde tam bir bilginin olmadığı durumlarda varsayımsal akıl yürütme için iyi bir işleve sahiptir ve genellikle sebeplerden sonuçlara doğru bir akıl yürütme sürecini içerir. Örneğin Gönültaş ve Önder (2005)'in Ankara Emniyet Müdürlüğü Cinayet Büro dedektifleri ile yaptıkları çalışmada, dedektifler karşılaştıkları vakalarda muhtemel fail ya da failere yönelirken önsezi ya da mesleki 6. His dedikleri bir akıl yürütme ile varsayımlar oluşturduklarını, örneğin maktul bir kadınsa ve bıçakla ve çok sayıda yara ile öldürülmüşse, muhtemel failin kadının en yakınlarından bir erkek şahıs olduğunu düşündüklerini ve soruşturmayı bu şekilde yönlendirdiklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda Türk polisi özelinde yapılan bu çalışmada, ülkemizde soruşturmanın araştırma süreçlerinde abdüktif akıl yürütmenin öne çıktığı söylenebilir. Abdüktif akıl yürütme tümevarımsal akıl yürütmeden farklı olarak pragmatik ve nitelikli tahminlere izin verir ancak bu akıl yürütme şeklinin argümanları, ortaya koyduğu öncüller açısından doğru olsa bile yanlış sonuçlara sebep olabilir (Fahsing, 2016).

Bilgi Yönetiminde Bilgisayar Teknolojileri ve Yapay Zekâ (YZ)

Artan suç oranları ve toplumda meydana gelen infialler, suçla mücadelede yeni, etkin ve alternatif yöntemlerin önemini arttırmaktadır (Önder ve Gönültaş, 2005). ABD'de son zamanlarda artan terör saldırıları için "Ulusal Güvenlik için Milli Strateji (National Strategy for Homeland Security)" birimince hazırlanan rapora göre, terörle etkin mücadelenin yeni anahtarı olarak bilim ve teknolojinin kullanılması vurgulanmıştır. Durumun önemi açısından, 2019-2023 Kalkınma Planında (md. 770, Güvenlik hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinlik artırılacak, güvenlik birimlerinin kapasitesi güçlendirilecektir. 770-4, Suçların soruşturulması ve aydınlatılması kapsamında bilgi teknolojileri daha etkin kullanılarak, analiz yöntemleri geliştirilecektir) da suçla mücadelede bilgi teknolojileri yaklaşımlarının arttırılması ve etkinleştirilmesi öne çıkartılmıştır. Soruşturma açısından bakıldığında BT'lerin, suçla ilgili bilgilerin toplanması, analiz edilmesi, suçla ilişkili datanın kullanılır hale getirilmesi vasıtası ile suç soruşturmasının bilgi alt yapısına ve karar verme süreçlerine destek vermesi beklenir (Chen, Moore, Zeng ve Leavitt, 2004). Böylece kaliteli bilgiye ulaşım, adli kolluk görevlileri zamanında etkili stratejiler ve taktikler seçebilmelerine imkân oluşturabilir (Chen ve Xu, 2006).

Şu an hali hazırda bilgisayar bilimleri, enformasyon bilimleri, mühendislik gibi bilimler suçla mücadelede kullanılmak için yetkin durumdadır (Chen ve Xu, 2006). Her ne kadar soruşturma işlemlerinde not defterleri, arşiv dosyaları ve adli kolluk görevlilerinin kendi zihni vs. vasıtası ile veriler saklansa da artan suç oranları nedeniyle toplanan verilerin yoğunlaşması, bunun yanı sıra son yirmi yılda iletişim ve bilişim teknolojilerinin belirgin şekilde ilerlemesi, kaçınılmaz şekilde BT'lerin, polislik uygulamaları içerisine girmesine sebep olmuştur (Chen ve ark., 2002). İngiltere'de HOLMES sistemi, ABD'de COPLINK, Ülkemizde ise adalet mekanizmasının kullandığı uygulamalar (UYAP-Ulusal Yargı Ağı Projesi, Pol-Net, Jandarma Ağı, EKİP, KİHBİ, Genel Bilgi Tarama vs.) bunlara örnek olarak verilebilir. Soruşturma süreci ya da daha öncesinde yürütülmüş soruşturmalar-polisiye uygulamalar neticesinde elde edilen veri ve bilgiler bilgisayarlarda tutulmaktadır, ancak ihtiyaç duyulduğunda gerekli olan veriyi ilgili veri tabanından çıkartabilmek karmaşık süreçleri içerebilir (Chen ve ark., 2002; Brahan, Lam, Chan ve Leung, 1998): Bu bağlamda BT'ler için halledilmesi gereken birtakım öncüller söz konusudur (Chen ve Xu, 2006):

- Suçluların ve suçların karakteristik özellikleri anlaşılmalıdır: Her suçun tipine ve suçlu özelliklerine göre işlenişleri farklıdır (modus operandi). Bu da yaklaşım şekillerini farklılaştırır. Örneğin narkotik suçlardaki fail karakteristikleri ile cinsel suçlardaki fail karakteristikleri farklılaşabilir.

- Suçla ilgili dataların karakteristikleri anlaşılmalıdır: Diğer alanlarda olduğu gibi, suç soruşturmasında toplanan veriler belli bir standart ve formda olmayabilir. Bu bilgiler bazen açık kaynaklarda, örneğin bilgi ifadeleri, basın haberleri ya da bazen kapalı kaynaklarda, örneğin ses kaydı, kamera kayıtları vs. olabilir ve bu bilgilerin soruşturmada kullanılabilir data haline getirilebilmesi gereklidir ancak data arttıkça bunu yapmak daha da zorlaşır.

- Suç analizi teknikleri geliştirilmelidir: Data entegrasyonu, data analizi, metin madenciliği, imaj ve video işleme, delil kombinasyonunu içeren işler yapabilen BT'ler bu özellikleri vasıtası ile yardımcı olabilmektedir ancak bunların soruşturma için kullanılabilir bilgiyi nasıl sunacakları konusunda cevap verilememektedir.

Bilgi tabanlı teknolojiler vasıtası ile deneyimli bir adli kolluk görevlisinin uzmanlığını yakalamak ve çeşitli veri tabanlarına erişimi kolaylaştırmak mümkündür. Bu sayede, birimlerin soruşturma tecrübeleri, geliştirdikleri beceriler ve soruşturma teknikleri birimdeki tüm adli kolluk görevlilerinin kullanımına açılabilir ve herhangi bir adli kolluk görevlisi birimden ayrılrsa bile deneyim, beceri ve teknikleri depolanarak, birimde devam etmesi sağlanabilir (Brahan, Lam, Chan ve Leung, 1998). Bu bağlamda, gelişmiş bilgi teknolojilerine, sistemlerine, algoritmalarına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Soruşturma açısından bakıldığında eldeki verileri (yani adli kolluk görevlilerindeki bilgiler, birim içindeki veri tabanlarındaki bilgiler, ulusal veri tabanlarındaki bilgiler) soruşturmada kullanılabilir bilgi haline getirebilecek ve böylece adli kolluk görevlisine destek olacak bilgisayar teknolojilerinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Yapay zekâ uygulamalarına bu açıdan bakılacaktır.

Yapay zekâ, “insanlardaki zekâ ile ilgili zihni fonksiyonları bilgisayar modelleri yardımı ile inceleyip bunları formülize ederek yapay sistemlere uygulamayı amaçlayan bir araştırma alanıdır” (Kocabaş, 2019). Yapay zekâ uygulamaları, insandakine göre, birtakım yönlerden avantajlar sunabilmektedir (Adalı, 2017): Kalıcıdır, unutma sorunu yoktur, belli bir bellekte yazılı kaldığı sürece ulaşılabilir. Paylaşılabilir, edinimler bir başka bilgisayara aktarılabilir. Zekâ seviyesi yükseltilebilir ve maliyeti daha düşüktür. Tutarlıdır, benzer her olayda aynı tepkiyi verir. Kayıtlıdır, böylece geçmişe dönük olarak verilen kararlar gözden geçirilerek, benzer bir durumla karşılaşınca en yakın tepkiler verilebilir. Yapay zekâ her ne kadar mühendislik alanı içerisinde olsa da disiplinler arası bir kavram olarak biyoloji, psikoloji, sosyoloji, felsefe, dilbilim vs. gibi bilimlerle de ilişkilidir (Uğur, 2003). Yapay zekâda insan gibi davranma ile kastedilen davranış şekilleri ise şunlardır: Kontrol, karar verme, tahmin-çıkarılma, öğrenme, problem çözme, optimizasyon. Bu özellikleri ile yapay zekâ pek çok önemli karar verme işlevlerini içeren alanda uygulanabilir. Bunlar, insan gibi davranan sistemler, yapay sinir ağları, uzman sistemler, doğal dil işleme, robotlar, görüntü işleme vs. gibi uygulama alanlarıdır (Kocabaş, 2019; Adalı, 2017): Örneğin tıp alanında bir uzmanın uzmanlığına ilişkin bilgileri ve kararları bilgisayara öğretmesi sonucu uzman sistemler oluşturulabilir ve bu sayede hastalıklara teşhisler konulabilir. Bu bağlamda yapay zekâya öğretim işlevini gören araştırma alanı makine öğrenmesidir. Makine öğrenmesi, “bilgisayarın büyük miktarda veri kümesini inceleyip yorumlayarak konuyu öğrenmesine denir ve bir yapay zekâ sisteminin öğrenmesi amacıyla kullanılır” (Adalı, 2017) ve bu işlev sayesinde insanın kolayca öğrenemeyeceği bilgilerin öğrenilmesi sağlanabilmektedir. Yapay zekâ, uygulama alanları içerisinde insanların karar vermelerinde ve amaçlarına ulaşmada birtakım sistemler oluşturarak algılama, muhakeme edebilme, eyleme geçebilme, adaptasyon ve bilinç gibi işlevleri yerine getirebilir (Kocabaş, 2019). Yapay zekâ uygulamaları içerisinde insan gibi karar alma işlevi açısından bir diğer önemli araştırma alanı ise yapay sinir ağlarıdır. Yapay sinir ağlarında, insanların sinir sistemi fonksiyonlarından yola çıkarak, beynin öğrenme süreci örnek alınır. Yapay sinir ağları, “...insanların yapmakta iyi olduğu, kendisi için bir algoritma bulunması zor problemleri çözmek konusunda başarılıdırlar. Gördüğümüz nesnelere ya da yüzleri tanımak yahut okumak beynimizin başarılı olduğu ama kendisi için algoritmik çözümler geliştirmesi zor problemlerdir. Okuma işlemiyle gözle elde ettiğimiz birtakım şekillere ait görsel bilgi beyin tarafından kavramlara dönüştürülür. Yapay sinir ağları okuma işleminin kavram kısmını gerçekleştirirse de örneğin postaya verilmiş zarf üzerindeki posta kodunu teşhis edebilir, posta kodunun görüntüsünü işleyerek, görüntü bilgisini posta kodu bilgisine dönüştürebilirler. Uygulamada bu beceri, zarfların üzerlerindeki posta kodlarına göre sınıflanmasını sağlar” (Malkoç, 2017).

Özetle, YZ, bilgisayar tabanlı bir yaklaşımdır, makine öğrenmesi algoritmaları ve uygulamaları tabanlıdır ve sinir ağlarını kullanır. Öğrenme, akıl yürütme ve bilgi entegrasyonu işlevlerini görür. Son zamanlarda YZ'nin kullanım alanları oldukça genişlemiştir: Bankacılık faaliyetleri, bilgisayar oyunları, sağlık hizmetleri gibi alanlarda kullanılmakta; karar vericilere hedef konuları ile ilgili uygun tavsiyelerin verilmesi, hizmet

alıcıların sunulan hizmetin imkanlarına katılımını artırılması, çok sayıdaki veri içerisinde bilgi çıkartılması, karar verme sürecinin desteklenmesi ve geliştirilmesinde önemli işlevlere sahiptir (İçer ve Buluz, 2019; Alzou'bi, Alshibly ve Al-Ma'aitah, 2014). Polislik uygulamaları içerisinde YZ uygulamaları yeni sayılabilir ancak kullanılabileceğine yönelik çalışmalar mevcuttur (İçer ve Buluz, 2019). Polislik hizmetleri içerisinde ilk sistemli gelişme, yapay zekâ tabanlı COPLINK sisteminin oluşturulmasıdır. COPLINK polisin sahip olduğu veri tabanlarından (Suç Kaydı Yönetim Sistemi, Suçlu Albümü Sistemi, Suç Çeteleri Bilgi Sistemi) adli kolluk görevlilerinin hızlı veriye ulaşımı ve diğer adli kolluk görevlilerinin birimler arasında etkili bilgi paylaşım alt yapısının oluşturulması için tasarlanmıştır. COPLINK ilgili polis departmanının kullandığı veri tabanlarına entegre olarak verilerin kolay ulaşımına ve paylaşımına yardımcı olan bir sistemdir (Chen ve ark., 2002).

Yapay zekâ uygulamaları, makine öğrenmesi yaparak büyük sayıda verinin işlenmesine dayandığı için etkin bir yapay zeka uygulamasının gerçekleşmesinde datanın yeterli büyüklükte olması önemlidir. Soruşturma süreçlerinde yapay zekâ uygulamalarının kullanılabilmesi için (Polyakov, Bespechniy, ve Neymark, 2019; Vlasova, 2018);

- Makine öğrenmesi yöntemlerinin kullanımına bağlı olarak, suçların araştırılabilmesi için soruşturma süreçlerinin algoritmaları geliştirilmelidir. Geçmişe dönük olarak daha öncesinde oluşturulmuş örneklerden versiyonlar oluşturulmalıdır. Bu amaçla yeteri kadar örneklem belirlenmelidir.

- Sezgisel akıl yürütme açısından, yapay zekâ, büyük miktarda bilginin işlenmesi ile yeni elde edilen bilgilere dayanarak öğrenme yeteneği artar ve böylece araştırma sürecinde hata olasılığının azalmasını sağlayabilir. Bu nedenle sürekli bilgi ile desteklenmelidir.

Yapay zekanın diğer bir önemli işlevi de akıl yürütmedir. Sezgisel akıl yürütme (soruşturma sürecinde, adli kolluk görevlisinin soruşturmacı faktörünü öne çıkartan hatta sanatçı yönü olarak değerlendirilmesini sağlayan okuma-sezgi özelliği içerisinde de vurgulanmıştı), yapay zekada önemli bir araştırma konusudur. Sezgisel akıl yürütmenin bir örneği olarak hukuksal analitik adı altında avukatlara dava yürütme stratejileri sağlayan programlar mevcuttur (İçer ve Buluz, 2019). Yapay zekâ ile ortaya konan akıl yürütme, sezgisel bulanıklığa dayalı kurallı bir sistem içerisinde mantıksal bir akıl yürütmeyi sağlayabileceği, ancak suç soruşturmasında yapılan sezgisel davranışları tam olarak yansıtamayacağı belirtilmiştir (Liu ve He, 2019). Bu anlamda bu sistemlerden tamamı ile adli kolluk görevlilerinin ya da hukuk insanlarının yerini alması beklenmez, tam tersine bir destek mekanizması olarak bu profesyonellerin daha hızlı çözüme ulaşmasında yardımcı olabilir ve böylece eldeki zamanın daha verimli kullanılmasını sağlayabilir.

Bir diğer önemli işlevi ise bilgi entegrasyonudur. Hong-Kong polisinin operasyonlar, soruşturma ve güvenlik, yönetim ve teftiş hizmetlerine uygulanması amacı ile geliştirdiği Yapay Zekâ Suç Analizi ve Yönetim Sistemi (YZSAYS) bu açıdan önemli bir örnektir (Braham, Lam, Chan ve Leung, 1998). YZSAYS, kural tabanlı bir teknolojik yaklaşımı içerir ve proje ile

suçların azaltılması ve polis müdahalelerinin etkinleştirilmesi amaçlanmıştır. Proje için veri edinimini sağlamak amacı ile planlanan yöntemlerden biri failerin modus operandilerinin anlaşılmasına yönelik yaklaşımlardır. Soruşturma sürecini içeren iki vaka (tecavüz ve hırsızlık) örnek olarak alınmıştır. Bu iki vakada da failer bilinmemektedir. Bilindiği üzere faileri bilinmeyen vakaların çözülme oranı daha düşüktür. Hong-Kong polisi daha önceki vakalardaki failerin modus operandilerini bir veri tabanında tutmuştur. Ancak veri tabanı, ayrıntılı bir soruşturma planının hazırlanması ve sonuçlara ulaşımında gecikmelere neden olmaktadır. Yazarlar YZSAYS vasıtası ile Modus Operandi Veri Tabanına otomatik erişim sağlanarak bu gecikmenin önlenebileceğini önermişlerdir. Ayrıca yazarlar veri tabanlarına verilerin girilme şekillerinin YZ uygulaması için önemli olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin suç mahallinin tam adresinin girilmesini sağlayabilecek coğrafik tanımlama sistemlerinin olması gibi. YZASYS'nin ilk prototipi altı haftalık bir süre boyunca uygulanmıştır. İlk planda sistemin olay analizi kısmının ilkel kaldığı görülmüş ancak yazarlar, sisteme girilen veri arttıkça sistemin bir miktar deneyim kazanmasının gelecekte potansiyel faydalarının olacağını belirtmiştir. Bu bağlamda YZASYS örneğinde görüldüğü gibi, kural tabanlı teknolojiler, polis uygulamalarında karar verme süreçlerine destek olabilecek uygulamalardır. Bu sistemler, soruşturma sürecinde bilginin önemini öne çıkartmaktadır ancak bunların kendi başlarına suçu çözmeleri beklenmemelidir, bu nedenle adli kolluk görevlisinin uzmanlığı arka plana itilemez (Braham, Lam, Chan ve Leung, 1998).

Soruşturma Sürecinde Yapay Zekâ Desteğinin Hukuki Boyutunun Tartışılması

Şu an hali hazırdaki uygulamalara göre soruşturma sürecinde YZ, adli kolluk görevlisinin daha hızlı bilgiye ulaşması ve etkin kararlar almasına yönelik “destekleyici” bir konumdadır. Bu nedenle de hukuki yaklaşımlar açısından YZ'nin başlı başına bir hukuki süje olması yerine, destekleyici rolü üzerinden tartışılması yerinde olacaktır. Ülkemizde YZ'nin adalet mekanizması süreçlerine yönelik katkılarını ele alan çalışmalarda; YZ'nin savcı ve hakimlerin yerini alıp alamayacağı ve metin analizleri yaparak kararlara katkıda bulunup bulunamayacakları (İçer ve Buluz, 2019), YZ varlıklarının (trafikte araçları yöneten robotlar vs.) hukuki statüleri (Kara-Kılıçarslan, 2019) ve YZ uygulamalarında fikri mülkiyet sorunları (Çetin, 2019) vs. gibi başlıklar üzerinden tartışıldıkları görülmektedir.

Soruşturma sürecinde YZ uygulamalarının hukuki boyutunda temel mesele ise şudur: YZ uygulamalarının soruşturmada sağlayacağı 1-bilgi keşfi (bilgi entegrasyonu ve entegrasyon sonrası YZ'nin işleyeceği bilginin formatı) ve 2-karar alma süreçlerindeki delil toplama ve olası varsayım desteğinin hukuki alt yapısı hali hazırdaki mevzuatlarda yer almakta mıdır?

Bilgi keşfi için; soruşturma sürecine yardımcı olacak şekilde bilgi entegrasyonu ile elde edilecek bilginin formatını ve sisteme entegre edilme şeklini ortaya koyan hukuki alt yapı çok belirgin değildir. Ancak ülkemizde etkin bir örnek olarak Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP), adalet mekanizmasında yer alan pek çok verinin ölçeklenmesi, çoklu olarak kullanılabilmesi ve iş amaçlı bilgiye ulaşılmasında Adalet Bakanlığı'nca bir yönetim ve bilişim sistemi olarak geliştirilmiş ve kullanılmaktadır. UYAP, 2992 Sayılı Kanununun 22/A maddesi c bendine göre

“bilişim teknolojisindeki gelişmelere uygun olarak daha etkin ve verimli bilgi, belge ve iş akışı düzenini kurmak, buna yönelik yazılımları üretmek veya sağlamak” diyerek açık şekilde BT uygulamalarının kullanılmasının hukuki alt yapısını sağlarken; f bendi ile de “bilgi işlem standartlarının belirlenmesi ve gelişiminin izlenmesinde, bilgi işlem makinelerinin ve yazılımının kullanılmasında diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği yapmak” bilgi entegrasyonunu için diğer veri tabanları ile bir arada çalışılabileceğinin alt yapısını oluşturmaktadır. Ancak soruşturma süreçlerinde kullanılacak diğer veri tabanları için (örneğin MOBESE) bu tür bir mevzuata rastlanmamıştır. Bu bağlamda daha etkin bir bilgi yönetimi sağlamak ve bu sayede bilgi keşfine olanak sağlamak amacı ile gerçekleştirilecek bilgi entegrasyonunda YZ kullanımı için girilecek bilginin formatının belirlenmesi ve bunun hukuki alt yapısının oluşturulması gerekmektedir.

Ceza muhakemesi sürecinde delil tespiti açısından YZ uygulamalarına başvurulabileceği (Göksoy, 2019) görülmektedir. Nitekim CMK 134 ile gerekli olduğu durumlarda dijital ortamlardan, bilgisayar uygulamaları (...bilgisayar programları ile... denmiştir) vasıtası ile delil araştırması yapılabileceği belirtilmiştir. Adli Bilişim uygulamalarında “bilgisayar incelemeleri ve analiz teknikleri” (Göksoy, 2019) ile adli kolluk görevlilerinin delil araştırması ve toplaması mümkündür. Ancak delilin toplanması, datanın dönüştürülmesi ve sunulmasında belli ve standartları konulmuş bir metodolojinin olması gerektiği ortadadır ve bu metodolojinin çerçevesi şu şekilde olmalıdır (Göksoy, 2019): “Soruşturma için mevcut olan genel teoriye uymalı, pratik olmalı, soruşturma sürecindeki adımlar takip edilmeli, teknolojiyi kapsayıcı olmalı, geliştirilebilir olmalı, soyut olmalı ve soruşturmalara uygulanabilir olmalıdır.”

Karar alma süreçleri açısından bakıldığında ise ceza muhakemesi sürecinde, soruşturma yürütülürken karar alma mekanizmalarına destek olması açısından YZ'nin adli kolluk görevlilerine sunabileceği muhtemel varsayımların hukuki alt yapısını ele alan yurt içinde ya da dışında çalışmalara rastlanmamıştır. Soruşturma sırasında YZ'nin sunacağı varsayımlar ile iki durum ortaya çıkabilir: 1- adli kolluk görevlileri bu varsayımlar çerçevesinde muhtemel şüphelilerle etkileşime girebilir ve 2- gerekli olursa bir takım koruma tedbirlerine başvurmaları gerekebilir. Bu durum ceza muhakemesi aygıtlarının kullanımında birtakım sorunlara yol açabilir. Bunun önlenmesi için YZ'nin makine öğrenmesinde kullandığı algoritmalar ve yapay sinir ağları ile ortaya koyduğu çıktıların açık, şeffaf, ulaşılabilir ve dışarıdan manipülasyonlara karşı korunması gereklidir (Göksoy, 2019).

Sonuç

Bu çalışmada YZ uygulamalarının, soruşturma süreçlerinde nasıl kullanılabileceğini tartışmak ve böylece bu uygulamaların soruşturmanın etkinleştirilmesindeki önemini ortaya koymak amaçlanmıştır. Burada YZ ve soruşturma işleminin bir araya gelmesindeki temel faktörler; artan suç oranları, soruşturma sayılarındaki artışlar, suçların karmaşıklaşması, bilgi yoğunluğunun artması nedeniyle bilgi yönetiminde yaşanabilecek zorluklar-aksaklıklar, zaman kısıtlamaları ve soruşturma sürecinde soruşturmayı yürüten profesyonellerin kişisel

yetenek ve becerilerinin daha çok öne çıkmasıdır. Diğer yandan ise yapay zekâ uygulamalarının bilgi yönetimi, bilgi entegrasyonu ve karar verme süreçlerine yönelik işlevleri öne çıkan önemli faktörlerdir. Bu çalışma aslında soruşturma süreci ile yapay zekâ uygulamalarının ilişkili olduğunu yeniden keşfeden bir çalışma değildir. Bunun yerine ülkemiz özelinde cinayet, yağma, soygun, çocuk kaçırma, terör eylemleri gibi soruşturulması daha zor ve kamuoyu baskısı yüksek suçların araştırılmasında, adli kolluk görevlilerine destek olan ve böylece eldeki zamanın verimli kullanılmasına katkıda bulunan bu sistemlerin adli birimlere entegrasyonu için karar vericilere, politika yapıcılara ve teknoloji geliştiricilere birtakım öneriler sunmayı hedeflemektedir.

Soruşturmada araştırma sürecinde YZ uygulamalarının gerekliliği açısından temel odak nokta, bilginin yönetimi ve karar alma süreçleridir. Burada ana sorun, YZ'nin soruşturma sürecinde nasıl bir işlevinin olacağıdır. Şu an hali hazırdaki uygulamalara göre, özellikle karar alma süreçleri açısından adli kolluk görevlilerinin soruşturma ve araştırmadaki önemliliğini koruduğu görülmekte ancak YZ desteği ile bu profesyonellere daha etkili soruşturma becerilerinin kazandırılacağı düşünülmektedir. Sürekli gelişen bir araştırma alanı olarak YZ'nin gelecekte nasıl bir konumda olacağı konusu ise belki de başka bir çalışmanın konusu olabilir.

YZ uygulamalarının, soruşturma süreçlerine destek verici bir rolle girmesi gerektiğinin savunulmasında şu durumlar öne çıkmaktadır: Soruşturmalarda, adli kolluk görevlilerinin eldeki bilgiyi kullanma, yapılandırma ve sunma becerisi öne çıkmaktadır. Ancak tecrübe ile edinilen bilgilerin başkalarına aktarımı ve standardizasyonunda aksaklıklar olabileceği değerlendirilmektedir (Gönültaş ve Sarı, 2018; Önder ve Gönültaş, 2005). Ayrıca tarihi süreçte, suç soruşturmasının teorik yönünden öte hukuki yönü daha çok öne çıkmıştır (Tong, 2009) ve bu durum soruşturma alanında eğitimlerin daha çok hukuki çerçevede kalmasına neden olmuştur. Teorik yönün gelişmemesi, adli kolluk görevlilerinin bir takım beceri ve yeteneklere ve örgüt kültürüne uyum sağlayabilme özelliklerini daha çok ne çıkartmış (Gönültaş ve Sarı, 2018) ve bu yetkinlikler de daha çok kişisel yönlerin (zanaat, sanat) bilgi yönetiminde etkin olmasına neden olmuştur. Ancak soruşturmanın bu özelliği sübjektif bir durumu ortaya çıkartabilir, soruşturmalar deneyim eksikliğinden etkilenebilir ve gerekli birtakım bilgilerin gözden kaçmasına sebep olabilir. Süreçlerin adli kolluk görevlisi ağırlıklı yürümesi, insan kaynaklı birtakım hataların, daha hızlı adalet sorunlarına dönüşmesini tetikleyerek, adalet duygusunun sarsılmasına neden olabilir. Ayrıca suçların karmaşıklaşması, yaygınlaşması ve suçluların kompleks yöntemler izlemeleri eskiye göre daha fazla bilgi yoğunlaşmasına sebep olarak kontrolünü zorlaştırmaktadır. Bilgi yönetiminin sağlıklı yapılamaması başta zaman kayıpları olmak üzere, karar verme süreçlerinin ve böylece soruşturmanın etkinliğinin zarar görmesine neden olabileceği ortadadır. Bu nedenle bireysel hataları en aza indiren yaklaşımlara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Benzer şekilde karar verme süreçleri de geçerliliği ispatlanmamış deneme-yanılma aktivitelerinden olumsuz etkilenebilir. Fahsing (2016)'e göre, karar alma süreçlerinde yaşanan

hatalar, soruşturma sürecinde belki de en sık rastlanan yanlışlardır. Bu hatalarda kanıta dayalı süreci tamamlamadan ve dosyayı olgunlaştırmadan şüpheli üzerinden soruşturmanın yürütülmesinin etkisi olabilir. Bu durumlar özellikle toplumda infial uyandıran ve kamuoyu baskısı nedeni ile zaman kısıtlılıkları yaşanan vakalarda daha çok yaşanabilir. Tüm bu durumlar kaçınılmaz olarak bilimsel ve teknolojik gelişmelerin daha fazla soruşturma içerisine dahil olmasını gerekli hale getirmektedir. Hukuki boyut açısından bakıldığında ülkemizde hali hazırda UYAP özelinde olduğu gibi bilgi entegrasyonunun hukuki alt yapısı oluşturulmuştur. Ancak entegrasyon sonrası çeşitli veri tabanlarından çekilen verilerin YZ formatına dönüşmesinde ve YZ'nin bu verileri kullanarak adli kolluk görevlilerine sunacağı varsayımların oluşturulmasında kullanılacak algoritmaların ve yapay sinir ağları çıktılarının hukuki olarak alt yapıya kavuşturulmasının gerekli olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda soruşturma süreçlerinde, YZ uygulamalarının katkıda bulunabileceği noktaların şunlar olabileceği değerlendirilmektedir (Tablo 3):

- Adli kolluk görevlilerinin daha önce yürüttüğü soruşturmalarda elde ettikleri bilgilerden, eski soruşturma dosyalarında yer alan bilgilerden, yerel ağ içerisinde kullanılan veri tabanlarında (UYAP, Pol-Net, EKİP, GBT, PTS, MOBESE vs.) tutulan bilgiler içerisinden, amaca matuf-istendik bilgilerin getirilmesi (bilgi keşfi), bu hizmetin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve adli kolluk görevlilerini bilgi yığını içerisinde yormayacak bir formatta olması YZ ile sağlanabilir. Böylece kişisel hatalardan kaynaklanabilecek şekilde yanlış kişilerin sürece sokulması ya da gerçek suçluların gözden kaçırılması önenebilecektir (Göksoy, 2019).

- Yine hali hazırdaki veri tabanlarındaki bilgiler, olay yeri bilgileri, mağdurlarla ilgili bilgiler ve geçmişte çözülmüş vakalardan elde edilen tecrübeler çerçevesinde, meydana gelen vaka ile ilgili karar verme sürecine katkı sunabilecek varsayımsal formülasyonların üretilmesinde YZ destek verebilir.

- YZ, soruşturma sürecinde adli kolluk görevlilerinin karar verme süreçlerinde kullandıkları akıl yürütme aktivitelerine (abdüktif akıl yürütme) olası ve gerçekleşmesi muhtemel, hukuki ve rasyonel varsayımların üretilmesine yardımcı olarak adli kolluk görevlilerinin faydalı-verimli ve hızlı kararlar almalarına ya da aldıkları kararların sağlamlasını yapmalarına yardımcı olabilir ve ayrıca hem soruşturma sürecinde hem de soruşturma sonrasında mahkeme süreçleri için soruşturma sürecinde neyin nasıl yapıldığının nesnel bir şekilde sunulmasını sağlayabilir.

- YZ uygulamaları ve verileri, soruşturma sürecinin şeffaflığına ve hesap verilebilirliğine daha etkin katkıda bulunabilir. Böylece soruşturmaya taraf olan kişiler ve kamuoyu nezdinde, suç soruşturmalarının geçerliliğine ve güvenilirliğine katkıda bulunulabilir.

- YZ, soruşturmalarda elde edilen tecrübelerin, soruşturmaların gerçekleştirilme şekillerinin ve ilginç vakaların çözülme yollarının belli ve standart bir formatta tutulmasına yardımcı olabilir ve böylece soruşturma birimlerine yeni katılan profesyonellerin mesleki

gelişimleri için eğitimlerine katkıda bulunulabilir. Ayrıca adli kolluk görevlisi ağırlıklı bilgi yönetimi doğasının daha kolektif bir yapıya kavuşmasına yardımcı olabilir.

- Tablo 2’de görülen faili meçhul dosyalarla ilgili dosya takip programları ve takvimleri oluşturarak dosyaların takiplerinin etkinleştirilmesi sağlanabilir ve faili meçhul dosyalar üzerinden faili meçhul vakalar ya da diğer suç vakaları arasında anlamlı ilişkiler olup olmadığı konusunda adli kolluk görevlilerine rasyonel yollar göstererek dosyaların çalışmasını kolaylaştırabilir.

Tablo 3. Soruşturmada yapay zekânın katkısının beklendiği noktalar

Soruşturma Evresi Açısından Faydalanıcılar	YZ'nin Katkısı
Bilgi veri tabanları	İstendik bilgi-bilgi keşfi için entegrasyon
Bilgi yönetimi	Entegrasyon ile hızlı ve kolay yönetim
Karar verme süreçleri	Yapay sinir ağları ile olası varsayımlar
Soruşturma eğitimleri	Soruşturma yaklaşımları ve yöntemleri
Mahkemeler	Olası soruşturma yaklaşımlarının nasıl kullanıldığı
Faili meçhul dosyalar	Çalışma takvimi, takibi ve diğer dosyalarla irtibatlandırma
Soruşturmanın tarafları ve kamuoyu	Soruşturmaların geçerliliği ve güvenilirliğine katkı

Burada ayrıca vurgulanması gereken bir diğer husus ise yapay zekanın kullanımında bireysel hakları ve insan onurunu gözeterek şekilde, etik hususlara dikkat edilmesi gerekliliğidir. Yapay zeka uygulamalarında verilerin nasıl kullanıldığı, veri kümeleri üzerinde nasıl çalışıldığı, karar verme süreçlerinde kullanılan algoritmaların ne ifade ettiği ve bu sonuçların sosyo-teknik boyutları tasarımcıların ve kullanıcıların izleyeceği etik ilkelerle çerçevelendirilmelidir (Asaro, 2019; Göksoy, 2019).

Sonuç olarak, yapay zekâ ile soruşturma süreçlerinin en temel odak noktası olan bilginin ve bilgi yönetiminin en rasyonel şekilde desteklenmesi sağlanabilirken, adli kolluk görevlisinin de soruşturmadaki konumu ve biricikliği de daha etkin bir noktaya getirilebilmektedir. Yapay zekâ, adli birimlerin işini kolaylaştıracak ve daha hızlı müdahalelerde bulunmalarına yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, soruşturma süreçlerinde yapay zekâ uygulamalarının oluşturulmasında;

Takipsizlik verilen soruşturma dosyaları ile mahkemece kabul edilmeyen soruşturma dosyaları analiz edilmeli ve bu dosyaların geri dönmesinde bilgi yönetimi, karar verme süreçleri ve adli kolluk görevlisi kaynaklı hataların olup olmadığı ve nerelerde yoğunlaştığı araştırılmalıdır. Böylece amaca matuf bir YZ uygulaması için ihtiyaç analizi yapılabilecektir.

Hali hazırda adli birimlerin kullandığı veri tabanları (UYAP, GBT, PTS, EKİP vs.) YZ'ye entegre edilmeli ve bu amaçla YZ'nin kullanabileceği şekilde formatlar ve bunların hukuki alt yapısı oluşturulmalıdır. Bu entegrasyon, bilgi yönetiminde ve istendik bilgi keşfinde adli kolluk görevlilerine yardımcı olabilecektir.

Örnek vakalar üzerinden Cumhuriyet Savcıları ve uzman adli kolluk görevlilerinin soruşturmalarda karar verme süreçlerini nasıl aşamalandırdıkları, nelere dikkat ettiklerini ortaya koyan müdahale ve araştırma formatları belirlenerek YZ için algoritmalar ve bunların hukuki alt yapıları oluşturulmalıdır. Böylece bu algoritmalar sayesinde YZ, soruşturma sürecinde adli kolluk görevlilerinin karar alma süreçlerine yardımcı olabilecektir.

YZ'nin etkin çalışabilmesi için mümkün olduğu kadar çok bilginin sisteme girilmesi sağlanmalı ve bu verilerin YZ'ye girişi için formatları belirlenmeli ve hukuki alt yapıları oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Adalı, E. (2017). İnsanlaşan makineler-Yapay zeka. İTÜ Vakfı Dergisi, 75 (1), 8-13.
- Alzou'bi, S, Alshibly, S and Al-Ma'aitah, M. (2014). Artificial intelligence in law enforcement, A review, International Journal of Advanced Information Technology, 4(4): 1-9.
- Asaro, P.M. (2019). AI ethics in predictive policing. IEEE Technology & Society Magazine, 38(2), 40-53.
- Ask, K. ve Alison, L. (2010). Investigators' decision making. In P. A. Granhag (Ed.), Forensic psychology in context: Nordic and international perspectives (pp. 35-55). Cullompton, UK: Willan.
- Brahan, J.W., Lam, K.P., Chan, H. ve Leung, W. (1998). AICAMS: artificial intelligence crime analysis and management system. Knowledge-Based Systems, 11(5), 355-61.
- Çetin, S. (2019). Yapay Zeka Çağında Hukuk. İstanbul, Ankara ve İzmir Baroları. Erişim adresi: https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/Yapay_Zeka_Caginda_Hukuk2019.pdf.
- Chen, H., Schroeder, J., Hauck, R. V., Ridgeway, L., Atabakhsh, H., Gupta, H., Boarman, C., Rasmussen, K. ve Clements, A. W. (2002). COPLINK Connect: information and knowledge management for law enforcement. Decision Support Systems, 34, 271-285.
- Chen, H., Moore, R., Zeng, D., ve Leavitt, J. (Eds.). (2004). Intelligence and security informatics: Proceedings of the Second Symposium on Intelligence and Security Informatics. Berlin: Springer.
- Chen, H. ve Xu, J. (2006). Intelligence and security informatics. Annual Review of Information Science and Technology (ARIST), 40, 229-299.
- Dean, G., Filstad, C. ve Gottschalk, P. (2006). Knowledge sharing in criminal investigations: an empirical study of Norwegian police as value shop. Criminal Justice Studies, 19 (4), 423-437.
- Dean, G., Fahsing, I.A., Glomseth, R., & Gottschalk, P. (2008). Capturing knowledge of police investigations: towards a research agenda. Police Practice and Research: An International Journal, 9(4), 341-355.
- Dean, G. ve Staines, Z. (2011). Capturing investigative knowledge: Methodological scaffolding for measuring thinking styles of police investigators. Home Team Journal, 3, 120-131.
- Fahsing, I. A., Glomseth, R., ve Gottschalk, P. (2008). Characteristics of effective SIOs: a content analysis for management in police investigations. International Journal of Management and Enterprise Development, 5 (6), 708-722.
- Fahsing, I. (2016). The Making of an Expert Detective: Thinking and Deciding in Criminal Investigations (PhD Thesis). University of Gothenborg, Sweden.
- Gönültaş, M.B. (2013). Çocuğa Yönelik Cinsel Şiddet Olaylarında Olay Kurgusunda ve Şüpheli İfadelerindeki Ortak Özelliklerin İncelenmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Adli Tıp Enstitüsü: İstanbul Üniversitesi.
- Gönültaş, M.B. (2018). Türkiye'de Kayıp ve Kaçırılan Çocuklar Sorununa Bütüncül Yaklaşım. Ankara: Nobel Yayınları.
- Gönültaş, M.B. ve Sarı, Ö. (2018). Cinayet soruşturması yapan Türk polisinin örgütsel kültürü ve öne çıkan beceri ve yetenekleri. Turkish Studies, 13(18), 661-682.
- Göksoy, R. (2019). Delil Tespitinde Yapay Zekâ Kullanımı. (S. Çetin, Ed.), Yapay Zeka Çağında Hukuk. İstanbul, Ankara ve İzmir Baroları. Erişim adresi: https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/Yapay_Zeka_Caginda_Hukuk2019.pdf.
- Güleç, S.S. (2013). Ceza muhakemesi hukukunda soruşturmanın etkinliği ilkesi ve takipsizlik kararları üzerindeki etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15, 1393-1464.
- Hess, K. ve Orthman, C. (2010). Criminal Investigation. USA: Cengage Learning.
- Kara-Kılıçarslan, S. (2019). Yapay zekanın hukuki statüsü ve hukuki kişiliği üzerine tartışmalar. Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, 2, 363-389.

- Karakurt, A. (2009). Türk ceza muhakemesi hukukunda iddianamenin iadesi. *TBB Dergisi*, 82, 1-31.
- Kocabaş, Ş. (2014). Yapay zekâ araştırma ve uygulama alanları. Erişim Adresi: <file:///C:/Users/mbg/Downloads/Yapay%20Zeka%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20ve%20Uygulama%20Alanlar%C4%B1.pdf>. (Erişim Tarihi:01.04.2020).
- Liu, S. ve He, P. (2019). Artificial Intuition Reasoning System (AIRS) and Application in Criminal Investigations. Paper presented at Journal of Physics: Conference Series, IOP Publishing.
- Innes, M. (2002). The process structures of police homicide investigations. *The British Journal of Criminology*, 42 (4), 669-688.
- Innes, M. (2003). Investigating murder: Detective work and the police response to criminal homicide. Oxford, UK: Oxford University Press.
- İçer, Z. ve Buluz, B. (2019). Yapay zekânın ceza muhakemesindeki rolü ve geleceği. Paper presented at 9. Uluslararası Suç ve Ceza Film Festivali, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.
- Malkoç, B. (2017). Miletos'la Derin Yapay Sınır Ağları ya da Derin Öğrenme. *İTÜ Vakfı Dergisi*, 75(1), 47.
- O'Hara, C. ve O'Hara, G. (2003). *Fundamentals of Criminal Investigation*. USA: Charles Thomas Books.
- Önder, Ş.G. ve Gönültaş, M.B. (2005). Suçlu profillemeye ve Türkiye'deki genel durumu. *Polis Bilimleri Dergisi*, 7(4), 35-58.
- Pınarcı, M. ve Çevik, K. (2014). Tanık koruma mevzuatı ve uygulamalarının suç soruşturması bakımından değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(1-2), 99-125.
- Polyakov, V. V., Bespechniy, O. V. ve Neymark, M. A. (2019). Artificial intelligence as an object of forensic study: perspectives from a border region. In *International Conference on Sustainable Development of Cross-Border Regions: Economic, Social and Security Challenges (ICSDCBR 2019)*, Atlantis Press.
- Smith, N. ve Flanagan, C. (2000). *The Effective Detective: Identifying The Skills of An Effective SIO*. London: Home Office.
- Tong, S. (2009). *Understanding Criminal Investigation*. (S. Tong, R. Bryant, M. Horvath, Eds.), Introduction: A Brief History of Crime Investigation, (pp.1-12), USA: Wiley-Blackwell.
- Uğur, A. (2003). Yapay zekanın tanımı. Erişim Adresi: http://yzgrafik.ege.edu.tr/~ugur/05_06_Fall/AI/Lecture1_2004.pdf. (Erişim Tarihi: 01.04.2020).
- Vlasova, S.V. 2018. On the issue of adapting the criminal procedure mechanism to the digital reality. *Forensic Library: Scientific Journal*, 1, 9-18.
- Westera, N.J., Kebell, M.R., Milne, B., ve Green, T. (2014). Towards a more effective detective. *Policing and Society*, 26 (1), 1-17.

Extended Abstract

In today's society, crimes and methods of committing crime are changing and being complex. Increasing crime rates and reactions in the society increase the importance of new, effective and alternative methods in combating crime. One of them is the use of Computer Technologies (CT). From the point of view of crime investigation, CTs are expected to support the information infrastructure and decision-making processes of crime investigation through the collection, analysis of crime information and making the crime-related data available. Thus, access to quality information can enable investigators to choose effective strategies and tactics in a timely manner.

The main element of crime investigation is the management of information and knowledge. Information management, on the other hand, mostly runs through the investigator. However, it should be taken into consideration that personal mistakes that may occur in the process, due to the crime investigation being mainly conducted through the investigator, may lead to loss of rights, to ruin the work and to betray the sense of justice. In this context, supportive methods are needed to help minimize personal errors. One of the technological methods that can be utilized in managing information is thought to be artificial intelligence applications. Because, the crime investigation, which is one of the areas where information technology is used, is quite compatible with the promising development areas of artificial intelligence and this compatibility has an important potential especially in investigating. Artificial intelligence can provide accurate and effective information and enable decision makers to make the right decisions. The use of databases specific to crime has been effective in investigating serious crimes such as murder or organized crime. In this context, the study aimed to discuss the contribution of the “artificial intelligence” practices that are thought to be effective in the importance, dimensions and activation of information management in crime investigation and the legal dimension of this contribution, and to provide suggestions for future criminal investigation practices. This study compiled national and international literature on the subject as a methodology.

Artificial intelligence can contribute to crime investigation by providing assumption support to decision-making processes of investigators, information management, information discovery. However, it should not be expected that artificial intelligence can replace investigators totally. Therefore, the main finding of this study is that artificial intelligence can support the investigator in crime investigation, thus enabling investigators can conduct investigations more effectively. In order for artificial intelligence to contribute to the crime investigation process;

Depending on the use of machine learning methods, algorithms of investigation processes should be developed in order to investigate crimes. Retrospectively, versions from previously investigated samples should be constituted. For this purpose, sufficient samples should be determined. In terms of intuitive reasoning, artificial intelligence, with the processing of large amounts of information, increases the ability to learn based on newly acquired knowledge, thereby reducing the likelihood of errors in the research-investigation process. For this reason, it should be supported with continuous information. Within the framework of the information in the existing databases, crime scene information, victim information and experiences obtained from the cases resolved in the past, AI can support the production of hypothetical formulations that can contribute to the decision-making process related to the incident. AI can assist investigators to make beneficial and productive decisions or to help them make their decisions by helping to produce possible and likely legal and rational assumptions (abductive

reasoning) that investigators use in decision-making processes during the investigation process, and also during the investigation process. It can also provide an objective presentation of what and how is done during the investigation process for court processes after investigation. AI applications and data can contribute more effectively to the transparency and accountability of the investigation process. Thus, it is possible to contribute to the validity and reliability of crime investigations in the eyes of the parties and the public. AI can help to keep the experiences gained in investigations, the ways in which investigations are carried out, and the ways of resolving interesting cases in a certain and standard format, thus contributing to their training for the professional development of newly participating in investigative units. In addition, investigator-based knowledge management can help the nature of a more collective structure. By constituting file tracking programs and calendars related to unsolved files, enabling the tracking of files can be facilitated.

In this context, algorithms and their legal infrastructure must be determined for AI. Thus, thanks to these algorithms, AI can assist the investigator's decision-making processes during the investigation process. In order for AI to work effectively, as much information as possible should be entered into the system, and the formats and legal infrastructures should be established for the entry of this data into AI.

Makalenin Geliş Tarihi: 12 Eylül 2020
Makalenin Kabul Tarihi: 26 Mayıs 2021

ÖTEKİLİĞİN, MELEZLİĞİN VE YALNIZLIĞIN PSİKOLOJİK TRAVMASI: CARYL PHILLIPS'İN THE LOST CHILD ROMANI*

THE PSYCHOLOGICAL TRAUMA OF THE OTHERNESS, HYBRIDITY AND LONELINESS: CARYL
PHILLIPS'S NOVEL THE LOST CHILD

Mehmet Güneş**

Öz

Caryl Phillips'in sömürgecilik sonrası romanı *The Lost Child*, tamamı yalnızlık ve ötekilik konularına odaklı çeşitli hikâyeler sunarak yetimliğin ve çocuk ihmalinin psikolojik etkilerini incelemektedir. Özellikle kimlikle ilgili mücadeleler ve ötekilik problemi açısından, bireylerin psikolojik travmalarına neden olan ailesel sıkıntıların sonucunda ortaya çıkan yalnızlığın etkileri postkolonyal bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Phillips'in romanındaki karakterler ya yalnızlığı ya ebeveynsizliği ya da her ikisini birden deneyimlerler. Karakterlerin çocukları veya ebeveynleri ya fiziksel olarak ayrılırlar ya da genellikle önlenemez bir iletişim boşluğu ile birbirlerinden ayrı kalmak durumunda kalırlar.

Çalışmada ebeveynleri Monica ve Julius Wilson'un ilgisizliği arasında kaybolup giden, melez kimlikleri nedeniyle öteki olarak görüldükleri bir toplumda yaşamaya maruz kalan Ben ve Tommy başta olmak üzere imparatorluğun diğer kayıp çocuklarının psikolojik travmaları kimlik sorunsalı bakış açısıyla ele alınacaktır. Sömürgeci zihniyetin yarattığı ekonomik ve psikolojik nedenlerden dolayı yaşanan ötekileştirme, aile içinde çatışmalara, kültürel benlik kaybına yol açarak ikilemli yaşam ve kültür arasında oluşan melez kuşakları ortaya çıkarır. Bu noktada yapıtta sömürgecilik sonrası İngiliz toplumunda ortaya çıkan melezlik, ötekilik deneyimleri

* Bu makale, *Caryl Phillips'in The Final Passage, Crossing the River, Cambridge ve The Lost Child Romanlarında Psikolojik, Kültürel ve Tarihsel Travma* başlığıyla, Doç. Dr. Kubilay Geçikli danışmanlığında Mehmet Güneş tarafından 2020 yılında tamamlanmış olan doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı, mgunes@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6579-6359

ışığında çocukların ve ailelerinin yaşadıkları psikolojik travmalar postkolonyal kurama dayandırılarak, sosyolojik ve psikolojik olarak irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Melezlik, Ötekilik, Travma, The Lost Child, Caryl Phillips.*

Abstract

Caryl Phillips's postcolonial novel *The Lost Child* examines the psychological effects of orphanhood and child neglect by presenting the stories of three different families, which all centered on loneliness and otherness. Especially in terms of identity-related struggles and otherness problem, the effects of loneliness that arise as a result of familial difficulties that cause psychological traumas of individuals are discussed from a postcolonial perspective. The characters in Phillips's novel experience either loneliness, unparenthood, or both. The children or parents of the characters are either physically separated or often must be separated from each other by an unavoidable communication gap.

In this study, psychological traumas of other lost children of the empire, especially Ben and Tommy, who disappeared between their parents Monica and Julius Wilson's indifference and who are subjected to live in a society where they are seen as the other due to their hybrid identities, will be examined from the point of view of identity problem. The marginalization experienced due to economic and psychological reasons created by the colonialist mentality leads to conflicts within the family, loss of cultural self, and reveals hybrid generations between life and culture with dilemmas. At this point, the psychological traumas experienced by children and their families, based on the postcolonial theory, will be examined in the sociological and historical context in the light of the hybridity and otherness experiences that emerged in the British society after colonialism.

Keywords: *Hybridity, Otherness, Trauma, The Lost Child, Caryl Phillips.*

Caryl Phillips'in Edebi Kimliği

Roman başta olmak üzere deneme ve oyun alanlarında da önemli eserler veren çağdaş İngiliz romanının önemli isimlerinden Karayip kökenli İngiliz yazar Caryl Phillips'in onuncu ve son romanı *The Lost Child* (2015) birçok ortak noktayı paylaşan üç farklı ailenin hikâyesini anlatır. Ana hikâye siyah bir öğrenci olan Julius Wilson ile evlenen ve kocası anavatanı olan Karayipler'e geri döndüğünde Kuzey İngiltere'de melez ırklı çocukları Benjamin (Ben) ve Thomas (Tommy) ile yalnız yaşamak zorunda kalan genç bir İngiliz kadın olan Monica Johnson'a odaklanır. Sessiz, sömürgeci bir geçmişin ve aynı zamanda kayıp çocukların hikâyesini anlatan Phillips, sömürgecilik tarihinin tozlu sayfalarında kaybolan bireylerin geçmişlerini araştırır ve "romanı için aile çatışmaları ile sosyal ve kültürel temsiller arasındaki yakın bağlantıyı öneren tarihsel bir arka plan sağlar." (Polatti, 2017: 112)

Diasporanın çağdaş romancıları arasında akla gelen en tanınan isimlerden olan Caryl Phillips aile kavramını yerlerinden edilmiş insanların durumlarına ışık tutan bir metafor olarak kullanır. Aile biriminin bozulması, yerinden edilme travması ve özellikle ilk aşamalarında sürgünün neden olabileceği duygusal boşlukla ilişkilidir. Aile sorunlarının yaygınlığına açıkça tanıklık eden Karayip kökenli çağdaş İngiliz yazarlardan Phillips'in son romanında en çok öne çıkan tema aile ve çocuk arasındaki bağın kopması sonucu ortaya çıkan psikolojik sorunlar ve bunlarla baş etme mücadelesidir. Phillips'in aileyi, özellikle ebeveyn

çocuk ilişkisini ele alması, ilk kayıplarla olduğu kadar sonrasında elde edilen kazançlarla da şekillenen diasporik ve melez kimliğin karmaşıklıklarına ışık tutar.

Üç erkek kardeşinin en büyüğü olarak büyük sorumluluk üstlenen Phillips, sabah çok erken saatlerde kalkıp kardeşlerinin okul elbiselerini ütöleyip onlara anneliğin yanı sıra babalık da yapmak zorunda kalmıştır. Bütün zorluklara rağmen annesinin kendisine aştığı başarmak zorunda olma fikrine dört elle yapışan Phillips, eğitim, çok çalışma ve disiplin yoluyla bu hedefine varmaya çalışır. Phillips'in kimliğini ırkı olduğu kadar İngiltere'nin işçi sınıfında büyümesi gerçeği de biçimlendirmiştir. Özellikle kadın-egemen bir evde yaşamak, onu özellikle kadın karakterlerin mücadelelerine karşı duyarlı hale getirmiştir. Tematik olarak yazdıklarının büyük bir kısmının Karayip adalarıyla ilişkili olduğunu belirten Phillips, kendini kökleri Karayipler'de olan fakat dalları İngiltere'de büyüüp gelişen bir ağaca benzetir:

"Phillips, kendisini ve çağdaşı diğer yazarları dalları gelişmekte olan ve İngiltere'de bir dereceye kadar gelişmeye ve büyümeye devam eden, ancak kökleri Karayip topraklarında olan kültürel olarak bölünmüş varlıklar olarak tanımlamak için birçok durumda ağaç metaforunu kullanır." (Phillips, 1989: 47)

Phillips sömürgeci tarihlerin, kurbanlarının hayatlarındaki psikolojik sonuçlarını araştırırken, aynı zamanda, bu tarihsel geçmişin, günümüzdeki mağdurlarının üzerindeki muazzam psikolojik sıkıntıları nasıl oluşturduğunu incelemeye de dikkate değer bir ilgi göstermektedir. Ancak Phillips, kurgusunda yalnızca travmatik deneyimlerle değil, aynı zamanda çeşitli sömürge ilişkileri ve koşullarındaki biçimlendirici psikolojik dinamiklerle de ilgilenir. Phillips'in romanları hegemonik ilişkiler, yer değiştirme, göç, aidiyet soruları, kimlik oluşumu, ırkçılık ve sömürgecilik direnişi gibi sömürgecilik sonrası deneyimlerin farklı psikolojik yönlerini araştırmaktadır. Bu romanlar politik, sosyal ve ekonomik düzeyde oluşan anti-kolonyal direnişi ele almanın yanında temelde psikolojik alanda gösterilen direnişe de değinmektedir. Yazarın kurgusunda ortaya çıkan şey, sömürge köleliğine bu tür anti-hegemonik direniş sergileyen karakterlerin mücadeleleri ve sömürge durumlarından tamamen kurtulmalarıdır. Gösterdikleri direnişleri onları sosyal ve politik anlamda tam olarak serbest bırakmasa da bu direniş süreci devam eden bir süreç olarak kendilerinin sömürgeciden ve sömürgecilik sisteminden kurtulma bilinciyle hayatlarını sürdürmesini sağlar.

Phillips'in 1985 yılında yayınlanan ilk romanı *The Final Passage* ile 2015'te yayınlanan son romanı *The Lost Child* karşılaştırıldığında tematik anlamda eserlerinde gözle görülür bir tutarlılık olduğu göze çarpmaktadır. Phillips'in çoğu romanı kimlik, sürgün ya da yalnızlık gibi konuları ele alarak insanları, sınıf, cinsiyet veya ırk bağlamında bölen unsurların neler olduğuna dair okuyucuya bilgiler sunar. Onun romanları, sömürgeciliğin çoklu alanlarının ve özellikle Batı sömürge faaliyetlerinin yarattığı karmaşık psikolojik deneyimlerin tarihlerinin incelendiği bir prizma haline dönüşmektedir. Caryl Phillips, Afrika köleliği, Yahudi Soykırımı ve diğer çeşitli sömürgecilik koşullarında, sömürgeci müdahalenin karmaşık yönleriyle ilgili titiz araştırmalar yürütmüştür ve anlatıları kurgusal olsa da travmanın semptomlarını

öylesine özgün bir şekilde tasvir eder ki okuyucuda bu eserlerin otobiyografi olduğu hissini uyandırır.

Françoise Král, sömürge dönemini ve o dönemin sessizliklerini sorgulayarak, Phillips'i "İngiltere'nin geçmişi ve kolektif amneziyle uğraşan" (Král, 2019: 53) bir romancı olarak görür. Phillips, romandaki metinler arası referanslar aracılığıyla, yerlerinden edilmiş Karayip yazarlarının aidiyet duygusunu da sorgular, çünkü onlar ait olmak isteseler de her zaman Karayipler ve Britanya'nın edebi geleneklerine ait olarak görülmezler. Silku, Karayipler'de doğduğu ancak İngiltere'de büyüdüğü için Phillips'in "karma kimliği nedeniyle her zaman karmaşık bir aidiyet duygusu yaşadığını" (Silku, 2009: 164) açıklar.

Travma kuramının önde gelen isimlerinden Anne Whitehead "postkolonyal romancıların daha önce gözden kaçan tarihleri kurtarmaya ve şimdiye kadar ötekileştirilmiş veya sessizleştirilmiş hikayeleri kamu bilincine getirmeye çalıştıklarını" (Whitehead, 2004: 82) öne sürer. Caryl Phillips'in son romanının siyasi atmosferini de kapsayan bu açıklama aslında imparatorluğun sessizleştirip dışladığı kişilerin hikâyelerine de göndermede bulunur. Phillips'in de işaret ettiği gibi, "tarihin çarpıtılmış olduğu bir durumda, bir halkın edebiyatı genellikle onun tarihine, yazarları geçmişin, bugünün ve geleceğin koruyucuları haline dönüşür." (Phillips, 1988: 99) Kişinin geçmişini ve kökenini bilip kabul etmesinin önemini vurgulayan Phillips tarihin karanlık sayfalarında unutulup kaybolmamak için bunları hatırlamanın önemine vurgu yapar: "Metin, yalnızlık, yoksulluk, delilik ve en önemlisi, geçmişleri tarafından sürekli rahatsız edilen öksüzleri ve toplumdan dışlanmış kişiler gibi bir dizi temayı araştırır." (Mascoli, 2017: 83)

The Lost Child Romanında Melezlik, Yalnızlık ve Ötekilik Deneyimleri

Sömürgeleştirilmiş bir toplumun üyelerinin bireysel olarak kendi ruh dünyalarında yaşadıkları ve deneyimledikleri kimlik hissini önemine vurguda bulunmak ve kimliğin başkaları tarafından şekillendirilemeyecek kadar değerli ve kişiye özgü olduğunu ifade etmek amacıyla ortaya konulan melezlik, Bhabha'nın düşünce dünyasında anahtar kavram olarak kabul edilir. Postkolonyal teoriye düşünceleri ve kuramlarıyla yeni bir soluk kazandıran, farklı kültürler arasındaki akışkanlık ve bu akışkanlığın karşılıklı dönüştürücü potansiyeli üzerine odaklanan Homi Bhabha'ya göre melezlik, yalnızca sömürgeci durumun bir ifadesi değil aynı zamanda da karşı sömürgeci direniş olasılığının bir göstergesidir. Böylece ne birisi ne de öteki olan fakat her ikisinden türemiş tamamen başka bir şeyin yani "üçüncü" olanın söylemine bir alan açılır. (Huddart, 2006: 106)

Sınırların ve kültürler arası geçirgenliklerin oluşturduğu üçüncü alanlarda (Third Space) Bhabha, bulunmasının imkansızlaştığı saf kimliği değil, bulanık kimliği arar. Bhabha'nın melezlik kuramını dile getirirken kullandığı Üçüncü Dünya, sömürgeciliğin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan çok kültürlü ve çok dilli toplumlarda bireylerin derin kültürel çelişkiler ve çatışmalar içine sürüklendiğini ifade eden bir kavramdır. Doğulu toplumları açıklamaya çalışan, sömüren ile sömürülen arasındaki ilişkiyi tek yönlü inceleyen Said'den farklı olarak

Bhabha, bu ilişkinin karşılıklı olarak bozguncu bir ilişki olduğunu savunur. Bhabha'nın kolonyal ilişkiler ağında öznenin varoluşsal problemini sorgulayan ve onu bu noktada düşünmeye davet eden ünlü makalesi *'The Other Question'*deki ünlü deyişi "beyaz değil, tam değil" (Bhabha, 2005: 132) bu bozguncu ilişkiyi net bir şekilde açıklayan en uygun ifadedir.

Romanın başlığı, Phillips'in Karayipler'de doğan ve İngiltere'de yetiştirilen postkolonyal yazarların İngiliz İmparatorluğu'nun edebi ve tarihsel olarak kayıp çocukları olduğunu göstermesinin bir yolu olarak yorumlanabilir. Roman sömürgeci geçmişlerin, özellikle de kimlikle ilgili mücadeleler ve sosyal işlevler açısından, bireylerin psikolojik deneyimlerine önem verdiği çeşitli yolları incelemektedir. Sömürgecilik geçmişi, tarihsel bir miras değil, birçok çağdaş birey için canlı bir hafıza ve yaşanmış bir gerçekliktir. Romanda söz konusu olan, sömürgecilik tarihinin meydana getirdiği tüm kayıp çocuklardır. Nick Bentley, Phillips'in diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de çok sık tekrarlanan travma hikâyelerini anlatmasının kesinlikle postkolonyal sömürü sisteminin bir sonucu olduğunu belirtir. (Bentley, 2017: 24)

İnatçı ve geçimsiz bir çift olan anne babasının İngiltere'ye göç ettikten sonra maruz kaldıkları baskılar karşısında boşanmaları ve sonrasında velayetini alan annesinin hastalanıp yatağa düşmesi karşısında büyük bir travma geçiren Phillips, aile sevgisinden mahrum bir şekilde büyümenin üzüntüsünü yaşamıştır. Kişiliği çözülen ve aidiyet duygusunu yitirmiş olan Phillips, aile bağlarından yoksun olmanın verdiği hisle yazdığı romanlarda çocukluğuna geri dönüşler yapar ve ruhen temiz olduğu zamanları hatırlamak ister, çünkü hiç hatırlamak istemediği çocukluk dönemine dönerken karakterler yoluyla psikolojik travmasını yeniden yaşar. Çocukluk döneminde yaşadığı bu psikolojik travma yazarın kişiliğinin ve düşünce dünyasının oluşmasında etkin rol oynamıştır:

"İnsanın toplumsal olarak arkasız ve yalnız olduğunun bilincine varması, o sürece kadar bildiği, öğrendiği, özdeşleştiği, yücelttiği her şeyin yıkılmasıdır. Bu öğrenme süreci çocuğun gelişim sürecinin o anından itibaren ciddi boşluklara, kişilik bölünmelerine, şahsiyet bozulmalarına ve taşlaşmaya götürür" (Karataş, 2010: 151).

Caryl Phillips'in çocukluk döneminin ilk yıllarında İngiltere toplumunda, ten rengine dayalı olarak insanları ayrımcılığa uğratan kültürel belirsizlikle yüzleşmesi onun kişilik gelişiminde çok büyük bir rol oynar. Yaşadığı bu belirsizlik sonuç olarak onun, İngiliz ve Karayip kültürleri arasında parçalanmış ve ciddi bir kimlik ikilemi içinde kalmasına neden olmuştur. Phillips'in kurgusal eserlerinin çoğu özellikle Afrikalılar ve İngiltere'deki Karayiplilerin karşı karşıya kaldıkları kimlik krizi temelinde incelenmektedir. Stephen Clingman'a verdiği bir röportajda Phillips küçük yaşlardan itibaren yaşadığı kültürel kimlik krizi ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır: "Yazıyorum çünkü başka bir neslin, başka bir kimsenin gereksiz yere acı çekmesini, kimliğinden endişe duymasını, 'Nerelisin?' gibi sorulardan utanmasını, birisi 'Kimsin?' dediğinde panik duygusu yaşamasını istemiyorum" (Clingman, 2009: 97).

Monica ve Julius Wilson'un Melez Çocuklarında Psikolojik Travma

Roman, toplumsal tanınırlık noktasında istekli bir kuzey öğretmenin ve kötü muamele gören karısının tek çocuğu olarak ikinci dünya savaşı sırasında doğan Monica'ya odaklanır. Üniversite yıllarında aile ortamında yaşadığı deneyimlerin bir benzerini yaşayan Monica, okuldaki kız arkadaşları tarafından neredeyse tamamen dışlanmış bir halde olduğu için kendisini bir öteki olarak görmenin acısını duyumsar. Arkadaşlarıyla birlikte ortak etkinlikler yapmayı istese de onlar tarafından kabul görmeyen Monica aile çatısı altında maruz kaldığı ilgisizliği toplumsal boyutta deneyimlemektedir. Konuşma tarzından giyinişine kadar arkadaş ortamında alay konusu olan Monica, ne yapacağını bilememenin çaresizliğini deneyimler:

“Üniversitedeki ilk yılında, Noel Balosuna katılmak için bilinçli bir çaba sarf etti, ancak orada bulunan genç erkekler, çok belli etmeden ve gerçek bir ilgi göstermeden Monica'nın aksanı ve mavi elbisesinden zevk alıyormuş numarası yaptılar. Monica için bu son hakaretti ve bundan sonra yılın geri kalan kısmında kendini okumaya gömüdüğü odasına geri çekildi.” (Phillips, 2015: 78)

Monica çocukken sahip olduğu piyano yeteneği sayesinde festivallerde ödüller kazanır, ancak babasının başarılarını kendisi kazanmışçasına sahiplenmesi ve gururlanması karşısında Monica'nın müziğe duyduğu ilgi gittikçe azalmaya başlar. Kendisini bir başarı makinesi olarak gören ailesine ve özellikle babasına karşı yabancılaşmaya başlaması Monica'nın müziği bırakma kararında önemli rol oynamıştır. Babasının kendisiyle bir şekilde iletişim kurmaya çalıştığı zamanlarda dahi Monica babasıyla konuşmaya yanaşmaz: “kızıyla müzik de dahil olmak üzere çok çeşitli konularda etkileşime girmeye çalıştı, ancak ona ulaşması imkansızdı” (Phillips, 2015: 55).

Monica 1960'larda Oxford Üniversitesi'nde bir bölüm kazanır, ancak Karayıplı lisansüstü bir öğrenciyle evlenmek için bölümünü bıraktığında ebeveynlerine yabancılaşır. Ailesine karşı içinde duygusal bir yakınlık yoktur ve birbirleriyle yabancı gibi yaşarlar. Böylece Monica sessiz, zeki bir kız olarak büyür, ancak kendi ihtiyaçları ve tutkuları noktasında zihinsel bir karışıklık yaşar. Oxford'daki az sayıdaki Kuzeyliden biri olarak, Monica kendini yalnız hisseder ve diğer marjinal gruplara, örneğin İngiliz Milletler Topluluğu bursuyla okuyan yabancı öğrencilere yönelir. Coğrafi olarak yer değiştirmiş olsa da kocasının kimliği anavatanının politikasına bağlıdır, ancak Monica'nın kocasının anavatanıyla herhangi bir bağlantı kurma arzusu yoktur. Kocasının kültürüne uzak kalması ve onu anlamaya çalışmaması evliliklerinin dağılmasına neden olur. Karısına ve çocuklarına kayıtsız bir tutum içinde olan Julius, ailesinden gittikçe uzaklaşmakta ve bu durum Monica'nın psikolojik bir travma yaşamasına neden olmaktadır: “Monica, amaçsız varoluşuna daha ne kadar dayanabileceğinden emin değildi” (Phillips, 2015: 32).

Irklar arası evlilik Phillips'in ana kahramanı Monica Johnson'un hayatında da görülür. Romanın açılış sahnesinde babası Ronald Johnson Monica'yı ziyaret ederek kızını yabancı biriyle evlenmemesi konusunda sert bir şekilde uyarır. Babasının bu uyarılarına rağmen

Monica beyaz, orta sınıf ailesi ile Afro-Karayip kökenli sevgilisi arasında seçimini sevgilisinden yana kullanarak onunla evlenir. Babasının "dünyanın iyi davranış standartlarının ve insanların ailelerine saygının açıkça yabancı kavramlar olduğu bir bölgeden gelen" (Phillips, 2015: 22) biri olarak tanımladığı ve asla tasvip etmediği melez biriyle yaptığı bu evlilik Monica açısından beklediği gibi sürmez.

Toplumun yüzyıllardır çoğunlukla ataerkil olduğu İngiltere’de doğup büyüyen Monica’nın babası Ronald Johnson, ailesindeki lider konumunu asla sorgulamaz ve sorgulatmaz, çünkü Batı kültüründeki baba figürü her zaman “erkeklik, fiziksel güç, otorite, kontrol ve disiplinin yanında sorumluluk” (Garrait-Bourrier, 2017: 46) gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Monica “başlangıçta otoriter babasına karşı bir isyan biçimi olarak Julius’a yakınlaşır” (Buonanno, 2017: 99). Monica kendini babasından kurtarmak ister ve reddettiği baba figürünün yerini alması için Julius’u seçer. Babasıyla olan sorunlu ilişkisini değiştirmek için onunla alternatif bir bağ kurabileceğini beklentisi içine girse de ilişkisi istediği sonucu doğurmaz. “Monica’nın babasının kızını Karayipli bir göçmenle evlendirmekten caydırmak için tasarladığı milliyetçi söylemi, zamanın ahlaki manzarası tarafından daraltılır ve bu nedenle aile değerlerine, ulusal karaktere ve sömürgeci zafere dönmenin emperyalist fantezisi tarafından rahatsız edilir” (Sánchez-Palencia, 2020: 344).

Çağdaş postkolonyal romancılar aileyi yerlerinden edilmiş durumlarına ışık tutan bir metafor olarak kullanırlar. Aile birliğinin bozulması, yerinden edilme travması ve sürgünün yol açabileceği duygusal boşluk ile ilişkilendirilmektedir. Phillips’in aileyi, özellikle ebeveyn-çocuk ilişkisini ele alması, ilk kayıplarla olduğu kadar inkar edilemez kazançlarla da şekillenen melez kimliğin karmaşıklıklarına ışık tutar. “Phillips’in romanları aileyi yokluk, ayrılık ve hatta istismar ile işaretlenmiş bir bozulma alanı olarak sunar” (Ledent, 2007: 69).

Kocasının beklenmedik ani ayrılığı ve toplumdaki insanların ırksal önyargıları, melez ırka mensup iki oğlunu işçi sınıfının ağırlıklı olarak yaşadığı kuzey bölgesinde bekar bir anne olarak yetiştirmek için ayrılmak durumunda kalan Monica’nın akıl sağlığının bozulmasına zemin hazırlar: “uçucu bir zihin hali ve kafasında dolaşmak eğilimi” (Phillips, 2015: 28). Irksal melankoli yoluyla, azınlık öznesi olarak görülen kesim baskın çoğunluk tarafından asimile edilmek için kendisini terk etmeye zorlanır. Bu mekanizmanın çok açık bir örneği, Monica’nın Batı Hintli kocası Julius Wilson’da, “göçmen için kazanma ihtimali olmayan durum” (Rodríguez, 2005: 9) kavramının bir yansıması olarak görülür. İngiliz yaşamına duygusal veya kültürel olarak uyum sağlayamayan Julius kendi kimliğini unutmamak için gösterdiği çabanın sonucu olarak iki çocuğunu geride bırakmak pahasına kendi ülkesinin bağımsızlık mücadelesine katılır. Bu çocuklar babalarının kendilerine bıraktığı üzüntü ve yetersizlik mirasına maruz kalırlar çünkü arada kalmışlık ve aidiyetsizlik deneyimleri nedeniyle Phillips’in melankoliden muzdarip siyah erkek Karayip göçmenlerinin karakteristik bir trajedisini temsil ederler.

Julius Wilson ve Monica birbirlerine karşı büyük bir tutku paylaşmazlar. Monica hayatının zor yönlerinden ona bahsetmek istemez. Bunda önemli bir etken de ailesiyle

yaşadığı psikolojik travmanın gizli kalmasını istemesidir. Ailesinde yaşadığı travmayı evleneceği erkekten bile saklayarak mutsuz bir evliliğe hapsolan Monica, kocası tarafından, romanın başlangıcından itibaren tıpkı kadın köle gibi bir yük olarak görülür. Kocasıyla ayrıldıktan sonra anne ve babasıyla yeniden iletişim halinde olmak istemeyen Monica, genç oğulları ile İngiltere'nin kuzeyine geri döner ve burada bir aile kurmanın zorluğu ile karşı karşıya kalır. İki oğlu Ben ve Tommy'yi kaybettiğinde Monica'nın yalnızlığa düşmesi yoluyla toplumdaki kendini tecrit edişi resmedilir. Monica ve Julius'un caz hakkında tartışırken bile kavga etmeleri, çiftin yaşadığı kültür krizini göstermektedir. Kültür ve kimlik noktasında farklı noktalarda bulunan çiftin yaşadıkları buna benzer tartışmalar Monica'nın Julius'un oğulları Ben'le ilgilenmediğine olan inancını doğrular:

“İlişkilerinde zor bir dönemeci dönmek için uzun zamandır bekliyordu, ama şimdi ikisinin de uzun, affedici olmayan bir virajda umutsuzca ilerlediğini ve yorgun olduğunu fark etti. Julius, lütfen Ben'e bir öpücük ver. Tanrım, sanki kendi oğlumu unutmuşum gibi davranıyorsun. Ona tiksiniş gibi baktı. Sadece müzik dinlemeyi bitirmeme izin ver, tamam mı? Lütfen müziğin sesini kısar mısın? Onu uyandıracaksın” (Phillips, 2015: 41).

Julius ile yaptığı evlilik iki oğlunun doğumundan sonra bozulmaya başlar, çünkü Julius, Monica'yla aşk evliliği yapsa da gerçek sadakatinin bağımsızlık kazanmanın eşliğinde olan ülkesi olduğu fark eder. Julius, Karayıplara bir kurtarıcı gibi dönmeye karar verdiğinde Monica, böylesi bir duruma tahammül edemeyeceğini belirterek çocukları alır ve ayrılmak istediğini söyler: “Julius ... Yorgunum, zayıfım ve endişeliyim çünkü nasıl kendim olacağımı bilmiyorum, bu iki çocuğa nasıl anne olabileceğimi bilmiyorum (...) Kendimi kaybettim”(Phillips, 2015: 52). Eş ve anne olarak değil, bağımsız bir birey olarak kadın kimliğini vurgulamaya çalışan Monica'nın kimlik kaybı, imparatorluğun dünyanın çeşitli yerlerinden gelen sömürgelerle dolu olduğu bir dönemde ortaya çıkar.

Phillips'in önemli romanlarından *A Distant Shore* romanındaki Dorothy karakteri gibi, Monica da kendisini babasından kurtarmak ister, ama reddettiği baba figürünün yerine bir başkasının geçmesi gerektiğine inandığından kocası Julius'u babasının yerine koymayı seçer. Babasıyla olan problemleri ilişkisini değiştirmek için onunla alternatif bir bağ kurmayı umar. “Başlangıçta Julius'la otoriter babasına karşı bir isyan şekli olarak yakınlaştı” (Buonnano, 2017: 99). Julius'la olan evliliğinin boşanmayla sonuçlanması, Monica'nın alternatif ilişkiler kurma girişiminin ailesi için olduğu kadar kendisi için de gereksiz ve daha yıkıcı olduğunu kanıtlar. Monica, kendi özünü bulmaya çabalarırken, ebeveynleriyle olan ilişkileri onu etkilemiş gibi görünse de bilinçsizce çocuklarına da aynı duyguları hissettirir. Zihinsel olarak büyük bir yıkıma uğrayan ve ilgisizliğinin sonuçlarını fark edemeyen Monica hem çocuklarından hem de kocasından kendisini mahrum edip aynı zihinsel sorunları çocuklarına da aktararak travmatik bir döngü yaratır.

Sosyal konumları, ırk ve sınıf farklılıkları nedeniyle ayrımcılığa maruz bırakılan kadınlar ve onların çocukları ataerkil sosyal sistem tarafından esir tutulurken Phillips'in şehirli kadınları romanda erkek karakterler tarafından tam anlamıyla hapse atılmaz ve daha ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler. Melez bir adamla evlendiği için toplumda düşük bir

konuma sahip olan Monica kaygılarıyla baş edebilmek için kendini yalnızlığın iklimine bırakır ve kasıtlı olarak bir ebeveyn rolünü oynamaktan kendini alıkoyar. Birinin sorumluluğunu üstüne almaktan korktuğu gibi çocuklarını koruma ihtiyacından da yoksun bir görüntü çizmektedir:

“Bir anne rolüne rahatça alışacağı konusunda ikna olmamıştı, çünkü vücudunun hamilelikle uğraşma hızı ve kolaylığı, sürece herhangi bir gerçek katılımın olmadığını gösterdi. Ve tabii ki, kendini bir anne olarak tanımlamanın bir parçası, baba rolünü izlemek ve takdir etmekle ilgiliydi, ancak Julius sadece karısına karşı kayıtsız davranmaya devam etmediği gibi, bugünlerde iki çocuğundan da giderek daha fazla uzaklaşıyor gibi görünüyordu” (Phillips, 2015: 44).

Anavatanına dönen kocasının ayrılığı sonrası yalnız başına kalan Monica, otoriter babası ve uzun zamandır acı çeken annesiyle kısa süreliğine bir araya geldiği kendi anavatanına geri döner. Monica babasının onu Julius ile birlikteliği nedeniyle lekelenmiş olarak gördüğünü bildiği için kendisini asla tekrar kabul etmeyeceğinin farkında olduğundan, Leeds’e geri dönmeye ve genç bir kütüphaneci pozisyonunda çalışmaya karar verir. Julius’un yokluğu, Monica’nın hayatındaki tüm erkeklerin, ırktan bağımsız olarak, kendi seçimlerini yapma ve kendi kararlarını alma yeteneğini engellediğini ileri sürmek için güçlü bir araçtır. Fakir durumlarını iyileştiremediği ve oğullarına bakamadığı için Monica’nın zihinsel sağlığı günden güne azalır. Aile hayatına sahip olmadığı ve erken yaşta boşandığı için toplumsal aidiyet duygusunu tecrübe etmesine izin verilmeyen Monica, karşılaşmak üzere olduğu sosyo-ekonomik engellerin aşılması ve toplumda bir öteki olarak görüldüğünün farkındadır. Bir işi olmasına rağmen, kendisinin ve erkek çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar çok kazanmadığı için “özel bir konaklamaya taşınmayı göze alamadı” (Phillips, 2015: 69). Birçok insan durumuna acıya da kendisine sunulan herhangi bir yardım, daha derin bir aşağılanma duygusunu da beraberinde getirir. Örneğin, yıllar süren yalnızlığından sonra Derek Evans adında bir erkekle tanışıp onunla romantik bir gece geçirdiğinde, “Evans onun için para bırakır, bu durum ya onun kendisi hakkında yanlış bir fikre sahip olduğu ya da gerçekten kendisini umursadığı anlamına gelirdi, ama ne düşüneceğini bilmiyordu” (Phillips, 2015: 92).

Başkaları tarafından arzu edilmenin heyecanını yaşamaya ihtiyacı olan Monica, başkasının sevgisinin gönül ve ruh dünyasına egemen olmasından zevk almaya başlar. Bu bağlanma ve sevgi hissi bünyesinde yaygın olarak bulunan değersizlik ve öteki olmanın aşağılık duygularından kurtulmasına izin verir. Derek, Monica’nın yıllardır acı çekmesine neden olan komplekslerinden onu kurtarır ve uygun bir duygusal desteğin yokluğundan kaynaklanan içindeki boşluğu doldurur. Bütün bu yaşattıklarından sonra, istemeden de olsa, Derek Monica’nın dikkatinin ana odağı haline gelir. Yaşamının merkezine Derek’i koyan ve tüm ilgisini ve sevgisini ona yönlendiren Monica farkında olmadan Ben ve Tommy’yi daha da ihmal ederek ve yalnız bırakarak çocuklarını derin bir psikolojik travmanın içine sürükler. Bu kısa birliktelik sonrasında Derek tarafından da terk edilen Monica, çocuklarını içine attığı yalnızlık çukuruna düşmekten kendini kurtaramaz. Monica’nın yalnızlığından kurtulmak için sevmeye duyduğu ihtiyaç öylesine artmıştır ki, Derek’in onu terk etmesinden sonra bile

hayatında erkeklerin varlığına ihtiyaç duyar. Monica, Derek ile geçirdiği güzel zamanlarda yaşadığı duyguları onunla ayıldıktan sonra bile devam ettirme arzusunda olduğunu şöyle ifade eder: “Her ne kadar insanlar bana benim hatam olmadığını söylese de suçlu olduğumu biliyordum, çünkü Derek bana anahtarını geri verdikten sonra, sadece kendimi düşünmeye öylesine kapıldım ki benden hoşlanacak başka adamlar edinmeye çalışıyorum” (Phillips, 2015: 223).

Tıpkı Monica gibi, Julius ile olan evlilikten dünyaya gelen oğulları Ben ve Tommy de aile geçmişlerinden olumsuz yönde etkilenmiş gibi görünmektedir. Hikâye büyük ölçüde Monica’nın en büyük oğlu Ben’in bakış açısıyla anlatılır. Ben, beyazların hâkim olduğu bir ülkede annesi İngiliz babası Karayıplı biri olarak melez bir kimliğe sahiptir. Resmiyette İngiliz olarak doğmuş olsa da ten rengi ve babasının Karayıplı olması nedeniyle İngiliz toplumunda marjinal ve yabancı biri olarak kabul edilir. Ne İngiliz toplumuna aidiyet besleyebilen ne de babasının Karayıplı kimliğini benimseyen Ben kendini bir öteki olarak görmekten kurtulamaz. Hem Monica’nın hem de Ben’in hikâyelerine yayılan yalnızlık ve melezlikten kaynaklanan öteki olma duygusu karakterlerin yaşamlarında en sık hissettikleri duygudur ve bu da beraberinde psikolojik bir travmanın oluşmasına neden olur. Kişiliklerine egemen olan yalnızlık ve ötekilik duyguları nedeniyle karakterler yaşadıkları dünya ile içsel benlikleri arasında bir denge kuramazlar. Phillips tarafından tasvir edilen karakterler, yalnızlıklarını yenmek için mücadele eden kimsesiz insanlardır. “Phillips’in ana tarihsel kahramanları yerinden edilmişler, evsizler ve zulüm görmüş olanlardır” (Schatteman, 2009: 14).

Phillips, Julius ve Monica’nın iki oğlunun hayatlarının, ten renklerinin kahverengi olmasının ve yoksulluklarının sonucu olarak sürekli bir ötekileştirmeye maruz kaldıklarını gösterir. Londra’ya yerleştikten kısa bir süre sonra babasız oldukları gerçeğine alışan Ben ve Tommy, burada yaşadıkları ve gördükleri şeylerin beklentilerini karşılamaktan uzak olmasının üzüntüsünü hissederler. Annelerinin tüm gün kütüphanede çalışıp eve geç gelmesi nedeniyle ondan bekledikleri sevgiyi ve şefkati bulamayan çocuklar babalarının kendilerini görmeye gelmemesi nedeniyle dışarıda maruz kaldıkları ötekileştirmeye ek olarak evde de yalnızlığın psikolojik travmasını yaşarlar.

İngiliz dedesi kayıp imparatorluğun etnik mutlakiyetçiliği için özlem duyan ve babası yerinden edilmiş, duygusal olarak yabancılaşmış Batı Hintli biri olarak sömürge sonrası melankolik öznelerle eşlik eden Ben, bu kuşaklar arası travmaların yaşayan bir metaforu haline gelir. Bir yetişkin olarak Ben, annesinin ölümünden sonra, kardeşinin trajik bir şekilde kayboluşuyla ilgili gazete kopyalarıyla birlikte, kendisine yazılan tüm mektup ve kartpostallardan kurtularak travmatik geçmişini silmeye çalışır. Tıpkı kölelik sonrasında müziğin söylenemez olanı ifade etmek için önemli bir araç olduğu gibi Ben de sonunda çocukluk travmalarını Pluto Shervington, David Bowie, Freda Payne ve Millie Small’un ırklar arası repertuarının yardımıyla yeniden ziyaret eder. Ben, annesinin sevgilisi Derek Evans tarafından erkek kardeşinin cinsel istismara maruz kalması hakkındaki travmatik gerçeği özümsemeye çalışır. Ben, Tommy’nin savunmasızlığını sosyal ve ırksal savunmasızlığı

açısından haklı çıkarır: “Bir aile olarak hiçbir şeyimiz yoktu, bu yüzden elbette birisinin Tommy’nin başını döndürmesi yeterince açtı. Hiçbir şeyi olmadığına bir çocuğun başını döndürmek kolaydır” (Phillips, 2015: 189).

Kadınlar on dokuzuncu yüzyılda hem ataerkil topluma boyun eğdirildi hem de toplumsal baskılara maruz kaldılar. Phillips, Emily Brüksel’de iken kız kardeşi Anne’ye bir mektup yazdığına bu noktaya göndermede bulunur:

“Mösyö Heger’in okulu bir hapisane gibidir [...]. Beni sürekli olarak dünyaya bağlayan bir demir ağırlığı hissediyorum. O [...] başkalarının tarzını taklit etmemi ve böylece kendi vizyonumu gizlememi istiyor. Ben [...] bu anlamsız adamın zulmünün önünde eğilmek için hiçbir neden göremiyorum. Bu öğrenim okulunda kendimi nasıl inzivaya çekeceğim ve dünyayı ilgisizce nasıl inceleyeceğim dışında hiçbir şey öğrenemiyorum” (Phillips, 2015: 100).

Heathcliff gibi, Julius Wilson’ın Karayip kökenleri de belirsizdir. O ve Monica, binlerce Karayipli sömürgecinin diasporada olduğu bir dönemde İngiltere’ye damgasını vuran 1950’lerin başında Oxford’a katılır. Phillips’in Julius’u Karayipler’de belirli bir coğrafi konuma yerleştirememesi, onun tüm Karayip göçmenlerini ve diaspora deneyimini temsil ettiğini göstermektedir.

Dominick LaCapra tarafından “benliği parçalayan ve varoluşta delikler yaratan yıkıcı bir deneyim” (LaCapra, 2001: 41) olarak tanımlanan travma Monica’nın yaşamının neredeyse tamamında yer etmekte ve her alanda vicdan azabı gibi karşısına çıkmaktadır. Monica istenmeyen bir evlilik yapması nedeniyle ailesi tarafından dışlanır ve toplumda ötekileştirilir: “Monica, kutsal bir insan olmasa da toplumdaki dışlanmış bir kadındır. Bu açıdan eş zamanlı olarak kendisini hem kapsayan hem de dışlayan kültürel rejimin hem içinde hem de dışında yer alan bir kadındır” (Clingman, 2018: 7).

Monica çocukların kendi yatak odasına girip onun eşyalarını götürdüklerinden şüphelenirken, çocuklar onun süregelen paranoya patlamalarından etkilenmeye başlarlar. Ben’in kendisi, yanlış olduğunu düşündüğü ve haksız yere suçlandıkları bir olayla ilgili şöyle bir yorumda bulunur: “Bize bağırması ve yapmadığımız bir şeyle bizi suçlaması yanlış” (Phillips, 2015: 165). Monica’nın çocuklarına yaşattığı hayal kırıklığı, daha sonraları annelerinin kendileri için ayıracak bir zamanı olmaması nedeniyle Ben ve Tommy’ye üvey annelik yapan Bayan Swinson yüzünden daha derin bir hale gelir. Acımasız üvey anne ve babalarının etkisi altında, çocukların duygusal durumu kötüleşerek Ben ve Tommy’de kökleşmiş olan endişeler gittikçe daha da şiddetlenir. Bayan Swinson’un zaman zaman Tommy’yi tehdit ettiğini belirten Ben, Tommy’nin ruhsal durumunun, duygusal travmanın eşiğine gelmekle aynı olduğunu şu ifadelerle açıkça belirtmektedir:

“Sizin gibi küstah Yorkshire’lı fırlamalara ne yaptığımı biliyor musunuz?’ Devamında bizi bodrum katında farelerle birlikte tutup anahtarını atmakla tehdit etti ve bunun üzerine Tommy ağlamaya başladı ve ben de üvey annemin gülmeye başladığında yüzünün nasıl şekil değiştirdiğini izledim” (Phillips, 2015: 152).

Oğullarını sadece erkekler olarak adlandıran ve onların da birer kimliğe sahip olduklarını hiç düşünmeyen Julius bazen daha da ileri gider ve Ben ile Tommy sanki onun sorumluluğunda değilmişçesine onları sadece Monica'nın oğulları olarak görür. Çocuklar babalarının ayrılmasından sorumlu olmasalar da kararlarından acı çeker ve kendilerini suçlu hissetmekten alıkoyamazlar. Babaları tarafından terk edilmenin yol açtığı hayal kırıklığı Ben ve Tommy'yi derinden yaralayarak hayal kırıklığı ve sonrasında psikolojik travma yaşamalarına neden olmuştur. Terk edilme sonrasında, çocukların bu travmayla kolay başa çıkması için çevresindeki sosyal desteklerin güçlü olması gerekir, fakat annelerinin bu süreçte destekleyici figür olarak yanlarında bulunamamasının kendilerinde yarattığı güvensizlik hissi romanda şöyle ifade edilmektedir:

“Daha sonra o gece, yatak odamızın sessizliğinde, Tommy eve gitmek istediğini fısıldadı. Başkaları tarafından büyütülmekten hoşlanmadığını söyledi. Ona katılıyordum, ama ona annemizin iyi olmadığını ve doktorun onun dinlenmeye ihtiyacı olduğunu söylediğini hatırlattım. (...) Bütün bunları söyledim, ama içimden ona kızmıştım. Sevilen bir çocuk olmaktan hoşlanmama rağmen, en küçük şey beni susturdu. Bu fikri nereden aldığımı bilmiyorum, ama babamın ikimizi de terk etmesinin benim suçum olduğunu sanıyordum. Yanlış yaptığım herhangi bir şey düşünemedim, ama bir şekilde sorun olduğumu hissettim ve bu durum beni daha da hayal kırıklığına uğrattı. Tommy bu gece ilk kez yatağını ıslattı” (Phillips, 2015: 152).

Annesinin hastalandığından bile haberdar olmayan ve onun sadece ölüm haberini babasının ağzından öğrenen Monica, ona karşı artık hiçbir şey hissetmediğini babasına şu şekilde ifade eder: “Ona baktım ama hiçbir şey demedi, çünkü o artık benim için sıradan bir adamdı” (Phillips, 2015: 233). Tüm yaşamı boyunca sahte bir otorite olarak gördüğü babasının, baskın bir şekilde görünme girişimlerine rağmen, sadece olmak istediği şeyin yetersiz bir taklidi olmaktan öteye gidemediğini düşünmeye başlar. Annesinin ölümü sonrası Monica giderek artan depresyonu ile daha fazla paranoyak ve şüpheli bir tutum içerisine girer. Çevresindeki insanlara güvenmeyi bırakır ve kendini başkalarından kasıtlı olarak koparır. İşten eve geldiğinde sürekli olarak doğruca odasına giden Monica, Ben ve Tommy kendisini herhangi bir şekilde rahatsız ettiğinde sinirlenir. Monica'nın düşmanlığı, bir keresinde öyle bir noktaya ulaşır ki Tommy'yi şiddetli bir şekilde elinin tersiyle başının arkasına tokat atarak cezalandırır. Monica'nın düşmanlığının ana çekirdeği onun pasifliğidir; kendi yalnızlığının içine o kadar kapanır ki normal bir yaşam sürdüremez hale gelir. İçine düştüğü yalnızlık herhangi birinin varlığına, hatta çocuklarından birine bile katlanamayacak hale gelmesine yol açar.

Monica iki oğlunu maddi olarak destekleyemediği için depresyona girer ve devletten yarı zamanlı koruyucu bakım ister. İsteddiği yardımı almasına rağmen, Monica ve erkek çocuklarına içinde buldukları durumun Monica'nın uygunsuz ve muhtemelen ahlaksızlık ve tembelliğinin bir sonucu olduğu ve hepsinin yoksulluklarından utanması gerektiği vurgusunda bulunulur. “Sömürgeci söylem de bu retoriği kullandı ve yerlileri, salak, tembel ve kendilerine düzgün bir şekilde bakamayacak ve bu nedenle yardıma ihtiyaç duyan yaratıklar olarak nitelendirdi” (Said, 1993: 167). Koruyucu aile bakımındayken, çocukların hiçbir zaman fakir olduklarını ve bu nedenle toplumun diğer üyelerinden çok farklı

olduklarını unutmalarına izin verilmeyip hor görülmenin ve aşağılanmanın kurumsallaştığı bir sistemde koruyucu bakıcıları Bayan Swinson, ahlaki bir kusurla eşdeğer gördüğü fakirlikleri nedeniyle çocukları ve annelerini suçladığı gerçeğini gizlemez. “Sonra eski yıpranmış kıyafetleri olduğu için onları utandırdı: Söyledikleri tek bir kelimeyi anlayamadım, ama en azından anneleri onlara uygun kıyafetler göndermeyi biliyordu” (Phillips, 2015: 119). Daha okulun ilk gününde Tommy, öteki olarak görülmenin yanında kendisiyle kimsenin konuşmamasının yarattığı çifte aşağılanma duygusunu yaşar. Bu durum zaten yoğun olarak maruz kaldığı aşağılık duygusunu güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda fakir ve öteki olarak damgalanmanın sosyal bir norm olduğuna inanmasına neden olur. Her gün yaşamak zorunda oldukları bu aşağılayıcı deneyimler nedeniyle içine kapanarak çok sessizleşen Tommy ağabeyi Ben ile sorunları hakkında konuşmayı reddeder. Bir gün gerisinde herhangi bir iz bırakmadan kaybolan Tommy'nin bu beklenmedik yok oluşu sadece onun ölümüne neden olmaz çekirdek ailelerinin de sonunu getirir. Oğlunun kaybettikten sonra duygusal olarak yıkılan ve kendisini adeta parçalanmış hisseden Monica, bozulan ruh sağlığı sonucunda gizemli bir şekilde Londra'da ölür. Monica oğlunun cesedinin bulunduğunu öğrendikten sonra aşırı dozda hap alarak intihar eder.

Kardeşinin kaybettikten sonra sosyal hizmetlerden alınan ve sonrasında bir kez daha koruyucu aile bakımına verilen Ben, her ikisi de kendisinden biraz daha genç olan iki kızları olan Gilpins adlı aile tarafından büyütülür. Aile tarafından genç ve farklı bir ten rengine sahip olduğundan kendisine şüphe ile bakılan Ben, Gilpins ailesi tarafından kızlarının iffeti için potansiyel bir tehdit olarak görülür. Irkçı önyargılarından kurtulamamalarına rağmen, eskiden Bayan Swinson'un yaptığı gibi acımasız veya küçümseyici bir tavır sergilemezler. Buna rağmen kendisini asla evindeymiş gibi hissedemeyen Ben kendisinin diğerlerinden farklı olduğu duygusundan kurtulamaz. “Bütün aile aşağı yukarı beni görmezden geldi” (Phillips, 2015: 183) Ben'in hayatta başarılı olmak için gösterdiği kararlılığın arkasında yatan temel unsur kardeşinin kayboluşuna ilişkin duyduğu suçluluk duygusudur. Ben, Tommy'nin anılarının belleğine sürekli musallat olması nedeniyle kardeşine olanlardan dolayı kendini suçlar: “Tommy için daha fazlasını yapmalıydım ve bu beni yıllardır uyanık tutan şeydi: bunun benim hatam olduğu hissi” (Phillips, 2015: 189).

Phillips, Monica'nın bağımsız, özgür ruhlu ve son derece zeki olan büyük oğlu Ben'i çalkantılı yaşamlarında yolunu açıkça idare edebilecek şekilde tasvir ederken, sessiz, çekingen, asosyal ve son derece hasta olan küçük oğlu Tommy'yi hayatta kalmak için çok kırılgan bir yapıda betimler. Monica'nın çocuklarına bakamaması, onların koruyucu bakıma alınmaları ve yeni bir okula gitmeleri anlamına gelir. Phillips, kendi hayat hikayesinden izlekler sunarak Tommy'nin kendini yeni sınıf arkadaşlarıyla tanıştırmamasının istendiği bir sahnede kendi çocukluk öfkesini canlandırır: “Genç adam ayağa kalk ve bize ismini ve nereden geldiğini söyle. Benim adım Tommy Wilson. Ve nerelisin Thomas? Ben İngiltere'den geliyorum” (Phillips, 2015: 117). Tommy'nin İngiltere'den geldiğine dair beyanı, evsizlik duygusunu ifade eder: yeni okul arkadaşları arasında yabancısıdır. İki ırklı çocuklar olarak Wilson kardeşlerin hayatı daha da karmaşıktır. Ben ve Tommy şimdi oğlan çocuklarına kasıtlı

hizmetkarlar olarak davranan ve etnik kökenleri hakkında yorum yapan onur kırıcı ve bağnaz bir kadın olan Bayan Swinson ile yaşar. “Ve ikinizin haline bakın. Sizin gibi saçları olanlara ne yapmam gerekiyor? Bunları hızlıca tarayabilir misin?” (Phillips, 2015: 124)

Sonunda Ben ailesini kaybeder: Tommy Monica’nın eski erkek arkadaşı tarafından öldürülür ve oğlunun ölümü Monica’nın intihar etmesine neden olur. Ben, genç hayatının çoğunu koruyucu aile için harcasa da sonunda Oxford’a kabul edilir ve ayrılmadan önce, kardeşinin mezarının bulunduğu yeri ziyaret eder:

“Yolun kenarında durdum ve iç karartıcı manzaraya baktım. Kanlı cehennem, diye düşündüm, bir dolunayla bile geceleri burada zifiri karanlık olmalı. Ve soğuk ve Tommy’imizde kalın tüylü kabanı yoktu. Tommy! ... Tommy! ... Tommy! diye bağırdım. Ama işe yaramadı. Tommy için daha fazlasını yapmalıydım ve bu beni yıllardır uyanık tutan şeydi. Gerçek bozkırlara birkaç adım attım. Etrafta kimse yoktu. Tommy’mizi bir kez daha terk etmeye hazır değildim, bu yüzden kırlarda durmaya karar verdim ...! Bana yaklaştıklarını hissedebildim ve yıllardır ilk kez kendimi ağabeyime yakın hissetmeye başladım” (Phillips, 2015: 189).

Romanın son sahnelerinden birinde, hayatının sonlarında torununun varlığını kabul etmeye hazır hale gelen Monica’nın babası ile Ben arasındaki bir toplantı tasvir edilir. Bir zamanlar kızı ve torunları ile temastan kaçan adam şimdi tek yaşayan akrabası olan çocukla bağlantı kurmayı arzular. Ancak Ben, yaşadığı bütün acı olaylar ve deneyimlemek zorunda kaldığı kayıplar nedeniyle maruz kaldığı travmanın da etkisiyle ona söyleyecek hiçbir sözünün olmadığını belirtir. Yani geçmişe sırtını dönen ve kendi yolunu seçerek bu yolda ilerlemek isteyen Ben, bu düşmanca dünyada başarılı olma şansının olduğunu düşünerek geçmişini olduğu gibi geride bırakma ve kendisini bir birey olarak değil değersiz bir nesne gibi gören zihniyetten kurtulma amacındadır.

İngiliz Sömürge İmparatorluğu’nun Kayıp ve Melez Çocukları

Emily Brontë’nin *Wuthering Heights* romanından esinlenerek yazılan *The Lost Child* romanında Bay Earnshaw tarafından “sanki şeytandan gelmiş gibi karanlık bir figür” (Brontë, 2003: 379) olarak tanımlanan Heathcliff, Bay Earnshaw’un oğlu ve sömürge döneminde malların kolonilerden İngiltere’ye götürüldüğü büyük bir köle limanı olan Liverpool’a getirilen eski bir siyah köle olarak tanımlanır. Heathcliff, Bay Earnshaw ve eski bir kölenin melez ırklı oğlu olarak sunulur. Çocuğa böyle bir geçmiş vererek, okuyucuya sömürge İngiltere’nin gerçekliği hakkında bir fikir veren Phillips, köle ticaretini çevreleyen amneziyi ve onun travmatik sonuçlarını ortaya çıkarır.

Kişisel özgürlüklerinin kaybedilmesi ve çocuklarıyla yeterince ilgilenememeleri romandaki kadınların akıl hastalıklarının bir nedenidir. Roman, yoksulluk ve umutsuzluğun bedenini ve ruhunu parçalamasının ardından Kongolu bir kadını tasvir ederek açılır: “Rıhtımların yanına oturmayı sever ... Bir kez orada geri yaslanır ve deniz suyunun monotonluğunu dinler... saat kavramı yok ... Kimseyi rahatsız etmiyor, ama her yönden geçen ayak seslerini duyuyor” (Phillips, 2015: 3). Romandaki bir diğer çocuk karakter olan Heathcliff’in bu isimsiz annesi, sürekli olarak kendisine uygulanan zorbalığın ve

ötekileştirmenin kurbanı olur ve kendisini tamamen terk edilmiş bulur. Çevresindeki insanlar onun ten rengi nedeniyle aşağı sınıfa ait olduğunu düşünerek, bu Afrikalı kadını toplumun bir üyesi olarak görmezler çünkü o, sömürgeleştirilmiş bir ülkeden getirilmiş köle bir kadın olarak görülmektedir. Çılgın kadın İngiltere’de Afrikalı bir köle ve bir kadın olarak kendisine sunulan sınırlı imkanların farkındadır. Romanın başından beri, toplumdaki konumu, erkek tutkularına hizmet eden bir meta ve vücudunun arzu edilebilirliği ile tanımlanmıştır. Oğlunun toplum tarafından kendisine getirilen sınırlamaların ötesine geçebileceğine ve hizmetkar olmaya karşı isyan edebileceğine inanır: “diğer Afrikalı erkekleri süslü bir şekilde ipeklere bürünmüş ve sosyetik bayanların arkasında yürürken gördü. Oğlu asla adil bir hanımın arkasında yürümeyecek” (Phillips, 2015: 6).

Her kahramanın yaşadığı terk, hikâyenin tüm parçalarında tasvir edilmiştir, çünkü hepsi belli bir noktada yalnız kalmıştır. Heathcliff’in annesi on sekizinci yüzyılda Kongo’dan muhtaç ve ölmek üzere bir haldeyken Liverpool’a köle olarak getirilir ve burada zamandan kopuk, ‘Çılgın Kadın’ olarak damgalanır: “Onda saat kavramı diye bir şey yok. O, zamanından önce, yaşına ve güçsüzlüğüne isteksizce teslim olan küçük düşmüş bir kadındır. Ona Çılgın Kadın diyorlar ama o gülümsüyor ve onları affediyor” (Phillips, 2015: 3). Liverpool rıhtımlarında oturan bu isimsiz Afrikalı kadının eski bir köle olduğu ve yaşadığı köklerinden sökülme, kölelik, taciz gibi acı tecrübelerden sonra aklını yitirdiği anlaşılır. Yoksul fahişe kadın sokaklarda kendini ve çocuğunu görünmez olarak algılar: “İnsanlar her iki yönde de yürümeye devam ediyor ve yere düşen iskelet kadına olan nefretlerini gizleyemiyorlar, sadece bakışlarını önlüyorlar” (Phillips, 2015: 4). Phillips genç çocuğu ve annesini özel isimlerden mahrum eder. *Wuthering Heights*’taki Heathcliff gibi, bu karakterler sadece etnik kökenleri ve sosyal statüleri ile tanımlanır. Daha sonra okuyucu, Kongolu kadının Batı Hint Adaları’ndaki bir plantasyonda köle olarak çalıştıktan sonra Liverpool’a geldiğini öğrenir. Dokumacı olarak çalışmak üzere büyük liman kentine vardığında kendisine özgürlük verilir, fakat bu özgürlük onun toplumda saygın bir yer edinmesini sağlamaz ve öteki görülmeye devam eder.

Merkezi bir bölüm, okuyucunun Emily’nin bakış açısıyla Brontë ailesi hakkında bilgi edinmesi üzerine Emily Brontë’nin son günlerine odaklanarak başka bir hikaye anlatır. Sonunda, romanın ilk, dokuzuncu ve onuncu bölümleri, on sekizinci yüzyıl Liverpool’unda ölen ve aslında kendi babası olan bir beyefendi tarafından bulunan annesi eski bir köle olan melez bir çocuğun hikayesini anlatır. Çocuğu, Yorkshire Moors’taki evine geri getiren Bay Earnshaw, Liverpool’un sokaklarında Emily Brontë’nin kanonik metni *Wuthering Heights* adlı romanından seçtiği çocuktur. Romanda temsil edilen çeşitli aileler Carolyn Spring’in “mutlu aile birçokları için bir efsanedir” (Spring, Mart 2016) sözlerini hatırlatır.

Phillips, Emily Brontë’nin *Uğultulu Tepeler* romanından kendi romanına aktardığı Bay Earnshaw karakterinin eski bir köle ile evlilik ilişkisi içinde olduğunu ve aslında Heathcliff’in babası olduğunu kurgular. Heathcliff’in ve annesinin varlığı, Bay Earnshaw tarafından ailesinin ve kendisinin itibarını korumak için kurulmuş bir sır haline gelir. Bay Earnshaw’un ilişkisi olduğu kadın siyah ve o zamanlar alt insan olarak kabul edilen eski bir köle olduğu

için onunla olan ilişkisini ve melez olan oğlunu gizler. Bay Earnshaw hem çocuğun hem de kendisinin lekelenmiş olduğunu düşünür; çünkü kadın sadece siyah bir kadın değil, aynı zamanda eski bir köledir. Emily Brontë'nin romanında Heathcliff'in kökenleri esrarengizdir ve hiç kimse kim olduğunu ve Bay Earnshaw'un onu neden geri getirdiğini asla bilemez. Romanın ilk bölümündeki esrarengiz çocuk son iki bölümün sayfalarında tekrar belirir ve isimsiz kalmasına rağmen Heathcliff olduğu açıktır.

Ben, ırkçılık ve ayrımcılıkla yüzleşerek siyah babasının ve onun atalarının yaşadıklarına maruz kaldığından onun travmasının nesiller arası aktarımlarını gösterdiği söylenebilir. Annesi köle konumundan dolayı acı çektiği ve İngiltere'de iken ırkçılık ve ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığından Heathcliff'in de annesinin çoklu travmalarını taşıdığı söylenebilir. Heathcliff'in durumunda, bir babanın yokluğu aynı zamanda bir ebeveyn figürünün kaybı olarak kendisinde travma yaratır. Ailesinin yaşadığı travmaların etkisini bir nesil sonra kendisi de yaşamaya devam eden Heathcliff derin bir stres ve depresyon içindedir: "Ruhsal ve duygusal bağlanma aracılığıyla travmatik deneyimler bir nesilden ötekine aktarılır ve bu şekilde çocuklar ebeveynlerinin travmalarının içine çekilir ve onlardan etkilenir" (Ruppert, 2014: 121).

Phillips, ırkçılık, kölelik, cinsel sömürü ve savaş gibi travmatize edici deneyimler içeren, karakterlerinin kararsız psikolojisine yol açan hikayeler yazar. (Bentley, 2017: 24) Phillips'in romanı, düşmanlığı Emily Brontë'nin romanında öne çıkan fiziksel saldırganlığa ve şiddetli saldırılara dönüştürmez. Bu romandaki en büyük düşmanlık derecesi, Monica'nın karakteri ve ebeveynlerine yönelik tutumunda gözlemlenebilir. Kendisinden tamamen uzaklaşan Monica'nın onları ve çocuklarını bir daha görmek istememesi Ben ve Tommy'de derin bir hayal kırıklığı yaratır. Ailesinden beklediği ilgiyi göremeyen ve arkadaşları tarafından kabul edilmeyen Tommy'nin çevresine karşı saldırgan bir tutum içinde olduğunu fark eden öğretmeni onun böyle davranmasını maruz bıraktığı ihmalkârlığın neden olduğu bir mesele olarak görür: "Öğretmen aslında bu korkaklığın delikanlının ruhuna büyük bir olasılıkla ihmalkâr bir yetiştirme sonucunda sokulduğundan şüpheleniyor" (Phillips, 2015: 119).

Romandaki çocuklar ebeveynlerinin hatalarını ve travmalarını taşırlar ve bu fikir Marianne Hirsch'in bellek sonrası kavramını yansıtır. Gelecek neslin, önceki nesil tarafından deneyimlenen kültürel, kolektif veya kişisel travma ile olan ilişkisine odaklanır. Hirsch'e göre, travmatik olay bazen çocuklar tarafından sanki kendileri deneyimlemiş gibi hatırlanır. Travma geçmişte gerçekleşmiş olsa bile, çocuklar hala onun hakkında hikayeler duydukları için bugüne musallat olur ve bugünü etkiler. Bellek sonrası kavramı hem Heathcliff hem de Ben'e uygulanabilir. Ben'in babasının siyah kuşak atalarının travmasını, ırkçılık ve ayrımcılıkla karşı karşıya getirdiği için her iki nesil transferleri resmedebileceğini söyleyebiliriz. Ancak, bu kavram Heathcliff'e uygulandığında daha da açıktır. Annesi köle statüsünden muzdarip olan ve İngiltere'de olduğu için ırkçılık ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalan Heathcliff bu nedenle annesinin çoklu travmalarını geçirir.

Julius Wilson tezinin tamamlanmasına yaklaşıırken, aldığı evlilik kararının doğruluğunu değerlendirmeye başlar ve böyle bir karar aldığı için zamanla duyduğu üzüntüyü paylaşarak pişmanlığını dile getirir: “Bir koca rolünü oynamak, Julius’un Monica’yı daha güvende hissetmesini sağlamak için üstlenmiş olduğu bir şeydi, ancak bu rolde sadece birkaç ay geçtikten sonra, bu oyunu devam ettirme dayanıklılığına ya da arzusuna gerçekten sahip olup olmadığından emin değildi” (Phillips, 2015: 29). Karayip kökenli biri olarak Julius çalışkan olmanın toplumda kendisine bir getirisinin olmadığını ve dünyevi anlamda başarılı biri olarak toplumda kabul görmenin saygın bir meslek sahibi olmaktan geçtiğini fark eder. Julius’un Monica’nın atık kâğıt sepetinde bulduğu bir miktar buruşturulmuş not kâğıdı üzerine Doktor J. Livingstone T. Wilson veya Doktor Julius L. Terrance Wilson şeklinde yeni bir isim denemesi yapması onun yaşadığı kimlik bunalımından ve melez olmanın getirdiği psikolojik travmanın kurbanı olmaktan kurtulma çabasının yansımasıdır.

Büyük umutlarla geldiği İngiltere’de dışlanan ve yaptığı evlilikten beklediğini elde edemeyen Julius gibi Monica da babasının yerine koyabileceği güvenli bir liman olarak gördüğü melez biriyle evli olmaktan istediği sonucu alamayarak imparatorluğun kayıp çocukları olarak damgalanırlar:

“Monica caddeye doğru bakmaya devam ederken, Julius’un onu ve çocukları bir sürpriz olarak yolun karşısındaki kafeye götürmeyi bir kez olsun teklif etmediği üzücü gerçeğini düşündü. Aslında, çocukları olduğu için, Julius hiçbir zaman Monica’yı herhangi bir yere götürmek için kendisini alıştırmamıştı ve şüphesiz ki kendisi ile kamuoyunda görülmenin Julius’u utandırdığından şüpheleniyordu” (Phillips, 2015: 47).

Ben okulda başarılı işler yaparak ve günün popüler kültürünü kucaklayarak popüler bir isim olmayı başarır. Psikolojik olarak tacize uğrayan Tommy ise ailesinin kökenleri tarafından damgalanmış bir öteki olarak kendisini travmatik bir yaşamın içinde bulur. Yaşadığı acı ve hüznün dolu onca olaydan sonra kimliği paramparça olan Tommy belirsiz aile bağını yıkıp ortadan kaybolarak yaşadıklarıyla yüzleşmektense kaçış yolunu seçer. Ben’in annesinin kronik depresyonu tarafından trajik olarak şekillenen erken hayatındaki acı anılarını kaydeden ‘Childhood’ adlı bölümde anlatıldığı gibi roman travma sonrası yaşamın hafızada devam ettiğini gösterir. Tommy’nin aksine geçmişte yaşadıklarını bir film şeridi gibi gözünün önünde canlandırmaya çalışan Ben belleğinde kalan izleri hatırlamaktan kaçınmaz:

“Arnhem Croft katını gerçekten iyi hatırlıyorum, ama bazen Londra’da yaşadığımız yer hakkında çok fazla şey hatırlayamadığım için üzüliyorum. Küçük olduğumu biliyorum ve eminim ki bir iç tuvalete sahipti, çünkü o günlerde evde tuvalete sahip olmak hâlâ çok önemli bir şeydi. (...) Londra hakkında hatırladığım şey daire dışındaki hayatın daire içindeki hayattan daha iyi olduğuydu. Londra caddemiz her iki taraftaki uzun evler ve tepeden baktığımız karşımızdaki bir kafe ile oldukça genişti” (Phillips, 2015: 137-138).

Ledent ve O’Callaghan, Heathcliff’in annesinin açılış bölümündeki öyküsünü şimdiki zamanı kullanarak anlatarak, Phillips’in “kaybedilen çocuğunun ve onun ardından gelen herkesin kovulmaya teşvik edildiğini hatırlatan” (Ledent & O’Callaghan, 2017: 232) bir süreç başlattığına inanır. Bu sürecin kurbanlarından biri olan Tommy, kendisini travmatize eden şeyleri açık bir şekilde ifade edemeyerek bilinç altında tutmaya çalışır. Julius’la boşandıktan

sonra ilişki kurduğu Derek Evans'ın küçük oğlu Tommy'yi baştan çıkartıp taciz ederek ölümüne neden olması Monica'da derin bir psikolojik travmaya neden olur, çünkü oğlunun maruz kaldığı bu cinsel taciz olayının en büyük sorumlusu olarak kendisini görür:

“Çocuğun cinsel istismarı, onun şefkat, sevgi, sıcaklık, güvenlik ihtiyacının ve çocukça empati kurabilme yeteneğinin istismarıyla bağlantılıdır. Neticede çocuk kendi kimliğini keşfedemez. Ailede nereye ait olduğunu konumlandıramaz ve bir çocuk mu yoksa bir yetişkin mi olduğunu bilmez. Neyi yapıp ve neyi yapmaması gerektiğini; neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilmez. Gerçekle yalan arasındaki farkı artık göremez ve bu nedenle neyin yanılısama ve hayal, neyin gerçek olduğunu ayırt edemez” (Ruppert, 2014: 181).

Roman arzu ve isteklerini çocuklarına yansıtarak onların arzu ve isteklerini görmezden gelen Patrick Brontë isimli bir başka baba figürüne ve onun çocuklarına da odaklanır. Bir başka problemlili baba figürü olan Patrick Brontë, tıpkı Monica'nın babası Ronald Johnson gibi, ailesinin kontrolünü elinde tutarak çocuklarına karşı baskıcı bir yaklaşım sergiler. Ölen bir anne ve babalarının davranışlarından etkilenen iki çocuğun olduğu Brontë ailesi, Johnson ailesiyle birçok ortak noktayı paylaşmaktadır. Brontë ailesinin öyküsünü bir kadının bakış açısıyla anlatan Phillips, göçmen öznelere, tarihin susturmak istediği sessiz figürlere ve hatta geçmişten gelen kadınlara söz hakkı verir. Roman, Patrick Brontë'yi ismini değiştirip aksanını gizlemek için elinden geleni yapsa bile, İngiliz toplumuna asla ayak uyduramayan İrlandalı bir adam olarak sunar. Patrick Brontë toplum tarafından kabul edilmek ister ve tek oğlunun bu tanınma umudunu yerine getirmesini bekler. Tıpkı Monica gibi, Branwell'in hayatı da babası tarafından kontrol edilerek baskı altına alınır. Julius Wilson ve Maria Brontë fiziksel olarak ortada olmayan, Heathcliff'in annesi veya hatta Monica ise zihinsel olarak ortada olmayan ebeveyn figürleri olarak koruyucu bir ebeveyn rolünü üstlenemeyerek çocuklarının travmatik bir yaşam sürmelerine neden olurlar.

Babasının ayrılıp kendilerini yalnız bırakması nedeniyle zihinsel olarak ortadan kaybolan ve çıldırmaya başlayan annesine maddi olarak yardım etmek için gazete satıcısı bir çocuk olarak çalışmaya başlayan Ben, çabasının ilgisizlik ve kayıtsızlıkla ödüllendirilmesi sonucunda hem kendine hem de annesine olan güveninde bir düşüş yaşayarak psikolojik bir yıkımla karşılaşır. Annesi onlara güvenlik sağlayamadığından, Ben hem kendisini hem de erkek kardeşini korumak için ebeveyn olma sorumluluğu almak zorundadır. Romanın sonunda Phillips, oğlu Heathcliff'i eve götüren Earnshaw'u anlatır. Tıpkı Ben gibi, Heathcliff babası gelip onu yanına aldığında çevresinden uzaklaşmak zorunda kalır. Bozkırlar boyunca yürürken, oğlunun elinden tutan Earnshaw bitkileri ve manzaranın çeşitli diğer özelliklerini adlandırır: “Adam, sanki oranın sahibiymişçesine, boğulmuş anızlı manzaraya gururla işaret etti, kuşları, küçük hayvanları ve çiçekleri gösterdi ve çocuğun hatırlamaya istekli olması gereken isimlerle onları vaftiz etti” (Phillips, 2015: 255-256). Adamın manzaranın isimlerini çocuğa öğretmesi ve ondan bu isimleri hatırlamasını beklemesi onun çocuğu buraya yerleştirme ve onun kendisini buraya ait hissettirebilme isteğinin bir göstergesidir.

Heathcliff'in hikâyesi ile kapanan roman bu kez açılış bölümündeki isimsiz Afrikalı kadına tam olarak hayat kazandırır. Earnshaw'un ve kendisiyle beraber getirdiği oğlu

Heathcliff'in hikâyesi bu bölümdeki ana hikâyeyi oluşturmaktadır. Romanın son bölümü, hem annesinin köle ticareti ve sömürge döneminde yaşadıklarının hem de İngiliz sömürgecilerinin ona yaptıklarının kendisinde oluşturduğu negatif etkilerle başa çıkmaya çalışan Heathcliff'in hayatının ve geçmişinin psikolojik travmanın etkisinde olduğunu gösterir: “Annesinden sevgi göremeyen, kendi varlığını fark ettiremeyen, kendilik değeri onaylanmayan çocuk, psikolojik travma yaşayarak sahte öz benlik geliştirir. İlk çocukluk döneminde yaşanan diğer travmalar da bu kişilik bozukluğunu oluşturabilir” (Öz, 2017: 124).

Heathcliff hem annesini kaybettiği hem de doğup büyüdüğü yerden zorla sürgün edildiği için iki kez öksüz kalmanın travmatik deneyimini yaşamaktadır. İçinde büyüdüğü çevre düşmanca olsa da aniden ondan ve tanıdık olduğu her şeyden uzaklaştırılması kendisinde üzüntü yaratır. Heathcliff'in annesi, ölmeden önce aylarca çok hasta olduğundan, bu koşullar travmatik olarak görülebilir. Bu travma aynı zamanda çocuğun annesinin ölümünden önce sürdürdüğü yaşam biçimiyle de bağlantılıdır. Heathcliff'in dilencilik ve annesinin fahişelik yapmak zorunda oldukları gerçeği, travmasında önemli bir rol oynar. Hâlâ annesini arayan Heathcliff kendisini acıdan korumak için onun ölümünü baskı altında tutar. Aslında ona yardım edebilmesine rağmen, Bay Earnshaw, Heathcliff'in annesinden asla bahsetmez ve ona babası olduğunu söylemez. Bu nedenle, Heathcliff'in yası, annesinin gitmiş olduğu anda ona ne olacağını merak ettiği için ortaya çıkan endişe ve korkudan etkilenir.

Sonuç

Travma deneyimlerinin ağırlıkta olduğu ve karakterlerin bir kimlik arayışı içine düştüğü Phillips'in son dönem postkolonyal romanın önemli örneklerinden sayılan *The Lost Child* romanı üç bölümden oluşmaktadır: giderek daha fazla rahatsız olan Monica ve iki karma ırklı oğlunun hikayesi; annesi öldüğünde onu eve götüren Earnshaw figürünün babası olduğu isimsiz karma ırklı çocuğun hikayesi; ölüm döşğinde Emily Brontë'yi hayal ederek anlattığı Phillips'in hikayesi. Bütün karakterler kayıp, öfke ve sevginin ihaneti ile mücadele etmenin yanında yalnızlık, ötekilik ve melezlik deneyimlerinin acı sonuçlarını ve yarattıkları travmaları da yaşayarak hissediler.

Phillips, “en eski insan ilişkilerinden biri olan ebeveyn-çocuk ilişkisine” (Polatti, 2017: 106) odaklanmak ve “hem sömürgecilik hem de ırkçılık ile ilgili kolektif amneziye meydan okumak için” (Ledent & O'Callaghan, 2017: 229) yazdığını belirttiği bu romanında, *Wuthering Heights*'ta bulunan ırk ayrımcılığını, sınıf farkını, kadınların rolünü ve çocuk refahını eleştiren temalarla ilgilenir. *The Lost Child* romanında Phillips, Heathcliff'in ırksal kimliğinin açık bir yorumunu ve ataerkil sistemler altındaki yoksul kadınların ve çocukların toplumdan dışlanarak ötekileştirilmesinin modern bir eleştirisini sunan bir anlatı inşa eder. Kocasının beklenmedik şekilde kendisini terk ederek ülkesinin bağımsızlık mücadelesine katılması sonrası yavaş yavaş depresif çığırnlığa düşmeye başlayan Monica'nın durumu, ikinci çocuğu Tommy'nin kaybından sonra daha da kötüleşir. Anlatı aynı zamanda okuyucuya Ben'in küçük kardeşi ile annesi hakkındaki bakış açısını ve bir dereceye kadar Phillips'in kendi deneyimlerini yansıttığı İngiltere'deki melez bir çocuğun durumunu yansıtır.

Kahramanların yaşadığı kaygı, Caryl Phillips'in çalışmalarında sıkça kullandığı postkolonyal unsurlardan da etkilenir: karakterler toplumdaki dışlanır çünkü ailenin babası, Afrika-Karayip kökenlidir ve bu durum çocukların yetiştirilmesi sürecinde birçok noktada ihmal edilme ve ötekileştirilme duygularının yaşanmasına neden olur. Roman, etraflarındaki insanların küçümseyici ve dışlayıcı tutumlarından kendilerini soyutlayan ve umutsuzca toplum tarafından kabul edilmeye çalışan Monica, Ben ve Tommy'nin edilgenliğini sunar. Caryl Phillips karakterlerini insanların saygısını kazanmak isteyen ama sürekli olarak bunu başaramayan travma kurbanları ve psikolojik parçalanmanın pasif nesnelere olarak tasvir eder. Çözümlemeyen bireysel ve toplumsal travmaları ortaya çıkaran roman, terk edilme, kaybolma ve savunmasızlık öyküleri arasında çok yönlü bir diyalog şekli gösterir. Zaman ve mekanın içinde hayalet gibi dolaşan karakterler aracılığıyla metne dokunan Phillips, geçmişin tarihini yeniden yazar ve temsil edilemeyen sırlarla dolu bir endişe alanı yaratır.

Caryl Phillips'in *The Lost Child* romanındaki travmatik ve postkolonyal unsurları ebeveynlerin ilgisizliği, çocukların bireysel dünyalarında yaşadığı yalnızlık ve toplumsal dünyalarında deneyimledikleri ötekileştirilme tecrübeleri ışığında analiz ederek sömürgecilik sonrası dönemde yaşanan tutarsızlıkları, haksızlıkları, insanlık dışı uygulamaları incelemektedir. İkinci olarak, romanlarda Karayip karakterlerinin psikolojik, tarihsel ve kültürel bağlamda yaşadıkları travmaları anlamak için travma çalışmalarının postkolonyal çalışmalar ile yakın bir ilişki içinde olması gerektiğini belirtmektedir. Travma kuramının geleneksel fikirlerini gösteren Avrupa-Amerikan edebi metinlerinin çoğu gibi, Phillips'in romanları da doğrusal olmayan bir biçime sahiptir. Romanlardaki ayrıştırılmış parçalar ana anlatıyı kesintiye uğratar ve karakterlerin doğrusal ifadesinin gizlemeye çalıştığı travmatik anıları tekrarlar. Melezliği yaratan toplumsal ve psikolojik durumlar, terk edilen ülkeyle varılan ülke arasındaki farklılık ve uzaklığın etkisiyle bireylerin ve toplumların kültürel yapısının karmaşıklaşması, ötekilik ve melezlik deneyimleri sonrası yaşanan sosyal problemler ve psikolojik travmalar ile sömürge deneyiminin bozduğu aile yapısının çocukların ruh sağlığı üzerindeki etkisi temalarının yer aldığı İngiliz yazar Caryl Phillips'in son romanı, bireysel bir tanıklığın ve özellikle de kurgusallaştırılmış bir hatıranın, kimlik krizleri, ebeveynsizlik ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yalnızlık ve ötekilik gibi bireysel ve toplumsal temelli psikolojik travmaların sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Bentley, N. (2017). Narratives of Trauma and Loss in Caryl Phillips's *Crossing the River and A Distant Shore*. *Commonwealth Essays and Studies*, 40 (1), 21-31.
- Bhabha, H. K. (2005). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Bronte, E. (2003). *Wuthering Heights*. England: Penguin Classics.
- Buonnano, G. (2017). Exploring Literary Voices in The Lost Child. *Commonwealth Essays and Studies*, 40 (1), 95-104.
- Clingman, S. (2009). Other Voices: An Interview with Caryl Phillips. R. T. Schatteman (Ed.) within, *Conversations with Caryl Phillips*, (s. 95-117). Jackson: The University Press of Mississippi.
- Clingman, S. (2018). Writing the biofictive: Caryl Phillips and The Lost Child. *The Journal of Commonwealth Literature*, 1-14.
- Garrat-Bourrier, A. (2017). The Destruction and Impossible Reconstruction of Family Links in *Crossing the River* by Caryl Phillips. *Commonwealth Essays and Studies*, 40 (1), 45-58.
- Huddart, D. (2006). *Homi K. Bhabha*. Oxon: Routledge.
- Karataş, H. (2010). *Sömürge İnsan*. İstanbul: Peri Yayınları.
- Kral, F. (2019). Literary Filiations and textual Archeology: Caryl Phillips's *The Lost Child*. A. Parey (Ed.) within, *Prequels, Coquels and Sequels in Contemporary Anglophone Fiction*, (s. 52-60). Abingdon: Routledge.
- LaCapra, D. (2001). *Writing History, Writing Trauma*. Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Ledent, B. (2007). Family and Identity in Caryl Phillips's Fiction in particular *A Distant Shore*. *Commonwealth Essays and Studies*, 29 (2), 67-73.
- Ledent, B. & O'Callaghan, E. (2017). Caryl Phillips's *The Lost Child*: A Story of Loss and Connection. *Ariel: a review of international English literature*, 48 (3&4), 229-247.
- Mascoli, G. (2017). The River That Does Not Know Its Own Source Will Dry Up: Caryl Phillips's Musicalized Fiction. *Commonwealth Essays and Studies*, 40 (1), 81-95.
- Öz, İ. (2017). *Tavma Çağı, Geçmişin Gölgesinden Kurtulmak*. İstanbul: Martı Yayınları.
- Phillips, C. (1988). *The European Tribe*. London: Faber and Faber.
- Phillips, C. (1989). Living and Writing in the Caribbean: An Experience. *Kunapipi*, 11 (2), 45-50.
- Phillips, C. (2015). *The Lost Child*. London: Oneworld Publications.
- Polatti, A. (2017). Racial Genealogies and Intertextuality in Contemporary Britain: Caryl Phillips's *The Lost Child*. *Commonwealth Essays and Studies*, 40 (1), 105-115.
- Rodriguez, M. C. (2005). *What Women Lose: Exile and the Construction of Imaginary Homelands in Novels by Caribbean Writers*. New York: Peter Lang.
- Ruppert, F. (2014). *Tavma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları: Ruhun Yaralarını Anlamak ve İyileştirmek*, (F. Zengin, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Schatteman, R. T. (2009). Introduction. R. T. Schatteman (Ed.) within, *Conversations with Caryl Phillips*, (s. 9-19). Jackson: The University Press of Mississippi.
- Said, E. (1993). *Culture and imperialism*, London: Vintage.
- Sanchez-Palencia, C. (2020). Caryl Phillips's *The Lost Child*: Reimagining Emily Brontë's unquiet slumbers. *Journal of Postcolonial Writing*, 56 (3), 342-355.
- Silkü, R. K. (2009). Postcolonial routes and diasporic identities: Belonging and displacement in Caryl Phillips's *The Final Passage and A Distant Shore*. *Journal of Postcolonial Writing*, 45 (2), 163-170.

Spring, C. (2016, Mart). *Can We Heal?*. 28 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.carolynspring.com/blog/can-we-heal/> adresinden alındı.
Whitehead, A. (2004). *Trauma Fiction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Extended Abstract

This study employs a postcolonial perspective in order to explore the cultural and psychological trauma that the characters experience during and after colonialism. Furthermore, it analyses the impact of that trauma on the formation of the characters' own cultural and social identities. When defining cultural and psychological trauma, the works of Edward Said and Homi Bhabha are used. In this study terms such as "hybridity" and "Otherness", are used as a theoretical background for this analysis. This study aims to show the link between the traumatic wound of postcolonialism and the strange effects it produces even today. Phillips' *The Lost Child* addresses various signs of postcolonial trauma such as fear, indifference, unbelonging, despair and isolation. The novel manifests this trauma in the public sphere and explores the psychological trauma experienced by its main characters.

Trauma studies examines individual behaviours as instances of broader cultural symptoms. For trauma studies, trauma is quintessentially a cultural, historical, and psychological phenomenon. Although the conception of cultural trauma seems applicable to otherness and hybridity, I take issue with its opposition to psychological trauma. Throughout my discussion, I want to argue that the forces of separation and isolation that bred the ground for colonialism and slavery continue to belatedly affect the colonized people in all facets of life.

The Lost Child tells three stories that share many common points. The main storyline focuses on Monica Johnson, a young English woman who marries a black Caribbean student named Julius Wilson despite all the objections of her family. After his abandonment she has to live alone with her two mixed-race children, Benjamin (Ben) and Thomas (Tommy) in Northern England. Having to raise her two children alone because of his departure and because her parents shunned her when she married against their will, Monica slowly begins to fall into depressive madness, and the situation deteriorates Tommy's death. The narrative also shares with the reader Ben's point of view about his younger brother, his mother, but also his status as a mixed-race child.

A central chapter tells another story by focusing on Emily Brontë's last days as the reader learns about the Brontë family through her point of view. The novel's first, ninth and tenth chapters tell the story of a young mixed-race boy, whose mother, a former slave, dies in eighteenth-century Liverpool. This boy is found by his own father who brings him back to his home in the Yorkshire moors. Heathcliff is a displaced and traditional figure of the orphan who gets lost in environments which erase his family heritage and his possibility to belong. Heathcliff, like all the lost children of the novel, encounters a painful exclusion in terms of identity, belonging and social acceptance.

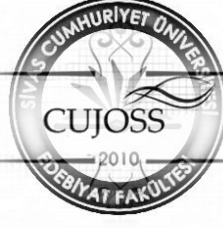
Slavery and colonialism figure in Caryl Phillips' rewriting of Emily Brontë's *Wuthering Heights*. *The Lost Child* is set mainly in the twentieth century, deals with issues of identity and alienation. In the novel, all three heroines and their children experience some form of mental instability and emotional breakdown, thus they become living examples of the trauma of the individual's displacement and marginalization associated with colonial and post-colonial reality. The only way they can speak is through a wound that mirrors the unspeakable violence perpetrated by colonialism. The trauma suffered by the children as orphaned and forsaken ones mirrors the wider psychological and cultural trauma suffered by the colonized people. Racial discrimination and othering function as insidious violence with a traumatic psychological impact on both the families and their racialized second-generation children. Phillips's novel illustrates that histories of displacement and disenfranchisement are often shared with younger generations via stories, while the silences of untold legacies also

communicate the effects of 'traumatic dislocation' and can fracture one's understanding of self, familial origins, and sense of social belonging. The protagonists' traumas mainly result from the cold treatment they get from the English society established on a strict class system and the issuing belongingness and loneliness. The tension between loneliness and belonging is perhaps most dramatically played out in the context of the dysfunctional family, another common denominator of Phillips's characters.

The thematic concerns of Phillips are the psychological impacts of trauma and pain incurred upon the individual as a result of postcolonial displacement and the ensuing quest for re-union and belonging. Having experienced the anguish of being uprooted and the problems related to identity and belonging in England, the children are dragged in search of a home where they can belong. The novel reveals that the characters suffer from both psychological and collective traumas. The novel represents the children as being displaced and marginalized especially in the school and society. Being seen as the inferior by the English people and as the other by his friends because of their skin color drags them into a psychological trauma.

Makalenin Geliş Tarihi: 20 Temmuz 2020
Makalenin Kabul Tarihi: 26 Mayıs 2021

**TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE ŞÛRA GELENEĞİ:
YÖNETİM BİLİMİNE GÖRE BİR DEĞERLENDİRME**
SHURA TRADITION IN TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION:
AN EVALUATION ACCORDING TO ADMINISTRATIVE SCIENCE

Osman Gökhan Hatipoğlu*

Öz

Şûralar Türk kamu yönetiminin geleneksel danışma ve istişare birimleridir. Bakanlıkların veya bağlı kuruluşların sürekli kurulları olarak 2018 yılına kadar faaliyet göstermiş olan şûralarla ilgili betimleyici bir çalışmanın eksikliği göz önüne alınarak yapılan bu çalışma, çağdaş Türk kamu yönetiminde şûraların yapılarını, işleyişlerini ve önemini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada şûralar işlev ve yapılarına göre bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş, ardından tipik bir Türk şûrasının organları, işleyişi ve yönetişime uygun katılımcı yapısı açıklanmıştır. Karşılaştırmalı bir analizle tamamlanan araştırmanın sonunda Türkiye'deki şûraların diğer ülkelerdeki şûralardan ve danışma organlarından yapısal ve işlevsel olarak farklı olduğu ve devlet teşkilatındaki süreklilikleri ve istişarenin kurumsallaşmasına katkısı açısından benzersiz olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şûra, Türk Kamu Yönetimi, Kamu Örgütleri, Yönetimde Danışma ve İstişare Yapıları.

Abstract

Shuras are traditional advisory and consulting boards in Turkish public administration. By considering the lack of a descriptive study about shuras, whose had operated as permanent boards of ministries or public agencies until 2018, this study aims to discover the structures, functions, and importance of shuras in Turkish public administration. In this study, shuras were classified according to their

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gokhan.hatipoglu@bozok.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5782-3794

structures and functions. Afterwards, the organs, operation and participatory structure encouraging the good governance of a typical Turkish shura were explained. At the end of the study, which is completed by a comparative analysis, it is concluded that shuras in Turkey differed with shuras and/or advisory public bodies of other countries, both structurally and functionally and unique with respect to their permanence in the state organization and their contribution to the institutionalization of mutual consultation.

Keywords: *Shura, Turkish Public Administration, Public Organizations, Consultary and Advisory Bodies in Administration.*

GİRİŞ

Türk devlet geleneğinin kadim bir unsuru olan şûralar 2018 yılına kadar bakanlıkların örgüt yapıları içinde varlıklarını sürdürmüştür. Türk kamu yönetiminde şûralar geleneksel miraslarına uygun olarak yönetimin icrai birimlerine karar verme ve kamu politikası üretme aşamalarında, istişare yoluyla dönemsel ve düzenli bir biçimde yardımcı olmak üzere tasarlanmıştır.

Bununla birlikte bazı şûralar istişare dışında işlevleriyle öne çıkarken, bazı şûraların ise dönemsel ve düzenli olarak faaliyet göstermedikleri hatta hiç toplanamadan ilga oldukları görülmektedir. Bu çalışma şûraların devlet teşkilatı içerisindeki konumlarını, işlevlerini ve etkinliklerini tanıtmayı ve şûraları yönetim bilimi temelinde analiz ederek sınıflandırmayı amaçlamaktadır. Türkiye’de bir yönetim aktörü olarak şûraların daha önce alanyazında araştırma konusu olduğu bir çalışma veya değerlendirme bulunmamaktadır. Alanyazındaki az sayıda çalışma daha çok işletme yönetimindeki danışmanlık hizmet ve kurumlarına yöneliktir (KAYNAK, 2019; ÖNCÜOĞLU, 2012). Kamu yönetiminde şûralarla ilgili sınırlı çalışmalar ise daha çok Milli Eğitim Şûrası gibi belirli bir şûraya yoğunlaşmış, şûralar bir kurum veya kavram olarak ele alınmamıştır (KILIÇ- GÜVEN, 2017; ÇAKIR, 2017). Bu eksiklik ve şûraların çağdaş kamu yönetimindeki olası rolünün yeniden ele alınmasının sağlayabileceği potansiyel yarar bu çalışma için güdüleyici olmuştur.

Çalışmada ilk olarak şûra kurumunun tarihsel gelişimi açıklanarak, Türk devlet geleneğindeki yeri ve işlevleri ele alınmıştır. Daha sonra istişari işlevleri ve yönetim organizasyonundaki konumlarına göre yapılan bir sınıflandırma dâhilinde günümüzde faal olan şûralar betimleyici bir yöntemle tahlil edilmiştir. Bu sınıflandırma ile birlikte şûraların yasal dayanakları, devlet örgütü içindeki konumları, işlevleri, işleyişleri ve toplantı sıklıkları gibi teknik değerlendirmelere yer verilmiştir. Tipik bir şûranın çalışma yapısının da açıklandığı bu bölümden sonra karşılaştırmalı bir çözümleme yapılabilmesi için diğer ülkelerdeki şûra ve şûra benzeri yapılardan bazı seçilmiş örnekler incelenmiştir. Çalışmanın sonunda genel bir değerlendirme yapılarak şûraların Türk kamu yönetimindeki potansiyel önemi doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

Şûra Geleneği Hakkında

Şûra kelimesi Arapça işaret mastarından türeyen müşavere/meşveret (*danışıp işaret almak, rey almak, bir mesele hakkındaki görüşünü almak*) fiillerinin öznel haline karşılık gelir. Şûra özne olarak toplanıp meşveret eden cemaate karşılık geldiği gibi, kendisi de bir mastardır. Bir konuyu konuşup tartışmak amacıyla yapılan bir toplantıyı, aynı zamanda toplantının yapıldığı yeri de ifade etmektedir (Sönmez, 1984:17). Şûra aynı zamanda önemli bir İslami devlet ve yönetim geleneğidir.² Ardoğan'ın (2008:1) İslam dinindeki karşılığında yola çıkarak yaptığı bir değerlendirmeye göre şûra, toplumsal sorunlarla ilgili olarak kamuoyuna başvurma ve toplumun genel görüşü yönünde karar almanın önemli bir yoludur. Koyuncu (2007:6) ise şûrayı bir devlet ilkesi olarak ele alır ve İslam devletinin sınırlı iktidar ve dinin esaslara dayanma koşulu ile birlikte üç temel özelliğinden biri olarak tanımlar. Devlet yönetimindeki uygulamalar dikkate alındığında, şûra kelimesinin anlamının istişarenin yapıldığı toplantıyı ve toplantının yapıldığı yeri de içine alacak şekilde genişlediği öne sürülebilir (Sönmez, 1984:17). Ardoğan ise şûranın siyasal katılımın temel yöntemlerinden biri olduğunun vurgulamaktadır (2008:1). Bu tür bir siyasal katılımın Türkiye'de yönetime olan yansımaları ise istişarenin kamuda danışma işlevini görmek üzere kurumsallaşması olmuştur. Bu çalışmada ise şûra, istişare geleneğinin sürdürüldüğü yönetsel bir kurum, kamu yönetiminin bir unsuru olarak ele alınmış olup, söz konusu kavramın İslam Ansiklopedisi'ndeki fıkhi yorumuyla "danışma kurulu" tanımı tercih edilmiştir (Türcan, 2010:230).

Güçlü İslami dayanaklarının yanı sıra Türk kamu yönetimindeki şûra kurumunun izleri kadim bir Türk devlet geleneği olan kurultay kavramında da sürülebilir. Ceylan'a göre Hunlardan itibaren hemen her Türk devletinde nitelik ve etkileri farklılıklar göstermekle birlikte devlet işlerinin görüşüldüğü "*danışma, müzakere, kontrol ve karar alma*" özelliğine sahip bir kurul var olmuştur (2002:591-592). Türk tarihinin farklı devirlerinde, danışma işlerinin kurumsallaştığı aynı veya yakın anlamlara gelebilecek pek çok kavramla karşılaşmak mümkünse de, bunlar arasında toy ve kurultay kavramları öne çıkmaktadır (Ceylan, 2002: 592). Toy devlet yapısında gelenekselleşen bir kurum olarak daha çok, yılın belirli dönemlerinde yapılan eğlence, dini tören ve danışmayı da içeren toplantılara verilen isimdir (Ceylan, 2002: 592). Seyitdanlıoğlu'na göre Moğolca toplanmak, bir araya gelmek anlamındaki "*khuril/khural*" köküne, "*tai*" ekinin ilave edilmesiyle türetilmiş bir terim olan kurultay kelimesi zamanla Türk devlet meclisi "*toy*"un yerini almıştır (1980:2). Ceylan ise kurultay ve toy kavramlarının birbirinin yerine kullanılıyor olsa da kurultayın geniş katılımlı olan toya göre daha çok "*seçkin kişilerin katıldığı meclis*" olduğunu öne sürmektedir (2002:592). Seyitdanlıoğlu, kurultay/toy geleneğinin Hun İmparatorluğundan başlayarak Göktürkler,

² Bir yönetim geleneği olarak şûra kavramına Kur'an-ı Kerim'de iki yerde doğrudan değinilmektedir. Bizzat bu isimle anılan Şûra Suresinin 38. ayetinde müminlerin işlerinin aralarında şûra ile olacağı buyrulmaktadır. Ali İmran Suresi'nin 159. ayetinde ise Hz Muhammed'in (SAV) şahsında bütün devlet yöneticilerine "iş hususunda onlarla müşavere et" diye buyrulmaktadır.

Uygurlar, Hazarlar, Peçenekler ve hatta Tuna-Bulgar devletlerinde sürdürüldüğünü, Oğuz Türklerinde kurultaylara halkın katılımının olduğunu da belirtmektedir (1980: 3-4).

İlk Türk devletlerinde kurultaylar önemli ve güçlü bir devlet organı olmuştur. Seyitdanlıoğlu kurultayların yeni Han seçimi, hükümdarın kontrolü ve tasdiki, Han'ın tahttan indirilmesi, töre tespiti, savaşa ve barışa karar verme, devlet yönetimiyle ilgili önemli kararlar alma yetkilerini sıraladıktan sonra, Hakanların devlet hayatını ilgilendiren önemli meselelerde tek başına karar alamayıp kurultaya danışmak zorunda olduğunu belirtmektedir(1980: 8-9). Hatta yazar devlet teşkilatı içinde hakandan hemen sonra gelen, hatta bazı yetkileri ile hakandan daha önemli bir konumda olan bu kurullar sayesinde devletin meşruti monarşikbir nitelik kazandığını ileri sürmektedir (Seyitdanlıoğlu, 1980: 9). Ceylan'a göre Osmanlı klasik döneminin bir bölümüne kadar etkinliğini sürdüren kurultay benzeri kurulların "*Türk 'meclis' geleneğinin ilk çekirdeğini oluşturduğunu söylemek*" mümkündür (2002:592).

İnalçık (1993:13-15) Orta Asya kökenli toy geleneğinin devlet geleneğindeki Fars ve İslam etkilerine rağmen her Türk devletinde şenlik/sosyal eylem yönüyle yaşatıldığına işaret etmektedir.³ Seyitdanlıoğlu ise Türklerin İslam dünyasına geçmelerinden sonra kurdukları devletlerde görülen "divan" geleneğinde ve "meşveret" yönteminde de bu eski meclislerinin sınırlı da olsa, tesiri olduğunu belirtmektedir (1980:9-10). Toylar/kurultayların ilk Türk devletlerindeki bu güçlü yapısını Osmanlı'nın güçlü ve teokratik monarşiye evrilen devlet geleneğinde koruyamamış olduğu söylenebilir. Ancak kurultayların özünü oluşturan istişare geleneğinin, İslam devlet geleneğindeki şûra yöntemi ile birlikte sentezlenerek devlet içerisinde kurumsallaştığı ileri sürülebilir.⁴Nitekim Osmanlı devletinde meşveret geleneğinin varlığını vurgulayan Ortaylı, (2008:418-420) Tanzimat'la birlikte kurulan idareyi istişari bir organ olarak düzenleyen Dar-ı Şûra-yı Bab-ı Ali'den ve parlamentarizmi önceleyen Tanzimat meclislerinden örnek vermektedir.⁵ Şûralar isim ve kurum olarak Osmanlı imparatorluğunda Tanzimat döneminden itibaren karşımıza çıkmakta, ancak bu yapıların günümüzdeki şûralardan farklı olarak istişari yetkilerden yola çıkmakla beraber, birer danışma/yasama meclisine dönüştüğü görülmektedir. Danıştay'ın kökeni olan Şûra-yı devlet ile ilgili bir çalışmada, bu dönemdeki şûraların idari teşkilatın yeniden yapılandırılması çalışmalarının bir sonucu olduğu ve şûraların merkezi kurumlar olduğu belirtilmektedir (Gedikli 2004:40).

³ Ancak İnalçık'ın toy ile ilgili tanımları incelendiğinde toy geleneğinin meclis/kurul yönünün Osmanlı dönemine doğrudan taşınmadığı anlaşılmaktadır (1993:13-15).

⁴ Kurultay kavram ve kelime olarak şura ile neredeyse eş anlamlıdır. Nitekim 1994 yılında yapılan Aile Şurası "Aile Kurultayı" ismi altında düzenlemiştir.

⁵ Ortaylı, 1838 yılında kurulan nizamname hazırlayan, yargı kararlarını temyiz eden ve idarenin yasallığını denetleyen Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'nin, 1854 yılında bu Meclisin yetkilerinin bir kısmının devredildiği Meclis-i Ali-yi Tanzimat'ın Osmanlı imparatorluğunda meclis geleneğini başlattığını belirtmektedir. Ortaylı Meclis-i Ali-yi Tanzimat'ın daha sonra Dar-o Şura-yı Bab-ı Ali ile bir araya geldiği Meclis-i Ali-yi Umumi'nin istişari yetki ile önemli kararlar aldığını vurgulamaktadır. Yazara göre idari modernleşmeye paralel olarak gelişen bu kurumlarla ile vilayet idarelerindeki benzer istişari organlar 1877 yılında toplanan ilk Osmanlı parlamentosunun çalışma ve müzakere geleneğine bir hazırlık oluşturmuştur (2008:418-420).

Nitekim bütün bu Tanzimat kökenli kurumlarının istişareden çok, tamamı bürokrat ve memurlardan oluşan denetleme, yürütme, karar alma ve tahkim gibi işlevlerden sorumlu taşıyan kamu yönetimi unsurları olduğu görülmektedir.

Türk Kamu Yönetiminde Şûralar

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde varlığını sürdüren Tanzimat kökenli bazı şûralar, Danıştay ve Sayıştay gibi değişen isimleriyle birlikte Cumhuriyet dönemi devlet teşkilatına da taşınmışlardır. Ancak önceden de belirtildiği gibi bu kurumların istişare işlevi yoktur, doğrudan kamu hizmeti üretmektedir.

Bununla birlikte Cumhuriyetin erken dönemlerinde istişari işlevleri dikkate alındığında, yani meşveret amaçlı ve toplantı esaslı yapılarıyla geleneksel anlamda yalnızca üç şûra ihdas olunmuştur: Milli Eğitim, Şûrası Askeri Şûra ve Sağlık Şûrası. Bu üç geleneksel şûraya 60'lı yıllarda Din Şûrası, İstatistik Şûrası ve Ulaştırma Bakanlığı Yüksek İstişare Kurulu eklenmiştir.

Bu şûraların ortak özellikleri kanunla kurulmuş olmaları, devlet teşkilatının ögelerinden (çoğunlukla bakanlıklar veya bağlı kuruluşları) birinin uhdesinde düzenli olarak toplanarak istişare yoluyla karar veya tavsiye üretmek üzere tasarlanmış olmalarıdır. Yukarıda sayılan beş şûranın konuları dışındaki yönetim alanlarında da şûraların ortaya çıkması ve bakanlık teşkilatlarıyla sürekli kurul olarak ilişkilendirilmesi ise bakanlıkların yeniden yapılandırıldığı 1980'li yıllara rastlamaktadır. Bu dönemde kurulan şûraların daha sonra özellikle 2000'li yıllarda işlevlerinin ve sayılarının arttığı, eski şûraların da günün ihtiyaçlarına göre yenilendiği görülmektedir.

Bu çalışmada şûralar, Türk kamu yönetimi açısından yukarıda belirtilen tarihsel kırılımlar ile şûraların işlev ve nitelikleri dikkate alınarak dört grup altında sınıflandırılmıştır. Cumhuriyetin en eski şûraları arasında yer alan ve işlevleri istişari olmayan görevleri de kapsayan Yüksek Askeri Şûra ve Yüksek Sağlık Şûrası ayrı bir grup olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra 1980'li yıllarda sürekli kurul olarak ihdas edilen kimisi halen devam ettirilirken, kimisi hiç toplanamadan ilga olunmuş olan sürekli kurul niteliğindeki bakanlık şûraları ile 2000'li yıllarda ismi değiştirilerek canlandırılan veya yeniden yapılandırılan, ancak sürekli kurul sayılmayan şûralar ikinci ve üçüncü grup olarak ele alınmıştır. Bağlı kuruluşların şûraları olan Din ve İstatistik şûraları ise ayrı bir grup olarak sınıflandırılmıştır.

İstişarenin Geri Planda Kaldığı Yüksek Şûralar: Yüksek Sağlık Şûrası ve Yüksek Askeri Şûra

Türk kamu yönetiminin en eski şûralarından olan Yüksek Askeri Şûra ve Yüksek Sağlık Şûrası toplantı sıklığı ve düzeni açısından en istikrarlı şûralar olmakla beraber işlevleri açısından istişare dışındaki alanlarda etkin olmaları nedeniyle diğer şûralardan belirgin bir biçimde farklı oldukları görülmektedir. Söz konusu farklılığın içeriği ve her iki şûranın tarihsel gelişimi bu bölümde açıklanmıştır.

Yüksek Askeri Şûra: İstişarenin Personel ve Disiplin Konularıyla Sınırlandırılması

Ülkemizde ilk askeri şûra, Tanzimat Fermanında kurulması planlanan ve 1837 yılında II Mahmut döneminde faaliyete başlayan Dar- Şûra-yı Asker-î dir. Tanzimat boyunca etkin olan Dar-Şûra-yı Askeri askerlik alanında düzenlemeler yapmak, yasa ve yönetmelikler hazırlamakla ve alınan kararların uygulanmasını denetlemekle görevlendirilmiştir (Tunalı, 2003:26). Tanzimat dönemi ordu ve devlet reformlarının bir unsuru olarak kurulan bu ilk şûra, II. Abdülhamit devrinde kaldırılmıştır.⁶ Bu kez askeri bürokrasiyi güçlendirmek amacıyla, İttihatçıların öncülüğünde ve Almanlarla yapılan askeri işbirliğinin etkisinde 1909 yılında yeni bir şûra olan Şûray-ı Askeriye kurulmuştur. Enver paşa tarafından 1914 yılında feshedilen bu şûra Osmanlı Döneminin son askeri şûrası olmakla beraber, Cumhuriyetin ilk döneminde çıkartılan bir yasayla aynı isim adı altında yeniden ihdas olunmuştur (Kanun No:636, 1925).

Başlangıçta Cumhurbaşkanı başkanlığında oluşturulan askeri bir heyetten ibaret olan şûra 1949 yılında Başbakan'ın veya yokluğunda Milli Savunma Bakanı'nın doğal başkanlığında toplanmaya başlayarak ilk kez sivil hükümetin yönetimine bırakılmıştır.⁷ Yüksek Askeri Şûranın (YAŞ) görevleri ve çalışma usulleri 1972 yılında baştan düzenlenmiş ve şûranın kurucu kanunu yürürlükten kaldırılmıştır (Kanun No:1612, 1972). Bu yeni kanunla YAŞ'a askeri stratejik konseptin belirlenmesi, silahlı kuvvetlerin program ve hedefleri ile askeri konularla ilgili yasal düzenlemelerde görüş bildirmek ve diğer kanunlarla kendine verilen görevleri yapmak görevleri verilmiştir.

Söz konusu kanunda YAŞ'ın atanan temel görevler istişari nitelikte olmakla beraber diğer kanunlara yapılan atıf yoluyla, Türk Silahlı Kuvvetleri mensubu subay, astsubay ve generallerin terfi ve emeklilik işlemleri konusunda karar verme yetkisi de Askeri Şûra'ya verilmiştir (Kuzu, 1994:110). Ancak YAŞ'a diğer kanunlarla özellikle de Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'nda verilen bu yetkinin getirdiği görevler zamanla YAŞ'ın asıl işlevi haline gelmiş ve şûranın istişari niteliğini gölgelemiştir (Kanun No:926, 1967). Nitekim YAŞ uygulamada bu atıflara dayanarak ağırlıklı olarak terfi ve ihraç kararları ile komuta kademesinin belirlendiği yüksek bir personel ve disiplin kurulu haline gelmiştir.

YAŞ ile ilgili en önemli eleştiri ise kararlarının uzun bir dönem boyunca sivil yönetimden bağımsız alınması ve yargı denetiminden muaf olmasıdır. Muafiyet 1982 Anayasası ile gelmiş ve Milli Güvenlik Konseyi'nin dayatması ile anayasa metnine eklenmiştir (Can, 2014:691). Can'a göre her ne kadar istişari nitelikte görevleri olsa da YAŞ kararlarının yargı denetimi dışı bırakılması, asıl etkisini personele yönelik görevlerden kaynaklanan kararlar bakımından

⁶ Tanzimat dönemi ordu ve devlet reformlarının bir unsuru olarak kurulan bu ilk şûra, II. Abdülhamit döneminde kaldırılarak görevleri Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi teşkilatına devredilmiştir. Sultan Abdülhamit'in II. Meşrutiyetten sonra askerlik ve savaş işleri ile kurduğu şûra benzeri bir başka yapılanma ise 1908 yılında kurulan Meclis-i Mehamm-i Harbiye olmuş, bu meclis 1909 yılında yeni bir şûra kurulana kadar çalışmıştır (Ölmez 2009: 52-54).

⁷ Yüksek Askerî Şûra ibaresi de ilk kez bu kanunda yer almıştır. Kanun No: 5400 (1949) *Yüksek Askerî Şûranın Teşkilât ve Görevleri Hakkındaki 636 Sayılı Kanununun 2nci ve 3'üncü Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun*, RG:03.06.1949/S: 7223.

göstermektedir (2014:689). Disiplinsiz ve ahlaki durum nedeniyle işten alma azletme yetkisi ise 2013 yılına kadar sürmüştür (Can, 2014:688-689). Önceki dönemlerde YAŞ kararların gizliliği esas tutulmuştur ve şûra son karar merci iken, anayasal eleştirilerin etkisi ve sivilleşme reformlarının bir parçası olarak YAŞ kararları sivil idarenin en üst makamı olan Cumhurbaşkanlığı onayına tabi tutulmuştur.⁸

Özellikle 2013 yılındaki sınırlı anayasal reformlara rağmen Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) komuta kademesinin belirlendiği YAŞ'ın 1612 sayılı kanunla belirlenen ve sivil yönetime neredeyse tamamen kapalı olan özerk yapısı askeri yönetim ve sivil yönetim arasında bir bariyer oluşturmuştur. Aslında sivil idareye bağlı memurlardan oluşan askerlerin idari açıdan kapalı bir yapı içerisinde özerkleşmesinin önemli sakıncaları olmuştur. Nitekim 2013 yılı reformlarına rağmen YAŞ kararları ile terfi olan subayların bir bölümü 2016 yılında milli egemenliğe dayalı anayasal düzeni darbe ile yıkma girişiminde bulunmuş, bunun üzerine sivil yönetim diğer önlemlerle birlikte YAŞ'ın idari yapısı üzerinde köklü değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır.

Öncelikle Başbakan Yardımcıları, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı YAŞ üyeliğine getirilmiş böylece şûranın askeri yapısı sivilleştirilmiştir (KHK No:669, 2016:Md. 45). Şûranın toplantıya çağırılma yetkisi yalnızca YAŞ başkanı olan başbakana tanınmıştır.⁹ Şûranın sekretarya hizmetleri de Milli Savunma Bakanlığı'na bırakılmıştır.¹⁰ Ayrıca YAŞ'ın yönetimi ve çalışma usulleri ile sekretarya hizmetlerine ilişkin iş ve işlemlerin belirlenmesi işi de Genelkurmay bünyesindeki Genel Sekreterlikten alınarak Milli Savunma Bakanlığı'na devredilmiştir.¹¹ Son olarak Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi doğrultusunda çıkartılan özel bir kararname ile yeniden ihdas edilen YAŞ'da şûra başkanı Cumhurbaşkanı'nın belirleyeceği Cumhurbaşkanı yardımcısı veya gerektiğinde Cumhurbaşkanı olarak belirlenmiş ve Hazine ve Maliye Bakanı ile Milli Eğitim Bakanı da Yüksek Askeri Şûra üyesi yapılmıştır (CK No:8, 2018: Md.2,4). Keza şûranın sekretarya hizmetlerinin ve idari işleyişinin de belirlenmesi de aynı düzenleme ile Cumhurbaşkanlığı'na tevdi edilmiştir (CK No:8, 2018: Md.6,9).

Askeriyenin sevk, planlama ve yönetimi için son derece önemli olan YAŞ'ın sivil yönetim kontrolünde denetime açık ve önceki dönemlere göre daha şeffaf olan yapısı ile geleneksel işlevlerini sürdüreceği anlaşılmaktadır. Bununla beraber idari açıdan yüksek bir personel ve

⁸ Şûra kararları 2013 yılında çıkartılan bir kanunla Cumhurbaşkanlığı onayına tabii tutulmuştur. Kanun No:6496 (2013) *Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, RG:31.07.2013/S:28724

⁹ Önceden bu yetki Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma bakanında da bulunmaktaydı. KHK No:668 (2016) *Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler ile Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*, RG: 27.07.2016/S:29783, Madde 4.

¹⁰ KHK öncesinde sekretarya işleri Genel Kurmay Başkanlığı bünyesinde ve Genelkurmay 2. Başkanı tarafından YAŞ Genel Sekreteri sıfatıyla yürütülmekteydi. . KHK No:669 (2016). *Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler ile Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*, , RG:31.07.2016/S: 29787, Madde 48 – 49.

¹¹ Yüksek Askeri Şûranın işleyişi ve teşekkülü gibi bazı konular yakın tarihli bir yönetmelikle tekrar düzenlenmiştir. *Yüksek Askeri Şûra Yönetmeliği* (2017). RG:28.05.2017/30079.

disiplin kurulu görünümündeki şûranın katılım yapısı ve istişari görevlerinin de revize edilebileceği düşünülmektedir.

Yüksek Sağlık Şûrası: İstişarenin Değil Bilirkişiliğin Kurumsallaşması

Türkiye’de sağlık yönetimi ilk kez Osmanlı döneminde merkezi hükümette bir bakanlık halinde örgütlenmiş¹², Cumhuriyet döneminde kurulan Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardımlar Bakanlığı) ile sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılarak, devlet eliyle sürdürülmesine ve sağlık politikalarının belirlenmesine öncelik verilmiştir. Sağlık işleri yönetimine tahsis edilen bu bakanlık gibi Yüksek Sağlık Şûrası (YSS) da Meclis-i Ali-i Sıhhi ismi ile Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine devrolmuştur. Sağlık işlerinin yönetimi ile ilgili 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (Kanun No:1593, 1930) ise sağlık politikaların üretilmesi ve yönetilmesini belirleyen temel yasal metin olmuş ve 1980’li yıllara kadar çok az değişerek bu belirleyiciliğini muhafaza etmiştir. Bu kanun aynı zamanda “Yüksek Sıhhat Şûrası” başlığı altında günümüze kadar gelen YSS’nin temel yasal düzenlemesi olmuştur. Kanun, 10. Maddesinde Yüksek Sıhhat Şûrasına “yüksek sıhhi ve içtimai meselelerde rey ve mütalaasını beyan, kanun nizamname ve talimatnameleri birinci derecede tetkik etmek, tıpla ilgili adli meselelerde ihtibar(deneyim/görüş sunmak)” görevlerini vermiştir (Kanun No:1593, 1930:Md. 10).

Kanunda kendisine verilen sağlıkla ilgili ve toplumsal konularda görüş bildirme ve söz sahibi olma görevine rağmen, YSS daha çok adli konulara odaklanmıştır. Bunun en önemli nedeni ise 1219 Sayılı Yasanın Şûra ile Türk Ceza Kanunu arasında kurduğu güçlü organik bağlardır (Kanun No:1219, 1928). Söz konusu düzenlemeye göre tıp ve tıpla ilgili diğer dalların ifasından kaynaklanan suçlarla ilgili görüş sorulacak merci YSS’dır.¹³ YSS’nin işlevlerini hukuksal olarak değerlendiren bir çalışmaya göre YSS’den bilirkişilik görüşü alınması zorunluluğu sadece ceza mahkemeleri ile sınırlıdır ve son tahlilde şûranın görüşleri sadece mahkemelerin sorduğu konularda verilecek bilirkişi görüşü niteliğinde olup bağlayıcı değildir (Özdemir - Çekin,1998:95). YSS’den sağlık personelinin mesleki uygulamaları hakkında taksir, ihmal ve yaslara uygunluk gibi üç temel konuda bilirkişilik hizmeti alınmaktadır (Özdemir - Çekin, 1998:96). Tıpla ilgili suçlarda mahkemeleri bilirkişilik için YSS’na başvurmaya zorlayan 1219 sayılı yasanın amir kuralı Anayasa Mahkemesince iptal edildiği 2010 yılına kadar 80 yıldan fazla bir süre boyunca yürürlükte kalmıştır. Yüksek Mahkeme hem YSS’nin bilirkişi olarak tekel konumunun adil yargılanma hakkına aykırı olduğu, hem de kurulun görüşünün alınması için belli bir süre de öngörülmemesi davaların gereksiz yere uzamasına neden olabileceği gerekçesiyle iptal etmiştir (AYM Kararı, Sayı:

¹² Osmanlı döneminde devletin sağlık örgütlenmesi 19. Yüzyılda başlamış, devlet 1861 yılında kabul edilen “Tababeti Belediye İcrasına Dair Nizamname” ile birlikte hekimleri ve sağlık çalışanlarını denetim altına alarak sağlık hizmetlerinin taşraya yayılmasını amaçlamıştır.Bu dönemdeki en önemli gelişme konunun bakanlık düzeyinde “Mektebi Tibbiye Nezareti” merkezi yönetime taşınmış olmasıdır. (Aydın, 2004:188-189)

¹³ Yasada “Tababet ve Şuabatı Sanatlarının ifasından mütevellid (doğan) ceraimde (suçlarda), mahkemelerin muvafık (uygun) görecekları muhtebirin (bilirkişinin) rey ve mütalaasına müracaat hakkında serbestileri baki kalmak şartı ile, Meclis-i Ali-i Sıhhi’nin (Yüksek Sağlık Şûrası’nın) mütalaası istifsar (sorulma)” edileceği hükmü yer almaktadır (Kanun No:1219, 1928: Md 75).

E:2009/69 K:2010/79). Kararda bireylerin davalarının makul sürede görülmesini isteme hakkına atıfta bulunulması aslında YSS'nin ağır iş yükü nedeniyle geciken bilirkişilik görevlerinin doğrudan bir sonucudur.¹⁴ Artan dava sayılarının yanı sıra, şûraya görev alanına girmeyen, eksik bilgi ve belgeyle gönderilen adli dosyaların ayrıca illiyet bağının ve kusur derecesinin sorulduğu mahkeme takdirindeki konuların iş yükünü artırıp kararlarda gecikmelere neden olmaktadır.¹⁵ Özdemir ve Çekin 90'lı yılların sonunda ülkemizde hak arama ve sağlık bilincinin gelişmesi hekim ve diğer sağlık personelindeki artış da dikkate alındığında Yüksek Sağlık Şûrasının yoğun bir çalışma temposuna ulaşacağını öngörerek Şûranın yapısının ve çalışma düzeninin günün şartlarına göre acilen tekrar düzenlenmesini önermişlerdir(1998:96-97).

Aslında YSS'nin 1980 sonrasında yapılan kamu yönetimi ile ilgili yasal düzenlemelerde de reform nesnesi olduğu görülmektedir. Bakanlık örgütlerinin pek çoğunun KHK'larla değiştirildiği 1983 yılında YSS bakanlığın sürekli kurulu olarak tanımlanmış, ancak toplam 7 sürekli kurulun öngörüldüğü KHK şûranın bakanlık içindeki etki ve eylem alanı daraltmıştır.¹⁶ Bu düzenleme oldukça kısa bir süre yürürlükte kalmış, 1984 yılında başka bir KHK ile Şûraya Sağlık Bakanlığının tek sürekli kurulu olarak itibarı iade edilmiştir (KHK No:210, 1984). Bu iki düzenleme Umumi Hıfzıssıhha Kanunundaki YSS'nin temel unsurlarına müdahale etmemiş, şûra ilk kanundaki haliyle üye sayısı ve daimi üyelerin görev süreleri gibi konular haricinde değiştirilmeden günümüze kadar taşınmıştır. Bununla birlikte 2011 yılında çıkarılan bir KHK ile şûranın çalışma usullerine yönelik bir değişiklik yapılmıştır (KHK No: 663, 2011). YSS'da üye sayısını artıran, şûra toplantılarına katılmayanların üyeliğinin düşürülmesi hükmünü getiren ve toplantı sayısı yılda birden dörde çıkararak bu düzenlemenin, aslında şûranın artan iş yüküne paralel olarak icrai etkinliğini ve performansını artırmaya yönelik olduğu ileri sürülebilir. Şûranın çalışmaları ile ilgili yıllara dağılmış bir istatistik verisi bulunmamakla beraber, Sağlık Bakanlığına göre YSS, 1931-2006 yılları arasında 253 toplantıda toplam 11.242 adli dosyayı görüşerek karar bağlamıştır (Sağlık Bakanlığı Temel Hizmetler Müdürlüğü, 2006). Özdemir ve Çekin'in verdiği 1930-1998 arası toplantı sayısı bilgisinden (1998:97) de YSS'nin 1999-2006 yılları arasında, KHK'da öngörülenden çok daha sık toplandığını hesaplanabilmektedir.¹⁷

¹⁴ AYM kararına konu Kadırlı 1. Asliye Mahkemesinin İptal başvurusunda "YSS görüşünün Mahkemece istenmesinden itibaren 3 yıl 7 ay 23 gün sonra geldiği, buna bağlı olarak davanın zaman aşımına uğradığı; bütün mahkemelerden gelen taleplerin belli zamanlarda toplanan bir kurul tarafından değerlendirilmesinin gecikmelere neden olduğu" belirtilmektedir.

¹⁵ Nitekim şûranın toplantı sayısı 2000li yıllara doğru zamanla artırılmıştır. 181 sayılı KHK'ye göre (1983: Md. 31), Şûra yılda en az bir kere toplanmak zorunluluğundadır. Fakat Şûranın yılda bir kez toplanması halinde, mahkemelerden gelen dosyalar yılda bir kez görüşüleceğinden, adaletin gecikmesi söz konusu olabilmektedir.

¹⁶ İlgili KHK'ya göre; Yüksek Sağlık Şûrası, Sağlık Yüksek Koordinasyon Kurulu, Nüfus Planlaması Danışma Kurulu, Tıbbi Müstahzarlar İnceleme Kurulu, Türk Farmakope Komisyonu, Kan ve Kan Ürünleri Danışma Kurulu, Kanserele Savaş Bilim Kurulu Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının sürekli kurullarıdır (KHK No:181 1983: Md. 30).

¹⁷ YSS 1930-1998 döneminde toplam 203 kez toplanmıştır. Bu durumda Sağlık Bakanlığının toplam rakamıyla karşılaştırıldığında 1998-2006 Aralığında 50 kez toplandığı anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle şûranın son dönemde yılda 6 ortalama kereden fazla toplandığı anlaşılmaktadır.

Bu yoğun çalışma yükü ile karşı karşıya olan şûranın idari işleri bakanlık tarafından desteklenmekte hatta önemli bir kısmı bizzat yürütülmektedir. Şûranın inceleyeceği adli dosyaların ön incelemesi ve değerlendirmesini yapan YSS sekreteryaasının çalışma işleyişini ve personelini de Sağlık Hizmetleri Müdürlüğü sevk ve idare etmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2010:Md. 5-6).

YSS temel işlevi bakımından diğer şûralardan farklıdır. YSS bir danışma veya politika üretme organı değil, kendine verilen adli görevleri icra eden bir kurul niteliğinde olmuştur. YSS'na Sağlık Bakanlığı'nın yeniden düzenlendiği 2018 yılında teşkilat içerisinde yer verilmemiş ve şûra böylece ilga edilmiştir.

Bakanlıkların Sürekli Kurulu Olarak İhdas Edilen Şûralar

Devletin yönetim yapısını istikrara kavuşturmayı hedefleyen 1982 Anayasası 113. maddesinde Bakanlıkların kuruluş ve teşkilatlarını kanuna dayandırılmasını öngörmüştür. Böylece mevcut bakanlıkların yapısını yasalaştıran ve esaslı değişikliklere rağmen bakanlıkların kuruluşuyla görev ilkeleri için öngördüğü çerçeve yasal düzenleme olan 174 Sayılı KHK halen geçerliğini sürdürmektedir (Küçükyağcı, 2011:18). İsmi değişen, birleştirilen ve ilave edilen bakanlıkları dikkate almadan yapılan genel bir incelemede bu KHK'da ayrıntıları tüzük ve yönetmeliklere bırakılmakla beraber; Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığının bakanlık örgütüne üç adet (Milli Eğitim Şûrası, Gençlik Şûrası ve Spor Şûrası), Kültür ve Turizm Bakanlığına iki adet (Turizm Şûrası ve Milli Kültür Şûrası) ve beş farklı bakanlığa da birer adet (İmar ve İskân Şûrası, Yüksek Sağlık Şûrası, Ulaştırma Şûrası, Enerji Şûrası ve Sanayi Şûrası) olmak üzere on farklı şûranın sürekli kurullar başlıkları altında tanımlandığı görülmektedir (KHK No:174, 1983).

Ancak bu KHK ile bakanlıkların yapıları ayrı ayrı tanımlanmış ve şûraların altında sıralandığı başlık olan "sürekli kurul"un tanımı belirsiz kalmıştır. Bir yıl sonra 1984 yılında ise bakanlıkların kuruluş ve görev esaslarını tek bir başlık altında toplayan çerçeve bir yasa niteliğindeki 3046 sayılı kanun çıkarılmıştır. Karasu'nun Türk kamu örgütlenmesinin anayasası benzetmesi yaptığı 3046 sayılı yasa Türk kamu yönetiminde şûraların yasal çerçevesini ve şekli unsurunu tanımlaması açısından önemlidir (2003:55). Nitekim bu yasa önceki KHK'de tanımı belirsiz olan sürekli kurulun gerekliliği ve kuruluşu ayrıca düzenlenmiştir. Buna göre "*Bakanlıklarda ve bağlı kuruluşlarda hizmetin kurul biçiminde yürütülmesi gerektiğinde, görevleri ve teşekkül tarzı kuruluş kanunlarında veya diğer kanunlarda gösterilmek kaydıyla sürekli kurullar kurulabileceği*" hükme bağlanmıştır (Kanun No:3046, 1984:Md. 39). İdare hukuku açısından bakıldığında söz konusu yasal düzenleme Türk kamu yönetiminde şûraları, kanunda gösterilmek şartıyla, bakanlıklar ve bağlı kuruluşlarının bir hizmet alt birimi olarak görmekte ve örgüt yapısı içindeki konumunu da "sürekli kurul" olarak tanımlamaktadır. Bir başka deyişle sürekli kurul adıyla faaliyet gösterecek yönetsel birimlerin ihdası hizmetin yürütülme biçimine ve kanunda gösterilmesi şartına bağlanmaktadır.

Söz konusu yasa danışma ve yardımcı birimlerden ayrı bir bölüm altında yer verdiği dolayısı ile her iki guruba ait olmadan bakanlık teşkilatı altında ayrıca düzenlediği sürekli kurullarının görev alanını genel bir “hizmet” kavramına sokmuş fonksiyonlarını danışma alanı ile daraltmamıştır. Aslında bu genelliğin danışma alanından farklı işlevleri olan ve bu yasadan çok daha önce ihdas edilmiş olan Sağlık Yüksek Şûrası ve o tarihlerde herhangi bir bakanlık birimi ile organik bağı olmayan Yüksek Askeri Şûra gibi birimlerin fonksiyonlarını da zımnen tasdik ettiği öne sürülebilir.

İsmi değişen, birleştirilen ve ilave edilen bakanlıkları dikkate almadan yapılan genel bir incelemede 174 sayılı KHK’da ayrıntıları tüzük ve yönetmeliklere bırakılmakla beraber ihdas edilen veya önceki kanunlarla ihdas edilip faaliyetlerine devam ederken sürekli kurul kimliğine dâhil edilen şûralar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Türk Kamu Yönetiminde Kanunla Kurulmuş Şûralar

Şura Adı	İlgili Bakanlık	Yasal Dayanak	Yürürlükteki Yönetmelik	İlk İhdas Tarihi	Şura Sayısı ve Aralığı (1)	Toplantı Frekansı	Son Toplantı Yılı
A- İstisarenin Geri Planda Kaldığı Yüksek Şûralar							
Yüksek Sağlık Şurası	Sağlık Bakanlığı	KHK:663, K:1593	SBY:19.02.2016	1930	253 Şura 1930-2006	(2) 3,3	2017
Yüksek Askeri Şura	Milli Savunma Bakanlığı	K:1612	RG:28.05.2017	1925	92 Şura 1925-2017	1	2017
B- Bakanlıkların Sürekli Kurulu Niteliğindeki Şûralar							
Milli Eğitim Şurası	Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı	KHK:179, K:3046	RG:08.07.2014	1939	19 Şura:1939-2014	3,9	2014
Gençlik Şurası	Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı	KHK:179, K:3046	RG:24.11.2011	1983	1 Şura:1988	29	1988
Spor Şurası	Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı	KHK:179, K:3046	RG:24.11.2011	1946	6 Şura:1946-2008	10,3	2008
İmar ve İskan Şurası	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	KHK:180, K:3046	İLGA	1983	—	0	—
Bayındırlık ve İskan Şurası	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	K:4927	RG:02.10.2003	2003	2004 ve 2009 (3)	2,5	2009
Toplu Konut Şurası	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	K:4927	RG:02.10.2003	2003	—	0	—
Ulaştırma Şurası (4)	Ulaştırma Bakanlığı	KHK:182, K:3046	RG:04.06.2013	1960	11 Şura:1960-2013	4,8	2013
Sanayi Şurası	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	KHK:183/635, K:3046	RG:03.06.2012	1985	3 Şura:1987-2013	8,7	2013
Esnaf ve Sanatkarlar Şurası	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	KHK:494, K:3143	RG:29.06.2012	1993	5 Şura:1990-2016	5,2	2013
Enerji Şurası	Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	KHK:186, K:3046	RG:15.08.1998	1983	1 Şura:1998	19	1998
Kültür Şurası	Kültür ve Turizm Bakanlığı	KHK:187, K:3046	RG:02.11.1989	1981	3 Şura: 1982-2017	11,6	2017
Turizm Şurası	Kültür ve Turizm Bakanlığı	KHK:187/355, K:3046	RG:13.10.1998	1989	2 Şura:1998-2002	2	2002
Aile Şurası	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	KHK:396/ K:3569	RG:31.07.1990	1989	6 Şura: 1990-2014	2,3	2014
C- Bakanlıkların Sürekli Kurulu Olarak Sayılmayan Ancak Teşkilatları Dahilindeki Şûralar							
Orman ve Su Şurası	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	KHK:645, K:6223	RG:31.03.2012	2011	2 Şura:2013-2017	2	2017
Çevre ve Şehircilik Şurası	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	KHK:644, K:6223	RG:05.09.2012	2011	1 Şura:2017	1	2017
Tarım Şurası	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı	KHK:441	RG:02.10.2004	1992	2 Şura:1997-2004	3,5	2004
D- Bağlı Kuruluşlara Ait Şûralar							
İstatistik Şurası	TÜİK/DİE	K:53	Çıkarılmamış	1962	4 Şura:1965-1982	4,25	1982
Din Şurası	Diyanet İşleri Başkanlığı	K:633	RG:30.04.1993	1992	6 Şura:1993-2016	3,8	2016

(1) İlk ve Son toplantı arasındaki yıl toplantı sayısına bölünerek kaç yılda bir yapıldığı hesaplanmış, bir kez toplananlar için toplantı yılı ile 2017 arasındaki süre esas alınmış, hiç toplanmayanlar için 0 (sıfır) frekans verilmiştir.

(2) 2006 yılından sonraki şûra sayısı ile ilgili veriye ulaşılamamıştır.

(3) Şûra 2004 yılında 1. Deprem Şûrası, 2009 Yılında ise 1. Kentleşme Şûrası adıyla iki farklı alanda düzenlenmiştir.

(4) 2011 yılında değişen bakanlık yapı ve ismine uyarlanarak Ulaştırma, Denizcilik, Haberleşme, Havacılık ve Uzay Teknolojileri Şûrası adını almıştır

Milli Eğitim Şûrası bu çalışmada incelenen diğer Bakanlık şûralarında ile karşılaştırıldığında askeri şûralar dışında en eski ve en düzenli olarak toplanan şûralardır. Milli Eğitim Şûralarının dört yılda bir toplanması esas olsa da toplantı aralıkları ülke koşul ve gereksinimlerine göre yılda bir kereden (1980 ve 1981 Şûraları) ile sekiz yılda bir (1962-1970) kadar değişebilmiştir. Bununla beraber 2014 yılında düzenlenen 19. Şûra dikkate alındığında

ortalama 4 yılda bir düzenlenmiş olan Milli Eğitim Şûrası Türk kamu yönetiminde bir bakanlığa bağlı olan en istikrarlı istişare birimi olmuştur.

Spor şûraları da ihdas ediliş tarihi bakımından en eski şûralardan biridir. Beden Terbiyesi tarafından 1946, 1961 ve 1980 yıllarında üç kez düzenlenen spor şûraları, daha sonra bağlandığı Başbakanlık Gençlik ve Spor Müdürlüğü tarafından 1990, 1999 ve 2008 yıllarında üç kez daha toplanmıştır (Spor Şûrası Yönetmeliği, 1989). Gençlik ve Spor Bakanlığının 2011 yılında kuruluşu ile birlikte bu yeni bakanlığın örgütü içerisinde gençlik şûrası ile birlikte yeniden tanımlanmıştır (KHK 638, 2011). Söz konusu kuruluş kanununda beraber tanımlandığı gençlik şûrası ise aslında ilk kez 1983 yılında ihdas olunmuş ancak 1988 yılındaki ilk şûradan sonra bir daha düzenlenmemiştir.

Kuruluşunda birden çok bakanlığın katılımının öngörüldüğü İmar ve İskân Şûrası hiç toplanamamış ve ilga olmuştur (KHK No:180, 1983:Md.33). Bu şûranın görevleri sonradan Bayındırlık ve İskân Bakanlığının aynı isimli şûrasının yasal alt çerçevesinde düzenlenmiştir.İlginçtir ki pratik mevzuatın önüne geçmiş ve Bayındırlık ve İskân Şûrası yönetmeliğine dayanarak düzenlenen iki şûranın ismi günü ihtiyaçlarına göre 1. Deprem Şûrası ve 1. Kentleşme Şûrası olarak düzenlenmiştir.

Türk kamu yönetiminde 80'li yıllardan önce ihdas edilmiş az sayıdaki şûradan biri olan Ulaştırma Şûrası "Yüksek İstişare Kurulu" adı ile ve Ulaştırma Bakanlığı'na doğrudan bağlı olarak 1960 yılında kurulmuştur (Kanun No:101, 1960). Kuruluş kanununa göre yılda en az bir kez toplanacağı öngörülen şûra kuruluşundan 1983 yılına kadar geçen 23 yılda yalnız altı kez toplanabilmiştir. Daha sonra 2011 yılında düzenlenen şûranın ismi de bağlı bulunduğu bakanlığın adı ile birlikte Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Şûrası olarak değiştirilmiştir.

Sanayi Şûrası 1980 sonrası yeniden örgütlendirilen bakanlıklara bağlanmış ve sürekli kurul nitelikli diğer şûraların çoğunluğu gibi, yeniden örgütlemeyi düzenleyen kanunun altında ihdas edilmiştir (Kanun No:3143, 1985: Md. 28). Sanayi şûrası düzensiz ve uzun aralıklarla 1987, 1995 ve 2013 yıllarında düzenlenmiştir (*Bilim*, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013). Esnaf ve Sanatkârlar Şûrası ise Sanayi ve Ticaret Bakanlığının ilk sürekli kurul-şûrası olan Sanayi şûrasına ikinci bir şûra olarak ayrı bir yasal düzenleme olarak eklenmiştir (KHK No: 494, 1993: Md. 28). İlk Esnaf ve Sanatkârlar Şûrası, şûranın sürekli kurul olarak henüz ihdas edilmediği 1990 yılında düzenlenmiştir. Şûra sürekli kurul statüsünü kazandıktan 1994, 1998 yılında iki kez daha toplanmıştır. Teşkilatı içerisinde bulunduğu Sanayi ve Ticaret Bakanlığının konu ve isimleri iki ayrı bakanlığa devredildiğinde ise şûra yeni kurulan Gümrük ve Ticaret Bakanlığı teşkilatı içerisinde varlığını korumuştur(KHK No:640, 2011:Md. 30). Bakanlığı değişen şûra uzun bir aradan sonra 2014 ve 2016 yıllarında dördüncü ve beşinci kez düzenlenmiştir.

Enerji şûrası ilk kez o dönemki adıyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın teşkilatını diğer bakanlıklarla beraber düzenleyen 1983 yılındaki toplu KHK'lerde bakanlığın sürekli kurulu olarak ihdas edilmiştir (KHK No:186, 1983). Ancak iki yıl sonra bu kararnameyi

değiştirip bakanlığı tekrar örgütleyen kanunda enerji şûrasının teşkilata dâhil edilmediği görülmektedir (Kanun No:3154, 1985). Buna rağmen ilk şûranın düzenlendiği 1998 yılında şûranın yer almadığı kanuna dayanarak bir yönetmelik (Enerji Şûrası Ç.U.E.H. Yönetmelik, 1998) yayınlanmış ve bu yönetmeliğe göre faaliyete geçirilen şûra aynı yıl ilk ve son kez toplanmıştır.

Milli Kültür Şûrası da nesnesinin önemine rağmen çok az toplanan bir başka şûradır. Kültür işleri Cumhuriyet tarihi boyunca bir dönem ayrı bir bakanlık olarak, diğer dönemlerde ise Milli Eğitim Bakanlığı içinde ayrı bir birim altında veya Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı olarak kurulmuş bütünleşik isimli bakanlıklar tarafından yürütülmüştür. Daha sonra turizm ve kültür işlerinin aynı bakanlık çatısı altında toplanması gündeme gelmiş ve 12 Eylül sonrası dönemde alınan bir karar ile Kültür ve Turizm Bakanlığı kurulmuştur (DBK Karar No:901, 1981). Bu bakanlık tarafından 1982 yılında I. Milli Kültür Şûrası toplanmıştır. Ancak 1989 yılında tekrar ayrı bakanlık statüsüne alınan Kültür Bakanlığı aynı yıl bu kez yasal olarak teşkilatna dâhil edilen II Milli Kültür şûrasını düzenlemiştir. Milli Kültür Şûrası bu tarihten sonra 28 yıl boyunca toplanmamış, 2003 yılında 4848 nolu kanunla tekrar işlev ve isimleri birleştirilen Kültür ve Turizm Bakanlığı 2017 yılında III. Milli Kültür Şûrasını toplamıştır.

Turizm Şûrası Turizm Bakanlığı teşkilatının sürekli kurulu olarak ilk kez 1989 yılında ihdas edilmiştir (KHK No:355, 1989:Md. 25). Turizm Şûrası kurucu yönetmeliğinde belirtildiği üzere “*Türk turizminin...daha ileriye götürülmesi için alınması gerekli önlemleri saptamak ve turizm politikası ile ilgili görüşleri belirlemek üzere*” düzenlenmesi öngörülen bir istişare organıdır(Turizm Şûrası Yönetmeliği, 1998: Md. 1). Bir başka deyişle Şûra’nın turizm alanında kamu politika üretmesi amaçlanmıştır. Ancak üç yılda bir düzenlenmesi öngörülen turizm şûraları 1998 yılındaki ilk şûra ve 2002 yılındaki 2. Şûradan sonra toplanamamıştır.¹⁸ Turizm şûralarının geleneksel bir süreklilik kazanamadığı anlaşılmaktadır.

Aile şûraları diğer sürekli kurul şûraları gibi açıkça kanunda bakanlık teşkilatında gösterilmemiş olmakla beraber, önceleri bir devlet bakanlığına bağlı olarak ihdas edilmiş olan Aile Araştırma Kurumu’nun (KHK No:396, 1989) sürekli bir faaliyeti olarak düzenlenmiştir. Şûra düzenleyici yönetmeliğinde aile sorunları konusundaki eğilim ve isteklerin ifade edildiği, ortak program ve projelerin ele alındığı bir istişare organı olarak tanımlanmıştır (Aile Şûrası Yönetmeliği, 1990: Md.8). Yılda en az iki kez toplanması öngörülmüşse de, Aile Şûrası 1990- 2014 yılları arasında ancak altı kez toplanmıştır.

Bakanlıkların Sürekli Kurulu Olarak Sayılmayan Ancak Teşkilatları Dahilindeki Şûralar

¹⁸ Turizm Şûrası’nın 3.sününün 2017 yılı içerisinde toplanması için çalışmalar sürdürüldüğü not edilmelidir. (<http://www.tureb.org.tr/tr/News/Detail/987>, 2016).

Yukarıda bakanlıklar bünyelerinde açıkça sürekli kurul sayılan şûraların üç istisnası vardır. Bunlardan ikisi yakın geçmişte devreye sokulan Orman ve Su Şûrası ile Çevre ve Şehircilik Şûrası olup, yeniden yapılandırılan bakanlıkların isimlerine uygun olarak sürekli kurul oldukları ayrıca vurgulanmayan KHK'lerle 2011 yılında ihdas olmuşlardır. Kanun metinlerinde ayrıca belirtilmemekle beraber bu iki şûra bakanlık teşkilatı ile ilişkileri ve işleyişleri açısından sürekli kurul niteliğindedir. Başka bir istisna olan Tarım Şûrası ise ilgili bakanlığın teşkilat kanununda hiç yer almamaktadır.

Ormancılık ve Su Şûrası aynı isimle kurulmuş olan bakanlığa bağlı olarak ilk kez 2011 yılında kamu yönetimine dâhil olmuştur. Kurucu yasal düzenlemesinde açıkça sürekli kurul olduğu belirtilmese de, şûraya bakanlık teşkilatı içerisinde ayrı bir bölüm altında yer verilmiştir (KHK No: 645, 2011:Md.20). Buna rağmen ilgili bakanlık "*Bakanlığın sürekli bir kurulu olarak kanuni nitelik kazandığını*" vurgulamaktadır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013). Bu şûra 2013 ve 2017 yıllarında iki kez düzenlenmiştir.

Kamu yönetimi reformlarına paralel olarak bakanlıkların görev alanlarının ve isimlerinin değiştiği 2011 yılında 644 Nolu KHK ile kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kentleşme Şûrasını önceki bakanlıktan devralmış ve konusunu da genişleterek Çevre ve Şehircilik Şûrası ismini vermiştir (Çevre ve Şehircilik Şûrası Yönetmeliği, 2011). Öte yandan önceki bakanlığın diğer şûrası olan Toplu Konut Şûrasının kamu yönetimindeki yeri ise hiç düzenlenmeden muğlak hale gelmiştir. Yeni düzenlemede sürekli kurul olarak sayılmayan Çevre ve Şehircilik Şûrası yönetmeliğinin yayınlanmasından beş yıl sonra Şehircilik Şûrası adı altında 2017 yılında toplanmıştır.

Tarım şûrası ise ilgili bakanlığın teşkilatı içinde sayılmasa da bakanlığın Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı için öngörülen politika belirleme görevlerine atıfta bulunan bir yönetmelikle ihdas olunmuştur (Tarım Şûrası Yönetmeliği, RG:25 Şubat 1992/21153). Kanunda ismen teşkilat içerisinde sayılmamakla beraber yönetmelikle düzenlenen tek şûradır. Ancak tarım şûrası diğer pek çok şûra gibi uygun sıklıkta toplanamamış, 1997 ve 2004 yıllarında sadece iki kez düzenlenebilmiştir.

Bağlı Kuruluşlara Ait Şûralar

Türk kamu yönetiminde bakanlıkların sürekli kurulu olarak görev yapan şûraların yanı sıra doğrudan bakanlıklar altında olmamakla beraber bağlı kuruluşlarca düzenlenen ve yönetilen şûralar da bulunmaktadır. Bu şûralar da kanunla düzenlenmiş ve devlet teşkilatı ile bu şekilde resmi olarak ilişkilendirilmiştir.¹⁹ Bu şûraların tipik iki örneği Türkiye İstatistik Kurumu'nun (Eski Devlet İstatistik Enstitüsü) İstatistik Şûrası ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın geleneksel Din Şûrasıdır.

¹⁹ Türkiye İstatistik Kurumu Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın, Diyanet İşleri Başkanlığı ise Cumhurbaşkanlığı'nın bağlı kuruluşudur.

Yüksek İstatistik Şûrası bu isim adı altında sırasıyla 1965, 1967 1976 ve 1982 yılında toplanmıştır. İstatistik konularında bilimsel tebliğlerin sunulduğu, tebliğ sahibi önerilerinin derlendiği bu şûralar daha çok akademik karakterdeki tebliğlerin öneriye dönüştürüldüğü sempozyumlara benzemektedir ve 1982 yılındaki 4. Şûradan sonra bir daha toplanmamıştır.

Din Şûrası ise bağlı kuruluş statüsündeki bir örgütün bünyesinde tasarlanmış ilk şûradır. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) aslında hizmet konusu gereği istişare ve danışmaya açık olarak tasarlanmıştır. Başkanlık diğer icrai görevlerinin yanı sıra toplumun din konusundaki danışma ve bilgilendirme ihtiyacını karşılamakla sorumlu bir istişare kurumudur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurucu kanunundaki müşavere heyeti bugün Din İşleri Yüksek Kurulu'na dönüşmüştür Halen geçerli olan 633 sayılı Diyanet İşleri Teşkilatı Kanunu, Diyanet İşleri Başkanlığına ilk kez kendi alanında bir şûra kurumunu işletme görevi vermiştir. Kanunda şûra için hazırlanması öngörülen ilk şûra tüzüğü ise altı yıl sonra 1971 yılında çıkarılabilmıştır (Din Şûrası Tüzüğü, 1971). Hazırlanan tüzükte beş yılda bir toplanması öngörülmesine rağmen, ilk Din Şûrası kanunun yayımlanmasından ancak 28 yıl sonra 1993 yılında toplanabilmıştır.

Din Şûrası ikinci tüzüğünün (Din Şûrası Tüzüğü, 1993: Md.9-10) yayımlanması ile birlikte 1965 yılında öngörüldüğü gibi nihayet 5 yılda bir toplanmaya başlamış ve 5. Din Şûrası da bu düzenli şûraların sonuncusu olarak 2014 yılında gerçekleştirilmiştir.²⁰ Din Şûrası ayrıca 2016 yılında tarihinde ilk kez olağanüstü toplanarak, zaruri hallerde de toplumu dini konularda istişare yoluyla aydınlatma görevini önemle ve hızla yerine getirebileceğini göstermiştir.²¹ Diyanet İşleri Başkanlığı ayrıca Avrupa ve Asya'da Müslüman ve Türk toplulukların yaşadığı coğrafyayı kapsayacak şekilde uluslararası mahiyette Avrasya İslam Şûraları da düzenlemektedir (D.İ.B. 2017).

Sürekli Kurul Şûraların Yapısı ve İşleyişi

Sürekli kurul şûraları organlarının ismi ve devlet dışından gelen katılımcıların sayısı ve kompozisyonu değişmekle beraber genellikle Genel Kurul-Yürütme Kurulu-Sekretarya düzeninde örgütlenir. Bakanlık bürokrat ve uzmanları her üç yapıda da etkindir. Kamu dışından katılım ise şûra yönetmeliğinde doğrudan düzenlenir ve/veya genel kurul ve komisyona davet yoluyla sağlanır. Şûra konusu veya konuları niteliklerine göre alt gruplara ayrılır ve üyeleri Genel kurul tarafından kurul içi veya dışından seçilen komisyona atanır. Komisyon raporları genel kurul ve yürütme kurulu tarafından değerlendirildikten sonra ilgili bakanın onayı ile kesinleşir ve resmileşir.

²⁰ I. Din Şûrası 01-05 Kasım 1993, II. Din Şûra'sı 23-27 Kasım 1998, III. Din Şûra'sı 20-24 Eylül 2004, IV. Din Şûrası 12-16 Ekim 2009 ve beşincisi de 8- 11 Aralık 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

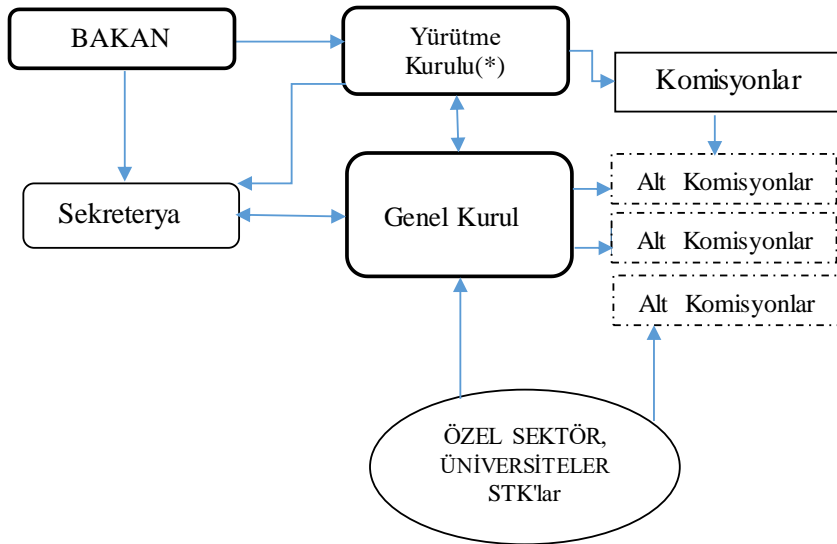
²¹ Olağanüstü şûra 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden sonraki süreci değerlendirmek üzere "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Din İstismarına Karşı Birlik, Dayanışma ve Gelecek Perspektifi" başlıklı tek gündem maddesiyle toplanmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016).

Türk kamu yönetiminde tipik bir şûranın işleyişi Turizm Şûrası örneğinde açıklanabilir. Turizm Şûrası genel kurul, divan başkanlığı, alt komisyonlar ve düzenleme komitesi olarak örgütlenmiştir (Turizm Şûrası Yönetmeliği, 1998: Md. 4-5). Bakanın doğal üyesi olduğu genel kurul, tabii üyeler, temsilci üyeler ile davetli üyelerden oluşur ve şûranın temel organıdır. Genel kurul şûranın diğer organlarının içinden çıktığı genel bir meclis işlevi görmektedir. Şûranın yürütme organı olan diğer şûraların önemli bir bölümünde yürütme kurulu olarak da adlandırılan divan başkanlığının üyelerini seçer. Divan başkanı Bakan veya Müsteşardır. Dolayısıyla kamu otoritesi doğrudan en üst düzey yöneticidir. Genel kurul üyelerinde de kamu sektörünün ağırlığı hissedilmektedir. Tabii üyelerin tamamı, temsilci ve davetli üyelerin de önemli bir bölümü bakanlıktan ve diğer kamu kurumlarından atanmaktadır. Genel kurula özel sektörden, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerden kabul edilen üyeler temsilci üyeler içerisinde yer alır, böylece genel kurula dâhil olurlar ve komisyonlara da buradan seçilebilirler. Şûranın işleyişi gündem konularına göre belirlenen alt komisyonların kurulması ile başlatılır. Alt Komisyonlar, kendi üyeleri arasından başkan seçer ve oylama ile aldıkları kararları raporlayarak, Şûra Divan Başkanlığı aracılığı ile Genel Kurula sunar.

Şûranın nihai ürünü şûra sonuç bildirisidir ve Genel Kurula katılan üyelerin oy çokluğu ile karara bağlanır ve bakanın onayı ile kesinleşir. Şûra kararları önem ve önceliğine göre, Bakanlık yıllık programlarında yer alır. Yürütme Kurulu Şûra kararlarının yerine getirilmesini izler ve gerekli koordinasyonu sağlar. Diğer şûralar da dikkate alındığında tipik bir şûranın örgüt yapısı ve işleyiş Şema 1'de sunulmuştur.

Şema 1. Türk Kamu Yönetiminde Tipik Bir Şûranın Örgütlenmesi

(*) Yürütme Kurulu bazı şuralarda Başkanlık Divanı, Yönetim Kurulu gibi farklı isimlerle anılmaktadır.

Türk kamu yönetiminde sürekli kurul olarak tasarlanmış bütün şûraların işleyişi ve yapılanmasının ana hatlarıyla yukarıdaki şemada açıklanan Turizm Şûrasına koşut olduğu söylenebilir. Yürütme kurulunun adının divan veya icra kurulu olması, sekreteryanın sadece yürütme kuruluna bağlı olması gibi yapısal düzen ve işleyişi etkilemeyen farklılıklar

haricinde, tipik bir sürekli kurul Bakanlığın sıkı kontrolünde ancak kamu dışındaki aktörlerin etkin katılımıyla işletilir. Genel kurul ve yönetim kurulunun organların seçimi-karar-icra fonksiyonlarındaki işbölümü de anonim şirket, dernek ve kooperatif gibi tüzel kişilerin örgüt yapılarına benzerlik gösterir. Ancak bir tüzel kişilik olmadığı gibi geçici yapıda olan ve her toplantı döneminde yeni baştan kurulan şûralarda üretilen şey kararın veya icraatın kendisi değil politika kararına dönüşmek üzere Bakana ve bürokratlara sunulan istişari sonuç veya bilgidir. Komisyonlarda üretilip, Genel Kurulda şekillendirilen bu bilginin veya istişarenin değerini, isabetini ve kullanılabilirliğini belirleyen temel parametre ise kamusal alan dışından şûraya katılan aktörlerle bakanlık bürokratları ve şûranın başı olan bakan arasındaki eşgüdüm ve işbirliğidir.

Şûralarda Son Durum: Bakanlık Şûralarının Kaldırılarak İstişarenin Cumhurbaşkanlığı İdari Yapısına Taşınması

Yapılan Anayasa değişikliklerinin ardından 2018 yılında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile yeniden kurulan bakanlıkların idari yapısında şûralara yer verilmediği görülmektedir. Yüksek Sağlık Şûrası ve Milli Eğitim Şûrası gibi bakanlıklar bünyesinde yer alan kadim şûralar da yeniden tanımlanan bakanlıklarda yer almadığından, önceden sürekli kurul olarak bakanlık teşkilatı içerisinde yer verilen diğer şûralarla birlikte ilga olmuş, bakanlığın istişari çalışmaları ihtiyaç halinde toplanması öngörülen geçici “çalışma grupları”na ve bırakılmıştır. Buna göre 8 bakanlığın teşkilatlarını düzenleyen bölümlerde bakanlıkların görev alanına giren konularla ilgili olarak çalışmalarda bulunmak üzere diğer bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör temsilcileri ve konu ile ilgili uzmanların katılımıyla geçici çalışma grupları oluşturabileceği herhangi bir belirgin detay verilmeksizin hükme bağlanmıştır.²²Bir başka deyişle şûralar ismen ilga olmakla kalmamış, istişari çalışmaların süreklilik niteliği de belirsizleşmiştir. Bunun bakanlıklar dâhilindeki tek istisnası çalışma sıklığı ve üye yapısı açısından sürekli bir kurul niteliğinde tanımlanmış olan Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı Çalışma Meclisi olmuştur.²³ Şûra kelimesi ise aynı bakanlığın yalnızca ortak görevlerinde ismen sayılan faaliyetler arasında yer almıştır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, No 1. Md. 88 :2018).

Bağlı kuruluş şûraları açısından ise İstatistik Şûrasının yapısı ve işlevleri açısından da sürekli bir kurul olarak tanımlanan İstatistik Konseyi adı altında muhafaza edildiği görülmektedir. (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, No 4. Md. 601 :2018). Keza Diyanet İşleri

²² Bakanlıkların idari teşkilatlarını belirleyen düzenlemede çalışma grupları Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı için ihdas edilmiştir. (Sırasıyla Md. 92, 121, 210, 329,406, 437, 473 ve 500, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, No:1, 2018)

²³ İstişari yapıda olan bu meclis için üye dağılımı ve toplantı sıklığı gibi konular sürekli kurul şûralarda olduğu gibi yasal olarak tanımlanmıştır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, No:1, Md. 89 :2018).

Başkanlığı'nın uhdesindeki Din Şûrası ve istişari niteliği tartışmalı ancak stratejik olan önemli olan Yüksek Askeri Şûra da istisnai olarak halen varlıklarını sürdürmektedir.

Şûraların yeni sistemde ismen ve sürekli kurul yapısıyla yer almamakla beraber, istişare geleneğinin yönetimde bakanlıklardan daha üst bir basamağa taşındığı görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı bünyesinde tanımlanan politika kurullarının²⁴ genel görevleri arasında "görev alanlarına giren konularda Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin görüşünü alarak uygulanan politikaları ve gelişmeleri izlemek" ve "Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin davet edilmesi suretiyle genişletilmiş kurul toplantıları yapmak" hususlarının sayıldığı görülmektedir (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, No 1. Md. 22 :2018). Bir başka deyişle önceden şûraların üstlendiği istişare faaliyetleri, kamu politikaları ile ilgili hemen her konuda oluşturulan bu kurullara devredildiği görülmektedir.

Diğer Ülke Yönetimlerinde Şûra ve Şûra Benzeri Yapılar

Türk kamu yönetimindeki şûralardan farklılıklar göstermekle beraber şûra ve benzeri istişari organların diğer ülkelerde de benzerlerine rastlamak mümkündür. Bazı İslam ülkelerinin idari yapılarında şûralar aynı isimle yer almaktayken, ABD ve AB ülkelerinde *committee, council, advisory council* gibi isimlerle anılmaktadır.

İslam Ülkelerinde Şûra ve Şûra Meclisleri

İslam ülkelerinin yönetsel yapılarına Şûralara devlet bünyesinde sayı ve işlev bakımından en çok yer verilen ülke İran'dır. İran Anayasası doğrudan Kur'an-ı Kerim'i referans göstererek şûraları ülkede kamu yönetiminin karar verme ve yürütme organları olarak sıralamaktadır (İran Anayasası, Md. 7). Anayasada sıralanan şûralar arsında merkezi yönetimin bir unsuru olan İslam Şûra Meclisi'nin yanı sıra şehir, bölge ve köy şûraları gibi yerel yönetimlere yayılan istişare organlarının bulunması dikkat çekicidir. İran anayasası 100. Maddesinde ise şûralara yerel yönetimler üzerinde bir denetleme yetkisi tanımış ve şûra üyelerinin yerel halk arasından seçimle belirleneceğine hükmetmiştir. İran'da şûralar bu anayasal dayanaklardan hareketle yönetimin her düzeyine yayılmıştır. Özellikle yerel yönetimlerde halkın karar alma süreçlere katılmasını sağlayan şehir ve köy şûralarında 2017 yılında halk içinden 100.000'den fazla temsilci seçileceği belirtilmektedir.²⁵ Monarşi ile yönetilen Umman'da ise genel bir Şûra söz konusudur. Sultanlığa bağlı her vilayetten halkın içerisinde seçimle belirlenen üyelerden

²⁴ Yeni sistemde yürütme gücünün merkezine bulunan Cumhurbaşkanlığı bünyesinde politika kararları üretmek üzere üst düzey bir danışma ve raporlama yapısı olarak dokuz adet politika kurulu ihdas edilmiştir: Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, Ekonomi Politikaları Kurulu, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Hukuk Politikaları Kurulu, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu, Sosyal Politikalar Kurulu, Yerel Yönetim Politikaları Kurulu.

²⁵ İran resmi haber ajansına göre (IRNA) 2017 yılında İran'da 36.838 köy 3 kişilik, 2.742 köy beş kişilik, 1.059 şehir 5 kişilik, 132 şehir 7 kişilik, 34 şehir 9 kişilik ve 9 şehir ise 11 kişilik İslami şuraya sahiptir. Ajans ayrıca daha büyük 5 şehrin 13 kişilik, Meşhet kentinin 15 ve Tahran'ın ise 21 kişilik şuraya sahip bulunduğunu duyurmuştur. (IRNA ParsToday, 2017).

oluşur (Sultanate of Oman Ministry of Foreign Affairs, 2017). Kadın üyelere de yer verilen ve yılda dört kez toplanan şûranın gücü merkezi yönetime yardımcı olmakla sınırlıdır ve bir danışma meclisi görünümündedir. Suudi Arabistan’da da benzer bir şûra söz konusu olup, 150 üyeden oluşur ve kral tarafından seçilir (Shura Council, 2017: Art.3). Başbakanlık tarafından tevdi edilen konularda yasal düzenlemeleri, yönetimin plan ve programlarını ve hükümet birimlerinin faaliyet raporlarını gözden geçiren şûra, bu sınırlı faaliyet alanındaki rapor ve önerilerini ancak Kralın onayından sonra açıklayabilmektedir (Shura Council, 2017: Art.15,17). Mısır Anayasası’nda ise şûra iki kamaralı meclisin yasamadan çok planlama yapan ve görüş bildiren üst kanadı olarak tanımlanmıştır (Mısır Anayasa Deklarasyonu, 2011: Md.37). Yine anayasaya göre Halk Meclisi’nin 350 üyesine karşın 132 üyesi olan Şûra’nın üyelerinin sadece 3’te 2’si seçimle belirlenir (2011, Md. 32 ve 35). Burada ise idari işlevi olan bir şûradan çok bir yasama birimi/meclisi olan bir şûra söz konusudur.

AB Ülkeleri: Danışma Komiteleri

Avrupa Birliği’nin idari yapısında ise şûraya özdeş olmasa bile istişari işlevleri açısından en yakın birimlerin komiteler olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği örgütlenmesinde resmi olarak iki danışma birimi/komitesi bulunmaktadır. Bunlar bölgesel ve yerel yönetimlerin eğitim, ulaşım, çevre ve bölgesel politikalar konusunda istişare yaparak karar verici birimlere yani AB Konsey ve Parlamentosu’na görüş bildiren Bölgeler Komitesi (*Committee of the Regions*) ve Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (*EESC*)’dir. Bu komitelerde hep birlikte örgütlü bir sivil toplum haline gelen işverenler, sendikalar, çiftçiler, tüketiciler ve diğer çıkar sahiplerinin temsilcileri bulunmaktadır (European Union 2017).

AB üyesi ülkelerin ülke bazında da genellikle danışma organları (*consultive bodies*) başlığında sınıflandırılan pek çok resmi ve gayri resmi yapının yönetime yardımcı olduğu görülmektedir. Yaygın bir örnek olarak konunun önemi ve paydaşlarının çokluğu nedeniyle istişarenin öne çıktığı eğitim konusunda AB ülkelerinin bir bölümünde eğitimle ilgili faaliyette bulunan danışma kurulları (*council/advisory board*) gösterilebilir (EUNEC 2017).²⁶ Ancak bunlar üye ülkelerin sadece yarısında vardır ve Türk kamu yönetimindeki şûralardan yapısal ve idari olarak oldukça farklıdır. Örneğin Çekya’da eğitim şûrasına benzetilebilecek olan ve siyaset dışı bir kurum olan Çekya Okul Dernekleri Birliği faaliyet göstermektedir. Eğitim konusunda kamuya danışma hizmeti veren bu yapının kamu sektöründen veya ilgili bakanlıklardan ise katılımcısı bulunmamaktadır (The Union of Schools’ Associations of the Czech Republic, 2017).

Fransa’daki benzer amaçlı bir yapıda ise bu kez meslek kuruluşları, STK ve diğer paydaşlara hiç yer verilmediği görülmektedir. Türkiye’deki Milli Eğitim Şûrasının karşılığı olarak sayılabilecek Yüksek Eğitim Konseyinin (*Le Haut Conseil de l’Education*) dokuz üyesi

²⁶ Bu kurulların çatı kuruluşu olan EUNEC ele alındığında 27 AB ülkesinin sadece 14’ünün üye olduğu görülmektedir. (EUNEC, 2017)

vardır ve bunlar, Cumhurbaşkanı, Senato Başkanı Meclis Başkanı gibi kamu yöneticileri tarafından atanırlar(Le Haut Conseil de l'Education, 2017). Dolayısı ile eğitimin kamu sektörü dışındaki çok sayıdaki paydaşının dışarda kaldığı böyle bir yapıda sağlıklı bir istişareden söz edilmesi zordur.

ABD'de Danışmanın Kurumsallaşması: Federal Danışma Komiteleri

Kuruluşundan bu yana yönetimde danışma işlevine önem veren ABD'de yönetime yardımcı olan danışma birimlerinin 20. Yüzyılın ikinci yarısında sayısal olarak oldukça artmış ve işlevleri belirsizleşmeye başlamıştır (Ginsberg vd., 2009:2). Ginsberg vd.'ne göre bu artış ve belirsizlik üzerine, merkezi yönetim danışma kurumlarını gözetim ve kontrol altına almak ve Kongre'ye hesap verebilir hale getirmek için 1972 yılında Federal Danışma Komiteleri Yasası (Federal Advisory Committee Act) isimli özel bir yasa çıkarmıştır (2009:2). Kısaca FACA olarak bilinen bu yasa her türlü federal danışma kurumuna GSA (Government Services Administration) isimli bir idari kuruluş aracılığı ile Kongreye yıllık raporlama yapma yükümlülüğü getirmiştir. Yasa ayrıca bütün danışma kurumlarının yönetim ve denetim sorumluluğunu Kongrenin yetkili komitelerine, hükümet kuruluşlarına veya OMB (Office of Management and Budget) Başkanlığa bırakmıştır (Gingsberg- Burga, 2009:8). ABD'de danışma işlevi gören her türlü komite, konferans, panel, grup, alt-komite danışma komitesi olarak tanımlanır ve yasal olarak bir danışma komitesinde en az bir üyenin kamu sektörü dışından seçilmesi veya atanması gerekmektedir (Gingsberg- Burga, 2009:12,16). Türk kamu yönetimindeki şûralara benzer bir yasal şart ise komitelerin ihdası ile yetkinin sınırlı tutulmuş olmasıdır. ABD'de sadece devlet kurumları, Başkanlık veya Kongre danışma komitesi kurabilir ve kendi yönetmeliğini çıkarmayan hiçbir komite faaliyete geçemez (Gingsberg- Burga, 2009:8). Daha yakın tarihli bir rapora göre ABD'de 1009 adet aktif danışma komitesinde 72.200 üye görev yapmaktadır (Gingsberg- Burga, 2016:1-2).

Dünyadaki örnekleri daha ileri bir incelemeye tabi tutmak bu çalışmanın amacının ötesindedir. Bununla beraber yukarıdaki örnekler dikkate alındığında, gerek İslam ülkelerinde, gerekse AB veya ABD'de Türkiye'de 2018 yılına kadar olduğu haliyle bakanlıklar içinde ayrıca örgütlenmiş olan, tamamı kanunlarla düzenlenmiş şûralara rastlanmadığı görülmektedir. Bu karşılaştırma bulgusu Türkiye'de danışmanın kurumsallaştığını ve bunun ülkenin yönetim anlayışına özgün olduğunu vurgulaması açısından önemlidir.

Genel Değerlendirme

Cumhuriyetle beraber baştan tasarlanan, neredeyse süreklilik kazanmış bir reform döngüsünde olan Türk kamu yönetiminde, kadim yönetim anlayışından sınırlı sayıda kurum ve gelenek miras kalmıştır. Bunların belki de en belirgin olarak günümüze taşınmış olanı ise hem ilk Türk devletlerinde, hem de İslami yönetim yaklaşımında yeri olan şûralardır. Tanzimat döneminde ismen şûra olarak karşımıza çıkan yapılar daha çok meclis ve danışma meclisi fonksiyonunda olmuşlar ve danışmadan çok yasama ve düzenlemeye yönelik birimler olarak faaliyet göstermiştir. Cumhuriyetle birlikte şûra geleneği göz ardı edilmemiş ve

yönetimin diğer işlevlerine göre daha fazla uzmanlık ve istişare gerektiren YAŞ, Milli Eğitim Şûrası ve YSS yeni devlet yapısına başlangıcından itibaren dâhil olmuştur.

Dim Şûrası, Spor Şûrası ve İstatistik Şûrası gibi birkaç istisna dışında kamu yönetimi alanına giren diğer idari konularda 1980’li yıllara kadar yeni bir şûra ihdas edilmemiştir. Diğer yandan süreç içerisinde YSS ve YAŞ’ın işlevleri istişareden uzaklaşmış YSS sağlık bakanlığı içerisinde adli işlere yardım eden bir bilirkişi heyeti, YAŞ ise askeri personel işlerinin bir kısmı için karar üreten bir kurul haline gelmiştir.

Ancak bakanlıkların yeniden yapılandırılıp örgüt yapılarının ayrı kanun/KHK’lerle kodlandığı 1980’li yıllarda şûraların Bakanlık örgütlerine sürekli kurul olarak özellikle eklendiği görülmektedir. Bu sürekli kurulların yapısal olarak tamamen bakanlık bürokrasisine sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmektedir. Yine de hepsinde özel sektör, STK, üniversiteler gibi bakanlığın yönetim alanı ile ilgili uzmanları ve paydaşların şûranın genel kurul ve komisyon organlarında katılımı ve temsili söz konusudur. Bu katılımcılar şûrada üretilen görüş ve politikaların istişare ve tasarlama sürecinde etkin olarak yer almışlardır.

Nitekim şûraların sürekli kurullar olarak Bakanlıklara özellikle eklenmesinin nedeni karar verici yapılarına kamu sektörü dışında paydaşların görüşlerinin de eklendiği geniş bir danışma hizmetinin sağlanması, bir başka deyişle istişarenin bakanlık örgütleri içerisinde katılımcı bir yaklaşımla kurumsallaştırılması eğilimidir. Bu eğilime rağmen bu şûraların bir kısmı hiç toplanmadan ilga olmuş, hemen hemen tamamı ise yönetmeliklerinde öngörülen sıklıktan çok daha seyrek toplanmış ve süreklilik kazanamamıştır. Ancak 2000’li yıllarda bu şûraların bir kısmı yeniden düzenlenmiş, toplantı sıklıkları artmış ve günü ihtiyaçlarına göre bazı şûraların isim ve mahiyetleri değiştirilmiştir. Aslında daha da iyileştirilmesi gereken bu durum yönetime kamu dışındaki paydaşları dahil etmeyi hedefleyen yönetim kavramının öne çıktığı çağdaş yönetim yaklaşımlarında istişare ihtiyacının artmasının bir sonucudur.

Türk kamu yönetiminin eski ama çağdaş yönetim anlayışına uygun bir unsuru olan şûraların yurt dışındaki örneklerde ise bir karşılığı olmadığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni danışma bilgisi üreten birimlerin ya ABD’deki komitelerde olduğu gibi tamamen kamusal alan dışından katılan aktörlerden, ya da bazı İslam ülkeleri ve Fransa’da olduğu gibi tamamen kamusal aktörlerden oluşmasıdır. Türkiye de ise şûralar yürütme organlarına yasal bağlarla eklenmiş ve kamusal alan dışındaki aktörlerin katılımıyla güçlenmiş karma bir yapı sergilemektedir. Türkiye’deki şûralar mevcut durumda çağdaş yönetim anlayışına daha uygun ve daha işlevseldir.

Gerçekten de yönetim ve karar verme mekanizmalarına danışma hizmeti sağlama amaçlanan şûralar katılımcı ve şeffaf yapılarıyla köklü bir geleneğin çağdaş yönetimde de karşılığının olabileceğine iyi birer örnek olmuştur. İstişari ve katılımcı yapısıyla şûralar yönetim biliminde öne çıkan yeni yönetim modellerinde hedeflenen yönetim, şeffaflık, çoğulculuk, açıklık gibi özelliklerin pek çoğunu zaten doğasında barındırmaktadır. Ancak 2018 yılında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı sisteminin etkinlik ve hız açısından

bakanlıkları doğrudan icrai işlemlere yönlendirme amacıyla karar üretme mekanizmalarını ve bunun bir parçası olan istişare ve danışma işlevlerini de merkezileştirmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Ancak Türkiye’de şûralar yönetimin politikalarından etkilenen veya bu politikalar konusunda bilgi ve deneyimi olan aktörlerden bilgi ve katkı sağlanması geleneğinin önemli bir enstrümanı olagelmıştır. Bu nedenle Cumhurbaşkanlığı sistemi ile birlikte özellikle bakanlık yapıları dâhilinde kendine yer bulamayan şûraların, en azından danışma ve istişari bilgi üretme işlevlerinin taşınmış olduğu politika kurulları dâhilinde yeniden gündeme alınması kanaatimizce kamu yönetiminin karşılıklı ve yönetişime elverişli olarak işletilebilmesi açısından yerinde olacaktır.

Kaynakça

- ARDOĞAN, Recep. (2008), Şûra İlkesi ve Demokrasiyle İlişkisi. *Köprü Dergisi*, Yaz (103), 1-10, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=946>, (01.10.2018).
- AYDIN, Erdem. (2004), 19 Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (15), 185-207.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2013), *2023'e 10 Kala 3. Sanayi Şûrası*, <http://www.sanayisurasi.gov.tr/?p=sanayi-suralari>, (10.05.2019).
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2014), *III Sanayi Şûrası Raporu: Orta ve Yüksek Teknolojili Ürünlerde Avrasya'nın Üretim Üssü Türkiye*, Ankara: Gökçe Matbaacılık.
- CAN, Bilal. (2014), Yüksek Askeri Şûra Kararlarının Yargısal Denetimi, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl:5, Ekim Sayı:19, s. 683- 710.
- CEYLAN, Ayhan. (2002), Parlamentoya Uzanan Süreçte Osmanlı Kamu Hukukunda 'Danışma'. *Türkler Ansiklopedisi*, (C 13), Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, s. 591-592.
- ÇAKIR, Canan. (2017), Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler: Bir Kamu Politikası Aktörü Olarak Milli Eğitim Şûraları Özelinde Bir Değerlendirme, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.9, S.2, 31-48.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2016), Şûra Sonuç Bildirgesi, <http://webdosya.diyanet.gov.tr/anasayfa/UserFiles/Document/TextDocs/d1b76225-b35a-4dbb-a6f4-1bd73c02f34e.pdf>. (14.02.2019).
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2017), *Avrasya İslam Şûrası*, <http://www.avrasya-is.org/tr-TR/Content/Detail/1>. (17.02.2017).
- GEDİKLİ, Fethi. (2004), 1868'den 1922'ye Şûra-yı Devlet Reisleri. *Danıştay ve İdari Yargı Günü 136. Yıl Sempozyumu*, Ankara: Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları No: 70, http://www.danistay.gov.tr/upload/yayinlar/12_03_2014_105122.pdf, (17.05.2019).
- EUNEC (European Network of Educational Councils) (2017), *Members*. <http://www.eunec.eu/members>, (10.01.2019).
- European Union (2017), *Institutions and Bodies of the European Union*, <http://institutions.publicdata.eu/>, (Erişim:14.05.2019).
- GINGSBERG, Wendy R. -BURGA, Casey. (2016), *Federal Advisory Committees: An Introduction and Overview*, <https://fas.org/sgp/crs/secretary/R44253.pdf>, (10.03.2019)
- GINGSBERG, Wendy R. - BURGA, Casey. (2009), *Federal Advisory Committees: An Overview*, <https://fas.org/sgp/crs/misc/R40520.pdf>, (15.03.2020)
- İNALCIK, Halil (1993), *Turkish and Iranian Political Theories and Traditions in Kutadgu Bilig*, içinde, Ed. Halil İnalçık, *The Middle East and the Balkans Under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society*, Bloomington: Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint Series 9, 1-18.
- İran Anayasası (1979) *The Constitution of Islamic Republic of Iran*, <http://irandataportal.syr.edu/wp-content/uploads/constitution-english-1368.pdf>, (04.07.2017).
- IRNA Pars Today, (20.03.2017) "İslami Şûralar Seçimi Aday Kayıtları Başladı" http://parstoday.com.tr/news/iran-i65170%20slami_%20Eurular_se%20A7imi_aday_kay%20B1tlar%20ba%20Flad%20B1, (04.07.2019).

- KARASU, Koray. (2003), Kamu Örgütlenmesi Boyutuyla Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı, İçinde: *Tartışma Metinleri (Özel Sayı 2):Kamu Yönetimi Reformu İncelemeleri: Mülkiye'den Perspektifler*(60), 55-66.
- KAYNAK, İnan. (2019), Yönetim Bilimi Perspektifinden Yönetim Danışmanlığına Genel Bir Bakış, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 3, S. 1, 79-88.
- KILIÇ, Zeynep.- GÜVEN, Semra. (2017)Türk Milli Eğitim Şûralarında Alınan Kararların İncelenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.10, S.53, 588-599.
- KOYUNCU, Nuran. (2007),İslam- Osmanlı Hukukunda Devlet Kavramı, *Üniversite ve Toplum*, C. 7 (3): 1-9. http://www.universite-toplum.org/pdf/pdf_UT_325.pdf, (Erişim:03.05.2020).
- KUZU, Burhan. (1994), Hukuk Devleti ve Res'en Emeklilik, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, S. 54 (1-4), 103-123, <http://dergipark.gov.tr/iuhfm/issue/9079/113308>, (10.04.2020).
- KÜÇÜKYAĞCI, Nazmi (2011),*2011 Yılında Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerin Bakanlık Sistemine Etkileri*, e-kitap, TC Başbakanlık Yayını, http://www.igb.gov.tr/Kutuphane/2011_Y%C4%B1l%C4%B1nda_%C3%87%C4%B1kar%C4%B1lan_Kanun.pdf, (03.05.2019).
- Le HautConseil de l'Education (2017), *Composition*, <http://www.hce.education.fr/index.php?p=5&>. (05.05.2019).
- Mısır Anayasa Deklarasyonu (2011),*ConstitutionalDeclaration*, <http://www.egypt.gov.eg/english/laws/constitution/default.aspx>, (01.05.2020).
- MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2012),*Heyeti İlmîyeler: 1921-1926 I. Maarif Kongresi ve Heyet-i İlmîyeÇalışmaları*,https://tkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_06/06022003_heyeti_ilmiye.pdf, (0.06.2020).
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2013) *Ormancılık ve Su Şûrası 2013*, <http://sura.ormansu.gov.tr/sura/AnaSayfa.aspx?sflang=tr>, (02.06.2020).
- ORTAYLI, İlber. (2008).*Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat, 3. Baskı.
- ÖLMEZ, Adem. (2009), II Meşrutiyet Döneminde Bir Askeri Meclis:Şûray-ı Askeri, *Amme İdaresi Dergisi*, c. 42 (1), s. 43-54.
- ÖNCÜOĞLU, Burcu. (2012), Yönetimde Danışmanlık, *Kalkınmada Anahtar ve Verimlilik*, Yıl:24, S. 285, 6-12.
- ÖZDEMİR M. Hakan. - ÇEKİN, Necmi.(1998),Yüksek Sağlık Şûrasının Yapısı ve Bilirkişilik Görevleri, *Adli Tıp Bülteni*;3(3), 94-97.
- Sağlık Bakanlığı (2010),*Yüksek Sağlık Şûrası Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge:19.12.2010*, <http://saglik.gov.tr/TR/belge/1-15586/yukse-saglik-surasi-calisma-usul-ve-esaslari-hakkinda-.html>, (08.06.2019).
- Sağlık Bakanlığı Temel Hizmetler Müdürlüğü (2006),*08.06.2006/9293 sayılı Soru Önergesi Cevabı TBMM Başkanlığına Hitaben*, <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7-14311c.pdf>, (04.06.2019).
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (1995), *II. Sanayi Şûrası (Sonuç Raporu)*, <http://www.sanayisurasi.gov.tr/II.SANAYI-SURASI.pdf>, (10.05.2019).
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet. (1980), Eski Türklerde Devlet Meclisi: 'Toy' Üzerine Düşünceler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü-Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 28 (45):1-11.
- ShuraCouncil (2017),*ShuraCouncilLaw*, <https://www.shura.gov.sa/wps/wcm/connect/ShuraEn/internet>

/Laws+and+Regulations/The+Shura+Council+and+the+rules+and+regulations+job/Shura+Council+Law/ , (05.05.2020).

SÖNMEZ, Abidin. (1984),*Şûra ve Resulallah'ın Müşaveresi*, İstanbul: İnkılab Yayınları.

Sultanate of Oman Ministry of ForeignAffairs, *TheShuraCouncil*,

<https://www.mofa.gov.om/?p=784&lang=en>, (01.06.2020).

TheUnion of Schools' Associations of theCzechRepublic (Unieškolskýchasociací ČR-CZESHA) (2017),*Statute of TheUnion*, <http://www.czesha.cz/statute-of-the-union>, (05.04.2020).

TÜRÇAN, Talip. (2010), *Şûra, İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 230-235.

TUNALI, Ayten Can. (2003),*Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TUREB (2016), "3.Turizm Şûrası Ön Değerlendirme Toplantısı Yapıldı", (HaberTarihi:02.12.2016), <http://www.tureb.org.tr/tr/News/Detail/987>, (03.03.2019)

Kanun, Kanun Hükmünde Kararname, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Karar, Tüzük ve Yönetmelikler

Kanun No: 101 (1960),*Ulaştırma Bakanlığı Yüksek İstişare Kurulu Teşkiline dair Kanun*, RG:19.10.1960/S: 10633.

Kanun No:636 (1925),*Şûra-yı Askeri Teşkili Hakkında Kanun*, RG:29.04.1925/S:98.

Kanun No:926, (1967),*TSK Personel Kanunu*, , RG: 10.08.1967/S:12670.

Kanun No:1219 (1928),*Tababet ve ŞuabatıSan'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun*, R.G:04.04.1928/S:863

Kanun No:1593 (1930),*Umumi Hıfzıssıhha Kanunu*, RG:06.05.1930/S:1489.

Kanun No: 1612 (1972),*Yüksek Askeri Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*,RG:26.07.1972/S:14257.

Kanun No: 2287 (1933),*Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanun*, RG: 10.06.1933/S:2287.

Kanun No:3046 (1984), *Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında ..... Kanun*, RG:09.10.1984/S:18540.

Kanun No: 3143 (1985),*Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında ...Kanun*, RG:18.01.1985/S:18639.

Kanun No: 3154 (1985), *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*, RG:01.03.1985/S:18681.

Kanun No: 4848 (2003),*Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun*, RG:29.04.2003/ S:25093.

Kanun No: 5400 (1949),*Yüksek Askerî Şûranın Teşkilât ve Görevleri Hakkındaki 636 Sayılı Kanunun 2nci ve 3üncü Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun*, RG:03.06.1949/S:7223.

Kanun No:6496 (2013),*Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu ile Bazı Kanunlarda DeğişiklikYapılmasına Dair Kanun*, RG:31.07.2013/S:28724.

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, No:1, *Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*, RG: 10.07.2018/S:30474.

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, No:4, *Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum Ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum Ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*, RG: 10.07.2018/S:30474.

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, No:8, Yüksek Askeri Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında
Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, RG:15.07.2018/S:30479.

KHK No: 174, (1983), Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname,
RG: 14.12.1983/S:18251.

KHK No:180 (1983), Bayındırlık ve İskân Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde
Kararname, RG:14.12.1983/S:18251.

KHK No:181 (1983), Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname,
RG: 14.12.1983/S:18251

KHK No: 186 (1983), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun
Hükmünde Kararname, RG:14.12.1983/S:18251.

KHK No:210 (1984), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında... Kanun
Hükmünde Kararname, RG 18 Haziran 1984/S:18435.

KHK No:355 (1989), Turizm Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname,
RG:02.03.1989/S:20096.

KHK No: 396 (1989), Aile Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname,
RG:29.12.1989/S:20387.

KHK No:494 (1993), 3143 ve 657 Sayılı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde
Kararname, RG:09.09.1993, S:21693.

KHK No: 638 (2011), Gençlik ve Spor Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında
Kanun, RG:08.06.2011/S:27958.

KHK No:640 (2011), Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde
Kararname, RG:08.06.2011/S:27958.

KHK No: 644 (2011), Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde
Kararname, RG:04.07.2011/S: 27984.

KHK No: 645 (2011), Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde
Kararname, RG:04.07.2011/ S:27984.

KHK No: 652 (2011), Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde
Kararname, RG: 14.09.2011/S: 28054.

KHK No: 663 (2011), Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun
Hükmünde Kararname, RG:02.11.2011/S: 28103.

KHK No:668 (2016), Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler ile Bazı Kurum ve
Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RG:
27.07.2016/S:29783.

KHK No: 669 (2016), Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma
Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde
Kararname, RG:31.07.2016/S: 29787.

Anayasa Mahkemesi Kararı (2010), Sayı: E:2009/69 K: 2010/79, RG:22.10.2010/S:27737.

Aile Şûrası Yönetmeliği (1990), RG: 31.07.1990/S: 20591.

Çevre ve Şehircilik Şûrası Yönetmeliği (2011), RG:01.10.2011/S:28090.

Devlet Başkanlığı Karar Sayısı: 901 (26.11.1981), RG:10.12.1981/S:17540.

Din Şûrası Tüzüğü (1971), RG:31.01.1971/S:13740.

Din Şûrası Tüzüğü (1993), RG:30.04.1993/S:21567.

Enerji Şûrası Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (1998), RG:15.08.1998/S:23434.

Millî Eğitim Şûrası Yönetmeliği (2014), RG: 08.07.2014/S: 29054.

Spor Şûrası Yönetmeliği (1989), RG:11.07.1989/S:20222.

Turizm Şûrası Yönetmeliği (1998), RG:13.10.1998/S:23492.

Yüksek Askerî Şûra Yönetmeliği (2017), RG:28.05.2017/30079.

Extended Abstract

Shuras are traditional advisory and consulting boards in Turkish public administration. They are designed to assist executive units of government in decision-making and public policy-making stages through consultation, on a periodic and regular basis, in line with their traditional legacy. Considering the lack of a descriptive study on these councils, this study aims to introduce the positions, functions, and activities of the councils in the state organization and to classify the councils by analyzing them based on administrative sciences. Limited studies on councils in public administration, on the other hand, mostly focused on a specific council such as the National Education Council, and the councils were not considered as an institution or concept. This deficiency and the potential benefit of reconsidering the possible role of the councils in contemporary public administration were motivating for this study.

In the Turkish public administration, which was redesigned with the Republic and is in an almost continuous reform cycle, a limited number of institutions and traditions have been inherited from the ancient Turkish state traditions. Perhaps the most prominent of these is the councils, which have a place both in the first Turkish states and in the Islamic administration approach. During the Tanzimat period, the structures that appeared as councils were mostly in the function of parliament and regulatory boards and operated as legislative and regulatory units rather than advisory. With the republic, the tradition of council has not been ignored and YAŞ (Supreme Military Council), National Education Council and YSS (High Council of Health), which require more expertise and consultation compared to other functions of the administration, have been included in the new state structure from the beginning.

Except for a few exceptions such as the Council of Religious Affairs, the Sports Council and the Statistics Council, a new council was not established until the 1980s in other administrative issues within the field of public administration. On the other hand, the functions of YSS and YAŞ have moved away from consultation over time. YSS has become an expert committee that helps judicial affairs within the ministry of health, and YAŞ has become a decision-making board for some of the military personnel affairs. However, in the 1980s, when the ministries were restructured and their organizational structures were coded with separate laws / Decree Laws, it is seen that the councils were especially attached to the Ministry organizations as a permanent board. Nevertheless, in all these councils, the participation and representation of experts and stakeholders from the private sector, NGOs, and universities, related to the administrative field of the ministry, in the council's general assembly and commission bodies. These participants were actively involved in the consultation and design process of the views and policies produced at the council. Despite the tendency for consultation to be institutionalized within ministerial organizations with a participatory approach, some of these councils were abolished without meeting, almost all of them met much less frequently than the frequency stipulated in their regulations and did not gain continuity. However, in the 2000s, some of these councils were rearranged, their meeting frequency increased, and the names and nature of some councils were changed according to their daily needs.

It is seen that the councils, which are an old element of Turkish public administration but suitable for modern management understanding, do not have any counterparts in the examples abroad. The most important reason for this is that the units that produce advisory information are either completely out of public space, as in the committees in the USA, or completely public actors, such as in some Islamic countries and France. In Turkey, the councils exhibit a mixed structure that has been articulated with the executive organs by legal ties and strengthened with the participation of actors outside the public sphere. In summary, the councils in Turkey are unique in that they differ structurally and functionally from the councils and advisory bodies in other countries, and their continuity in the state organization and their contribution to the institutionalization of consultation.

With its consultative and participatory structure, the councils in Turkish public administration already contain many of the features such as governance, transparency, pluralism, and openness targeted in the new administrative models. However, it is understood that the Presidential system, which entered into force in 2018, aims to centralize decision-making mechanisms and the consultation and advisory functions that are a part of it in order to direct ministries to executive functions in terms of efficiency and speed. It would be appropriate to re-

bring the councils abolished with the presidential system to the agenda, at least within the policy committees where the advisory and advisory information generation functions have been transferred, in order to ensure that the public administration can be operated mutually and in a suitable way for governance.

Makalenin Geliş Tarihi: 14 Haziran 2020
Makalenin Kabul Tarihi: 12 Nisan 2021

AYRILIĞIN ARDINDAN ORTAYA ÇIKAN ÖLÜMCÜL ŞİDDET*
FATAL VIOLENCE EMERGED AFTER SEPARATION

Gizem Hıroğlu**
Abdullah Kahraman***
Ayşe Aybike Baykal****

Öz

Romantik ilişkilerin bitmesinin ardından pek çok cinayet vakası ile karşı karşıya kalınmaktadır. Çalışmanın amacı; sonrasında ölümlerle sonuçlanan şiddete yol açan faktörleri ve süreçleri incelemektir. Depresyon, intikam veya partneri kontrol etme isteği ayrılıkların ölümlerle sonuçlanmasına sebep olan faktörlerdir. Çocukluk çağı olumsuz yaşantıları, güvensiz bağlanma, B kümesi kişilik özellikleri ayrılık anksiyetesiyle baş edememe ve cinayete kadar gidebilen şiddet içeren yollara başvurma ihtimalini arttırmaktadır. Risk faktörlerinden hareketle oluşturulmuş aile cinayetlerinin dinamikleri teorisine göre cinayet sembiyoz, ayrılma, kaybın reddi, çabalama, idrak etme ve ölümcül çözüm olmak üzere altı psikososyal evreden geçerek gerçekleştirilmektedir. Bu süreçte ve risk faktörlerine dair edinilen bilgiler, cinayetten önce önlem alınabilmesi adına adli süreçte görev alan kişiler için oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Ayrılık, Şiddet, Cinayet, İntihar, Aile Cinayeti, Kadın Cinayeti.*

* Bu çalışmanın bir kısmı 15. Adli Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Arş. Gör., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Klinik Psikoloji ABD, gizemhur@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7023-0707

*** Öğr. Gör., İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü, Psikoloji ABD, abduallahkahraman@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9473-7358

**** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD, aybikebaykal@sabanciuniv.edu, ORCID: 0000-0002-3957-3514

Abstract

After the end of romantic relationships, we are faced with many cases of homicide. The aim of this study is to investigate the factors and processes that lead to fatal violence after separation. Depression, revenge, or urge to control the partner are the factors that lead to death in separations. Negative childhood experiences, insecure attachment, B cluster personality traits increase the likelihood of not being able to cope with separation anxiety and resorting to violence leading to murder. According to the theory of dynamics of family murders based on risk factors, the murder is realized through six psychosocial stages: symbiosis, separation, rejection of loss, effort, realization, and lethal solution. Information on the process and risk factors is crucial for those involved in the judicial process for taking pre-femicide measures.

Key Words: *Separation, Violence, Homicide, Suicide, Familicide, Femicide.*

Giriş

Kadına yönelik şiddet günümüzde hem ciddi bir halk sağlığı sorunu (Campbell,2002:1509) hem de önemli bir insan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir (Garcia-Moreno, Jansen, Ellsberg, Heise ve Watts, 2006:1260). Kadına şiddet en çok yakın ilişkide bulunan erkek partnerler (sevgili, resmi ya da resmi olmayan eş) tarafından gerçekleştirilmektedir (Garcia-Moreno ve arkadaşları, 2006: 1260). Romantik ilişkilerde kadına uygulanan şiddet oranının Amerika'nın farklı eyaletlerinde yapılan bir araştırmaya göre %22-35 arasında olduğu bulunmuştur. Ülke genelinde romantik ilişkide şiddetin herhangi bir türüne maruz kalan kadınların oranı %26.4 olarak raporlanırken; %19'unun fiziksel olarak tehdit edildiği, %14'ünün fiziksel şiddet girişimine, %20'sinin tamamlanmış fiziksel şiddete ve % 23'ünün istenmeyen cinsel ilişkiye maruz kaldığı ortaya koyulmuştur (Breiding, Black ve Ryan, 2005: 114-115). Bangladeş, Brezilya, Etiyopya, Japonya, Namibya, Peru, Samoa, Sırbistan, Tayland, Tanzanya, gibi dünyanın farklı bölgelerinde toplam 10 ülkede gerçekleştirilen bir çalışmada ise kadınlarının hayatlarının bir döneminde, fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalma oranının %71'lere kadar çıktığı görülmüştür (Garcia-Moreno, Jansen, Ellsberg, Heise ve Watts, 2006: 1266). Gibbs, Dunkle ve Jewkes (2020: 5) üç farklı ülkede (Çin, Sri Lanka ve Papua Yeni Gine) gerçekleştirdikleri araştırmada, kadınların %23'ünün duygusal, ekonomik, fiziksel, cinsel tüm alanlarda yakın ilişki şiddetine; %64'ünün ise bu alanlardan en az birinde yakın ilişki şiddetine maruz kaldıklarını ortaya koymuşlardır.

Elbette ki ülkemizde ve dünyada şiddete veya ölümlerle sonuçlanan şiddete maruz kalan erkekler de bulunmaktadır. Nitekim Coker ve arkadaşlarının (2002: 261) gerçekleştirdiği taramada ise partnerleri tarafından şiddete maruz kalan kadınların oranı %30, erkeklerin oranı ise %23 olarak raporlanmıştır. Breiding, Black ve Ryan (2008: 114-115), Amerika'da yaptıkları çalışmada her 4 kadından 1'inin ve her 7 erkekten 1'inin partneri tarafından şiddetin herhangi bir türüne maruz kaldığını, yılda 2 milyon kişinin partner şiddetinden zarar görürken, 1300 kişinin ise partner şiddeti yüzünden hayatını kaybettiği ortaya koymuşlar ve bunun bir halk sağlığı sorunu olduğunu belirtmişlerdir. Partner şiddetine maruz kalan erkek oranının da yüksek olduğunu gözler önüne seren bu çalışmada, kadınların hem hayat boyu hem de yıllık prevalans bazında partner şiddeti açısından erkeklerden çok daha yüksek risk altında olduğu da belirtilmektedir. Johnson (2006: 454) ise, Avustralya'da aile cinayetlerinin genellikle

erkekler tarafından gerçekleştirildiğini rapor etmiştir. Mevcut çalışmada da toplumun daha büyük bir kesimini etkileyen, kadına romantik ilişkide olduğu partneri tarafından uygulanan ve ölümlerle sonuçlanan şiddet, bir diğer tabirle kadın cinayetleri ile ilişkili faktörler ele alınmıştır.

Romantik ilişkilerde görülen şiddetin sebep olduğu başlıca psikopatolojiler anksiyete, depresyon, intihar, travma sonrası stres bozukluğu veya psikosomatik şikayetler, özgüven eksikliği gibi durumlardır (Golding,1999: 127). Vilarino ve arkadaşları (2018:148) yaptıkları çalışmada, yakın ilişki şiddetine maruz kalan kadınların klinik düzeyde somatizasyon, anksiyete, fobik anksiyete, depresyon yaşadıklarını göstermişlerdir. Coker ve arkadaşları (2002: 265) şiddete uğrayan kadınların fiziksel sağlıklarında da bozulmalar olduğunu ve kronik bir hastalık geliştirme ihtimallerinin arttığını rapor etmişlerdir. İlişkinin içindeki şiddet, ayrılığın önemli bir yordayıcısı iken; ayrılık söz konusu olduğunda homisid (kasten öldürme) riski artmaktadır (akt. Messing, Mohr ve Durfee, 2012: 30).

Johnson'a (2006: 454) göre, ayrılıktan sonra genellikle erkekler şiddet içeren davranışlar sergilemekte, terk edildikten sonra ya da kadının yeni bir partneri olması sonucunda homisid (öldürme) – suisid (intihar etme) planlayabilmektedirler. Kadınların bu şekilde tepki verme ihtimali ise daha düşük görünmektedir. Bazı erkekler, eşlerine yıllar boyunca şiddet uyguladıktan sonra eşlerini öldürmekte; kadınlar ise erkek partnerlerini genellikle yıllarca şiddete maruz kaldıktan ve genellikle kendisinin ya da çocuklarının yaşamlarının tehdit edildiği bir durum oluştuktan sonra, kendini savunma amacıyla öldürmektedirler (Johnson, 2006: 459; Hamel, 2018).

Mahoney'e (1991: 65-66) göre ayrılık sonrası şiddet kadının ayrılmasına engel olmak, ayrılık için kadından intikam almaya çalışmak, kadını geri dönmesi için zorlayarak kadının iradesine ya da beden bütünlüğüne saldırıda bulunmak olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda, kadını zorla ilişkide tutma veya tutmaya çalışma, kadının nerede, kiminle yaşayacağını kontrol etme çabaları da ayrılık sonrası şiddetin önemli göstergeleridir. Bunlar, ilişkideki gücü geri kazanmak, elde tutmak ya da kadını ilişkiyi bitirdiği için cezalandırmak için bir girişim olarak değerlendirilebilir (Mahoney, 1991: 65-66). Brownridge (2006:519) yaptığı gözden geçirme çalışmasında, yakın ilişkideki partnerlerinden (erkek arkadaş, terk edilmiş aşık, ayrılmış nikahlı/nikahsız eş) ayrılan kadınların, kadın cinayeti riski ile karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedir. Gatner, Dawson ve Crawford (1999:158) erkeğin ilişkinin bitmesini kabul etmek istememesi ya da partnerini hala kontrol altında tutmak istemesi gibi sebeplerle, ayrılığın ölümlerle sonuçlanan yakın ilişki şiddeti riskini arttığını öngörmektedirler. Yapılan bir araştırmada, partnerlerinden ayrılmak isteyen kadınların, cinayet riski ile diğer kadınlara göre 5 kat daha fazla karşı karşıya oldukları bildirilmektedir (akt., Brownridge, 2006: 518). Özetle, maruz kaldığı şiddetten kurtulmaya çalışan kadın, ayrılmaya çalışırken tekrar şiddete maruz kalmaktadır (Kelebek-Küçükarslan ve Cankurtaran, 2020:3).

Türkiye'de yaşanan kadın cinayetlerine dair veriler, ayrılık sonrası şiddet tanımlarının, bulunduğumuz coğrafyada nasıl ortaya çıktığını gözler önüne sermektedir.

“kadincinayetleri.org” adlı platformun sağladığı veriler incelendiğinde karşımıza çıkan rakamlar şöyledir:

- 2010 yılından günümüze kadar romantik ilişki içerisinde bulunduğu kişi tarafından öldürülen kadın sayısı 1964’ü bulmuştur. Öldürülen 403 kadının boşanma veya ayrılık sürecinde olduğu bilinmektedir.
- Kadın cinayetlerinin yüzde 65’i kadınların hayatlarının bir döneminde ya da o sırada romantik ilişki içerisinde olduğu kişiler tarafından gerçekleşmiştir. **Şekil.1**’de Türkiye’de işlenen kadın cinayetlerinin faillerinin ayrıntılı dağılımı görülmektedir.
- İşlenen cinayetlerin gerekçeleri incelendiğinde, “Erkeğin Barışma İstedığinin Reddedilmesi”, “Kadının Boşanma İsteği”, “Erkeğin Reddedilmesi/ Terk edilmesi”, “Kadının Ayrılma İsteği”, “Erkeğin Ayrılma İsteğinin Reddedilmesi” “Erkeğin Boşanma İsteğinin Reddedilmesi” gibi nedenlerin yaşanan romantik ilişkilerin ölüme ile sonuçlanmasına sebep olduğu görülmüştür (**Şekil.2**).

Ülkemizde ayrılık sonrası şiddet oldukça yaygın, ancak bu konudaki araştırmalar kısıtlıdır. Bu çalışmada, ayrılığın cinayet ile sonuçlanmasıyla ilişkili olduğu ortaya koyulan psikolojik faktörler üzerinde durulacak; ardından Türkçe literatürde bir örneğine rastlanmamış olan, aile cinayetine giden süreç evreler olarak açıklanacaktır.

Ayrılık Sonrası Ölümcül Şiddetle İlişkili Unsurlar

Polk (1994), homisidin ailede toplu bir şekilde gerçekleştirilmesini familisid olarak tanımlamış ve depresyon sebebi ile gerçekleşen homisid ya da intikam sebebiyle gerçekleşen homisid olarak ikiye ayırmış; bazı vakalarda iki dinamiğin de birlikte işlediğinden bahsetmiştir. Johnson (2006: 456)’a göre; familisid sırasında kadını hayatta bırakarak, kadının hayatı boyunca çocukları olmadan yaşamayı tecrübe etmesini sağlamak cinayetlerin intikam sebebi ile gerçekleştirildiğini göstermektedir. Johnson (2006: 451) bu iki dinamiğe ek olarak, faillerin bireyleşme ve ayrılığı kabul etme konusunda başarısız olmalarının da familisidde rol oynadığından bahsetmiştir. Malmquist (2006) psikotik özellikli depresyonun familisid olgularında önemli bir yordayıcı olduğunu, kişinin kendisine yönelik olan öfkenin, harekete geçtiğini ve bu öfkenin dışsallaştırılarak familisid olgularına sebep olduğunu öne sürmüştür (Johnston ve Campbell, 1993:131). Bazı araştırmacılar ise, ayrılma sebebi ile cinayet işleyen kişilerin, partneri ya da aileyi kontrol isteklerinin fazla olduğunu bulmuşlardır (Johnston ve Campbell, 1993: 191,194,196).

Ayrılık sonrası şiddetle bağlantılı faktörlerden biri erken çocukluk çağı olumsuz yaşantılarıdır. Çocukken reddedilme, terk edilme, istismara uğrama, şiddete maruz kalma ego ve süper egoda hasara yol açarak, stresör ile karşılaşıldığında sağlıklı baş edebilme becerilerini azaltmaktadır (Johnson, 2006: 454). Bu kişilerin karşılaştıklarında baş etmekte zorlandıkları travmatik ve beklenmedik stresli olayların içinde ayrılık ve boşanmaların önemli yeri vardır (Johnston ve Campbell, 1993: 191).

Mauricio ve Lopez (2009) yılında yaptıkları araştırmalarında, şiddet ve güvensiz bağlanma arasında ilişki bulmuşlardır. Güvenli bağlanmamış, kaygılı-kaçınan veya dezorganize bağlanmış bireylerde terk edilme anksiyetesi ile karşılaşma ve öfkenin, şiddet ile dışa vurulma ihtimali artmaktadır. Buck ve arkadaşlarına (2012: 3163) göre ise, güvensiz bağlanma çeşitlerinden kayıtsız bağlanma failerde en sık rastlanandır. Pozitif kendilik algısı, negatif diğerleri algısı söz konusudur.

Kişinin ısrarlı takip geçmişinin ve partneri yönetmeye çalışma, partnere aşırı bağımlılık gibi kontrol sağlamaya yönelik davranışlarının olması, ayrılık anksiyetesiyle baş edememesi ve cinayete kadar gidebilen şiddet içeren yollara başvurma ihtimalini arttırmaktadır. Düşük dürtü kontrolü, narsistik özellikler, duygu regülasyonunu sağlayamama, empati yoksunluğu, patolojik kıskançlık ve paranoid düşünceler gibi daha çok A ve/veya B kümesi kişilik bozukluklarında görülen özellikler romantik ilişkilerde şiddete yol açabilen faktörlerdir. Tüm bu zayıf noktalar, terk edilme ve reddedilme karşısında aktive olmaktadır (Johnson, 2006: 452 ; Buck ve arkadaşları,2012: 3150; Sachmann ve Johnson, 2014: 135). Psikodinamik açıdan yaklaşıldığında risk faktörleri, hassas olunan konularda stresörle karşılaşıldığında regresyon, diğerinden ayırtmamış kendilik ve başkası olmadan yaşayamayacağına dair inanç olarak sıralanabilir. Benliğe karşı olan öfke ve düşük özsaygı “öteki” ile yer değiştirir. Diğerine zarar vermek amacı güden yıkıcı agresif dürtüler failin psikolojisini domine eder (Sachmann, ve Johnson, 2014: 137) .

Sachmann ve Johnson (2014:138), bahsi geçen risk faktörlerinden yola çıkarak familisid vakalarının altı psikososyal basamak sonucunda gerçekleştiğini öne süren bir teori oluşturmuşlardır. Bu teori, ayrılığın ardından gelen şiddeti anlayabilmek için oldukça faydalı görülmektedir.

Aile Cinayetlerinin Dinamikleri Teorisi

Familisid ile sonuçlanan süreç Sachman ve Johnson’a (2014) göre aşağıda bahsedilen evrelerden geçerek ortaya çıkmaktadır:

Sembiyoz: Bu evrede çift henüz birliktedir ve erkeğin inançları “ben bir bütünüm.”, “varım.” şeklindedir. Partneri ile adeta ayrılmamış gibidirler. Çocukluğunda ihmal ya da istismar öyküsü olan bireyler birlikte yaşama ihtiyacı ve ayrılma anksiyetelerinden dolayı sonraki ilişkilerdeki yıkımlara kolayca uyum sağlayamayabilirler. Partnerini ve kendisini yalnızca birlikte var olabilen bireyler olarak tasarlar, farklı imgeler olarak değerlendiremezler. Kendisi iyi hissettiğinde, partnerinin de iyi hissettiğini düşünür; kendisini kötü ya da reddedilmiş hissettiğinde öteki hakkındaki algısı da kötüleşir. Bu evrede hem partneri olmadan yapamazmış gibidir hem de ona karşı yoğun olumsuz duygular hissedebilir, onu yok etmek isteyebilir. Sürekli partneri ile birlikte olmak, partneri elinde tutmak ve kontrol etmek ile partneri reddetmek, terk etmek ve öldürmeye karşı duyulan arzu arasında gidip gelirler. Çok güçlü negatif duygular tecrübe edilirken, yıkıcı arzu şiddet içeren davranışlara, homisid, suisid ya da homisid-suiside dönüşebilir.

Ayrılma: Bu evrede erkeğin inançları “tamam değilim.”, “yokum.” düşünceleri üzerinden şekillenmektedir. Partnerin kaybedilmesi, erkeğin kendisini parçalanmış ve/veya eksik hissetmesine sebep olur. Bu süreçte erkek kendini depresif hissedebilir ve kendisi için hiç bir gelecek göremez. Psikolojik ve duygusal olarak regrese olur.

Terk edilmiş erkek: Bu evrede kaybın reddi söz konusudur. Düşünceler ve davranışlar daha çok “onu geri kazanmalıyım.” inancı üzerinden şekillenmektedir. Terk edilmek, erkeğin tam anlamıyla bütünleşememiş kendiliğine ve bölme (benlik bütünleştirme konusunda yetersiz kaldığından “iyi” ve “kötü” nün kişinin zihninde bir arada barınmaması, bir nesnenin ya yalnızca iyi ya da yalnızca kötü olması, ara konumların yok olması [Odağ, 2012]), yansıtımlı özdeşleşme (kişinin kendi duygularını karşıdakine yansıtıp ardından kendisine yansıtılanla özdeşleşmesi [Wallace, 2018]) gibi ilkel savunma mekanizmalarına dokunur ve duygu düzenleme konusunda zorluklar yaşar. Tüm çabalar bağlanma nesnesini bulmak, yeniden bir araya gelmek, kontrol etmek ve tekrar bütünleşik hissetmek amacıyla ortaya koyulmaktadır.

Tekrar birleşmek için çabalamak: Israrlı takip, tehdit etmek, sözler vermek gibi yöntemler kullanılabilir. Bir araya gelmek için tehditler, vaatler, intihar girişimleri, ısrarlı takip gibi birçok regresif savunma ve/veya manipülatif davranış ortaya koyulabilir. Yakınlık ve kontrol etme ihtiyacı, yasalara aykırı olan ve partneri rahatsız edecek, riskli davranışlara neden olabilir.

İdrak etmek: Bu evrede düşünceler “onu kaybettim.”, “o tamamen kötü.”, “ben tamamen kötüyüm.” inançları üzerinden şekillenmektedir. Projeksiyon savunma mekanizmasını kullanarak kötüyü ötekine yansıtmak, erkeğin narsisizmini koruduğu gibi, sonrasında ise kötü olarak nitelendirilen partneri de kontrol etmeyi gerektirir. Depresyon ve öfke de eşzamanlı olarak var olabilir. Birleşmenin olmayacağı idrak edildiğinde ise tehdit algılanır. Oysaki fiziksel ayrılık gerçekleşmiş olsa dahi, ayrılık zihinsel olarak idrak edilene kadar terk edilen partnerde hala yeniden birleşileceğine dair bir umut vardır. Bu durum neden familisid vakalarının bazılarının ayrılıktan hemen sonra, bazılarının davadan hemen sonra, bazılarının ise davanın tamamen sonuçlanmasından hemen sonra gerçekleştirildiğini açıklamaktadır. Yeniden birleşmeye dair tüm umutlar bittiğinde, depresyon ve öfke ölümcül sonuca sebep olabilmektedir.

Ölümcül çözüm: Öfke “Kadını incitmek için çocukları öldür”; eşzamanlı depresyon ise “Kontrolü elde tutmak için kendini öldür.” şeklindeki düşünceler üzerinden kişileri çözüme (!) götürür. Reddedilme, kayıp, boşluk hisleri ve tamamen kötü olan kendiliğe karşı tüm güçlü bir kontrol amaçlanarak intihar edilir. Böylece yaşam ve ölüme karşı kontrol sağlanmış olur.

Sonuç

Johnson (2006: 457) aile cinayeti ile ilgili adli dosyaları incelediği çalışmasında, vakalarda ortak olarak cinayetlerin ayrılık sebebiyle işlendiğini, ev içi şiddet geçmişlerinin olduğunu, failin daha önce zarar verme ve öldürme tehditlerinde bulunduğunu, terk edilme korkuları,

bireyselleşme eksiklikleri olduğunu, kadınların bunları bildirmekten çekindiğini fark etmiştir. Wydall ve Zerk (2020) ise, 12 hayatta kalan kadın ile yaptıkları görüşmelerin analizinden oluşan çalışmalarında, tehlikedeki kadınların resmi kanallardan yardım talep etseler dahi, yeterince destek alamadıklarını ve yalnız kaldıklarını görmüşlerdir. Ayrılık sonrasında ortaya çıkan ya da hâlihazırda var olan ancak ayrılma ile birlikte ölümcül noktaya gelen şiddet sebebiyle birçok kayıp yaşanmaktadır. Faillerin bireysel özelliklerini anlayabilmek, cinayetlerin önüne geçebilmek adına önem taşımaktadır. Kayıpların yanı sıra, aile cinayetleri geniş ailenin geri kalanlarını, başka aileleri, mahkeme çalışanlarını ve toplumun diğer üyelerini de travmatize etmektedir ve bu konudaki bilgi eksiklikleri nedeniyle, alanda çalışan uzmanlar da bu suçun nasıl ve neden ortaya çıktığı, nasıl önlenebileceği gibi soruların yanıtlarını bulmakta zorluk yaşamaktadırlar (Johnson, 2006:448). Ayrılığın ardından gelen ölümcül şiddeti bir evresel süreç olarak ortaya koyan, Türkiye’de oluşturulmuş bir teoriye rastlanmamıştır. Avustralyalı araştırmacılar tarafından oluşturulmuş “Aile Cinayetlerinin Dinamiği” teorisine Türkçe olarak yer verilmesi, Türkçe literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmak adına atılmış bir adım olarak görülmektedir. Ancak; Sachman ve Johnson (2014) tarafından ortaya atılan “Aile Cinayetlerinin Dinamikleri Teorisi”nin Türkiye kültürüne uyarlanabileceğini söyleyebilmek için bilimsel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sachman ve Johnson (2014) tarafından oluşturulan “Aile Cinayetlerinin Dinamikleri Teorisi”nin ve ayrılık sonrasında şiddete giden süreçte etkisi olan bireysel faktörlerin anlaşılması; psikiyatri ve klinik psikoloji alanlarında çalışan profesyoneller için büyük önem taşımaktadır. Terapistler, kadın danışanları ayrılık konusunda desteklemeden önce riski çok iyi değerlendirebilmelidirler. Terapistlerin terk edilen partnerlerin dinamik süreçlerine dair fikir sahibi olmalarının hayati önem taşıdığı söylenebilir. Hastanın güvenliğinin sağlanması için adli birim çalışanları, sosyal hizmet uzmanları gibi birçok farklı alandaki uzmanın işbirliği içinde çalışmasının gerekebilir. Terk edilen partnerin Sachman ve Johnson’ın teorisine göre hangi aşamada olduğunun uzmanlar tarafından farkında olunması, bu süreçte destek verilen bireyin karşı karşıya kalabileceği tehlikeleri değerlendirebilmek ve tehlikelere karşı önlem alabilmek için oldukça fayda sağlayabilir. Eğer ayrılık sonrası ortaya çıkan cinayetlerde, failerin hangi bireysel özelliklerinin rol oynadığı anlaşılabilir ve bu özelliklerle sağlıklı bir biçimde nasıl baş edileceği bilimsel araştırmalarla ortaya koyulabilirse, önleme ve müdahale programları oluşturularak aile cinayetlerinin önüne geçilebilmesi için önemli bir adım atılabilir.

Tüm bunların yanı sıra yakın ilişkilerdeki ölümcül şiddet, tek bir sebebi olan bir sendrom gibi değerlendirilmemeli; birçok sebepten kaynaklanabileceği ve farklı ilişkilerde farklı örüntüleri takip ederek ortaya çıkabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Johnston ve Campbell, 1993:198). Ayrıca, bu çalışma failin erkek, mağdurun ise kadın olduğu adli vakalar üzerinden çalışılmış makalelerden derlenmiştir. Ölümle sonuçlanan şiddete giden süreçteki bireysel ve toplumsal faktörler cinsiyetler arasında farklılıklar gösterebilir. Failin kadın, mağdurun erkek olduğu ya da homoseksüel ilişkilerdeki şiddeti ele alan vakalarla yapılacak çalışmalar, ayrılık ya da boşanma sonrası ölümcül şiddete giden süreçte ve risk faktörlerine

dair edinilen bilgiler, cinayetin gerçekleşmeden önce önlem alınabilmesi adına adli süreçte görev alan kişiler, psikoterapistler, sosyal çalışmacılar açısından büyük önem taşımaktadır.

Gözden kaçırılmaması gereken bir başka önemli nokta da bu çalışmada yalnızca bireysel özelliklerin ele alınmış olmasıdır, bahsi geçen süreçte sosyal faktörlerin de son derece önemli rol oynadığı unutulmamalıdır (Polk, 1994:9-17). Johnson (2006: 454) aile cinayeti faillerinin genellikle erkek olmasını ataerkil ve cinsiyetçi sosyal yapıya bağlamaktadır. Breiding, Black ve Ryan (2008) etnik köken, cinsiyet, eğitim gibi sosyal faktörlerin de partner şiddetini etkileyen önemli faktörler olduğunu belirtmekte, dolayısıyla bu faktörleri de göz ardı etmeden halk sağlığı politikası belirlenerek, önleme çalışmaları yapılması gerektiğinin altını çizmektedirler. Sachman ve Johnson (2014) da ayrılma sonrası ölümcül şiddetin ancak sağlık, hukuk, sosyal hizmet ve çocuk koruma sistemlerinin bir arada çalışması ile çözülebilir bir problem olduğunu belirtmektedir.

Kaynakça

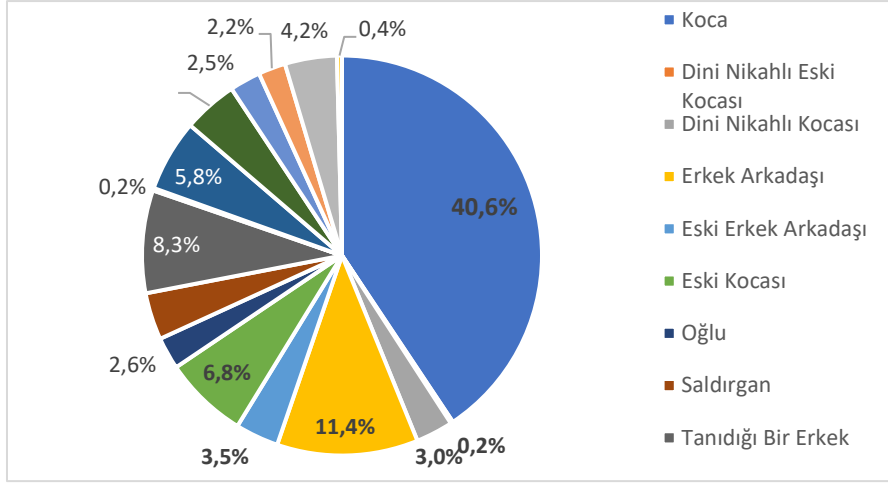
- Buck, N. M., Leenaars, E. P., Emmelkamp, P. M., & van Marle, H. J. (2012). Explaining the relationship between insecure attachment and partner abuse: The role of personality characteristics. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(16), 3149-3170.
- Breiding, M. J., Black, M. C., & Ryan, G. W. (2008). Prevalence and risk factors of intimate partner violence in eighteen US states/territories, 2005. *American Journal of Preventive Medicine*, 34(2), 112-118.
- Brownridge, D. A. (2006). Violence against women post-separation. *Aggression and Violent Behavior*, 11(5), 514-530.
- Campbell J. The health consequences of intimate partner violence. *Lancet* 2002,359, 1509-14.
- Coker, A. L., Davis, K. E., Arias, I., Desai, S., Sanderson, M., Brandt, H. M., & Smith, P. H. (2002). Physical and mental health effects of intimate partner violence for men and women. *American Journal of Preventive Medicine*, 23(4), 260-268.
- Garcia-Moreno, C., Jansen, H. A., Ellsberg, M., Heise, L., & Watts, C. H. (2006). Prevalence of intimate partner violence: findings from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence. *The Lancet*, 368(9543), 1260-1269.
- Gartner, R., Dawson, M., & Crawford, M. (1999). Woman killing: Intimate femicide in Ontario, 1974-1994. *Resources for Feminist Research*, 26, 151-174.
- Golding, J. M. (1999). Intimate partner violence as a risk factor for mental disorders: A meta-analysis. *Journal of Family Violence*, 14(2), 99-132.
- Hamel, J. (2018). Intimate partner violence: Gender issues and the adjudication of homicide and other cases. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*.
- John, H. (2018). Intimate partner violence: gender issues and the adjudication of homicide and other cases. *Journal of Criminological Research Policy and Practice*, 4(4), 226-237.
- Johnson, C. H. (2006). Familicide and family law: a study of filicide-suicide following separation. *Family Court Review*, 44(3), 448-463.
- Johnston, J. R., & Campbell, L. E. (1993). A clinical typology of interparental violence in disputed-custody divorces. *American Journal of Orthopsychiatry*, 63(2), 190.
- Kadın cinayetleri. (2021, 03 Mart). Erişim adresi <https://kadincinayetleri.org/>
- Kelebek-Küçükarslan, G. ve Cankurtaran, Ö. (2020). Experiences of divorced women subject to domestic violence in Turkey. *Journal of Interpersonal Violence*, 1-24.
- Mahoney, M. R. (1991). Legal images of battered women: Redefining the issue of separation. *Michigan Law Review*, 90(1), 1-94.
- Messing, J. T., Mohr, R., & Durfee, A. (2012). Intimate partner violence and women's experiences of grief. *Child & Family Social Work*, 20(1), 30-39.
- Odağ, C. (2012). *Nevrozlar-1*. İzmir: Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Eğitim Hizmetleri, Org. Ltd. Şti. Yayınları.
- Polk, K. (1994). *When Men Kill: Scenarios of Masculine Violence*. Cambridge University Press.
- Sachmann, M., & Harris Johnson, C. M. (2014). The Relevance of Long-Term Antecedents in Assessing the Risk of Familicide-Suicide Following Separation. *Child Abuse Review*, 23(2), 130-141.
- Vilarino, M., Amado, B. G., Vazquez, M. J, & Arce, R. (2018). Psychological harm in women victims of intimate partner violence: Epidemiology and quantification of injury in mental health markers. *Psychosocial Intervention*, 27, 145-152.

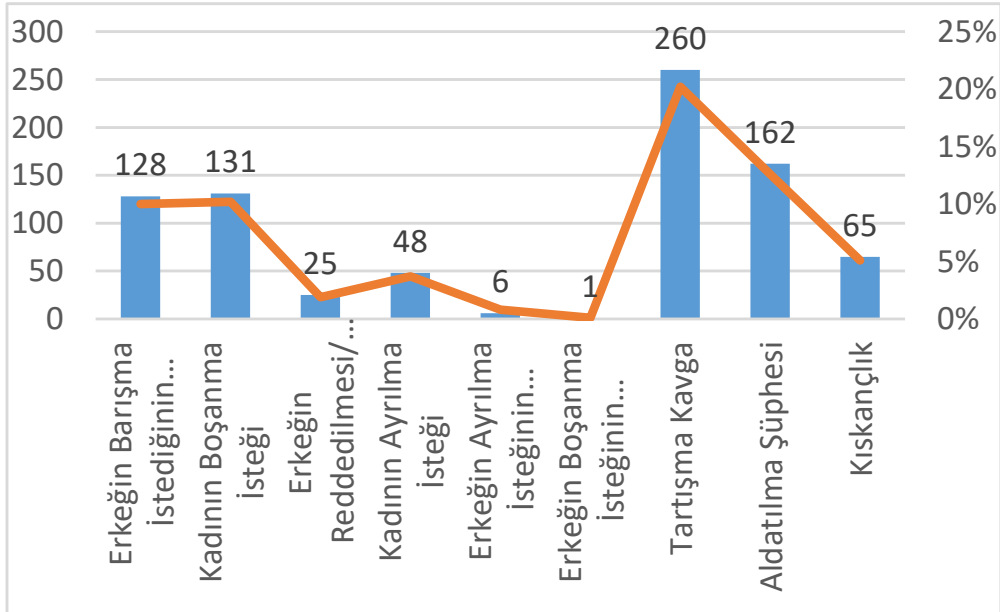
Wallace, E. R. (2018). *Dinamik Psikiyatri Kuramı ve Uygulaması* (3. Basım). (H. Atalay, Çev.)
Okuyanıs: İstanbul. (Orijinal çalışma basım tarihi 2008).

Wydall, S. ve Zerk, R. (2020). 'Listen to me, his behavior is erratic and I'm really worried for our safety...': help-seeking in the context of coercive control. *Criminology & Criminal Justice*.

Ekler

Şekil 1: Türkiye Kadın Cinayetleri Failleri (veriler kadıncinayetleri.org üzerinden alınmıştır.)

Şekil 2: Kadın Cinayetlerinin Gerekçeleri (veriler kadıncinayetleri.org üzerinden alınmıştır.)

AİLE CİNAYETLERİNİN DİNAMIĞI

1. Sembiyoz		Tamam Varm
2. Ayrılma		Tam değilim Yokum
3. Terk Edilmiş Erkek		Kaybın reddi Onu geri kazanmalıyım
4. Tekrar Birleşmek için Çabalama		Israrlı takip Tehdit etme Söz verme
5. İdrak Etme		"Ötekini" kaybettim O tamamıyla kötü Ben tamamıyla kötüyüm (depresyon/öfke)
6. Ölümcül Sonuç		Çocukları öldür Kendini öldür

Şekil 3. Aile Cinayetlerinin Dinamiği (Sachman ve Johnson, 2014)'ten alıntılanmıştır.

Extended Abstract

Violence against women emerges as an important public health problem (Campbell,2002:1509). Violence against women is most often perpetrated by a male partner with whom they have an intimate relationship. (Garcia-Moreno et al, 2006: 1260). Intimate partner violence causes psychopathologies such as anxiety, depression, somatization disorders and post-traumatic stress disorder (Golding,1999: 127). Moreover, women experiencing intimate partner violence tend to have chronic medical disorders (Coker et al., (2002: 265). However, when they try to break up with the abusive partner, separation can result in lethal violence. The male partner might kill his female partner, his children, and sometimes even himself. In this study, it is tried to understand the individual factors that may cause men to come up with lethal violence as a solution.

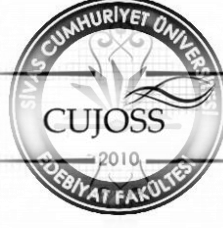
Early childhood traumas reduce people's healthy coping skills (Johnson, 2006: 454). Anxious-avoidant and disorganized attachment, low impulse control, narcissistic characteristics, emotional dysregulation, lack of empathy, paranoid thoughts, cluster A and B personality disorders, low self-esteem, thoughts as "he cannot live without a partner" are associated with lethal violence (Johnson, 2006: 452; Buck et al., 2012: 3150; Sachmann and Johnson, 2014: 135).

According to Sachmann and Johnson (2014), familicide process after separation occurs in 6 stages. In the first stage called symbiosis, male partner thinks he is whole with his partner. It is almost like he would not exist without his partner. If he is happy, he thinks that his partner is also happy. If he is feeling bad, he will start to think badly about his partner, too. Second stage is separation. At this stage, the man is abandoned and thoughts such as "I am not whole; I do not exist" become activated. He can be hopeless, depressive, and regressive. Third stage is abandoned male. It is dominated by denial of loss and the thoughts of "I must retrieve the other". Primitive defense mechanisms such as splitting, projective identification or emotional dysregulation occurs. The man searches for the attachment object. He tries to reunite and feel whole, and all the effort is directed towards it. Fourth stage is attempts to reunify includes stalking, threats, promises, suicide attempts, manipulative, or risky behaviors. The fifth stage is realization. In this stage, beliefs become transform into "I have lost the other", "she is all bad", "I am all bad". He can feel depressive or rage. He begins to realize that they will not reunify again. This stage might be very risky. Sometimes familicide becomes reality in this stage. Because separation is realized at this stage. Until this stage, man could still have hope about reunify. During this stage, when all hope of reunification is gone, depression and anger may cause homicide and suicide. The final stage is lethal solution. The woman or the self might be perceived as whole bad. The beliefs "kill the children to hurt her" or "kill myself to retain control" might be activated and the familicide can be real.

Understanding of "The Dynamics of Familicide" Theory created by Sachmann and Johnson (2014) and the individual factors that have an impact on the process of violence after separation is very crucial. It is of great importance for professionals working in the fields of psychiatry and clinical psychology. Therapists should be able to assess the risk very well before supporting female clients for separation. It can be said that it is vital for therapists to have an idea of the dynamic processes of abandoned partners. In order to ensure the safety of the patient, it may be necessary to work in cooperation with experts from many different fields such as forensic unit staff and social workers. Being aware of which stage at the abandoned partner is according to the theory of Sachmann and Johnson by experts can be greatly beneficial in order to evaluate the dangers that the supported individual may face in this process and to take precautions against the dangers. If it can be understood that individual characteristics of the

perpetrators play a role in the familicide that occur after separation and it can be revealed with scientific research how to deal with these characteristics in a healthy way, an important step can be taken to prevent family murders by establishing prevention and intervention programs.

Makalenin Geliş Tarihi: 17 Şubat 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 12 Nisan 2021

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ KÜÇÜK ZÂBİTÂNA MAHSUS BİR MECMUA: BAŞÇAVUŞ A MAGAZINE FOR PETTY OFFICERS DURING THE SECOND CONSTITUTIONAL ERA: BAŞÇAVUŞ

Mehmet Ali Karaman*

Öz

II. Meşrutiyet yılları siyasi hürriyetin yaşandığı bir dönem olmasının yanı sıra basın ve yayın alanında da özgürlüklere sahne olmuştur. “Matbuat kanun dairesinde serbesttir” hükmü ile gerek sivil, gerekse askeri matbuat çok sayıda eserler vermiştir. Askeri gazete kültürünün kendini iyice hissettirdiği bu dönemde basın üzerinden hem siyaset yapılmış, hem de ordunun siyaset üzerindeki hâkimiyeti hissettirilmiştir. Deniz ve kara ordusu başta olmak üzere havacılık ile alakalı da pek çok haber ve makale içeren çok sayıda gazete ve mecmua yayınlanmıştır. Bu çalışma içerisinde özellikle küçük zâbitân diye tabir edilen alt rütbeli askerlerin terbiye ve talimleriyle ilgilenen, ayrıca dönemin askeri ve siyasi havasının da anlaşılması yönünde önemli yazılara yer veren *Başçavuş Mecmuası* irdelenecektir.

Çalışma Basın yayın tarihine katkı sağlamasının yanı sıra askeri tarih literatürüne de katkı sağlayacak bir mecmuanın incelenmesini içermektedir. Osmanlı Arşiv belgeleri ve diğer literatür kaynakları ışığında ele alınacak olan *Başçavuş Mecmuası* Meşrutiyet basınının karanlıkta kalmış pek çok eseri gibi irdelenmeye muhtaçtır.

Anahtar Kelimeler: *Başçavuş, Askeri Basın, Matbuat.*

Abstract

The Second Constitutional Era was a period of political freedom, as well as freedom in the field of press. With the provision that the press is free within the framework of the law, both civil and military press produced many works. In this period when the military newspaper culture was strongly felt, on the one hand politics were done through the press and on the other hand the dominance of the army over politics was felt. Numerous newspapers and magazines have been published, including many news and articles related to aviation, particularly the naval and land army. In this study, *Başçavuş Mecmuası*, which dealt with the instruction and education

* Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Burdur/TÜRKİYE, malikaraman@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9875-6193

of low-ranking soldiers called as petty officers, and also includes important articles on the military and political atmosphere of the period, will be examined.

The study includes the examination of a magazine that will contribute to the military history literature as well as to the history of press. *Başçavuş Mecmuası*, which will be discussed in the light of documents of Ottoman Archive and other literature sources, needs to be examined like many works of the press during the Second Constitutional Era.

Keywords: *Başçavuş, Military Press, Press.*

Giriş

I. Meşrutiyet'in 23 Aralık 1876 tarihindeki ilanının ardından Sultan II. Abdülhamid'in siyaseten Meşrutiyeti askıya alması birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmiştir. Yetkileri tekrar elinde toplamanın beklentisi içerisinde yapılan bu hamle Sultana karşı ciddi anlamda muhalefetin oluşması sonucunu da doğurmuştur. Gerek iç siyasette gerekse dış bürokraside Osmanlı Devlet yönetimi ciddi meselelerin ortasında kalmıştır. 19. yüzyılın genel sıkıntıları yüzyılın son çeyreğinde kendini fazlasıyla hissettirmenin ötesinde devlet kurumlarının işleyişine yönelik eleştiriler ve muhalefetin de çoğalmasına yol açmıştır. Meşrutiyet'in askıya alındığı 1878 yılı ve sonrası Osmanlı siyasi tarihi için sürgünlerin, cinayetlerin ve illegal yapılanmaların gün yüzüne çıktığı, dönemin deyimi ile fesat cemiyetlerinin aleni şekilde saltanata karşı mücadelesini sürdürdüğü yıllar olmuştur.

Bu çerçevede Sultan II. Abdülhamid'e karşı muhalefetin en yoğun yaşandığı yer matbuat dairesi olmuştur. Muhalifler yurtiçi ve yurtdışından tazyikini iyice arttırarak sultanın icraatlarını eleştirmekten ziyade hakaret ve ithama varan ağır bir yıpratma siyaseti gütmüşlerdir. Muhaliflerin kendilerini etkili bir şekilde gösterdiği mecraların başında sivil basın organları gelmektedir. Özellikle Avrupa menşei eğitimi ve pozitivist yaklaşımları ile dikkat çeken Osmanlı aydın zümresi bu grup içerisinde başı çeken kesimdir. Diğer bir muhalif grup ise aydınlardan daha da çok ses getirmeyi başaran asker kesimdir. Askerlerin gücü ve etkisi Osmanlı tarihinde her dönem adından söz ettirir mahiyette olduğundan Meşrutiyet'le ilan edilen anayasanın askıya alınması, meclisin kapatılması yukarıda bahsi geçen aydınlarla aynı fikir yapısındaki askerlerin ciddi tepkisine yol açmıştır. Bu tepki isyana varacak hareketlerle perçinlenmiştir. Sultanın hareket alanının daraltılması için askerler hemen her yola başvurmak suretiyle hürriyetin ilanını vatanın kurtuluşu için vaz geçilmez bir unsur olarak görmüşlerdir. Bu konudaki gelişmeler 24 Temmuz 1908 günü Sultan II. Abdülhamid'e yeniden meclisi açma ve parlamentoyu etkin kılmaktan başka bir çare bırakmamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi aydın zümrenin, muhalif askerlerin ve aynı zamanda legalleşme yolunda önemli hamlelerin arkasından çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başarısı olarak kabul görmüştür. Bu başarı dönemin basın yayın organlarında coşkuyla yer aldığı gibi oluşan hürriyet havası ile de çok sayıda yeni gazete ve mecmua basın yayın hayatına dâhil olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte anayasada yer alan "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" maddesi ile sayıları yüzlerle ifade edilen yeni yayınlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni yayınların içerisinde en çok dikkat çekenleri yazar kadrosunu Osmanlı zabitlerinin

oluşturduğu askeri gazetelerdir. Ordunun modernleşmesinin hedeflendiği bu yayınlar aynı zamanda askerin eğitimi ile dönemin siyasi yapısına yönelik içerikleriyle önem arz etmektedirler.

Askeri Gazete Anlayışı

Osmanlı sınırları içerisinde yayınlanan ilk gazete 1828’de Mısır’da yayın hayatına başlayan Vakayi-i Mısriyye’dir. Bu gazete ile başlayan Türk gazetecilik tarihi başkentte çıkan 1831 tarihli Takvim-i Vekayi ile yeni bir ivme kazanmıştır. Osmanlı ordu ve donanmasının gelişimi adına 1864 yılında Ceride-i Askeriye ile başlayan askeri yayın serüveni Meşrutiyet dönemlerinde çok sayıda gazete ve mecmuanın yayınlanması ile devam etmiştir. Bu mecmualar genellikle kara ve deniz kuvvetlerinin gelişimi için çok sayıda haber ve makale yayınlama vazifesini üstlenmiştir Sivil basın yavaş yavaş Osmanlı basın tarihinde yer almaya başladığı yıllarda Ceride-i Askeriye’nin çıkarılması askeri matbuatın ne derece önemli olduğunun yanında ordu ile alakalı yayın meselesinin de gündeme gelmesine sebep olmuştur.

Siyaseten oldukça karışık yıllar olan bu dönemde çıkan her gazete ve mecmua devletin sıkı takibine tabi tutulmuştur. Bu açıdan askeri süreli yayınlar ordunun ve donanmanın yapısının ifşa edilmemesi açısından mahremiyet arz ettiğinden bu yayınlara son derece hassas şekilde yaklaşmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet’in ilanı ardından yaşanan basın patlaması sonrasında çok sayıda askeri ceridenin yayınlanması devletin de bu konuda tedbirler almasının yolunu açmıştır. Askeri gazetelerde haber yapılabilmesi için, devletin askeri kuvvetleri, sefer ve mühimmat bilgileri ile alakalı gelişigüzel izinsiz yayın yapılmaması konusunda askeriyeden gerekli izinlerin alınması gerekmektedir. 27 Haziran 1909 tarihli yayınlanan belgede bu konuda tedbir alınması istenmiş ve şu satırlara yer verilmiştir: “Devletin kuvve-i askeriyesine vazü’l-ceyşine ve mühimmât-ı seferiyesine dâir neşredilecek gazete makalâtının, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye veya Ordular Erkân-ı Harbiye dairelerine irâe edilmesinin münâsip olacağından, bu bâbda iki madde-i kanuniye lâyihası kaleme alınarak tesyârı. (BOA, BEO. 3584/268766, 27 Haziran 1909). Bu konuya dair başka bir evrakta Matbûat Nizâmnamesi’ne ilgili maddelerin eklenmesi Hareket Ordusu Kumandanlığı tarafından Sadaret üzerinden Dâhiliye Nezâretine bildirilmiştir. Meclîsi-i Mebûsân’ın riyasetince bu konunun dikkate alınması istenmiştir (BOA, DH. MKT. 2875/6, 14 Temmuz 1909). Bab-ı Âli Dâhiliye Nezareti Celilesi başlıklı evrak detayında:

Dahiliye Nezaret-i Celilesi Cenâb-ı Alisine

Ma’ruz-ı çakerileridir

Devletin kuvve-i askeriyesine vazü’l-ceyşine ve mühimmât-ı seferiyesine dair neşredilecek gazete makalâtının evvel emirde erkân-ı harbiye umûm yâhud ordular erkân-ı harbiye dairelerine irae edilmesi münasip olacağı gibi hâl-i harbde harekât-ı askeriyeye müteallik her nevi’ neşriyatın ahiren İngiltere’de kabul edildiği veçhile ya bizzat ordu tarafından verilecek yâhud ordu erkân-ı harbiyesince ba’de’l-mütalaa neşrine me’zuniyet itâ olunacak mevadda muhassar kılması selamet-i vatan ve menafi-i devlet nokta-i nazarma mukteza bulunduğu beyanıyla matbuat nizamnamesine bu husus hakkında iki madde-i kanuniye ilavesi lüzumu harekât ordusu kumandanlığından bi’t-tezkere bildirilmiş ve matbuat nizamnamesi layihasının Meclis-i Mebusânca tedkikâtı ikmal edilmesi suretiyle buna madde ilavesi imkanı kalmamış

olduğundan nizâmnâme-i mezkure zeyl edilmek üzere zevâl-i muharrer yeniden iki madde-i kanuniye layihası kaleme alınarak tesyarına .... Sadrazam”

Birçok devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de gazete ve mecmua çıkartmak çeşitli izinlere tabi tutulmuştur. Gazete çıkartma teşebbüsünde bulunanlara Matbuat Nizamnamesine uygun olarak muamele edilerek gerekli tahkikatlar yapılmak suretiyle ruhsat verilmiştir. Askeri gazeteler de gerekli izinler sonrasında kurulmuştur. Bununla birlikte, yayınlandıkları dönemde Osmanlı askeri süreli yayınları yeterince ilgi görmemiştir. Öyle ki askerler tarafından yapılan askeri tarih çalışmalarında bile bu yayınlara pek rağbet edilmemektedir. Bugün bile Türkiye’de askeri kurumlarca yayınlanan gazete, dergi ve diğer yayınlar çok dar bir kesim tarafından takip edilmektedir. (Pehlivanlı, 2005: 244).

Öte yandan bu gazetelerin genel içeriklerini askerin eğitimi meselesi oluştursa da bu süreli yayınlarda ordu siyaset ilişkisi merkezli, özellikle Meşrutiyet, istibdat ve hürriyet söylemlerinin fazlaca yer alması ilgi çekicidir. Ayrıca askeri gazete ve mecmuaların bazıları spor, edebiyat ve kültür çerçevesinde yayınlar yapmışlardır (Karaman, 2017). Birinci Dünya Savaşı yıllarında Şura-yı Devlet’ten çıkan bir evrakta gizli tutulması elzem olan muamelât ve icraat-ı askeriye ile esrâr-ı harbiyenin gazetelerde neşredilmesinin menedilmesi hususunda askeri matbuat kanunu ceza kanunnamesine ek layihaların tanzimi dile getirilmiştir (BOA, ŞD., 658/35, (11/09/1332-3 Ağustos 1914).

Başçavuş Mecmuası

İlk sayısını Rumî 10 Temmuz 1328/23 Temmuz 1908 tarihinde yayınlayan mecmuanın birinci nüshasının künyesinde sahibi Mağmûm, İdarehanesi, Bâb-ı âli caddesinde daire-i mahsusa olarak verilmiştir. Yine künyesi dâhilinde “Mekatib-i askeriye talebesine ve sınıf-ı muhtelif küçük zâbitâna mahsus musavver haftalık askeri risaledir.” ibaresi yer almıştır. Künyesinin hemen altında “10 Temmuz i’-d-i millisini Başçavuş selamlar ve umum Osmanlıları tebrik eder” ifadesi bulunmaktadır. Künyede mecmuanın nüshasının bir kuruşa satıldığı belirtilirken “Gayet açık bir lisan ile yazılmış mesleğimize muvaffak âsâra sahifelerimiz küşadedir. Derç edilmeyen makâlât ve resim ve fotoğraflar iade edilmez” notuna da rastlanılmaktadır. Fransızca izahatın da künye içerisinde verildiği mecmuada ilgili sayısının tarihi hem Rumi hem de Hicri takvimle gösterilmiştir. İlan aldığı da anlaşılan Başçavuş’un yine künyesi içerisinde “İ’lânatın beher satırından üç, tekrarı halinde iki kuruş alınır.” açıklaması da bulunmaktadır. Mecmuanın abonelik bedeli yıllık 40, altı aylık 22, bir aylık üç buçuk, tek nüsha satış bedeli ise bir kuruş olarak belirlenmiştir.

İlk sayısının ana sayfasında Sultan Reşad ve Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi’nin portrelerinin yer aldığı mecmuanın İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında mevcut dokuz adet nüshası mevcuttur. Her nüshası on altı sayfadan ibarettir. Sayfa numaraları ilerleyen nüshalarda birbirinin devamı şeklindedir. Mecmuanın diğer nüshalarının ilk sayfalarında da dönemin önemli asker ve bürokratlarının portreleri yer almıştır. Genel olarak, zabıtlar tarafından yazılan makalelere yer veren mecmuada yazar isimleri verilmeyen çeşitli yazıların da yer aldığı görülmektedir. Mecmua içerisinde resimlere

yer verilmesi dönemin şartlarında önem arz etmektedir. Dizgi ve basım teknolojisinin çok ileri seviyede olmadığı bu dönemde musavver yani resimli gazete ve mecmua çıkarmak resimsiz süreli yayınlara göre resimli olanları öne çıkaran bir özellik haline gelmiştir.

Birinci sayının iç sayfalarında “Osmanlı Ordusunun Kahraman Askerlerine Vatanın Genç Mektepli Evladına” başlıklı başmakale yer almaktadır. Yazı içeriğinde gazetenin çıkış sebebi üzerinde durulmaktadır. Yazıda ayrıca şu satırlara yer verilmiştir.

Şimdiye kadar sizlerin okumasına şerefli hizmetiniz esnasında kılavuzluk etmeye yarayacak pek az kitaplar basılmıştı. Biz de bu eksikliği görerek mahza sizlere vazife-i askeriyenizi kolaylamak, yardım etmek için böyle bir gazete çıkarmak istedik. İşte bu ufak gazete vatanın kıymetdar evladı, şanlı muhafızları olan sizlere mahsusdur.

Bu sahifelerde sizler askerliğe dair çok faydeli yazılar göreceksiniz. Bulunacağımız her hale göre sizlere lazım olacak bilgiler öğütler bulacaksınız.

Askerler! Bir mektep çocuğu derslerini nasıl dikkatle okursa sizler de bu gazetenin her satırını öyle bir dikkatle okuyunuz...(Başçavuş, 10 Temmuz 1328, S.1 s. 2.)

Birinci sayıda dikkat çeken başka bir makale de Ragıp Rıfki imzasıyla yayınlanan “Askerin Bilmesi Elzem Şeylerden” başlıklı yazı dizinin ilk yazısıdır. “Arslan Yürekli Kahraman!” girişiyle başlayan yazıda askerın kışlaya gelerek geride bıraktığı bütün değerlere değinilmiş; askeri motive eden cümlelere yer verilmiştir (Ragıp Rıfki, “Askerin Bilmesi Elzem Şeylerden”, Başçavuş, S.1 s. 3.)

Mecmuanın birinci sayısında ele geçirilmiş olan kadın bir casusun resimleri yer almaktadır. “İtalya tarafından istihdam edilen bir casuse” ve “Bir casusenin istintakı” izahatının yapıldığı resimlerde casus olarak ele geçirildiği anlaşılan bir kadının sorgulanma esnasındaki resimlerine yer verilmiştir. Mecmua içindeki resimler genellikle farklı yazı ve makaleler arasında yer almaktadır. İtalyanlar tarafından kuyulara zehir atması için gönderilen bir Arap’ın yakalanarak idam edilirken ve darağacında çekilmiş fotoğrafı “Makinalı Tüfenk Dersleri” başlıklı eğitim yazısının orta kısmında yer almıştır. Bu yayın anlayışı ve üslubu ile bir yandan askerın eğitimi ile ilgili yazılar yayınlarken öte yandan çok sayıda fotoğraf ve bu fotoğrafların alt kısımlarına yapılan izahat ile hem mecmua hareket kazanmış hem de dönemin askeri ve siyasi faaliyetleri ile alakalı haber yapılma yoluna gidilmiştir. Bu ve bunun gibi yayınlar bütün nüshalarda aynı şekilde yer almıştır. Birinci nüshada yer alan makaleler sırasıyla şunlardır;

“Osmanlı Ordusunun Kahraman Askerlerine Vatanın Genç Mektepli Evladına”, “Askerin Bilmesi Elzem Şeylerden”, “Bir Genç Onbaşıya Öğütler”, “Neferlere Kumanda ve Emretmekteki Güçlük Neden İbarettir”, “Efrada Harb Sanatı Dersleri”, “Kendini Korumayı Bilmek”, “Bir Ordu Nasıl Yürür?”, “Makineli Tüfenk Dersleri”, Bilmece, “Sahra Topçu Neferi”.

Mecmuanın İkinci sayısı R. 19 Temmuz 1328 /M. 1 Ağustos 1912 tarihinde yayınlanmıştır. Bu sayının kapağında Harbiye Nazırı Nazım Paşa’ya ait çalışma masası başında çekilmiş bir portreye yer verilmiştir. İkinci sayının başyazısında “Efrada Terbiye-i Maneviye Dersleri”

başlıklı yazı dizinin ikinci bölümü yer almaktadır. Birinci bölümde “Vatan” vurgusu ile yazılan makalenin ikinci bölümünde “Sancak” alt başlığı ile askere sancak ile alakalı bilmesi gerekenler anlatılmıştır. Yazı giriş kısmına “Kahraman Asker!” vurgusuyla başlamaktadır. İlerleyen kısımlarda da: “Bu şanlı bayrağımız, ne kadar yürek okşayıcı, ne kadar şerefli, ne kadar uludur. Sancak uğrunda canımızı feda edeceğimiz vatanımızın alametidir, işaretidir. O nerede dalgalanırsa orası vatandır. Onun kıvrımları arasında dünyayı titreten Osmanlı ordusunun kazandıkları zaferler saklıdır...” cümleleriyle devam etmektedir. (Efrada Terbiye-i Maneviye Dersleri 2, Başçavuş, S.2, s.18.). Dönemin önemli askeri keşif organları ile alakalı da makalelerin yer aldığı Başçavuş’ta ikinci sayıda “Düşmanı Gözetlemek <Keşif>” başlıklı yazıya yer verilmiştir. Yazı düşmanı gözetlemenin önemine vurgu yaparken keşifte süvarinin ne derece gerekli olduğunu şu satırlarda aktarmaktadır:

Anladığımız veçhile yürüyen bir ordunun önünde düşmanı aramak, gözlemek, kuvvetini anlamak. Ne yaptığını görmek için daima süvariler giderler. Düşman memleketine girilince ilk evvel onun askerleriyle yaka yakaya gelecek bu süvari askerlerimizdir. Eğer maazallah düşman bizim memleketlere girerse, yapacağı şeylere vücutlarını ilk evvel siper edecek yine bu atlı kahramanlarımızdır.

Bunların yürüyüşlerinde bir sıra vardır. En önde (keşif) kolları denilen ufak süvari kuvvetleri yürür. Birkaç atlıdan bir mangaya kadar kuvvetli olan bunlar araziyi karış karış ararlar. (Düşmanı Gözetlemek “Keşif” Başçavuş, S.2 s.19.)

İkinci sayı içerisinde dönemin en önemli keşif araçları arasında gösterilen balon ve zeplin talimleri ile alakalı resimli haberlere de yer verilmiştir. Bu meyanda mecmuanın 24. sayfasında yer alan resimde “23 Haziran 1328 Cuma Günü Donanma-yı Osmani Menfaatine Edirne’de Uçurulan Balon” başlıklı bir haber dikkat çekicidir. Devamındaki haberlerde de Trablusgarp’ta yapılan makineli tüfek talimleri ile alakalı “Mitralyöz Talimi” ve “Trablusgarp’da İtalyanların İstihdam Ettikleri Casusların Derdestiyle Teşhirleri” başlıklı resimli haberler aktarılmıştır (Başçavuş, S. 2, s. 25). Mecmuanın ikinci sayısında yer alan başlıklar sırasıyla şöyledir: “Terbiye-i Mağneviye Dersleri”, “Düşmanı Gözetlemek”, “Genç Onbaşıya Öğütler”, “Gece Derslerinden”, “Endaht Hidemâti”, “Makineli Tüfenk Dersleri”, “Askeri Hikâye”.

Başçavuş’un üçüncü sayısı ağırlıklı olarak eğitim amaçlı yazı dizilerine ayrılmıştır. Başmakalede “Genç Askerlere Öğütler -1- Bütün Askere” başlığıyla, yazılan başmakalede şu ifadeler öne çıkmıştır:

“Vatan, sevgili annemiz bu büyük Türkiye çocuklarından bir kısmının kendine hizmet etmelerini, kendini korumalarını ister, buna ihtiyacı vardır. İşte bu vazifeyi görmek, bu ihtiyacı gidermek için genç askerlerimiz sizleri silahaltına çağırırlar. Ordu ile donanma, bu iki büyük kuvvet arkalarında tekmil milletin tarlalarında, dükkânlarında selamet içinde rahatça çalışmalarını koruyan kuvvetli bir istihkâm, sağlam bir siper duvardır.”

Yazı bu sözlerle esasında gençlere silahaltına girmeleri için çağrı yapmıştır (“Genç Askerlere Öğütler -1- Bütün Askere”, Başçavuş, S.3 s. 33). Resimli haberler içerisinde “Kışla Hayatından: Rami Topçu Kışlası Pişgahında Toplar Bağlanırken” izahıyla kışla önünde yapılan hazırlıklar aktarılmıştır. Bir başka resimde de “Kışla Hayatından: Rami Topçu Kışlası

Piştahında Tımar Hizmeti" ile süvari atlarına yapılan tımar gösterilmiştir. Üçüncü sayının diğer başlıkları, "Genç Askere Öğütler", "Kışla Hayatından", "Tapoğrafya Dersleri", "Küçük Zâbit Tarafından Manganın Şekli Usul T'alim ve Terbyesi", "Makineli Tüfenk Dersleri", "Sahra Topçusunun Nazariyet Derslerinden", "Süvâri Keşif Kolları", "Askeri Hikâye".

Mecmua dördüncü sayısında "On birinci Alay İkinci Taburunun Makriköyünde Eksik Olan Bazı Levazımın İkmal ve Tevzi'i" başlığıyla büyük bir resim ile günümüzdeki ismiyle Bakırköy'de bulunan birlikteki hareketliliği aktarmaktadır. Sayfa devamında "Genç Askere Öğütler" başlıklı yazı dizisinin ikinci kısmı bulunmaktadır. Yazı, "Asker dediğinle yaptığın bir olsun!" girişiyle başlamaktadır. İç sayfalarında makalelerin arasında yine Makriköy'deki birliklerden haberler aktarılan sayıda levazım otomobilinin on birinci alaya eşya getirmesi resmedilmiştir. Devamında ise on ikinci alay bahçesinde "hayme rekzi" şeklinde aktarılan haberde alay bahçesinde çadır dikilmesi haberi verilmiştir (Başçavuş, 2 Ağustos 1328, S. 4, s. 55-56). Dördüncü nüshanın başlıkları şunlardır: "Genç Askere Öğütler -2-", "Mağneviyat Dersleri -1-", "Sancak", "Makineli Tüfenk Dersleri", "Küçük Zâbit Tarafından Efrada Verilecek Seferiye Dersleri", "Sahra Topçusunun Nazariyat Derslerinden", "Askeri Hikâye".

Beşinci sayısında askeri talim ve terbiye derslerine ağırlık verildiği görülmektedir. "Genç Askere Öğütler" başlıklı yazı dizisinin üçüncü bölümü mecmuanın baş sayfasında verilmiştir. Aynı sayfa da talim esnasında dinlenen asker görüntüleri aktarılmıştır. İç sayfalarında "Sakızda Nizamiye Alayı Efradının Jimnastik Talimleri" izahıyla Nizamiye alayının görüntüleri bulunmaktadır. Bir başka sayfada da "Yavrularını geride terk ederek hatt-ı harbdaki mücahidine su götüren Garyan'lı bir mücahide" izahıyla bir kadın ve kucağındaki çocukları resmi vardır (Başçavuş, 9 Ağustos 1328, S.5, s. 72-73). Mecmuada beşinci sayıda yer alan yazılar şu başlıkları taşımaktadır: "Genç Askere Öğütler -3-", "Maneviyat Dersleri -2-", "Küçük Zâbit Tarafında Manganın Şekli Usul Talim ve Terbiyesi", "Makineli Tüfenk Dersleri", "Küçük Zâbit Mektebinde İstihkâm Dersleri", "Atı Vurulan Süvari Ne Yapar?", "Endaht Dersleri", "Küçük Zâbit Tarafından Manganın Şekli Usul Talim ve Terbiyesi", "Askeri Hikâye".

Başçavuş Mecmuası'nın altıncı sayısı ilk sayfasında Bosna Mekteb-i Harbiye'sinden birincilikle mezun olan Cemal Efendi'nin üniformalı portresi ile 16 Ağustos 1328/29 Ağustos 1912 tarihinde yayınlanmıştır. Başmakale olarak "Genç Askerlere Öğütler-4-" başlıklı yazı dizisi yer almaktadır. İç sayfalarda vazifelerinde başarılı olarak taltif alan küçük zâbitâna ait haberlerin yer aldığı sayıda şu başlıklara yer verilmiştir: "Genç Askere Öğütler -4-", "Maneviyat Dersleri -3-", "Ordunun Ruhu İnzibattır", "Küçük Zâbit Tarafında Manganın Şekli Usul Talim ve Terbiyesi", "Makineli Tüfenk Dersleri", "Piyade Küçük Zâbitân Mektebinde Verilen İstihkâm Dersleri", "Ameliyat-ı Tahkimiyede Kullanılacak Alet ve Edavat", "Süvari Keşif Kolları", "Endaht Dersleri", "Askeri Hikâye".

"Veli Çavuşun Öğüdü" başlıklı makale ile başlayan yedinci sayıda Veli isimli bir çavuşun çevresinde ne şekilde hürmet ve alaka gördüğüne dair methiyelerin dizildiği bir kişilikten bahseder. Yazıda:

Veli Çavuş askerce vaz' ve tavriyla köyün en tanınmış bir simasıydı. Onu gören köy delikanlıları onun vakur ve asil sima-yı askeriyesini hürmetle selamlarlardı. O, köyün akıl hocasıydı. Bir mecliste daima onun sözü üstün olurdu. Veli Çavuş köyde askerlik numunesiydi, delikanlılara hep Veli Çavuş değerinde asker olmak tavsiye edilir o misal gösterilirdi. Çünkü o askerliğin üzerinden otuz sene gibi uzun bir zaman geçtiği halde meşy ve tavrında askerliğe mahsus gürbüzlüğü muhafaza etmiş idi. Sokakta askerce hatvelerle yürür onun muntazam ayak seslerinden görmeden herkes Veli Çavuş olduğunu bilirdi..(Veli Çavuşun Öğüdü", 23 Ağustos 1328 / 5 Eylül 1912, Başçavuş, S.7. s.1).

Mecmua, yedinci sayısında Kuzey Afrika'da İtalyanlarla olan mücadele eden birliklere yönelik çok sayıda habere de yer vermiştir. Bingazi cihetlerinde teşkil edilen kıtaata verilen mukaddes sancaklarımızdan üç adedi yedinci sayınının 105. sayfasında haber yapılmıştır. Uç birliklerin yürüyüş düzenlerinin de aktarıldığı sayıda "Makineli Tüfenk Dersleri" başlığıyla bütün detaylarıyla makineli tüfeklerin planları ve kullanım özellikleri aktarılmıştır. (Makineli Tüfenk Dersleri", 23 Ağustos 1328/ 5 Kasım 1912, S.7. s.107) Başçavuş'un yedinci nüshasında şu makaleler yer almıştır: "Hayat-ı Askeriyeden Veli Çavuşun Öğüdü", "Asker Hocası", "Vatan", "Küçük Zâbitân Tarafından Efrada Verilecek Seferiye Dersleri", "Makineli Tüfenk Dersleri, "Süvâri Keşif Kolları", "Askeri Hikâye".

Mecmuanın sekizinci sayısında Kuzey Afrika'da İtalyan çatışması ile alakalı çeşitli resim ve haberler bulunmaktadır. "Alçak İtalyanların attığı bombalar" açıklaması ile verilen bir resim oldukça ilgi çekicidir. Yine aynı sayı içerisinde "Üçüncü Kolordu-yu Hümayuna mensup üçüncü nişancı alayının üçüncü taburunun 28 Nisan 1328/11 Temmuz 1912 sene-i devriye merasimi hatırası" izahıyla tabura ait zâbitân ve efradın toplu resimleri verilmiştir. Sekizinci sayı içerisinde "Genç Askere Öğütler -5-", "Veli Çavuşun Öğüdü", "Küçük Zabit Tarafından Manganın Şekli, Usul Talim ve Terbiyesi", "Küçük Zâbitân Tarafından Efrada Verilecek Seferiye Dersleri ", "Süvari Keşif Kolları", "İlk Seferiye Ameliyatı ve Tenkidi" başlıklı yazılar yer almaktadır.

Mevcut sayılar içerisindeki son nüsha olan dokuzuncu sayısında başyazı olarak bisikletin askerler, özellikle süvari sınıfında kullanımı ile alakalı bir makale kaleme alınmıştır. Aslında bisiklet ya da dönemin deyimi ile velespid başka askeri yayınlarda da gündeme getirilmiştir. Makale, dönemin askeri gazetelerinden olan Zafer gazetesinin altıncı ve on birinci sayılarında yer alan ve "ع- Ayn Mim" kısaltmalı imzayla yayınlanan "Askeri Bisikletler" başlıklı makalelere atfen kaleme alınmıştır. (Ayn Mim, "Askeri Bisikletler", Zafer Gazetesi, 5 Nisan 1328/ 18 Nisan 1912, S.6.) Özellikle atlı süvarilerin bisiklet tercih etmeleri konusunda başka askeri gazetelerde de haberler mevcuttur. (Bkz. *Kılınç Gazetesi*, "Terakkiyat-ı Medeniyenin Askerliğe Ait Aksamından -4- Atlı Piyade ve Velosipidler", 15 Kanun-ı Sani 1325/28 Ocak 1910, S.5.) Bu konuda, Başçavuş'taki makalede şu satırlara yer verilmiştir:

..Evet, bize nazaran her şeyleri mükemmel olan düvel-i muazzama gönüllü bisiklet cemiyetleri teşkil ediyor. Bunlardan vakt-i harbde yine vatanlarımızın memleketlerinin müdafaası hususunda ne tarzda istifade edebileceklerini düşünüyor. Ve esbabına daha vakt-i asayışte tevessül ediyordu. Asker doğmuş, asker hissiyle perverde olmuş ve yine vezaif-i askeriye ifasıyla terk-i cânı amel-i mukaddes edinmiş olan millet-i müselleme-i Osmaniye acaba bu mesaiye karşı bigâne kalabiliyor mu? Ve kalmalı mı?..

Yazı devamında şehirlerin cadde ve sokakların durumuna dikkat çekerken gençlerin bu hissi doya doya yaşayamadığına göndermede bulunmaktadır. Bisiklet kullanımının azlığına vurgu yapılan yazıda garp medeniyeti ile sık sık kıyaslamalara başvurulmaktadır. Yazıda, ayrıca, bisikleti özendirecek girişimlerin, başta çeşitli kulüplerin teşkilinin gerekliliğine değinilmektedir. (İsimsiz, Bisiklet Severlerden Nasıl İstifade Edelim, Başçavuş, S. 9 s.1-2). Dokuzuncu ve tespit edileni son nüshada yer alan makaleler şunlardır: “Bisiklet Süvarisinden Nasıl İstifade Edelim?”, “Asker Hocası”, “Vatan İçin Ölmek”, “Küçük Zâbit Tarafından Manganın Şekli Usul Ta’lîm ve Terbiyesi”, “Süvâri Keşif Kolları”, “Küçük Zâbitân Tarafından Efrada Verilecek Seferiye Dersleri”, “Askeri Topoğrafya Dersleri -1-”, “Efrada İstihkâm Dersleri İleri Arazinin Tanzimi”.

Sonuç

Meşrutiyet dönemi, subayların ön plana çıktığı, bu subayların II. Meşrutiyeti baskı kurarak ilan ettirdiği ve 31 Mart İsyânında aktif görev üstlendikleri dönem olmuştur. Zabıtlar Osmanlı matbuat hayatında isimlerinden sürekli söz ettirmekle beraber dönemin sosyal ve siyasi hayatının en önemli unsurları olmuşlardır. Başçavuş Mecmuası ise Osmanlı ordusu içerisinde küçük rütbeli subayların hem kendilerine olan özgüvenlerini arttırmak hem de moral motivasyonlarını üst düzeyde tutmak maksadını güden eğitim mecmuası olma vasfıyla önem arz etmektedir. Tespit edilen toplam dokuz sayı hem dönemin Başçavuş rütbesindeki askerlerinin varlığına dikkat çekmiş hem de onların eğitimleri ile alakalı çeşitli yazılar yayınlamak suretiyle basın hayatında varlık göstermiştir. Trablusgarp Savaşı sürecinde özellikle Trablusgarp ve Bingazi’den haberler aktarmanın yanı sıra makineli tüfek kullanımı, askerinin yürüyüş ve intikal yöntemlerini birer ders kitabı mantığıyla aktarmayı başarmıştır. Başçavuş, silah ve savaş teknolojileri ile askere nasihat içeren bir takım yazı ve makaleler ile özellikle düşük rütbeli askerlerin kahramanlık destanlarının da yayımlandığı bir yayın organı olma özelliğine sahiptir. Mecmuada yer alan yazılar genellikle imzasız olmakla beraber isim ya da mahlaslı makalelerde Ragıp Rıfkı, Mülazım-ı evvel Mehmed Seyyar, Mümtaz Yüzbaşı Mehmed Arif, Muallim Kazım, Mülazım-ı evvel Kazım, Mülazım-ı sâni İsmail Hakkı, Mahmud Cemil, Mülazım Tefik, Mülazım Fehmi, isimleri yer almıştır. Ayrıca Üsküdarlı Çakıroğlu ve “ع. ع. ‘Ayın Hemze?’” kısaltmalı mahlaslarda yazı altlarında kullanılmıştır. Dönemin yayın organlarının baskı sayıları hakkında bilgi sahibi olmamız mümkün değil. Ancak benzer askeri yayınların İstanbul başta olmak üzere çevre bölgelerdeki askeri birliklere ulaştırıldığını yine askeri yayın organlarında yer alan açıklamalardan anlamaktayız.

Kaynakça

I. Arşiv Materyalleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi (BOA)

Babıali Evrak Odası (BEO.)

3584/268766.

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.)

2875/6.

Şura-yı Devlet (ŞD.)

658/35.

II. Literatür

Ayn Mim, "Askeri Bisikletler", *Zafer Gazetesi*, 5 Nisan 1328/ 18 Nisan 1912, S.6.

KARAMAN, M.A. (2017). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Askeri Matbuatı ve Siyasi Hayattaki Rolü, ATAM Yayınları.

PEHLİVANLI, H. (2005). "Son Dönem Askeri Tarih Araştırmalarında Askeri Gazete ve Dergilerin Yeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 61, Cilt: XXI, Mart 2005, s. 244-258.

Ragıp Rıfki, "Askerin Bilmesi Elzem Şeylerden", *Başçavuş*, S.1 s. 3.

İsimsiz, "Veli Çavuşun Öğüdü", / 5 Kasım 1912, *Başçavuş*, S.7. s.1.

İsimsiz, "Makineli Tüfenk Dersleri", 23 Ağustos 1328/ 5 Kasım 1912, S.7. s.107.

İsimsiz, Bisiklet Severlerden Nasıl İstifade Edelim, *Başçavuş*, S. 9 s.1-2.

İsimsiz, "Osmanlı Ordusunun Kahraman Askerlerine Vatanın Genç Mektepli Evladına",

İsimsiz, Efrada Terbiye-i Maneviye Dersleri 2, *Başçavuş*, S.2, s.18.

İsimsiz, "Düşmanı Gözetlemek <Keşif>", *Başçavuş*, S.2 s.19.

İsimsiz, "Genç Askerlere Öğütler -1- Bütün Askere", *Başçavuş*, S.3 s. 33.

İsimsiz, Atlı Piyade ve Velosipidler", 15 Kanun-ı Sani 1325/28 Ocak 1910, S.5.

İsimsiz, *Kılınç Gazetesi*, "Terakkiyat-ı Medeniyenin Askerliğe Ait Aksamından -4- Atlı Piyade ve Velosipidler", 15 Kanun-ı Sani 1325/28 Ocak 1910, S.5.

Ek 1. Sultan Reşad ve Veliâht Yusuf İzzeddin Efendi (Başçavuş Mecmuasının 1. Nüshası)

سنة ١٠ شعبان ٨ صالى ﴿ ١٠ تموز ١٣٢٨ نومرو ١ ﴾

پوسته پولى نقصان و برانش
مکتوبلر قبول ايديلار.
اعلانلارک بهر سطرلرندن ٣ تکررى
حالنده ابكى غروش آلتور

Bach-Tchavouch
REVUE
Militaire illustree
POUR
Les sous officiers
Avenue Bab-i-ali
CONSTANTINOPLE

باش چاوش

مکتاب عسکریه طلبه مند و
صنوف مختلفه کورچک ضابطه مخصوص مصور
هفته اوله عسکری رسالدر.

صاحبى : مغموم
اداره خانه سى : باب عالی جاده.
سندده دائره مخصوصه
موراداره و تخر بر بهار چون ادا.
ره خانه نامه مراجعت ايدليلدر.
سنه لکى ٤٠ آلتى آيلنى ٢٢
بر آيلنى ٣ بچق غروشدر
نسخه سى بر غروشدر

غایت آچيق براسان ايله يزلش مساکمه موافق آثاره صحيفه لرمن کشاده در. درج ايدلين مقالات و رسم
و فطوغرافر اعاده اولمز .

---

١٠ تموز عيد مايسنى « باش چاوش » سلاملار و عموم عثمانيلره تبریک ايدر .

ولى عهد سلطنت عثمانى يوسف عبدالدين
افندى حضرتلرى
ولادتلى: ٢١ صفر ١٢٧٤

مسلمانلرک خلیفه سى ، عثمانلیرک پادشاهى ،
قوماندان اقدس واعظم من سوکبلى سلطان
محمد خان خامس افندى حضرتلرى
ولادت هایونلری: ٢١ شوال ١٢٠٠
جالوس هایونلری: ٢١ نيسان ١٣٢٥

عرض اعتذار : عید ملی به تمدیرمک اوزره عجمه ايله ترتیب ایدیلان اشبوتنه بجه منلرک نواقصنى تعاقب اید هجک
نسخه لرله تضمینه چالیشه جغمزى مع الاعتذار وعد ایلرز .

Ek 2. Harbiye Nazırı Nazım Paşa Hazretleri (Başçavuş Mecmuası 2. Sayısı)

سنة ۱۲ شعبان ۱۳۳۰ ﴿عجائبه﴾ ۱۹ تموز ۱۳۴۸ نومرو ۲ -

صاحبی : مضموم
اداره خانه بی : باب عالی جاده
سندھ دائره مخصوصه
امور اداره و تحریریه ایچون ادا
ره خانه نامه مراجعت ایدلیدر.

آبونه بدلی :
سنه لکی ۴۰ آلتی آیلنی ۲۲
بر آیلنی ۳ بیق غروشددر
نسخه سی بر غروشددر
غایت آچیق بر اسان ابله یازلش مساکمز موافق آثاره صحیفه لر من کشاده در. درج ای دبلن مقالات در رسم و فطلو غرافلر اعاده اولمز

پوسته پولی نقصان و برایش
مکتوبار قبول ایلداز.
اعلانانک بیز سطر نمدن ۳ تکرری
حالنده ایکی غروش آلتور
Bacl.-Tchavoucl.
REVUE
Militaire illustrée
TOUR
Les sous officiers
Avenue Bab-i-ali
CONSTANTINOPLE

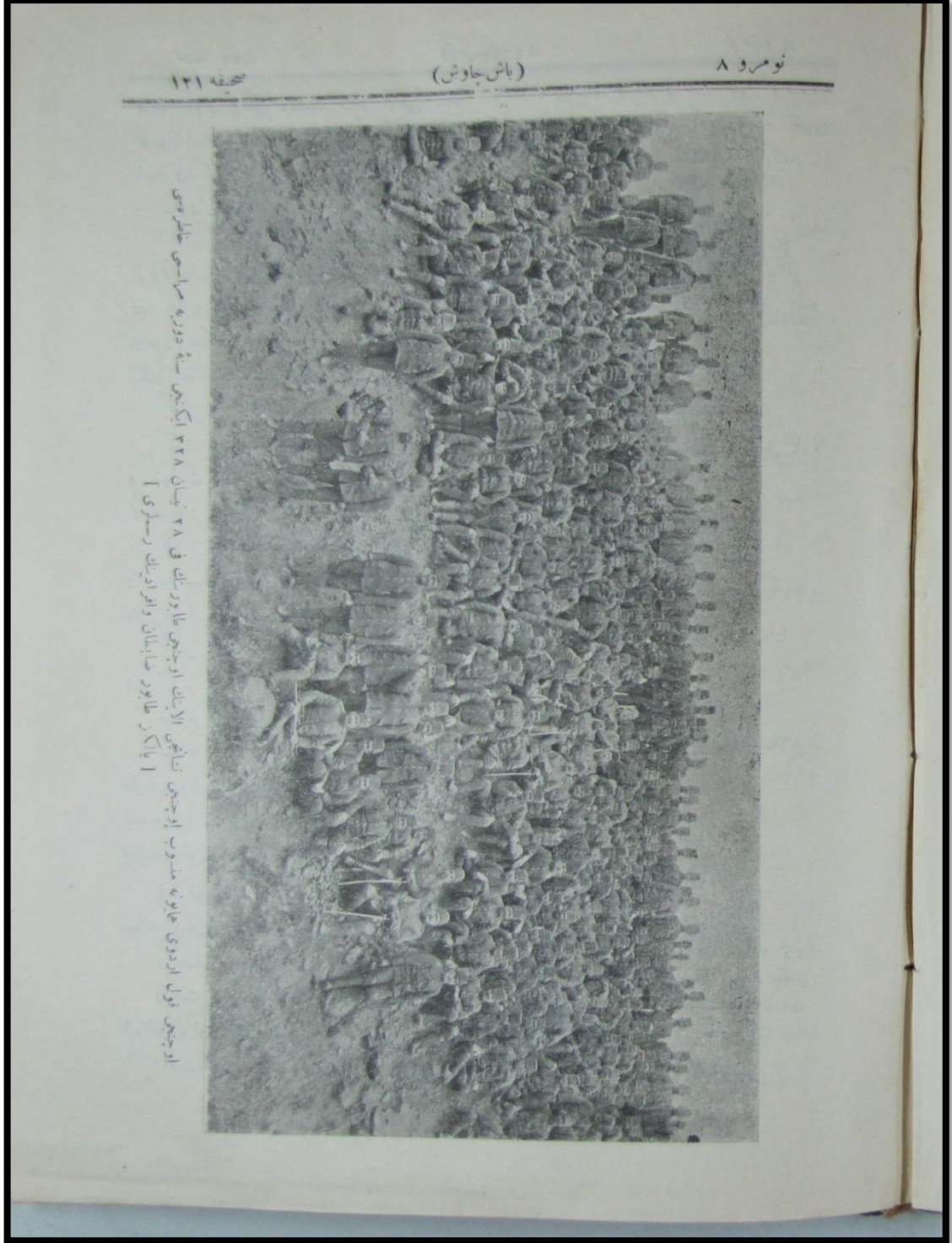
باش چاوش

مناصب عسکریه طلبه سنه و
صنوف مختلفه کومیک ضابطانه مخصوصه مصور
هفته اوله عسکری رالدر.

حربیہ ناظری ناظم پاشا حضرتلری

Ek 3. Üçüncü Kolordu-yu Hümayuna Mensup Üçüncü Nişancı Alayının Üçüncü Taburunun 28 Nisan 1328/11 Temmuz 1912 Sene-i Devriye Merasimi Hatırası (Başçavuş Mecmuası Sekizinci Sayı)

Extended Abstract

The Second Constitutional Era was a period of political freedom, as well as freedom in the field of press. With the provision that the press is free within the framework of the law, both civil and military press produced many works. In this period when the military newspaper culture was strongly felt, on the one hand politics were done through the press and on the other hand the dominance of the army over politics was felt. Numerous newspapers and magazines have been published, including many news and articles related to aviation, particularly the naval and land army. In this study, *Başçavuş Mecmuası*, which dealt with the instruction and education of low-ranking soldiers called as petty officers, and also includes important articles on the military and political atmosphere of the period, will be examined.

The study includes the examination of a magazine that will contribute to the military history literature as well as to the history of press. *Başçavuş Mecmuası*, which will be discussed in the light of documents of Ottoman Archive and other literature sources, needs to be examined like many works of the press during the Second Constitutional Era.

The Constitutional Era was the period when the military officers came to the forefront and it was a time when the Second Constitutional Era was declared by these officers putting pressure, they took active role in both March 31 Rebellion and suppressing of the rebellion. The officers were the most important elements of the social and political life of the period; besides, they were constantly mentioned in the Ottoman print life. *Başçavuş Mecmuası*, therewithal, is important for the petty officers in the Ottoman army as it is an educational journal that aims to both instill self-confidence and keep their morale motivation at a high level. A total of nine issues on hand both drew attention to the existence of the soldiers in the rank of sergeant major of the period and also showed a presence in the press life by publishing various articles about their education. During the Tripoli war, it succeeded in conveying news from Tripoli and Benghazi, as well as the use of machine guns, Marching, and deployment methods of the soldier with the logic of a textbook.

Başçavuş Mecmuası, was a media organ which published articles about weapons and warfare technologies and advice to the military as well as works especially related to the heroic epics of low-ranking soldiers. Although the articles are usually unsigned, in articles with names or pen names, the names of Ragıp Rıfkı, Mülazım-ı evvel Mehmed Seyyar, Mümtaz Yüzbaşı Mehmed Arif, Muallim Kazım, Mülazım-ı evvel Kazım, Mülazım-ı sâni İsmail Hakkı, Mahmud Cemil, Mülazım Tevfik, Mülazım Fehmi were present. In addition, Üsküdarlı Çakıroğlu and the abbreviation A'yn He were used as pen names. It is not possible for us to have information about the circulation of the media of the period. However, we know that similar military broadcasts are somehow delivered to military units in the surrounding regions, especially in Istanbul.

Makalenin Geliş Tarihi: 5 Nisan 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 5 Haziran 2021

**SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE YÜKSEK HIZLI TRENİ (YHT)
KULLANIM AMAÇLARI: SİVAS HALKI**
THE PURPOSE OF USING THE HIGH SPEED TRAIN (HST) ACCORDING TO SOCIO-DEMOGRAPHIC
VARIABLES: SIVAS PUBLIC

Sevda Mutlu*

Öz

Araştırmanın konusu, Sivas halkının yakında bir zamanda hizmete girecek olan YHT'yi planladığı kullanım amaçlarının sosyo-demografik (cinsiyet, gelir ve meslek) değişkenlere göre incelenmesidir. Araştırmada betimsel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, Sivas merkezde ikamet eden +18 yaş ve üzeri yaş grubundaki kişilerden oluşmaktadır. Örneklem ise toplam 68 mahalleden rastgele örnekleme tekniği ile seçilen 1942 kişiden oluşmuştur. Araştırmada araştırmacının geliştirdiği 22 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. Anket çalışması sonunda elde edilen veriler, SPSS 18.00 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistikler için frekans ve yüzdeler, hipotez testleri için kıkare ilişki analizi kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezleri: H1: Gelir durumu ile YHT'yi kullanma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. H2: Cinsiyet ile YHT'yi kullanma amaçları arasında anlamlı bir ilişki vardır. H3: Meslek ile YHT'yi kullanma amaçları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Elde edilen bulgulara göre gelir durumu ile YHT'yi kullanma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Gelir düzeyi yükseldikçe YHT'yi kullanma sıklığı artmaktadır. Bunun yanında cinsiyet ile YHT'yi kullanma amaçları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Kadınlarda, sağlık hizmetlerinden yararlanmak, gezmek, eğitim hizmetlerinden yararlanmak, eğlenmek ve alış-veriş yapmak için YHT'yi kullanım amaçları ön plana çıkarken, erkekler de ise spor etkinliklerine katılma, bürokrasi ziyaretleri yapma ve başka bir şehirde çalışmak ve para kazanmak için YHT'yi kullanım amaçları ön plana çıkmıştır.

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sivas/TÜRKİYE, ORCID:

Anahtar Kelimeler: *Yüksek Hızlı Tren (YHT), Sivas Halkı, YHT'yi Kullanım Amaçları, Sosyo-Demografik Değişkenler.*

Abstract

The purpose of the study is to analyze the reasons the Sivas public is planning on using the HST which will start giving service soon in terms of socio-demographic variables (gender, income and occupation). In the study, the correlational survey model among the descriptive survey models was used. The population of the study consists of people who live in the Sivas city center, aged 18 and over. The sample of the study consists of 1942 people chosen from a total of 68 different neighbors through the random sampling technique. The survey from consisting of 22 questions developed by the researcher was used in the study. The data obtained as a result of the survey were analyzed with the SPSS 18.00 software. On the analysis of the data, frequency and percentages were used for descriptive statistics and the chi-square analysis was used for the hypothesis tests. The hypothesis of the study are as follows: H1: There is a significant relationship between income level and the frequency of using the HST. H2: There is a significant relationship between gender and the purposes of using the HST. H3: There is a significant relationship between occupation and the purposes of using the HST. According to the findings, there is a significant relationship between income level and the frequency of using the HST. As the income level increases, the frequency of using the HST also increases. In addition, there is a significant relationship between gender and the purposes of using the HST. While for women the main reasons for using the HST consists of benefitting from health services, touring the city, benefitting from educational services, having fun and doing shopping, for men the main reasons are participating in sports events, doing bureaucratic visits, working in another city and earning money.

Key Words: *High Speed Train (HST), Sivas Public, Reasons for Using the HST, Socio-Demographic Variables.*

Giriş

1804 yılında İngiltere'de sanayi devriminin öncü mühendisi Richard Trevichick ve Andrew Vivian sanayi devriminin simgesi olan buhar motorunu demir raylarıyla buluşturdu (Dickinson ve Titley, 1934: 53). Bu keşifle birlikte demiryolu ulaşımı yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Demiryolu taşımacılığı, üretilen malların hızlı taşınmasını ve insanların daha hızlı bir şekilde seyahat etmelerini sağlayarak toplumların tüm yapısal mekanizmalarını etkilemiştir.

Teknoloji, hizmet ve mal üretimine hız kazandırmayı hedeflemiştir. Mühendisler ve yatırımcılar için ulaşım için gereken süre hiçbir zaman yeterince hızlı değildi. Yirminci yüzyılın ortalarında, mühendisler ve yatırımcılar, hızın yanında güvenliği ve konforu da temsil eden yüksek hızlı trenleri (YHT) yaptılar. “Nisan 2007’de Fransız uzmanlardan oluşan bir ekip, saate 574,8 km’ye kadar bir treni hızlandırdığında, demiryolunun hız sınırının hala bilinmediğini kanıtladılar” (Murray, 2015: 1).

Sürekli artan hareketlilik ve bunları en sürdürülebilir yollarla sağlama ihtiyacı son yıllarda dünya çapında ulaşım politikaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Özellikle de sürdürülebilirlik, fiziksel, ekolojik ve ekonomik sınırların tanınmasına dayanmaktadır. Yenilenebilir kaynakların yenilenme oranlarını aşmayan bir oranda

kullanılması ve yenilenemeyen kaynakların minimumda tutulması önemlidir. Bu tür bir politika değişikliği, çoğu ülkede çoktan başlamış ve ulusal politika gündemlerinde temel bir tema haline gelmiştir (Babalik-Sutcliffe, 2007:485). Bu nedenle, YHT kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır.

4 Ekim 1964 tarihinde, Japonya ilk YHT demiryolunu Tokaido Shinkansen’de, saatte 210 km’lik en yüksek hızla hizmete açtı. Bu başarı Avrupa’yı da etkiledi ve Fransa Japonya’dan 17 yıl sonra 1981’de Paris-Lyon hattında ilk YHT seferlerini gerçekleştirdi. Almanya’daki ilk YHT, 1991 yılında gerçekleşti. 2008 itibariyle, İspanya, İtalya, Avustralya, Güney Kore ve Tayvan bölgesinde YHT hayata geçti. 1 Ağustos 2008’de Pekin Olimpiyat Oyunları’ndan önce, saatte 350 km’lik hızla ilk YHT demiryolu tamamlandı (Li Zhou, 2011: 1-4). YHT teknolojisi tüm dünyada genişledi ve 2025 yılına kadar yapım aşamasında olan plan ve hatlar göz önüne alındığında, 23 farklı ülkede 42.322 km olacaktır (Garmendia ve diğerleri, 2012: 26).

Sürdürülebilir hareketlilik tartışması, Türkiye’nin siyasi gündemini de etkilemiştir. Ulusal demiryolu ağının geliştirilmesi ve bunun Trans-Avrupa demiryolu ağıyla entegrasyonu, Avrupa’ya fiziksel ve verimli bir şekilde entegre olmak için hayati önem taşımaktadır. Bu faktörlerin birleşimi, Türkiye’de demiryolu ağının geliştirilmesini elzem kılmıştır. Türkiye, demiryollarının geliştirilmesine ve iyileştirilmesine önemli ölçüde odaklanmıştır (Babalik-Sutcliffe, 2007:485-486). Bu motivasyonla, 2004 yılından bu yana, Türkiye de YHT yatırımlarına ağırlık vermeye başlamıştır. 2009 yılında Ankara-Eskişehir YHT hattı, saatte 250 km hızla faaliyete geçmiştir. Ankara-Konya, Eskişehir-Konya ve Ankara-İstanbul hatlarında YHT taşımacılığına başlamıştır. Ankara-Sivas, Ankara-Afyonkarahisar ve Bandırma-Bursa-Ayazma-Osmaneli YHT hatlarında inşa çalışmaları ve bazı bölgelerde de YHT proje faaliyetleri yürütülmektedir. Ankara-Sivas hattının inşa çalışmalarının yakın bir zamanda tamamlanması söz konusudur. 405 km hat uzunluğu bulunan YHT seferlerinin başlatılmasıyla, Ankara-Sivas arası yolculuğun 2 saat, İstanbul-Sivas arasının da 5 saat olması planlanmaktadır.

Bir kentin YHT hattına bağlantısının olması hem yakın hem de uzak kentlere erişilebilirlikte bir artış, kentler arası ilişkiler için yeni olasılıklar, kentsel yenilenme fırsatları ve kalkınmanın sürdürülebilir olması anlamına gelmektedir (Garmendia ve diğerleri, 2012: 26). YHT’nin Sivas’ta hizmete girmesiyle birlikte hem bölgesel hem de kentsel sosyo-ekonomik ve kültürel gelişime katkısı olacaktır. Buna ilişkin çalışmalar, YHT Sivas’ta faaliyete geçtikten sonraki süreçte planlanabilir. Bu makale ise Sivas halkının yakında hizmete girecek olan YHT kullanımına bakış açısına odaklanmaktadır. YHT’yi kullanım amaçlarının sosyo-demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği araştırıldı.

YHT’nin iki önemli boyutu vardır: Teknoloji ve sosyo ekonomik, kültürel yapıya olan etkisi. Literatür taramasında, YHT ile ilgili sosyolojik çalışmaların oldukça az sayıda olduğu gözlemlendi. YHT konusunda yapılan araştırmaların daha çok mühendislik alanında olduğu ve hızlı tren ve demir yolu hattına ilişkin teknik özellikler (Yılmaz ve Dalbudak, 2018; Oğul ve diğerleri, 2012; Işık ve diğerleri, 2013; Tuğyanoğlu ve diğerleri, 2013), gar yerinin seçimi (Eren

ve diğerleri, 2017), mimari özellikleri (Özdemir ve Kalaycı, 2019) üzerinde durulmuş olduğu saptandı. Sivas özelinde de Ankara-Sivas yüksek hızlı tren hattında istasyon yerlerinin seçiminde çok kriterli karar verme (Dinç ve diğerleri, 2019) ve Ankara-Sivas demiryolu hızlı tren projesi t-5 tüneli yapım çalışmaları (Hiçyılmaz ve Özçelik, 2019) dikkat çekmektedir.

Sivas'taki YHT ile ilgili sosyolojik bir çalışma henüz yoktur ve bu makalenin literatürdeki bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Ayrıca, YHT'nin tercih edilirliğine ilişkin bilgi sahibi olunması açısından da önemlidir.

Yöntem

Araştırma Konusu, Amacı ve Modeli

Araştırmanın konusu, Sivas halkının yakında bir zamanda hizmete girecek olan YHT'yi planladığı kullanım amaçlarının sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesidir. Araştırmanın amacı, sosyo-demografik değişkenler açısından Sivas halkının YHT'yi kullanım amaçlarını tespit ederek açıklamaktır. Araştırmada mevcut durumu araştırmak ve belirlemek için nicel araştırma modellerinden betimsel model benimsenmiştir. "Betimsel araştırmalar ne ve nasıl sorularına sistematik olarak cevap vererek olay ve durumların detaylı olarak betimlenmesi amacıyla yapılır" (Başol, 2008).

Evren ve Örneklem

Araştırma, YHT'nin, 2021 yılı içerisinde hizmete gireceği Sivas ilinde¹ yapılmıştır. Araştırmanın evreni, Sivas merkezde ikamet eden Sivas halkıdır. Araştırmanın örnekleme seçilirken Sivas halkının her kesimine ulaşabilmek için mahallerin hemen hemen tümüne gidilmeye gayret edildi. Toplam 68 mahalleden rastgele örnekleme tekniği ile seçilen 1942 kişiye 09-15 Haziran 2020 tarihleri arasında yüz yüze anket uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları ve Araştırmanın Hipotezleri

Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır.

Anket Sorularının Oluşturulması

Anket soruları birkaç aşamada oluşturuldu. İlk olarak literatür taraması yapılarak sorular oluşturuldu. Sivas'taki yirmi tane sivil toplum örgütünün temsilcisi ile konuyla ilgili derinlemesine mülakat yapılarak sorular oluşturuldu. Eskişehir Ticaret Odası'nın YHT ile ilgili yapmış olduğu araştırmanın bazı sorularından yararlanıldı. Oluşturulan anket soruları akademisyenler ve yerel yöneticilere gönderilerek soruların konuyu gerçekte ölçüp ölçmediği

¹ Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir ilidir. Sivas, 28.488 km² lik yüzölçümü ile toprak genişliği bakımından Türkiye'nin ikinci büyük ilidir. Sivas'ın jeopolitik konumu da Türkiye için önemlidir. Askeri, ekonomik, ticari ve kültür bağı olarak Doğu ve Batı Anadolu ile Karadeniz ve Akdeniz Bölgesini biri birine bağlar. Anadolu topraklarının coğrafi konum olarak doğu Anadolu'ya açılan kapısıdır. Tarihi İpek Yolu üzerindedir. Sivas'ta sanayi ve nüfus yoğunluğu fazla değildir (Gezer, 2012). 2020 yılı Sivas nüfusu 635.889'dir. Üniversitede okuyan öğrenci sayısı 47.553'dir (TUİK, 2020).

test edildi. Son olarak 20 kişiye pilot uygulaması yapıldı. Soruların anlaşılır olup olmadığı gözden geçirilerek revize edildi. Tüm bu aşamaların sonunda anketin geçerlilik ve güvenilirliğinin kuvvetlenmesi sağlandı.

Anket formu A, B, C, olmak üzere 3 bölüm 22 sorudan oluşmaktadır.

Bölmeler	İçerik
A- Sosyo Demografik Bilgiler	Cinsiyet, yaş, gelir, eğitim ve meslek soruları yer almaktadır.
B- YHT'ye Genel Bir Bakış	YHT hakkında en çok merak edilen konular, YHT'yi tercih etme nedenleri, en çok tercih edilecek olan YHT hatları, YHT öncesi seyahat sıklığı ve YHT ile planlanan seyahat sıklığı soruları yer almaktadır. Sağlık hizmetlerinden yararlanmak için, gezmek için, eğitim hizmetlerinden yararlanmak için, eğlenmek için, akraba ziyareti için, alış-veriş yapmak için, spor etkinliklerine katılmak için, bürokrasi ziyaretleri için, başka bir ilde çalışmak için gidiş-geliş yapabilmek için, soruları yer almaktadır.
C- YHT'yi Kullanım Amaçları	

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma hipotezleri hazırlanırken temelde iki sosyo demografik değişken göz önünde bulunduruldu: Cinsiyet ve meslek. Eğitim ve gelir sosyo demografik değişkenleri meslek değişkeni ile yakında ilgili olduğu için ayrı bir başlık altında analizlerinin yapılmasına gerek duyulmadı. Onun yerine, analiz yorumlarında gerek görüldüğü noktalarda, eğitim ve gelir değişkeninin de frekans ve χ^2 analizleri yapıldı.

Hipotezler:

H1: Gelir durumu ile YHT'yi kullanma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Cinsiyet ile YHT'yi kullanma amaçları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Meslek ile YHT'yi kullanma amaçları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Çalışma sonunda elde edilen veriler, SPSS 18.00 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Frekans ve yüzde dağılımları dışında hipotezleri analiz edebilmek amacıyla ki-kare (χ^2) testi uygulanmıştır.

Araştırma Bulguları

Demografik Bulguları

Ankete katılan Sivas halkının demografik bilgileri aşağıdaki tabloda (Tablo 1) verilmiştir.

Tablo 1. Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri

	Değişkenler	N	%
Cinsiyet	Kadın	737	38,0
	Erkek	1205	62,0
Yaş	18-24	248	12,8
	25-34	402	20,7
	35-44	467	24,0
	45-54	542	27,9
	55-64	204	10,5
	65 Yaş ve üzeri	79	4,1
Eğitim Durumu	Eğitimsiz/okuryazar değil	18	0,9
	İlkokul	212	10,9
	Orta Öğretim	1083	55,8
	Yüksek Öğretim	628	32,3
	Ev Hanımı	262	13,5

Meslek	Emekli	201	10,4
	Esnaf	412	21,2
	İşçi	619	31,9
	Memur	258	13,3
	İşsiz	190	9,8
Gelir Durumu	Asgari ücret altı	475	24,5
	2500-3500	647	33,3
	3501-5000	519	26,7
	5001-6000	193	9,9
	6501-8000	57	2,9
	8001-10000	20	1,0
	10001 ve yukarı	31	1,6

Katılımcıların %62'si erkek, %38'i kadındır. Yaş dağılımına baktığımızda ağırlıklı olarak orta yaş olduğu gözlenmektedir. Katılımcıların yarıdan fazlası %55,8'i orta öğretim mezunudur. Yükseköğretim mezunu oranı %32,3'tür ve ilkokul (10,9) ve eğitimsiz (0,9) oranından daha yüksektir. Meslek dağılımına baktığımızda da en yüksek orana işçilerdir (%31,9). Esnaf %21,2 oranı ile ikinci sırada yer almaktadır. Ev hanımları %13,5, memurlar %13,3, emekliler %10,4 ve işsizler %9,8'dir. Gelir durumu, katılımcıların %33,3'ü 2500-3500 TL, %26,7'si 3501-5000 TL, % 24,5'i asgari ücret altı, % 15,4'ü de 5001 TL ve üzeri gelire sahiptir.

Sivas Halkının YHT'ye Genel Bakışının Bulguları

Bu bölümünde Sivas halkının YHT'ye bakışının genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Öncelikle, ankete katılan Sivas halkının YHT ile ilgili en çok merak ettiği konuların frekans tablosu aşağıda verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Sivas Halkının YHT ile İlgili En Çok Merak Ettiği Konuların Frekans Tablosu

Merak Edilen Konular	n	%
Hangi tarihte hizmete gireceği	1068	55,0
Bilet fiyatları	469	24,2

Sefer sayısı ve saatleri	94	4,8
YHT gar binasının neresi olacağını	47	2,4
YHT hatlarını ve aktarmalarını	112	5,8
YHT bagaj sistemini	49	2,5
YHT restoranını, ikram vs	16	0,8
YHT hızını	76	3,9
Diğer	11	0,6
Toplam	1942	100,00

Ankete katılan Sivas halkının en çok merak ettiği konu, YHT'nin hangi tarihte hizmete gireceğidir (%55). İkinci merak edilen konu ise bilet fiyatlarının ne kadar olacağıdır (%24,2). Merak edilen üçüncü konu ise “hatlar ve aktarmalar” (%5,8) ve dördüncü sırasında da “sefer sayısı ve saatleri” (%4,8) gelmektedir.

Ankete katılan Sivas halkının YHT'yi tercih etme nedenlerinin frekans bilgileri aşağıda (Tablo 3) verilmiştir.

Tablo 3. YHT'yi Tercih Etme Nedenlerinin Frekans Tablosu

Tercih Nedenleri	Katılmıyoru		Ne katılıyor ne katılmıyorum		Katılıyor	
	n	%	n	%	n	%
Yüksek Hızlı Treni zamandan tasarruf sağlamak için tercih ederim.	84	4,3	31	1,6	1827	94,1
Yüksek Hızlı Treni konforlu olması nedeniyle tercih ederim.	76	3,9	112	5,8	1754	90,3
Yüksek Hızlı Treni dakik olması nedeniyle tercih ederim.	73	3,8	110	5,7	1759	90,6

Yüksek Hızlı Treni güvenli olduğu için tercih ederim.	96	4,9	335	17,3	1511	77,8
Yüksek Hızlı Treni bilet fiyatı uygun olduğu için tercih ederim.	110	5,7	365	18,8	1467	75,5

Katılımcıların YHT'yi tercih etme nedenlerinin başında “zamandan tasarruf sağlamak için tercih ederim” (%94,1) gelmektedir. İkinci sırada “dakik olması nedeniyle tercih ederim” (%90,6) gelmektedir. “Treni güvenli olduğu için tercih ederim” oranının (%77,8) diğer tercih nedenlerine göre biraz düşük olduğunu ve kararsız oranın da daha yüksek (%17,3) olduğunu gözlemliyoruz. “Treni bilet fiyatı uygun olduğu için tercih ederim” oranı da diğerlerine göre biraz daha düşük (%75,5) aynı zamanda kararsızların oranının da (%18,8) görece daha fazla olduğunu gözlemliyoruz.

Ankete katılan Sivas halkının tercih edeceği YHT hatlarının frekans bilgileri aşağıda (Tablo 4) gösterilmiştir.

Tablo 4. YHT'nin En Fazla Tercih Edilen Hatları Dağılımı

Tercih YHT Edilen Hattı	n	%
Sivas-Yozgat	114	5,9
Sivas-Kırıkkale	88	4,5
Sivas-Ankara	712	36,7
Sivas-Ankara aktarmalı Konya	60	3,1
Sivas-Eskişehir	94	4,8
Sivas-İstanbul	874	45,0
Toplam	1942	100,00

Ankete katılan Sivas halkının en çok (%46,4) Sivas-İstanbul hattını, ikinci sırada da (%36,4) Sivas-Ankara hattını kullanmayı planladıkları tespit edilmiştir. Ankete katılan Sivas halkının %5,9'u Sivas-Yozgat hattını, %4,8'i Sivas-Eskişehir hattını, %4,5'i Sivas-Kırıkkale hattını, %3,1'i Sivas-Ankara aktarmalı Konya hattını, kullanmayı planladıkları gözlenmiştir.

Ankete katılan Sivas halkının normalde yaptığı seyahat sıklığı ile YHT ile yapmayı planladığı seyahat sıklığının frekans bilgileri karşılaştırmalı olarak aşağıda (Tablo 5) gösterilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Normalde Yaptığı Seyahat Sıklığı ve YHT ile Yapmayı Planlandığı Seyahat Sıklığı Frekans Tablosu

Seyahat Sıklığı	Normalde yapılan seyahat sıklığı		YHT ile planlanan seyahat sıklığı	
	n	%	n	%
Yılda birkaç kez	1479	76,2	981	50,5
Ayda bir	308	15,9	348	17,9
Ayda birkaç kez	122	6,3	331	17,0
Haftada bir	21	1,1	167	8,6
Haftada dört veya fazla	12	,6	115	5,9
Toplam	1942	100,0	1942	100,0

Ankete katılan Sivas halkının seyahat sıklığının YHT ile birlikte artacağı gözlenmektedir. Sadece yılda birkaç kez seyahat edenlerin bir düşüş gözlenmiştir. Bu durumu YHT hatlarının sınırlı olması ile açıklayabiliriz. Şöyle ki yılda birkaç kez seyahat ederim diyenler, ülkenin birçok bölgesine seyahat ediyor olabilir. Örneğin tatil için Akdeniz ve Ege bölgesine seyahat edebilir. Oysa YHT ile Sivas halkı Ankara, Eskişehir, İstanbul, Kırıkkale ve Konya kentlerine seyahat edebilecektir. Diğer seyahat sıklıklarında YHT ile birlikte önemli oranlarda artış olduğu (Tablo 5) görülmektedir. Ayda birkaç kez seyahat sıklığı %6,3'ten %17'ye, haftada bir kez seyahat sıklığı da %1,1'den %8,6'ya, haftada dört veya fazla seyahat sıklığı %0,6'dan %5,9'a yükselmiştir.

Ankete katılan Sivas halkının YHT'yi hangi amaçlarla kullanmayı düşündüklerinin frekans bilgileri aşağıda (Tablo 6) verilmiştir.

Tablo 6. YHT'yi Kullanım Amaçlarının Frekans Tablosu

YHT'yi kullanım amaçları	Katılmıyorm		Ne Katılıyor Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Total	
	n	%	n	%	n	%	N	%
YHT'yi "sağlık hizmetlerinden yararlanmak için kullanma" oranı	326	16,8	217	11,22	1399	72,0	1942	100,0
YHT'yi "gezmek için kullanma" oranı	350	18,0	122	6,3	1470	75,7	1942	100,0
YHT'yi "eğitim için (konferans, kurs vs.) için kullanma" oranı	885	45,6	224	11,5	833	42,9	1942	100,0
YHT'yi "eğlenmek için kullanım" oranı	598	30,8	208	10,7	1136	58,5	1942	100,0
YHT'yi "akrabaları ziyaret etmek için kullanım" oranı	196	10,1	109	5,6	1637	84,3	1942	100,0
YHT'yi "alış-veriş yapmak için kullanım" oranı	613	31,6	235	12,1	1094	56,3	1942	100,0
YHT'yi "spor etkinliklerine katılmak için kullanım" oranı	1063	54,7	165	8,5	714	36,8	1942	100,0
YHT'yi "bürokrasi ziyaretleri için kullanım" oranı	1309	67,4	256	13,2	337	19,4	1942	100,0
YHT'yi "başka bir şehirde çalışmak para kazanmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek için kullanım" oranı	1224	63,0	234	12,0	484	25,0	1942	100,0

YHT'yi kullanım amaçlarının frekanslarına baktığımızda, ilk sırada akraba ziyaretleri için kullanım gelmektedir (%84,3). İkinci sırada "gezmek için" (%75,7) gelmektedir. YHT'yi "sağlık hizmetlerinden yararlanmak için" kullanma (%72,0) üçüncü sıradadır. "Eğlenmek" amaçlı kullanım oranları %58,5'tir ve dördüncü sırada gelmektedir. YHT'yi "alış-veriş yapmak" amaçlı kullanım oranı %56,3'tür ve beşinci sırada gelmektedir. Ankete katılan Sivas halkının, "Eğitim için (konferans, kurs vs.) için" kullanım oranı %42,9'dur. "Spor etkinliklerine katılmak için" YHT'yi kullanım diyenlerin oranı %36,8'dir. "Başka bir şehirde çalışmak ve para kazanmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek" için YHT'yi kullanım diyenlerin oranı

%25,0'dır. "Bürokrasi ziyaretleri" için YHT'yi kullanım diyenlerin oranı %19,5'dir. Bu oran en düşük orandır.

Sivas Halkının YHT'yi Kullanım Amaçlarının Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Ki-Kare Analiz Bulguları

YHT ile Planlan Seyahat Sıklığı ile Gelir Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Analizi Bulguları

YHT ile planlan seyahat sıklığı ile gelir arasındaki ilişkinin χ^2 testi aşağıda (Tablo 7) verilmiştir.

Tablo 7. YHT ile Planlan Seyahat Sıklığı ile Gelir Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Analizi

Karşılaştırılan değişkenler	n	sd	χ^2	P
Gelir durumu ile YHT ile yapmayı planladığı seyahat sıklığı	1942	4	59,654	0.000

YHT ile planlan seyahat sıklığı ile gelir arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 59,674, sd: 4, p: 0.000 <0.05). Ankette gelir sorusu yedi kategoride seçenklendirilmiştir. YHT seyahat sıklığı ise beş seçenkle ölçülmüştür. Yapılan kıkare analizinde gözlenen değer 5'in altında olduğu hücre sayısı %20'nin üzerinde olduğundan seçeneklerde birleştirilme yapılmıştır. Buna göre gelir kategorisi alt, orta ve üst sınıftan seyahat sıklığı, yılda bir ve birkaç kez, ayda en az bir, haftada en az bir kez şeklinde sınıflandırılmıştır. Yapılan kıkare analizinde gelir ile YHT ile seyahat sıklığı arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır (Cramers'V=0,37). Alt gelir düzeyine sahip olanlar en çok (%63,2) yılda bir ve birkaç kez seyahat edebileceğini söylerken, ayda (%29,1) veya haftada en az bir (%7,8) seçeneğine doğru azalmaktadır. Ayda en az bir defa seyahat edeceğini söyleyenlerin büyük bir kısmının (%52,8) üst düzey gelirin sahip insanlar oluşturmaktadır. Bunu %35,6 ile orta gelir grubu takip etmektedir. Yine haftada en az bir seyahat edeceğini söyleyenlerin büyük bir kısmı orta (% 10,1) ve üst gelir (%17,2) düzeyine sahip kimselerden oluşmaktadır. Sonuçlar, H1 hipotezini doğrulamaktadır.

YHT'yi Kullanım Amaçlarının Cinsiyete Göre Ki-Kare Analiz Bulguları

Cinsiyet ile YHT'yi kullanım amaçları arasındaki ilişkinin ki-kare analizleri aşağıda (Tablo 8) verilmiştir.

Tablo 8. Cinsiyet ile YHT'yi Kullanım Amaçları Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Analiz Sonuçları

Karşılaştırılan değişkenler	n	sd	χ^2	P
Cinsiyet ile YHT'yi "sağlık hizmetlerinden yararlanmak için kullanım" amacı arasındaki ilişki	1942	2	26,481	0.000
Cinsiyet ile YHT'yi "gezmek için kullanım" amacı arasındaki ilişki	1942	2	26,942	0.000
Cinsiyet ile YHT'yi "eğitim için (Konferans, Kurs vs.) için kullanım" amacı arasındaki ilişki	1942	2	10,489	0.005
Cinsiyet ile YHT'yi "eğlenmek için kullanım" amacı arasındaki ilişki	1942	2	8,593	0.008
Cinsiyet ile YHT'yi "akrabaları ziyaret etmek için kullanım" amacı arasındaki ilişki	1942	2	2,363	0.307
Cinsiyet ile YHT'yi "alış-veriş yapmak için kullanım" amacı arasındaki ilişki	1942	2	51,121	0.000
Cinsiyet ile YHT'yi "spor etkinliklerine katılmak için kullanım" amacı arasındaki ilişki	1942	2	121,136	0.000
Cinsiyet ile YHT'yi "bürokrasi ziyaretleri için kullanım" amacı arasındaki ilişki	1942	2	14,829	0.001
Cinsiyet ile YHT'yi "başka bir şehirde çalışmak para kazanmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek için kullanım" amacı arasındaki ilişki	1942	2	31,114	0.000

Cinsiyet ile YHT'yi sağlık hizmetlerinden yararlanmak için kullanım arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 26,481, sd: 2, p: 0.000 < 0.05). Kadınların %77,5'i, erkeklerin %68,7'si sağlık hizmetlerinden yararlanmak için YHT'yi kullanacaklarını ifade etmişlerdir. Oranlardan anlaşılacağı üzere kadınların erkeklerden daha fazla sağlık hizmetlerinden yararlanmak için YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir.

Cinsiyet ile YHT'yi gezmek için kullanım arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 26,942, sd: 2, p: 0.000 <0.05). Kadınların %81,8'i erkeklerin ise %72'si gezmek amaçlı YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Kadınların erkeklerden daha fazla gezmek için YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir.

Cinsiyet ile YHT'yi eğitim için (konferans, kurs vs.) için kullanma arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 10,489, sd: 2, p=0.005 <0.05). Kadınların %46,4' ü, erkeklerin ise %40,7' si eğitim amaçlı YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Kadınların erkeklerden daha fazla eğitim imkânlarından yararlanmak için YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir.

Cinsiyet ile YHT'yi eğlenmek için kullanım arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 8,593, sd: 2, p=0.008 <0.05). Kadınların %61,2' si, erkeklerin ise %56,8'i eğlenmek amaçlı YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Kadınların erkeklerden daha fazla eğlenmek için YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir.

Cinsiyet ile YHT'yi "akrabaları ziyaret etmek için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmamıştır (χ^2 : 2,363, sd: 2, p=0.307 > 0.05). Cinsiyetin akraba ziyaretini etkileyen bir değişken olmadığı tespit edilmiştir.

Cinsiyet ile YHT'yi "alış-veriş yapmak için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 51,121, sd: 2, p=0.000 <0.05). Kadınların %66,6'sı, erkeklerin ise %50'si alış-veriş yapmak için YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Kadınların alış-veriş yapmak için YHT'yi erkeklerden daha fazla kullanmayı planladıkları gözlenmiştir.

Cinsiyet ile YHT'yi "spor etkinliklerine katılmak için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 121,136, sd: 2, p=0.000 <0.05). Kadınların %22,7'si, erkeklerin ise % 45,4'ü spor etkinliklerine katılmak için YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Erkeklerin kadınlardan daha fazla spor etkinliklerine katılmak için YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir.

Cinsiyet ile YHT'yi "bürokrasi ziyaretleri için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 14,829, sd: 2, p=0.000 <0.05). Kadınların %17,2'si, erkeklerin ise %20,7'si bürokrasi ziyaretleri için YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Erkeklerin kadınlardan daha çok bürokrasi ziyaretleri için YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir.

Cinsiyet ile YHT'yi "başka bir şehirde çalışmak ve para kazanmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 31,114, sd: 2, p=0.000 <0.05). Kadınların %18,9'u, erkeklerin ise %28,6'sı başka bir şehirde çalışmak para kazanmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek için YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Erkeklerin kadınlardan daha çok başka bir şehirde çalışmak ve para kazanmak amacıyla YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir.

Sonuçlar, YHT'yi kullanma amaçlarından, “akrabalarımı ziyaret etmek amacı” dışında H2 hipotezini doğrulanmıştır.

YHT'yi Kullanım Amaçlarının Mesleğe Göre Ki-Kare Analizi Bulguları

Meslek ile YHT'yi kullanım amaçları arasındaki ilişkinin ki-kare analizleri aşağıda (Tablo 9) verilmiştir.

Tablo 9. Meslek ile YHT'yi Kullanım Amaçları Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Analiz Sonuçları

Karşılaştırılan değişkenler	n	sd	χ^2	P
Meslek ile YHT'yi “sağlık hizmetlerinden yararlanmak için kullanma” amacı arasındaki ilişki	1942	10	48,805	0.000
Meslek ile YHT'yi “gezmek için kullanma” amacı arasındaki ilişki	1942	10	62,831	0.000
Meslek ile YHT'yi “eğitim için (Konferans, Kurs vs.) için kullanma” amacı arasındaki ilişki	1942	10	179,498	0.000
Meslek ile YHT'yi “akrabaları ziyaret etmek için kullanım” amacı arasındaki ilişki	1942	10	38,226	0.000
Meslek ile YHT'yi “alış-veriş yapmak için kullanım” amacı arasındaki ilişki	1942	10	72,600	0.000
Meslek ile YHT'yi “spor etkinliklerine katılmak için kullanım” amacı arasındaki ilişki	1942	10	97,945	0.000
Meslek ile YHT'yi “bürokrasi ziyaretleri için kullanım” amacı arasındaki ilişki	1942	10	143,224	0.000
Meslek ile YHT'yi “başka bir şehirde çalışmak para kazanmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek için kullanım” amacı arasındaki ilişki	1942	10	95,097	0.000

Meslek ile YHT'yi sağlık hizmetlerinden yararlanmak için kullanım arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 48,805, sd: 10, p=0.000 <0.05). Sağlık hizmetlerinden yararlanmak için en çok kullanmayı düşünenlerin başında emekliler %80 gelmektedir. Sağlık hizmetlerinden yararlanmak için YHT'yi kullanmayı düşünenlerin oranın en az olduğu grup ise işsizlerdir.

Meslek ile YHT'yi gezmek için kullanım arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 62,831, sd: 10, $p=0.000 <0.05$). En çok tercih eden meslek grubu sırasıyla işsizler %83,3 ve memurlardır %80,2. En az tercih edenler ise emeklilerdir %58,2.

Meslek ile YHT'yi “alış-veriş yapmak için kullanım” amacı arasında (χ^2 : 72,600, sd: 10, $p=0.000 <0.05$) anlam düzeyinde bir ilişki bulunmuştur. Tercih edenlerin %65,1'i memur, en düşük ise %32, 8 emekliler.

Meslek ile YHT'yi “spor etkinliklerine katılmak için kullanım” amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 97,945, sd: 10, $p=0.000 <0.05$). YHT'yi spor etkinlikleri için kullanmayı en az düşünenler ev hanımları ve emeklilerdir. Düşünenlerin Esnafın %45,9'u, memurun %45,3'ü, işçinin %40,5'i ve işsizlerin de %36,7'si spor etkinliklerine katılmak için YHT'yi kullanmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Meslek ile YHT'yi “bürokrasi ziyaretleri için kullanım” amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 143,224, sd: 10, $p=0.000 <0.05$). Düşünenlerin memurlar (%41,5'i) ve esnaf (%23,5'i) olduğu tespit edildi. En düşük oranlar ise emekliler ve ev hanımlarına aittir.

Meslek ile YHT'yi “başka bir şehirde çalışmak ve para kazanmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek için kullanım” amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 95,097, sd: 10, $p=0.000 <0.05$). En yüksek oran işsizler (%38,4'ü) ve işçilere (%30,4'ü) aittir. Memurların da %27,9'u başka bir şehirde çalışmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek için YHT'yi kullanmayı düşündükleri tespit edilmiştir. Başka bir şehirde çalışmak ve para kazanmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek için YHT'yi kullanmayı düşünmeyenlerin başında da ev hanımı (%82,1), emekli (%72,6) ve esnaf (%64,6) gelmektedir.

Sonuçlar, H3 hipotezini doğrulamaktadır.

Tartışma Sonuç

Araştırmanın konusu, Sivas halkının yakında bir zamanda hizmete girecek olan YHT'yi planladığı kullanım amaçlarının sosyo-demografik (cinsiyet, gelir ve meslek) değişkenlere göre incelenmesidir. Araştırmada betimsel tarama modellerinden ilişkiyel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, Sivas merkezde ikamet eden +18 yaş ve üzeri yaş grubundaki kişilerden oluşmaktadır. Örneklem ise toplam 68 mahalleden rastgele örnekleme tekniği ile seçilen 1942 kişiden oluşmuştur. Araştırmacının geliştirdiği 22 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezleri: H1: Gelir durumu ile YHT'yi kullanma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. H2: Cinsiyet ile YHT'yi kullanma amaçları arasında anlamlı bir ilişki vardır. H3: Meslek ile YHT'yi kullanma amaçları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Araştırma sonunda elde edilen veriler, SPSS 18.00 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Frekans ve yüzde dağılımları dışında hipotezleri analiz edebilmek amacıyla ki-kare (χ^2) testi uygulanmıştır.

Demografik ve Sivas Halkının YHT'ye Genel Bakışını Tartışma

Katılımcıların %62'si erkek, %38'i kadındır. Yaş dağılımına baktığımızda ağırlıklı olarak orta yaş olduğu gözlenmektedir. Katılımcıların yarısından fazlası %55,8'i orta öğretim mezunudur. Yükseköğretim mezunu oranı %32,3'tür ve ilkokul (10,9) ve eğitimsiz (0,9) oranından daha yüksektir. Meslek dağılımına baktığımızda da en yüksek oran işçilerdir (%31,9). Esnaflar %21,2 oranı ile ikinci sırada yer almaktadır. Ev hanımları %13,5, memurlar %13,3, emekliler %10,4 ve işsizler %9,8'dir. Gelir durumu, katılımcıların %33,3'ü 2500-3500 TL, % 26,7'si 3501-5000 TL, % 24,5'i asgari ücret altı, % 15,4'ü de 5001 TL ve üzeri gelire sahiptir (Tablo 1).

Ankete katılan Sivas halkının en çok merak ettiği konu (Tablo 2), YHT'nin hangi tarihte hizmete gireceğidir (%55). Altyapı inşaatı 2008 yılında başlayan hattın 2012 yılında tamamlanması planlanmıştır (www.dlh.gov.tr) ancak tamamlanamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları (TCDD) Genel Müdürü İsa Apaydın, "Sivas hattının 2018'in sonunda testleri bitirip işletmeye almayı hedefliyoruz" demiş (Hürriyet, 25 Şubat 2017) fakat açılış gerçekleşmemiştir. Basında yer alan bu türden haberlerle beklenti içerisine giren Sivas halkı verilen tarihlerin gerçekleşmemesi üzerine hayal kırıklıkları yaşamıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sivas mitinginde yapımı devam eden YHT ile ilgili önemli açıklamalarda bulunarak, Ulaştırma Bakanına projenin bir an önce tamamlanması konusunda kesin talimat vermiştir (Haberaktivite, 9 Şubat 2019). İlk test sürüşü gerçekleşen hattın 2021 yılı içerisinde hizmete gireceğine kesin gözüyle bakılıyor. Bu nedenle YHT'nin ne zaman hizmete gireceğinin en çok merak edilen konu olması anlaşılır olmaktadır. YHT'nin ne zaman hizmete gireceğini en çok merak edenlerin ise esnaflar olduğu tespit edilmiştir. Esnafların bu merakının altında, YHT'nin beraberinde getireceği ekonomik avantaj ve dezavantajların yattığını ileri sürebiliriz.

İkinci merak edilen konu ise bilet fiyatlarının ne kadar olacağıdır (%24,2). Henüz hizmete geçmediği için bilet fiyatlarına ilişkin kesin bir açıklama yok, sadece tahminler konuşuluyor. Bilet fiyatlarını ise en çok işçiler ve ev hanımları merak etmektedir. Gelir durumuna göre de değerlendirdiğimizde de bilet fiyatını en çok merak edenler asgari ücret ve altı geliri olanlar olduğu tespit edildi. Merak edilen üçüncü konu ise "hatlar ve aktarmalar" (%5,8) ve dördüncü sırasında da "sefer sayı ve saatleri" (%4,8) gelmektedir. Sefer sayısı ve saatlerini en çok merak edenlerin memurlar olduğu gözlemlendi. Memurların bu konudaki merakının mesai saatleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların YHT'yi tercih etme nedenlerinin (Tablo 3) başında "zamandan tasarruf sağlamak için tercih ederim" (%94,1) gelmektedir. Yaşadığımız çağ bir hız çağıdır. YHT insanlara zamandan tasarruf sağlayacaktır. İkinci sırada "dakik olması nedeniyle tercih ederim" (%90,6) gelmektedir. Günümüz kentsel yaşamı, planlı olma ve dakiklik üzerine inşaa edilmiştir. "Treni güvenli olduğu için tercih ederim" oranının (%77,8) diğer tercih nedenlerine göre biraz düşük olduğunu ve karasız oranın da daha yüksek (%17,3) olduğunu gözlemliyoruz. Yurtdışı ve yurtiçi YHT kazalarının bu oranlar üzerinde etkili olduğunu

söyleyebiliriz. “Treni bilet fiyatı uygun olduğu için tercih ederim” oranı da diğerlerine göre biraz daha düşük (%75,5) aynı zamanda kararsızların oranının da (%18,8) görece daha fazla olduğunu gözlemliyoruz. Bu durumu, bilet fiyatlarının hem henüz belirlenmemiş olması ve hem de göreceli olması ile açıklayabiliriz. “Tren bilet fiyatlarının, uçaktan ucuz, otobüsten görece pahalı olması ilkesi genel kabul görüyor” (Haber Türk, 30 Ekim 2019). YHT’nin faaliyette olduğu hatları kullanan 421 kişi ile yapılan bir araştırmaya göre, “YHT bilet ücretinin otobüs bilet ücretinin üstünde olması durumunda kullanıcıların %60’nın, uçak bilet ücreti ile eşit olması durumunda ise sadece %40’nın YHT’yi tercih edeceği” tespit edilmiştir (Yaman ve Dalkıç, 2019: 256).

Ankete katılan Sivas halkının en çok (%46,4) Sivas-İstanbul hattını, ikinci sırada da (%36,4) Sivas-Ankara hattını kullanmayı planladıkları tespit edilmiştir (Tablo 4). İstanbul hattının en çok tercih edilmesinin öne çıkan iki nedeni vardır: İstanbul’un küresel bir kent olması ve İstanbul’da yaşayan Sivaslıların yoğun olmasıdır. İkinci sırada, Ankara hattının tercih edilmesinin nedenleri arasında, Ankara’nın büyükşehir, başkent ve bürokrasi kenti olmasını sayabiliriz.

Ankete katılan Sivas halkının seyahat sıklığının, YHT ile birlikte artacağı gözlenmektedir (Tablo 5). Sosyal dinamizmi beraberinde getirecek olan seyahat sıklığının bireylerin, kentin ve bölgenin sosyokültürel ve ekonomik gelişimlerine katkı sunması beklenmektedir. Buna ilişkin araştırmalar, YHT faaliyete geçtikten bir süre sonra planlanabilir.

YHT’yi kullanım amaçlarının frekanslarına baktığımızda (Tablo 6), ilk sırada akraba ziyaretleri için kullanım gelmektedir (%84,3). “Turizm endüstrisinde öne çıkan eğilimlerden biri arkadaş ve akraba ziyaretidir” (Ayazlar, 2016: 53). Sivas göç veren bir il olduğu için Sivas dışında yaşayan Sivaslı sayısı oldukça fazladır. İstanbul’da yaşayan Sivaslı oranı Sivas’ta yaşayanlardan fazladır. 2020 yılı nüfusu 15 milyon 519 bin 267 olan İstanbul nüfusunun 2 milyon 153 bin 513’ünü İstanbullular oluşturdu. İstanbulluları 764 bin 896 ile Sivaslılar izledi (TUİK, 2020). Dolayısıyla İstanbul’da akrabası olmayan Sivaslı enderdir. Bu nedenle de akraba ziyaretleri amacıyla kullanım oranları ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada “Gezmek” (%75,7) gelmektedir. YHT ile hızlı, konforlu, güvenli ve ekonomik seyahat etmek daha kolay olacaktır. Zamandan sağlayacağı tasarruf da göz önüne alındığında bir hafta sonunu gezi için planlamak YHT ile mümkün olabilecektir. YHT’yi “sağlık hizmetlerinden yararlanmak” için kullanma (%72,0) üçüncü sıradadır. Sivas’ta sağlık hizmetlerinin yeterli olmadığı alanlar vardır. Başkent Ankara ve metropol kent İstanbul’da sağlık hizmetleri, hastaneler ve alanında oldukça başarılı doktorların sayıca daha fazla olması nedeniyle Sivas halkının sağlık hizmetlerinden yararlanmak için YHT’yi kullanmayı planladıklarını iddia edebiliriz. “Eğlenmek” amaçlı kullanım oranları %58,5’tir ve dördüncü sırada gelmektedir. Özellikle de çocuklu aileler ve gençler için Sivas’taki eğlence merkezlerinin sayısı oldukça sınırlıdır. Başkent Ankara ve İstanbul eğlencenin merkezi konumundadırlar. YHT ile eğlence merkezlerine gitmek daha kolay olacaktır. YHT’yi “alış-veriş yapmak” amaçlı kullanım oranı %56,3’tür ve beşinci sırada gelmektedir. Sivas’ta bir tane AVM var, marka mağaza sayısı yok

denecek kadar azdır. Dolayısıyla Ankara ve İstanbul’da alış-veriş olanakları daha fazla olduğu için Sivas halkının YHT’yi alış-veriş yapmak için kullanmayı planlayacaklardır. Sivas halkının, “Eğitim için (konferans, kurs vs.)” kullanım oranı %42,9’dur. Ankete katılan Sivas halkının çeşitli eğitim kurumlarından yararlanmak, üniversite eğitimi ve kurslara katılmak için YHT’yi kullanmayı planladığını söyleyebiliriz. Ankara-Eskişehir ve Ankara-Konya hatlarını kullananlara yönelik yapılan bir araştırmada, “ciddi oranlarda eğitim amaçlı yolculuklar yapıldığı gözlenmiştir” (Yaman ve Dalkıç, 2019: 269). “Spor etkinliklerine katılmak” için YHT’yi kullanım diyenlerin oranı %36,8’dir. Özellikle de Sivasspor’un maçlarını izlemek için tercih edileceğini söyleyebiliriz. “Başka bir şehirde çalışmak ve para kazanmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek” için YHT’yi kullanım diyenlerin oranı %25,0’dır. Bu oran diğerleri ile karşılaştırıldığında düşük olmasına rağmen, kendi içinde değerlendirdiğimizde yüksek bir orandır. Bu durum Sivas’taki iş olanaklarının kısıtlı olması ile açıklanabilir. Özellikle de işsizlerin, YHT sayesinde büyük kentlerdeki iş olanakları ile daha yakından ilgileneceklerini söyleyebiliriz. Katılımcıların %9,3’ü işsiz, ayrıca iş sahibi olup işinden memnun olmayanların da başka kentlerdeki daha iyi iş olanaklarından yararlanmayı düşünebileceklerini söyleyebiliriz. “Bürokrasi ziyaretleri” için YHT’yi kullanım diyenlerin oranı %19,5’dir. Bu oran en düşük orandır. Çünkü bürokrasi ziyareti hemen hemen herkesin her zaman yaptığı bir etkinlik değildir. Başkent Ankara bakanlıkların, devlet dairelerinin olduğu bürokrasi kentidir. Dolayısıyla 2 saatte YHT ile gününbirlik Ankara’ya bürokrasi ziyareti için gitmek kolay ve konforlu olacaktır.

Sivas Halkının YHT’yi Kullanım Amaçlarının Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Ki-Kare Analiz Sonuçlarını Tartışma

YHT ile Planlan Seyahat Sıklığı ile Gelir Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Analiz Sonucunu Tartışma

Gelir arttıkça, seyahat sıklığının da arttığı tespit edilmiştir. Sonuçlar, H1 hipotezini doğrulamaktadır (Tablo 7). Yapılan bir araştırmada da gelirin seyahat etme üzerinde büyük bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir (McGehee ve diğerleri, 1996: 55).

YHT’yi Kullanım Amaçlarının Cinsiyete Göre Ki-Kare Analiz Sonuçlarını Tartışma

Cinsiyet ile YHT’yi sağlık hizmetlerinden yararlanmak için kullanım arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 26,481, sd: 2, p: 0.000 <0.05). Kadınların %77,5’i, erkeklerin %68,7’si sağlık hizmetlerinden yararlanmak için YHT’yi kullanacaklarını ifade etmişlerdir. Oranlardan anlaşılacağı üzere kadınların erkeklerden daha fazla sağlık hizmetlerinden yararlanmak için YHT’yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir. Kadınların sağlık hizmetlerine başvuru oranları erkeklerden fazladır. “Kadınlar daha çok doktor muayenesine gidiyorlar, daha çok ilaç kullanıyorlar ve daha çok sağlık raporu alıyorlar” (Ocak, 2018). Kadınlar sadece kendileri için değil eşleri, çocukları ve sorumlu oldukları büyükleri için de sağlık hizmetlerine başvurmayı ihmal etmiyorlar. Amerika’da yapılan araştırmaya göre genç erkekler, doktora gitmenin ‘zayıflık işareti’ olduğu düşüncesini taşıyor. Bazı rutin test ve

taramalar için düzenli olarak doktora gitmesi gereken genç erkekler, 15 yaşına geldiklerinde genellikle doktora gitmekten vazgeçiyor. Bu davranış biçiminin yetişkin erkeklerde de görülmektedir (Arik ve diğerleri, 2002). Ki-kare analiz sonuçları incelendiğinde, eğitim ile YHT'yi sağlık hizmetlerinden yararlanmak için kullanım arasında (χ^2 : 37,958 sd: 6, p: 0.000 <0.05) anlam düzeyinde bir ilişki bulunmuştur.

Cinsiyet ile YHT'yi gezmek için kullanım arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 26,942, sd: 2, p: 0.000 <0.05). Kadınların %81,8'i erkeklerin ise %72'si gezmek amaçlı YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Kadınların erkeklerden daha fazla gezmek için YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir. Gezme anlayışı, bireylerin sosyal bağlamı ile yorumlanabilir. Bunlardan en önemlisi de bireylerin gezmek için zamanlarının olmasıdır. Kadınların meslek dağılımına baktığımızda %33'ü ev hanımı ve %13,8'i de işsiz. Dolayısıyla kadınların gezmek için daha çok zamanları olacağı söylenebilir. Yapılan bir araştırmada, kadınların daha fazla boş zaman seyahati yaptıkları tespit edilmiştir (McGehee ve diğerleri, 1996: 56).

Cinsiyet ile YHT'yi eğitim için (konferans, kurs vs.) için kullanma arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 10,489, sd: 2, p=0.005 <0.05). Kadınların %46,4'ü, erkeklerin ise %40,7'si eğitim amaçlı YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Kadınların erkeklerden daha fazla eğitim imkânlarından yararlanmak için YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir. Kadınların %39,6'sı yükseköğretim mezunu iken bu oran erkeklerde daha düşüktür ve %27,9'dur. Dolayısıyla eğitim arttıkça, eğitim imkânlarından yararlanma da artmaktadır. Kadınlardaki işsizlik oranı (%13,8), erkeklerden (%7,3) daha fazla olduğu göz önünde bulundurulduğunda kadınların kendilerini geliştirmek için daha çok eğitime yönelmeleri de anlaşılır olmaktadır. Her ne kadar yükseköğretim mezun oranı kadınlarda fazla olsa da ortaöğretim mezunu oranı, erkeklerde %60,7 iken kadınlarda %47,8'dir. Kız çocuğunun doğumdan itibaren erkek çocuklarına göre daha dezavantajlı olduğu pek çok alanda kendini göstermektedir. Bu eşitsizlikler eğitimi olanağına kavuşmadan meslek tercihlerine de yansımaktadır (Özaydınlık, 2014:101). Eğitim imkânlarından yararlanamayan kadınların sonraki süreçte YHT ile kendileri için eğitim fırsatları yaratmak istediklerini de ileri sürebiliriz.

Cinsiyet ile YHT'yi eğlenmek için kullanım arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 8,593, sd: 2, p=0.008 <0.05). Kadınların %61,2' si, erkeklerin ise %56,8'i eğlenmek amaçlı YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Kadınların erkeklerden daha fazla eğlenmek için YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir. Kadınların, özellikle de çocukları için ve çocuklarıyla birlikte boş zamanlarını eğlenmek için değerlendirme planlarının ön plana çıktığını söyleyebiliriz.

Cinsiyet ile YHT'yi "akrabaları ziyaret etmek için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunamamıştır (χ^2 : 2,363, sd: 2, p=0.307 > 0.05). Cinsiyetin akraba ziyaretini etkileyen bir değişken olmadığı tespit edilmiştir. Türk geleneksel aile yapısında hem kadın için hem de erkek için akraba ziyaretleri önemli bir yere sahiptir.

Cinsiyet ile YHT'yi "alış-veriş yapmak için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 51,121, sd: 2, $p=0.000 <0.05$). Kadınların %66,6'sı, erkeklerin ise %50'si alış-veriş yapmak için YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Kadınların alış-veriş yapmak için YHT'yi, erkeklerden daha fazla, kullanmayı planladıkları gözlenmiştir. Sosyal açıdan kadın ve erkek arasında farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklar alışveriş davranışını da etkilemektedir. Yapılan bir araştırma bulgularına göre kadınlar için alışveriş, hem ihtiyaçların giderilmesi için yapılan bir aktivite hem de bir rahatlama aktivitesi olarak algılanmaktadır. Kadınlar alışverişini psikolojik olarak rahatlayabildikleri, kafa dağıtabildikleri, yeni ürünler ve fırsatlar görerek memnun olabildikleri bir aktivite olarak tanımlamaktadırlar. Kadınlar alışverişe daha fazla zaman ayırıp hedefledikleri ürünlerin dışında da ürünlere bakmaya eğilimliken, erkekler hedeflerine ulaşip tamamlamaya odaklı oldukları gözlemlenmiştir. Kadınların bir bölümü alışverişini iyi, keyifli zaman geçirmek için bir bahane olarak görebilmektedir (Girişken, 2015: 125-128).

Cinsiyet ile YHT'yi "spor etkinliklerine katılmak için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 121,136, sd: 2, $p=0.000 <0.05$). Kadınların %22,7'si, erkeklerin ise %45,4'ü spor etkinliklerine katılmak için YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Erkeklerin kadınlardan daha fazla spor etkinliklerine katılmak için YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir. Geleneksel yapıda spor veya oyunlarla erkek çocuklarının sosyalleşmesi erkeklik inşası için önemli bir araçtır. Bununla birlikte erkeğin kontrolünde olan spor alanına, kadınların katılımına ilişkin direnç zamanla belli oranda kırılmış olsa da henüz olması gereken noktaya ulaşamamıştır. Kadınların spora katılımını olumsuz etkileyen çeşitli faktörler günümüzde halen varlığını devam ettirmektedir (Yüksel, 2014: 667). Kadın ve erkek arasında uzun yıllara dayanan bu farklılaşma sadece spora katılımında görülmemiş, erkeğe özgü bir faaliyet olarak görülen spor hakkında konuşma durumunu da etkilemiştir. "Türk toplumunda, grup spor aktivitelerine (halı saha futbol maçı vb.) katılan, tribünleri doldurup ortak bir amaç için uyum içerisinde tezahürat eden, gazete ve televizyondan spor haberlerini takip eden çoğunlukla erkeklerdir. Türk kadınları genellikle bu tür katılımlarda bulunmazlar. Dolayısıyla spor vesilesiyle Türk erkeğinin sosyalleşme sürecini kadınlara göre daha fazla yaşadığı söylenebilir" (Özdiç, 2005: 83). "Türk toplumunda da diğer toplumlarda olduğu gibi kadın daha çok ev içi alan ve onun uzantıları ile ilişkili görülürken; erkek ise daha çok kamusal alanla ilişkili görülmektedir. Yaratılan bu rol ayrımında, erkeklik ideolojilerinin belirleyici ve egemen olduğu söylenebilir. Kadınları spor ve fiziksel etkinliklerden alıkoyan ya da belirli sınırlara hapseden; erkeğin gücü ve kadının zayıflığına yönelik biyolojik farklılığa dayanan söylemlerdir" (Akkaya ve Kaplan, 2014:182).

Cinsiyet ile YHT'yi "bürokrasi ziyaretleri için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 14,829, sd: 2, $p=0.000 <0.05$). Kadınların %17,2'si, erkeklerin ise %20,7'si bürokrasi ziyaretleri için YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Erkeklerin kadınlardan daha çok bürokrasi ziyaretleri için YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir. Bürokratik yapıda da erkek egemenliği söz konusudur. 2020 yılında kadın büyükelçi %25,0,

erkek büyükelçi oranı ise %75,0'dir. Meclise giren kadın milletvekili oranı %17,3, erkek milletvekili sayısı ise %82,7'dir (TUİK, 2020). 2018 yılı verileri yönetici konumunda çalışanların %14,7'sinin kadın, %85,3'nün erkek olduğunu göstermektedir (Mert, 2019:15). Kadınların bürokrasi ile ilişki ve iletişimleri de bu noktada zayıf kalmaktadır.

Cinsiyet ile YHT'yi "başka bir şehirde çalışmak ve para kazanmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 31,114, sd: 2, p=0.000 <0.05). Kadınların %18,9'u, erkeklerin ise % 28,6'sı başka bir şehirde çalışmak para kazanmak amacıyla gidiş-geliş yapabilmek için YHT'yi kullanacağını belirtmiştir. Erkeklerin kadınlardan daha çok başka bir şehirde çalışmak ve para kazanmak amacıyla YHT'yi kullanmayı planladıkları gözlenmiştir. Kadınlarda işsizlik oranı %13,8, erkeklerde ise %7,3 olmasına rağmen, kadınların şehir dışında çalışmayı daha az tercih etmelerinin öne çıkan nedeni, kadınların geleneksel rollerinden dolayı, evlerinden uzakta, hatta kentlerinden uzakta çalışmayı tercih etmemeleridir. Kadınlar daha çok evden çalışmayı tercih etmektedir. Uluslararası Çalışma Ofisinin raporuna göre, "Kadınların evde çalışmaya katılması erkeklerden daha yüksektir" (2018: 21).

Sonuç olarak, kadınlarda sağlık hizmetlerinden yararlanmak, gezmek, eğitim hizmetlerinden yararlanmak, eğlenmek ve alış-veriş yapmak için YHT'yi kullanım amaçları ön plana çıkarken, erkekler de ise spor etkinliklerine katılma, bürokrasi ziyaretleri yapma, başka bir şehirde çalışmak ve para kazanmak için YHT'yi kullanım amaçları ön plana çıkmıştır.

Sonuçlar, "akrabalarımı ziyaret etmek amacı" dışında H2 hipotezini doğrulanmıştır.

YHT'yi Kullanım Amaçlarının Mesleğe Göre Ki-Kare Analizi Sonuçlarını Tartışma

Meslek ile YHT'yi sağlık hizmetlerinden yararlanmak için kullanım arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 48,805, sd: 10, p=0.000 <0.05). Sağlık hizmetlerinden yararlanmak için en çok kullanmayı düşünenlerin başında emekliler %80 gelmektedir. Sağlık hizmetlerinden yararlanmak için YHT'yi kullanmayı düşünenlerin oranının en az olduğu grup ise işsizlerdir. Yaş arttıkça sağlık sorunlarının da arttığı göz önünde bulundurulduğunda mesleklerin yaş dağılımı bizim için önemli olacaktır. Meslek ile yaş dağılımı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 =1351,703, sd=25, p=0,000). Emeklilerin %73,7'si 55 yaş üzeridir. İşsizlerin yaş aralığına baktığımızda da işsizlerin %66,8'i 18-24 yaş aralığındadır. Kısacası mesleki dağılıma baktığımızda emeklilerin yaş ortalaması yüksek olduğu için sağlık hizmetlerinden yararlanmak için YHT'yi kullanım oranının arttığını, işsizlerin de yaş ortalaması düşük olduğundan sağlık imkânlarından yararlanmak için YHT'yi kullanım oranlarının azaldığını söyleyebiliriz.

Meslek ile YHT'yi gezmek için kullanım arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 62,831, sd: 10, p=0.000 <0.05). En çok tercih eden meslek grubu sırasıyla işsizler %83,3 ve memurlardır % 80,2. En az tercih edenler ise emeklilerdir % 58,2. İşsizlerin ilk

sırada gelmesi biraz düşündürücüdür. Bu durumu üç bakış açısıyla açıklayabiliriz. İlki, işsizlerin yaş ortalamasının genç olmasıyla açıklayabiliriz. Kısıtlı imkânlarla rağmen, gençlerin gezme isteği ve çabası daha fazladır. İkincisi, işsizlerin gezmek için ayırabilecekleri boş zamanlarının olmasıdır. Üçüncüsü de özellikle de genç işsizlerin aileleri tarafından maddi olarak desteklenmeleridir. Yine de bunun ayrı bir araştırma konusu olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Boş zamanı değerlendirme açısından emeklilerin gezmek için daha çok tercih etmeleri beklenirken, en az tercih eden meslek grubunun emekliler olduğu gözlenmiştir. Araştırma bulgularımızda da Emeklilerin %75,1'nin asgari altı ücret-3500 tl arası gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Emeklilerin maaşlarının düşük olması nedeniyle gezmek için bütçe ayırmalarının güç görüldüğünü söyleyebiliriz. Türkiye Emekli Derneği (TÜED) tarafından 2021 yılında yapılan bir araştırmada, emeklilerin %82,7'sinin aylık gelirinin yeterli olmadığını, %17,3'ünün de gelirinin yeterli olduğunu beyan ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca emeklilerin %86,4'ünün tatil amaçlı gezi yapmadığı tespit edilmiş. Tatil amaçlı gezi yapabildiklerini söyleyenlerin oranı ise %13,6'dur (Haber Türk, 2021). Ayrıca Türkiye İşçi Emeklileri Derneğinin (TİED) yaptığı bir araştırmaya göre, emeklilerin %86,4'ü tatil amaçlı gezi yapmadığını bildirmiş, tatil amaçlı gezi yapabildiklerini söyleyenlerin oranı ise %13,6'dur (Hürriyet, 2009). Ayrıca, Türkiye'de yeni yaygınlaşan tatil ve gezme kültürüne, emekli grubunun çok da alışık olmadığını da ileri sürebiliriz.

Eğitim ile YHT'yi gezmek için kullanım arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 50,043, sd: 6, $p=0.000 <0.05$). Eğitim düzeyi arttıkça gezmek için kullanım oranlarının da arttığı gözlenmiştir. Yükseköğretim mezunlarının %80,9'u, orta öğretim mezunlarının da %76,2'si, ilkökul mezunlarının da %59,4'ü ve okur-yazar olmayanların da %55,6'sı gezmek amaçlı YHT'yi kullanacaklarını belirtmişlerdir. Eğitim ile gelir durumu arasında ($X^2=204,747$, sd: 18, $p=0.000 <0.05$) düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır. Eğitim durumuna göre gelir durumunun da arttığı gözlenmiştir. Gezmek faaliyetinin hem kültür hem de bütçe ile yakından ilgili olduğunu iddia edebiliriz.

Meslek ile YHT'yi eğitim için (konferans, kurs vs.) için kullanma arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 179,498, sd: 10, $p=0.000 <0.05$). YHT'yi en çok memurların %70'i ve işsizlerin %64,2'si eğitim amaçlı kullanmayı planladıkları gözlendi. Diğer meslek gruplarında bu oran düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada meslek ile eğitim ilişkisine bakıldı ve aralarında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 861,767, sd: 15, $p=0.000 <0.00$). Memurların ve işsizlerin eğitim düzeyinin diğer meslek gruplarından yüksek olduğu saptandı. Memurların %91,1'i, işsizlerin de %63,7'si yükseköğretim mezunudur. Yine bu nokta da eğitim düzeyi ile eğitim amaçlı kullanım arasındaki ilişkiye bakılmak istendi ve aralarında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2 = 234,177$, sd=6, $p=0,000$). Eğitim düzeyi arttıkça eğitim amaçlı kullanım oranlarının da arttığı gözlenmiştir. Okur-yazar olmayanların %11,1'i, ilkökul mezunlarının %23,3'ü, ortaöğretim mezunlarının %34'ü ve yükseköğretim mezunlarının da %65,9'u, eğitim amaçlı YHT'yi kullanacaklarını belirtmişlerdir.

Meslek ile YHT'yi "alış-veriş yapmak için kullanım" amacı arasında (χ^2 : 72,600, sd: 10, $p=0.000 <0.05$) anlam düzeyinde bir ilişki bulunmuştur. Alış-veriş amaçlı tercih edenlerin ilk sırasında %65,1'i memurlar gelmektedir. En düşük ise %32, 8 emekliler. Alış-veriş yapabilmek bütçe ile ilgili olduğu için bu verileri de gelir düzeyi ile açıklayabiliriz. Memurların %45,4'ünün 5000 tl ve üzeri gelire sahip olduğu, emeklilerin ise sadece %3,5'nin 5000 TL ve üzeri gelire sahip olduğu tespit edildi.

Meslek ile YHT'yi "spor etkinliklerine katılmak için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 97,945, sd: 10, $p=0.000 <0.05$). Spor etkinlikleri için kullanmayı düşünmeyenlerin başında ev hanımları ve emekliler gelmektedir. Kadınlarda toplumsal cinsiyet, emeklilerde yaş nedeniyle spor etkinliklerine katılım oranlarının düşük olduğunu ileri sürebiliriz. Esnafın %45,9'u, memurun %45,3'ü, işçinin %40,5'i ve işsizlerin de %36,7'si spor etkinliklerine katılmak için YHT'yi kullanmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu meslek gruplarında erkeklerin ve gençlerin ağırlıklı oldukları göz önünde bulundurulduğunda spor etkinliklerine katılıma oranlarının yüksekliği daha anlaşılır olmaktadır.

Meslek ile YHT'yi "bürokrasi ziyaretleri için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur (χ^2 : 143,224, sd: 10, $p=0.000 <0.05$). Bürokrasi ziyareti yapmayı düşünenlerin oranı %19,4'dür. Düşünenlerin memurlar (%41,5'i) ve esnaf (%23,5'i) olduğu tespit edildi. Özellikle memurların ve esnafın bürokrasiyle daha çok işlerinin olacağı düşünülmektedir. En düşük oranlar ise emekliler ve ev hanımlarına aittir. Ev hanımlarının ve emeklilerin bürokrasiyle çok fazla işlerinin olmayacağı düşünülmektedir. Eğitim ile YHT'yi "bürokrasi ziyaretleri için kullanım" amacı arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2 = 122,006$, sd=6, $p=0,000 <0.05$). Eğitim durumu arttıkça ziyaret için kullanım oranlarının da arttığı gözlenmiştir. Bürokrasi ziyaretleri için YHT'yi kullanacağını belirtenlerin %0'ı okur-yazar olmayanlar, %7,5'i ilkökul mezunları, %15,6'sı ortaöğretim mezunları ve %36,4'ü de yükseköğretim mezunlarıdır.

Sonuç olarak, Sağlık hizmetlerinden yararlanmak için YHT'yi kullanma emekliler ön plana çıkarken bu oranın en düşük olduğu meslek grubu işsizlerdir. YHT'yi gezmek için kullanma işsizler ve memurlarda ön plana çıkarken en az tercih edenler ise emeklilerdir. YHT'yi eğitim amaçlı kullanmayı düşünenlerin başında memurların ve işsizler gelmektedir. Alış-veriş amaçlı tercih edenlerin ilk sırasında da memurlar gelirken, en düşük oran emeklilere aittir. Spor etkinliklerine katılmak için kullanmayı düşünenlerin başında sırasıyla esnafı, memur, işçi ve işsizler gelirken düşünmeyenler ise hanımları ve emeklilerdir. Bürokrasi ziyareti yapmayı düşünenlerin başında da memurlar ve esnaf gelirken, ev hanımları ve emeklilerde bu oran oldukça düşüktür.

Sonuçlar, H3 hipotezini doğrulamıştır.

Son Söz

Bu çalışmada, Sivas halkının yakında bir zamanda hizmete girecek olan YHT'yi planladığı kullanım amaçları sosyo-demografik değişkenlere göre incelendi. Bu çalışma, YHT faaliyete geçtikten sonra tekrarlanabilir ve sonuçların karşılaştırılması yapılabilir. Bu karşılaştırma sonucunda elde edilen verilerin de bilimsel yöntemsel gelişime katkı sunacağı söylenebilir. Ayrıca YHT faaliyete geçtikten sonra, YHT'nin başta turizm alanında olmak üzere Sivas'ın sosyo-ekonomik yapısına katkılarının araştırılması da önemli olacaktır.

Kaynakça

- Akaya C. ve Kaplan Y. (2014). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Spor Medyasında Kadın. *International Journal of Science Culture and Sport: Special Issue*,2, 177-182.
- Arık V. M. ve Klein J. D., FISCHER I., ALLAN M. J., Kokotailo P.K. (2002). Male Adolescent Use of Health Care Services: Where Are the Boys?. *Journal of Adolescent Health*; 30:35– 43, pp. 41-42. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1054139X01003196>
- Arslan A. R. (2016). Arkadaş ve Akraba Ziyareti (AAZ) Turizmi Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, Volume: 5, Number 1.,53-70.
- Başol G. (2008). Bilimsel Araştırma Süreci ve Yöntem. Kılıç, O. Cinoğlu, M. (Editörler). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (İç.)*, 113-143. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Cumhuriyet Üniversitesi. <https://www.cumhuriyet.edu.tr/ogrenci/ogrenci-sayilari>. 1 Nisan 2021 tarihinde erişildi
- Dickinson H. W, Titley A. (1934). *Richard Trevithick: The Engineer and the Man*. Cambridge at the University Press.
- Dinç S., Hamurcu M., Eren T. (2019). Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren Hattında İstasyon Yerlerinin Seçiminde Çok Kriterli Karar Verme Destekli 0-1 Hedef Programlama Modeli. *Demiryolu Mühendisliği*, 2019(9):1-16.
- DLH Genel Müdürlüğü http://www.dlh.gov.tr/Demiryollari/ankara_sivas.htm, 7 Mart 2021 tarihinde erişildi.
- Ekmen E. S., Uçev N. M. (2015). Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Hızlı Tren İşletmeciliği. *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Çalışma Raporları*.
- Ela Babalik-Sutcliffe (2007) Pro-rail Policies in Turkey: A Policy Shift?, *Transport Reviews*, 27:4, 485-498. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01441640601151564?journalCode=ttrv20>
- Eren T. Hamurcu M., Alağaç H.M. (2017). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Kırıkkale Yüksek Hızlı Tren İstasyon Yerinin Seçimi. *5th International Symposium on Innovative Technologies in Engineering and Science 29-30 September*.
- Garmendia M., Ribalaygua C., Ureña J. M. (2012) High speed rail: implication for cities. *Cities*, Volume 29, Supplement 2, 26-31.
- Gezer M.M. (2012). *Sivas'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapı (1960-1970)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Girişken Yener (2015). Kadın ve Erkeklerin Alışveriş Deneyimi Sırasındaki Tutum ve Davranışlarına İlişkin Keşfedici Bir Araştırma *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 53, 123-136.
- Haber Türk (7 Mart 2021). “Türkiye Emekli Profili Araştırması Sonuçları Açıklandı”.<https://www.haberturk.com/turkiye-emekli-profili-arastirmasi-sonuclari-aciklandi-2997112-ekonomi>
- Haber Türk (30 Ekim 2019). “YHT’de Business Bilet Planı”. <https://www.haberturk.com/son-dakika-hizli-tren-bilet-fiyatinda-yeni-plan-haberler-2535578-ekonomi>.
- Haberaktivite (9 Şubat 2019). “Erdoğan’dan Ulaştırma Bakanı’na: Projeyi Bitirmezsen, Güle Güle”. <https://haberaktivite.com/erdogandan-ulastirma-bakanina-projeyi-bitirmezsen-gule-gule.html>
- Hiçyılmaz, Ö.S., Özçelik, M. (2019). Ankara – Sivas Demiryolu Projesi T-5 Tüneli Yapım Çalışmaları, *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 7(2), 321-329.
- Hughes Murray (2015). *The Second Age of Rail: A History of High Speed Trains*. Hardcover.
- Hürriyet (25 Şubat 2017). “Ankara-Sivas YHT 2018 Sonuna Hazır”. <https://www.hurriyet.com.tr/ankara-sivas-yht-2018-sonuna-hazir-40377370>.
- Hürriyet (19 Nisan 2009). “Emekliler Yaşadığı Kentin Dışına Çıkamıyor”. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/emekliler-yasadigi-kentin-disina-cikamiyor-11464729>
- Işık B., Cebeci A. (2013). Türkiye Yüksek Hızlı Trenlerde Aerodinamik Tasarımın Önemi ve

- Uluslararası Standartlarda Yapılan Yenilikler. 2. Uluslararası Raylı Sistemler Mühendisliği Sempozyumu (ISERSE'13), 9-11 Ekim, Karabük.
- Li Zhou, Zhiyuan Shen (2011) Progress in High-Speed Train Technology Around the World. *Journal of Modern Transportation*. Volume 19, Number 1, pp. 1-6.
<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF03325733.pdf>
- McGehee N.G., Murphy L.L., Uysal M. (1996). The Australian International Pleasure Travel Market: Motivations from a Gendered Perspective. *The Journal of Tourism Studies* Vol. 7, No. 1, May, pp.45-57.
https://www.researchgate.net/publication/285663690_The_Australian_international_pleasure_travel_market_Motivations_from_a_gendered_perspective
- Mert, A.(2019). 2018 Verileriyle Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KOÇ-KAM). Nufusu. <https://www.nufusu.com/il/sivas-nufusu>. 1 Nisan 2021 tarihinde erişildi.
- Ocak M. E. (2018). *Neden Kadınlar Daha Uzun Yaşar?*
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/neden-kadinlar-daha-uzun-yasar>
- Oğul K., Topal İ., Poşluk E. (2012). Ankara - İstanbul Yüksek Hızlı Tren Demiryolunda Balast Hammaddesi Olarak Granit ve Bazaltın Birlikte Kullanılabilirliğinin Araştırılması ve Aşınma Dayanımlarına Etkisi. *Yeraltı Kaynakları Dergisi*, yıl:1, Sayı:1.
- Özaydınlık K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 33, 93-112.
- Özdemir T., Kalaycı D. P. (2019). Tüketim Toplumu Bağlamında Terminal Mimarisi Ankara Yüksek Hızlı Tren Garı Örneği. *ISAS*, Ankara, Turkey.
- Özdiñç Ö. (2005). “Çukurova Üniversitesi Öğrencilerinin Sporun ve Spora Katılımın Sosyalleşmeyle İlişkisi Üzerine Görüşleri” *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 2, 77-84.
- Tuğyanoglu M., Keskin A., Biçer U., Erdoğan Ş. (2013). Yüksek Hızlı Tren (YTH) Hatlarında Kusurlu Ray İncelemesi. 2. Uluslararası Raylı Sistemler Mühendisliği Sempozyumu (ISERSE'13), 9-11 Ekim, Karabük.
- TUİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221>. 1 Nisan 2021 tarihinde erişildi
- Yaman H. T., Dalkıç G. (2019). Türkiye’deki Yüksek Hızlı Tren (YHT) Kullanıcılarının Ücret Tercihlerinin ve Zaman Değerlerinin Değerlendirilmesi. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University* 34:1 255-273.
- Yılmaz V., Dalbudak İ. (2018). Aracı Değişken Etkisinin İncelenmesi: Yüksek Hızlı Tren İşletmeciliği Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2.
- Yüksel M. (2014). Cinsiyet ve Spor. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Eylül Yıl 7, Sayı XIX, ss. 663-684.

Extended Abstract

The purpose of the study is to analyze the reasons the Sivas public is planning on using the HST which will start giving service soon in terms of socio-demographic variables (gender, income and occupation). In the study, the correlational survey model among the descriptive survey models was used. The population of the study consists of people who live in the Sivas city center, aged 18 and over. The sample of the study consists of 1942 people chosen from a total of 68 different neighbors through the random sampling technique. The survey from consisting of 22 questions developed by the researcher was used in the study. The data obtained as a result of the survey were analyzed with the SPSS 18.00 software. On the analysis of the data, frequency and percentages were used for descriptive statistics and the chi-square analysis was used for the hypothesis tests. The hypothesis of the study are as follows: H1: There is a significant relationship between income level and the frequency of using the HST. H2: There is a significant relationship between gender and the purposes of using the HST. H3: There is a significant relationship between occupation and the purposes of using the HST. According to the findings, there is a significant relationship between income level and the frequency of using the HST. As the income level increases, the frequency of using the HST also increases. In addition, there is a significant relationship between gender and the purposes of using the HST. While for women the main reasons for using the HST consists of benefitting from health services, touring the city, benefitting from educational services, having fun and doing shopping, for men the main reasons are participating in sports events, doing bureaucratic visits, working in another city and earning money. Lastly, there is a significant relationship between occupation and the purposes of using the HST. While benefitting from health services is the main reason for using the HST for retired people, the lowest rate in this category belongs to the unemployed. While the rate of using the HST for the purpose of touring the city is high for the unemployed and civil servants, the group which least preferred this reason is retired people. The main groups who are thinking about using the HST for educational purposes are civil servants and the unemployed. While civil servants preferred the HST for shopping purposes the most, retired people constitute the lowest rate in this category. Successively, shopkeepers, civil servants, laborers and the unemployed stated that they are thinking about using the HST to participate in sports events, while housewives and retired people did not prefer it for this reason. While civil servants and shopkeepers stated that they are thinking about using the HST for bureaucratic visits, it was observed that the rate of housewives and retired people was low in this category.

The findings obtained in the study are as follows:

1. The result of the chi-square analysis between income and frequency of using the HST: it was determined that as income increases, the frequency of travel also increases. The results verify the H1 hypothesis (Table 7).

2. According to the results of chi-square analysis between gender and the reasons for using the HST (Table 8), the following reasons were on the foreground: for women, benefitting from health services, touring the city, benefitting from educational services, having fun and doing shopping, whereas for men, participating in sports events, doing bureaucratic visits, working in another city and earning money were the main reasons. The results verified the H2 hypothesis with the exception of "visiting my relatives" reason.

3. According to the results of chi-square analysis between occupation and the reasons for using the HST (Table 9), while using the HST for benefitting from health services was the main

reason for retired people, the lowest rate belonged to unemployed people. Making use of the HST for touring was a primary reason for the unemployed group and civil servants, while retired people preferred this reason the least. The highest rate of thinking about using the HST for educational purposes belonged to civil servants and the unemployed. While civil servants were the highest rate for using the HST for shopping, the lowest rate in this category belonged to retired people. Successively, shopkeepers, civil servants, laborers and the unemployed stated that they are thinking about using the HST to participate in sports events, while housewives and retired people did not prefer it for this reason. Civil servants and shopkeepers stated that they are thinking about using the HST for bureaucratic visits and the rate of housewives and retired people was low in this category. The results verified the H3 hypothesis.

Makalenin Geliş Tarihi: 12 Kasım 2020
Makalenin Kabul Tarihi: 1 Haziran 2021

**“MERIT WINS THE SOUL”: ALEXANDER POPE’S HUMOROUS REJECTION OF
MODERNISM IN *THE TEMPLE OF FAME****

“ERDEM HEP KAZANIR”: ALEXANDER POPE’UN *THE TEMPLE OF FAME*’İNDE MODERNİZMİN MİZAHİ
REDDEDİLİŞİ

Selena Özbaş**

Abstract

The *querelle* between the Ancients and the Moderns which was introduced into pre-revolutionary France by Charles Perrault was later revived by Jonathan Swift in *The Battle of the Books*, published as a prolegomenon to *A Tale of a Tub* (1704). Swift’s revisiting the French question as to whether the Ancients championed over the Moderns or the Moderns were simply “dwarfs standing upon the shoulders of giants” in William Temple’s words, allowed an English reinterpretation of the debate. Alexander Pope, who industriously contributed to this process of reinterpretation, exposed how the eighteenth-century reception of the classics and forerunning literary models defeated the modernist upheaval in literature. In this context, the present study focuses on Pope’s rejection of this modernist upheaval in his rarely examined re-writing of Chaucer’s *House of Fame*. Identifying Pope’s poetic mission in *The Temple of Fame* as a humorous counter-argument against the moderns, the encapsulation of the idea of classical “merit” which is achieved through an imitation and re-writing of the Chaucerian poetry will be examined. In conclusion, I will consider the points of intersection between Popean humour and the poetic/political design of the eighteenth-century poem.

Keywords: *The Temple of Fame, Chaucer, Ancients and Moderns, Modernism, Re-writing, Reception, Bathos.*

* An earlier version of this paper was presented at the International Modernism and Postmodernism Studies Conference, 23-24 July 2020, Kocaeli University, Turkey.

** Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, ORCID: 0000-0002-7710-9296.

Öz

Devrim öncesi Fransa’da Charles Perrault tarafından tartışmaya açılan Antikler ve Modernler tartışması, daha sonraları Jonathan Swift’in *A Tale of a Tub*’a (1704) önsöz olarak yazdığı *The Battle of Books* isimli kısa eserinde yeniden alevlendirilmiştir. Swift’in, antiklerin modernlere üstün mü geldiği, yoksa modernlerin William Temple’in ifadesiyle “devlerin omuzlarında yükselen cüceler” mi oldukları ekseninde Fransızlar tarafından başlatılmış olan bu tartışmayı eserlerine taşımış olması, bu tartışmaya İngilizler tarafından bir yorum getirilmesinin önünü açmıştır. Bu yorum sürecine çokça katkıda bulunmuş olan Alexander Pope ise on sekizinci yüzyılın klasikleri ve antik edebi modelleri alımlayışının, edebiyatta yeni yükselmeye başlayan modernist sesleri nasıl alt ettiğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, bu çalışma Pope’un pek nadiren ele alınan ve yeniden yazdığı Chaucer’in *House of Fame*’ini ele alarak, onun bu modernist yükselişi nasıl reddettiğini ele almaktadır. Pope’un *The Temple of Fame* isimli eserindeki poetik misyonunun modernist görüşü çürütmek için mizahi bir karşı argüman sunmak olduğu belirtilerek, Chaucer’in şiirsel modelini taklit ederek ya da yeniden yazarak klasik edebi “erdem” anlayışını taşıdığı görüşü ele alınacaktır. Sonuç olarak, Pope’un mizah anlayışı ile on sekizinci yüzyıl şiirinin poetik/politik tasarımının ne ölçüde birbirleriyle uyduğu noktasına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: *The Temple of Fame*, Chaucer, Antikler ve Modernler, Modernizm, Yeniden Yazım, Alımlama, Bathos.

Introduction: The good, the bad, and the reasonable: an eighteenth-century English quarrel over intellectual inheritance

Le Siècle de Louis le Grand, the poem which Charles Perrault read before the members of the French Academy, immediately caused an intellectual uproar in 1687. Boileau, La Fontaine, Racine and other dyed-in-the-wool advocates of ancient supremacy over modern invention were alarmed at Perrault’s facile and, in their not so humble opinion, almost sacrilegious pronouncement of the so-called achievements of Louis XIV’s age when he calmly recited the following lines: “Et l’on peut comparer, sans craindre d’être injuste,/Le siècle de Louis au beau siècle d’Auguste” (And one can compare, without being unfair/The century of Louis to the beautiful century of Augustus).¹ Boileau and his fellow antiquarians were rather slow and disorganised in procuring a proper response, but later Boileau himself simply “proposed that the Academy should adopt as its symbol a group of monkeys admiring themselves in a clear well, with the motto *sibi pulchri*, ‘beautiful in their own eyes’” (Highet 280). By 1699, however, the modernist camp which had been explicitly accused of blind narcissism became considerably more outspoken than it happened to be twelve years ago when Jean Le Clerc openly declared “the decay of belles-lettres” (qtd. in “Ancients and Moderns” 35) and the triumph of the modern intellectual. In the meantime, while according to some critics the “starting point of a “modern” sense of history” (“Literary History” 393) was being set across the Channel, Sir William Temple wrote *An Essay upon the Ancient and Modern Learning* in 1690 which concatenated the *querelle* between the Ancients and the Moderns setting “the terms of much of English Augustan literary debate” (“Ancients and Moderns” 46-7). As a seventeenth-century statesman who later found solace in the pastoral beauty of English landscape gardens,

¹ Translated by the author.

Temple was not only fascinated with Epicurus's placement of "a man's happiness in the tranquillity of mind and indolence of body" (Temple 20) but also was taken by the hortatory curiosities of the garden of the Antiquity. In this respect, Temple's philosophical search for mental and bodily calmness takes place against the backdrop of a garden image which emerged as an Arcadian setting inheriting directly from the philosopher's inspirational fondness of pastoral retreat.² However, it harbours both an Ancient disposition which locates the nature of happiness and virtue in "the most simple, the most noble scenes of nature" (Whately 31) of a distant but vividly familiar bygone period, and a germane discourse that rules out the modernist tendency of procuring socio-literary novelties. It is interesting to note that Temple's antiquarianism can be merely considered the product of his statesmanship since the curriculum of the seventeenth-century grammar school still referred to the classical authors as perennial sources of wisdom. Thus, he was "an ancient without a profound knowledge of antiquity, no more than a pale imitation of his beloved models" (Levine 72). Nevertheless, it appears to be equally valid that this insufficiency would eventually lead to the production of a comprehensive history of England as he considered that "it was a disgrace, therefore, universally deplored that England had no national history to measure up to the classical precepts or ancient examples" (Levine 291). This appears to be a graceful nod to the Ancient historian and Temple's admiration is a well-intentioned extension of the necessities of public life which was hardly informed by a scholarly interest in ancient texts. It rather emerges as a rhetorical manoeuvre seeking for the continuation of national political interests to which the literary interests of the nation appear to have gained an ancillary status. However, it is a respectful manoeuvre looking up to the literary standards of Epicurus and his contemporaries.

Temple's project is a pioneering one. However, the confrontation between these two intellectual camps has been more illustriously introduced to the common reader in Jonathan Swift's prolegomenon to *A Tale of a Tub* which with its typical Scriblerian sense of humour aims at "mockery of misdirected erudition and or modernist positivism" ("Pope and Augustan Verse Satire" 216). In the prolegomenon known as *The Battle of the Books*, the reader is introduced to a raucous battle between books in St. James's Library, which is caused by the Moderns who simmer gradual detestation for the Ancients who happen to be tenants of the higher top of Mount Parnassus and supposedly spoil "the prospect of theirs" (4). In the middle of negotiations between these two intellectual camps, which eventually leads nowhere but to an inescapable fight, the narrator produces an Aesopian intervention, an analogy established between the spider and the bee. The infamous spider whose lodgings are located next to a high window in the library encounters a bee who suddenly gets caught in the cobweb by entering through a broken pane in the window, engaging him in a lengthy discussion. The spider is an orator; he is a hard-headed advocate of his self-earned abilities, an ardent defender and

---

² Edward Burns in his *Restoration Comedy* maintains that the Epicureanism of seventeenth-century England appears to "offer an attractive rationale of 'libertine' behaviour" which was propelled by Thomas Creech's translation of *De Rerum Naturae* (1682) "to a society at once post-revolutionary and incipiently scientific." For this point see Edward Burns, *Restoration Comedy: Crises of Desire and Identity*, Palgrave Macmillan, 1987, p. 75.

upholder of intellectual authenticity. The bee, on the other hand, is a philosopher; he gives the spider credit for excelling in architecture and mathematics, but he is disappointed with his opponent's claim to far superior intellectual virtues than his. Later, the bee's main point of objection to the modernist party is revealed in a socio-culinary context:

So that, in short, the question comes all to this: whether is the nobler being of the two, that which, by a lazy contemplation of four inches round, by an overweening pride, feeding, and engendering on itself, turns all into excrement and venom, producing nothing at all but flybane and a cobweb; or that which, by a universal range, with long search, much study, true judgement, and distinction of things, brings home honey and wax (18).

In this manner, the natural pollinator's constant search for wisdom as opposed to the carnivorous arthropod's illusionary view of himself as the originator of ideas perfectly captures the mood of mutual discontent between the Ancients and the Moderns. Swift's fondness for "probing wounds to their depth, and of enlarging them to open view" (Orrery 116) exposes the Modern who is characterised by his "*inwardness*, invention, and self-sufficiency" (Atkins 3) while the Ancient offers "a traditional view of human limitation" ("Augustan Mode" 21). The Modern's disdain for traditional values along with its need for self-centeredness is for the Ancient "an instance of *amor sui*, the Augustinian sin of Pride" ("Poiesis of Non-Modern" 160). The Ancient, on the other hand, disbands boastful intervention in poetic creation in favour of following an earlier example. In this manner, this disbandment encapsulates the Augustan mode of literary conservatism locating the nature of poetic achievement in the perpetuation of a former example as derived from the poet's ability to imitate "his *exemplar* so faithfully that he became an *exemplar* himself" ("Re-Creating the Canon" 85).

It should be noted here that the French-based source of disputation, which has been handed down to the subsequent literary generation in England, has not been limited to the revivalist missions of Temple and Swift. The Ancients-Moderns dispute appears to be a rather encircling topic of conversation that catches the end of the contemporary question of criticism. For criticism in the eighteenth-century concentrated on the problem of the credentials of the critic ("Institution of criticism" 5), and critics—whether Ancient or Modern—were natural participants of this discussion. The critic who was considered eligible for criticism needed to respond to the value of the Ancient literary forerunners and the excesses of reactionary Modernist interpretations. In this context, it is barely a coincidence that David Hume raises the discussion about the limits of contemporary criticism and critics and in his "Of the Standard of Taste" and argues accordingly:

Thus, though the principles of taste be universal, and, nearly, if not entirely the same in all men; yet few are qualified to give judgements on any work of art, or establish their own sentiment as the standard of beauty (228).

In Hume's view, art criticism derives its general principles from human experience, and it should not be imagined that "on every occasion the feelings of men will be conformable to these rules" (220). He does not consider that mutual human experience would necessarily follow the shape and form of the rules pertaining to art criticism. On the other hand, Hume

puts forward the idea that to discover these rules, one should not take a historically contextualised nominalist approach but a rather object-oriented nominalist approach in evaluating an art object. In other words, he offers a reasonable path; criticism should follow the rules of nature as “certain qualities that are in objects are fitted by nature to produce those particular feelings” (222). In his view, if an art object acquires a beautiful capacity from nature, only then should it be considered beautiful and complete. The ability to criticise, then, should necessarily entail the ability to see what ‘naturally’ produces beauty.³ Since this true-to-nature sense of beauty is already present in the works of the Ancients, Hume offers a reasonable -but not fully Antiquarian- position which also became a reflection on the eighteenth-century crisis of criticism with significant relevance to the debate. However, he does not overlook the fact that even the Ancients included absurdities in their works to a certain extent.

Alexander Pope’s relation to the Ancients-and-Moderns dispute, it appears, has a Humean outlook in essence.⁴ However, it might also be suggested that his association with the dispute appears to be partially an extension of his friendship with Swift. When Swift coined the term “modernism” to make a complaint of the growing commercialisation of traditional literary and moral values (Abel 125) in a letter composed in 12 October 1738, Pope assures him that he loses little by hearing very little of what “this idle and base generation” has to tell him. He adds that his gradual loss of hearing and memory should not be a cause of pain to him in the least (368). Even more so, Pope declares that he opted for making a living on his country’s past literary glories and humbly advises his dear friend to do likewise. Interestingly enough, however, his personal disagreement with the Moderns appears to show a closer affinity with Humean reasonableness since this discontent is documented in one of his earliest major poems, *An Essay on Criticism* where he appears to have already warned the Moderns against trespassing the rules of nature:

But tho’ the Ancients thus their rules invade,
 (As Kings dispense with laws themselves have made)
 Moderns, beware! or if you must offend
 Against the precept, ne’er transgress its End;
 Let it be seldom, and compell’d by need;
 And have, at least, their precedent to plead (lines 161-6)

---

³ Patey maintains that the eighteenth-century critic did not allow an overreaching, limitless sense of criticism as “Whether in the more rationalist model of Dennis, Shaftesbury’s theory of an internal sense, or Pope’s effort to harmonize all alternatives, criticism has standards (the ‘rules’) - the republic of taste is no anarchy - but these are internal to taste itself” (14).

⁴ Although I do not suggest that Hume is primarily responsible for coming up with the idea of ‘standards of the taste’. On the contrary, Patey argues that “Hume’s rhetoric of immediacy, his formulations, in fact, echo Alexander Pope’s *Essay on Criticism* (1711), his chief model in that essay” (“Institution of criticism” 5).

The Humean context of revering the natural standards of aesthetic judgement which informs much the critical interests of Pope's *Essay* obviously assigns a set of "rules for the Conduct of Manners in a Critic", "according to criticism's internal demands (the demands of taste)" ("Institution of criticism" 15). However, Pope locates the natural standards of aesthetic judgement in the Ancient literary models' ability to spot a 'naturally' beauty-evoking literary form/content. Surprisingly enough, elsewhere in the Popean canon, Clarissa's defence of the cultivation of human virtues instead in *The Rape of The Lock* openly treats Modernists with utter contempt and decries their inability to judge in accordance with natural aesthetic standards. Accordingly, the sense of contempt also becomes a decisive marker of Pope's larger philosophical-literary agenda:

And trust me, Dear! good Humour can prevail,

When Airs, and Flights, and Screams, and Scolding fail.

Beauties in vain their pretty Eyes may roll;

Charms strike the Sight, but Merit wins the Soul

(5. 31- 4, 82)

Clarissa's well-formed argument, which delivers the importance of looking beyond the female mystique, not only attempts at a revision of the early eighteenth-century ideal of femininity but also addresses Pope's early formation of an earlier version of virtue ethics.⁵ By doing so, it also signals at a discord between the modern Belinda and the ancient Clarissa. The Moderns may have a claim to intellectual charm, but since they stand in opposition to the precepts of the Ancient literary tradition, does it necessarily mean that the Modernist camp responds to the Humean standards of aesthetic judgment?⁶ If verisimilitude to nature is evocative of poetic beauty and harmony, and poetic harmony evokes virtuous representation, how virtuous is the Modernist poet in the manner Pope (and Hume) speaks of it? Or, does an intellectually reactionary mode in literature necessarily ensure intellectual merit? Pope offers a simple answer: in the manner Boileau defended "the great ancients as standards for imitation in his *Art poétique* (1674)" ("Ancients and Moderns" 35), he defends the view that poetic merit is to be gained through an imitation of the Ancient literary models. This does not denote poetic regression by copying what the Ancient poet considered true to nature, but instead implies the importance of self-schooling by imitating nature. Self-schooling, in this respect, includes closely scrutinising the Homeric or Horatian poetic standard "thereby both correcting our

---

⁵ G. Wilson Knight in his *The Poetry of Alexander Pope* considers architectural symbolism in *The Temple of Fame* as a marker of Pope's interest in "applied" ethics "but not to any static or theoretic virtue" (179). Although Knight's largely spiritualistic / transcendentalist interpretations overshadow Pope's ethical focal points, it contributes to the Aristotelian evaluation of *eudaimonia* which offers a strictly physical and metaphysical teleologicality. Alasdair MacIntyre in *After Virtue* argues that "Aristotle's ethics, expounded as he expounds it, presupposes his metaphysical biology" (148).

⁶ This is also related to the scepticism felt towards the Moderns' compliance with "a norm 'Nature' which is "an immutable standard" for "poetry imitates nature, that is, the universal order of things" ("Poetry, 1660-1740" 104).

understanding of nature and refining—recreating by changing—a literary tradition” (“Institution of criticism” 8-9). In this manner, it emerges as a reasonable project of criticism which promotes intertextual conversation to the point of furthering and bettering our knowledge of artistic imitation through indulging in poetic imitation. After all, “Every Art is best taught by example” as Samuel Johnson explains in a chapter he devotes to Pope due to the fact that “nothing contributes more to the cultivation of propriety than remarks on the works of those who have most excelled” (439).⁷ In this regard, Pope’s speaker in *Essay on Criticism* and Clarissa in *The Rape of the Lock* are close relatives of Swift’s philosopher bee who admires Ancient forms of imagination and understanding. They both attribute teleologicality to nature and become advocates of human and art function that look up to nature as the first *exemplar*.⁸ Following this train of thought, I should like to consider that Pope introduces a similar notion in *The Temple of Fame* in favour of an Augustan mood of antiquarianism. I will argue that *TF* takes a literary hint from the national treasure—Chaucer’s *House of Fame*—to suggest the possibility of a national literary tradition that could rival the excellence of the foreign but ancestral Ancients and also the opportunity to modify the late fourteenth-century poetic design so as to create an ancient firm ground to raise the Ancients-Moderns dispute for discussion. By exploring Pope’s reworking of the late-medieval source-text in an Augustan context, I will try to discover the humorous ways through which Pope responds to the Ancients-Moderns dispute and attempt to identify his poetic mission *contra* the Modernist upheaval of eighteenth-century England. However, before doing that, a vital question arises: why does Pope choose to work against a Chaucerian backdrop? How does a medieval poem whose dreamer/narrator is reputed as a “comic viator” (“Chaucer and Nominalist Questions” 753) furnish his spinous and tacit style of interpretation with poetic tools that speak to the Ancients-Moderns dispute?

National interpretations: Eighteenth-century Chaucer and its relation to the Ancient-Moderns Dispute

Temple’s attempt to create a national genealogy through producing a written record of the English history and the subsequent antiquarians’ mission to nationalise the Ancient position exposes to view the ambition to introduce a national interpretation of the Ancients-Moderns dispute. In this respect, it is possible to read the revival of interest in medieval English literature and Chaucer as part of this project where Chaucer is put forward as an antidote to literary Modernists who “sought to dethrone ‘the prince of poets’” and to challenge

⁷ Although he believed that “between Roman images and English manners there will be an irreconcilable dissimilitude, and the work will be generally uncouth and part-coloured, neither original nor translated, neither ancient nor modern” (435). I will touch upon this authentic Popean dilemma later in this article.

⁸ I have in mind here M.C. Nussbaum’s Capabilities Approach which owes much to the Aristotelian concept of *telos* (end) and defines the function of a being as determined by its teleological end. If so, perhaps it could be argued that Pope offers a much earlier version of the capability approach as his warning to the Modern—“ne’er transgress its end”— might be interpreted as Pope’s indebtedness to Aristotle in the matter of ‘poeticising’ in harmony with human function faithful to nature. For this point, see especially *Creating Capabilities: The Human Development Approach*, Harvard University Press, 2011, pp. 123-43. I certainly do not evoke the meaning of Platonic ideal forms.

“the status of ancient works in the name of universal reason” (“Ancients and Moderns” 55-6). However, the literary interest in Chaucer during the eighteenth-century presents a rather mixed view. His words were often considered decayed “by Time and Custom,” (“Chaucer Allusions” 320)⁹, and his chosen subjects impudent ones (319). Attitudes towards him differ in nature, and yet he was still celebrated as “our Antiquary” (317), the bearer of the “British Lawrel” (318), and Dryden venerated him as a pioneer, “our English Ennius” (qtd. in Sowerby 13). In other words, as much as Chaucer was an outdated poet whose rhyme was difficult to follow for the refined ear of the Augustan poet, he still stood as the Ancient looking from “th’ Elysian Fields” (“Chaucer Allusions” 319). Historical evidence demonstrates the fact that Shakespeare’s fame preceded Chaucer’s rise into prominence due to the accessibility of his texts and their performability, whereas Chaucer “did not come cheap before the late-eighteenth century” (Bowden 185) due to the print culture the genre dictated. However, it did not appear to hold Dryden and Pope back from modernising Chaucer as they not only “procured for themselves the opportunity to create something original and new for a previously unaware audience” but also “produced translations in the form of modernization that carefully balanced admiration with preservation, restoring the fame of those literary masters from long ago by dressing their words in a contemporary fashion” (Larson 5). While this explains why the Augustan Chaucer emerged as a national exemplar whose excellence in the poetic art stood as a literary model, worthy of being imitated along with Milton and Spenser (“Poetry, 1660-1740” 115), it is also explanatory of the fact that the eighteenth-century antiquarian employed Chaucerian imagination as a counter-argument against the Modernist intellectual. Plainly speaking, then, the revival of the Chaucerian mood of writing was a means of tying the present to the past. It was also a means of creating a national literary tradition while carving a niche for the contemporary antiquarian. In this manner, it could be maintained that the Augustan imitation poetry was born out of the combined efforts of the English classicists who popularised the newly-found literary mission of modernising the Ancients, which also involved the attempt at imitating them. As Patey maintains, the Augustan mode of imitation stood as a means of cultural conveyance, allowing and welcoming continuous invention. In making room for literary progress, Patey suggests, the Augustan poet not only creates a space of intertextuality by attempting an imitation of Ancient writers, but also s/he explores the possibility of producing a literary custom that ties the present to the past. In other words, the Augustan poet is “recreating by changing” (“Institution of criticism” 9), thereby finds creativity in alteration. In this manner, the Chaucerian model became a valuable ancient source to be recreated, re-imagined, and re-written to come to terms with the literary past and also with the Humean understanding of the rules of poetic composition.

---

⁹ Also, in Henry Felton, *A Dissertation on Reading the Classics, and Forming a Just Style. Written in the year 1709, 1713* where he Felton believes “Chaucer is too old, I fear, for so young Company as Your Lordship” but considers Spenser a better option. See Richmond P. Bond, “Some Eighteenth-Century Chaucer Allusions,” *Studies in Philology*, vol. 25, no. 3, 1928, p. 320.

Pope's fondness for Chaucer, in a poetic sense, appears to show a great deal of resemblance to Dryden's. Just as Dryden venerated Chaucer as "a perpetual fountain of good sense" (11) in *The Preface to the Fables*, Pope remained "an enthusiast for Chaucer" ("Medieval revival and the Gothic" 471). However, Pope shared with Chaucer's critics that his language remained obscure for his Augustan audience,¹⁰ and yet the fact that he was provided with a Speight edition of the Chaucerian canon at the age of thirteen ("Pope's Chaucer" 180) and produced various re-writings of them indicates that he saw in Chaucer a valuable literary source to be imitated. More importantly, by attempting at an imitation of Chaucer, Pope seeks to legitimise Chaucer and establish him as a national literary model to be looked up to. Thus, he intends to put him "in recognizable costume" (Larson 5) by modernising and editing his texts. In this respect, he approaches the Chaucerian canon as "a performing modernizer" (Larson 29), as a keen-eyed scholar of English literature wishing to canonise an obscure yet fatherly figure with the aim of creating a personal working space for furthering his poetic abilities/policies. Therefore, Pope's eighteenth-century re-modelling of Chaucer's *House of Fame* can be argued to perfectly respond to the *querelle* between the Ancients and the Moderns but at a visibly humorous level. His use of humour, to which Rebecca Price Parkin refers as situated to counter "the eccentric with the concentric" pays attention to "the discrepancy between the ideal and the actual," ("Alexander Pope's Humour" 197), and corresponds to the already pronounced and significantly popularised contrast between the ancient ideal and the modern actual. In other words, *The Temple of Fame* offers a study in humour as a response to an 'early' Modernist inability to marry form with content.

Pope's Chaucerian temple: A stance against Modernisation?

House of Fame, belonging to the Chaucerian dream-vision canon, has an eccentric popularity with its shifts in tone and focus since, in Kathryn L. Lynch's words, it is "so thoroughgoing a parody of the classic literary vision that one can almost reconstruct the major conventions of that genre by working backwards from Chaucer's poem" (Lynch 62). In addition, it is considered to be the most disturbing of Chaucer's dream poems as it exposes the absurdity of attributing certainty to human reason (Lynch 82). Instead, the entirety of the poem proposes the idea that the totality of human experience presents a full picture of contingency. In addition, presented as "a parody of the classic literary vision" (Lynch 61), it comically inverts the basic philosophical content of the Dantean vision which often suggests epistemological maturity on the poetic guide's side, and epistemological strive for maturity on the pupil's side. Geoffrey, who is supposed to be the pupil, does not turn out to be "a particularly avid pupil" ("Hous of Fame" 112). Similarly, the Eagle, who is supposed to be a Virgilian substitute, does not equally "manage to inspire the same sort of trust in his charge that the other guides inspire in theirs" (112). In accordance, it has been maintained by Laurence Eldredge that this comic inversion is primarily the product of a fourteenth-century clash

---

¹⁰ It is also important to note that "Hayman's engraving of the dying Pope in his grotto surrounded by Chaucer, Spenser, Milton, and the Muse" (Barnard "Introduction" 1) can also point towards the canonical status that had been bestowed upon Chaucer by Pope and his contemporaries.

between the *Via Antiqua* and the *Via Moderna*. For instance, “Thomas Bradwardine, a follower of the *Via Antiqua*, devoted the bulk of his *De Causa Dei* to the relation of God to man,” while as the follower of the *Via Moderna* “William of Ockham has a great deal to say on perception, on how perception moves from the senses to the intellect on what trust we can put in our abstractions” (109). In a similar manner, the Eagle directs Geoffrey’s attention to the importance of human experience while Geoffrey is a man of faith; he is faithful to truth itself and condemns the “nominalist excesses” (Lynch 78) of the *Via Moderna*. He can be hardly considered a realist in a Bradwardinian fashion, and he is a proponent of the *Via Antiqua* in the sense that he denies an extremist interpretation of the particularity of human experience. Thus, the contrast between Geoffrey, the dreamer/narrator and his guide directly reflect on the medieval estrangement between the *Via Antiqua* and the *Via Moderna* where the former insists on “granting man far less independence of will than was traditionally the case” and the latter is eager to grant “a more important position to man and to the validity of human reason” (“Hous of Fame” 108). It is this estrangement which defines the mood of comicality in the poem; the irreconcilability of the Eagle’s Modernist dogma of experientiality with Geoffrey’s non-dogmatic take on the experiential limits of human knowledge. It is this irreconcilability between these two modes of understanding of being in the Chaucerian original which turns out to be the centre of the comical survey with regards to the limits of human knowledge. The absence of a middle ground of negotiation between the Ancient and the Modern indicates a laughter-evoking incongruity between these two modes of understanding.

Pope’s *Temple of Fame* offers a re-writing of this tension between the Ancients and the Moderns with a familiar sense of Chaucerian comedy. The particular incongruity between these two stances continues to evoke laughter and produce a “piquant humour” (Lynch 64) in the Augustan counterpart. However, Pope’s version of the story leaves out the introductory books as there is “nothing in the Two first Books that answers to their Title” (6), which means that he annuls the Eagle’s Virgilian status and refuses to assign a pupillary task to his Augustan narrator. Instead, from the very beginning, the narrator prepares the reader for an “Intellectual Scene” (8) and promises to offer a first-hand experience of his arrival at a bewildering territory where he initially sees “the wond’rous Rock” shining like “Parian Marble” (9). The dreamer encounters the names of the Ancients whose “greater Part by hostile Time subdu’d” (9) and from this point onwards, he introduces the reader to a quarrel over the names inscribed on the Parian marble as he discovers that the Modernist critic has attempted to replace the Ancients’ names with their own. The tone of the poem is almost elegiac; the narrator sadly notes that the Ancients’ names are tarnished not only by the destructive forces of nature but also they are tarnished by the destructive force of the Modernist. However, the tone shifts quickly after he encounters a temple dedicated to the goddess Fame which is “Rais’d on a thousand Pillars, wreath’d around/With Lawrel-Foliage” (17). The architectural design of the temple in G. Wilson Knight’s words “shows a harmony as assured as, though less geometrical than, Dante’s” (185). The sculptures of various Ancient personalities “serve to realize an intuition of eternal validity in the great persons concerns” (201). Nevertheless, even

when the narrator describes the architectural grandeur of the sculptures and the interior magnificence of the temple, he keeps referring to the silent fame of the Ancient; he finds the Moderns' claim to fame a rather noisy one and makes an almost Clarissan comment when he mentions the silent train of fair virtue (19). At the centre of the hall of fame stands a sculpture of Homer, "Father of Verse" (20) and next to him, he finds "the Mantuan there in sober Triumph" (21) with his eyes fixed on Virgil, implying a tradition in versification. After taking a long look at all the sculptures belonging to Ancient philosophers and poets, the narrator sees goddess Fame with her handmaids singing glorifying songs in honour of the Ancients, honouring the worthy and dismissing the unworthy from her presence. However, her "blind Sister, fickle Fortune reigns,/And undiscerning, scatters Crown and Chains" (27), insinuating the unjust crowning of the Moderns by mere blind fortune. For him, the Moderns are capable of producing nothing but futile tittle-tattle and unfortunately, "living Virtue is with Envy curst" (29). This, in particular, resonates with Swift's condemnation of the Modernists in the form of a bee since the reader is introduced with a harsh streak of criticism in a waspish manner; a feature of the *Temple* which does much justice to the poet's nickname as 'the wicked wasp of Twickenham'.

Until this point, the narrator's mode/mood of narration swings between admiration and denunciation. In this manner, he skilfully addresses the *bathetic* amusement that the Moderns offer who fail to achieve artistic greatness. The narrator's observations on the Moderns in the *Temple*, then, is on a par with what Pope identifies as their weaknesses in *Peri Bathous* as follows:

Their true Design is Profit or Gain; in order to acquire which, 'tis necessary to procure Applause, by administering Pleasure to the Reader: From whence it follows demonstrably, that their Productions must suited to the Present Taste; and I cannot but congratulate our Age on this peculiar Felicity, that tho' we have made indeed great Progress in all other Branches of Luxury, we are not yet debauch'd with any high relish in Poetry [...]. (11)

The Modernist effort to surpass the intellectual excellence of the Ancients, then, offers nothing but a study in laughability. In this respect, Pope rewrites the Chaucerian poem in support of a contemporary debate, mostly overlooking the epistemological crisis with which the medieval source-text is engaged. However, Pope's versification acquires from the Chaucerian original the humorous tone which largely emanates from incongruity as the Scottish common-sense philosopher James Beattie would later observe in his *Laughter and Ludicrous Composition* in 1764 as the source of laughter. Towards the end of the poem, however, a more violent tone appears to take over as the "the Learned World" (28) is opposed by a troop of "Villains, whom no Faith can fix/Of crooked Counsels and dark Politics" (36). Here, we learn that the members of this troop are arrogant, presumptuous, vicious, and capable of immoral behaviour as well, as they start plotting against the learned crew, spreading rumours here and there. In the end, they leave the temple with the knowing consent of goddess Fame since she "points them out their Course,/Their Date determines, and prescribes their Force" (41). What we get here is a sense of injustice as the truth and lie have become inseparable due to the Modernists' foul work (42). However, this gives rise to an impregnable argument made

in favour of “Th’ Estate which Wits inherit after Death” (42) echoing Geoffrey’s laughter which defames the extra confident nominalist’s—and realist’s—reductive, and perhaps extremist, strive for logicism.

Conclusion

Pope’s *Temple* is an Augustan successor to its Chaucerian ideal. As being an imitation of an ancient design, it stands as a contemporary acknowledgment of the medieval *exemplar*’s poetic authority while preserving the image of Chaucer as a perpetuator of Ancient literary standards. In this context, it heavily acquires from the Ancient Roman tradition which considered *imitatio* as “a form of creativity” (Hutcheon 20) as “*imitatio* is neither plagiarism nor a flaw in the constitutions of Latin literature. It is a dynamic law of its existence” (Wittkower 143, qtd. in Hutcheon 20). It is complimentary, revering of an older mode of composition and rich in an almost elegiac ethos. Nevertheless, it should also be noted that the *Temple of Fame* is a modernised version. Its claims to literary continuity, traditionalism, and even conservatism do not shadow the fact that it is a poetic perpetrator. In this sense, his revisiting of the Chaucerian ‘first example’ does not simply offer a faithful re-making. He invents new ways of meaning-making with “calculating precision” (Larson 24) to imitate Chaucer. It certainly presents a humorous view of the tension between the Ancient and the Modern—humorous in the sense that it is a display of the incompatibility of these two separate modes of knowing—but also it documents, not so peacefully, an early modern rejection of the Modernist disavowal of merit and its entailments which he considers a species of facetiousness. In other words, he expands the meaning of the Chaucerian temple by reforming the medieval onto-epistemic tale to his own advantage. Ironically enough, then, it stands as a modernising project that refuses to abide with the Modernist’s revolutionism which would have taken Boileau and his fellow antiquarians aback. In the end, Pope leaves us with another humorous dilemma: does this revisionary/reformist attitude make him an ‘early’ Modernist? The answer remains hidden in Pope’s unique aptitude for amalgamating tradition and individual talent throughout the poem without resting on an argument *ad antiquitatem*.

References

- ABEL, John F.; "The Personal Relationship of Alexander Pope and Jonathan Swift as Revealed by Their Mutual Correspondence." Unpublished Master's Thesis. Loyola University, 1949.
- ATKINS, G.; Douglas; *Swift's Satires on Modernism: Battlegrounds of Reading and Writing*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- BARNARD, John; "Introduction," *Alexander Pope: The Critical Heritage*, edited by John Barnard, Routledge, 2005, pp. 1-33.
- BOWDEN, Betsy; *Chaucer Aloud: The Varieties of Textual Interpretation*, University of Pennsylvania Press, 1987.
- BOND, Richmond P.; "Some Eighteenth-Century Chaucer Allusions" *Studies in Philology*, vol.25, no.3, 1928, pp.316-399.
- BURNS, Edward; *Restoration Comedy: Crises of Desire and Identity*. Palgrave Macmillan, 1987.
- COHEN, Ralph; "The Augustan Mode in English Poetry" *Eighteenth-Century Studies*, vol. 1, no.1, 1967, pp. 3-32.
- DE MAN, Paul; "Literary History and Literary Modernity" *Daedalus*, vol. 99, no.2, 1970, pp. 384-404.
- DRYDEN, John; *The Preface to The Fables*, edited by W.H. Williams, Cambridge University Press, 1912.
- ELDREDGE, Laurence; "Chaucer's "Hous of Fame" and The Via Moderna" *Neuphilologische Mitteilungen*, vol. 71, no.1, 1970, pp. 105-119.
- HIGHET, Gilbert; *The Classical Tradition: Greek and Roman Influences on Western Literature*. Oxford University Press, 2015.
- HUME, David; "Of the Standard of Taste," *English Essays from Sir Philip Sidney to Macaulay*, edited by C.W.Eliott. P.F.Collier & Son, 1910.
- HUTCHEON, Linda; *A Theory of Adaptation*, Routledge, 2006.
- JOHNSON, Samuel; *The Lives of the Poets: A Selection*, edited by Roger Lonsdale, Oxford University Press, 2009.
- KNIGHT, G. Wilson; *The Poetry of Alexander Pope: Laureate of Peace*, Routledge and Kegan Paul, 1955.
- LEVINE, Joseph M.; *Battle of the Books: History and Literature in the Augustan Age*. Cornell University Press, 1991.
- LYNCH, Kathryn L.; *Chaucer's Philosophical Vision*. Chaucer Studies XXVII. D.S. Brewer, 2000.
- MACINTYRE, Alasdair; *After Virtue: A Study in Moral Theory*. 3rd ed. University of Notre Dame Press, 2007.
- NOKES, David; "Pope's Chaucer," *The Review of English Studies*, vol. 27, no.106, 1976, pp. 180-182.
- NUSSBAUM, M.C.; *Creating Capabilities: The Human Development Approach*, Harvard University Press, 2011.
- ORRERY, John Boyle; "Remarks on the Life and Writing of Dr. Jonathan Swift, Dean of St. Patrick's, Dublin. In a Series of Letters from John Earl of Orrery to his Son, the Honourable Hamilton Boyle, 1752," *Jonathan Swift: The Critical Heritage*, edited by Kathleen Williams, Routledge, 2002, pp. 115-131.
- PARKIN, Rebecca Price; "The Quality of Alexander Pope's Humour," *College English*, vol. 14, no.4, 1953, pp. 197-202.
- PATEY, Douglas Lane; "Ancients and Moderns," *The Cambridge History of Literary Criticism Vol.4: The Eighteenth Century*, edited by H.B. Nisbet and Claude Rawson. Cambridge University Press, 2005, pp. 32-75.
- . "The institution of criticism in the eighteenth-century," *The Cambridge History of Literary Criticism Vol.4: The Eighteenth Century*, edited by H.B. Nisbet and Claude Rawson. Cambridge University Press, 2005, pp. 3-31.
- PECK, Russell A.; "Chaucer and the Nominalist Questions," *Speculum* vol. 53, 1978, pp.145-60.
- POPE, Alexander; *Essay on Criticism*, edited by John Churton Collins, Macmillan and Co., 1896.
- .; *The Art of Sinking in Poetry: Martinus Scriblerius' Peri Bathous*. Russell & Russell, 1968.

- .; *The Rape of The Lock*, edited by Cynthia Wall. Bedford Books, 1998.
- .; *The Temple of Fame: A Vision*. 2nd ed. Bernard Lintott, 1715.
- SABOR, Peter; "Medieval revival and the Gothic," *The Cambridge History of Literary Criticism Vol.4: The Eighteenth Century*, edited by H.B. Nisbet and Claude Rawson. Cambridge University Press, 2005, pp. 470-489.
- SAMBROOK, James; "Poetry, 1660-1740," *The Cambridge History of Literary Criticism Vol.4: The Eighteenth Century*, edited by H.B. Nisbet and Claude Rawson. Cambridge University Press, 2005, pp. 75-117.
- SOWERBY, Robin; *The Augustan Art of Poetry: Augustan Translation of the Classics*, Oxford University Press, 2006.
- SWIFT, Jonathan; *The Battle of the books, with selections from the literature of the Phalaris controversy*, Chatto and Windus, 1908.
- TEMPLE, William; *Upon the gardens of Epicurus, with other 17th century garden essays*, Chatto and Windus, 1908.
- QUNITERO, Ruben; "Pope and Augustan Verse Satire," *A Companion to Satire*, edited by Ruben Quintero Blackwell, 2007, pp. 212-232.
- WHATELY, Thomas; *Observations on Modern Gardening: An Eighteenth-Century Study of the English Landscape Garden*. The Boydell Press, 2016.
- ZETZEL, James E.G.; "Re-Creating the Canon: Augustan Poetry and the Alexandrian Past," *Critical Inquiry*, vol.10, no.1, 1983, pp. 83-105.
- ZIMPFER, Nathalie; "The Poïesis of Non-Modern Modernity: Swift's *Battle of the Books*," *Revue de la Société d'études anglo-américaines des XVIIe et XVIIIe siècles*, HS3, 2013, pp. 157-70.

Extended Abstract

Bu makale, Alexander Pope'un *The Temple of Fame* isimli eserini on sekizinci yüzyıl İngiltere'sinde çokça tartışılan Antikler-Modernler tartışması bağlamında değerlendirmeyi ve bu şiirdeki mizah kullanımının yazarın anti-Modern eğilimini nasıl gün yüzüne çıkardığını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, öncelikli olarak bu tartışmanın Fransa'daki kökenleri ortaya konulacak ve daha sonra İngiltere'deki yansımaları incelenecektir. On yedinci yüzyıl Fransa'sında Antik edebiyat eserlerinin ve yazarlarının değerine vurguda bulunan Antikçiler, ya da bir diğer deyişle, klasisistler, edebiyatta yeni gelişen türlerin ve yazım biçimlerinin savunucuları olan Modernleri çokça eleştirmişler ve Modernleri kör bir narsisizm ile suçlamışlardır. Buna karşılık, Modernler de Antikçileri edebi yeniliğin, değişimin ve gelişimin önünde durmakla suçlamışlardır. Bu tartışmanın Fransız kökenli olup olmadığı konusu tartışmalıdır, ancak yine de bu iki taraf arasındaki gerilimin en belirgin olarak gözüktüğü yer Fransa olmuştur. Kanal ötesindeki bu tartışmanın daha sonraki yansıması ise en belirgin olarak İngiltere'de Sir William Temple'in 1690 yılında kaleme aldığı *An Essay upon the Ancient and Modern Learning* başlıklı yazısında görülmüştür. Temple burada, daha sonraları Augustus dönemi İngiliz edebi eleştirisinin ana hatlarını ortaya koyduğu söylenen fikirlerini öne sürerken, aynı zamanda kendisinin Epikürosçu erdem ve mutluluk anlayışına olan ilgisini ve dolayısıyla da Antikçi pozisyon almasını sergilemiştir. Temple'dan sonra bu fikrin ve tartışmanın okuyucuya sunulduğu en çarpıcı örneklerden biri de Jonathan Swift'in *A Tale of a Tub* isimli öyküsüne yazdığı giriş olan *The Battle of the Books*'tur. Burada, Swift can alıcı bir tasvir ile Antikçiler'i çalışan, üreten, eski edebi gelenekten kopmadan çalışan arılar olarak betimlerken, Modernleri ise arıyı tuzağına ve ağına çekmeye çalışan kötücül bir örümcek olarak betimlemiştir. Swift burada neredeyse, Modern örümceği aç gözlü ve hırslı olarak tarif ederek aslında bu tartışmada Augustus dönemi edebiyatçılarına St. Augustus'un daha önce tarif ettiği kibir günahından kaçınmalarını öğütlemektedir. Bütün bu tarihsel bağlamın önemi ise şurada yatmaktadır: Alexander Pope böylesi bir tartışmanın içerisine doğmuş, bu tartışmanın içerisinde yetişmiş bir yazardır ve gerek içinde bulunduğu tarihsel bağlam ve gerekse de Jonathan Swift'le olan yakın arkadaşlığı nedeniyle, bu edebi tartışmanın tam ortasında durmaktadır. Ayrıca, yine Pope'un on sekizinci yüzyılda kurulmuş, resmi olmayan bir edebiyat çevresi olan The Scriblerus Club'la olan yakın ilişkileri dolayısıyla da Antikçi taraf ile yakın edebi bağları bulunmaktadır. Bu bağlamda, Alexander Pope'un on dördüncü yüzyıl İngiliz şairi Geoffrey Chaucer'in *House of Fame*'ini yeniden yazmaya kalkışması bir rastlantı değildir ve aksine onun Antikler-Modernler tartışmasındaki duruşunu ortaya koymuştur. Çünkü on sekizinci yüzyıl İngiliz edebiyatının en önemli yazarlarından ve İngiliz edebiyat eleştirisinin kurucusu olarak anılan John Dryden'dan itibaren, Geoffrey Chaucer'in edebi kanonu bir çekim merkezi olmuş ve döneminin edebiyat anlayışına göre değişiklikler yapılarak, Dryden da dahil olmak üzere birçok yazar tarafından şiirleri okuyucuya sunulmuştur. Burada dikkat çeken şudur ki, her ne kadar on sekizinci yüzyıl İngiliz edebiyatçıları çokça Chaucer'in dilinin iyi anlaşılmasından, eski oluşundan ve hatta gereksizce müstehcen oluşundan yakınmışlarsa da onun şiirlerini okuma ve anlama uğraşına devam etmişlerdir. Bu noktada, İngiliz edebiyatının kurucusu olarak anılan Chaucer'ı, Antik Yunan ve Roma yazarlarına eş değer bir milli edebi öncü, kahraman ve ilk örnek olarak görmüşlerdir. On sekizinci yüzyıl yazarları tarafından neredeyse bir milli "Antik" olarak ilan edilen Chaucer, aynı Antik Yunan ve Roma yazarları gibi taklit edilmeye ve yeniden yazılmaya değer bir kaynak olarak görülmüştür. Alexander Pope da *The Temple of Fame* isimli eserinde böyle bir bakış açısıyla, *House of Fame*'i özgün eserin ilk iki bölümünü atıp üçüncü bölümden itibaren yeniden yazmış ve gerek G. Wilson Knight'ın söylediği gibi Fame tapınağının Antik mimarisine dikkat çekerek ve gerekse de Antikleri öven şarkıcıların şarkılarına odaklanarak, Antikler ve Modernler tartışmasını milli bir Orta Çağ eseri

üzerinden tartışmıştır. Bunu yaparak Pope, son derece ağıtvari bir biçimde nasıl Antik eserlerin, kişiliklerin ve kavramların unutulduğunu, bunun yerini Modern aşırılıkların aldığını ifade eder. Bu bakımdan, Pope tam bir Antikçidir ve hem Chaucer'ın şiirinin on sekizinci yüzyıl edebi bilincine aktarılmasına ve hem de Antikler-Modernler tartışmasının devamlılığına katkıda bulunmuştur. Ancak, makalenin sonuç bölümünde şu düşünce tartışılmaktadır: Pope, *The Temple of Fame*'de her ne kadar Antikçi bir tavır sergilemiş olsa da Antik bir şiiri yeniden yazarak acaba tam da Antiklerin karşı olduğu şeyi mi yapmaktadır yoksa yeniden yazım yoluyla Antik mirasın taşınmasına yardımcı mı olmaktadır? Bu sorunun yanıtı gelenek ve bireysel edebi yeteneği bir araya getirmekte çok başarılı olan Pope'un bu ağıtvari çerçevenin arkasına ustalıkla gizlediği mizahında aranmalıdır.

Makalenin Geliş Tarihi: 15 Nisan 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 15 Haziran 2021

**THE ROLE OF SCIENCE, TECHNOLOGY AND APOCALYPSE IN THE DYSTOPIAN
FICTIONS: MARY SHELLEY'S *FRANKENSTEIN* AND ALDOUS HUXLEY'S *BRAVE
NEW WORLD***

DİSTOPIK KURGULARDA BİLİM, TEKNOLOJİ VE KIYAMETİN ROLÜ: MARY SHELLEY'NİN
FRANKENSTEIN'İ VE ALDOUS HUXLEY'İN *CESUR YENİ DÜNYA*'SI

Selçuk Tatar*

Abstract

This study aims to focus on the concepts of science, technology, and apocalypse in dystopian novels. Dystopian fiction has lately become an important literary genre within speculative fiction in English and Contemporary World Literature. It is not possible to think of dystopian fiction apart from the utopian tradition, which has a long oral and written history. Therefore, In this study, after focusing on the similarities and differences of dystopian and utopian fiction, Mary Shelley's *Frankenstein* and Aldous Huxley's *Brave New World*, both of which contributed to the development of dystopian fiction as a subgenre of science fiction, will be discussed separately. Actually, it will be argued not only how both authors deal with science, technology, and apocalyptic elements in their novels but also how they criticize their own societies through the dystopian vision of these works. Moreover, the societies depicted by Shelley and Huxley will be debated to demonstrate the visible or invisible ties to the 'authority', which is thought to be the potential perpetrator of the feelings of fear, suffering and helplessness that permeate the societies.

Keywords: *Technology, Science, Apocalypse, Frankenstein, Brave New World.*

* Doktora Öğrencisi., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, selcuktatar@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2569-1584

Öz

Bu çalışma, İngiliz ve çağdaş dünya edebiyatında önemli bir edebi gelenek haline gelen distopyalarda bilim, teknoloji ve kıyamet kavramlarının rolü üzerine odaklanmayı amaçlamıştır. Distopya türünde yazılan eserleri, sözlü ve yazılı olmak üzere uzunca bir tarihe sahip olan ütopya geleneğinden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Bu sebeple, bu çalışma içerisinde, her iki türün kavramsal benzerlikleri ve farklılıkları açıklandıktan sonra distopik kurgunun bilim kurgunun bir alt türü olarak gelişmesine katkıda sağlayan Mary Shelley'nin *Frankenstein*'i ve Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı ayrı ayrı incelenecektir. Bu inceleme yapılırken ise, her iki yazarın bilim, teknoloji ve kıyamet unsurlarını bu romanlarda nasıl ele aldığına değinilecek ve bu kavramlar üzerinden içinde buldukları toplumlara yönelik ortaya koydukları bakış açısı ve eleştiriler de irdelenecektir. Aynı zamanda, hem Shelley'nin hem de Huxley'nin tasvir ettiği toplumlar ve bu toplumlara nüfuz etmiş korku, ıstırap ve çaresizlik duygularının potansiyel fail olduğu düşünülen 'otorite' ile görünür veya görünmez bağları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Bilim, Kıyamet, *Frankenstein*, *Brave New World*.

Introduction

Utopias and dystopias have been considered, interpreted, and used as reflections of current societies or, from another perspective, predictions for the future destinies of these societies. Utopias primarily postulate the trappings of an elaborate thought experiment in which a partially different society, either current or future, is described rather than the usual ones to achieve the goal of creating a well-organized society. On the contrary, dystopia is a type of utopia in which everything has gone wrong or a utopia that only serves for the specific and the privileged social classes (Gordin, 2010: 1). As Garry Potter states dystopias usually show societies' common sense against horrors, sufferings, and helplessness which are mainly motivated by the fear of abused technology, science and in a larger context 'knowledge'. According to Potter, the desperation and fear that a technologically progressed future would bring are quite significant characteristics of dystopias. Actually, dystopian works aim to prove that the essence of world politics is based on complicating the societies' problems rather than solving them. Also, dystopian fiction is mainly based on the current facts as well as extremely possible future pathways and results. The philosophy and scientific content of dystopias leads to a high probability of hopelessness in terms of avoiding an inevitable future of misery and deprivation (Potter, 2012: 265).

Both Mary Shelley's *Frankenstein* and Aldous Huxley's *Brave New World* might be regarded as significant, early dystopian fictions of English literature that are formed around the feelings of horror, suffering, and helplessness which stem from the fear of abused science, technology and a possible end of the world (apocalypse). To put it more succinctly, both novels aim to warn societies about the abuse of science and technology. When *Brave New World* mostly depicts a society that has been socially engineered for unconditional happiness and is designed to be extremely stable, *Frankenstein* goals to point out that unrestrained science may easily cause the apocalypse of the world. Both novels implicitly blame authorities for abusing science and knowledge for the sake of sustaining their own existence. Focusing on these aspects, this

paper will examine Shelley's *Frankenstein* and Huxley's *Brave New World* in terms of not only the abuse of science and technology, but also the concept of apocalypse to demonstrate the visible or invisible links to the potential perpetrator, "authority".

The Abuse of Science and Technology

In Mary Shelley's *Frankenstein*, the protagonist Victor Frankenstein, portrayed as an ambitious young scientist, attempts to give life to the bits and the pieces of the dead bodies just like mentioned in the myth of Prometheus. However, when his creation comes to life, Frankenstein is terrified and flees the scene. He immediately realizes that this creation turns out to be very dangerous, with no way of controlling him (creature): "*Frankenstein, too, is filled with horror when he sees the monster. He cannot sustain the sight of his creation, fleeing immediately upon its animation precisely so as not to see it, thereafter "shunn[ing] the face of man" precisely so as not to encounter therein the monster's face*" (Dutoit, 1994: 854). Frankenstein's excitement is being replaced by anxiety and revulsion.

As narrated in the letters of Robert Walton, the captain of a ship heading for the North Pole, Victor Frankenstein is obsessed by the need to find the secret of life and believes he has discovered it after many years of study. Hereby, his interest in science is motivated by the agonies he felt as a result of the deaths of his family members. He has devoted himself to science in order to deal with his death-related traumas. In fact, Frankenstein, who can never escape these burdens and seeks a solution by questioning the concept of death in all aspects of social life, frequently dreams about the people, particularly his mother, he has lost. He is mostly surrounded and influenced by these horrifying images of the death:

"But it was in vain; I slept, indeed, but I was disturbed by the wildest dreams. I thought I saw Elizabeth, in the bloom of health, walking in the streets of Ingolstadt. Delighted and surprised, I embraced her; but as I imprinted the first kiss on her lips, they became livid with the hue of death; her features appeared to change, and I thought that I held the corpse of my dead mother in my arms..." (Shelley, 2011: 48).

His passion, on the other hand, has been inspired by newly developing technological experiences such as electricity, the manufacturing industry, steam engines, etc. At the time Shelley wrote this novel, technology was rapidly advancing with the help of the Industrial Revolution. It began to offer many new opportunities that not only made daily social life easier but also allowed scientists to reconsider the conventional ideas and practices related to humanity. So, Shelley portrayed Frankenstein as a character who is not only very eager to learn about mankind's secrets but also often brutal and fierce. In other words, his passions are so strong and intense that he never considers the possible negative consequences of his scientific experiments. Even if Frankenstein's emotions look like childish pursuits of his temper, they are chiefly related to his earnest but unrestrained desire to know everything about the life. To Shelley, his desire might be seen as metaphysical since he persistently wants to know about the mysteries of both heaven and earth. Besides, he desires to learn whether it is the external material of life or the inward essence of nature and the mystical soul of man that occupies him (Shelley, 2011: 26).

Nevertheless, in the context of the novel, Frankenstein ignores the potential risks by focusing solely on his intentions, and he is unable to predict how this animated creature will interact with other living beings such as humans and animals. M.B Seabury points out Frankenstein's devotion of scientific experimentation with these words: "*Rather than seeking it inwardly via compassion or empathy, the protagonist devotes his life to achieving wisdom through scientific experimentation*" (Seabury, 2001: 43). When the creation process is completed and Frankenstein sees the results for the first time, he regrets relying too strictly on science and knowledge. He not only loses interest in science and knowledge but also despises what he has created. At this point, Victor Frankenstein sincerely admits that he has created a monster that would commit horrific crimes. He has a vague feeling that it is not over yet and he expects that this monster will annihilate all memories of the past and change every conventional substance of the society. Eventually, he utters these words to express his deep sadness and hatred that he felt against the monster: "*When I thought of him I gnashed my teeth, my eyes became inflamed, and I ardently wished to extinguish that life which I had so thoughtlessly bestowed*" (Shelley, 2011: 79).

From Shelley's perspective, both science and technology carry the risk of being abused and destroying society. Accordingly, 'the monster' created by Frankenstein also symbolizes this risk with his potential of devastating the world unless he is exterminated by other livings one way or another. Yet, there are no visible traces of authority or government which should limit the scope of scientific search and take necessary precautions against the possible risk of unethical scientific experiments that might pass the borders of humanity.

Likewise, Shelley draws a parallel between Frankenstein and the Greek mythological figure Prometheus, who steals the fire from Zeus and gives it to the mortals for the benefit of humanity. The novel's use of light as a metaphor for knowledge and its inherent limitations emphasizes this relation to the Prometheus myth. When the monster comes across a fire in the woods, for example, he is mesmerized by its power to shed light into the night. He notices that his unlimited energy and ambition to know everything would lead him to be much superior to others. In the dystopian atmosphere of the novel, since Shelley had some concerns that were primarily motivated by fear of technology; she deliberately created a catastrophic world to warn people about the potentially negative consequences of technological advancements and innovations (Seabury, 2001: 43).

Beside these, regarding the monster's learning process, it is possible to deduct that he has the opportunity to improve himself by observing the cottagers who do not live in the city centre due to being in exile. Ronald Britton describes this process as: "*The Monster explains that, after leaving his birth place in Frankenstein's rooms, he eventually had found a family living in a cottage on which he could spy unseen. There with a mixture of observation and idealization he had learnt language, history and human relationships*" (Britton, 2015: 7). Not only does he learn by observing these people, but he also learns by reading books like *Paradise Lost*, *Plutarch's Lives*, and *The Sorrows of Werther*. This is a sort of self-education process in which the monster tries to have

supremacy over the people and isolates himself from the rest of the society. Indeed, he is aware that he will never be able to fit the system of the conventional society:

"It was dark when I awoke; I felt cold also, and half frightened, as it were, on a sensation of cold, I had covered myself with some clothes, but these were insufficient to secure me from the dews of night. instinctively, finding myself so desolate. Before I had quitted your apartment, I was a poor, helpless, miserable wretch; I knew, and could distinguish, nothing; but feeling pain invade me on all sides, I sat down and wept" (Shelley, 2011: 90).

After observing the cottagers, he additionally infers that his disposition will not allow him to settle a standard life as the other beings (people) do because he realizes that he has no friends and relations. He did not have his own infancy days. His past is blank and there are several explanations for him to feel himself "other", "marginalized", and "excluded". At one point he describes his situation as follows: *"From my earliest remembrance I had been as I then was in height and proportion. I had never yet seen a being resembling me, or who claimed any intercourse with me. What was I? The question again recurred, to be answered only with groans"* (Shelley, 2011: 107). His observation over the daily life and family structure of the cottagers urges him to question his identity. Hence, on the one hand, the monster acts destructive and murderous, while on the other, he tries to persuade Victor Frankenstein to create another female 'creature' in order to ease his loneliness. In this context, learning, or more precisely experience, leads the monster to see himself as Victor Frankenstein's master:

"Slave, I before reasoned with you, but you have proved yourself unworthy of my condescension. Remember that I have power; you believe yourself miserable, but I can make you so wretched that the light of day will be hateful to you. You are my creator, but I am your master; obey" (Shelley: 2011: 155).

The monster attempts to control his creator because of the exceeding knowledge and power he possesses. Obviously, due to the potential advances that high technology and science may bring, creatures or robots (artificial intelligence) produced by humans may use their knowledge to seize control of the world and this may help authorities to maintain and increase their control over societies. Shelley criticizes this exceeding knowledge of the monster because of the role change between the creator and the created. She implies that no ethical boundary on scientific experiments may lead the societies to the chaos and empower the machines or creatures.

Moreover, Aldous Huxley's dystopian fiction, *Brave New World*, also depicts how future technologies drastically transform both sociological phenomena of the human condition and the commonly held view of the world. In his novel, Huxley highlights the potential of technology not only as a tool for the government to control the masses, but also as a well-designed governing system that allows authorities to assert power over the human mind. Huxley illustrates the novel's main idea as follows: *"The theme of Brave New World is not the advancement of science as such; it is the advancement of the science as it affects human individual"* (Huxley, 1998: xi). In addition, Bob Barr mentions that in the dystopian atmosphere of *Brave New World*, technology and science become significant tools which help the government protect its sustainability:

“...repeatedly conditions its citizens to use “soma” and attend the “feelies,” to afford them a sense of pleasure. The control mechanisms are designed to render the consumer complacent and intellectually lethargic. Indeed, the government agents in Huxley’s satirical Utopian world especially its benign dictator, Mustapha Mond” (Barr, 2010: 849).

In *Brave New World*, as a result of high-technology and science, the ‘Bokanovsky Process’, reorganizes the social structure of the society. During this process, a strong conditioning of the inhabitants is available. To be more specific, babies are born in test tubes rather than mothers' wombs and socialized for specific societal roles. They are classified and biologically adapted according to a strict Cast System: “We also predestine and condition. We decant our babies as socialized human beings, as Alphas or Epsilons, as future sewage workers or future” (Huxley, 1998: 13). In other words, while changing the codes of genetics, the government intends to control the individuals from the very beginning of their lives. This is called the polished progress of society:

“One egg, one embryo, one adult-normality. But a bokanovskified egg will bud, will proliferate, will divide. From eight to ninety-six buds, and every bud will grow into a perfectly formed embryo, and every embryo into a full-sized adult. Making ninety-six human beings grow where only one grew before. Progres...” (Huxley, 1998: 6).

This process might be called as a direct biological engineering and social construction project. In fact, there is a rigid system of stratification from Alphas to Deltas. Most of them are pleased with their social status, regardless of caste, and their phenotype has been raised to embrace it. Since everyone's basic needs are met, and ‘soma’ pills are easily accessible whenever someone is nervous or depressed, feelings of pain, misery, and unhappiness are practically unknown. In this rigid system, sexual relationships are common and casual. Relevantly, committed relationships are discouraged to prevent any sort of unrest that might destroy the authority of government (Morgan, Shanahan and Welsh, 2005: 130). Obviously, in *Brave New World*, Huxley especially focused on the science of biological engineering, to show us how a possible future government would regulate the masses and shape the society for the sake of its own survival.

Throughout the novel, the emergence of artificial reproduction is shown as a key to the overpopulation problem by the world’s government. Yet, the government abuses this process to form the society and raise bodies to protect itself and prevent any possible attack to its authority: “Bokanovsky’s Process allows the World Controllers to maintain the population at levels necessary for their continued overlordship, while at the same time managing that population so as to stem any potential revolutionary tides” (Morgan, Shanahan and Welsh, 2005: 132).

As in *Frankenstein*, it is obvious that reflections of scientific innovations and technological advancements in *Brave New World* have already happened to be abused in terms of forming peoples’ lives and helping the government to control people with mechanisms such as biological engineering and dreaming pills. In this perspective, it can be claimed that both

Frankenstein and *Brave New World's* contents of the dystopia provide us a common warning about a near certain hopelessness with respect to the domination of technology and science.

Apocalypse

Another remarkable concern of dystopian fiction is to reflect the fear of a possible apocalypse which has various and controversial meanings in both religious and historical contexts. Nonetheless, Riva Castleman explains the term shortly as follows: "*apocalypse is often thought to mean cataclysm, chaos, or the end of the world*" (Castleman, 1994: 6). In terms of using technology and science as a tool to mirror or alert us about possible future scenarios, this definition can be traced in both *Frankenstein* and *Brave New World*. Given Shelley's attitude in *Frankenstein*, it can be asserted that the monster, created by a human being, is portrayed as a possible threat for exterminating life and ending the world due to his manners and truly becomes aware of his own potential:

"Cursed, cursed creator! Why did I live? Why, in that instant, did I not extinguish the spark of existence which you had so wantonly bestowed? I know not; despair had not yet taken possession of me; my feelings were those of rage and revenge. I could with pleasure have destroyed the cottage and its inhabitants, and have glutted myself with their shrieks and misery" (Shelley, 2011: 123).

In this context, 'the monster' acts and speaks as if he were God after especially completing his self-education process and realizing his own infinite potential. What's more, he curses them for ignoring and isolating him rather than for their faults against him. Therefore, he urges Victor Frankenstein to create another being exactly like him to ease his solitude and to hasten the destruction of the world. Frankenstein is about to form another being without knowing the possible consequences. She might become ten thousand times more destructive than her mate. Besides, the monster vows to leave man's company and hides in the desert, yet there is a probability that she might refuse to comply with any convention made before her creation and refrain from isolating herself (Shelley, 2011: 153).

Even if Victor Frankenstein initially accepts to create a companion to 'the monster', then he frightens to be the perpetrator of a probable apocalypse and rejects creating another being: "*Shall I create another like yourself, whose joint wickedness might desolate the world? Begone! I have answered you; you may torture me, but I will never consent*" (Shelley, 2011: 131). In this part, he explains his own reasons to the monster, even if he notices that the monster will annihilate his family and possibly other innocent people as well. Victor Frankenstein's reaction to the monster's request for a companion proves the link between the fear of technology and the possibility of an apocalypse:

"How can you, who long for the love and sympathy of man, persevere in this exile? You will return, and again seek their kindness, and you will meet with their detestation; your evil passions will be renewed, and you will then have a companion to aid you in the task of destruction" (Shelley, 2011: 133).

Actually, this case might be considered as Shelley's way of thinking about newly developing technology and scientific experiments which were harshly criticized at the

beginning of the nineteenth century. Hereby, she implicitly points out the potential risks of these advancements and draws our attention to the apocalypse that may happen soon because of people's desire for uncontrolled and unlimited scientific experiments.

Like in Shelley's *Frankenstein*, Aldous Huxley's *Brave New World* features that abuse of technology and science not only changes lifestyles of society in terms of social and political perspectives, but also prepares the end of the world, apocalypse. Joanne Woiak associates Huxley's mentioned purpose with the dehumanization process as below:

"The extreme scenario depicted in the book—featuring totalitarianism, suppression of emotions, ignorance and apathy, rampant consumerism, and vacuous entertainments such as promiscuous sex and the "feelies"— has most commonly been read as a cautionary tale about the dehumanizing effects of technology and the growing influence of cultural trends that Huxley abhorred" (Woiak, 2007: 107).

Regarding what Woiak declares about the dehumanizing effects of technology, it is possible to draw a parallel between the revolutionary social project, the 'Bokanovsky Process', and the apocalypse that means the end of the known world. With the help of this social project, society is divided into five casts ranging from ruling class to the laboring ones to use population efficiently: *"Mass-produced bottle-babies are 'predestined' to their future jobs using eugenic selection, cloning, and conditioning; after 'decanting' from artificial wombs they are subjected to a lifetime of brainwashing techniques designed by "Emotional Engineers" (Woiak, 2007: 107).* On the other hand, the government only let thirty percent of the female embryos grow and this makes an explanation how technology would manipulate the human population and would bring the world on the brink of collapse and apocalypse:

"...in the vast majority of cases, fertility is merely a nuisance. One fertile ovary in twelve hundred—that would really be quite sufficient for our purposes. But we want to have a good choice. And of course one must always have an enormous margin of safety. So we allow as many as thirty per cent of the female embryos to develop normally. The others get a dose of male sex-hormone every twenty-four metres for the rest of the course" (Huxley, 1998: 13).

Huxley's portrayal of the new world may be interpreted as both a powerful apocalyptic and a post-apocalyptic allusion from this perspective because the depicted society, "World State", was already survived from an apocalyptic era. In the novel, a very destructive war broke out and caused a huge physical damage because of the excessive usage of chemical and biological weapons. In this post-apocalyptic atmosphere, authorities decided to control the science and create a docile society: *"That was when science first began to be controlled—after the Nine Years' War. People were ready to have even their appetites controlled then. Anything for a quiet life. We've gone on controlling ever since. It hasn't been very good for truth, of course. But it's been very good for happiness" (Huxley, 1998: 228).* Also, if compare it with Shelley's *Frankenstein*, it is possible to say that Huxley constructs an imaginary future universe, while Shelley simply depicts the known world as a potential threat. To put it another way, though Shelley points to an uncertain end of the planet or a future apocalypse, Huxley focuses on a future civilization that has already been destroyed and evolved into another end.

Conclusion

In conclusion, both Shelley's *Frankenstein* and Huxley's *Brave New World* represent not only the uncontrollable effects of science and technology but also the idea of apocalypse in terms of visible or invisible ties to the 'authority' which is thought to be the potential perpetrator of the feelings of fear, suffering and helplessness that permeate the societies. In *Frankenstein*, authorities have not established any ethical boundaries or rigorous rules to prevent people from exploiting science and technology. Therefore, there is no direct intervention available. On the other hand, in *Brave New World*, the government is portrayed as a direct perpetrator of horrors, sufferings, and helplessness which are mainly motivated by the implementation of uncontrolled technology and science. Also, both novels strictly warn us about that it is impossible to predict the consequences of our current and future scientific and technological advances which might be easily abused by malicious people and powerful authorities. Besides, both Mary Shelley and Aldous Huxley depict two contrasting but related dystopian fictions that explore the catastrophic consequences of out-of-control technology and science and serve as a warning about the dangers of misusing those. Lastly, Shelley and Huxley point out the possible results of the abused science and technology by referring the end of time in an (post) apocalyptic way.

References

- Barr, B. (2010). Aldous Huxley's *Brave New World*—still a Chilling Vision After All These Years. *Michigan Law Review*, 108(6), 847-857. Retrieved March 11, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/40645848>
- Britton, R. (2015). Mary Shelley's *Frankenstein*: what made the Monster monstrous?. *The Journal of analytical psychology*, 60(1), 1–11. <https://doi.org/10.1111/1468-5922.12126>
- Castleman, R. (1994). Apocalypse. *MoMA*, (18), 6-11. Retrieved March 14, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/4381271>
- Dutoit, T. (1994). Re-Specting the Face as the Moral (of) Fiction in Mary Shelley's *Frankenstein*. *MLN*, 109(5), 847-871. doi:10.2307/2904709
- Gordin, M. D., Tilley, H. L., & Prakash, G. (2010). *Utopia/dystopia: Conditions of historical possibility*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Huxley, A. (1998). *Brave New World*. New York: HarperPerennial.
- Morgan, S., Shanahan, S., & Welsh, W. (2005). Brave New Worlds: Philosophy, Politics, and Science in Human Biotechnology. *Population and Development Review*, 31(1), 127-144. Retrieved April 10, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/3401441>
- Potter, G. (2012). Imaginaries and Realities, Utopia and Dystopia. *Alternate Routes: A Journal of Critical Social Research*, 23. Retrieved from <http://www.alternateroutes.ca/index.php/ar/article/view/15869>
- Shelley, M. (2011). *Frankenstein*. İstanbul: Dejavu Prints.
- Woiak, J. (2007). Designing a Brave New World: Eugenics, Politics, and Fiction. *The Public Historian*, 29(3), 105-129. doi:10.1525/tph.2007.29.3.105
- Seabury, M. B. (2008). The Monsters We Create: Woman on the Edge of Time and *Frankenstein*. In T. Burns (Ed.), *Children's Literature Review* (Vol. 133). Gale. (Reprinted from *Critique*, 2001, Winter, 42[2], 131-143) <https://link.gale.com/apps/doc/PDEOCU016794808/LCO?u=ege&sid=LCO&xid=25a464ac>

Extended Abstract

Distopya türünde yazılan eserleri, sözlü ve yazılı olmak üzere uzunca bir tarihe sahip olan ütopya geleneğinden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Tarihin başlangıcından bu yana, daha mükemmel olana ulaşma ve toplumsal olarak ilerleme çabaları insanoğlunu hem yazılı hem de sözlü edebiyat geleneği içerisinde ütopyik ülkeler yaratma arzusunun yöneltmiştir. Ütopyalar genellikle, hem mevcut toplumdaki olumsuzlukların ters bir yansıması hem de var olmayan ama hayal edilen ve gelecekte yer alması muhtemel güzel yerler olarak tasvir edilir. Bu türe bağlı olarak ortaya çıkan diğer bir kurgusal anlatım biçimi olan distopyalar ise, teknoloji, bilim ve politik uygulamalar nedeniyle çoğunlukla kargaşanın hâkim olduğu totaliter toplumları ele almaktadır. Distopya türünde yazılan kurgular genellikle, toplumların teknoloji ve bilimdeki kontrol edilemez ilerlemeler karşısında duyduğu dehşet, ıstırap ve çaresizliğin altını çizmekte ve insanları bu teknolojik ilerlemelerin etik sınırları konusunda uyararak eleştirmektedir. Teknolojik ilerlemelerle şekillenmiş bir geleceğin getirebileceği çaresizlik ve korkular distopyanın en önemli özellikleri olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, bu türde yazılan eserler, sözü geçen teknolojik ve bilimsel ilerlemelerdeki ahlaki normların ihmal edilmesi durumuna istinaden, dünyanın sonu gelmesi veya bir kıyametin ortaya çıkması fikrine vurgu yapmaktadır.

Sanayi Devrimi ve yeni toplu üretim anlayışlarının batı toplumunu geri döndürülmez bir şekilde değiştirmesiyle birlikte, ütopyik anlatılar kadar distopyik kurgular da edebiyat içerisinde yer almaya başlamıştır. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıldaki, büyük imparatorlukların siyasi anlaşmazlıkları, endüstri alanında yaşanan rekabet ve ham madde arayışı dünyayı yok olma aşmasına sürüklemiş ve bu gelişmelere tepki olarak ise, distopya türü ciddi bir ivme kazanarak, en önemli toplumsal eleştiri araçlarından birine dönüşmüştür. Bu tür ayrıca, politik baskı ve yaptırımlardan çekinen yazarların eleştirilerini dolaylı yollardan sunmalarına olanak sağladığı için de sıkça tercih edilmiştir. Özellikle, İngiliz edebiyatının usta yazarları bu türe karşı kayıtsız kalmamıştır. Çağının öncü yazarlarından olan Mary Shelley, 1823 yılında bilim kurgu ve daha da önemlisi bu türün önemli bir alt dalı olarak görülen distopyik anlatı özellikleri taşıyan *Frankenstein* adlı eseri yayınlamıştır. Bu eserde Shelley, genç bir bilim adamı olan Victor Frankenstein'in bilim ve teknolojinin sınırsız imkânlarından yararlanıp, ölü bedenler ve uzuvları kullanarak hayat bahşettiği bir yaratığın, dünyayı nasıl tehlike ve kargaşa ortamına sürüklediği üzerine odaklanarak, bir toplum eleştirisi sunmaktadır.

İngiliz edebiyatında, distopya türünün gelişmesine katkı sağlayan ve bu türün önemli eserlerinden biri olarak kabul gören diğer bir roman ise Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sıdır. 1932 yılında yayımlanan bu eser ürüme, toplum mühendisliği ve diğer başka kontrol mekanizmaları sayesinde yeniden yaratılmış, ilk bakışta ütopyik bir yapıya sahip gibi görünse de aslında distopyik bir atmosferin hâkim olduğu ve gelecekte var olan bir toplumu konu etmektedir. Bu gelecek toplumunda, teknoloji ve bilimin gücü sadece hükümetin kitleleri kontrol etmesine değil, aynı zamanda her bir bireyin aklını ve buna bağlı olarak toplumdaki yerini doğumundan itibaren ayrı ayrı yapılandırmasına olanak sağlamaktadır. Özellikle üremenin doğal süreçlerine yapılan bu bilimsel müdahalelerin ise insanoğlunu ve dolaylı olarak da dünyayı bir sona yani kıyamete sürükleyeceğine dair bir gönderme olduğu düşünülmektedir.

Bütün bunları göz önünde bulundurarak bu çalışma, İngiliz ve çağdaş dünya edebiyatında önemli bir anlatı geleneği haline gelen distopyalarda bilim, teknoloji ve kıyamet kavramlarının rolü üzerine odaklanmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde, ütopya ve distopya kavramlarının ortak

ve farklı noktalarına değinilecek olup ilerleyen bölümlerde ise hem distopyanın edebi bir tür olarak değerlendirilmesinde önemli katkıları olan hem de İngiliz edebiyatının klasikleşmiş eserleri olarak görülen Mary Shelley'nin *Frankenstein*'i ve Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı ayrı ayrı incelenecektir. Bu inceleme yapılarırken ise, her iki yazarın bilim, teknoloji ve kıyamet unsurlarını bu romanlarda nasıl ele aldığından bahsedilecek ve sözü geçen kavramlar üzerinden içinde buldukları toplumlara yönelik ortaya koydukları bakış açısı da tartışılacaktır. Aynı zamanda, her iki eserden de örneklere yer verilerek çalışmamızın ana fikri desteklenecektir. Bunların yanı sıra, hem Shelley'nin hem de Huxley'nin tasvir ettiği toplumlar ve bu toplumlara nüfuz etmiş korku, ıstırap ve çaresizlik duygularının potansiyel fail olduğu düşünülen 'otorite' ile görünür veya görünmez bağları ele alınacak ve bilim, teknoloji ve kıyamet unsurları üzerinde otoritenin etkisi ve rolü tartışılacaktır.

Makalenin Geliş Tarihi: 25 Mart 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 26 Mayıs 2021

**TÜRKÇE SÖZLÜK'TE BİRDEN FAZLA DİLDEN SÖZCÜK VE EKLERİN BİR ARAYA
GELMESİYLE OLUŞAN BİRLEŞTİRİLMİŞ YAZIMLAR**
COMBINED WRITINGS OF MORE THAN ONE LANGUAGE WORDS AND FINAL APPENDICES
IN THE TURKISH DICTIONARY

Turgut Yeşilöz*

Öz

Çalışmada, birden fazla dilden gelen sözcük ve eklerin bir araya gelmesiyle oluşan birleştirilmiş yazımlar sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada Türkçe Sözlük'e bağlı kalınmıştır. Türkçe Sözlük'ün "+" ile birleştirdiği her sözcük taranmıştır. Bu sözcükler, kökenleri göz önünde bulundurularak sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu birleştirilmiş yazımlarda sözcüklerin yanı sıra belirtisiz isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, birleşik filler gibi birleşik sözcükler de sınıflandırmaya dâhil edilmiştir. Çalışma, Üçlü Birleştirilmiş Yazımlar ve İkili Birleştirilmiş Yazımlar olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Her iki başlık içerisinde de Aynı Dilden Olan Birleştirilmiş Yazımlar, Karışık Birleştirilmiş Yazımlar ve Ek Yardımıyla Kurulan Sözcükler alt başlık olarak eklenmiştir. İkili Birleştirilmiş Yazımlar başlıkları yapılırken Üçlü Birleştirilmiş Yazımlar'dan farklı olarak Yardımcı Fiiller ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar başlığı eklenmiştir. Hem ikili yazımlarda hem de üçlü yazımlarda başlıklar alfabetik olarak sınıflandırılmıştır. Türkçe eklemeli bir dil olduğu için eklerle yeni sözcükler her zaman türetilir. Bundan dolayı eklerle ilgili başlıklar farklı bir başlık altında ele alınmıştır. Başlıklar, alt başlıklara ayrılmış ve tablo halinde sunulmuştur. Eklerle ilgili başlıklar kurulurken önce eklerin hangi dilden olduğu üst başlıkta verilmiş sonra da ekin kendisi alt başlığa eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Alıntı Sözcükler, Sözvarlığı, Sözcük, Ek, Kök.*

Abstract

In the study, combined spellings formed by the combination of words and suffixes from more than one language were classified. In this classification, Türkçe

* Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Uzmanı, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Sivas/TÜRKİYE; ORCID: 0000-0003-3692-8030

Sözlük (Turkish Dictionary) has been adhered to. Every word that Türkçe Sözlük (Turkish Dictionary) combines with "+" sign was scanned. These words have been classified in view of their origins. In these combined spellings, in addition to the words, compound words such as indeterminate noun phrases, adjective phrases, compound verbs are also included in the classification. The study consists of two parts: Triple Conjugated Writings and Binary Combined Writings. In both headings, Merged Writings from the Same Language, Jumbled Combined Spellings and Words Constructed with Additional Aid were added as subtitles. Unlike Triple Conjugated Spellings, the title of Combined Spellings Established with Auxiliary Verbs has been added while titling the Binary Combined Spellings. In both binary and triple spellings, the titles are classified alphabetically. Since Turkish is an additive language, new words can always be derived with suffixes. Therefore, the titles related to the annexes are handled under a different title. Headings are divided into subheadings and presented in a table. While establishing the titles related to the attachments, first the language of the attachments is given in the upper heading and then the attachment itself is added to the subtitle.

Keywords: *Quoted Words, Lexicon, Word, Suffix, Root.*

Giriş

Farklı coğrafyada yaşamlarını sürdüren Türkler inanç ve düşüncelerinde değişiklikler yaşamış ve bu özelliğini diline ve edebiyatına yansıtmıştır. Göçebe olarak yaşayan Türkler, Uygurlar itibarıyla yerleşik yaşama geçtiğinde hem yerleşik yaşamlarıyla olarak hem de karşılaştıkları yeni yeni kavramlara yeni adlandırmalar yapmıştır. İtil Bulgarları ve Karahanlılar itibarıyla benimsenen İslamiyet, özellikle Türklerin Arapça ve Farsça sözcükler ile tanışmasını sağlamıştır. Türkologlar tarafından, “Klasik Türk Edebiyatı” adı verilen dönemde kullanılan yapılar incelendiği zaman Türkçenin Arapça ve Farsça etkisinde fazlaca kaldığı anlaşılır. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra özellikle Fransızca başta olmak üzere Batı dilleriyle etkileşime giren Türkçe, Doğu dillerinden sonra Batı dillerinden de etkilenmiştir. Türkçe, kendi söz varlığına yabancılaşmıştır. Günümüzde de sürekli gelişen teknoloji dolayısıyla değişim gösteren söz varlığı, kendi özünden uzaklaşıp yabancı dillerin etkisi altına girmektedir.

Yabancı söz varlığını incelediğimiz zaman alıntı sözcükler alınma şekillerine göre ikiye ayrılırlar. Bunlardan birincisi; temelinde öğrenme ve bilgilenme yatan bilgi alıntıları'dır (Karaağaç, 2009: 137), İkinci alıntı türüne ise özentililer denilmektedir (Karaağaç, 2009: 137). Bu alıntılar moda ya da özentililer yönü ile dile geçen sözcüklerdir. Alıntı sözcükler her dilde mevcuttur. Bu sözcüklerin azlığı ya da çokluğu söz konusu dillerin diğer dillerle olan ilişkilerinde saklıdır.

Türkler tarih boyu çok geniş bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Köktürkçeden bu yana farklı oranlarda yabancı öğelere rastlamak mümkündür. Budizm, Manihaizm ve İslâmiyet gibi birçok kültürden sözcük Türkçeye geçmiştir.

Köktürkçe, alıntı sözcükler bakımından incelendiği zaman Türk dilinin yabancı dillerin etkisinde en az kaldığı dönem sayılabilir. Alıntı sözcüklerin oranı %1 dolayındadır. Eski Uygurcaya baktığımız zaman bu oran %2 ile %12 arasındadır. Bu

artışın en büyük sebebi yerleşik hayata geçen Türkler Manihaizm ve Budizm inançlarının benimsenmesinden kaynaklanır. Yusuf Has Hacıp tarafından 1069 yılında yazılan Kutadgu Bilig incelendiği zaman alıntı sözcüklerin oranı %1.9 dolayındadır. Edip Ahmed bin Mahmud tarafından yazılan Atebetü'l-Hakayık'ta yabancı öğelerin oranı artmıştır. %20'ye hatta bazı yerlerde %26'ya kadar çıkmaktadır. Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış eserlerde alıntı sözcüklerin oranı her ne kadar düşse de eserleri incelediğimiz zaman; Sultan Veled'in İbtidaname'sinde %13, Yunus Emre Divanı'nda %13, Âşık Paşa'nın Garibname'sinde % 20 dolaylarındadır. Dede Korkut Kitabı incelendiği zaman dini konuların anlatıldığı bölümlerde alıntı sözcüklerin oranı artmış ve bu oran ortalama %5.9 civarında olduğu görülmektedir (Aksan, 1977: 345).

Alıntı sözcüklerin oranı Divan ve Tanzimat edebiyatı ile beraber artarak zirveye ulaşmıştır. Divan edebiyatı sanatçıları olan Baki'de %65, Nef'i'de %60, Nabi'de % 54'tür (Aksan, 1977: 346). Tanzimat sanatçıları olan Namık Kemal'de %62, Şemseddin Sami'de % 64, Ahmed Mithat'da % 57, Ziya Gökalp'te % 57'dir (Aksan, 1977: 346). Divan edebiyatı ürünlerinde çok fazlaca görülen Arapça ve Farsça etkisi Tanzimat döneminde nispeten azalmış fakat bu dillerin yerini batı kökenli sözcükler özellikle de Fransızca almıştır (Buran, 2008: 165).

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe Sözlük incelendiği zaman yabancı dillerin dilimiz üzerindeki etkisini çok açık bir şekilde görürüz. Türkçe Sözlük'te sözcüklerin kökeni verilmiştir. Dilimize Doğu dillerinden ve Batı dillerinden geçen birçok sözcük Türkiye Türkçesinin söz varlığına girmiştir. Arapça, Çince, Ermenice, Farsça, Gürcüce, Hintçe, İbranice, Japonca, Korece, Malezyaca, Moğolca, Rusça, Soğdça ve Tibetçe kökenli diller belirlenmiştir. Dilimiz Ural – Altay dil ailesinden Altay dillerine dâhil olmaktadır.

Türkçenin Hami - Sami dili olan Arapça ve Hint - Avrupa dilleri ile etkileşime girmesi birden fazla yazımın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İlk Türkçe sözlük yazarımız Kâşgarlı Mahmud'dan günümüze doğru değerlendirme yaparsak sözlük anlamında zengin kaynaklara sahibiz. Sözlükler bir dilin söz varlığını barındıran ve bilimsel araştırmalarda başvuru kaynağı olan kitaplardır. Dilimizin tüm ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte genel bir sözlüğün hazırlanabilmesi için Türkçedeki tüm eserlerin taranması ve söz varlığının tespit edilmesi gerekir. Söz varlığımıza teknoloji sayesinde yeni sözcükler eklenmektedir.

Türkçe Sözlük, birleşik sözcük olsun olmasın birden fazla dildeki sözcüklerin ya da eklerin bir araya gelmesiyle oluşan sözcükleri anlamlandırırken açıklamada "+" ile yazılması gerekenleri belirtmiş ve bu sözcükleri birleşik yazım olarak almıştır. Doğu dillerinden alınan sözlerin özgün yazımında uluslararası bilim çevrelerinin benimsemiş olduğu çeviri yazısı alfabesine bağlı kalmıştır. Bütün yabancı söz varlıklarının hangi dilden geldiklerine, özgün biçimlerine sadık kalmıştır. Ayrıca Türkçe Sözlük, ayrı yazılan bitişik sözcüklerde köken bilgisine başvurmamıştır. Çalışmamızda, Türkçe Sözlük'te bitişik yazılıp "+" ile birleştirilmiş yazımlar tespit edildikten sonra Üçlü Birleştirilmiş Yazımlar ve İkili Birleştirilmiş Yazımlar sınıflandırmasına uygun olarak yerleştirilmiştir.

Bulgular

Çalışmamızın asıl konusu Türkçe Sözlük'te birden fazla dildeki sözcük ve eklerin birleşmesiyle oluşan birleştirilmiş yazımlardır. Çalışmada Türkçe Sözlük'te "+" ile birleştirilen sözcükler temelde "Üçlü Birleştirilmiş Yazımlar" ve "İkili Birleştirilmiş Yazımlar" olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Her iki başlıkta da kurulan yazımlar ele alınırken kaç dil varsa "+" ile birleştirilip başlıklandırılmıştır. Üçlü Birleştirilmiş Yazımlar kendi içinde üçer başlık içerisinde ele alınırken İkili Birleştirilmiş Yazımlar dört başlıkta sınıflandırılmıştır. İlk olarak "Aynı Dilden Olan Birleştirilmiş Yazımlar" hangi dillerin birleşimi söz konusu olduysa "+" ile başlıklandırılmıştır. İkinci başlık olarak Karışık Birleştirilmiş Yazımlar ele alınmış ve farklı dillerden meydana gelmiş yazımlar sınıflandırılmış. Üçüncü olarak da "Ek Yardımıyla Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar" başlığı eklenmiş ve her ekin adı üst başlığındaki birleştirilmiş yazımlarına göre sınıflandırılmış ve ekler bu başlıklara göre sınıflandırmaya dâhil edilmiştir. Hem İkili Birleştirilmiş Yazımlar hem de Üçlü Birleştirilmiş Yazımlar bir başlık haricinde aynı şekilde sınıflandırılmıştır. İkili Birleştirilmiş Yazımlarda farklı olarak "Yardımcı Fiil ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar" başlığı eklenmiştir. Tüm başlıklar sınıflandırılırken alfabetik olarak başlıklandırılmıştır.

1. Üçlü Birleştirilmiş Yazımlar: Türkçe Sözlük'te üç dilin birleşmesiyle oluşan birleştirilmiş yazımlar sınıflandırılmıştır.

Üç Unsuru da Aynı Dilden Olan Birleştirilmiş Yazımlar

Arapça + Arapça + Arapça: amma velakin, bilakaydüşart, erkânıharbiyeiumumiye

Farsça + Farsça+ Farsça: abdesthane

Karışık Birleştirilmiş Yazımlar: Türkçe Sözlük'te, toplamda üç dilin birleşmesiyle oluşan ve en az biri farklı dilden olan yazımlar bu başlıkta sınıflandırılmıştır.

Arapça + Türkçe + Farsça: hâlbuki

Farsça + Farsça + Arapça: Zümrüdüanka, behemehâl

Türkçe + Farsça + Farsça: sırmakeşhane

Ek Yardımıyla Kurulan Birleştirilmiş Üçlü Yazımlar: Türkçe Sözlük'te, üç dilin birleşmesiyle oluşan birleştirilmiş yazımlar öncelikle farklı diller "+" ile birleştirilerek sınıflandırılmış olup bu yazıma uyan ekler isimleri ile birlikte yazılması kaydıyla üst başlığa uygun olarak sınıflandırılmıştır.

Arapça + Arapça + Farsça

<p>Farsça Benzetme Eki -âne ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: minnettarane, tecahülüarifane</p>
<p>Arapça + Farsça + Arapça</p> <p>Arapça Nispet Eki +î ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: acemkürdi, arabankürdî, defterihakani, gulyabani, mermerşahi, Nakşibendi</p> <p>Farsça İç Ek +be ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: anbean, aybeay, cetbecet, katbekat</p> <p>Farsça İsimden Sıfat Yapan Ek +nāk ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: ferahnakaşiran</p>
<p>Arapça + Farsça + Farsça</p> <p>Farsça İsimden Sıfat Yapan +kār Eki ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: hürmetkârane, lütufkârane, azimkârane, riyakârane, sanatkârane, tecavüzkâr</p>
<p>Farsça + Farsça + Arapça</p> <p>Arapça Nispet Eki +î ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: gülgüli, hercai, maderşahi, pederşahi</p>
<p>Farsça + Farsça + Farsça</p> <p>Farsça Benzetme Eki +vārî ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: çaprazvari</p>
<p>Türkçe + Farsça + Türkçe</p> <p>Farsça İç Ek +be ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: günbegün, yüzbeyüz</p>
<p>2. İkili Birleştirilmiş Yazımlar: Türkçe Sözlük'te iki dilin birleşmesiyle oluşan birleştirilmiş yazımlar sınıflandırılmıştır.</p>
<p>İki Unsuru da Aynı Dilden Olan Birleştirilmiş Yazımlar</p>
<p>Arapça + Arapça: abdiâciz, abdülleziz, acemaşiran, adedimürettep, ademimerkeziyet, adabımuaşeret, Ahd-i Atik, ahlâtierbaa, ahzüita, ahzükabz, akil baliğ, aklievvel, akliselim, aksata, aksiseda, aksülamel, alaimisema, âlemşümul, aleykümselam, alicenap, Allahualem, Allahutaala, amalierbaa, amiriita, amudufıkari, ariz amik, arşîâlâ, arzuhâl, asariatika, asilzade, asrîsaadet, aynabakar, aynüsefa, Babîali, badelmilat, beniâdem, benibeşer, beraatizimmet, berdelacuz, beynelmilel, beytülmal, binaenaleyh, buhurumeryem, cebrinefis, ceffelkalem, cemaatimüslimin, cemaziyelahir, Cenabıhak, Ceninisakit, cennetmekân, cinsilatîf, cürmümeşhut, darıbimesel, darıdünya, darülaceze,</p>

darülbedayi, darüleytam, darülfünun, darüşşifa, daüssıla, defibela, defigam, defihacet, defterikebir, demirhindi, dersiam, devaimisk, deveranudem, devriâlem, devridaim, devrihindi, devrikebir, devrisaadet, diyarigurbet, divanıharp, Dübbüasgar, Dübbüekber, edebikelam, efkârumumiye, ehlibeyit, ehlikeyif, ehlisalip, ehlišünnet, ehlicevk, ehvenişer, eleğimsağma, elifba, esbabımucibe, esericedit, emrihak, emrivaki, esericedit, esmayihüsna, esmayişerife, evladüiyal, failimuhtar, fakruzaruret, farzımuhal, fecrikâzip, fecrisadık, fetvayişerife, fevkalade, fevkalbeşer, fidyeinecat, fikrisabit, galatıhis, galatımeşhur, gayriahlaki, gayriciddi, gayriihtiyari, gayriinsani, gayriiradi, gayrikabil, gayrikanuni, gayrimahduť, gayrimakul, gayrimeskûn, gayrimuayyen, gayrimuntazam, gayrimümkün, gayrimüslim, gayrinizami, gayriresmî, gayrisafi, gayrisihhi, gayrişahsi, gayritabii, gıllığış, haddikifaye, hademeihayrat, hafızıkütüp, hafifmeşrep, hâkimiyetimilliye, hakkıhyar, hakkımüktesep, hakkısükût, hâletiruhiye, hâlihazır, halisüddem, hallihamur, hamdüsenâ, harcıâlem, harfitarif, harikulade, harimiismet, hasbelkader, hasbihâl, hasılıkelam, hattıhareket, hayrülhalef, hazırcevap, Hıdırellez, hıfzıssıhha, hilafıhakikat, hileişeriye, hissikablelvuku, hisseşayia, hisselim, hüsnühâl, hüsnükabul, hüsnüniyet, hüsnütalil, hüsnütelakki, hüsnüteveccüh, hüsnüyusuf, hüsnüzan, hüvelbaki, iadeitibar, iadeiziyaret, ibraname, icazetname, idarehane, iddianame, ihbarname, ihkakıhak, ibretiâlem, ilanıaşk, ilmiahlak, ilmihâl, ilmühaber, inkisarihayal, inşallah, iradimesel, istifsarihatır, ihsanıhümayun, ihtarname, ithafname, ithamname, itimatname, idareimaslahat, istifsarihatır, izaleişüyu, izazüikram, izzetinefis, izzetüikram, kablelmiat, kabzımal, kalbiselim, kanunuesasi, kânunuevvel, kânunusani, kalubela, kâtibiadil, katliam, kavlükarar, kaydıhayat, Kelam-ı Kadim, kelimakıbar, kelimeişehadet, kemakân, kemaliafiyet, keyfekeder, kılükal, kibarzade, kifafinefis, kıyasımukassem, kıymetiharbiye, Kur'an-ı Kerim, Kuvayımilliye, lahmacun, lamelif, leffüneşir, lisanıhâl, lisanımünasip, lokum, madun, mafış, maşallah, mayhoş, maytap, mecazımürsel, medarıiftihar, medarımaışet, medyunuşükran, menafiiumumiye, metcezir, methüsenâ, mevhibeilaahiye, Mevlevihane, mevzubahis, Misakımillî, mumaileyh, Mushaf-ı Şerif, müddeialeyh, müruruzaman, Müşarünileyh, Müvellidülhumuza, müvellidülma, nakibüleşraf, nâribeyza, nazarıdikkat, nazarıtibar, neşvünema, nısfınnehar, ömrübillah, ömrühayat, rahleitedris, rebiyülevvel, reddihâkim, reddimiras, reiscumhur, reisülküttap, ruhumücerret, resmikabul, resülmal, sabitkadem, sadrazam, sahipkıran, sairfilmenam, salatüselam, sanayiinefise, sarfınazar, satlıcan, sebkihindi, sefirikebir, sekteikalp, selamünaleyküm, sellemehüsselam, semtürreis, seneidevriye, seneikebise, setriavret, sevkitabii, sevkülceyş, sılayırahim, sibakusiyak, silsileimeratıp, sinameki, sitteisevir, sittinsene, siyakusibak, suiistimal, suikast, suiniyet, suizan, sukutuhayal, sultanihüzzam, sümmettedarik, şedaraban, şeyhülislam, şeytanılain, tahsisatımeştüre, tahtelbahir, takdiriilahî, talakıselase, tashihikarar, tehiriicra, tebdilihava, tebdilimekân, tecahülüarif, tenzilirütbe, tercümeihâl, teşrikimesai, teşrinievvvel, teşrinisani, vahdetivücut, vaktikerahet, vazıkanun, vaziyet,

veçhişebah, vekilharç, veledizina, velhasılıkelam, veliaht, velinimet, vesair, vesaire, vesaitinakliye, veziriazam, yahu, yalelli, yallah, yayınispi, yediemin, zamkıarabi, zapturapt, zevkiselim, zevküsefa

Farsça + Farsça: abdest, barhana, baruthane, bayatibuselik, bedbaht, bedhah, bendehane, bednam, berhane, bestenigâr, buselikaşiran, cambazhane, celpname, cepname, ciharıdü, ciharıse, ciharıyek, cömert, cuşuhuruş, cüretkâr, çalgıhane, çalpara, çamaşırhane, çapraz, çarşaf, Çarşamba, çarmih, çarşı, çengüçegane, çerçeve, çeşmibülbül, çeyrek, çırakma, çiftahane, çilehane, çirkef, çolpa, çünkü, darıfülful, deryadil, diğerkâm, dubara, düse, düşeş, düyek, ezkaza, ferhane, fûrumaye, gazhane, giranbaha, güderihane, gülabdân, gülbahar, gülbank, gülbeşeker, güldeste, hemdert, hemdert, hepyek, hezaren, hercümerç, herkes, hisarbuselik, hoşaf, hoşbeş, humbarahane, hurdahaş, kâhya, kâseifağfur, kerhane, kervansaray, keşişhane, kethüda, kezzap, kilermeni, köşebent, kumbarahane, lades, lafügüzaf, mahurbuselik, meğerki, mehtap, mehterhane, meyhane, meyvehoş, mintan, mirî, mumhane, mühresenk, mührüsüleyman, namıdığer, natamam, nevabuselik, Nevbahar, nevrüz, palaspere, panzehir, payitaht, pazubent, pencüyek, pendname, Perşembe, pespaye, pencik, pencüdü, pencüse, peştahta, peynirhane, pirifâni, pirüpak, ruznamçe, ruzname, ruzuşeb, salname, sarhoş, sebayüdü, sehpa, serazat, serencam, sergerde, sergüzeşt, sermaye, sermayedar, sermest, sermestane, sertap, seryaver, seyek, Simurg, suzidil, sümbülteber, şahmeran, şahmerdan, şahtere, şebiyelda, şeftali, şehbender, şehname, şehnazbuselik, şekerpare, şekerrenk, şeşcihar, şeşper, şeşüdü, şeşüse, şeşyek, supara, şehriyâr, şehzade, şirpençe, şişhane, tabütüvan, tahtirevan, tavhane, tendürüst, terütaze, terzihane, testere, tüfekhane, tülbent, ümitvar, yeknesak, yekpare, zari, zendost, zerdali, zerdeçal, zülfüyâr, ciğerpare

Fransızca + Fransızca: basgitar, gramsantimetre, mikrokredi, modem, telekart

İngilizce + İngilizce: mekatronik

Karışık Birleştirilmiş Yazımlar: Türkçe Sözlük'te toplamda iki dilin birleşmesiyle oluşan birleştirilmiş yazımlar bu başlıkta sınıflandırılmıştır.

Almanca + Türkçe: fondip

Arapça + Farsça: acembuselik, afetzede, afyonkeş, ahitname, akıldane, âlimane, aleyhtar, alemdar, alakadar, allameicihan, amanname, amberbu, ameliyathane, arazbar, aselbent, arazbarbuselik, arzıendam, bahname, bekârhane, belki, beyanname, buhurdan, cazibedar, cefakeş, cilbent, cumhuriyetperver, cüzdân, darphane, davetname, defterdar, defterhane, dershane, devlethane, devrirevan, dindar, divanhane, Divanhane, Divanhümayun, eczane, ehлідil, ehliyetname, elmastraş, emirber, emirname, envaiçeşit,

esrareniz, esrarkeş, evcara, fakirhane, falname, felaketzede, ferahfeza, ferahnüma, fetihname, fetvahane, filbahri, gasilhane, gayretkeş, gurbetzede, gusülhane, haberdar, halvethane, hapishane, haramzade, harcırah, hastane, hakaretimiz, hakperest, hakşinas, haleldar, hâletinez, hamiyetperver, harfendaz, haseki, haşhaşhane, hatırşinas, havadar, havalename, hayalhane, hayalperest, hayalperver, hayhuy, hayırhah, hayırperver, hazinedar, helalzade, hemayar, hemcins, heykeltırış, hissedar, hükümdar, hükümferma, hükümran, hürriyetperver, ıslahhane, ibretimiz, ibriktar, illaki, imalathane, imarethane, imrahor, itimatname, izinname, kabristan, kademhane, kadirşinas, kafadar, kâfiristan, kahvehane, kaleşor, kalemtırış, kalpazan, kanunname, kalebent, kararname, kazazede, kiblenüma, kılaptan, kıraathane, kıyafetname, kıymettar, kimyager, kudümzen, kulampara, kumarhane, kütüphanne, lehtar, maceraperest, mademki, mahsuldar, mahpushane, makastar, malikâne, malumatfuruş, malumatlar, manidar, mapushane, maslahatgüzar, meclisara, menakıpname, menfaatperest, menfaatperver, methaldar, mezaristan, milliyetperver, minnettara, misafirhane, misafirperver, miskinhane, mizaçgir, mukavelename, muahedename, muahezename, muayenehane, muhabbetname, muhayyerbuselik, muhayyersümbüle, muvafakatname, muvakkithane, mücellithane, müdafaaname, mühendishane, mürdesenk, mürettiphane, müşkülpesent, nalbur, nakkarhane, nalbant, nasihatname, nekahethane, nezarethane, nimetşinas, nizamname, nüktedan, rasathane, rebiyülahir, ruhsatname, saadethane, sababuselik, sabunhane, safderun, safdil, sahildar, salahiyettar, salhane, saraçhane, sebilhane, sefarethane, seferber, selzede, semahane, semazen, seyahatname, seylap, silahendaz, silahşor, silahtar, silsilename, siyasetname, sulhperver, sultanibuselik, sultaniyegâh, sunta, şamdan, şaphane, şaraphane, şartname, şecerename, şehadetname, şehvetperest, şekilperest, şerefyap, şevkefza, şifahane, taahhütname, tabakhane, tabirname, tahaffuzhane, tarafgir, taraftar, şikâyetname, tahammülfersa, tahirbuselik, tahsildar, takdirname, talepname, talimatname, talimhane, talimname, tamirhane, tandırname, tarifname, tasdikname, tasfiyehane, tavsiyename, taziyetname, temlikname, teneffüşhane, tephirhane, terakkiperver, tercihane, terciibent, terkihibent, terkiophane, teşekkürname, teşrihhane, ticarethane, tımarhane, türbedar, umumhane, vakanüvis, vakayiname, vasiyetname, vatanperver, vazifeşinas, veya, vekâletname, velayetname, veyahut, veznedar, vakıfname, vakta ki, varakpare, virdizeban, yetimhane, zabıtname, zanaatkâr, zarifane, zimamdar, ziyaretgâh, zeyilname, ziyadar

Arapça + Fransızca: hamilikart

Arapça + İngilizce: hücumbot

Arapça + Türkçe: cumartesi, edebiyatsever, haksever, hayırsever, hüsnükuruntu, kitapsever, milletsever, milliyetsever, resmigeçit, sanatsever, sulhsever, vatansever

Bulgarca + Farsça: kuluçkahane, vişnap

Farça + Arapça: abıhayat, abıkevser, abuhava, ayinicem, badısaba, bahusus, bedava,

beddua, begayet, berdevam, berhava, berhayat, berkemal, bermutat, bertafsil, bertaraf, biaman, bihaber, biilaç, bikarar, bitaraf, bivefa, cihanşümul, çardak, çarkifelek, eskülabi, ezcümle, gergef, hemfikir, deruhte, hemhâl, hemhudut, hemşirezade, herzevekil, hoşsohbet, istidaname, istifaname, keşkülüfukara, lalüebkem, lebiderya, merdikıpti, nabekâr, nahak, nalayık, naniiaziz, namağlup, namahrem, namevcut, namüsait, namütenahi, mirliva, neveser, nevesim, pürdikkat, pürhiddet, pürmelal, pürneşe, pürtelaş, reftiye, serasker, sermuharrir, sermürettip, sertabip, serhat, serlevha, sineyimillet, siperisaika, şaheser, şebiarus, Şebiarus, yekvücut, zülfaris
Farsça + Fransızca: kükürtdioksit
Farsça + İtalyanca: serdümen
Farsça+ Türkçe: dübeş, miralay
Farsça + Yunanca: pamukaki, şalaki, zoraki
Fransızca + Arapça: biyokimya, biyokütle, elektrokimya, elektromıknatıs, fizikokimya, fotokimya, gramkuvvet, jeokimya, kelalaka, kilovatsaat, lümensaat, radyokimya, termokimya
Fransızca + Farsça: bankerzede, dövizzede, elektrosaz, fotoğrahane, klişehane, telgrafhane, telgrafname, tembelhane
Fransızca + İngilizce: hipermarket
Fransızca + Slavca: patroniçe
Fransızca + Soğdca: teknokent
Fransızca + Türkçe: Almansever, elektrokaplama, fosforışı, fosforışıl, fotoakı, füzesavar, müziksever, sinemasever, sporsever, telekız
İbranice + Farsça: hahamhane
İngilizce + Arapça: fitocoğrafya
İngilizce + Fransızca: nanoteknolojik, videokaset
İtalyanca + Farsça: birahane, kaptanıderya, kasadar, kontrasomun, postane
Latince + Türkçe: florişi, florişıl

Rumca + Farsça: kalavrahane, karnabahar, kiremithane, konsoloshane, mantarhane, marangozhane, patrikhane, piskoposhane
Rumca + Farsça: vaftizhane
Türkçe + Arapça: akamber, ahuvah, ah vah, başbayı, başeser, başfiyat, başhakem, başhekim, başımam, başkafiye, başkâtip, başmakale, başmal, başmekân, başmisafir, başmuallim, başmubassır, başmuharrir, başmurakıp, başmüdür, başmüezzin, başmüfettiş, başmühendis, başmürettip, başmüsevvit, başmüşavir, başnokta, başrahip, baştabip, başvekâlet, başvekil, başvezir, Beberuhi, beberuhi, günâşık, ilk kânun, nasıl, pekâlâ, son teşrin, sürçülisan, topyekûn
Türkçe + Farsça: amcazade, aşhane, babacan, balhane, balıkhane, başhemşire, başkahraman, başpehlivan, başşehir, başyaver, basmahane, batakhane, bayraktar, besihane, beyzade, bıçkılıhane, bitirimhane, borazan, boyahane, bozahane, böcekthane, bulaşıkthane, buzhane, çayhane, çekiçthane, çelikhane, dayızade, depremzede, dikimthane, dilbaz, doğumthane, dokumthane, dökümthane, dörtcihar, düzenbaz, emektar, haddehane, halihane, ilkbahar, inekthane, ipekhane, iplikthane, işgüzar, kalaythane, kalhane, kayıkthane, kayınpeder, kaymakam, kaynakthane, kefaletname, kesimthane, kılıçthane, kirişthane, kişizade, kuşane, kuşbaz, kuşthane, ordugâh, oyunbaz, pastane, paşazade, sancaktar, sanki, sirmakeş, sonbahar, sürmedan, süthane, teyzezade, tophane, tuğrakeş, yağthane, yatakhane, yazıthane, yemekthane, yoğurthane
Türkçe + Fransızca: astropikal, başantrenör, başasistan, başeksper, başgarson, başrejisor, başrol, başteknisyen, başkarakter, oramiral, orgeneral
Türkçe + İngilizce: başhostes, tabanvay
Türkçe + İtalyanca: karaborsa
Türkçe + Latince: başkonsolos
Türkçe + Rumca: çinekop
Türkçe + Slavca: tanrıça
Türkçe + Yunanca: başkilise, başlahana, başpapaz
Yunanca + Soğdca: megakent
Ek Yardımıyla Kurulan Birleştirilmiş İkili Yazımlar: Türkçe Sözlük'te iki dilin birleşmesiyle oluşan birleştirilmiş yazımlar, öncelikle farklı diller "+" ile birleştirilerek

sınıflandırılmış olup bu yazıma uyan ekler isimleri ile birlikte yazılması kaydıyla üst başlığa uygun olarak sınıflandırılmıştır.

Arapça + Arapça

Arapça Nispet Eki +î ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: Nakşi

Arapça + Farsça

Farsça Benzetme Eki -âne ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: âcizane, adilane, akilane, amirane, amiyane, arifane, âşıkane, cahilane, caniyane, cesurane, dâhiyane, edibane, fakirane, fatihane, hakimane, hâkimane, gafilane, halisane, hasmane, iblisane, laubaliyane, mağrurane, mahcubane, mahirane, mahkûmane, mahzunane, masumane, mecnunane, mesudane, miskinane, muhafazakâr, musikişinas, muslihane, muzafferane, sadıkane, safiyane, sefihane, sufiyane, şairane, vahşiyane, zalimane

Farsça İsimden Sıfat Yapan Ek +baz ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: davlumbaz, hayalbaz, hilebaz, hokkabaz, kılbaz, kumarbaz, küfürbaz, sihirbaz

Farsça Küçültme Eki +çe ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: divançe, lügatçe, nalça, tarihçe

Farsça Yer Adı Eki +gâh ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: ikametgâh, istinatgâh, kalpgâh, karargâh, talimgâh, ticaretgâh

Farsça İsimden İsim Yapan Ek +hvân ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: gazelhan, kasidehan, mersiyehan, mevlithan, duahan

Farsça İsimden Sıfat Yapan Ek +kâr ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: azimkâr, cefakâr, davetkâr, faziletkâr, fedakâr, garazkâr, halaskâr, hamurkâr, heveskâr, hicazkâr, hilekâr, hizmetkâr, huluskâr, husumetkâr, hürmetkâr, ihmalkâr, ihtiyatkâr, iltifatkâr, isyankâr, itaatkâr, kalemkâr, lütufkâr, makaskâr, müsamahakâr, namuskâr, nüfuzkâr, sedefkâr, sanatkâr, sebatkâr, tablakâr, riayetkar, riyakâr, sihirkâr, tahripkâr, takdirkâr, talepkâr, tamahkâr, tavizkâr, tatminkâr, tehditkâr, teşvikkâr, tezyifkâr, tövbekar, vefakâr

Farsça İsimden Sıfat yapan Ek +nâk ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: ferahnak

Farsça Belirtme Hâli Eki +râ ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: kazara

Farsça Benzetme Eki +vârî ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: mahallevari

Arapça + Fransızca

Fransızca Nispet Eki +Al ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: siyasal

<p>Arapça + Türkçe</p> <p>Türkçe İyelik Eki +i ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: defi</p> <p>Türkçe Yer Adı Eki +lık ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: maşatlık</p>
<p>Farsça + Arapça</p> <p>Arapça Çokluk Eki +ât ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: hırdavat, peşinat, sebzevat, zerzevat</p> <p>Arapça Mastar Eki +en ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: peşinen, simaen</p> <p>Arapça Nispet Eki +î ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: armudi, Azeri, Bahai, barudi, bayati, deruni, destani, destari, erguvani, fağfuri, Farisi, ferahi, hâkî, horasani, kalenderi, kûhi, külhani, laciverdî, kemani, neftî, nohudi, padişahi, rustai, santuri, serbestî, siyahi, sincabi, sümbüli, süzeni, şali, tarçını</p> <p>Arapça Mastar Eki +iyye ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: armudiye, bahariye, gerdaniye, kalenderiye, mahiye, mahya, narenciye, pişmaniye</p> <p>Farsça Bulunma Hâli Eki +der ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: derakap, derhâl, derhatır</p>
<p>Fransızca + Arapça</p> <p>Arapça Nispet Eki +î ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: elastiki, fiziki, istatistiki, mikrocerrahi</p> <p>Arapça Mastar Eki +iyet ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: elastikiyet</p>
<p>Fransızca + Farsça</p> <p>Farsça Benzetme Eki +vārī ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: Amerikanvari, balonvari, sloganvari</p>
<p>İtalyanca + Arapça</p> <p>Arapça Nispet Eki +î ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: ispençiyari</p>
<p>Latince + Türkçe</p> <p>Türkçe Çokluk Eki +lar ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: fukuslar</p>
<p>Rumca + Arapça</p>

<p>Arapça Nispet Eki +î ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: filizi, limoni</p>
<p>Rumca + Farsça</p> <p>Farsça Benzetme Eki +vārī ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: kuklavari</p>
<p>Sırpça + Arapça</p> <p>Arapça Mastar Eki +iyet ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: kraliyet</p>
<p>Türkçe + Arapça</p> <p>Arapça Mastar Eki +iyet ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: variyet</p> <p>Arapça Çokluk Eki +ât ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: erat, gidişat</p> <p>Arapça Nispet Eki +î ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: altuni, angudi, bulgari, çebebi, çividî, dağı, demiri, gümüşi, karakuşi, kurşuni, kuzguni, otlakiye, samani, Selçuki, Turani, turuncu, Türki, Türkü, varsağı</p>
<p>Türkçe + Farsça</p> <p>Farsça Benzetme ve Eki +âne ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: babayani</p> <p>Farsça İsimden Sıfat Yapan Ek +kâr ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: verimkâr</p> <p>Farsça Benzetme Eki +vārī ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: Türkvari, yengeçvari</p>
<p>Türkçe + Fransızca</p> <p>Fransızca Cinsiyet Eki +eur ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: kütör</p>
<p>Yardımcı Fiil ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar: Bu sınıflandırma sadece İkili Yazımlar'da kullanılmıştır. Türkçe Sözlük'ün bitişik sözcük olarak birleştirdiği yardımcı fiiler bu sınıflandırmada verilmiştir.</p>
<p>Arapça + Türkçe: addedilmek, addetmek, affedilmek, affetmek, affettirmek, affeylemek, affetmek, affolunmak, ahdetmek, ahzetmek, akdedebilmek, akdedilmek, aksedebilmek, aksetmek, aksettirebilmek, aksettirilmek, aksettirmek, atfedilmek, atfetmek, azledilmek, azletmek, azlolunmak, azmetmek, azmettirmek, bahsedebilmek, bahsetmek, buđzetmek, cebretmek, cehdetmek, celbetmek, cemetmek, cevretmek, cezbetmek, dahletmek, defetmek, darbetmek, defnedilmek, defnetmek, defnolunmak, defolmak, dercetmek, devralmak, devredilmek, devretmek, devrolmak, devrolunmak, emretmek, emreylemek, fasletmek, fehmetmek, feshedebilmek, feshedilmek, feshetmek, fesholmak, fesholunmak, feyzalmak, gadretmek, gadrolmak, gasbetmek, gasletmek, gaşyolmak,</p>

gusletmek, haccetmek, haczetmek, hakkedebilmek, hakketmek, haletmek, halledebilmek, halletmek, hallolmak, hamdetmek, hamletmek, hapsedebilmek, hapsetmek, hapsolmak, haptetmek, harcetmek, hasredebilmek, hasretmek, hasrolmak, hasrolunmak, hatmetmek, hayretmek, hazfetmek, hazmedebilmek, hazmetmek, hazzetmek, helalühoş, hıfzetmek, hicvedebilmek, hicvetmek, hissedebilmek, hissedilebilmek, hissolunmak, hissetmek, hissettirebilmek, hükmetmek, hükmolunmak, kahretmek, kahreylemek, kahrolmak, kastetmek, katedebilmek, katetmek, katledebilmek, katletmek, katolunmak, kavletmek, kaybedebilmek, kaybedivermek, kaybetmek, kaybolabilmek, kaybolmak, kayboluvermek, kaydedebilmek, kaydedilebilmek, kaydetmek, kaydettirebilmek, kaydettirmek, kaydolmak, kesbetmek, keşfedebilmek, keşfedivermek, keyfetmek, küfretmek, lağvetmek, lağvolmak, leffetmek, lütfetmek, lütfeylemek, mahvedebilmek, mahvetmek, mahvolmak, massetmek, menetmek, menolunmak, methetmek, meyletmek, mezcetmek, nakletmek, nakşedebilmek, nakşetmek, nakşolmak, nakzetmek, naspetmek, nazmetmek, nefyetmek, neşredebilmek, neşretmek, neşrolunmak, nezetmek, nezretmek, raptetmek, reddedebilmek, recmetmek, reddetmek, reddeylemek, reddolunmak, refetmek, rekzetmek, resmedebilmek, resmetmek, sabredebilmek, sabretmek, sabreylemek, selbetmek, setretmek, seyredebilmek, seyredilmek, seyretmek, seyreylemek, seyrüsefer, serdetmek, sırretmek, sırrolmak, şakketmek, şükretmek, şükreylemek, tabetmek, tardetmek, tayyetmek, vadetmek, vadolunmak, vahyolunmak, vakfetmek, vazetmek, vazgeçebilmek, vazgeçirebilmek, vazgeçmek, vazolunmak, vehmetmek, zammetmek, zannetmek, zanneylemek, zannolunmak, zehretmek, zehrolmak, zemmetmek, zikredebilmek, zikretmek, zikrolunmak, zulmetmek

Farsça + Türkçe: bahşetmek

Sonuç

Türkiye Türkçesi temeli Oğuz Türkçesine dayanan Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinin devamıdır. Batı Türkçesinin devamı mahiyetinde olan Türkiye Türkçesi, Türkçenin en gelişmiş yazı dilidir. Türkiye Türkçesi, Türkiye dışında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Suriye, Irak, Batı Trakya, Bulgaristan, Kosova ve Makedonya'da yaşayan Türkler tarafından konuşulmaktadır. Bunun yanında Avrupa'da, Amerika'da Avustralya'da ve Arap ülkelerinde de konuşulmaktadır. Türkçe, tarihi süreç içerisinde birçok dili etkilemekle beraber birçok dilden de etkilenmiştir. Sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel olarak birbiriyle etkileşim hâlinde olan toplumların maddi veya manevi kültür olarak birbirini etkilemesi kaçınılmazdır.

Çalışmamızda Türk Dil Kurumunun 2011 yılında hazırlamış olduğu Türkçe Sözlük'ün 11. baskısı temel alınmıştır. Türkçe Sözlük; söz, terim, deyim ve anlamdan oluşan 122.423 söz varlığına sahiptir. Sözlükte 77.005 madde başı, 15.287 madde içi olmak üzere toplam 92.292 söz bulunmaktadır. Bu sözlerin 53.451 'i isim, 12.666'sı sıfat, 3.312'si zarf, 88'i zamir, 40'ı edat, 299'u ünlem, 50'si bağlaç, 9.912'si ise fiildir.

Bu çalışma, Türkçe Sözlük ile sınırlı kaldığı için sınırlı kelimelerle bir sınıflandırma

yapılmıştır. Diğer dillerle her zaman etkileşimde bulunan dilimize yeni sözcükler girmesi kaçınılmazdır. Özellikle teknoloji sayesinde yeni sözcüklerle tanışmaktayız. Dilimize yeni sözcüklerin girmesiyle bu yazımlar her zaman güncellenmeye devam edecektir. İnceleme sonucu çalışmanın bulgularındaki başlıkların sayısal verileri şu şekilde oluşmuştur:

1. Üçlü Birleştirilmiş Yazımlar Üç Unsuru da Aynı Dilden Olan Birleştirilmiş Yazımlar Arapça + Arapça+ Arapça: 3 Farsça: + Farsça + Farsça: 1
Karışık Birleştirilmiş Yazımlar Arapça + Türkçe + Farsça: 1 Farsça + Farsça + Arapça: 2 Türkçe + Farsça + Farsça: 1
Ek Yardımıyla Kurulan Birleştirilmiş Üçlü Yazımlar Arapça + Arapça+ Farsça: 2 Arapça + Farsça + Arapça: 11 Arapça + Farsça + Farsça: 6 Farsça + Farsça + Arapça: 4 Farsça + Farsça + Farsça: 1 Türkçe + Farsça + Türkçe: 2
2. İkili Birleştirilmiş Yazımlar: İki Unsuru da Aynı Dilden Olan Birleştirilmiş Yazımlar Arapça + Arapça: 338 Farsça + Farsça: 169 Fransızca + Fransızca: 5 İngilizce + İngilizce: 1
Karışık Birleştirilmiş Yazımlar Arapça + Farsça: 272 Arapça + Fransızca: 1 Arapça + İngilizce: 1 Arapça + Türkçe: 12 Bulgarca + Farsça: 2 Farsça + Arapça: 72 Farsça + Fransızca: 1 Farsça + İtalyanca:1 Farsça+ Türkçe: 1 Farsça + Yunanca: 3 Fransızca + Arapça: 13 Fransızca + Farsça: 8

Fransızca + İngilizce: 1
Fransızca + Slavca: 1
Fransızca + Soğdca: 1
Fransızca + Türkçe: 10
İbranice + Farsça: 1
İngilizce + Arapça: 1
İngilizce + Fransızca: 2
İtalyanca + Farsça: 5
Latince + Türkçe: 2
Rumca + Farsça: 8
Rumca + Farsça: 1
Türkçe + Arapça: 41
Türkçe + Farsça: 75
Türkçe + Fransızca: 11
Türkçe + İngilizce: 2
Türkçe + İtalyanca: 1
Türkçe + Latince: 1
Türkçe + Rumca: 1
Türkçe + Slavca: 1
Türkçe + Yunanca: 3
Yunanca + Soğdca: 1

Ek Yardımıyla Kurulan Birleştirilmiş İkili Yazımlar

Arapça + Arapça: 1
Arapça + Farsça: 109
Arapça + Fransızca: 1
Arapça + Türkçe: 2
Farsça + Arapça: 47
Fransızca + Arapça: 5
Fransızca + Farsça: 3
İtalyanca + Farsça: 1
Latince + Türkçe: 1
Rumca + Arapça: 2
Rumca + Farsça: 1
Sırpça + Arapça: 1
Türkçe + Arapça: 21
Türkçe + Farsça: 4
Türkçe + Fransızca: 1

Yardımcı Fiil ile Kurulan Birleştirilmiş Yazımlar:

Arapça + Türkçe: 202
Farsça + Türkçe: 1

Sonuç olarak sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkiler neticesinde eklemeli bir dil olan dilimize yabancı sözcüklerin dâhil olması canlı bir varlık olan dilin doğal gelişimi içinde mümkündür. Gerek Hami - Sami gerek Hint - Avrupa dilleriyle gerekse diğer dil aileleriyle bu etkileşim devam edecektir. Yabancı dillerle etkileşim, dilimizin sistematik yapısı gereği birden fazla dilin oluşturduğu birleştirilmiş yazımları ortaya çıkarmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H.-Toparlı R. vd., (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1977). Köktürkçeden Bugüne, Türkçede Ödünçlemeler Üzerinde Bir Sözcük İstatistiği Araştırması. *Türk Dili*, No.303. s. 344-347. Ankara.
- _____ (2004). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Devellioğlu, Ferit. (1978). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Dil Derneği. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Eminoğlu, E. (2010). *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*, Sivas: Asitan Yayınları.
- _____ (2011). Sözlükçülük Geleneği İçinde Temel Türkçe Sözlük Düzenleme Yöntemleri. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi / The Journal of Turkish Language and Literature Studies*, (4), 93-121.
- Kaan, E. (2016). *Hüseyin Nihal Atsız'ın Bozkurtların Ölümü ve Bozkurtlar Diriliyor Adlı Eserlerinin Sözlüğü ve Söz Varlığı* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Karaağaç, G. (2009). *Dil, Tarih ve İnsan*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Paçacıoğlu, Burhan. (2006). *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Toparlı, R. (1985) "Türkçe'de Galatlar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 34, 159-174.
- Yeşilöz, T. (2018). *Hüseyin Nihal Atsız'ın Deli Kurt, Makaleler III ve Yolların Sonu Adlı Eserlerinin Sözlüğü ve Söz Varlığı* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Extended Abstract

The words combined with "+" in the Turkish Sözlük (Turkish Dictionary) are grouped under two headings: Triple Conjugated Spellings and Binary Concatenated Spellings. While considering the structures established in both titles, how many languages are combined with "+" and titled. The origin of the words is given in the same way as in the Turkish word. Triple Combined Writings are discussed under three headings:

- 1. Combined Writings with All Three Elements from the Same Language**
- 2. Jumbled Combined Scripts**
- 3. Combined Triads Established with The Help of The Suffix**

Combined Writings with All Three Elements from the Same Language

It is divided into subheadings according to the language structures that it combines in:

Arabic+Arabic+Arabic: 3

Persian+Persian+Persian: 1

Jumbled Combined Scripts

Arabic+Turkish+Persian: 1

Persian+Persian+Arabic: 2

Turkish+Persian+Persian: 1

Combined Triads Established with The Help of The Suffix

Arabic+Arabic+Persian: 2

Arabic+Persian+Arabic: 11

Arabic+Persian+Persian: 6

Persian+Persian+Arabic: 4

Persian+Persian+Persian: 1

Turkish+Persian+Turkish: 2

Binary Structures are classified under four headings. First, structures from the same language are titled with "+", whichever combination of languages is in question. As the second heading, Jumbled Combined Spellings were handled, and the structures made up of different languages were classified. Thirdly, the title of Combined Writings Established with Additional Aid was added, and the name of each supplement was included in the classification by writing together with its origin according to the classified title under the heading. Binary Combined Writings are evaluated under the following headings:

- 1. Combined Writings with Two Elements of the Same Language**
- 2. Jumbled Combined Scripts**
- 3. Combined Triplets Established with The Help of The Suffix**
- 4. Combined Spellings Constructed with Auxiliary Verbs**

Binary Combined Spellings

It is divided into subheadings according to the language structures that it combines in:

Combined Writings with Two Elements of the Same Language

Arabic+Arabic: 338

Persian+Persian: 169

French+French: 5

English+English: 1

Jumbled Combined Writings

German+Turkish

Arabic+Persian: 272

Arabic+French: 1

Arabic+English: 1

Arabic+Turkish: 12

Bulgarian+Persian: 2

Persian+Arabic: 72

Persian+French: 1

Persian+Italian: 1

Persian+Turkish: 1

Persian+Greek: 3

French+Arabic: 13

French+Persian: 8

French+English: 1

French+Slavic: 1

French+Sogdian: 1

French+Turkish: 10

Hebrew+Persian: 10

English+Arabic: 10

English+French: 2

Italian+Persian: 5

Latin+Turkish: 2

Greek+Persian: 9

Turkish+Arabic: 41

Turkish+Persian: 75

Turkish+French: 11

Turkish+English: 2

Turkish+Italian: 1

Turkish+Latin: 1

Turkish+Greek: 4

Turkish+Slavic: 1

Greek+Sogdian: 1

Combined Triplets Established With

Additional Help

Arabic+Arabic: 1

Arabic+ Persian: 109

Arabic+French: 1

Arabic+Turkish: 2

Persian+Arabic: 47

French+Arabic: 5

French+Persian: 3

Italian+ Persian:1

Latin+Turkish: 1

Greek+Arabic: 2

Greek+Persian: 1

Serbian+Arabic: 1

Turkish+Arabic: 21

Turkish+Persian: 4

Turkish+French: 1

Combined Spellings Constructed

with Auxiliary Verbs

Arabic+Turkish: 202

Persian+Turkish: 1

Double and triple structures are classified in the same way, except for a title. The title used in binary structures with the help of auxiliary verbs has been added. All titles are titled alphabetically.

Makalenin Geliş Tarihi: 12 Nisan 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 12 Haziran 2021

MUALLİM NACİ'NİN BİLİNMEYEN İKİ MÜSTEARI:
"MUHAMMEDİ" VE "YENİ ŞAİR"

TWO UNKNOWN PSEUDONYMS OF MUALLİM NACİ: "MUHAMMEDİ" AND "YENİ ŞAİR"

Süheyla Yüksel*

Öz

Muallim Naci, Türk şiiri tarihinde adından sıklıkla söz edilen şairlerindendir. Muallim Naci ismini çekici kılan sadece şiirleri değil Rezaizade Mahmut Ekrem ile yaptığı, Türk edebiyatında eski-yeni ayrışmasına sebep olan tartışmadır. Söz konusu tartışmayı o yıllarda yayımlanan birçok gazete ve dergi sütunlarında takip etmek mümkündür. Süreli yayınlar sadece tartışmalara ev sahipliği yapmaları bakımından değil ediplere dair bibliyografik bilgilerin derlenmesi ve biyografilerinin yazılabilmesi için de dikkate değer kaynaklardır. Şair ve yazarların müstearlarının bilinmesi eksiksiz bir bibliyografya tespiti ve biyografi yazımında önem arz etmektedir. Muallim Naci'nin bilinmeyen iki müstearının gün ışığına çıkarılması bu bağlamda değerlendirilmelidir. Muallim Naci'nin "Muhammedî" ve "Yeni Şair" müstearları bugüne kadar tespit edilmemiş, *Mirsad* mecmuasının sütunlarında kalmıştır. Muallim Naci biyografilerinde şairin *Mirsad* mecmuasındaki görevinden ve kullandığı müstearlardan söz edilmemektedir. Makaleye konu olan iki takma ismin Muallim Naci'ye ait olduğunun tespitinde *Mirsad* mecmuasının Sivas Ziya Bey Kütüphanesinde bulunan nüshasına düşülen notlar yardımcı olmuştur. Bu makalede, "Muhammedî" ve "Yeni Şair" isimlerinin dergideki serüveni gösterilmiş ve araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Muallim Naci, Mirsad, Muhammedî, Yeni Şair, Sivas Ziya Bey Kütüphanesi.*

* Prof. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Sivas/TÜRKİYE, syuksel@cumhuriyet.edu.tr., ORCID: 0000-0001-7513-9179

Abstract

Muallim Naci (Naci the Teacher) is one of the poets whose name is frequently pronounced in the history of Turkish poetry. What makes this name prominent is not only his poems but also the literary discussion that he held with Rezaizade Mahmut Ekrem. That is because the differentiation between the old and the new was set in motion in the Turkish literature following this discussion. A large number of newspapers and journals, in particular, *Tercüman-ı Hakikat*, served as the place hosting the aforementioned discussion. This discussion once again revealed the role played by the periodicals in shaping the new literature. The periodicals are notable sources not only due to hosting discussions but also for gathering bibliographical data about the literary people and writing their biographies. Knowing the poet and author pseudonyms is of importance to the identification of the bibliography thoroughly and the act of writing the biography. Uncovering Muallim Naci's two unknown pseudonyms should also be appraised in this context. Up to the present, Muallim Naci's two pseudonyms, "Muhammedî (Mohammadi)" and "Yeni Şair (New Poet)", were not unveiled but remained in the columns of *Mirsad* magazine. Muallim Naci's duties in *Mirsad* magazine and these two pseudonyms are not referred to in his biographies. The notes written on a copy of *Mirsad* magazine in Sivas Ziya Bey Library located in Sivas province of Turkey helped to identify that these two pseudonyms belonged to Muallim Naci. In this article, the adventure of the pseudonyms, "Muhammedî" and "Yeni Şair", in the magazine was explored and brought to the attention of the researchers.

Keywords: *Muallim Naci, Mirsad, Muhammedî, Yeni Şair, Sivas Ziya Bey Library.*

Giriş

Yeni Türk edebiyatının şekillenmesinde süreli yayınların rolü büyüktür. Türk okuyucusu gazete ve dergi sütunlarında; yeni türleri tanımış, ilk örneklerini okumuş, dil ve edebiyatla ilgili gelişmeleri ve edipler arasındaki tartışmaları takip etmiştir.

Ayrıca ediplere dair bibliyografik bilgilerin derlenmesi ve biyografilerinin yazılabilmesi için müracaat edilen süreli yayınlar, şair ve yazarların müstearlarının tespitinde de araştırmacılara yardımcı olmaktadır. Unutmamak gerekir ki müstearlarının bilinmesi, tam bir bibliyografya tespiti ve biyografi yazımında önem arz etmektedir.

Muallim Naci, Türk şiiri tarihinde adından sıklıkla söz edilen şairlerinden birisidir ve onun edebiyat serüveninde süreli yayınların rolü büyüktür. Mesela *Tercüman-ı Hakikat* Muallim Naci'nin edebiyat kariyeri için bir dönüm noktası olarak anılır. Ama Muallim Naci'nin *Tercüman-ı Hakikat*'ten ayrıldıktan sonra yazılarını şiirlerini yayımladığı, başyazarlık yaptığı veya bizzat kendisinin çıkardığı dergiler de bir o kadar önemlidir.

Bu makalede, şairin *Tercüman-ı Hakikat*'ten ayrıldıktan sonra, Tarihüvis-i Selatin-i Âl-i Osman olmadan hemen önce iki sayı başyazarlığını yaptığı *Mirsad* mecmuasında yer alan fakat dikkatlerden kaçmış olan iki müstearının gün yüzüne çıkarılmasını amaçlamaktadır.

Mirsad ve Muallim Naci

Muallim Naci'nin sermuharrirliğinde çıkarılmaya başlanan *Mirsad* mecmuasının 26 Mart 1891 (14 Mart 1307) tarihli üçüncü sayısında görevin İsmail Safa tarafından yürütüleceği ilan edilmiştir. Muallim Naci'nin *Mirsad* i görevi sıradan bir başyazarlık olarak düşünülmemelidir. Çünkü şair *Tercüman-ı Hakikat*'ten ayrıldıktan sonra maddi sıkıntıya düşmüştür (Ahmet Rasim, 1980: 130-133). . Muallim Naci bu süreçte Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Hukuk'ta hocalık yapar (Uçman, 2005: 315). Şeyh Vasfî, Necib Nâdir ve Abdülkerim Sabit'le *İmdâdü'l-Midâd* mecmuasını Selanikli Tefik'le *Teavün-i Aklâm*'meşreder. Aleyhinde yazılanlara *Tarik*'te cevap verir. *Saadet ve Mürüvvet* gazetelerinde ve büyüklü küçüklü birçok mecmuada yazıları yayımlanır. *Mirsad* mecmuasındaki görevi de aynı çerçevede değerlendirilmelidir. Bununla birlikte ölümünden hemen veya yıllar sonra kaleme alınan Muallim Naci biyografilerinde, çok kısa sürmesinden dolayı olsa gerek, *Mirsad* mecmuasındaki görevinden söz edilmemektedir.

Muallim Naci'nin *Mirsad* mecmuasından ayrılış sebebi kendisine verilen görev olmalıdır. Şöyle ki, lisan-ı Osmaniye katkılarında dolayı altın madalyayla taltif edilmiş ve 6 Nisan 1891 (25 Mart 1307) Tarihüvis-i Selatin-i Âl-i Osman unvanı verilmiş, maaş bağlanmış. Şairin böylece maddi problemlerini bertaraf ettiği düşünülebilir. Muallim Naci'nin *Mirsad* sermuharrirliğinden ayrıldığı bu görevi artık İsmail Safa'nın yürütüleceği haberi, 9 Nisan 1892 (28 Mart 1307) tarihli 3. sayıda ilan edilmiştir. Yani Muallim Naci'nin Tarihüvis-i Selatin-i Âl-i Osman oluşundan hemen sonradır.

Mirsad'ın Açtığı Birinci Müsabaka-i Edebiye: Tevhid Yazma

Yukarıda belirtildiği gibi üçüncü sayısından itibaren *Mirsad*'ın sermuharriri İsmail Safa'dır. Derginin basında görüldüğü 1891 yılı edebiyat hayatı açısından suskundur. "Hamit, Zeynep sebebiyle ayrıldığı görevine 'Bir zamanlar nevhveslik dolayısıyla uğraştığı edebiyatla bundan sonra ilgilenmeyeceğine' söz vererek geri dönmüş ve Londra'ya gitmiş; Ekrem, hava değişimi için İstanbul'a hiç inmeyerek dinlenmesi emredilerek Büyükkada'ya gönderilmiştir. Muallim Naci ise, Tarihüvis-i Selatin-i Âl-i Osman olduktan sonra edebiyat dünyasından kısmen uzaklaşmıştır" (Yüksel, 2008: 242). İsmail Safa, edebî ortama biraz canlılık getirmek düşüncesiyle olsa gerek yarışmalar açar. Açılan "müسابaka-i edebiye"nin birinci "kısmı" "tevhid" yazma yarışmasıdır ve yarışmanın sonucu, çok kısa süren bir yayın hayatı olmasına rağmen derginin edebiyat tarihlerinde sıklıkla anılmasını sağlamaktadır. Çünkü ilk şiirleri *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlandığı bilinmekle birlikte¹ Tefik Fikret'in edebiyat ve basın dünyasında tanınmasını sağlayan *Mirsad* mecmuasında açılan yarışmada birinciliği kazanan ve derginin 25 Haziran 1891(13 Haziran 1307) tarihli 14. sayısında yayımlanan "Tevhid"idir. Ali Ekrem Bolayır konuyla ilgili olarak, "*Tevhid*'in intişarından sonra *Mirsad*'a yazı yazan gençler için, yeni şair ile görüşmek bir ihtiyac-ı ruh olmuştu" (Bolayır, 1991: 438) der.

¹ İsmail Hikmet Ertaylan, Tefik Fikret'in ilk şiirinin *Müntehabat-ı Tercüman-ı Hakikat*'te Mekteb-i Sultani Dördüncü Sınıf Talebesinden Tefik Beyefendi'nindir açıklamasıyla yayımlanan gazeli olduğunu söyler (1963: 14).

İkinci Müsabaka-i Edebiye: Naat Yazma ve Geciken Naatlar

“Müسابaka-i edebiye”nin ikinci “kısmı” olan “naat” yarışmanın da önemli bir sonucu vardır fakat Muallim Naci’nin isminin de geçtiği bu sonuç üzerinde hemen hemen hiç durulmamıştır². Mecmuanın 19. sayısında, “İkinci Müsabaka-i Edebiye” başlığı altında, “Müntesibin-i kiram-ı edep tarafından ikinci müsabaka-i edebiye için irsal buyrulan naat-ı şerifeyi kıymet-i edebiyelerine göre ber-vech-i âti derc ile tezyin-i sahife-i iftihar eyleriz” (s. 145) açıklaması vardır. Aynı sayıda; Kadirzade İzzetli Hüseyin Haşim Efendi, Mustafa Münib Mevlevi, Encümen-i Teftiş ve Muayene Azasından İzzetli Ali Nusret Han Efendi, Tophane-i Amire Muhasebe Kalemi Ketebesinden Mehmet Ziver imzalı naatlar yer alır. Yirminci sayıda, Nafî imzasıyla gönderilen fakat müsabakaya yetişmediği için bir sayı gecikmeyle yayımlandığı bildirilen “Naat-ı Şerif” bulunmaktadır. 21. sayıda artık naat yarışmasından söz edilmez. 22. sayıda (8 Ağustos 1307/20 Ağustos 1891) ise “Muhammedî imzasıyla İzmir’den müsabaka-i edebiyenin ikinci kısmına derc olunmak üzeri gönderildiği hâlde kısm-ı mezkûrun neşrinden sonra vürud eden naat-ı garradır” (s. 169) açıklamasıyla 14 beyitlik bir “Naat-ı Şerif” yayımlanmıştır.

Derginin 23. sayısında (15 Ağustos 1307/27 Ağustos 1891) “Yeni Şair imzasıyla varid olan neşide-i nevadir” sunumuyla “Görsün Yeni Gördüğüm Güzel Kız” (s. 178) başlıklı gazel nazım şekliyle yazılmış bir şiir yer alır.

24. sayının (19 Ağustos/31 Ağustos) “Kısm-ı edebî”sinin ilk şiiri “Yeni Şair imzasıyla aldığımız eser-i beliğdir” (s. 188, 189) açıklamasıyla yayımlanan “sana” redifli bir “Naat-ı Şerif”tir. Gerçi mecmuayı çıkarana 24. sayıyı “müسابaka-i edebiye”nin üçüncü kısmının konusu olan, “sitayiş-i hazret-i padişahi”ye ayrılmıştır fakat gecikmeli olarak gelen naatı da yayımlamaktan geri durmamışlardır.

“Muhammedî”, “Yeni Şair” Müstearları ve *Yadigâr-ı Naci*

Sivas Ziya Bey Kütüphanesindeki *Mirsad* nüshasında yukarıda sözü edilen “Muhammedî” ve “Yeni Şair” imzalı şiirlerin Muallim Naci’ye ait olduğu ve *Yadigâr-ı Naci*’de yer aldığı notu yazılmıştır. *Yadigâr-ı Naci*, “Muallim-i merhumun –bazı resail-i mevkuuteyle gazetelerde derc ettirilip de Şerare, Ataşpare, Fûruzan gibi mecmua hâlinde neşrettirmediği neşide-i mütenevviyasıyla gençliğinde söylemiş olduğu eşarını havidir” açıklamasının yer aldığı bir ön sözle Şeyh Vasfi tarafından yayımlanmıştır (Muallim Naci, 1314: 2). *Yadigâr-ı Naci*’nin 4-6. sayfalarında yer alan naat, beyitlerin yeri değiştirilmiş olarak *Mirsad*’ın 22. sayısındaki “Muhammedî” imzasıyla İzmir’den geldiği belirtilen “Naat-ı Şerif”tir. *Mirsad*’ın 24. sayısındaki “Yeni Şair”in gönderdiği “Naat-ı Şerif”, aynı kitabın 4. sayfasında yer almıştır. Yine, “Yeni Şair” imzasıyla gönderilen gazel nazım şeklindeki “Görsün Yeni Gördüğüm Güzel Kız” manzumesi de aynı eserin 76. sayfasında yer almaktadır fakat manzumelerin hangi mecmuadan alındığı belirtilmediği gibi şiirlerin daha önce, “Muhammedî” ve “Yeni Şair”

² “I. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Edebiyatından Altı Aylık Bir Kesit: *Mirsad*” başlıklı yazıda bu konuya değinilmiştir (Yüksel, 2008: 249-260).

müstearlarıyla yazıldığına dair bir açıklama da yapılmamıştır. Şeyh Vasfi'nin Muallim Naci'ye ait olmayan manzumeleri kitaba alması mümkün olmadığına göre *Mirsad* mecmuasındaki "Muhammedî" ve "Yeni Şair" imzalarıyla kaleme alınmış bu şiirler Muallim Naci'nindir.

"Muhammedî" ve "Yeni Şair" müstearları, Muallim Naci'nin edebiyat kariyerinde önemli bir yeri olan *Tercüman-ı Hakikat*'te ve oradan ayrıldıktan sonra, kendisinin de çıkarıcıları arasında olduğu mecmualarda görülmemektedir³.

Muallim Naci'nin tercih ettiği müstearlardan, özellikle Mesud-ı Harabatî'yle ilgili olarak Tanpınar; "*Tercüman'ın her nüshasında türlü adlarıyla gazelleri ve birkaç gün sonra kendisini metheden küçük mektuplarla, bu gazellerin birkaç naziresi çıkıyordu. Bizzat Naci bile müstear adlarla yazdığı, kendisine metih ve sena dolu nazireler söylüyordu. Bu takma adların içinde en çok tutanı Mesud-ı Harabatî oldu. O zamana kadar edebiyatımızda görülmemiş şekilde tumturaklı olan ve Hafız-ı Şirazî, Muhteşem-i Kaşanî gibi İran şiirinin gururlu adlarına çok benzeyen bu adı seçmesi ve onda ısrar etmesi üzerinde durulacak noktalardandır*" (1976: 598) değerlendirmesini yapar. Makalenin konusu olan müstearlardan "Muhammedî"nin, Hazreti Peygamber'i çağrıştırmaktan kaynaklanan anlam yoğunluğu vardır fakat "Yeni Şair" son derece sade ve iddiasız bir isimdir.

Cevap Aranan Sorular

Yukarıda yapılan tespitler şu soruları akıllara getirmektedir:

Muallim Naci, ilk iki sayısında sermuharrir olarak görev yaptığı bir dergiye şiir gönderirken niçin ismini gizlemek gereğini duydu?

Mirsad'ın heyet-i tahririyesi müstearların arkasındaki gerçek ismi bilmiyor muydu?

Sermuharrir İsmail Safa konuya vâkıf değil miydi?

Birinci soruya verilecek cevabın ipucu naatların yarışma için gönderilmiş olmasında gizlidir. Muallim Naci, bilinen ismiyle yarışmaya katılırsa seçicileri etkilemekten endişe etmiş olabilir. Dönemin edebiyat otoritesi Muallim Naci'nin genç yazarların iltifat edeceği tahmin edilen bir yarışmada gerçek ismiyle görülmek istememiş olması da ihtimal dâhilindedir. "Yeni Şair" müstearı böylesi bir ortam için, "Muhammedî" müstearı ise bir naat yarışması için son derece uygundur.

İkinci sorunun cevabı, *Mirsad*'ın heyet-i tahririyesi müstearların arkasındaki gerçek ismi bilmiyordu olarak verilmelidir. Çünkü şiirler iltifatkâr cümlelerle sunulmuştur ama imzaların Tarih-nüvis-i Selatin-i Âl-i Osman'a ait olduğu ima bile edilmemiştir.

Üçüncü soruya kesin bir cevap bulmak mümkün görünmemekle birlikte sermuharrir İsmail Safa'nın da konuya vâkıf olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Şöyle ki İsmail Safa,

³ *Tercüman-ı Hakikat*'le ilgili sonuca Neşe Demirci ile Sedef Bozpolat'ın yüksek lisans tezlerindeki Yazar Adına Göre Alfabetik Dizin; Taner Tunç'un doktora tezindeki Şiirlerin Listesi başlıkları incelenerek (Demirci, 2012:175-497; Bozpolat, 2013: 122-234; Tunç, 2020: 47-193); ulaşılmıştır. Diğer mecmualar ise bu amaçla taranmıştır.

söz konusu müstearların kullanımından yedi yıl, Muallim Naci'nin ölümünden beş yıl sonra 1898'de, *Pul Mecmuası*'nda yayımlanan bir yazısında,

“Kaffe-i müellefatında ismine ‘Muallim’ sıfatını terdifî ‘Mesud-ı Harabati’ ve ‘Muallim Naci’ mahlaslarıyla iki şahıs kıyâfetinde sahne-i matbuata çıkararak her ikisi lisanından kendisini göklere çıkarırcasına tavsîfi merhumun hüma, sema tahallüs eden bazı eslaf gibi merasim-i neşriyata adem-i vukufundan başka bir şeye haml olunmayacak hodnümâlıktandır” (1898: 124)

değerlendirmesini yapar. Fakat kendi sermuharrirliğinde çıkan bir mecmuada kullandığı “Muhammedî” ve “Yeni Şair” müstearlarından hiç söz etmez. Söz konusu yazının altında, 28 Mart 1898 (16 Mart 314) tarihi vardır yani yılın ilk ayı. Müstear isimle gönderilen naat ve şiirin yayımlandığı *Yadigâr-ı Naci*'nin neşir yılı da 1898'dir fakat anlaşılabilir ki İsmail Safa “Muhammedî” ve “Yeni Şair” müstearlarıyla ilgili gerçeği öğrenmesini sağlayacak kaynağı henüz görmemiştir.

Diğer taraftan İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Muallim Naci'ye Tarihüvis-i Âl-i Osman verileceğinin öğrenilmesi üzerine genç bir şairin Naci'ye haber göndererek hizmetin kendisine “verdirilmesi”ni istediğini, Naci'nin tebessümle karşılık verdiğini ve o genç şairin Muallim Naci aleyhine döndüğünü yazar (1988: 1035). Celal Tarakçı da ismi verilmeyen genç şairin İsmail Safa olduğunu belirtir (1994: 148-149). Bu durumda İsmail Safa'nın kırgınlık veya kıskançlık saikiyle müstearları görmezden geldiğini söylemek mümkündür.

Yukarıda dile getirilenlerden bağımsız olarak, dalgınlığıyla bilinen İsmail Safa'nın müstearlarla ilgili bilgiyi unutmuş olması da zayıf bir ihtimal olarak düşünülebilir.

Söz konusu müstearların Muallim Naci'nin olduğu bilgisine *Mirsad*'ın Sivas Ziya Bey Kütüphanesindeki nüshasından ulaşıldığı yukarıda dile getirilmiştir. Cevabı aranan sorulardan birisi de, *Mirsad*'ın Ziya Bey Kütüphanesindeki nüshasına, “Muhammedî” ve “Yeni Şair” müstearlarının Muallim Naci'ye ait olduğu açıklamasını ekleyen kişinin kim olduğudur. *Mirsad*'ın sermuharriri İsmail Safa Sivas'a sürgün gönderilmiş ve orada ölmüştür. Ziya Bey Kütüphanesindeki nüshanın sahibi olduğu anlaşılabilir Ahmet Fethi derginin kapağına düştüğü notta kendisinden İsmail Safa'nın tilmizi olarak söz eder, onun ölümüne düşürdüğü tarihe yer verir. Söz konusu nüshada dergideki diğer şiirler ile ilgili açıklamalar da vardır ve hatta eksik olan bazı dizelerin tamamlandığı görülmektedir. Yapılan eklemeler, herhangi bir dergi okuyucusunun ulaşabileceği bilgiler değildir. Dergideki eklemelerin -tabii Muallim Naci müstearlarıyla ilgili olarak yapılan işaretlerin- Ahmet Fethi'nin edebiyat bilgi ve kültürünün genişliğine işaret ettiği söylenebilir ama İsmail Safa'nın yönlendirmesiyle yapıldığını düşünmek de ihtimal dışında değildir.

Ayrıca naatlardan birisi “*Muhammedî imzasıyla İzmir'den müsabaka-i edebiyenin ikinci kısmına derc olunmak üzere gönderildiği hâlde kısm-ı mezkûrun neşrinden sonra vürud eden naat-ı garradır*” açıklamasıyla yayımlanmıştır. Muallim Naci, Osmanlı coğrafyasının çok farklı

yerlerine seyahat etmiş hatta Tarihüvis-i Selatin-i Âl-i Osman unvanı verildikten sonra kendisinden Osmanlı tarihi yazması istenmiş o da Şeyh Vasfi ve Ali Rıza Bey ile birlikte Eylül 1892'de Söğüt, Bilecik, Eskişehir, Yenişehir, Bursa ve İzmit'e seyahat etmiştir (Uçman, 2005: 315). *Mirsad'*ın yayın hayatında olduğu 1891'de şairin İzmir'de bulunduğu dair bilgi mevcut değildir.

Mirsad'ın Yayımına Niçin Son Verildi?

*Mirsad'*ın yayın hayatı beklenmedik bir şekilde sona erer. Dergi, 10 Eylül 1891 (29 Ağustos 1307) tarihli 25. sayısıyla yayın hayatından çekilmiştir. Mecmuanın kapatılış sebebi dönemin basın karakteristiğini yansıtmak açısından dikkat çekicidir. Konuyla ilgili olarak Ali Kami Akyüz, Ali Ekrem Bolayır ve İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın verdikleri bilgiler tamamen aynı değildir ama birbirini de yalanlamaz. Kaynakların verdiği bilgilere göre *Mirsad'*a "Kamil" imzasıyla "muğber" redifli bir gazel gelmiş, yayımlanması izni alınmış fakat dergide yer olmadığı için bir süre yayımlanamamıştır. Bu arada 4 Eylül 1891'de Sadrazam Kamil Paşa görevinden azledilir. "Muğber" redifli gazel 10 Eylül 1891 (29 Ağustos 1307)'de yayımlanır. Redifteki "gücenik, gücenmiş, küskün" anlamına gelen "muğber" in Kamil Paşa'nın azline yönelik olduğu düşünülür ve başyazar İsmail Safa ve şair sorgulanır, dergi kapatılır (Akyüz, 1328: 8; İnal, 1988: 797-799; Bolayır, 1991: 426). Cumhurbaşkanlığı arşivindeki 148-45 yer bilgisi ve H-29-01-1310 tarihli belgede derginin sakıncalı kısmının kırmızı ile çizilerek padişaha gönderildiği, tamamen kapatılmasına karar verildiği ve eski sayıların imha edildiği bilgisi yer almaktadır.

Sonuç

Dergi kapatılmasaydı "Muhammedî" ve "Yeni Şair" imzalı başka şiirler de gelebilir miydi? Bu soruya kesin bir cevap vermek mümkün değildir. Öldüğü zaman Tarihüvis-i Selatin-i Âl-i Osman olarak adından çok söz edilen Muallim Naci'ye dair yazılanlar arasında yer alan bir iki cümle belki konuya açıklık getirebilecektir. Yarım kalmış hâliyle bile *Mirsad* dergisi etrafında yaşananlar ediplerimizin hayatları ve eserlerinin eksiksiz olarak ortaya çıkması için süreli yayınların incelenmesinin ne denli gerekli olduğunu göstermektedir.

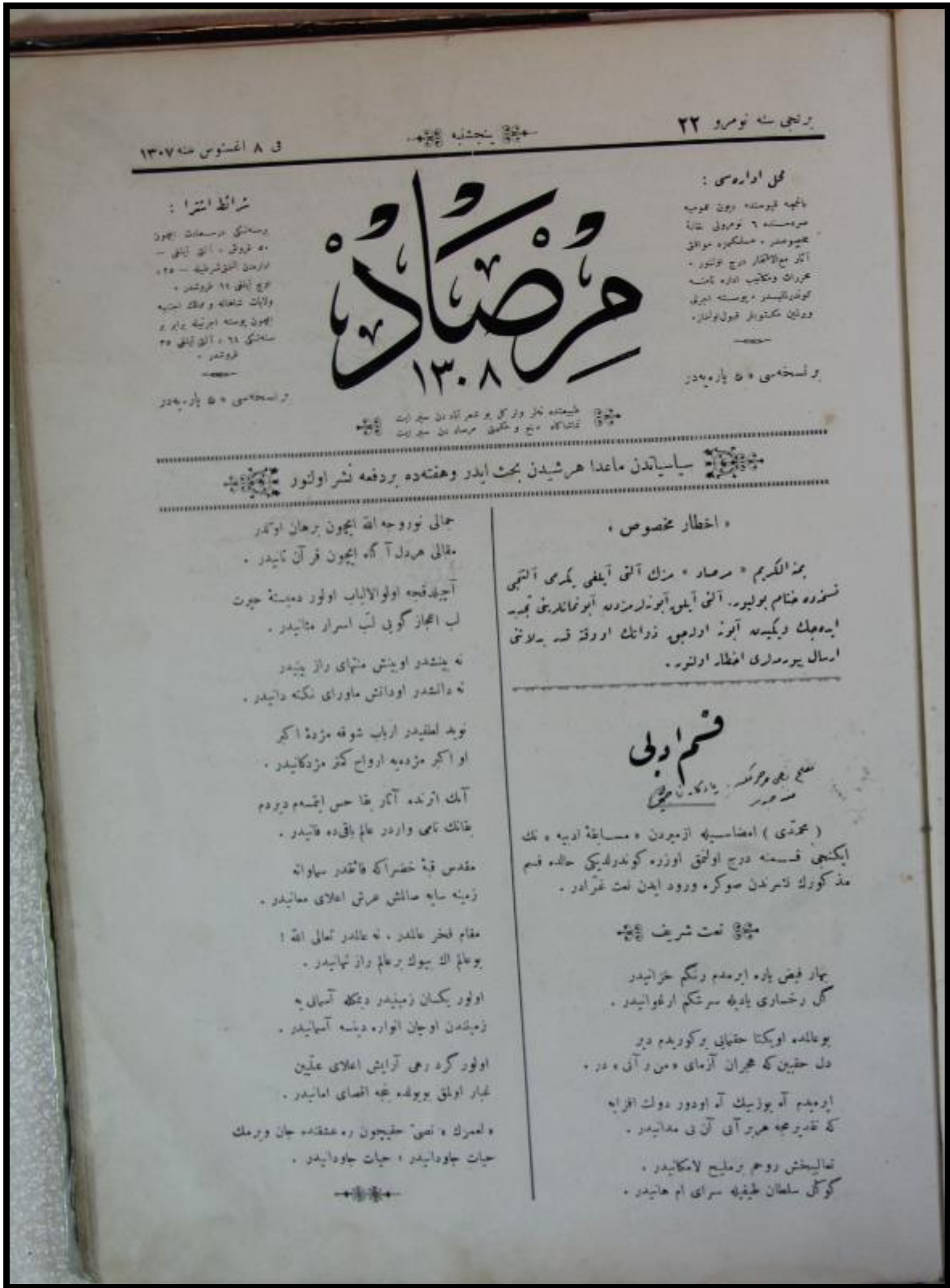

Kaynakça

- Ahmet Rasim (1980). *Muharrir Şair Edip Matbuat Hatıralarından*, (K. Yetiş, Yay. Haz.), İstanbul: Tercüman.
- Akyüz, A. K. (1328). Merhum İsmail Safa'nın Tercüme-i Hâli. İçinde, *Hissiyat*, İstanbul: Osmanlı Matbaası.
- Bolayır, A. E. (1991). *Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları* (M. K. Özgül, Yay. Haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Bozpolat, Sedef (2012). *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi (2001-2500. sayılar) İnceleme ve Seçilmiş Metinler* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi (BOA). 148-45. H-29-01-1310.
- Demirci, Neşe (2013). *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi (1-1500. sayılar) İnceleme ve Seçilmiş Metinler* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Ertaylan, İsmail Hikmet (1963). *Tevfik Fikret Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*. İstanbul: T. Emekli Öğretmenler Cemiyeti.
- İnal, İ. M. K. (1988). *Son Asır Türk Şairleri, 2*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İsmail Safa (1898, 13 Nisan). Küçük Bir İntikad. *Pul Mecmuası*, 9, 123-125.
- Tanpınar, A. H. (1976). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tarakçı, C. (1994). *Muallim Naci Efendi Hayatı ve Eserlerinin Tetkiki*. Samsun: Sönmez Ofset Matbaası.
- Tunç, T. (2020). *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi ve Türk Edebiyatı (1878-1896)* [Basılmamış Doktora Tezi] Ege Üniversitesi.
- Uçman, A. (2005). Muallim Naci. İçinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C. 30*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 315-317.
- Yüksel, S. (2008). I. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Edebiyatından Altı Aylık Bir Kesit: Mirsad. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXXVIII (2008 1). 249-260.

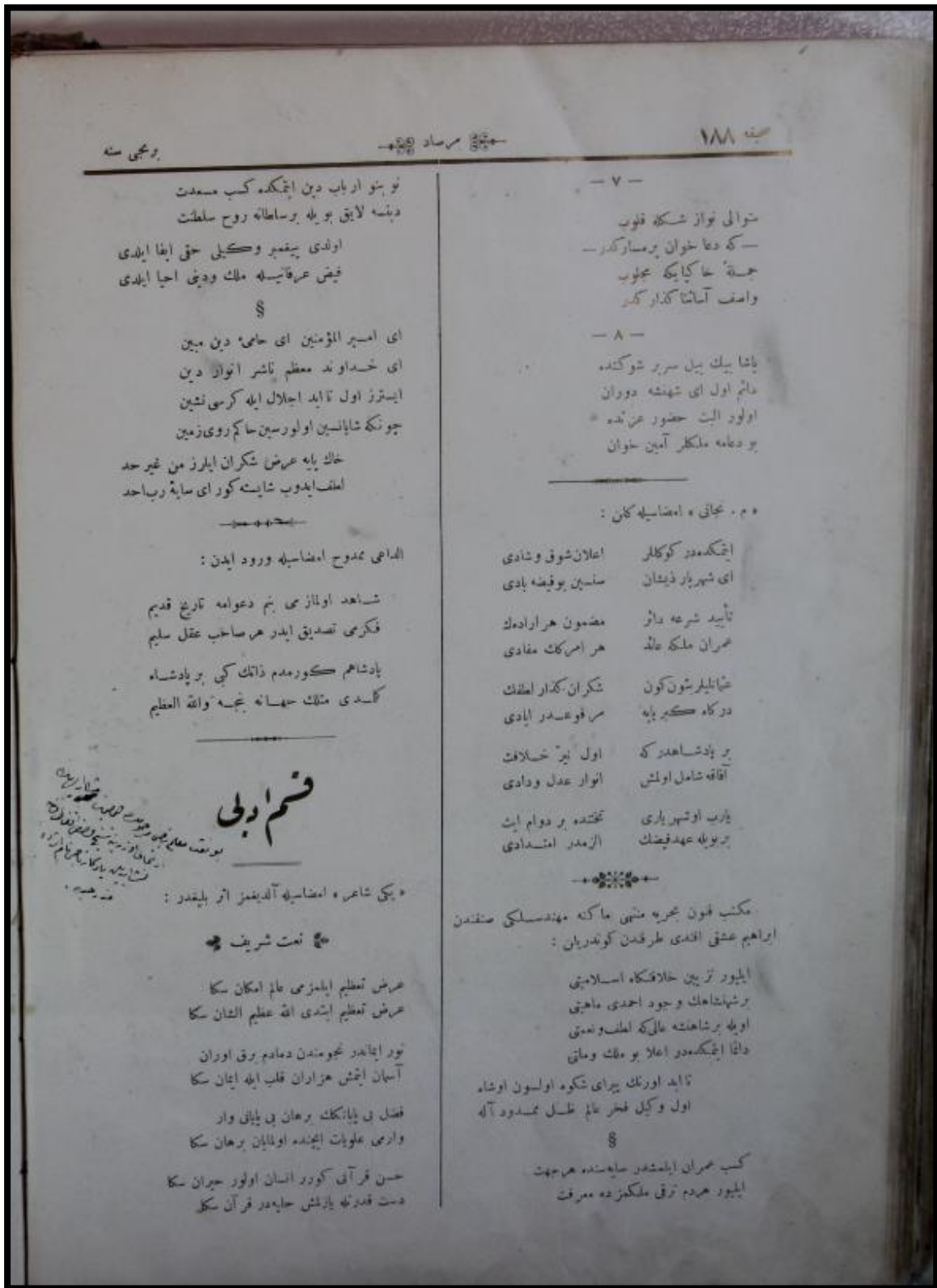
Ekler

Ek 1. *Mirsad*, nr 22, 8 Ağustos/20 Ağustos, s. 169

Ek 2. *Mirsad*, nr. 23, 15 Ağustos/27 Ağustos, s. 178

برنجی سنه	مرصاد	صحیفہ ۱۷۸
<p>• ویردی بگا اوز ذات کهنسال بر جواب • از بر لهدم شو بولده ایدی ایستدیگی خطاب :</p>	<p>واری میاثر ننده اوانشاده برسی : معصوم ، دلپسند ، ملکزاده برسی •</p>	<p>ظلمچه بریش آتی باشنده قدر ایدی : عرض ایستدیگم جوجوق که بزم اوز پدر ایدی !</p>
<p>• اوغلم ، بتم کیم اولدیغی بیلیمه ک کرک • سن گلمدک طرزونه زبیرا بو آنه دک .</p>	<p>لحد وجودی مهدینه بک دور قالدی آم ! شمعی اوزات خاک ایله مستور قالدی آم !</p>	<p>همسایه رسول ، اومقدس وجوددر ، پیت خداده سر بزمن سجوددر .</p>
<p>• مرحوم والدگه برادر کی ایدک • هر بار ، هر دقیقه برابر کی ایدک</p>	<p>آرامساز عالم بالا دیکدر او • بالا نشین جنت اعلا دیکدر او •</p>	<p>• •</p>
<p>• مکتب ، مسیره ، مدرسه ، مسجیدی هر زمان • آرامگاه رغبتنم بگریمی بیل همان •</p>	<p>بر اختیار ایله نه حزیندی تصادقم فی اختیار ایدی او بکای تأسفم •</p>	<p>زیرا اوساخوردی فی بولدمدی زار زار اولمشدی سانکه گوزلری جوینده مزار •</p>
<p>• بوندن اونوز بیل اول آیردی فلک بزی • همدم گورنجه قیصقانیدورمش دیمک بزی •</p>	<p>• •</p>	<p>دردم : • بوکیم ؟ شو ذات نیچون گریه باردی ؟ • بهجت دگل بو ! چونکه اوشعدی غباردر •</p>
<p>• مرحوم امور دولتی ایلدی آرزو • جوق خدمت مهمه ایله گزیدی سو بسو ؛ (مابعدی وار) اسماعیل صفا</p>	<p>• ای بیر ! سن - دیدم - بورالده قدیمین • گریان گورنجه بن سنی صاندم بیتمسین •</p>	<p>• لایق بو حال ایله سگا غیب آشنا دیمم • ریش سفید نارکه نور الهدی دیمم •</p>
<p>معصوم برادر • یکی شاعر ، امضاسیله وارد اولان نشیده نوادادر :</p>	<p>• ای بیر ! . . احتمال آرام هر محالده ! • مرحوم صاغ قالدی اولوردی بو حالده :</p>	<p>• یعنی سفید رنگ اوله جقدی اوریش زرد • بجه سیاه مامی شمعی بلالی درد •</p>
<p>معصوم برادر • گورسون بگی گوردیگم گوزل قیز : ایلر اما غمزوسی هر لحظه برسودای نو نازه لر گوگلمده کی سودای هر ایمای نو</p>	<p>• ای بیر محترم ! نه آقار بویه کوز باشک ؟ • بیلیم هنوز جمسه چشمیدر باشک ؟</p>	<p>• حیران قلبی بوناسیه حالکی کورن • کنج اختیار اوله سه بدشاده اشته سن !</p>
<p>طولدی بردن نور موجاموج رخسار ایله دل اولدی پیدا عالم سوداده بردیای نو</p>	<p>• طبع معجز کلاهی تکرار ادادن فی نیاز نازی ناز نازه استغناسی استغناسی نو</p>	<p>• شاعرات عصر نو حیران بکر فکریدر شعربنک هر معنی غراسی بر معنای نو</p>
<p>نغمه-سن طوبیقدجه شوق نوله جان رقصان اولور هر هوامی بر هوای اهتزاز افزای نو</p>	<p>• •</p>	<p>• •</p>

- ۷ -

ستوالی نواز شکسته قلوب
که دعا خوان برمسار کدر -
جسته خاکیا یک محلوب
واصف آستانا کزار کدر

- ۸ -

پاشا یک بیل سر بر شوکتده
دائم اول ای شهشه دوران
اولور البت حضور عزتده
بر دنامه ملنکر آمین خوان

* م . محاتی ، امضاسیله کان :

ایتکده در کوکلر	اعلان شوق و شادی
ای شهریار ذیشان	ساین بوقیغه پادی
تأیید شرعه دائر	مضمون هر ارادهک
عمران ملکه عالم	هر امرک مفادی
ضانیلر شون کون	شکران کذار لطفک
درگاه کعبه پایه	مر فوعه در ایدی
بر پادشاهدر که	اول ایر خلافت
آفاقه شامل اولمش	انوار عدل و دادی
یارب اوشهر یاری	تختده بر دوام ایت
بر بوبله عهد فیضک	الزمر امتدادی

—•••••—

مکتب فون بحره منهن ماکنه مهندسلکی صفتدن
ابراهیم عشقی طرفدن کوندریان :

الیور ترین خلافتکده اسلامی
بر شاهشاهک وجود احمدی ماهیتی
اویله بر شاهنته عالمکه لطف و نعمتی
دائفا ایتکده در اعلا بو ملک و مانی

تا ابد اورنک پیرای تنکوه اولسون اوشاه
اول وکیل فخر عالم طیل ممدود آله

§

کسب عمران ایلشدر سایسته درجهت
الیور مردم ترقی ملنکوزده معرفت

نوبتو ارباب دین ایتکده کسب مسعدت
دینسه لایق بوبله بر سلطانه روح سلطنت

اوندی بیغمبر و صکیلی حق ایلایدی
فیض عرفانیسه ملک و دینی احیا ایلایدی

§

ای امیر المؤمنین ای حامی دین مبین
ای خد او ندم معظم ناسر انوار دین
ایسترز اول تا ابد اجلال ایله کرسی نشین
چونکه شایسین اولور سین حاکم روی زمین

خک پایه عرض شکران ایلرز من غیر حد
لطف ایلدوب شایسته کور ای سایه رب احد

—•••••—

الدای مدوح ، امضاسیله ورود ایدن :

شهادت اولماز می بتم دعوامه تاریخ قدم
فکر می تصدیق ایلدر هر صاحب عقل سلیم
پادشاهم کور مردم ذاتک کبی بر پادشاه
کلمدی متلک سیمانه بحمه والله العظیم

—•••••—

فهم ادبی

بسم الله الرحمن الرحیم
الحمد لله رب العالمین
والصلاة والسلام علی محمد و آله الطیبین
الطاهرین
اللهم صل علی محمد و آل محمد
صلواتک اجمعین

* بیکی شاعر ، امضاسیله آلدینمز اثر بلقدیر :

نعت شریف

عرض تعظیم ایلدزمی عالم امکان سکا
عرض تعظیم ایلدی الله عظیم الشان سکا

نور ایلددر نجو مندن دمامم برق اوران
آسمان ایش هزاران قلب ایله ایمان سکا

فضل ن پیا نکتک برهان ن پیا نکی وار
و ازمی علویات ایلنده اولمایان برهان سکا

حسن قرآنی کورد انسان اولور حیران سکا
دست قدرته یازمش حایه در قرآن سکا

Extended Abstract

Muallim Naci is one of the poets whose name is frequently in the history of Turkish poetry. It was not only his poems that made this name attractive, but also his discussion with Rezaizade Mahmut Ekrem. Because, after this discussion, the separation of old and new has started to occur in Turkish literature. The areas of expression of the aforementioned debate are many newspapers and magazines, especially *Tercüman-ı Hakikat*. This debate once again revealed the role of periodicals in shaping new literature. Periodicals are valuable resources not only for hosting discussions but also for compiling bibliographic information and writing biographies of them. Knowing the poet and author pseudonyms is of importance to the identification of the bibliography thoroughly and the act of writing a biography. Uncovering Muallim Naci's two unknown pseudonyms should also be appraised in this context. Muallim Naci's "Muhammedî" (Mohammadi) and "Yeni Şair" (New Poet) pseudonyms have not been identified until today, and remained in the columns of the *Mirsad* magazine. It was announced in the third issue of the *Mirsad* magazine, It was announced in the third issue of the *Mirsad* magazine, which started to be published under the lead author of Muallim Naci, on March 26, 1891, this task would be carried out by İsmail Safa. This task of Muallim Naci should not be considered ordinary lead authorship. Because the poet fell into financial difficulties after leaving *Tercüman-ı Hakikat* and his name started to be seen in many different magazines from large to small scale. The reason for Muallim Naci to leave the *Mirsad* magazine should be the duty given to him. He was awarded a gold medal for his contributions to the Ottoman language, and the title of Tarih-nüvis-i Selatin-i Âl-i Osman was given on 6 April 1891 and a salary was started to pay. It can be thought that the poet thus eliminated his financial problems. In the biographies of Muallim Naci, the role of the poet in the *Mirsad* magazine and these pseudonyms are not mentioned. In the issues after the conclusion of the naat writing contest opened by the *Mirsad* magazine, there are naats published they were liked but could not be evaluated in the contest because of the late arrival. One of these naats is signed by Muhammedî and the other one is signed by Yeni Şair. On the copy of *Mirsad* in Sivas Ziya Bey Library, it is noted that these poems belong to Muallim Naci and are found in work named *Yadigâr-ı Naci*. As a matter of fact, these naats and poems are included in the mentioned book, but there is no explanation that they were published with different signatures. In this case, it cannot be argued that these two nicknames belong to Muallim Naci, but some questions come to mind. Why did Muallim Naci choose such a way? Isn't the journalists aware of this situation? Why did not İsmail Safa, the lead author of the magazine, who stated that he was very close to Muallim Naci, noticed his style? Although İsmail Safa was in Trabzon when the poems were published, no statement was made in the magazine. However, Muallim Naci was given the title of Tarih-nüvis-i Âl-i Osman, and the publication of his poems in the journal should be a means of prestige. Another question that comes to mind is who will have written the explanatory notes on the copy in Sivas Ziya Bey Library. İsmail Safa was exiled to Sivas and died there. On the cover of the manuscript in the library, Ahmet Fethi presents himself as the student of İsmail Safa. Explanatory notes in the journal must be written by Ahmet Fethi. These show the breadth of his literary culture and knowledge, but it is possible that these notes were written under İsmail Safa's direction. *Mirsad*'s broadcast life ends unexpectedly. The magazine was withdrawn from publication with its 25th issue dated 10 September 1891. A gazel with a "mugber" rhyme came to the magazine with the signature of "Kamil", permission was obtained for publication, but it could not be published for a while because there was no place in the magazine. Meanwhile, on September 4, 1891, Grand Vizier Kamil Pasha was dismissed from his post. The gazel with the "muğber" the rhyme was published on September 10, 1891. The "mugber", which means "resentful, offended, offended" in the rhyme, is thought to be directed at the dismissal of Kamil Pasha and the lead author, İsmail Safa and the poet are questioned, the magazine is closed. If the magazine was not closed in this way, would there be other poems with the signature of "Muhammedî" and "Yeni Şair"? It is not possible to answer this question. Even in its unfinished state, these experiences show how necessary an examination of periodicals is necessary to reveal the lives and works of our people in total.